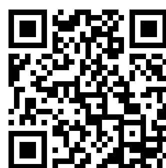

Cres
Cat Sci
entia
Vita
Exco-
latur

DIETSCHE WARANDE EN BELFORT

DIETSCHE WARANDE

EN

BELFORT

TWEEDE HALFJAAR — 1907

ANTWERPEN
Drukkerij J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest

1907

DE KERK

TRAGISCHE SAMENSPRAAK IN EEN BEDRIJF

EERSTE TOONEEL

Een zeer arme hut — een prachtig Mariabeeld — aan den muur een groot kerkplan — een heel schoone zetel, teeken van vroeger weelde.

ERWIN (*30 jaar oud, geknield voor het beeld*).

Maria,
Uw voorhoofd is gespannen als een hemelboog
en onbewolkte vrede blauwt u in het oog,
uw wangen blozen van het rood der dageraden
en aan uw lippen kan men zien dat ze immer baden:
o zegen me in den strijd voor 't bouwen uwer kerk,
dat ik voltooien moog' het aangevangen werk.

(*Men klopt. — Aannemer komt binnen.*)

AANNEMER. — Het volk is razend, 't vraagt naar u, het wil dat de kerk gesloten wordt vandaag. Ze huilen van woede en razernij. Ze willen u spreken, u zien.

ERWIN. — Ik ben bereid tot alles, maar mijne kerk wordt niet gesloten. Ze is onvoltooid.

AANNEMER. — Kom, want allen staken 't werk.

ERWIN. — Ik kom zoodra ik vader heb gegroet.

(*Aannemer gaat.*)

(*Erwins vader, 60 jaar oud, komt binnen.*)

RIJKHARD. — Mijn Erwin, laat uw voorhoofd zien. Er is bloed aan.

ERWIN. — Maar vader, ge vergist u.

RIJKHARD. — Neen er is bloed op, zeg ik u. Er zijn tranen in uwe oogen.

ERWIN. — Maar vader!

RIJKHARD. — De tranen van Machteld zijn het die gij verstooten hebt.

ERWIN. — O vader, doe mijne wonde niet openbloeden. Ge weet dat ik moest kiezen tusschen Machteld en mijn kerk. Op de puinen van mijn hart heb ik mijn kerkplan opgevat.

RIJKHARD. — O waart ge toch getrouwd, wellicht was ik al grootvader.

ERWIN. — Vader, ik trouw zoodra mijn kerk is afgebouwd, en geve God mij kinderen! Ze zullen klauteren op uwe knie, ze zullen trekken aan uwen baard, uwen nijpbril op hunne kleine neusjes zetten en terwijl gij zachtjes indut na den noen u allerhande poetsjes bakken. O ja, dat zal geschieden! Ik hang frissche rozen om uwen ouden stam. Ge zult heropbloeien in uw kleinkinderen : Ze zullen komen iederen dag, op een klein bankje naast uw grooten zetel zitten, met hun hoofdje tegen u aanleunen, bidden met u. Ge zult hun sprookjes verhalen : hun mondjes zullen verrukt gapen, hun oogen zullen tintelen en gij zult nog gelukkigst zijn van allen...

(Hij maakt zich gereed)

RIJKHARD. — O moge 't waarheid worden!

ERWIN. — Nu ga ik.

RIJKHARD. — Waarheen?

ERWIN. — Naar mijne kerk, de marsch slaan naar omhoog, den optocht blazen van de hemelvaart der zuilen.

RIJKHARD. — De marsch naar omhoog over gebroken harten.

ERWIN. — Langs staande zuilen.

RIJKHARD. — Nog een kus, kom kind, ik zal u 't kruisje geven. Blijf bij mij toch. Ge zijt mijn eenig kind.

ERWIN. — Ik heb een toren met klokken in ontworpen. Ik wil die klokken hooren luiden op mijne bruiloft.

RIJKHARD. — Op uw begrafenis!

ERWIN. — Hoe akelig vader. Kom, een kus, een kruisje.

(Ze omhelzen elkaar, Rijkhard strompelt naar de deur en blijft Erwin lang achterna kijken.

TWEEDE TOONEEL.

Aan den ingang der kerk : Erwin, om hem heen schreeuwend volk.

STEMMEN. — We willen 't dak op uw kerk.

ANDERE STEMMEN. — Ze is tweemaal zoo hoog als Keulens Domkerk.

ERWIN. — Ze is tienmaal lager dan mijn droom.

ANDEREN. — Ze is groot en wijd genoeg.

ERWIN. — Nooit groot en wijd genoeg. De bogen zijn gebroken tot ogieven. Ze zijn bezweken in hun tocht. Ze moeten hooger. Mijn kerk moet breed zijn als de wereld, groot als een oceaan, en ze is een meer.

O gingt gij in 't woud, gij schreeuwers? Ik ging er in vandaag. Al de boomen zuilden naar omhoog, hoog, zeer hoog, vol orgelende vogels, zoeter zingend dan koorkinderen, zoo zoet als Jezus' naam. Is daar een dak op, dwergen? Geen ander dan de hooge Hemel! Ge komt aan mijne kerk niet aan dan om haar hooger op te trekken. Wee over hem, die anders doet!

STEMMEN. — Er zijn geen steenen meer.

ERWIN. — Er zijn nog groeven.

ANDEREN. — Ge riept ons uit alle landen saam. We dorsten naar het vaderland.

ERWIN. — De hemel is het vaderland, de kerk 't portaal.

STEMMEN. — We hebben vrouwen en kinderen te huis, die verwachten ons.

ERWIN. — Ik verzaakte voor mijn kerk aan bruid en aan de hoop op kinderen. Ik die blaak van liefde voor al wat schoon is, ik die meer voel dan gij, omdat ik kunstenaar ben.

Laat daar uwe vrouwen, uwe kinderen. 'k Heb er ook geen.

STEMMEN. — Onze landen liggen bevuild met onkruid.

ERWIN. — Ik verkocht mijne burchten, mijne rijke akkers, mijne wouden om steen en arbeidsloon te betalen. Ik was rijk en nu zoo arm. Wat heb ik nog : Een armen vader, eene hut.

STEMMEN. — Het eten kost hier veel te duur.

ERWIN. — Eet zooals ik, sinds twintig jaren reeds, de kruiden der aarde.

STEMMEN. — Ja 't werk duurt twintig jaren reeds.

ERWIN. — Al duurde 't gansch uw leven, eeuwig is Maria!

STEMMEN. — Het bier is hier zoo duur.

ERWIN. — Ik drink water. Doe zooals ik. O menschenkudde, onwaardig aan mijn kerk te werken. Deze was een ideale zucht naar sterrentuinen, een poging om op de Venusster Maria's beeld te plaatsen. En gij houdt vast aan 't eten, verdrinkt in 't bier, hoort vrouwen janken, kinderen schreien, zucht naar uw vaderland.

Ge zijt allen nietegaards. Gaat allen henen. Ik zal voortdoen alleen, met mijne nagels steenen uit de groeven krauwen; ze dragen op mijn rug. Ik zal waken op mijn werk lijk Rispe op het lijk harer kinderen. Wee voor de raven! — Weg, zeg ik u! Ge zwijgt. Wat zult ge doen? Voortwerken?

STEMMEN. — Het dak! Het dak!

ERWIN. — Druk met geen steen mijne opschietende zuchtplant, laat ze groeien, traag en slank. Laat dan liever 't werk zooals het is. Het blijft dan als een vervrozen weeplant, als een zucht die niet meer verder kon. Het dak dat is de dood, dan wordt mijn werk een lijk.

STEMMEN. — Het dak! We willen eindigen.

ERWIN. — Vertreed mijn lijk dan zoo ge durft. Het plan behoort mij. Ik ben er meester van. Het is geboren uit wee van slapelooze nachten, uit sterrendroomen. Ge steekt daaraan uwe pintengrijpende handen niet. Hier is geld. Ga naar de herberg. De brouwers zijn de koningen der maatschappij. Voorwaarts, hier is geld.

(Hij werpt geld te grabbelen.)

STEMMEN. — Hij heeft ons nu genoeg getergd... Er zijn nog steenen.

ERWIN. — Legt ze op de zuilen dan.

STEMMEN. — Neen, neen ze zijn voor u — zoo gij niet heengaat.

ERWIN. — Ik sterf hier op mijn wrak geworden werk gelijk de schipper op zijne zinkende schuit.

STEMMEN. — Ga heen of 't is de dood.

ERWIN. — Die kerk is mijne Machteld, mijne bruid, ik sterf aan haren boezem en nooit verlaat ik haar.

STEMMEN. — Ga heen of wij werpen u den steen toe.

ERWIN. — Dan zal ik hooger stijgen dan mijn kerk. Ge denkt toch niet dat ik den dood vrees. Die is voor mij het heengaan naar den eeuwigen tempel waarin ongeëindigde zuilen slank en sterk opranken in slingering van dreven. Maar mijn vader, zult gij zorgen voor hem? Zult gij zijn zetel niet breken waarin hij rust? Zult gij hem dagelijks een snuisterijtje geven zooals ik doe?

STEMMEN. — Denk aan uw vader, laat ons doen met 't werk.

ERWIN. — Mijne bruid laat ik door u niet schenden. Zij is mij heiliger dan vader.

STEMMEN. — Welaan dan, sterf.

(*Er zijn er die steenen naar hem werpen, Erwin wordt aan het voorhoofd getroffen. Hij valt.*)

STEMMEN. — Wat hebben wij gedaan...

Onzen roem gedood... Een heilige... Den prins der kunstenaars... Wie heeft dat nu gedaan?... O wij loopen weg van hier... Het is de bloedkerk... Hij was zoo goed... Hij gaf zijn laatsten cent voor 't werk... Wie zijn de moordenaars? Men stroope hun de huid af.

(*Woeling. Vluchtend volk.*)

(*Rijkhard komt afgestrompeld.*)

RIJKHARD. — Kudde, waar loopt ge? Ge hebt mijn zoon vermoord. Ge hebt bloed in uwe oogen. Ge hebt jodenbloed in u. Wat hebt ge gedaan? Zit Gods engel achter

u? O neen, de duivel is het? Hij sla u overal, aan het hart van uwe vrouw, op den schoot van moeder. Hij sla aan uwe zijde uwe kinders dood. Hij straffe u tot in het verre nageslacht. Hij verdelge uwe akkers. Hij sla den bliksem in uwe huizen. Hij make u melaatsch en arm.

(Hij loopt voort de kerk op, naar Erwin die te sterven ligt.)

Ziet gij wel dat ge bloed op uw voorhoofd hebt? Ge leeft nog. Is 't zoo dat ge trouwt, dat ge mij kinderen geeft? O mijn dol geliefde jongen. Wat wenscht ge nog? Zeg het mij. Kan ik u helpen? O ge zult niet sterven zoo een God bestaat die mijne tranen ziet. Genoeg slachtoffers kostte die kerk : Machteld, bid voor Erwin.

ERWIN. — Vader : haal mij Maria's-beeld. Machteld is het die ik heb verbeeld. Maar gauw, zoo gauw ge gaan kunt. Het is niet wijd van hier, misschien komt gij bij tijd.

Rijkhard gaat heen, na weinige stonden keert hij terug met het beeld, en zet het naast Erwin. Deze recht zich op. Hij valt er mede zeggende :

— Mijn werk, Maria, Machteld, mijne bruid !

RIJKHARD. — Ik zal zijn werk voltooien.

GODFR. HERMANS.

April 1907.

MEI

I

Nu is het rondom u
zoo heerlijk goudig schoone
met al dat dansend licht
en blije bloemenpracht,
dat ik heel verre blijf
van uwen hoogen trone,
en naar u de oogen richt
uit grauwen, koelen nacht.

Ik voel me toch zoo arm,
ik ben zoo klein, zoo pover,
zoo lichtschuw van 't gedool
in gore duisternis,
dat ik niet komen durf
tot bij het blinkend loover,
tot in den aureool
rond uwe luister-nis.

En op den kouden grond,
in onbezochte hoeking,
kniel ik voor u, en schrei
mijn leed in 't zware zwart.
Och, Lieve Vrouwe, wind
om mij de zachte doeking
van moedermedelij
met mijne kindersmart.

Ik vraag niet om bij u
te komen, in 't geflonker
van al dat lonkend licht
en in dat bloemgegeur.

Neen, laat me blijven, zoo
verborgen in het donker,
wijl ik het aangezicht
naar uwe liefheid beur.

En wilt ge dan soms eens
die hemelstarende oogen,
waarin de straling lacht
van Godes heerlijkheid,
naar de' arme wenden die,
in 't donkere gebogen,
zoo eenzaam snikkend, zacht
om liefde-lichting schreit.

En wilt ge, o wees niet boos,
zijn arme ziele kussen
met uwen bloemenmond,
die zoo genadig lacht;
en met een hemellied
in zoelen sluimer sussen,
het zoetste dat ge kont
voor Jezus in den nacht.

II

Ge zijt de zon die trotsch in 't eindelooze blauw
van 's Vaders heerlijkheid in eeuwigheid zult stralen.
Ge zijt de wolk waaruit een weelderige dauw
op dor-geschroeide bloeme en bruin geblaart zal dalen.

Ge zijt de morgen die door 't gore nevelgrauw
van sturen, stuggen nacht de kimme zult opalen,
en vredige avond die met donzig rustgevouw
de moede' omwikkelt na hun doelloos dagendwalen.

Maar ge zijt meer nog, méér. Ik mag u bidden, stil,
heel stil als 't kleine kind wanneer het heeft misdreven,
en strenge straffe beidt met vreezig hartebeven,

en 'k mag u smeeken, zacht: Och, lieve Moeder, wil
me in warme mantelplooi voor guren storm beschermen,
en gieren weren die begeerig rond me zwermen.

III

Wat stengelt uwe slanke stalte rank
te midden van die zomer-bloemenpracht,
en bloesemt heerlijk uit in 't lieve hoofd
waarin de roze mond zoo zalig lacht,
die fijne mond, zoo week en donzig zacht
dat al de andre teere kleuren tanen.

En uwe oogen lachen als uw mond
de kleinheid aan van 't lieve rondom u.
Och, alles is voor uwe schoonheid nu,
Gij die voorheen geen enkle bloeme vond.
Al, ál die lichtjes met hun blij gedans,
en al die kroontjes van dien bloemenkrans,
al, ál die zuiverheid en al die glans
't is al voor u, o lieve, lieve Vrouwe!

Wat zijt ge schoon!... En dan zoo goed!... Zoo goed,
dat al wie lieven knielen voor uw voet,
en alle oogen staren naar het zoet
gelaat, dat lacht in spelend lichtgeschijn,
van Godes liefdezonne.

Och, Moeder, 't is zoo heerlijk u te zien,
u daar te weten, u zoo dicht bij ons
te voelen, u als luisterend te zien
naar 't zacht herhaalde, preevlend beegegons.
Och, Moeder, lieve, uw naam is 't weeke dons
waarop de dwaler 't moede hoofd te rust
legt na het dolen langs verlaten kust,
en sluimrend droomt van liefde...

CONSTANT EECKELS.

ROSA

(Vervolg)

X

Zes maanden later. Vier uren 's namiddags. Luid kondigde de bel het einde der schooluren aan. In de gang brandde reeds het gas. Buiten vroos het fel en een scherpe wind blies huilend; langs de opene straatdeur kwam een ijzige tocht binnengestroomd.

Lena stond op den drempel van haar bureel, en zag de meisjes na die, beleefd groetend, voorbijtrokken, in dikke mantels warm gehuld, 't gezicht half verborgen in hooge kragen of bonten dassen, de handen in hunne moffels gedoken.

Lena voelde koude rillingen in haren rug en schouders : ze had haar schawl vergeten om te slaan. Niet erg, ze was niet zoo onderhevig aan verkoudheid! Zorgvuldig zag ze of de kleinere meisjes goed aangekleed waren, hunne mantels toe, hunne handschoenen goed aangetrokken, en verzekerde zich of iemand ze kwam afhalen.

Er was toch een heele hoop leerlingen, als men ze zoo bijeen zag; en 't getal scheen eerder te willen vermeerderen. Met October had zij een schoone heropening gehad.

Toen de laatste leerling weg was, ging zij naar het bureel terug waar de onderwijzeressen haar wachtten. De wekelijksche bijeenkomst moest plaats grijpen. Zonder goesting trad ze binnen. 't Was eeuwig en altijd hetzelfde gezeur; 't verveelde haar onzeggelijk. Toch kon zij er niet buiten; er waren verscheidene punten te bespreken, en klachten van ouders te onderzoeken om te zien in hoe ver ze gegrond waren.

Vroeger ging haar dat alles van de hand; nu had ze geenen moed meer op haar werk, sedert ze alleen bleef in dat groot huis, zoo ledig en stil 's avonds.

Toch deed zij haar best om dat gemis aan belangstelling te

verbergen, en antwoordde gereedelijk op de menigvuldige vragen en opmerkingen, die haar onderworpen werden. De eene had te klagen over een weerspannige leerling, die haar onbeschoft geantwoord had, en geen verschooning wilde vragen. Wat moest ze doen? Een andere had vernomen dat een meisje uit hare klas geen onberispelijk gedrag buiten de school had, brieven van jongelingen kreeg en er op antwoordde. Zou de bestuurster die zaak niet willen onderzoeken, en zien of het niet geraadzaam zou zijn dit meisje te verwijderen,en haar aldus te beletten een slechten invloed op haar gezellinnen uit te oefenen. Eene derde gaf verslag over de manier die zij gebruikte om een nieuwe leerling, die niets dan Engelsch kende, zoo gauw mogelijk in staat te stellen de lessen te volgen, en tot welk resultaat zij tot hiertoe gekomen was.

Zoo sprak ieder op hare beurt. Lena luisterde aandachtig, gaf raad, kwam voor hare meening uit, maar zonder ijver, zonder vuur. Sedert Rosa's huwelijk was haar alles te veel. Ze was als iemand die plotseling zijn reden van bestaan heeft verloren; als een matroos die zijn kompas kwijt is en doelloos op de zee ronddwaalt.

Zoo snel mogelijk stelde zij een einde aan de vergadering. Maar nog moest zij antwoorden op de vragen vol belangstelling over Rosa.

« Rosa? Ze is nog in Parijs.— Ik denk dat ze nog een week zullen blijven. — Ja, ze is heel gezond, dank u. — Inderdaad, 't is een verlies voor mij; maar ze zullen zoo heel lang niet meer weg zijn... Nu, goeden avond juffrouwen, ik wil u niet langer ophouden. Tot morgen! »

Zij gaf hun de hand, drukte warm die van juffrouw Biesmans, die niets gevraagd had, maar in wier blik zij innige sympathie las, en liet ze uit.

Een zucht van verlichting ontsnapte haar. Zoo, nu was ze weer alleen, ze mocht rusten en nadenken. Alleen! dat was juist het schrikkelijke!... Nu had ze spijt dat ze de onderwijzeressen niet langer had opgehouden. Hunne mededeelingen en hunne vragen beletten hare gedachten hun droevigen loop te nemen... En toch, zoo lang ze daar waren had zij maar één verlangen : alleen te blijven, gerust gelaten te worden.

Lusteloos bleef zij in haren zetel liggen. 't Licht der lamp dat recht op haar viel, liet de veranderingen van haar wezen scherp uitkomen. Veel vermagerd was zij, en rimpels doorgroefden haar voorhoofd. Bleek en getrokken, met donkere kringen onder de oogen, zag zij er verouderd uit. Heur blond haar was verdund en dof van kleur geworden. Ze voelde zich neergedrukt en vermoeid.

« Ik wilde dat ik ziek werd, » dacht ze somtijds, « zoo ziek dat ik niet meer wist wat er gebeurde! »

Als de meest benijdenswaardige, kwam die staat van onbewustheid haar voor. Alleen haar lichaam zou nog lijden; maar haar brein en haar hart zouden toch niet onverpoosd meer door dezelfde gedachte gefolterd worden!

Het huwelijk had plaats gehad, acht dagen geleden, in vollen wintertijd. Hoe Lena ook had aangedrongen om tot het voorjaar te wachten, de twee stijfhoofdige kinderen hadden niet willen luisteren, in hun verlangen eindelijk voor hun levenlang vereenigd te worden.

Zoo had Lena al hare maatregelen genomen om de bruiloft te vieren rond half November: eene stille, eenvoudige bruiloft; enkel Godfrieds familie en de getuigen waren tegenwoordig. De twee zusters hadden geene familie meer van hunnen kant, tenzij een verren neef, Rosa's voogd, dien ze nooit zagen, en die zijn ouderdom inriep om op het huwelijk niet te verschijnen.

Godfrieds ouders, kleinburgerlijke, doch rondborstige menschen, gevleid omdat hun zoon zulke mooie juffrouw, de zuster van eene schoolbestuurster had gekregen, waren vol attentie voor Lena. Zijne broeders en zusters, blijde snaken en schuchtere meisjes, waren in hun vuur omdat ze allen naar 't feest hadden mogen meekomen.

Hunne vroolijkheid, en 't geluk van 't jonge paar hadden alle gedwongenheid, alle treurigheid doen wijken gedurende het middagmaal. Maar 's avonds, toen Rosa haar wit bruidskleed tegen een donkergrijs reiskostuum verwisselde, en na vele kussen aan Lena, met haren echtgenoot wegging, toen hare gasten insgelijks hun afscheid genomen hadden, en zij eindelijk alleen bleef, dan werd Lena overmeesterd door wanhoop.

Ze had het zoo noodig als brood, Roosjes vroolijke stem

te hooren en haar lief gezichtje te zien. Nooit, in al die lange jaren, waren ze van elkander gescheiden geweest; nooit ging Lena ergens naartoe waar ze haar zusterken niet mocht meenemen; nooit had Rosa aan een vermaak gedacht waarvan Lena haar deel niet nam. Die tijden waren voorbij... De liefde had de jongere zuster met haren vleugel geraakt; en zonder één blik voor 't geen vroeger haar leven uitmaakte, was 't meisje haar gevolgd.

De oudere zuster alleen had het verleden niet vergeten; maar na den eersten opstand tegen het onvermijdelijke, had zij het hoofd gebogen, en alles gedaan om den nieuwen levensweg zoo gemakkelijk mogelijk voor haar kind te maken. Droefheid nochtans vervulde hare ziel, en ook onrust voor de toekomst.

De jong gehuwden na hunne speelreis naar Parijs, waar ze van zins waren veertien dagen te vertoeven, zouden een huizeken betrekken in eene afgelegen straat, kort bij Lena's woning; een goedkoop huisje, maar nog veel te duur voor hen. Lena had Rosa gewaarschuwd, en haar geraden voorloopig in kamers te gaan wonen. Doch eens te meer had Rosa haren raad afgeslagen.

« Godfried heeft liever een huis. Wij zullen veel muziek maken; lessen thuis geven, muzikanten ontvangen, wat weet ik nog meer? Daarvoor moeten we plaats hebben... en meester bij ons thuis zijn!... Op een ander zouden ze dat gedurig geloop, en dat muziek-maken niet dulden... ze zouden ons algauw de deur wijzen!... En, Lena, 't is zulk een mooi huizeken dat Godfried in 't zicht heeft! »

Ze hadden beiden zoovele goede redenen in te brengen, dat Lena zich eindelijk had laten ompraten, en een deel van haar zwaar bijeengebracht spaargeld besteed aan meubels en gerief voor het kleine huis. Een gezellig nestje, netjes en smaakvol, had zij er van gemaakt, waar enkel de vogels nog ontbraken...

De huisdeurbel klonk in 't stille huis, en riep Lena uit hare mijmering. Zij richtte zich een weinig op, nam een boek ter hand en trachtte te lezen, om hare droevige gedachten te verdrijven.

Op eens ging de deur van de kamer open, en met een kreet van verbazing sprong ze recht: Rosa stond voor haar,

Rosa met hare lachende oogen en licht kroezelhaar onder de donkere bonten toque.

« Roosje! Reeds terug?... Is me dat eene verrassing! — Er is toch niets gebeurd?» vroeg ze reeds angstig, terwijl ze haar zusterken omhelsde.

« Niets, niets! maak u niet ongerust, Lena! »

« Maar waarom mij niet verwittigd? 'k Zou vuur laten aansteken hebben in uw huis. »

« We hadden den tijd niet... Godfried heeft dezen morgen een brief van een zijner vrienden ontvangen. Onverwachts is eene klas van viool opengekomen in 't Conservatorium. Godfried zou ze gaarne hebben... Zoo hebben we ons opgepakt en zijn teruggekomen. Godfried is rechtstreeks den bestuurder gaan vinden. Hij zal me daarna komen afhalen. »

« Ge zult uw avondmaal toch hier nemen? »

« Zeker! We zouden anders niet weten waar naartoe, Lena! Indien ge ons niet uitnoodigt, moeten we naar een hotel gaan, » zegde ze lachend.

« Blijf dan maar liever hier, zelfs dezen nacht. Dan kunt ge morgen vroeg gaan zien of uw huis in goeden staat is, en uwe meid verwittigen dat ge reeds teruggekomen zijt. »

« Ge zijt altijd de Voorzienigheid, Lena! » murmelde Rosa dankbaar, terwijl ze tegen hare zuster kwam nestelen.

« Neem toch hoed en mantel af, kind! Voelt ge u dan niet meer thuis? »

« Oh! Jawel, jawel! En ik ben blij weer thuis te zijn! »

Ze wierp mantel en harenmuts op een stoel, kwam weer nevens het vuur zitten, en keek overal rond met een blijden glimlach, die hare witte tandjes liet glinsteren. Een oogenblik kon Lena gelooven dat ze gedroomd had, en dat Rosa haar nog altijd toebehoorde. — Een vluchtige indruk maar, de ring op Rosa's vinger zegde dat het anders was.

« Vertel me nu eens van uwe reis: hebt ge 't goed gehad? »

« Dat geloof ik! Wij hebben ginder heerlijke dagen gehad, en overal rondgeloopen. Godfried wilde alles zien!... We waren den ganschen dag uit, en 's avonds nog naar een schouwburg... We zijn twee keeren naar het Opera geweest, eens naar het Opera-Comique, twee keeren naar de Comédie française!... Dezen avond moesten we weer naar

't Opera gaan. Ze gaven « L'Etranger » van Vincent d'Indy, we hadden 't gaarne gezien... Maar die brief is er tusschen gekomen... 't Is niet slechter, want het stond maar bedenkelijk met onze beurs... Denk eens, we hadden nog nauwelijks genoeg om onze kaartjes te nemen aan de statie! »

« Wat? Hebt ge al dat geld op acht dagen opgekregen? »

« Ja! en zonder het te weten, bijna... Ik hield toch de beurs en was zoo zuinig mogelijk!... Godfried zou wel alles op twee dagen opgemaakt hebben! Hij wilde mij alles koopen wat ik mooi vond, kant, bont, juweelen, bloemen... Ik heb me moeten weren, Lena!... Niets heb ik aanvaard dan een mooien kanten waaier, en een betooverenden pendentif, een wonder van een juweeltje, ge zult zien!... Ge ziet dat we toch redelijk zijn geweest! » zegde zij met hellen lach. Lena lachte ook, al vond ze die manier van redelijk-zijn nogal zonderling.

« Voor u hebben we ook iets meegebracht, Lena... Wacht, ik heb het in mijn moffel steken... Hier heb ik het... Kijk, is het niet schoon? »

Ze opende een zorgvuldig toegeknoopt pakje, en legde vóór Lena op tafel een kraag en manchetten van de fijnste Chantilly-kant, echte kunststukken.

« Maar, Roosje, toch, echte kant! 't is eene gekheid!... 't Is veel te schoon voor mij! »

« Tut! tut! te schoon!... Ge moet ze dragen, hoor! Godfried heeft ze met mij gekozen ... hij vond dit garnituur het schoonste. »

« Kind, kind, dan verwondert het mij niet meer dat uwe beurs ziek is! »

« Dat is ze! We hebben niets meer, Lena, geen roode duid meer!... Tot het einde der maand zijn we bedelaars... »

« Zal ik een paar honderd frank verschieten? »

« Och! zoudt ge dat kunnen, Lena? Kunt ge ze missen? »

« Ja ... maar zie dat ze tot het einde der maand duren, want meer kan ik niet geven... Ge weet dat December een zware maand voor mij is. »

« Ik weet het ... en 't spijt me dat ik zoo'n groote som moet aannemen! »

« Geen spijt hebben, kindje! Voor wie zou ik sparen als 't voor u niet was?... Wacht even, ik ga ze u halen. »

En een oogenblik later kreeg Rosa twee bankbriefjes.

« Dank u, Lena, duizendmaal; en 't zal niet meer voorvallen, » murmelde de jonge vrouw.

« Vertel nu liever van uwe reis. Hebt ge het Louvre gezien? »

« Ja, ja. Niet genoeg; we meenden er nog terug te gaan... Versailles hebben we ook niet gezien. Maar we hadden zooveel af te loopen!... Godfried had brieven voor professors van 't Conservatorium van Parijs; en nog voor een ander heer, die hem engagementen zou kunnen bezorgen... We hebben ze niet allemaal thuis gevonden; maar eenigen toch wel ... ze hebben ons heel lief ontvangen ... gelijk Franschmans dat kunnen... Bij een of twee hebben we zelfs muziek gemaakt, ook bij dien van de engagementen... Hij scheen heel tevreden, en heeft beloofd dat hij op ons zou denken... Indien wij eens in Parijs mochten optreden, dan zou onze weg gemaakt zijn. »

« Zoudt ge er toe komen, denkt ge?

« Waarom niet? Godfried mag zich overal laten hooren! Nergens zal hij onopgemerkt blijven... Echte kunstenaars zijn er niet met de vleet. » zegde zij fier.

Hevig werd er aan de huisdeur gescheld.

« Dat zal Godfried zijn! » riep Rosa uit en liep naar de deur. Eenige seconden later kwam zij terug op den arm van haren echtgenoot leunend.

« Zuster Lena, hoe stelt gij het sedert acht dagen? » zegde hij hartelijk haar de handen drukkend. « Ge ziet dat ik u Rosa niet te lang ontnomen heb; we zijn reeds thuis. »

« Inderdaad... Ik ben mijne verwondering nog niet baas, » antwoordde Lena, die een pijnlijk gevoel nooit gansch kon meester worden, als ze Rosa en Godfried samen zag.

« Wel, hebt ge den bestuurder gesproken? » vroeg Rosa.

« Ja. Brr! wat een weer! 't vriest dat het kraakt! » zegde hij.

« Och arme! Ik ben u daar aan 't uitvragen, en ik denk er niet aan dat ge dood van de kou moet zijn!... Hij is zoo kouwelijk, Lena!... Kom bij het vuur, Godfried, en warm u eerst wat; hier, neem den zetel. »

« Er is wel plaats voor ons getweeën in den zetel, kom hier bij mij. »

Zij gehoorzaamde, en zat half op den zetel en half op

zijnen schoot; zijn arm omringde haar, en zij hief naar hem een blik vol liefde en bewondering.

Lena draaide haren stoel zoo,dat zij het jong paar niet vlak meer vóor haar zag; ze kon er eenmaal niet tegen : Rosa was te verliefd, en Godfried ook ... zij werd er misselijk van.

« Vertel nu : wat heeft de bestuurder u gezegd? »

« Niet veel. De plaats is open, ja; maar er zijn wel vijftien mededingers. »

« Maar gij zijt toch zeker de beste! » riep Rosa verontwaardigd uit.

« Dat zou wel kunnen... Maar ik ben te jong, schijnt het... Er zijn er andere die langer wachten, en Antwerpenaars van geboorte zijn; wat voor mij 't geval niet is ... en dergelijke redenen meer! »

« Wat doet dat er allemaal toe,indien ge meer talent hebt?»

Hij lachte en kuste de verontwaardigde oogen, die naar hem keken.

« Kind! men zou denken dat ge nooit in een Conservatorium zijt geweest ... of in gelijk welk gesticht... Er wordt gezien naar de jaren dienst, meer dan naar de bekwaamheid. Des te erger voor de jongeren! »

« Heeft hij u waarlijk ontmoedigd? » vroeg Lena.

« Ja en neen! Voor die klas van viool heeft hij een candidaat, hij heeft het mij ronduit gezegd. Zoo heb ik waarschijnlijk geene kans. Maar eene andere klas zal ook open komen, eene lagere, en die zou ik misschien bekomen. »

« Zoudt ge eene lagere klas aannemen, Godfried? » vroeg Rosa onwillig.

« 'k Heb er, rechtuit gesproken, niet veel goesting voor... Maar 'k moet redelijk zijn, nu ik den kost moet verdienen voor mijn vrouwtje... »

« Voor mij moet ge niets aannemen dat u vernederen zou, Godfried; ik heb niets noodig ... ik wil niet dat ge uw talent zoudt versmijten! »

« Toe, toe, Rozeken, wind u zoo niet op voor de eer van uwen man! » zegde Lena half lachend, half getergd. « Hij zou ze niet verliezen, zelfs indien hij eene lagere klas moest aannemen!... Wat voor niemand gedaan wordt, kan men toch voor hem niet doen! Ik zou hem aanraden aan te nemen wat men hem aanbiedt, al ware 't eene klas van solfège. »

« Maar, Lena! »

« Zeker! al was 't maar voor tijd en wijl... Zoo zou hij den voet in den beugel hebben... En, was hij niet tevreden, dan zou hij nog zijn ontslag kunnen nemen... Niet, Godfried? »

« Ge spreekt lijk de goddelijke Minerva zelve, zuster Lena!... En ik geloof dat ge gelijk hebt... Zeker zou ik liever geen uitstaans hebben met dat boeltje, waar de eene den andere benijdt en beknibbelt, ... maar, maar ... 'k moet wel willen... En ik beloof u dat ik aannemen zal wat ze mij aanbieden... Is 't zoo goed? »

« Heel goed! »

« Maar zoo gauw ge beroemd wordt dan laat ge 't varen! » zegde Rosa.

« Daarop kunt ge rekenen! » riep hij uit.

« Heel wel; maar tot ge zoo ver zijt, houd u liever aan iets zekers... Ge kent het vertelsel van *La peau de l'ours*! » zegde Lena. « Overigens, de titel van professor aan 't Conservatorium zal u reeds vooruit helpen. »

« Weeral waar! Daarom doe ik het ook... Want om veel den nek te buigen voor bestuurders en kopstukken, voel ik me niet geschikt... Zoo gauw ik de kans klaar zie, dan mag de heele boel mij gestolen worden! »

« Heel goed, wacht maar tot dan; ... en laat al de onrechtvaardigheden niet te zeer aan uw hart komen, ... of te veel op uw humeur werken, » merkte Lena droogjes aan.

Hij schaterlachte.

« Ik ben een Isegrim, nietwaar, groote zuster? Ge hebt gelijk, ik mag mijn humeur niet laten bederven door ongelukken, die nog niet gebeurd zijn, en eigenlijk geene ongelukken zijn.. Al wat men mij ooit zou kunnen aandoen, zal mij toch niet beletten een kunstenaar te zijn, tot in 't diepste der ziel!... Wat is uw gedacht, lieveling? »

« Oh! ik denk dat ge ver boven allen verheven zijt... En ik ben droevig als ik denk dat die leelijke geldkwestie u misschien zal kortwieken. »

« Neen, dat niet, dat nooit! Ge zult zien dat ik mij trots alle moeilijkheden zal ontwikkelen gelijk ik dat moet. Weet ge niet dat arm zijn en tegen 't leven worstelen, de ziel sterk maakt en de genies tot ontluiking doet komen? Zie Dante, en Michel-Angelo, en Beethoven!... Die tegen de ruwheid

van 't lot niet kan, moet zich niet vleien eene echte kunstenaarsziel te hebben! »

« Oh! Godfried die hebt ge ... en daarom bewonder ik u... » murmelde Rosa, zoo stil dat Lena hare woorden niet kon hooren.

Hij boog over haar, bracht zijn mond aan haar oor, en lispelde : « En gij ook zult ze hebben, mijn lief ... en daarom min ik u... »

Vol zoete ontroering bloosde ze. Lena, die niet gehoord had maar 't gebaar gezien, stond op. Ze kon tegen die liefkoozingen niet.

« 't Zal tijd zijn voor 't avondmaal. 'k Ga eens zien of alles gereed staat. Kom maar naar de verandah binnen eenige minuten. »

« We komen oogenblikkelijk, groote zuster. Ik ben dood van den honger. Kom, vrouwtje... Een, twee, drie, hop! »

En meteen sprong hij recht, greep Rosa in zijne armen, en droeg haar met allerlei grappen naar de verandah, waar de tafel gedekt stond.

« Ziezoo, madammeken, neem nu maar plaats, en laat ons nu maar beginnen... Zuster Lena, schrik niet indien ik heel uw souper binnenspeel. We hebben niets meer onder den tand gekregen sedert dezen morgen, moet ge weten ... en dat is lang voor jonge magen in deze helsche kou! »

« Valt dan maar aan!... Er is genoeg voor ons alle drie, al is uw appetijt nog zoo wolfachtig, » zegde Lena glimlachend.

Hij liet het zich geene twee keer zeggen, en begon te eten, maar zonder daarvoor uit te scheiden met praten.

« 't Is zoo gezellig bij u, zuster Lena, 'k moet het u altijd opnieuw zeggen!... en dat valt nog meer op, na eenige dagen verblijf in die groote hotels! »

« Waart ge goed gelogeerd? »

« Heel goed, gansch in 't midden der stad, op den rechter oever der Seine... Heel hoog ook! Bijna onder het dak. »

« Ja, we hebben gewoonlijk in de hoogte gezeten, » lachte Rosa, « ook in de schouwburgen. »

« Maar we hebben toch veel gezien en veel afgemaakt. Ik ben uiterst tevreden over de bezoeken, die wij hebben afgedaan. Heeft Rosa er u al van gesproken? »

« Een woord, ja. Zal dat iets uitbrengen? »

« Zeker. Die eene, mijnheer De la Rive, kan ons gelegenheden aan de hand doen om in Parijs en elders in Frankrijk op te treden... En hij was buitengewoon lief... Heeft Roosje u niet verteld hoe hoog hij met haar opliep ? »

« Neen, daar heeft ze geen woord van gezegd. »

« 't Is toch zoo : hij heeft haar met lofbetuigingen overladen ... er waren niet genoeg hoedanigheidswoorden in de Fransche taal om zijn bewondering uit te drukken... Ik begon bijna jaloersch te worden, want met die Franschmans moet ge altijd een oog in 't zeil hebben ! » lachte Godfried.

« En u, wat heeft hij van u gezegd! »

« Oh! Veel goeds ook... maar ik ben geen fijn, mooi vrouwtje, en boezemde hem dus minder belang in... Maar toch, ik geloof dat de indruk, dien hij van ons kreeg, goed was, en dat hij op ons wel eens zal denken. »

« Ik hoop het waarlijk voor u; 't zou schoon zijn ! » zegde Lena aanmoedigend.

« Oh ! 't zal gebeuren. Ik zie de toekomst onder de schoonste kleuren ! »

« Ik ook, » murmelde Rosa, « We zijn gelukskinderen, dat zult ge zien, Lena. Ik ben vol hoop! »

« Des te beter. Dat alleen is soms genoeg om in 't leven te slagen ! » antwoordde Lena bijna plechtig.

XI

Roosje zat alleen in haar huisje, en zag haar rekenboek na. Op herhaald aandringen van Lena had ze eindelijk de gewoonte aangenomen hare uitgaven zoo regelmatig mogelijk op te schrijven.

Niet alle dagen, neen! 't Jonge vrouwtje, ongewoon een huishouden te regelen, vergat niet zelden de vermaningen van hare zuster, om zich in een boeiend boek of in eene nieuwe partituur te verdiepen.

Als haar geest op die wijze bezig was, verdween de wereld rondom haar; en het huis ware afgebrand, dat zij het niet bemerkt zou hebben! Tot hiertoe evenwel was zulks nog niet gebeurd; en de grootste ramp van dien aard, die hun niet zelden trof, was het laten aanbranden van 't middagmaal, door eene onervarene, goedkoope dienstbode. Roosje

had zelve niet den minsten aanleg en nog minder goesting voor de kookkunst, en liet het meisje maar betijen op 't goed vallen uit. Viel 't middagmaal bij toeval goed uit, zooveel te beter; zoo niet, en dat gebeurde dikwijlder, dan lachten Godfried en zij er om, en verzadigden hunnen honger met kaas en boterhammen. Zij haalden hunne scha in met bij Lena het avondmaal te gaan nemen.

Want bij Lena waren ze gedurig. Alle dagen liep Rosa er naartoe, tusschen hare lessen in, soms twee, drie keeren, om raad te vragen aan de groote zuster. Meermalen reeds had Lena moeten bijspringen om 't jonge paar uit den nood te helpen. Geld leenen heette dat. Maar langs weerskanten wist men wel dat dit geld nooit zou teruggegeven worden.

De jong gehuwden hadden geen van beiden veel orde in; en, als kinderen, konden zij zich niet inhouden te koopen, als ze geld op zak hadden. Hierin was Godfried nog erger dan Rosa : te meer daar hij gewoonlijk geene gekheden voor zichzelf deed, maar bijna altijd om eene attentie aan zijne vrouw te bewijzen... Dan, natuurlijk, op slot van rekening moest Lena er tusschen komen.

Toch maakte Rosa niet gaarne gebruik van dit middel. Ze wist genoeg hoezeer hare zuster werken en overleggen moest om iets op zijde te kunnen leggen.

Goedkeurend knikte zij als zij de kolommen van haar rekenboek optelde. Ze was bepaald zuiniger geweest! Ook had Godfried twee keer op een concert gespeeld, te Brussel en te Luik, en zij had zelve te Brussel gezongen. Dat had hun eene nette som gelds bijgebracht, maar aan naaister en reiskosten werd bijna alles weggegeven. Het weinige wat overschoot diende om andere gaten te stoppen. Nu was er nog een paar honderd frank te kort voor de loopende maand, maar dat was niet erg. Ze moest nog lessen betaald krijgen, Godfried ook. Ze zou zelfs nog iets overhouden voor de volgende maand!

« Bravo! Rosa, ge hebt uwe zaken goed aan boord gelegd dezen keer! » zegde ze vergenoegd tot zichzelve. « Indien Godfried maar geene ingeving krijgt, die alles weer in duigen slaat! »

Neuriënd sloot ze haar boek, wierp het in eene lade, en ging voor 't klavier zitten. Dát beviel haar toch duizend

keeren beter dan rekeningen na te zien en boek te houden.

Een tijdlang zong en studeerde zij, vol ijver. Op eens hield ze op en drukte kreunend haar zakdoek tegen hare wang. Oh! die tandpijn, die akelige tandpijn, die haar sedert eenigen tijd plaagde. Ze werd er misselijk van. 't Koud zweet brak haar uit, en zij ging in een zetel liggen, in eens gansch bleek en getrokken, en met tranen van pijn in de oogen. Ettelijke minuten verliepen, en langzamerhand voelde zij de scherpe pijn wijken. Nog afgemat stond zij op en ging hare glinsterende, witte tandjes in den spiegel bezien.

« Er is toch niets aan te zien? Ze zijn volkomen gezond! » murmelde zij verwonderd en vergramd. « Wat dan? »

Een hooge blos drong in hare wangen, en vochtig schitterden hare oogen. Stil ging ze hare plaats in den leunstoel weer innemen, en bleef gansch beweegloos, de handen op hare borst gekruist, in diepe nadenking verslonden.

Wat beteekende die tandpijn, waaraan ze sedert eenigen tijd reeds leed, zij die er vroeger nooit van geweten had? En dat gevoel van onpasselijkheid dat haar soms aandeed? Zou de gedachte, die haar reeds door 't brein flitste, waarheid zijn? Zou zij... Ze durfde zichzelve hare hoop niet ten volle uitdrukken... Maar snel en luid klopte haar hart, en blij en dankbaar zong hare ziel... Wat zou Godfried zeggen?... En Lena?...Aan wie zou zij hare hoop eerst toevertrouwen?... Aan haar man?... En indien zij zich bedrogen had?... Aan Lena dan?... Ja, dat was gemakkelijker misschien... 't Viel te zien... Hoe goed was God toch voor haar!

Eindelijk stond ze op, weer gansch goed, en ging naar het uur kijken. 't Was etenstijd. Juist aten ze vandaag buitengewoon vroeg, omdat Godfried om twaalf uren eene repetitie moest bijwonen. Hij speelde de eerste viool in 't orkest, en de herhalingen, redelijk talrijk, indien ze voordeelig uitvielen voor 't budget, brachten ook eene ongehoorde onregelmatigheid in de etensuren. Soms namen zij hun maaltijden om elf uren, soms om half drie. Eene gewoonte, niets anders! In 't begin had Roosje wel wat maagkrampen gevoeld : maar dan at ze een chocolaadje of ander lekkergoed om den honger te stillen, en hare maag te sussen. Ze kon toch niet alleen eten, en Godfried insgelijks alleen

laten bedienen! Ze moest dat nieuw regiem maar leeren gewoon te worden!

« Waar blijft mijnheer toch? » kwam 't dienstmeisje vragen. « 't Eten moest om elf uren gereed zijn; 't is bij half twaalf, en hij is nog niet daar! »

« Waarschijnlijk is hij in 't Conservatorium opgehouden geworden. »

« Ja, maar als de soep aangebrand is, dan zal 't mijne fout niet zijn! » bromde de meid.

« Daar hoor ik de deur opengaan : Mijnheer is daar. Dien maar gauw op, Trees, hij zal wel haastig zijn. »

« Waarom kan hij dan niet op tijd thuis zijn? » gromde de dienstbode binnensmonds, terwijl ze naar de keuken liep, en als de wind weer met de soepkom terugkwam, juist toen Godfried zelf de kamer binnentrad.

« Dag, vrouwtje! Gauw, gauw, ik heb maar een kwartier, dan moet ik weer weg! »

« Daar is de soep reeds. Breng de rest ook maar, Trees. — Ge komt zoo laat vandaag? Iets voorgevallen op 't Conservatorium? »

« Neen, neen! Maar 'k heb Crabeels ontmoet in 't naar huis komen. Hij heeft me meegetroond, om mij een magnifieken Pleyel te toonen, dien hij van iemand overgenomen had : een kleinen vleugel, die over de twee duizend frank heeft gekost, en die hij voor twaalf honderd zou laten. Er hapert niets aan ... 't is een prachtstuk, » vertelde Godfried, terwijl hij zijn eten haastig verslond, zonder zelf te bemerken dat het vleesch nog rauw was, de aardapappelen niet gaar, de saus koud en klaar vet.

« Waarom moest gij dien Pleyel volstrekt zien? »

« Om er bij gelegenheid den eene of den andere te kunnen over spreken. Maar ... 't is zulk schoon stuk, Rosa! De klank is mollig als fluweel... Ik had er zulken zin naar ... dat ik hem voor ons heb gekocht!... »

« Voor ons? Maar we hebben toch eene piano! » riep Rosa verschrikt uit.

« Ja, een ouden ketel! »

« Maar iets beter hebben wij niet noodig! Gij speelt viool, en ik zing; waartoe dan zulk prachtig instrument? »

« Wel, moet er geen begeleiding zijn als ge thuis zingt?

En hebt ge dan niet liever een goed instrument dan een slecht? »

« Ja, maar onze huisbaas! denkt ge dat hij tevreden zal zijn, als ik zeg dat gij een klavier hebt gekocht met het geld dat hem toekwam? » riep zij uit lachend en boos tegelijk.

« Laat den huisbaas maar donderen, hij zal zijn geld altijd wel krijgen; en eene tweede gelegenheid als deze vinden wij misschien nooit meer, » antwoordde hij philosophisch.

« Ik moest bij mezelve wel zeggen dezen morgen : indien Godfried maar geene ingeving krijgt!... En ik die reeds de hoop koesterde iets te kunnen sparen deze maand! »

« Sparen? Wie spreekt er van sparen in 't huisgezin van twee artisten? »

« Zwijg, kwâjongen. Wat zal Lena zeggen? »

Hij maakte eene grimas.

« Aië, daar had ik niet aan gedacht! Zuster Lena zal kijven ... en vinden dat we geen nieuw klavier noodig hadden... »

« En ze zal geen ongelijk hebben. »

« Een schoon stuk heeft men altijd noodig!... en onzen ouden zal Crabeels wel overnemen voor een redelijken prijs... Nu loop ik weg!... Maar, Roosje... »

« Wat is er dat ge daar zoo beteutert staat? Nog iets dat ge volstrekt noodig hadt? Biecht dan maar op! »

« Dezen morgen, op de Schoenmarkt, heb ik een wonderschoon portret van Beethoven gezien ... eene gravure ... prachtig, zeg ik u!... En maar vijftig frank! »

« Die hebben we toch niet noodig! » riep Rosa ontsteld uit. « We hebben portretten van Beethoven in alle hoeken! »

« Ja, maar geen een zoo schoon! »

« Laat het toch maar in den winkel! »

« Ik heb het reeds gekocht, Roosje! Ze zullen het van middag brengen. Ge moet het boven 't klavier hangen!... Tot van avond! En niet boos zijn, hoor! 't Is al voor u! »

Lachend liep hij weg, na haar vluchtig gezoend te hebben.

« Waar heeft hij zijne zinnen toch gehad vanmorgen? » vroeg Rosa zich af, terwijl ontevredenheid en lachlust in haar gemoed wedijverden. « Ze zullen alles brengen dezen namiddag, en ik moet den ganschen namiddag uit om lessen te geven! Godfried wist dat toch wel! Nu zal Trees weer

alles alleen moeten beredderen, en ze kent er niets van! In Godsnaam dan maar!... 'k Mocht wel zoo fier zijn omdat we zoo flink 't einde der maand bereikten!... »

Heel bedrukt was zij toch niet. Geldkwestie had geene pijnlijke beteekenis voor haar. Lena had de zorgen altijd voor zichzelve gehouden, vroeger. En nu wist Rosa wel dat ze bij Lena altijd een steun zou vinden.

« 'k Zal haar 't gebeurde maar zoo gauw mogelijk gaan biechten. Misschien zal zij van Godfried kunnen verkrijgen dat hij wat redelijker wordt... 't Ware te wenschen! »

Snel gaf ze hare orders aan de dienstbode, en trok dan blijgezind uit om hare lessen te geven.

Tegen den avond, toen 't reeds duisterde, kwam zij in de school aan; daar wachtte haar nog een leerling. Eerst na de les ging ze Lena opzoeken. Zij vond hare zuster voor hare schrijftafel, en zoo verdiept in haar werk dat ze Rosa's binnenkomen niet bemerkte, en opschrikte als de jonge vrouw haar rond den hals nam en kuste.

« Wat, zijt ge daar, kleine? Ik had u niet eens gehoord? »

« Ik gaf sedert een half uur les hiernevens! Waarin zijt ge toch zoo verdiept? »

« Ik overzie mijne rekenboeken. Mag ik voortgaan? Nog vijf minuutjes. »

« Maak gerust af. 'k Zal uitrusten gedurende dien tijd; 't zal me geen kwaad doen. »

Ze ging aan den anderen kant van de tafel zitten, en nam een boek ter hand; even doorbladerde zij het, maar zonder te lezen. Ze was een weinig gejaagd en vermoeid, en half onpasselijk.

« Ziezoo, ik heb gedaan; en ik heb rede blij te zijn. Deze trimester is beter uitgevallen dan ik hoopte. 'k Was een beetje bang. »

« Ge hebt veel kosten voor mij gehad, » murmelde Rosa.

« Ja, Rozeken. Maar 'k vraag niet liever, als het u wat gemakkelijker door de wereld kan helpen. »

Rosa boog beschaamd het hoofd. « 'k Heb ook mijn boek nageteld dezen morgen, » murmelde zij.

« En?... Toe spreek, Roos!... Hapert er weer iets? Zijt ge niet zuinig genoeg geweest? »

« Jawel! en alles was in orde ... maar dezen morgen is alles weer in de war geraakt... »

En schuchter vertelde zij het gebeurde. Lena sloeg de handen ineen van schrik.

« Hoe kwam Godfried er toch toe zulke gekheid te begaan!... Waarlijk een kind zou redelijker zijn! Hebt ge hem niet bekeven, Roosje? Hij zal u met zijn liefdebetuigingen nog in den grond boren. »

Ze was een weinig wrevelig, en had moeite het te verber gen. Rosa begon te weenen.

« Ge zijt altijd kwaad tegen Godfried! Hij kan nooit iets goeds doen voor u! Zelfs uwe stem is dezelfde niet meer als ge van hem spreekt! »

« Ge droomt, kind! »

« Neen, ik droom niet! Ge hebt hem nooit kunnen verdragen... Ik weet het wel!... En ik vind het heel leelijk van u hem in mijne oogen te willen kleineeren!... Maar 't zal toch niet lukken! » hokte zij bijna stuipachtig.

Lena stond paf.

« Wat krijgt ge, Rosa? » vroeg ze zoo kalm mogelijk.

« Niets!... 't is uwe fout!... 'k Was gekomen vol vertrouwen om u alles te vertellen, en u raad te vragen... Maar ge zijt zoo raar met mij ... zoo hard... Wees gerust, Lena, ik vraag u niets ... ik zal mij wel uit den slag trekken!... »

Lena's lippen beefden, met moeite bedwong zij zich, en zegde zacht: « Waarlijk, Roosje, ge moet ziek zijn ... anders is mij dit tooneel gansch onbegrijpelijk... Toe, tracht wat kalmer te worden, dan zullen wij verder spreken. »

Maar Rosa kon zichzelve niet meester worden: ze scheen een zenuwtoeval nader. Snel ging Lena een glas water halen, goot er eenige Hoffmansdroppels in, en dwong Rosa te drinken.

« Is uw man u dan zooveel meer waard dan uwe zuster, dat gij haar zoo hard bejegent voor een eenvoudig afkeurend woord? » fluisterde zij, toen het schreien der jonge vrouw wat verzachtte.

Rosa dronk nog een langen teug en droogde hare oogen.

« Laat mij nu gaan, Lena, Godfried zal mij wachten. »

« Hij zal u hier wel komen halen, Roosje... Ik geloof bijna dat hij meer voor mij over heeft dan gij, » zegde Lena met

een treurigen glimlach. « En ik houd ook van hem; dat weet ge toch wel! »

Nieuwe tranen schoten uit Rosa's oogen. Zij omhelsde Lena en murmelde beschaamd :

« Vergeef mij, Lena, ik weet niet wat ik heb... Ik ben slecht voor u geweest, en onrechtvaardig... Vergeef me! »

« Wel zeker, kind! Ik weet wel dat het niet gemeend was... Zijt ge niet wel te pas? »

« 'k Weet niet ... ik ben zoo moe, zoo ontzenuwd... ik weet niet wat ik heb. »

Zij scheen nog iets te willen zeggen, maar zij aarzelde; reeds viel haar Lena in 't woord :

« Ge hebt te veel geloopen van de eene les naar de andere, dezen namiddag. Rust wat in den leunstoel hier, en zeg me eerst eens hoeveel ge te kort komt. »

« 'k Weet niet... » murmelde Rosa, « Ik durf ook niet goed... »

« Wat niet durven? Wat beteekent dat? Ben ik uwe moeder dan niet meer?... Wacht, ik ben dadelijk terug, » zegde Lena, die vlug naar boven liep en weldra terugkwam. »

« Ik kan u duizend frank geven, Rosa, zal 't genoeg zijn? »

« Oh! ja, zeker! Te veel zelfs, Lena! »

« Heel goed dan, hier zijn ze. Steek ze goed op zak. »

« Maar gij, Lena, kunt ge voort zonder dit geld? »

« Zeker! Heb ik u niet gezegd dat ik tevreden was over dezen trimester? »

Ze zegde niet dat zij bijna al haar gereed geld gaf, en zichzelve in moeilijkheden stak, voor een groot deel ten minste van 't beginnend kwartaal.

« Maar hadt gij niets te koopen voor u zelve ... een kleed of een hoed? »

« Neen. Ik heb volstrekt niets noodig. Denk daar nu niet om! »

« Oh! Lena, gij zijt altijd de voorzienigheid ... en ik ben een ondankbaar schepsel!... Hebt ge me waarlijk vergeven? »

« Gelooft gij het niet? Zorg maar dat uw deficit nooit zoo groot wordt, dat ik het niet meer kan dekken. »

Rosa antwoordde niet; ze scheen tegen zichzelve te worstelen, alsof ze iets wilde zeggen, en niet goed wist hoe te beginnen. Zij bezag Lena zoo zonderling, dat deze vroeg :

« Is er nog wat anders, Roosje? Hebt ge nog niet alles gebiecht? »

Rosa kwam heel dicht tegen haar zitten, en verborg haar gezicht tegen Lena's schouder.

« Lena ... er is nog iets, ja ... niets droevigs, hoor ... integendeel... Ik ben nog niet heel zeker... Maar, ik geloof ... dat we niet lang meer onder ons getweeën in ons huisje zullen blijven... »

Bijna onhoorbaar fluisterde zij de woorden; maar Lena vatte ze toch, en haar gemoed schoot vol van ontroerde verrassing. Zij greep Rosa's hoofd in hare beide handen vast en bezag haar met een vragenden blik.Roosje, half lachend, half weenend, knikte ja, en Lena drukte hare lippen zoo teeder op het voorhoofd der jonge vrouw en bezag haar met zulken warmen blik, dat deze haar rond den hals nam, en nogmaals vergiffenis vroeg voor hare harde woorden van zoo even.

« Nu moet ik weg, » zegde ze eindelijk, « en 'k was hier zoo goed! »

« Blijf nog eenige minuten. 't Zou me te veel verwonderen, indien Godfried hier niet kwam aangeland, » wedervoer Lena.

Alsof hij op die woorden gewacht had, luidde de bel in de gang, en een oogenblik later trad Godfried binnen, met een tuil prachtige rozen in de hand. Hij drukte Lena's hand, kuste zijne vrouw, en riep uit :

« 'k Dacht wel dat ik u hier zou vinden. 't Is immers den Zoeten Inval bij zuster Lena? »

« Zijt ge over huis gekomen? »

« Neen, ik kom recht van de stad. En die rozen zijn voor u bestemd, groote zuster! »

« Dat is zeker om mij te verzoenen? » vroeg zij met eene neiging tot lachen.

« Juist! Rosa zal u op de hoogte gebracht hebben van mijne buitensporigheden ... en ik wil mijn best doen om uwe gunst niet kwijt te geraken!... Neem deze rozen aan, zuster Lena, 't is goed gemeend... Ik heb er mijn laatste geld aan besteed, » zegde hij met een guitigen blik.

Zij moest lachen, willens of niet.

« Dat heet ik eene bijzondere manier om zijne verkwistingen goed te maken!... Geef mij uwe bloemen, groot

kind! Ze zijn wonderschoon ... en ik bedank er u hartelijk voor. »

Kwaad kon ze tegen hem niet blijven, al preutelde ze soms.

« Ik zal ze wel in 't water zetten, Lena, geef ze mij, » zegde Rosa.

Maar plotseling werd ze gansch bleek en liet zich kreunend neer op een stoel.

« Wat is er? Wat is er? » riepen Lena en Godfried verschrikt uit, terwijl ze beiden kwamen toegeschoten.

« Die tandpijn, oh! die tandpijn... 't Is om er van in de lucht te springen... » klaagde zij, terwijl dikke tranen tusschen hare wimpers bleven hangen.

Lena hield haar het glas water met het stilmiddel aan de lippen. « Drink hier nog wat van, 't zal gauw overgaan! »

Rosa gehoorzaamde; eenige minuten later was de pijn weer weg.

« 't Is gedaan... 't Was om gek te worden! » zegde ze, diep adem halend.

« Sedert wanneer hebt ge dat? » vroeg Godfried bezorgd, « ik heb u nog nooit van tandpijn hooren klagen. »

« Neen... Dat is maar sedert eenigen tijd... »

« Maar ge moet er naar laten zien, morgen vroeg reeds. »

« Ja... »

« Morgen gaan we samen! nietwaar, zuster Lena? »

« Zeker... Maak u niet ongerust, maar een tandmeester zal er niet veel kunnen aan doen, geloof ik... Godfried, verzorg uw vrouwtje goed... Zie dat ze zich niet vermoeit... Let wel op haar... »

« Maar wat heeft ze toch? » murmelde hij verwonderd, de twee zusters beurtelings beziende.

« Raadt ge 't niet? » vroeg Lena zacht, terwijl Rosa blozend naar haren man trad.

Hij kleurde hevig, bezag haar vragend, las het antwoord in haar schuchteren, gelukkigen glimlach... Plots greep hij Lena in zijne groote armen. en danste met haar rond, terwijl hij uitriep :

« Oh! groote zuster, ik moet u eens duchtig zoenen ... ik geloof dat ik zot word! »

« Heel goed ... doe maar op! » antwoordde zij, hem hare wang biedend, « en geef ook een zoen aan Roosje; zij heeft hem beter verdiend dan ik! »

Op eens gestild bleef hij voor Rosa staan. Zij opende hem hare armen, en hij drukte haar tegen zijne borst, zoo teeder en zacht, alsof hij haar niet dorst aanraken.

« Ik ben toch zoo gelukkig, zoo gelukkig, Godfried! » murmelde zij; en zij weende en lachte als buiten zichzelve.

« Kom, rust nu een weinig; ik ga de bloemen in 't water zetten, » zegde Lena.

Ze ging de kamer uit en maakte geen haast terug te keeren.

« Ze hebben mij toch niet noodig... Integendeel, ik zou hen maar hinderen nu, » dacht ze. « Wat zal dat worden? Twee kinderen bijeen, en een derde op handen!... Mijn God, waak toch over hen!... En toch, ze zijn zoo gelukkig samen, zoo verliefd, dat ik niet meer weet of ik dat huwelijk moet betreuren... Liefde is toch iets in het leven! »

Den heelen avond bleef haar die gedachte bij. Soms als ze Godfried gadesloeg, kon zij haren lachlust niet bedwingen. De jonge man behandelde zijne vrouw, sedert hij haar geheim kende, alsof zij van broos kristal was, en wist niet hoe zijn geluk uit te werken. Waarlijk zij begon veel te houden van dien grooten jongen, van dien losbol, die zoo vurig, zoo romanesk verliefd was, en zoo fijn van gevoel.

Dien avond, als ze zich naar boven begaf, na het vertrek van 't jonge paar, voelde zij zich minder treurig, minder moedeloos, dan sinds langen tijd, sedert Rosa's hart haar niet meer uitsluitelijk toebehoorde. Voor den eersten keer was er geene bitterheid meer in hare ziel; zij kon zich schikken in 't gebeurde, en de gedachte verdragen, dat Godfried waarlijk de echtgenoot was door God voor Rosa bestemd.

« Hij zal haar toch liefde gegeven hebben ... en dat is meer waard dan rijkdom of positie... Zij hadden gelijk ... en ik was het, met al mijne wijsheid, die dwaalde... Alsof ik niet gansch gelijk zij zou gehandeld hebben, vroeger!... »

Zij zuchtte even. Toch bleef de gezichteinder donker; ze zouden nooit leeren spaarzaam zijn... « Artisten zijn eenmaal geen gewone menschen, » dacht zij glimlachend. « Nu, dan valt er niets anders te doen, dan nog wat meer te werken, en nog scherper uit mijne oogen te zien... Ik ben

zeker dat er nog bronnen van inkomsten in de school te vinden zijn, waar ik nooit op gedacht heb... Misschien met een of ander nieuwen leergang, dien ik zelve zou geven, een extra leergang ... huishoudkunde en kookkunst, misschien... Dat is anders mijn vak niet!... Maar 't zou voor Rosa zijn ... òf wel het snijden ... of de gezondheidsleer... Daar vallen de ouders nog al in gewoonlijk... We zullen zien !... Maar waar den tijd gevonden, 'k heb mijne handen reeds zoo vol?... Bah ! 't Moet, er valt niets aan te doen !... Waartoe zouden oude, versleten jonge dochters wel dienen, tenzij om de rol van suikertanten te spelen ? »

Dien nacht droomde zij dat de Pactole in haren tuin vloeide, en dat Rosa's kindje de kostbare waters met een emmerken uitschepte en zorgloos wegwierp.

XII

Het dartele Roosje lag op eenen ligstoel, en naaide aan een kinderhemdje. Haar frisch gezichtje was vermagerd en getrokken, hare fijne vingers bijna doorschijnend. Ze zag er bekommerd uit, en bijwijlen rezen de tranen in hare oogen; maar ze hield ze terug, en naaide voort zonder op te zien.

Eindelijk legde zij haar werk van kant en keek ongeduldig naar het kleine uurwerk op een tafeltje nevens haar.

« Lena komt weer zoo laat ! » murmelde zij, en stond op 't punt te schreien.

Mismoedig keek zij door 't venster naar de voorbijsnellende menschen, op straat, naar den helderen hemel en de blijdalende zon, naar de spelende kinders; maar niets kon haar gemoed opbeuren.

« Eindelijk ! » prevelde zij, toen eene welbekende silhouette voorbij trok, en de bel eene seconde later door 't stille huis klonk.

Een heelen tijd duurde het nog, evenwel, en er werd nog tweemaal gescheld, eer de meid zich gewaardigde van boven te komen en de deur open te trekken.

« Kunt ge toch niet gauwer naar beneden komen, en de menschen zoolang niet aan de deur laten staan? » riep Rosa, als zij de dienstbode in de gang hoorde.

« 't Is de moeite wel waard! 't is toch maar juffrouw Lena! » was het brutaal antwoord,

Rosa's wezen ontstelde van gramschap, maar het meisje had Lena reeds binnengelaten, de deur achter haar toegesmeten, en was weer naar boven gesneld.

« Wat zijt ge lang weggebleven, Lena! »

« 't Is waarlijk mijne fout niet, Roosje. Over een uur meende ik te komen, maar er is nog bezoek geweest : eene dame die hare twee dochters kwam laten inschrijven voor den leergang van keuken en huishoudkunde. Ik heb ze wat aan den praat gehouden, en hun het programma der andere leergangen laten zien. Ik hoop dat ze nog den eenen of anderen zullen bijnemen. »

« Lena, ge vermoeit u te veel, geloof ik. Ge ziet er niet best uit. »

« Ik! »

Ze ging voor den spiegel staan en bekeek haar beeld : ze zag een vermagerd gezicht, een doffe kleur, diepe rimpels rond de oogen en om den mond.

« Ik zie er heel goed uit, kindje, ge droomt! Maar ik ben geene jonkheid meer, en niet meer zoo frisch als eene achttienjarige, dat 's alles! » zegde ze luchtig. « Spreek mij liever over uzelve. Hoe stelt gij het? »

« Altijd hetzelfde! Ik moet blijven liggen ... en dat zal zoo den heelen tijd duren; de dokter heeft het mij dezen morgen nog streng opgelegd. Hij beweert dat het onvoorzichtig zou zijn recht te blijven staan of te gaan, dat het ernstige gevolgen zou kunnen hebben... 't Is nog al aangenaam zoo den heelen dag te blijven liggen! En dat nog gedurende maanden!... Ik ben 't al ellendig beu... Soms heb ik goesting om de brui te geven van al wat de dokter zegt! »

« Doe dat maar niet, Rosa! Ge weet heel goed dat hij gelijk heeft, en ge waart vanzelf al beginnen neer te liggen eer hij het u had aangeraden. »

« 'k Weet het wel; maar 't is zoo vervelend, zoo ge wist! Ik kan zelfs geene muziek maken!... En 'k lig hier alleen, den ganschen dag ... en dat duurt reeds drie maanden!... Godfried is op 't Conservatorium of op zijne repetities of naar zijne lessen... Hij komt maar eventjes binnengeloopen om zijn middagmaal te nemen... Gij hebt ook geen tijd om

één enkelen namiddag bij mij door te brengen... 't Is juist 's avonds dat ik u zie, en Godfried ook! »

Dikke tranen stegen weer in hare oogen, Lena nam hare handen en streelde ze zachtjes.

« Ja, 't is erg, arm zusje, en ik beklaag u uiterharte. Maar denk op het einde van die pijnlijke maanden... Ge zult zoo gelukkig zijn als ge een kindje in uwe armen zult hebben, een kindje dat het uwe zal zijn!... Dat zal u alles vergoeden, en doen vergeten... En dan zult ge blij zijn een beetje te hebben geleden om de zoete belooning te verdienen! »

« Dat is zoo, Lena... Als gij me dat zegt, dan zie ik alles gansch anders in... Ge geeft mij altijd moed... Maar, als ge daar niet zijt, dan ben ik soms zoo bedroefd!... Ik ben zwak, ik voel het wel ... en ik denk soms dat ik het niet zal doorkomen! »

« Maar, kind toch! waar haalt ge die zwarte gedachten? » riep Lena verontrust uit. « Ge zijt niet sterk, dat weet ik ook wel, maar ge zijt gezond... En alles zal goed afloopen, daar ben ik heel zeker van. »

« Misschien... Oh! ik hoop het, Lena! 't Zou toch zoo schrikkelijk zijn!... Wat zou er van 't arm kindje geworden en van Godfried? »

« Martel u toch niet onnoodig, Rosa! Wees moedig! »

« Lena, indien ik kwam te sterven, zoudt gij u mijn kind en mijn man aantrekken? Dan zou ik toch gerust zijn! »

« Weet ge niet van zelf dat ik het doen zou? Weet ge nog niet hoe diep mijne liefde voor u is? » zegde Lena, die tegen hare eigene ontroering moest worstelen.

« Jawel, Lena, ik weet het! en dat is mijn eenige troost. »

« Nu, jaag die sombere gedachten weg : ge maakt me gansch naar! Ik ben hier gekomen om mijn Roosje te hooren keuvelen en lachen... Ik heb al genoeg rond de ooren, zonder dit nog! » zegde Lena met liefderijk verwijt.

« Dat is waar ... vergeef mij... Ik ben sleeht gestemd vandaag... Maar 't is toch zoo hard niets te kunnen doen!... En 't huishouden gaat mank van alle kanten... Ik word het alle oogenblikken gewaar, al kan ik er niet naar omzien... Trees doet juist dat waar ze goesting naar heeft... Ze luistert niet naar mij, en is zoo brutaal dat ik er soms van ween... En

dat zou nog niets zijn ... maar ze verwaarloost alles, ze wordt vuil ... ze doet niets meer en brengt uren door op hare kamer... Ze is nooit gereed met het eten... Vandaag is Godfried moeten weggaan bijna zonder middagmaal, en 't zal half negen zijn eer hij weer thuis komt!... Dat kan toch niet zijn! Hij werkt zoo hard, hij zou goed verzorgd moeten worden... Indien hij ook maar niet ziek valt! »

Ze weende; Lena sprak niet, zij was in gedachten verzonken.

« Ik had er op gedacht hem naar een restaurant te zenden, » ging Rosa voort. « Maar dan hebben we in 't geheel geen familieleven meer!... En dan de kosten, de kosten!... We zitten nauwer dan ooit ... sedert ik hier lig en geene lessen meer kan geven ... en het huishouden op de meid moet laten draaien... 't Zou weer gansch op u neerkomen ... en dat wil ik ook niet; ge helpt ons reeds te veel. »

« Dat is niet erg... Mijne zaken staan goed; ik leer practischer zijn met den dag. Ik heb geniale ingevingen, en 't lukt allemaal! » lachte Lena!

Maar Rosa lachte niet.

« Zooveel te beter, indien ze lukken. Maar ik weet wel dat ge u het hoofd breekt om die geniale ingevingen te vinden,... en ik weet ook dat ge u al dat nieuw werk op den hals haalt enkel omdat ik u zooveel kost... En ik zie ook wel dat ge u aftobt. »

« Hoor eens, Roos, schei uit over mij te jammeren : ik ben niet te beklagen; en met te lamenteeren en te kniezen is er niets gewonnen. Laat ons liever eens zien hoe we u uit den slag zouden kunnen trekken. »

Nog kon Rosa haar verdriet niet te boven komen.

« Ik ben doodbedroefd, Lena... Niet enkel omdat ik zwak en ziek ben... Neen... Maar ook omdat ik vrees dat ge kwaad tegen Godfried zult zijn ... en in uw eigen denken dat ge gelijk hadt tegen ons huwelijk te zijn... Dat doet me misschien nog de meeste pijn, » snikte zij.

Een seconde maar bleef Lena het antwoord schuldig. Dan zegde zij :

« 't Is waar, ik ben erg tegen dit huwelijk geweest... Maar we staan voor gedane zaken, onnoodig dus op het verleden terug te komen... Wat Godfried persoonlijk betreft,

daar zijt ge mis in, Rosa... Ik houd oprecht van hem ... en ik heb geleerd hem naar waarde te schatten. Waarlijk, ik heb veel voor hem over, omdat hij een edel, eerlijk karakter heeft, en omdat hij u oprecht bemint... Droog uwe tranen dus, kleine, ge ziet dat ze geen reden hebben om te vloeien.»

« Oh! Lena, ik bedank u... Ge weet niet welk goed ge mij doet. »

« Ja maar, dat zegt ons niet hoe we uit uwe moeilijkheden zullen geraken. Ge zult dus den heelen tijd moeten blijven liggen? »

Rosa deed teeken van ja.

« En ge zijt niet tevreden over uwe meid? »

« Neen, oh! neen! »

« En uwe uitgaven vermeerderen, terwijl uwe inkomsten verminderen? »

« Ja. »

« En Godfried heeft zijnen oppas niet meer? »

« Neen. En hij begint er ook van te lijden. 'k Zie het alle dagen beter. »

« Wel, kindje, laat ons nagels met koppen slagen, en een ernstig besluit nemen. Luister goed, ik heb eene gedachte, die me goed schijnt. »

« Welke? Spreek toch, Lena! »

« Ik denk dat ge heel eenvoudig uwe meid moet wegzenden, uw huis sluiten, en met Godfried bij mij komen inwonen... »

« Bij u!... »

« Ja. Wat is er daar onmogelijks aan? 't Is zoo lang nog niet geleden dat ge bij mij woondet? »

« Ja maar, dan was ik niet getrouwd... Nu is Godfried daar ook... »

« Wel, wat zou dat? Uwe oude kamer is groot genoeg. »

« Maar ge hadt ze reeds in gebruik genomen voor een nieuwen leergang... »

« Dat is niet erg. Ik zal 't wel weten te schikken. Ge weet toch dat ik een vindingrijken geest heb! » schertste Lena.

« Maar de last, Lena, en de kosten! Ge zijt reeds zoo overladen! »

« De last? Welken last zal uwe tegenwoordigheid mij aandoen, ik vraag het u! En voor de kosten, wel als ik

te kort kom, dan zal Godfried van tijd tot tijd maar eens bijspringen om mijn budget weer in evenwicht te brengen nietwaar ? »

« Dat geloof ik wel !... Maar, Lena, ik weet niet wat ik zeggen moet ! »

« Lacht u mijn plan niet toe ? »

« Oh ! 't zou eene verlossing voor mij zijn, Lena ! »

« Dan moet ge zoolang niet aarzelen, maar top zeggen, en aannemen. »

« Mag ik, mag ik waarlijk ? »

« Waarom schijnt u dat toch zoo moeilijk ? »

« 'k Heb zoo slecht naar u geluisterd ... vroeger ... dat ik nu beschaamd ben. »

Lena antwoordde niet. Vurig ging Rosa voort.

« Ik ben beschaamd, Lena : maar ge moet niet gelooven dat ik spijt heb omdat ik met Godfried getrouwd ben ! Dàt niet ! 'k Zou het nog doen ! »

« Zooveel te beter, Roosje ! En Godfried ? Is hij nu tevreden over zijn werk » ?

« Ik denk het; maar hij heeft te weinig tijd... Hij tobt zich af met zijne lessen en zijne herhalingen ... en die leergang in 't Conservatorium neemt hem veel uren, en 't is zulk ondankbaar werk !... Is 't geene schande hem eene klas van solfège te hebben gegeven ? »

« Wees al gelukkig dat hij ze heeft ... en hits hem maar niet op... »

« Hoe laat is het, Lena? Hij blijft zoolang weg vandaag ! »

« 't Moet bij acht uren zijn. Wil ik licht aansteken ? 't Is pikdonker geworden. »

« Ja ; en wilt ge dan ook zien of de meid klaar is met het avondmaal ? Ze had de tafel reeds moeten dekken ... maar ze zal 't niet uit haar eigen doen ! »

« Laat u dat aan 't hart niet komen ; 't is de moeite niet, en 't zal toch niet lang meer duren. »

« Maar, Lena, indien Godfried niet wilde ?... »

« Waarom zou hij niet willen ? »

« 'k Weet niet... Hij houdt aan zijne vrijheid ... en heeft zulke onregelmatige uren ook... »

« Laat mij dat met hem schikken. Hij moet mij helpen mijn zusterken weer gezond en sterk te krijgen : daarvoor

mag hij wel iets van zijne gedachten laten varen, » antwoordde Lena droogjes.

Ze had de lamp aangestoken, de valgordijn afgelaten, en ging naar de keuken om Rosa 's orders over te brengen.

Juist hoorde zij Godfried de straatdeur openen. Zij ging hem te gemoet, en wenschte hem goên-avond. Hij gromde iets tegen, en trad naar de trap om naar boven te gaan.

« Gaat ge niet eerst soupeeren ? Rosa wacht al een heelen tijd, » zegde Lena.

Hij fronste de wenkbrauwen.

« 'k Heb geen tijd ; 'k Heb nog werk. Later. »

Lena bezag hem nauwkeurig. In den flauwen lichtkring der kleine lamp in de gang, zag zij hoe vermoeid hij er uitzag en hoe getrokken. Hij had een bittere plooi om den mond, en heel zijn wezen sprak van overspanning en ontevredenheid.

« Godfried, ge zijt moe. Kom eenige oogenblikken rusten, eer ge weer aan 't werk valt. »

« 'k Heb geen tijd, zeg ik u. Als een hond heb ik den heelen dag gewerkt : mij dunkt dat ik dezen avond mijn eigen zin wel eens mag hebben, » antwoordde hij norsch, terwijl hij haar voorbij stapte en de trappen opsteeg.

Ze zocht hem niet terug te houden. Wat scheelde hem, dat hij zoo barsch was ? Nam hij dien toon ook aan tegenover Rosa ? Dat zou er nog bij moeten komen !... Een oogenblik ging ze in den kleinen tuin wandelen om haren onwil meester te worden. Eenige lichtgele sleutelbloemen bloeiden in het eenig bloemenbedje, en glansden zacht in de duisternis. Zij plukte ze tastend, en trad weer naar binnen.

« Rozeken, hier zijn bloemen van uwen hof. Rieken ze niet goed ? »

« Lekker ! Ginder is een vaasje : zet ze er in, wilt ge ? Komt Godfried ? »

« Dadelijk. Hij had nog iets te doen ; laat ons maar beginnen. Blijf liggen, ik zal uwen stoel bij de tafel schuiven... Zie zoo, 't is al gedaan. »

Stilzwijgend namen ze hun maal. Lena was ontstemd door Godfrieds uitval, en Rosa ongeduldig om over de nieuwe plannen met haren man te spreken, en zijne meening te vragen. Snel liep het avondmaal ten einde.

« Waar blijft Godfried toch ! » vroeg Rosa treurig. « Hij zal zich nog ziek maken ! »

« 'k Zal hem gaan halen, » zegde Lena opstaande.

« Zal hij niet kwaad zijn, gestoord te worden ? » murmelde Rosa.

« Kwaad ? en waarom ? Met mij is hij altijd heel lief geweest ; ik zie niet in waarom hij het niet meer zou zijn ? »

Vastberaden ging ze naar boven. Toch klopte haar hart als ze voor de deur van Godfrieds werkkamer bleef staan. Instinctmatig sloeg zij een kruis, klopte dan even en ging binnen.

Godfried doorliep het kleine vertrek, met groote gejaagde stappen. Woede en wanhoop stonden op zijn gezicht te lezen : zijn haar hing in wanorde over zijn voorhoofd. Op den grond lagen verfrommelde bladen papier, die in gramschap schenen weggeworpen.

Met een blik zag Lena alles. Ze sloot de deur achter zich en vroeg : « Komt ge nog niet, Godfried ? »

Hij bezag haar grammoedig.

« Neen, ik kom niet... Ik heb niets noodig. »

Zijn blik vroeg duidelijk wat ze daar bleef doen...

Maar ze liet zich niet afschrikken, en trad naar hem.

« Toe, Godfried, wat scheelt er ? »

« Niemendal. Wat zou er aan schelen ? Mag een mensch niet een weinig uit zijn humeur zijn, zonder daarover dadelijk rekenschap te moeten geven ? »

« Alzoo artisten-grilligheid, niets anders ? » vroeg ze met een zweem van spot in de stem.

Hij schokschouderte.

« Laat de artisten maar zijn, Lena : 't zal beter zijn, voor u en voor mij ! » zegde hij zenuwachtig, terwijl hij zijne koortsige wandeling hernam.

Hoe verwoest zag hij er uit ! Zij kreeg medelijden met hem. Hij moest toch geleden hebben, om zoo onderkomen te zijn. Zij stak de hand naar hem uit, en zegde zacht :

« Godfried, laat ons goede vrienden blijven. Wilt ge dat ook niet ? »

Hij keek haar aan, alsof hij haar wilde vernietigen ; maar zijn toorn zwichtte voor haren klaren blik, en hij legde zijne hand in de hare ; zijn blik echter bleef donker.

Zij leunde tegen de tafel, die vol lag met bekrabbelde papieren, en ze bezag hem onderzoekend.

« Godfried ... gij zijt niet tevreden? Er is iets dat niet naar uwen dunk is? »

Hij trok zijne hand terug, en hij schokschouderde ongeduldig.

« Wat zou 't? 'k Heb niets... Moei u daar niet mee, Lena.»

« Ja wel, ge hebt iets... Ge zijt niet ziek? Neen? Maar ... ge hebt verdriet? »

Hij schudde heftig met het hoofd, de tanden vast op elkander geklemd.

« Godfried, gij lijdt ... 'k zie het wel... Wat hebt ge? Kunt ge mij dat niet zeggen? Ben ik de zuster niet van Rosa, en de uwe? Ben ik uwe groote zuster niet meer? »

Hij liet zich op een stoel vallen, verborg zijn hoofd in zijne handen, en steunde zijne ellebogen op de tafel. Zij boog over hem en drukte de hand op zijnen schouder.

« Godfried, spreek... Hebt ge dan geene vriendschap voor mij? »

« Die heb ik wel, Lena, » zegde hij gesmoord. « Maar vraag niet verder; ge kunt me toch niet helpen. »

« Wie weet?... Waarom den moed zoo gauw verliezen? »

« Wie zou er den moed niet verliezen? » riep hij grammoedig en wanhopig uit. « Niets gaat naar mijn zin!... Rosa is ziek ... erger misschien dan ik zelfs weet!... 't Huishouden gaat op krukken; dat zie ik in, al ben ik een soort Boheem!... 'k Moet me dag in, dag uit afbeulen om een weinig geld aan te schaffen ... niet half genoeg!... En ge spreekt mij van moed!... Moed heb ik genoeg, dunkt mij... Ik deinsde voor geene moeilijkheden terug ... dat doe ik nog niet!... Maar dan moet ik toch wat licht in 't verschiet zien... En nu is alles zwart! »

« Ge overdrijft... Rosa is niet gansch wel, maar dat zal toch maar tijdelijk zijn; ge kent haren staat even goed als ik, en ge moet dus de zaken niet zwarter maken dan ze zijn. Eens dat het kindeken er zal zijn, en Rosa weer op de been, dan zal alles weer in zijne plooi komen. »

« Ja, indien Rosa waarlijk weer sterk en gezond wordt, indien het kind gezond is ... en indien geene andere strunkelblokken in onzen weg komen liggen!... »

« Wel, zijt gij geen man meer? Gaat gij schrikken voor

een strunkelblok? Zijt gij die dan nooit tegengekomen? Men springt er over, of men laat ze opzij liggen! »

« Gemakkelijk gezegd! » spotte hij. « Gijlie vrouwen hebt altijd zulke woorden van gemakkelijken troost in den mond! 't Is een beetje zalf, nietwaar?... Maar zalf heb ik niet noodig!... Ha! Indien ge mij iets kondet geven om mij te verbijsteren, om de scheppingskracht, die 'k in mij draag, en die mij foltert, in slaap te dwingen, en er mij van te verlossen, dan, oh! dan zoudt ge mij kunnen helpen! »

Hij had hare hand afgeschud en zijn koortsig over en weer loopen hernomen, met gebogen hoofd, gekruiste armen, bevende handen. Zij verroerde, noch sprak. Zij wist dat hij nu uitspreken zou.

« Denkt ge, » ging hij voort met hartstochtelijk geweld, « denkt ge dat het niet is om er gek van te worden, zijn eigen te moeten aftobben om les te geven aan onwetende, onbegaafde, onverschillige leerlingen?... of uren lang in een orkest dikwijls slechte muziek te moeten uitvoeren ... en alles maar om 't vijffrankstuk!... En dat zou nog niets zijn! indien... Ha! Lena, denk niet dat ik tegen het lot opsta, omdat ik arm ter wereld ben gekomen! Ik heb altijd genoeg aan mijne kunst gehad om gelukkig te zijn, trots alles... Maar Rosa is in mijn leven gekomen... Ik bemin haar... Haar ter wille heb ik alles aangenomen, zelfs dat postje op 't Conservatorium, dat eene marteling is voor mij... Maar ik lijd scherp als ik moet inzien, dat al dat slavenwerk toch tot niets dient ... dat ik Rosa het leven toch niet kan geven dat ik droomde voor haar... En ook, Lena, ik lijd vreeselijk als de angst in mij opkomt dat al dat ellendig gesukkel eindelijk den kunstenaar in mij zal te niet doen ... dat al mijn droomen op niets zullen neerkomen ... dat ik mijn levenlang een broodmuzikant zal blijven... En ik voel dat ik al meer en meer ten onder ga. »

Hij zuchtte diep, kwam voor Lena staan, bezag haar diep in de oogen, en murmelde heesch :

« Oh! Lena, ge weet niet wat het is, te voelen dat men een kunstenaar is, te weten dat men bekwaam is tot iets hooger, tot iets schooner... Ha! er is iets van de macht van den Schepper in mijne ziel, Lena, en ik zou iets anders kunnen worden dan een virtuoos van den boog!... En zelfs

dat zal ik niet blijven, » zegde hij bitter, « want de tijd ontbreekt mij om mij nog te oefenen! Ik ben een verloren man, Lena, *un homme à la mer*, ik zeg het u! »

Lena sprak niet dadelijk. Te veel tegenstrijdige gevoelens streden in haar : zelfverwijt omdat ze dat huwelijk had laten doorgaan; een zweem van misprijzen voor den man die zich door stoffelijke moeilijkheden liet ontmoedigen, van gramschap tegen den artist die, zonder er zichzelven rekenschap van te geven, zijn kunst boven alles stelde; maar ook, en vooral, medelijden met den jongen kunstenaar, dien zijne gedwongen onvruchtbaarheid zoo diep smartte, en de ontgoocheling zoo wreed neerboog. Ze had tranen in de oogen toen ze hem weer aansprak.

« Kom, Godfried, richt u weer op en wees man! Ik begrijp uw lijden, en ik lijd met u. Maar zoo onherroepelijk is toch niets verloren, dunkt mij! Hef het hoofd op, zooals 't een man betaamt! Ge zijt verdrietig, omdat ge den tijd tot componeeren niet vinden kunt, omdat ge van 's morgens tot 's avonds bezig zijt om uw dagelijksch brood te verdienen. Zoo is 't, nietwaar? »

« Ge zegt dat zoo koud beredeneerend, zoo nuchter! En toch, ja, 't is zoo. Ik ben ongelukkig omdat ik mijne kunst, gansch mijne toekomst van kunstenaar zie te loor gaan, om wille van mijne looden beslommeringen als hoofd des huisgezins... Ik zou beter doen u dat niet te bekennen, Lena; het kan u maar tegen mij verbitteren... Maar ik kan niet anders... Rosa bemin ik altijd even diep, dat weet ge wel... Ik ben tot alles bereid voor haar... Maar mijne kunstdroomen kan ik niet opgeven zonder doodende pijn! »

Als uitgeput, zweeg hij. Ook zij liet ettelijke minuten voorbijgaan, vooraleer zij door de woeling van hare gevoelens heen, weer klaar in hare gedachten zag.

« Er is een middel om alles te schikken, » zegde zij eindelijk langzaam. « Rosa heb ik er reeds over gesproken, en zij keurde het goed... Verlaat dit huis, Godfried, en kom bij mij inwonen. »

Hij wilde haar in 't woord vallen, maar met een gebaar legde zij hem 't zwijgen op en ging voort :

« Ge houdt aan zelfstandigheid, aan vrijheid, dat weet ik... Maar die zult ge niet verliezen... Ge weet hoe diep ik

aan Rosa gehecht ben ... zij is alles voor mij, mijn gansche leven, mijn eenig doel hier op aarde... Ik wil haar gelukkig zien ... dat kan zij niet, indien zij u ziet lijden... Gelijk de zaken nu staan, kan 't niet blijven duren, dat zien we alle drie duidelijk in... Bij mij zoudt ge uit de stoffelijke beslommeringen gered zijn... Een deel van uwe te menigvuldige bezigheden zult ge laten varen, en voor uw eigen kunnen werken... Rosa zal over u niet meer bekommerd moeten zijn, en zal verzorgd worden zooals het moet... Wat zegt ge van mijn voorstel? »

Hij zweeg; maar zijn gezicht drukte allerlei tegenstrijdige gevoelens uit: ontroering, dankbaarheid, maar ook onwil en vernedering.

« Gij denkt dat het bij mij niet beter zal gaan voor u, dat ge geene plaats zult hebben, geene stilte om te componeeren? 't Is waar, bij mij is alles door de school ingenomen, en de school moet natuurlijk vóór alles gaan. Maar indien ge niet al te moeilijk zijt, zal ik u wel een hoekje bezorgen, waar ge naar hartelust zoudt kunnen werken... En s'avonds zijn de leerlingen toch weg: dan hebt ge het heele huis te uwer beschikking, en kunt ge muziek maken zooveel ge wilt... Denk eens ernstig na... Ik hoop dat ge mijn voorstel zult aannemen... Ik houd er aan, eerst en vooral voor Rosa, 't is waar... Maar ook voor u, Godfried! »

Zijne oogen waren vochtig geworden. Op eens viel hij haar om den hals, en murmelde gebroken: « Zuster Lena, groote zuster... 'k Zou willen aannemen, maar 't is te veel... ik durf niet ... u zulken last op den hals schuiven! »

Zacht maakte zij zich los.

« Dat ook zal geschikt worden: Rosa zal u dat wel uitleggen... Neem dus gerust aan. »

« 't Zij dan ... van u kan ik alles aannemen, ... en niet te vergeefs zult ge mij gered hebben!... Ge zult zien, Lena, ik zal iemand worden... Ik voel de muziek in mij zingen, in mij leven... Ik zou gek worden, mocht ik ze niet neerschrijven... Ik voelde mij bitter worden en slecht... Wie weet, mijn arm Roosje zou er misschien nog onder geleden hebben...Zonder het te willen, heb ik ze wellicht verwaarloosd... Ik kon niet anders... En zij kan dat zoo niet verstaan, ziet ge... Eene fijne, begaafde kunstenares is zij... maar toch maakt

de kunst geen deel uit van haar harteleven ... is de kunst haar niet zoo noodig als lucht en voedsel... en mij wel ! »

« Kom dan met mij 't nieuws aan Rosa vertellen; ze zal ons met ongeduld verwachten. »

« Kom, zuster Lena. » Hij nam haar bij den arm, en beiden daalden de smalle trap af.

« Zijt ge daar eindelijk ? » riep Rosa met een zucht van verlichting. « 'k Wist niet meer wat te denken ... en was juist op 't punt te komen zien ! »

« Wat, komen zien ? Zijt ge dan vergeten, onvoorzichtig vrouwtje, dat ge zoo stil als een muisje moet blijven liggen? Gelukkig dat ge weldra weer terug onder zuster Lena's hoede zult zijn ! Die zal u beter leeren ! » schertste Godfried.

« Ha ! gij weet ? ... en ge stemt toe ? »...

« Natuurlijk stemt hij toe ! 't is een brave jongen, en is niet al te koppig! » lachte Lena. « Maar laat ons hem nu gauw zijn avondmaal geven : hij heeft het goed verdiend ! »

« Ik scheur van den honger, » zegde de jonge man, die nevens Rosa plaats nam. « Zit hier bij mij, groote zuster; ge zijt al lang genoeg nevens Rosa geweest. Vertroetel mij nu ook eens, gelijk gij dat kunt. »

« Nu heb ik twee kinderen in plaats van een, nietwaar? » vroeg ze.

« En weldra een derde nog, » fluisterde Rosa met een vochtigen glimlach.

« Uwe familie wordt groot, zuster Lena; gelukkig dat ge een groot hart hebt om ze allen te herbergen ! »

« En kop genoeg om er orde onder te houden ! » voegde zij er lachend bij.

XIII

De zomer was half verstreken; sedert eenige maanden had het jonge paar zijn intrek bij Lena genomen. Roosje lag te bed, bleek en uitgeput, maar dankbaar en gelukkig. Nevens haar, in de witversierde wieg, lag een klein, klein wichtje met rood verfrommeld gezichtje, — haar zoontje !

Hoe had zij gebeden, angstig en vurig, dat zij toch voor haar man en voor haar kindje bewaard mocht blijven ! Zoo diep had zij gevreesd het schrikkelijk oogenblik niet te

zullen doorkomen; zooveel had zij afgezien eer haar kind geboren werd!

En hare bede was verhoord geweest, haar zoontje zag het licht, en zij leefde... Maar zoo broos was de draad die haar aan het leven hechtte, dat hij alle oogenblikken dreigde te breken. Langzaam, en dank aan een streng versterkend regiem kwamen hare krachten terug.

't Was onder 't groot verlof; zoo kon Lena bijna den ganschen dag bij haar blijven, en haar opbeuren en verzorgen. Het toezicht over het kind had zij op zich genomen. Wel had zij eene kindermeid gehuurd om er mee uit te gaan en er op te letten; maar zij moest nazien of het meisje haren plicht volbracht en het kind naar behooren verzorgde.

's Nachts sliep het op Lena's kamer, en zij gaf het drinken of wandelde er mee, als het dorst had of schreide. Gelukkig was de kleine Robert een braaf en stil kind: zoodat hare nieuwe taak haar niet te veel afmatte. Somwijlen, als ze nog half slapend uit haar bed sprong om het op te nemen, docht het haar dat ze weer de jonge Lena was die met haar ziekelijk zusje dikwijls gansche lange nachten sukkelde... Maar de begoocheling was van korten duur... en al gauw werd zij gewaar dat zij twintig jaren meer achter den rug had dan toen...

Alles ging weer goed sedert Lena het jonge paar bij zich genomen had. Vóor Godfried had zij een werkkamerken weten in te richten: een deel van den zolder had ze tot een kamertje laten veranderen, juist groot genoeg om een klavier, eene tafel, twee stoelen en eene kast vol boeken en muziek te bevatten. Luxe was er niet aan of omtrent; maar stilte en eenzaamheid zooveel Godfried kon verlangen, zelfs onder de schooluren. De schelle klank der bel, alle half uren, drong gansch verdoofd tot hem; net als het sleepvoeten der kinderen op de trappen, of hun getier en geroep op de speelplaats. Bijna al zijne ledige uren bracht hij door opgesloten op zijn zolderkamerken, onzichtbaar en onbereikbaar vóor iedereen, in tête-à-tête met zijn ingevingsgeest, en met den hemel, die hem door het dakvensterken bedreigde of toelachte. Maar zijn goed humeur was teruggekomen, en ook zijn moed in de toekomst.

Zekeren dag kwam Lena uit de stad terug, en liep de

trappen op naar hare kamer. Boven gekomen, bleef ze een oogenblik hijgend staan; ze liep zoo gezwind niet meer als vroeger! Dan deed ze de deur voorzichtig open. 't Kindje werd juist wakker in zijn wiegje, en loerde rond met zijne groote,onbewuste oogen; zijn mondje zoog naar een afwezig zuigdotje. Plots vertrok zijn gezichtje en 't begon uit al zijne macht te schreeuwen, zoodat het in ééne seconde zoo rood werd als eene pioen.

« St! St! Wat is dat allemaal?» riep Lena.« Wie schreeuwt er hier? Zijn we dan niet braaf vandaag, neen? »

Ze nam het kindje uit de wieg, zoende het, wat geen ander uitslag had dan het luider te doen schreeuwen; zocht zijne flesch en stak ze in zijn mondje. Dat werd beter aanvaard, en eensklaps zweeg het wichtje, en begon zalig te zuigen.

« Ge kunt gaan eten; ik zal den kleine zoolang wel houden, » zegde Lena tot het meisje dat nevens de wieg zat te naaien.

Met het zuigend kindje ging ze in de nevenkamer, waar Rosa lag.

« Waarom schreit Bobby? Is hij ziek? » vroeg de jonge vrouw angstig, terwijl zij de armen uitstak naar haar zoontje.

« Bijlange niet! Hij wilde zijne flesch, anders niet. Zie, de kleine gulzigaard, hij eet weer te veel! » zegde Lena glimlachend, terwijl zij de melk afvaagde die uit het mondje op 't slabbetje liep. « Daar, ga nu een weinig bij uwe mama, en geef mij die flesch! »

Rosa nam haar kindje in hare armen, en bezag het nieuwsgierig. Zij was het nog niet gewoon zoo'n levend popje te hebben, zoo'n warm poezelig lichaampje tegen hare borst te voelen. 't Was haar nog altijd een wonderbaar iets dat dat klein, zwak, fijn wezentje, haar eigen vleesch en bloed was.

« Dada!... Dada!... Wat zegt Bobby tegen zijne mama?... Waar is Bobby zijne mama?... En waar is papa?... zeg papa... papa... papa!... Gij, gulzig beestje, ge denkt nog aan niets anders dan aan uwe flesch, nietwaar?... Uwe flesch is meer waard dan papa, en mama, en tante Lena... Toe, lach toch 'n keer, lach 'ne keer! » en zij kittelde de kleine ronde kin en de puttekens in de wangen, totdat zij eindelijk iets uitlokte dat ze met den naam van glimlach bestempelde;

en babbelde er allerlei gekke, liefkoozende woorden tegen, woorden zonder zin of beteekenis, maar vol streelende, spelende moederliefde.

« Bobby is dezen nacht niet braaf geweest, nietwaar, Lena? Ik heb hem gehoord... Ge hebt moeten opstaan voor hem, weeral ! »

« Twee keeren, maar enkel voor vijf minuten ! »

« Zijt ge dan in den dag niet doodmoe? »

« Van zoo'n beetje ben ik niet bang ! »

« En ge zijt dit sedert lang gewoon, arme Lena ! als ik klein was, en ziek... Maar dat is lang geleden... Nu zoudt ge rust moeten hebben... Ge wordt te mager, Lena ! Ge vermoeit u te veel. »

« Kom, kom ! 'k Ben ijzersterk, dat weet ge wel... En Bobby is bijlange zoo lastig niet als zijne mama op dien ouderdom ! » lachte Lena.

« Dat is niet moeilijk, nietwaar? 'k Heb u toch wel altijd meer last dan hulp gegeven, Lena ! En nu nog moet ge mijn kind sleuren, en ik kijk u maar gerust aan. 't Is een ware schande ! » kloeg Rosa, half droevig, half lachend.

« Dat zal wel beteren ! Ge denkt niet eeuwig in uw bed te blijven, niet? En zoo gauw ge weer gezond zijt, geef ik u uw kindje terug. Spoed u maar. »

« Oh ! lang zal het niet meer aanloopen, Lena ! 'k Voel me zooveel beter dan verleden week. 'k Ben zeker dat ik reeds zou kunnen opstaan. »

« Probeer maar niet, als 't u belieft. Binnen eenige dagen zullen we zien. »

« Maar gaat ge uw middagmaal niet nemen? 't Is half één; 'k zal wel alleen blijven. »

« Zoo gauw het kindermeisje terugkomt. Ze moet Bobby aankleeden en er mee gaan wandelen. 't Is heerlijk, buiten in de schaduw. »

« En Godfried, waar blijft hij toch? Ik heb hem van den ganschen dag nog niet gezien. »

« Hij zit in zijnen toren, hoog en droog ! Hij zal dadelijk komen, denk ik. Ge weet dat ik een wekker op zijne werkkamer in een hoeksken heb geplaatst, die afloopt om half één. Anders zou hij nooit weten dat het etenstijd is... Ziet ge wel? Daar is hij reeds. »

Godfried kwam inderdaad binnen, met verward haar, zonder kraag noch das, zonder borstrok, met een los hemd en een katoenen buis aan. Hij zag er vermoeid uit, maar zegevierend. Vriendelijk sloeg hij op Lena's schouder, zoende Rosa alsof hij haar versmachten wilde, greep het kindje en hief het hoog boven zijn hoofd; 't geen Bobby niet erg scheen te behagen, want luidkeels drukte hij zijne ontevredenheid uit.

« Fameuze longen heeft onze stamhouder, » lachte Godfried, « daar, tante Lena, neem gij dien kleinen lawaaimaker maar : hij schijnt zijn papa nog niet erg te vertrouwen. »

Zij nam den kleine, en suste hem, terwijl Godfried op het bed ging zitten, en herhaaldelijk met zijn vingers door zijn haar ging.

« Wat is er, Godfried? Ge ziet er zoo vreemd uit? » vroeg Rosa.

« Vreemd? Ik ben dol van geluk!... Rosa, Lena, luistert! Mijne symphonie is af!... » riep hij in vervoering uit.

« Uwe symphonie? » riepen de twee vrouwen tegelijk.

« Was het daaraan dat ge zoo werktet in de laatste tijden? » vroeg Lena, vol belangstelling.

« Ja. En honderd keeren heb ik gevreesd dat er niets zou van komen! Toen we nog in ons huisje waren had ik ze reeds in mijn hoofd, maar ik kon ze niet neerschrijven ... en ik voelde dat ik ze verliezen zou!... En ik hield er aan als aan mijne ziel!... 't Is zoo, tante Lena, 't is zoo! Bezie me maar niet met zulke groote oogen! 'k Zou stapelgek geworden zijn ... of alles stuk geslagen hebben ... indien gij niet als een engelbewaarder opgetreden waart!... Sedert ik meer vrijen tijd heb, heb ik als een neger gewerkt ... en nu is 't af!... En 't is goed, ge zult er zelf over oordeelen.. Dezen avond zal ik u mijn werk op 't klavier voorspelen ... ge zult de motieven hooren... We zullen al de deuren openlaten, vrouwtje, dan kunt ge ook luisteren... Ge zult er tevreden over zijn, dat weet ik... 't Is heel frisch en jong en warm ... een beetje in den trant van Mozart, maar toch modern... Ha! 'k zal er succes mee halen!... Lena, 'k heb het u altijd gezegd dat ik iemand zou worden... 'k Ben nu op weg, let maar op... Als 't lukt dat ik mijne symphonie dezen winter kan laten uitvoeren, dan is mijn naam gemaakt ... dan kan ik vooruit als componist! »

« Ik ben gelukkig voor u, Godfried, zoo gelukkig, » murmelde Rosa ontroerd, hare groote oogen vol bewondering op hem gericht.

Hij liefkoosde haar en sprong dan recht :

« Geef den erfgenaam aan zijn moeken, tante Lena, en laat ons naar beneden gaan. »

« Geef hem mij, Lena, en geef uwe orders maar aan de kindermeid. »

« Tot straks dan; kom, Godfried. »

« Rosa schijnt veel beter, » zegde Lena, toen ze aan tafel tegenover Godfried zat. « 'k Hoop dat ze weldra zal mogen opstaan en van dat heerlijk weer genieten. »

« Ik hoop het ook !... Ze zou naar buiten moeten gaan of naar de de zee, vindt ge dat ook niet? »

« Zeker... De zee heeft altijd heel gunstig op haar gezondheid gewerkt. Maar waarheen ? »

« Ik denk dat ik nog wel een engagement zou kunnen bekomen te Blankenberghe of te Oostende... 't Is reeds laat ... maar ik ben genoeg bekend... 'k Zou zeker op een paar concerten kunnen spelen en goed betaald worden. »

« Wel, zie dat ge 't gedaan krijgt. 't Zou wezenlijk goed zijn voor Rosa en ook voor Bobby. »

« Maar dan komt ge toch mee, zuster Lena? »

« Indien het nog begin September gebeurt, ja; anders is het onmogelijk ... en dan nog maar voor eenige dagen. Ik heb hier te veel te doen ! »

« Wat zal Rosa zonder u doen? En de kleine? En ik? » schertste hij.

Zij lachte ook. Dan vroeg ze weer ernstig :

« Zijt ge dus vast besloten uwe loopbaan van violist te laten varen ? Hebt ge er geen spijt over ! Me dunkt dat ge zulke schoone toekomst voor oogen hadt ! »

« Dat is waar. Op dit oogenblik ben ik heel zeker een der beste violisten van 't land ... met een weinig kans, kan ik eene schoone carrière als virtuoos hebben ... en waarschijnlijk voordeeliger op finantieël gebied dan die van componist... Maar wat wilt ge er aan doen ? 't Laat me niet los... Den heelen tijd hoor ik muziek in mij zingen, motieven die zich opdringen, of ik het wil of niet... En speel of hoor ik muziek van wie ook, zoo schoon en grootsch en diep is het niet, of

ik voel dat ook ik bij machte ben om iets voort te brengen, dat ontroeren kan, en aangrijpen en doen meeleven!... 'k Moet het uitwerken, het neerschrijven... 't Zou me anders vernietigen! »

« Waarlijk, 't is een echte barensnood! »

« Dat is het, ge zegt juister dan ge meent. Ik zeg het u, Rosa is er niet erger aan geweest toen ze haar kind verwachtte, dan ik, toen ik die symphonie meedroeg en niet ter wereld kon laten komen!... Gij gelooft mij niet? Ge denkt dat Rosa haar vleesch en bloed gaf, haar leven waagde?... Dat is waar... Maar ik gaf het fijnste, het innigste, het edelste van mijn geestes- en zielsvermogens... Ik werd letterlijk verteerd door een onbluschbaar vuur van te vergeefs opwellende scheppingskrachten en hartvretende verlangens! »

« Nu zijn die slechte tijden voorbij, Godfried... »

« Ja; maar indien ik ooit een naam verkrijg tusschen de componisten, zal ik het u te danken hebben!... En ik zal een naam verwerven! »

« Ik hoor u gaarne zoo spreken... Ge hebt een wil, en dat is veel. »

« Ik heb een wil, ja, ... op kunstgebied ... anders niet, misschien... Maar van de kunst heb ik een hoog begrip ... voor mij is ze goddelijk in haren oorsprong ... en haar veroveren kan men niet, haar niet omarmen in hare hoogste uitdrukking, als men geen verheven ideaal heeft... als men niet zuiver leeft... Voor mij kan een losbandige kunstenaar nooit een groot kunstenaar worden... Die gedachte heeft mij altijd tot steun gediend, als ik mij voelde meegaan... »

« Ge zijt een brave jongen, » zegde Lena ontroerd. « En nu ben ik blij dat Rosa u heeft uitgekozen, liever dan een rijker man met minder fijne gevoelens. »

« Ha! 't is niet altijd gemakkelijk een brave jongen te blijven, Lena, in de artisten-wereld! Er komen oogenblikken waar ge niet goed weet of uw hoofd nog recht op uwe schouders staat ... waar ge 't goed niet meer uit het kwaad kent... 't Is eene soort moreele en intellectuëele dronkenschap die u meesleept, onbewust... Meer dan een heb ik aldus zien vallen, zonder dat er iets kon baten om hen recht te houden... En eens gevallen, komen ze bijna onmogelijk weer op! »

Droomerig keek hij naar den tuin.

« Altijd heb ik gedacht dat ik zuiver moest blijven, om zuivere kunst voort te brengen... Mijn ideaal ben ik getrouw gebleven... Maar ook heb ik het onprijsbaar geluk gehad eene zuivere liefde te treffen, eene fijne natuur als Rosa... Was ik per ongeluk op eene andere vrouw verliefd geraakt, minder kiesch en zacht, 't ware met mij gedaan geweest! »

« Ja, Rosa is juist wat ge moest hebben, Godfried. Voor u zal ze zich zelve vergeten!,.. En ze kan u begrijpen en volgen : ze is ook eene kunstenares... »

« Ja, dat is ze; ze zingt wonderbaar... Maar geen scheppingsmacht heeft ze! »

« Gelukkig! Twee scheppende geesten bij malkaar, dat is er een te veel voor 't geluk van 't huisgezin! Des te meer, daar Rosa eerst en vooral moeder zal moeten zijn, nu. Zij ook heeft een kunstwerk voortgebracht ... en 't zal haar nog moeite en zorg kosten vooraleer zij 't de wereld in kan zenden! » zegde Lena met een glimlach.

Hij knikte.

« Daar is niets aan te doen... Kinderen zijn dwingelanden, zoowel die van den geest als de andere. Alles moet hun opgeofferd worden, anders zijn ze niet tevreden... »

« Ik moet weg, Godfried; tot van avond! Dan zult ge mij uwe symphonie spelen. Gaat ge nu naar Rosa? »

« Eventjes; daarna moet ik nog eene les geven aan een beginneling... Dat zal ook een doorn uit mijn oog zijn, als ik dat kan laten varen! »

« Nu, te gemakkelijk moet ge 't toch ook niet verlangen... Capua is nooit gunstig gebleken voor de ontluiking van genies! » schertste zij.

« Ja, ik ben een materiëele, ondankbare kerel : en ben over mezelven beschaamd! Wat wilt ge er aan doen? Een mensch is altijd geneigd 't geen hem tot last wordt, af te schudden! »

« 't Is goed, 't is goed! Maak maar dat ge weg komt! »

Laat kwam hij naar huis, uitgehongerd en vermoeid, maar uiterst blijgezind.

« Hebt ge naar mij gewacht om het avondmaal, Lena?... Waarom?... Ge weet dat ik zoo'n onregelmatige kerel ben ... en gij zijt dat niet gewoon... »

« Babbel maar liever niet zooveel, en kom aan tafel! »

« Hier ben ik al! We zullen ons spoeden, nietwaar? Ik moet u mijne symphonie nog spelen, ge weet! »

« Ik weet het, en ben heel haastig ze te hooren. »

Snel was het maal afgeloopen; Godfried wierp zijn servet op tafel en stond op :

« Ik loop mijn handschrift halen, en Rosa goeden dag zeggen. »

« Spoed u niet te veel; ik moet ook naar boven om naar den kleine te kijken. »

« Ja maar niet te lang blijven, nietwaar? Ik heb u noodig vanavond, om naar mijn werk te luisteren! »

Lena lachte.

« Ge zijt al even bedorven als Rosa! Indien Bobby den zelfden weg volgt, hoe zal ik mij uit den slag trekken! »

Hij verdween lachend en liep naar boven. Zij volgde langzamer, en als zij eenige minuten later terugkeerde, vond zij hem reeds voor 't klavier gezeten, een bundel volgeschreven muziekpapier vóór zich open.

« Kom hier, nevens mij, zuster Lena, en luister... 't is de symphonie der Lente! »

Hij sloeg eenige akkoorden, en zegde stil :

« Luister nu... 't Begint allegro moderato... Dit is het thema... »

Hij speelde eenige maten; en zijn gezicht was als verlicht door een inwendig gestraal. Naar de piano gebogen, luisterde hij naar den melodieuzen zin die onder zijne vingers wakker werd, alsof hij geheimzinnige stemmen hoorde.

« Frisch, nietwaar? » murmelde hij. « Dat is voor het quatuor geschreven... Hier komt een motief voor hobo's en klarinetten... 't Is zoo mooi!... Spijt dat de piano den klank der instrumenten niet kan weergeven... Deze instrumenten geven een gansch eigenaardigen toon... 't Klinkt zoo schoon! »

Hij richtte zich op en zijne oogen schitterden.

« Nu wordt de beweging sneller, wilder... De andere instrumenten vallen ook in... Lena, 't is de verrijzenis der natuur... Hoor hoe 't leven opborrelt... hoe de jeugd opbruist!... Voelt ge niet de ontluiking der ziel in den eersten hartstocht?... »

Zijn wezen drukte smartelijke gevoelens uit gedurende eenige oogenblikken :

« Hoor deze noten in den bas... Zij spreken van angst... van lijden... van wanhoop... Maar de jeugd met haar durven en hopen... de schoone jeugd zegepraalt over tranen en droefheid... de Lente zegeviert over winter en dood! »

Hoog opgericht, met fier schitterende oogen, en vlammend gelaat speelde hij de laatste akkoorden.

« Hebt ge kunnen volgen, Lena? Ge zult bemerkt hebben dat ik de eerste reprise niet gedaan heb... 't Zou te lang geduurd hebben... Nu 't Andante... luister! »

Een wonnige glimlach zweefde om zijne lippen, en meer voor zich zelven dan voor Lena murmelde hij :

« 't Is zoo fijn ... zoo diep gevoeld... Geene opbruising van gevoelens meer ... geen wilde hartstocht... Hoort ge hoe de noten zingen?... Het heele stuk bijna is voor het quatuor geschreven... Hoe eenvoudig dit thema, nietwaar? ... en toch zoo diep ... daar zit zoo veel in!... Hier begint het motief zich te ontwikkelen... Volg goed, Lena.,. Zie de andere instrumenten hernemen denzelfden zin ... maar hij is anders bewerkt ... de begeleiding ook wordt rijker ... als groote baren golft de melodie nu 't heel orkest door ... hooger ... altijd hooger ... 't wordt een oceaan van licht... Lena, luister ... 't is de liefde die spreekt ... en klaagt en zucht ... en zingt ... de groote, schoone, zuivere liefde... En nu wordt het eerste thema weer herdacht,aangeduid ... in eene nieuwe tonaliteit ... hoor!... is dat geen treffend effect?... En stil sterft alles uit ... in een zucht! »

Hij wreef met zijn hand over zijn voorhoofd, wierp zijn haar achteruit, ademde diep, en 't scheen of zijn borst van geluk en fierheid zwol. Weer boog hij zich naar 't klavier toe :

« Nu de finale, Lena; 't is een allegro ... niets dan eene uitspatting van vreugd ... van levensvreugd ... van levenslust!»

In bewogen, levendigen rythmus speelde hij 't laatste deel, zonder er eenig commentaar nog bij te voegen.

« Wel, wat zegt ge er van? » vroeg hij toen hij gedaan had.

Ontroerd stak Lena hem hare handen toe :

« Proficiat, Godfried! 't is een schoon werk, en ge haalt er eer van!... Ik ben geen felle kenner ... maar toch hoor ik

dat het muziek is, louter muziek ... geene droge formules. »

« En ook geene programma-muziek, nietwaar? Want daar heb ik een hekel aan... 't Is echte muziek, gelijk de klassieken ze begrepen, en ook Mendelssohn, en Schubert, en Schumann... Die gewaardigden zich nog muziek te maken zonder er een wijsgeerig systeem in te willen uiteenzetten ... ze hadden nog gevoel!... Bij hen wil ik mij voegen!... Maar, nietwaar, mijne symphonie is goed, ik loop er niet te hoog mee op? »

« Neen, neen, ze is goed! Ge zult een beroemd man worden, Godfried! Bobby zal een zwaren naam te dragen hebben, » zegde Lena met een glimlach.

« Ha! Geen muzikant zal hij worden! Daar zijn te veel gaven voor noodig; en een broodmuzikant ... 'k zag hem nog liever dood! »

Lena lachte luid.

« Arme Bobby! hij zuigt zijne flesch nog en ge wilt zijne toekomst reeds regelen! »

Hij lachte ook.

« Gij zult hem grootbrengen, tante Lena; gij zijt dat nu gewoon! »

« En zijne mama dan? Wat zal die doen? »

« Zij zal hem een broeder of eene zuster geven... niet te gauw, hoop ik!... Want haar man schiet er maar over, als er een erfgenaam op weg is... En ik heb het hoog noodig mijne vrouw een weinig voor mij alleen te hebben, en een weinig met haar te kunnen rondloopen! »

« Perfect!... Gij zult met uwe vrouw gaan floreeren, en ik zal op uwe kinderen intusschen passen!... Ziet ge den zelfzuchtigen man! »

« Ge zijt toch niet kwaad, groote zuster? » vroeg hij een weinig ongerust. Ze lachte wel, maar toch klonk er iets vreemds in hare stem.

« Ik? Bijlange niet!... 'k Weet al lang dat de mannen het gaarne gemakkelijk hebben, en naar hunnen zin! » schertste zij.

« Ge wordt bijtend, zuster Lena! En toch ... zoo groot ongelijk hebt ge niet! Ik ben niets waard om tegen ellende of tegenspoed te worstelen... Dat heb ik nu wel gezien... Vroeger, toen ik nog alleen was, en nog alles te leeren had,

ging het wel... Nu dat ik zelf wil voortbrengen, kan ik niet meer... 't Zou me te niet doen... Wij kunstenaars hebben volstrekt wat welzijn noodig ... ten minste wat vrijheid van leven, om te gedijen. »

« Dat weet ik wel. Maar nu moogt ge toch niet meer klagen? »

« Ook heb ik reeds iets voortgebracht. »

« Wanneer zult gij uw werk laten uitvoeren? »

« Ha! daar zit juist de knoop! 'k Moet eerst een orkestleider vinden, die het wel wil opnemen, en dat is altijd zoo gemakkelijk niet. »

« Ge hebt gesproken van eene badplaats, dunkt me... »

« Neen, dat is niet gunstig... 't Is geene plaats om een ernstig werk te doen kennen ... de atmosfeer is er te lichtzinnig... 'k Zou liever tot dezen winter wachten, en het eerst aan een of twee muzikanten laten zien. Misschien zou zich de gelegenheid om het uit te voeren voordoen... Kon het te Brussel opgenomen worden!... »

« Ge hebt gelijk, wacht tot dezen winter. Succes zult ge hebben... Ik weet niet of mijn indruk juist is, maar mij dunkt dat ge uw eigen zelf veel meer zijt in dit werk dan in uwe vorige; er zijn geene herinneringen aan andere toonmeesters meer in ... wat vroeger het geval was. »

« Zuster Lena, ge kunt me geen grooter compliment maken! En ge hebt gelijk ... dat weet ik ook wel... Daarom ook was ik zoo gejaagd om dit werk neer te schrijven, omdat ik voelde dat ik mij eindelijk ging losrukken van alle slaafsche navolging, en mijne eigene baan breken... Ge hebt een goed instinct, al zijt ge niet muzikaal opgeleid. »

« Kom, » zegde zij, « we zullen nu gaan zien wat Rosa over uwe symphonie denkt. »

Ze stegen de trap snel op. Rosa's kamerdeur stond open. De jonge vrouw zat in haar bed, tegen kussens geleund; haar gelaat straalde, en tranen van geluk vulden hare oogen. Zij opende hare armen als ze Godfried zag binnentreden, en murmelde eenige gebroken woorden van liefde en begeestering, terwijl hij ze onstuimig tegen zijne borst drukte.

Stil trok zich Lena in hare kamer terug. Godfried had zij als een broeder, bijna als een zoon, liefgekregen; van harte gunde zij hem nu haar zusterken... Maar nog kon zij den

pijnlijken indruk niet meester worden, die haar binnenste deed krimpen, ieder keer dat ze opnieuw gewaar werd dat de liefde van Rosa geheel en gansch haren man toebehoorde, en zijzelve enkel nauwelijks de tweede plaats betrok in het hart, dat vroeger was aan haar alleen.

XIV

Einde September. — De licht benevelde zee strekte zich uit, kalm en plat, onder de zoele, nog half omwolkte zon. Geen tochtje in de lucht, geen rimpel op het water. Langzaam en lui, met vreedzaam gebabbel, kwamen de kleine baren op het strand uitsterven.

Half uitgestrekt in een vouw-leunstoel lag Rosa. Een gezonde blos verfde hare wangen, hare oogen glansden, en een glimlach groef puttekens nevens de hoeken van haren mond. Op haar kroezelhaar zat een koket lichtblauw batisten mutsje met kant versierd; en onder haar licht kleedje kwamen de kleine, fijn geschoeide voeten te voorschijn.

Sedert veertien dagen verbleef zij met Godfried te Mariakerke, en reeds had de zeelucht haar wonderbaar opgewekt en nieuwe kracht gegeven. Hare slapheid verdween met den dag, en reeds kon zij even vlug gaan als vroeger; enkel mankte ze nog een weinig meer en was ze nog spoediger vermoeid.

Godfried had in een concert, te Oostende, gespeeld en veel bijval geoogst. Een tweede uitnoodiging had hij gekregen, en zoo de kans waargenomen om een zeeverblijf aan zijne vrouw te bezorgen. Ook Lena was bij hen; maar reeds na eenige dagen was ze weer naar Antwerpen vertrokken, waar hare bezigheden haar riepen; Bobby, voor wien de zeelucht te straf bleek, en 't kindermeisje waren haar gevolgd.

Levendig en vroolijk babbelde Rosa met eenige kennissen van 't hotel waar ze verbleef. Godfried was reeds vroeg naar Oostende gegaan, en ze verwachtte hem maar tegen den noen. Maar zij verveelde zich niet. 't Was 't uur dat de badgasten de zee introkken, en ze had altijd evenveel genoegen in 't schouwspel. Kindertjes kwamen ook al met haar praten, en brachten haar schelpkens aan en zeesterren en

krabben en allerlei andere schatten. En zij lachte met de kleintjes, en vertelde hun wonderbare sprookjes, waarin zij evenveel plezier vond als hare kleine toehoorders.

Maar plots bleef zij steken, midden in een vertelsel, sprong recht, en liep iemand tegemoet : Godfried die te voet van Oostende langs het strand terugkwam, vroeger dan zij hem verwachtte.

« Een lief vrouwken ! » murmelde meer dan een als ze voorbij ging.

Dat was ook de meening van Godfried, als hij Rosa naar hem zag komen geloopen, het gezicht hooger gekleurd door de scherpe zeelucht. Hoe straalden hare oogen, hoe schitterden hare witte tandjes tusschen de half geopende lippen ! Waarlijk ze was weer gansch het bekoorlijk, dartel wezen van vroeger.

« Hoe goed ge er uit ziet, lief ! » zegde hij, hare twee handen grijpend.

Zij lachte, en knikte hem tegen. Hij legde hare hand op zijnen arm, en zette zijne wandeling met groote schreden voort ; zoo goed mogelijk volgde zij hem, soms loopend om hem bij te houden. Eene hand in den zak van zijn lossen veston, de andere om de hare gekneld, de witte pet achteruit op 't golvend haar, stapte hij voort, diep ademhalend, en met een ongewonen glans in de oogen.

« Wat is er, Godfried? Ge ziet er zoo tevreden uit? »

« Ik ben het ook, en niet zonder reden !... Vrouwken, de fortuin lacht ons toe !... »

« Hoe dat ! Wat wilt ge zeggen ? »

« Dezen morgen ben ik, gelijk ge weet, naar het Kursaal gegaan, om nog eens met den bestuurder te spreken. Daar viel mij plots in dat we misschien, al is 't zoo laat in 't seizoen, een concert zouden kunnen geven, of liever een recital, gij en ik... Gij zoudt mijne liederen gezongen hebben, en ik ook 't een of 't ander van mijne werken uitgevoerd... Zoo iets om bekend te geraken als componist... En 'k wilde hem daarover raadplegen... Maar hij was niet daar, en 'k moest wachten. 't Duurde lang, en ik begon goesting te krijgen weg te gaan, toen ik een gezel kreeg ... een Engelschman, die nauwelijks eenige woorden Fransch brabbelde. Nu, mijn Engelsch is ook niet

buitengewoon! Maar we verstonden malkander toch goed genoeg... Hij had me dadelijk herkend, omdat hij mij gisteren avond had hooren spelen ... en 't was juist om inlichtingen over mij te vragen dat hij den directeur kwam spreken... Doe uwe ooren nu goed open, hoor! 't Komt!... Daar we onzen tijd toch aan 't verliezen waren, stelde hij mij voor eene wandeling langs den dijk te doen... Onderweg vroeg hij mij uit over de studies die 'k gedaan had, de meesters die mij gevormd hadden, wat weet ik allemaal... En juist als ik ongeduldig over zijne vragen begon te worden en lust kreeg hem te laten staan, vroeg hij mij op eens of het mij soms niet bevallen zou een toer in Engeland te doen, met hem als impresario!... Dikwijls reeds heeft hij artisten in Londen en elders doen kennen ... hij heeft er mij verscheidene opgenoemd... Nu, Roosje, wat zegt ge er van? Is 't niet nagnifiek? Is 't geene buitengewone kans? » riep hij jubelend uit.

« Heerlijk! Dan is uw naam voor altijd gemaakt, Godfried! En indien ge bijval in Londen hebt, zullen ze u nog uitnoodigen! »

« Ja, maar 't is nog niet alles... Ik heb hem van u ook gesproken. Hij zou u gaarne hooren, en indien hij over uwen zang tevreden is, dan zal hij u ook in Engeland laten optreden, 't zij met mij, 't zij alleen ... in salons misschien, op particuliere feesten ... of zoo iets. »

« Hoerah! Dan zijn wij eindelijk den kwade uit? We zullen niet meer gedurig op de kap van die arme Lena moeten zitten, die zich de armen van het lijf werkt voor ons! »

« Ja, zeker doet ze te veel voor hare krachten; meer dan eens heb ik het gedacht... En ze neemt ook geene rust! Waarom is ze niet langer met ons gebleven? De zee deed haar goed. »

« 't Waren te groote kosten, Godfried; ze heeft een te zwaar jaar gehad; en dan de klassen beginnen deze week... En Bobby verdroeg de lucht hier niet goed... Ik wilde met hem teruggaan: maar Lena wilde niet ... en toch, daarvoor was ik nog niet sterk genoeg. »

« Dat geloof ik wel! En ik heb u ook noodig, nietwaar?... Wij blijven samen, hoor; waar de eene gaat, daar gaat ook

de andere... Misschien zou Lena met ons naar Engeland kunnen gaan? 't zou eene afwisseling zijn voor haar. »

« Ze zal de school niet willen verlaten, dat weet ik op voorhand... En dan Bobby... We kunnen hem niet meenemen... Wie zou hem verzorgen? 'k Zou geen oogenblik rust hebben indien ik hem bij Lena niet wist! »

« En zij zal niet beter vragen, die goede Lena! Dat is dus geregeld, vrouw; Bobby blijft bij Lena, en wij gaan reizen!» riep hij opgetogen uit.

« Ja; maar indien uw impresario over mij niet tevreden is? »

« Zou hij zoo dom zijn? Daar zie 'k hem niet voor aan. Hij ziet er heel uitgeslapen uit! »

« Maar waar zal ik voor hem zingen? In 't hotel is 't onmogelijk: de piano is zoo valsch als 't maar kan. »

« Dat zal wel in het Kursaal zelf kunnen gevonden worden, de een of anderen morgen, als er niets te doen is.»

« Godfried... ik zal niet durven zingen... 't Is zoo lang dat ik niet meer gestudeerd heb! Mijne stem moet gansch verroest zijn. »

« Wel, laat ons dezen namiddag naar buiten gaan; we zullen wel een afgelegen plekje vinden. 'k Zal u op mijne viool begeleiden, en gij zult uwe stem oefenen. »

« Dat is eene ingeving! Godfried, ge zijt een genie! Nooit zou 'k op die gedachte gekomen zijn! »

Zij klapte in hare handen van vreugde; en hij kuste haar, tot groote ergenis van twee oude Engelsche damen die juist voorbijkwamen, en het hoofd stijf omkeerden, om te toonen dat zij niets gezien hadden.

Rosa werd gansch rood en wist niet of ze beschaamd moest zijn of niet; maar Godfried schaterde het uit, en haar rond het middel nemend, dwong hij haar met hem te loopen tot aan de kleine duinen, nevens den dijk, waar hij zich met haar lachend liet neervallen.

« Hebt ge gezien hoe gescandaliseerd ze waren? Die oude wijven, ze gelooven seffens dat er kwaad achter zit! Alsof ik het recht niet had mijn eigen vrouwtje te kussen voor 't aanschijn der gansche wereld! En ik zal 't nog doen, daar! »

Zij verweerde zich, maar 't lachen ontnam haar hare krach-

ten, en de zegepraal was voor hem! Als eene kriek bloosde zij, en guitig keken hare blauwe oogen hem aan.

« Foei, Godfried, ge zijt juist een kwâjongen! Hoe wilt ge dat men u ernstig opneemt! 'k Ben zeker dat die damen u voor een stuk student namen... »

« Op schok met zijn lief, » viel hij haar in 't woord. « Juist; en dienzelfden indruk heb ik ook! 'k Voel me zoo licht en blij en zorgeloos als een vogel... niets van een ernstigen huisvader !... »

« 't Is wat schoons, en dat dan nog zoo cyniek bekennen! » plaagde zij.

« De mensch is altijd cyniek, als hij maar voor zijne zienswijze openlijk durft uitkomen! » gaf hij majestueus terug.

« Hoe durft ge zoo spreken? 'k Ben beschaamd zoo'n man te hebben! » schold zij.

« Tut! tut! Ge ziet er ook niet uit als een strenge matrone ... zelfs niet als een eenvoudig moederken... »

« Dat ben ik toch! »

« Ja, ik moet het wel gelooven ... maar gij zijt even blij als ik uit den rommel te zijn, en weer eens vogelvrij ... is 't niet? »

« Misschien! » zegde zij met een vroolijken glimlach. « En toch, soms voel ik wel wat wroeging, omdat we Lena zoo alleen laten met al dien last, en dat wij ons hier vermaken en te-goed doen. »

« Ik ook... Maar Lena is eene geboren moeder en liefdezuster... Ze heeft, geloof ik, nooit iets anders van het leven gevraagd... Voor mij is dat wel de eenige fout die 'k in haar zie... Ze is te onverschillig aan het aardsch geluk, ze maakt er te weinig aanspraak op voor haar zelve ... dat is een gemis aan levensvreugd, aan levenskracht... Is ze altijd zoo geweest? »

« 'k Heb haar altijd gekend zooals ze nu is. Toch is ze verloofd geweest, maar ze is dan niet getrouwd, als vader is komen te sterven, omdat ze mij niet wilde verlaten... 'k Was dan een kind nog en altijd ziek. »

« Ziet ge wel dat zij eene geboren ziekenzuster was? Maar schoon was het toch van haar! »

« Ja, en zeker heeft ze veel geleden... Ik was te klein om er nog iets van te weten, en zij heeft er nooit meer over ge-

sproken... Enkel eens heeft zij er op gezinspeeld, als ik haar mijne liefde voor u bekende. »

« Zoo heel erg moet zij van haren verloofden toch niet gehouden hebben, anders zou zij getrouwd zijn tegen alle hinderpalen in... Ik weet wel dat mij niets ter wereld zou tegengehouden hebben! »

« Nietwaar? Ik heb hetzelfde gezegd... Maar ik ben zoo goed niet als Lena! »

« Ge zijt meer vrouw, lieveling, en daarom zijt ge zoo bekoorlijk, en daarom ben ik zoo zot van u... Lena is te redelijk, wat zal ik zeggen, te hoog-deugdzaam voor mij... Ik heb echte genegenheid voor haar, zeker, en dankbaarheid en eerbied... maar liefde, die kan ik toch maar alleen gevoelen voor een lief, blij, snoeperig popje als gij! »

« 't Is nogal gelukkig ook!... Maar, ge zijt zoo teeder vandaag, men zou zeggen dat ge mij opeens weer ontdekt! »

Hij lachte.

« 't Lijkt er toch op... Deze laatste tijden ben ik zoo verslonden geweest in mijn componeeren, zoo ingenomen door mijn studeeren, mijne concerts, mijn ander werk, dat ik een weinig buiten de wereld in een droom heb geleefd. En gij zijt maanden lang op uwen stoel of op uw bed blijven liggen... Nu is de toestand ineens opgeklaard ... de bijval komt, gij zijt genezen ... 'k vind u gansch terug!... 't Is juist of we opnieuw getrouwd waren... Kom nu, laat ons verder gaan, » zegde hij, terwijl hij rechtsprong en hare handen vatte om haar te helpen opstaan.

« Verder gaan? Maar 't is bijna etenstijd. »

« Wat zou dat? Weet ge wat? Laat ons niet naar dat banaal hotel een banaal middagmaal gaan nemen, maar eerder naar 't een of ander dorp gaan waar we alleen zijn. Wilt ge? »

« 'k Geloof het wel! Maar uwe viool? »

« Wacht me even hier, ik loop ze halen; binnen tien minuten ben ik terug. »

Pijlsnel verdween hij. Rosa bleef alleen, stil-gelukkig, den blik op de onmetelijke zee verloren.

Hoe schoon was het leven, hoe goed was God, die haar alles gunde wat ze maar verlangde! Nooit zou zij hem genoeg kunnen bedanken... Had zij hem wel ooit bedankt?...

Zij had het zeker meenen te doen, maar was zij ooit verder geraakt?...

Ze was immers zoo gewoon altijd vertroeteld te worden, en ze nam haar geluk aan als iets gansch natuurlijks. Waarom zou 't leven haar niet toelachen? Ze had eene bepaalde roeping om gelukkig te zijn! Tegen droefheid of moeilijkheden kon zij eenmaal niet! Dadelijk zou 't ongeluk haar knakken en breken, dat voelde zij heel goed... Een prinsesje was ze altijd geweest! Haar hart dorst naar blijheid, naar levensgenot, naar liefde. Zij genoot van 's levens schoonheid met volle ziel... Was dat niet oprechte dankbetuiging?

Een oogenblik hadden wolken haren blauwen hemel verduisterd... Maar Lena had er zich mee bemoeid, en nu scheen de zon helderder dan ooit. Goede, trouwe, dienstwillige Lena! Hoe zou Rosa haar hare dankbaarheid ooit kunnen toonen? En ze deed dat alles zoo graag, met zoo veel liefde, zoo gemakkelijk ... alsof er waarlijk geen opoffering omtrent was.

Wat geluk dat het kind bij haar was! Niemand zou het zoo liefderijk verzorgen als zij... Roosje zou 't zeker niet zoo goed doen, al was zij de moeder!

« Maar waar blijft Godfried toch? » dacht eindelijk de jonge vrouw, ineens uit haren gedachtenloop schietend. « Hij moest maar eenige minuten wegblijven,zoo hij zegde. »

Zij stond op en keek om. Ha! daar kwam hij aangehold... Hij zwaaide zijne witte pet in de lucht, en deed haar teeken te komen. Zij haastte naar hem toe.

« Kom gauw! » riep hij reeds van verre. « 'k Heb een rijtuig genomen... 't wacht ons bij den dijk! »

« Een rijtuig? Waarvoor? » vroeg zij verbaasd.

« Om naar buiten te rijden! We moeten nog al ver gaan om van die badgasten af te geraken, en 't zou u te veel vermoeien. 'k Heb het rijtuig voor den ganschen dag gehuurd. »

« Godfried! Zooveel kosten! »

« Bah! bah! We staan toch op 't rijk worden; we gaan immers naar Engeland? Ge moet nu geen rijke vrek gaan worden! » lachte hij.

« Wat zou Lena zeggen! » murmelde Rosa, half lachend, half bevreesd.

« Wel, niets! Lena is een redelijk mensch; heel goed zou ze begrijpen dat twee jonge, verliefde artisten hun levenlang niet als kluizenaars kunnen leven! We hebben ons genoeg ingekrompen, maandenlang... Ik moet nu eens kunnen uitspannen. Kom, we zullen een aangenamen dag hebben. »

Zij stribbelde niet meer tegen; zij vroeg niet beter dan 't vervelend overdenken en de strikte spaarzaamheid achter den rug te schuiven. Hij trok ze mee den dijk op.

Daar, in eene zijstraat, wachtte een open rijtuig, juist groot genoeg voor hen getweeën. Godfrieds vioolkast lag op 't zitbankje van voren.

Ze namen plaats, en weldra waren ze de badplaats en het dorp uit, den buiten in.

Eindelijk was de zon de wolken meester geworden, en straalde warm en zacht. Gansch het landschap was er door verblijd en verlicht. De ruwe stoppelvelden lagen stil te rusten; eenige met spurrie bedekt, waarvan 't frisch groen en de fijne witte bloempjes mooi afstaken op de grijsbruine aarde. Hier en daar een rapen- of koolenveld, of het donker loof der aardappelen. In de verte, hooge abeelen in eene lange rei, alle naar 't binnenland gebogen, alle op dezelfde wijze gekromd door 't geweld der zeewinden. Een ingetogen, melancholiek tafereel onder den witblauwen hemel, arm, plat en naakt, en toch vol poëzie en intieme schoonheid.

Op dit middaguur waren akkers en wegen verlaten. Nauwelijks een zwervend bedelaar, zak op den rug, stok in de hand; of een rollend oliekoekenkraam, dat van de eene kermis naar de andere trok. Buiten dat heerschte volkomen stilte, volstrekte rust. Soms deed het rollen van 't rijtuig over den steenweg eene vlucht kraaien van den grond waar ze aan 't pikken waren opschieten en in verwarring wegvliegen met hard gekras; dan werd alles weer stil. Het paard, met de algemeene rust bevangen, scheen al loopende in slaap te vallen, totdat de dommelende koetsier zelf wakker schoot, en onverwachts een ruk aan de teugels gaf.

Maar Godfried en Rosa dommelden of sliepen niet; ze praatten en lachten en schertsten onophoudend. Als losgelaten schoolknapen waren ze, zoo zot, zoo blij, zoo vol gekke

invallen. Vooral Godfried was in eene bui van lachlust en kinderachtigheid.

Hij zong met luide stem, groette alle voorbijgangers, richtte hun gemeenzaam 't woord toe, wierp geldstukken aan bedelaars en kinderen, spoorde deze aan om tuimelaren in 't zand te maken en op hunne handen te loopen nevens het rijtuig. Maar Rosa kwam hiertegen in; dan liet hij het rijtuig wat sneller vooruitgaan, totdat ze buiten bereik der kinderen, en weer alleen in volle stilte waren.

Eindelijk zagen zij een toren oprijzen, huizekens er rond, en hoeven overal verspreid.

« Daar zullen we ons middagmaal gaan nemen, » zegde Godfried.

« 't Is gelukkig ! 'k Verga van den honger ! » meende Rosa.

« Koetsier, kent ge eene goede herberg in dat dorp ? »

« Ja, mijnheer, daar is er eene eerste klas ; ge kunt er alles krijgen wat ge wilt ! »

« Spoed u dan maar ! »

Eenige minuten later hielden ze stil voor eene ouderwetsche afspanning, maar proper en aantrekkelijk. Godfried sprong uit het rijtuig, hielp Rosa uitstijgen, greep zijne vioolkast en nog een pak dat onder de bank lag.

« Wat hebt ge daar ? vroeg zij nieuwsgierig.

« Dat zult ge straks zien, als ge goed gezongen hebt !... Koetsier ge kunt uitspannen en insgelijks gaan eten ; we zullen u vóor 't vallen van den avond niet meer noodig hebben. »

De zaal was leeg. 't Was er krakend proper ; witte gordijntjes aan de lage, kleingeruite vensters, wit zand in kundige kronkelingen op den rein geschuurden planken vloer, blinkende flesschen en glazen op toog en schabben, geel gaas zorgvuldig getrokken om den pronkluchter die aan de lage berookte zoldering hing.

Ze namen plaats aan eene tafel nevens het venster, en vroegen de spijskaart ; maar zoo ver gevorderd in de beschaving was de pronte bazin nog niet. 't Scheen dat de koetsier wel een weinig geboft had. « Alles krijgen wat ge wilt, » bleek eieren en hesp te zijn, met boterhammen en kaas als nagerecht. Maar onze twee lieten het zich even goed smaken als de fijnste gerechten. De eiers waren versch, de

hesp niet al te zout, de kaas niet al te droog, en het brood, eigen gebak, lekker en voedzaam.

Rosa verklaarde dat zij nooit een beter middagmaal genoten had, en dat de versche melk die zij er bij dronk lekkerder was dan de edelste wijn : en Godfried sprak haar niet tegen.

De bazin kwam af met eenige peren uit haren tuin, grof van schel, niet fijn van soort, maar sappig en smakelijk. Ze deden er eer aan, en schreeuwden het uit van pret als zij hun nog noten bracht, versch gesloesterd.

« Die nemen we mee, om in 't veld op te eten, » zegde Godfried, en stak ze in zijnen zak.

Hij betaalde, vroeg inlichtingen over de omstreken, greep zijne vioolkas en 't geheimzinnig pak, nam Rosa onder den arm en trok met haar de afspanning uit. Weldra sloegen ze een zijweg in, en verlieten het dorp. Langs aardewegen en paden wandelden zij, tusschen rapen- of beetenvelden, en aardappelakkers, waar de boeren met vrouw en kinderen neerstig bezig waren de planten uit te trekken ; 't donkergroen loof lag in hoopen op den vochtigen grond, en de geelachtige aardappels in lange reien verzameld waren gereed om ingezakt te worden.

Zoo kwamen ze bij een beeksken, dicht begroeid met mos, gras en hooge planten leverkruid met hunne mooie, vaalroze tuilen. Hooge abeelen gaven een weinig lommer, en een kreupelboschje van dezelfde boomsoort vormde als een scherm tusschen den smallen, groenen weg en de naburige velden.

« Hier zijn we goed om te rusten en te zingen, » riep Rosa. Zij liet zich op de knoestige, mosbekleede wortels van een boom neer, en noodigde Godfried uit om bij haar plaats te nemen.

« Stem uwe viool maar. Binnen vijf minuten begin ik te vocaliseeren. »

Hij gehoorzaamde en preludeerde lichtjes.

« Zijt ge gereed? » vroeg hij.

« Ja ! » en zacht begon ze eenige oefeningen te maken. Hare stem, te lang ket zingen ontwend, was wat schor en gesluierd. Maar langzamerhand klaarde ze op, en hare zachtheid, haar fluweelen en toch schitterende toon kwam terug. Weer klonken de hooge noten als kostbaar zilver in

de lucht, hooger, altijd hooger, in gammen en arpeggiato's zonder inspanning, zonder vermoeienis. Met eenige akkoorden begeleidde en steunde Godfried haar.

Maar ze waren reeds niet meer alleen. Een groep kinderen door den zang gelokt, waren door het struikgewas gekropen, over de beek gesprongen, en langzaam nadergetreden, totdat ze eindelijk voor Roosje stonden, en haar met open mond en nieuwsgierige oogen aangaapten. Een kleuterken, zijne gescheurde en gelapte broek met koordjes vastgehouden, zijne bloote voetjes in kapotte blokken, was op den grond tegenover haar gaan zitten, en met zijn vingerken in den mond, verloor hij haar niet uit de oogen.

Dat kinderpubliek vermaakte haar en spoorde haar aan. Zij liet de stemoefeningen, en begon liekens te zingen, oude en nieuwe, met eenvoudige woorden en wijzen, kinder-en kerstmisliedjes : Godfried begeleidde haar pizzicato als op eene mandolijn. En 't was voor alle twee een echt genot te zingen en te spelen zoo in volle vrijheid, onder den zachten hemel, en voor dat ongekunsteld kinderpubliek.

Eindelijk toch moest Rosa ophouden.

« Ik ben vermoeid; » zegde ze. « Laat ons nu noten eten ! »

Zij zocht in Godfrieds zakken, trok er de noten uit, en liet ze aan 't kleuterken zien. Hij keerde het besmeerd gezichtje af, bevreesd en toch bekoord : want een seconde later keek hij weer naar haar, en eindelijk stond hij op, en kwam aangetrippeld.

Zij stak hem eenige noten toe, hij greep ze en stak ze snel in zijnen zak.

« En wat zegt ge nu? » vroeg ze lachend, zijn handje vasthoudend.

« Dank u, madame, » brabbelde de krullebol, die zijn handje lostrok en ijlings achteruit deinsde. De noten wilde hij wel, maar toch vertrouwde hij die vreemde madame niet!

« En gijlie, komt ge geene noten halen? »

Ze vroegen niet beter, naderden schoorvoetend, bedankten links, en gingen dan ver weg het goedje kraken. Weldra verdwenen ze weer over 't beeksken, en liepen hun spel of hun werk hernemen.

Rosa smulde hare noten, en hielp Godfried de zijne pellen; daar had hij geen geduld genoeg voor.

Toen ze gedaan had :

« Nu krijgt ge ook wat van mij, » zegde hij, zijn pak te voorschijn halend.

Hij sneed het koordeken door, ontvouwde 't papier, en haalde te voorschijn een flesch champagnewijn, een glas, en een champagnenijper.

« Wat beteekent dat? » riep Rosa uit.

« Dat is om onze reis naar Engeland te vieren! »

« Godfried, ge zijt toch onverbeterlijk! En zulk merk nogal! »

« Het beste, schatje! Voor eens dat ik u tracteer, wilde ik u geen namaaksel doen drinken. Houd het glas vast, dat ik de stop laat springen. »

Met een knal sprong de kurk de lucht in, en de schuimende wijn gutste in 't glas.

« Drink gauw, gauw, dat ik er wat bij kan gieten, anders loopt de flesch gansch uit! » riep hij.

Zij gehoorzaamde en weer schonk hij het glas vol. Hij hief het in de hoogte en riep uit :

« Ik drink op onze reis, op ons succes, op ons geluk! »

Hij hield het glas aan hare lippen, nam haar in zijnen arm, en murmelde dicht aan haar oor :

« Ik drink ook aan onze liefde, Rosa! »

« Ik ook! »

Zij hield het glas hem tegen; hij dronk, en vulde het nogmaals.

« Ik drink aan de eeuwigheid van onze liefde! »

Hij dronk de helft en zij ledigde het glas.

Dan zette hij glas en flesch neer op den grond, en trok Rosa naast zich op den mossigen kant van 't beekje.

« Mij dunkt dat we opnieuw getrouwd zijn, lief. Hebt gij denzelfden indruk niet? »

« Ja, » lispelde zij, hem hare lippen biedend.

Hij zoende haar hartstochtelijk, sprong recht, en zij wandelden de dreef op, omstrengeld als twee jonge verliefden. Dat waren ze toch ook! Maar misschien in wederzijdsche, hartstochtelijke liefde, waren zij dichter bij elkaar dan ooit te voren.

« Lief ... we blijven voortaan met ons getweeën, hoor! Alleen, en niemand meer tusschen ons... Me dunkt dat we eeuwenlang gescheiden zijn geweest, en dat ik u eerst nu terugvind, zoo mooi als vroeger... Nu zal ik u gansch voor mij alleen houden... We zullen reizen, naar Engeland eerst ... en dan zal ik andere betrekkingen vinden voor Holland of voor Duitschland of voor elders... Maar we reizen, en gij gaat mee! »

« Overal waar ge wilt, Godfried! »

« En als we terugkeeren, dan huren we kamers voor tijd en wijl. Wat hebben we een huis noodig? We hebben gezien dat wij er best zonder kunnen. Ge zult u met niets moeten bekommeren : we zullen naar 't restaurant gaan eten, zoo ge wilt ... maar we zullen op ons eigen blijven, ons eigen « home » hebben... Wilt ge? »

« Ik wil alles wat gij wilt, » antwoordde ze, haar groote oogen vol liefde op hem gericht.

« Dan zal ik werken, nog veel beter dan nu... Eens dat mijne symphonie uitgevoerd is, dan schrijf ik iets anders... Mijn hoofd is vol gedachten... Een oratorio wil ik schrijven; ik weet op welk onderwerp, en zal er aan een dichter dien ik ken, eens over spreken. Hij zal mijne gedachten uitwerken, en ik zal zijne verzen op muziek zetten...En dan, dan... zal ik een opera schrijven... »

« Een opera?...Hoe zult ge aan een goed libretto geraken?»

« Ik zal er een hebben, ... ik heb er reeds iemand voor aangesproken! »

« Wanneer toch? En ik weet van niets! »

« Eenige dagen geleden, heb ik een der beste librettisten van ons land te Oostende getroffen, en hem mijn verlangen uitgedrukt... Hij heeft mij iets beloofd... Zelfs had hij een soort ontwerp dat me nogal beviel... En als dat slaagt, Roos, dan hoort de toekomst ons toe! » riep hij begeesterd uit. « Ik word gek als ik er op denk! »

« Ge zult slagen Godfried! Ik heb vertrouwen in uwe gaven, in uw talent! » murmelde zij.

« En in mijne gelukster! »

Zacht drukte zij zijn arm, en stilzwijgend kwamen ze op hunne stappen terug. De zon ging onder, reeds verduisterde de hemel; geheimzinnig ritselden de bladeren van boomen

en struiken; in hunne nesten begaven de vogels zich ter ruste, krakeelden nog wat hier en daar, tjilpten zacht en zwegen. Teruggekomen waar ze gezeten hadden, schonk Godfried nog een glas wijn in:

« Op onze toekomst, op onze droomen en plannen! » Zijne stem was ernstig en ontroerd. Plechtig hief hij het glas in de hoogte, plengde eenige droppels op den grond, liet haar dan drinken, en dronk na haar.

« De rest van den wijn zullen we aan den koetsier geven. Maar het glas zal niemand meer dienen. »

Hij wierp het tegen een steen, waar het in duizend stukken brak.

« Kom nu, 't wordt donker. »

Hij nam zijne vioolkast op, en ze sloegen den weg in naar het dorp. 't Paard was reeds ingespannen, en de koetsier wachtte met ongeduld; doch de wijn deed zijn humeur weer opklaren, en met luid kletsende zweep reed hij het dorp uit.

De hemel was weer betrokken met wolken, voortgestuwd door een snerpend windje; de duisternis nam toe, en een lichte mist steeg dampig uit de vochtige aarde. Stilte overal.

Eng drukte Rosa zich tegen haren man; haar dun kleedje beschutte haar slecht tegen de koele avondlucht. Toch voelde zij de kou niet; heet liep haar bloed door hare aderen. Zij leefde in een soort van na-roes die haar ongevoelig maakte voor de temperatuur. Hard en snel klopten hare polsen, luid sloeg haar hart, en haar heele wezen trilde van gelukkige aandoening, van wonnige verwachting.

Toch, in 't diepste harer ziel was er als een wanklank in haar liefdegejubel... Lena... Wat gaf zij aan Lena terug voor hare levenslange toewijding?... Was het niet ondankbaarheid?... Offerde zij hare zuster niet op aan haren man?... Had Lena niet beter aan haar verdiend?...

Maar de zwakke stem gaf zij geen gehoor... Godfried was haar echtgenoot. Zij mocht en moest hem volgen, hem beminnen boven alles... Na lang strijden had zij hem gekregen, en hing aan hem met hart en ziel en lichaam, met al de vezels van haar gevoelig, warm, geestdriftig wezen... En hem ter wille, was zij gereed alles over boord te werpen, wat vroeger haar leven uitmaakte...

Zij legde haar hoofd op zijnen schouder, hij nam haar

om het middel en hield ze vast in zijne armen gesloten. 't Was nu toch donker, niemand kon hen meer zien!

En zij zag de toekomst voor hare oogen, gelijk hij ze haar geschilderd had; eene toekomst vol kunstgenot, vol bijval, vol prachtig, schitterend leven. Eene toekomst waarin de naam van Godfried als eene zon straalde, en waar zijzelve in den roem van haren man verdween. En met heel hare groote liefde was zij gereed alles op te geven voor hem, hare eigene kunstbaan, harer zuster genegenheid, ja zelfs hare moederplichten en -liefde.

XV

« Wel, mejuffrouwen, 't is waarlijk veel te lief van u, mijn feestdag niet vergeten te hebben, » zegde Lena minzaam glimlachend. « En welke prachtige bloemen! Waarlijk, ge bederft mij! »

Zij ademde den geur in van een tuil wonderschoone rozen, en zegde :

« U laat mij toe, nietwaar, ze dadelijk in 't water te zetten? 't Zou te jammer zijn ze te laten verslensen! Neemt plaats, ik bid u; binnen eene minuut ben ik weer daar. »

Inderdaad, een oogenblik later kwam ze terug met eene groote kristallen vaas vol water, waarin zij de bloemen zette, en dan op een hoek der schrijftafel plaatste.

«Welke wonderschoone kleur, en wat geur!» zegde zij nog.

Dan ondervroeg ze de onderwijzeressen over hunne nieuwe leerlingen.

« Er zijn er vele nieuwe, nietwaar? » vroeg juf. Biesmans.

« Ja; 't jaar is goed begonnen; we mogen niet klagen, » antwoordde Lena, « en ik denk dat er nog zullen bijkomen, later; die schoone najaarsdagen bewegen vele menschen om hun verblijf op den buiten of aan de zee te verlengen.»

« Inderdaad, 't seizoen is buitengewoon schoon dit jaar, » bevestigde juf. Vereecken. « Is Mev. Rosa nog te Mariakerke? » vroeg ze schuchter.

« Ja, 't doet haar zooveel goed. »

« Zal ze nog lang wegblijven? De dagen korten al zoozeer; en in een hotel zijn de lange avonden niet erg aangenaam, » zegde juf. Biesmans.

« Oh! 'k Denk niet dat ze nog lang zullen blijven. Mijn schoonbroeder heeft zijne bezigheden in stad. 'k Verwacht ze alle dagen... Rosa heeft me niet meer geschreven sedert meer dan eene week... vandaag zal ik wel iets vernemen, denk ik. »

« Mevrouw Rosa zal den feestdag van hare zuster niet vergeten, » zegde juf. Biesmans.

« Dat zou de eerste keer zijn! » antwoordde Lena met een glimlach vol vertrouwen.

Zij liet de onderwijzeressen uit en deed hun uitgeleide tot aan de straatdeur. Er staken brieven in de bus. Ze nam ze er uit, en zegde vroolijk :

« Daar is reeds een brief van Rosa! Ik dacht het wel! »

Zij drukte de handen der juffrouwen nog eens, terwijl zij ondanks haarzelve den omslag van Rosa's brief bezag, alsof zij er door zocht te lezen. Maar waarom was hij met een Engelschen postzegel gestempeld? Ze waren toch in Mariakerke? of waren ze een uitstapje naar Dover gaan doen? In haar bureau teruggekeerd bekeek zij den brief nauwkeuriger; hij kwam uit Londen. Wat beteekende dat? Ze konden toch onmogelijk naar Engeland getrokken zijn, zonder haar verwittigd te hebben!...

Met bevende vingers scheurde zij den omslag en ontvouwde den brief. Er waren acht bladzijden vol met Rosa's fijn, sierlijk, klein geschrift.

Lena had tijd noodig om hetgeen zij las te begrijpen. Eerst doorliep ze den brief vluchtelings : maar ze was genoodzaakt te herbeginnen en langzaam door te lezen,iederen zin op zijn eigen, eer zij er de beteekenis van kon meester worden.

Rosa vertelde hoe het kwam dat ze uit Londen schreef, waar ze sedert eenige dagen met Godfried verbleef. Zij hadden beiden met een Engelschen impresario een contract geteekend, om eene rondreis van concerten in Engeland te doen. Op staanden voet bijna, waren ze met hem vertrokken. Reeds hadden ze een concert in Londen gegeven, en zooveel bijval geoogst, dat ze er ten minste nog een zouden wagen, alvorens naar andere steden voort te reizen, al was het seizoen nog niet heel gunstig. Zelfs had hun de impresario laten verstaan dat er misschien middel zou zijn

eene tweede reeks concerten te geven, zoohaast ze van hunne rondreis zouden terug komen. Hij had een handje voor reklaam! Overal prijkte hun naam in groote letters, op enorme plakkaten. Van den eersten keer waren ze in de gunst van 't publiek gevallen, en de gevierden van 't oogenblik. Aangekondigd waren ze, en verwacht in al de voornaamste steden der drie koninkrijken... En, last not least, vertelde zij hun laatsten triomf: ze waren in onder-handeling geraakt met een impresario uit New-York, die hun prachtige voorstellen deed om in den loop van den winter eene rondreis te doen in de Vereenigde Staten. Ze hadden hunne condities gesteld, want ze begonnen 't recht te hebben zich moeilijk te toonen! Heel waarschijnlijk zou hij ze aanvaarden, daar hij op loer was naar alle oprijzende sterren.

« En dat zijn wij immers! » schreef ze zegevierend.

Uit elken regel borrelde het geluk. Rosa was blij, ze vond plezier in het nieuw leven dat voor haar openging. Ze was dronken van 't succes, van 't gewoel, van 't wereldsch gedoe, dronken ook van bewondering voor haren man, voor haar de grootste kunstenaar der moderne tijden, en weldra een der geniaalste toonmeesters. In elk woord van haar brief straalde het uit. Zij had zijne liederen gezongen in salons en in gesloten gezelschappen; hij had zijn eigen werken gespeeld, en rijken bijval geoogst. Zelfs zijne symphonie zou in Londen uitgevoerd worden, gedurende hun tweede verblijf. Reeds waren de partijen afgeschreven. Dat ging daar anders als in Antwerpen, waar een talentvolle artist maanden en soms jaren moest wachten eer men op hem acht gaf!

Nu waren ze den proeftijd uit; en schitterend lag hunne baan vóór hen! Zoo gauw ze als virtuozen wat geld op een kant zouden gelegd hebben, dan zouden ze een buitentje in den omtrek van Antwerpen koopen, en Godfried zou zich gansch aan 't componeeren overgeven.

Zoo ver waren ze echter nog niet! Voor 't oogenblik gold het geld uitgeven in plaats van er te sparen! Ze waren zoo snel uit Londen vertrokken dat ze enkel hadden meegenomen 't geen ze te Mariakerke hadden. Reeds veel hadden ze moeten koopen, en alles was gepeperd... Kon Lena hunne

kleederen, hun linnen, hun muziek niet opzenden?... Ze zouden gaarne niet al te royaal te werk gaan!

« Weet ge wat? » schreef Rosa, « Zend ons dit alles niet, maar liever breng het ons. Dan zien we elkander toch nog eens: wie weet hoeveel water er anders onder de brug zou vloeien? Godfried wil niet terugkomen als voorafgegaan door eene roemvolle reputatie, om dan dadelijk in Antwerpen of in Brussel, de plaats te kunnen innemen die hem toekomt, en niet meer ellendig te moeten vegeteeren. Hij heeft grootsche plannen in het hoofd!... Toe, kom, Lena, 'k zou toch zoo blij zijn! En breng Bobby mee, dat ik hem ook nog eens zie voor ons vertrek naar Amerika. Wie weet hoe lang het anders aanloopt eer hij zijne mama weer leert kennen!... 'k Heb een klein beetje goesting te weenen als ik daaraan denk... Maar ik kan hem toch overal niet meesleuren, 't zou hem geen goed doen ... en nergens zou hij zoo goed verzorgd worden, en zoo vertroeteld als door tante Lena. Godfried zegt het ook. En ik weet wel wie mijn moederken geweest is; en een beter kan ik voor mijn kindje niet wenschen, vermits zijn eigen moeke een wandelende jood moet worden... Ziet ge wel, Lenaken, dat ik gelijk had toen ik zegde dat ik zelfs tot in Amerika zou gaan zingen? Maar nu is Godfried daar om mij te chaperonneeren, en gij moet uwe duurbare school niet verlaten!!! »

Hierbij eenige regels van Godfried, hartelijk als altijd, dat was heel de brief.

Langzaam herlas Lena hem een tweeden keer van 't begin tot het einde, en liet hem dan op tafel neervallen. Ze was als verbijsterd, en een dof gevoel van pijn knaagde aan haar hart.

Ze waren weg, verloren voor haar. De kinderschoenen gansch ontwassen, volgde Rosa haren eigen weg, harer zuster niet meer bedacht.

Haar hart en hare ziel, hare gedachten, haar wezen, hare liefde hoorden haren man toe. Voor niemand was er plaats nevens hem, noch voor de zuster die haar tot moeder diende, noch voor 't kindje dat zij 't leven gaf. Genegenheid had ze over voor beiden; maar hare liefde, hare belangstelling waren voor haren man. Hij had haar geheel en gansch voor zichzelven genomen; vóór alles was ze zijne echtgenoote.

't Leven bracht dat mee; 't kon niet anders. Met haar hartstochtelijk, ontvankelijk gemoed, moest Rosa zich heel en al geven waar ze lief had, onbewust dat ze anderen te kort deed in haar hart...

En toch!...

Een voor een rolden de tranen, heet en zwaar, uit Lena's oogen. Ze voelde zich als eene ontroofde moeder. Was het dáárvoor, voor dat armzalig sprankeltje genegenheid, dat zij heel haar leven aan Rosa had gewijd, alles voor haar veil gehad, alles haar opgeofferd, zelfs hare eenige liefde? Ha! Rosa met al hare vurigheid, al haren hartstocht, zou nooit in staat zijn te doen, wat zij in stille smart, in geheime worsteling had gedaan. 't Woord verzaken had voor Rosa geene beteekenis; zij moest van 't leven genieten, zij moest en wilde gelukkig zijn, en hare verlangens verwezenlijkt zien. Als kind had zij het zwaarste offer gevergd van de groote zuster. Nu was de groote zuster vergeten voor den echtgenoot... Lena telde niet meer in Rosa's leven.

Een bittere glimlach plooide de smartelijke lippen.

« Ik ben onrechtvaardig... Ik ben toch nog van tel voor haar... zij rekent op mij om hare kinderen groot te brengen... Eene kindermeid, daartoe ben ik nog goed! »

Zij snikte op eenmaal.

« Oh! Rosa! Rosa! hoe kunt ge!... zoo weggaan van mij, zonder éen woord van spijt... zonder éen dag te vinden om tot hier te komen aanloopen, en mij en het kind te groeten!... Ons verlaten, met zulk licht en blij hart! »

Ongewoon zich aan hare ontroering te laten gaan, worstelde zij er instinctief tegen, en bedwong hare snikken; maar heet en druk vloeiden hare tranen.

« Oh! mijn God, » prevelde zij gebroken, « Gij wilt het zeker zoo... Rosa gaat het geluk te gemoet, en een heerlijk leven... Ik blijf alleen... Moet dat mijn lot zijn?... Aan mij de zorgen, de beproevingen, aan haar het genot, de levensblijheid?... Wilt gij dat, mijn God?... Moet ik voor haar 't geluk verdienen?... 't Zij dan... ik neem het aan!... Ha! ik heb haar te zeer bemind, om niet tot alles voor haar bereid te zijn... Maar alleen blijven, zonder haar, alleen voortsukkelen door het leven... dat is te zwaar... ik kan niet! »

In de verandah werd het licht aangestoken; en een oogenblik later hoorde Lena een vroolijk kindergekraai.

Ondanks haarzelve vloog een glimlach over haar betraand gelaat. Zij stond op, vaagde hare oogen af, en ging naar de verandah.

Het wichtje, juist wakker geworden, lag in zijn wiegsken op de witte kussens te spartelen met zijne mollige, naakte beentjes. 't Keek naar de vlam der lamp, 't stak de handjes er naar heen, en kraaide het uit van pret. Bij Lena's verschijning ging het nog erger te werk, en spartelde en sloeg met armen en beenen om bij haar te komen. Klaar en duidelijk drukte hij zijn verlangen uit, al was het zonder woorden. Zij nam het uit zijne wieg, ging er mee neerzitten, en wilde het weer in slaap sussen.

Maar 't wichtje was van eene andere gedachte! 't Was goed wakker, vinnig en levendig, en wilde bezig gehouden en vermaakt worden. En zij liet het in hare handen dansen, speelde er mee, lachte en babbelde er tegen al het onzinnig en mooi gesnap dat moeders en kinders zoo goed verstaan.

Langzamerhand voelde zij den looden last die haar hart drukte, lichter worden; het kindje dwong haar uit haar eigen te komen, hare smart te onderdrukken, haren moed wakker te roepen.

't Kind kreeg honger, zijn blij gekraai verzwakte. Zij gaf hem zijne flesch, en weldra vielen de guitige oogjes weer toe. 't Mondje zoog nog voort in den slaap, maar 't jongentje was reeds weg in 't land der droomen.

Een tijdlang wiegde zij het nog op haren schoot. Dat warm kinderlichaampje, dat snelle ademhalen, dat jong leventje deden haar goed, gaven nieuwe kracht aan haar moederhart.

Eindelijk stond ze stil op en legde het in zijn wiegsken terug. 't Sliep rustig en lachte in zijnen droom.

Zij bezag het diep-ernstig gedurende eenige oogenblikken.

« Ik ben nu weer gelijk voor twintig jaren » dacht zij, « alleen met een kind... God heeft mij fel getroffen... Hij heeft mij alles ontnomen... Maar, ik heb geleerd krachtig te zijn, en ik wil het blijven!... »

Zij zuchtte diep, maar hare tranen waren gedroogd, en zonderling glansden hare oogen.

« En toch, klagen mag ik niet... want ik heb ook reine vreugden genoten... en, ondanks beproevingen en smarten, is mijn leven toch schoon geweest, en waardig geleefd te worden,... door de liefde en het sacrificie zelf!... Heb dank, o Heer, ... voor dit laatste nog het meest! »

LOUISA DUYKERS.

Antwerpen, den 2en April 1907.

ONTGOOCHELING

Ik zag, als kind, hoe dat de vreugde lachte
Van uit de verte, en met haar vinger deed
Dat 'k vluchten moest uit 't land van kinderleed.
En 'k snelde toe in hoopverblijd betrachten,

En hield een kus voor haren lach gereed.
Maar ach, nu dat 'k met volgedragen krachten
En schoon doorvoed van leven al mijn smachten
In een omhelzing eindigen dacht, nu gleed

Dat mooie wezen met zijn blij gelaat
Als eene luchtgestalte weg in 't vage...
En 'k wrijf een lach van mijnen mond en laat

Den zwijgerstoet voorbij van doodsche dagen
Die, sjouwers, passieloos, in grijs gewaad,
Hun last met looden stap ten stapel dragen (1).

F. van Calloo.

---

(1) **Ondanks verwantschap met een vers van H. Swarth vindt de Redactie in dit sonnet nog oorspronkelijke schoonheid genoeg om het niet af te wijzen.**

BRIEF UIT VLAANDEREN (1)

Mijn zoeterik, om u te schrijven
sloop ik op onzen zolder, stil,
want moeder alles weten wil,
en dan is 't weer lawaai en kijven.
Zij borg den inktpot, maar geen nood,
'k schrijf met mijn eigen bloed, mijn Fielken,
en zóó mijn woord komt warm en rood
van uit mijn zielken.

Och, moeder, zeg ik, maak geen smarte,
want 'k min den rijksten vent van 't land :
zijn oogen zijn van diamant,
ivoor zijn tanden, goud zijn harte!
Hij is zoo mild dat moe hij maait
het goede graan dat andren eten,
en met een kusje is hij gepaaid
en 't leed vergeten.

Mijn kerel, 'k zie u met uw hoedje,
den knapzak om, de getten aan,
nog op dien zwarten spoortrein gaan
en zwaaien nog een laatste groetje.
Ik ging naar huis met veel verdriet;
... die Fransche meiskes zijn veel mooier !...
nu lach ik : gij verstaat ze niet,
mijn harteschooier!

En als ik wanten zit te stikken
terwijl de zonne buiten stookt
dat heel de kouter gloeit en kookt,
denk ik : nu staat mijn duts te pikken.

(1) Aan een *Franschman* : zoo noemt men de Vlaamsche werklieden die jaarlijks naar Frankrijk den oogst gaan doen.

... En dat men zooveel Franschmans vindt,
die hijgend in die helle zwoegen,
niet voor 't gezin dat hen bemint,
maar voor de kroegen.

Die droeve dingen doen me schrikken!...
Moet ik zóo naar mijn kooitje gaan?
mijn keerske dat gelijkt een traan,
het sloorke staat er van te snikken!
Ei, vrees niet dat mijn leeuw bezwijkt,
en bij hem heeft de kroeg geen kansen...
't Lief keerske, dat een hart gelijkt,
gaat aan het dansen.

'k Moet gauw wat nieuws u overmaken :
Dat Truike trouwt met lange Nant;
dat weer een huis is afgebrand
en dat ... en dat ik nu ga slapen!
'k Droom altijd van die olmendreef
waar laatst wij wandelden, mijn vriendje,
toen gij mij noemdet wat ik bleef :
uw trouw Katrientje.

THEO BRAKELS.

DE WARE SHAKESPEARE

(*Slot*)

4. BACON EN DE « SHAKESPEARE PLAYS »

In de *Shakespeare drama's* vindt men Bacon heel en gansch (1); zijn politieke en philosophische zienswijzen liggen er in uitgewrocht; de dramas zijn een korte inhoud van al zijne kundigheden, van zijne gedachten over alle wetenschappen; zijn geniale voorspellingen, tot zelfs zijne uitvindingen; — hij schijnt reeds de electriciteit zooveel het mogelijk was te hebben geraden : dat noemt hij « spirits » d. i. geesten.

De aard der verschillende groepen dramas zijn een getrouwe weerspiegeling van de verschillende tijdvakken uit Bacons leven, met zijne indrukken en tegenkomsten.

Hij schetst personen, verhaalt gebeurtenissen die hem in zijn dagelijkschen handel en wandel gemeen zijn, waarmede hij onophoudend in aanraking komt. Bacon leefde schier gansch zijn leven aan het hof, ging altijd om met hertogen, graven, bisschoppen, baronnen, krijgsmannen. Al de helden en voornaamste personages in de *Shakespeare Plays* zijn zulke personen.

Daarbij vele tooneelen spelen op die plaatsen van Frankrijk die hij bezocht had gedurende zijn buitenlandsche reis; en in Engeland plaatst hij meest zijn tooneelen in welbekende streken; vele rond St-Albans, zijn verblijf.

Ruw weet hij de losse zeden en verderfelijke gewoonten van de hovelingen, die kenschetsend waren in Bacon's tijd, te gispen en af te keuren. Meer dan eens in de dramas geeft hij lucht aan zijn mistevredenheid over dit bederf. De dronkenschap brandmerkt hij :

(1) JUDGE WEBB : *The mystery of William Shakespeare.* — PITT-LEWIS : *An Outline.*

« A monstrous beast, how like a swine he lies! » *(Taming of the Shrew)*;

nog *(Merry Wives)*

« When he is best, he is little worse than a man; and when he is worst, he is little better than a beast. »

Herhaaldelijk drukt hij zijn misprijzen uit voor de zinnelijkheid en keurt hoog de onzedelijkheid af. Zie *Merry Wives* (V bedr. 5 toon.) en *The Tempest* (IV bedr. 1 toon.)

Nog enkele woorden om de overeenkomst van Bacons denkwijze met de voorgestelde gedachten in de drama's te bewijzen zullen steeds beter het eng verband tusschen Bacons prozawerken en dramas laten uitkomen.

In *Henry V.* (Bedr. II, toon. 3) geeft Mrs Quickly eene beschrijving van den naderenden dood gelijk zij dat gezien had bij Falstaff's sterfbed. Dat is nu geheel hetzelfde, volstrekt, als de beschrijving in *Descriptio vitæ et mortis;* die voorteekens van den dood zijn in beide plaatsen op beweringen van geneeskundigen gesteund — vooral op Galeen. In het drama is het einde (waar er in 't Latijn staat *Et tunc clamor)* veranderd, en de beschrijving onderbroken, dat is te ernstig voor het tooneel. En het einde dat Mrs Quickly verhaalt zou wel kunnen een invulling zijn van den schouwburgbestuurder Shakspere : zie liever. Mrs Quichley vertelt:

« Hij riep luide : God, God! drie of vier maal; en ik sprak hem moed in, en smeekte hem, niet op God te denken; ik hoopte dat het toch niet noodig was hem reeds met zulke gedachten te kwellen. »

Dan in *King Lear* (bedr. IV, toon. 6), in *King John* (bedr. V, toon. 3, 5), in III *Henry VI* (bedr. V, toon. 4) toont de dichter dat hij meesterlijk de zee, de stormen, de kust en de klippen weet te schetsen; dadelijk zien wij dat hij op zee gevaren heeft, dat hij op de kusten verbleven heeft en dat hij van de zeevaart niemand iets heeft af te leeren. (Met recht zou men twijfelen of Shakspere van Stratford ooit de volle zee gezien heeft.) Bacon toont elders in zijn verhandeling *De Ventosis* dat hij met de zee vertrouwd is.

Albert Canning zegt in zijn studie over eenige stukken van Shakespeare :

« Bacon's opinie over Augustus, die hij in krachtig en kernachtig proza uitdrukt, gelijkt geheel wel op de beschrijving die Shakespeare van hem geeft in de opeenvolgende stukken « Julius Cæsar » en « Antony and Cleopatra ».

Wij hebben reeds Bacons vrijgevigheid aangestipt, benevens de woorden uit *Essay on Sedition* die niet alleen naar gedachte maar naar uitdrukking dezelfde zijn als in *Coriolanus*; hij noemt het geld mest, *muck* noch min noch meer. — En Shakspere? —

Dramatische poëzie vermeldt Bacon als :

« Tastbaar gemaakte geschiedenis, want zij stelt de handelingen voor alsof zij nog uitgevoerd werden, daar waar de Geschiedenis ze als verleden beschouwt. »

En in den Prologus van *Henry VIII* :

« Denk dat gij de personen zelf uit onze edele geschiedenis ziet, alsof zij nog levende waren. »

De stukken van de jaren 1600-10 zijn een weêrgalm van Bacon's beproevingstijd en zijn duistere stemming. 't Was in die jaren dat zijn broeder Anthony stierf, dat zijn moeder krankzinnig werd (1), dat Essex ter dood veroordeeld werd, dat koningin Elizabeth die hem zoo begunstigde, kwam te sterven. — Hoe, integendeel, die *dark period* in Shakspere's leven binnengesmokkeld? — 't Waren de gelukkigste jaren van zijn leven; hij huwde zijn jongste dochter uit, maakte gedurig aankoopen te Stratford en kreeg stilaan zijn schaapkes in 't droge. Of zou hij zoo zwaar te moede geweest zijn omdat zijn dochter niet kon schrijven, of wellicht omdat hij van Addenbrook dien hij liet vervolgen zijn zes pond niet terugkreeg !

Doch van overeenstemming en verhouding der gedachten en voorvallen uit de *Shakespeare Plays* en uit Shakspere's leven kan er hier nog nergens spraak zijn. Men verwachtte niet dat Shakspere de dronkaards zoo ruw ging uitschelden; zijn zedelijkheid diende ook niet tot voorbeeld; en men vindt het onbegrijpelijk dat de schepper van Romeo een weinig aan te bevelen echtgenoot zou geweest zijn.

(1) Uit dezen tijd stammen de stukken als *King Lear* en de omwerking van *Hamlet* waar de krankzinnigheid zoo waar en aangrijpend wordt voorgesteld.

Een kleine opwerping zullen wij hier inlasschen, 't is volgens Penzance 't eenig bewijs ten voordeele der Shakesperianen. Stratfordsche namen komen hier en daar in de drama's voor; zelfs schijnen verscheidene karakters als Ford, Page, Evans, Morion, Hacket, Curtis, Barton gemaakt op bekende personen. Het ware dwaas — doch misschien minder dan verscheidene der Shakesperianen bevestigen — die namen aan het toeval toe te schrijven. Marion Hacket van Wincot, was een wezenlijke persoon van Stratford; en Shakspere was toch duizendmaal beter op de hoogte van de zaken, plaatsen en namen van zijn geboortedorp, dan Bacon. — Op twee wijzen kunnen wij die opwerping weerleggen. Ten eerste, en daarop hebben wij reeds gewezen, men kan gemakkelijk aannemen dat al die gemeene samenspraken en straattaal die deze Stratfordsche persoonlijkheden uitkramen niet komen van den waren dichter der dramas, maar dat zij toevoegingen zijn van den schouwburgbestuurder. Shakspere als een praktische kerel wist alles naar den eisch der toehoorders te schikken met bekende namen en personen te laten optreden, vooral om aan de gemeene klas der toeschouwers te behagen. Die gedachte wordt nog versterkt door de bestatiging dat het maar het gepeupel is in de dramas die dusdanige hansworstentaal spreekt. De tweede uitleg is dat Bacon om toehoorders en lezers zand in de oogen te werpen en zich beter te kunnen schuil houden, met opzet zou Stratfordsche namen en plaatsen hebben in de stukken geschoven. Of die veelsoortige bewijzen misschien wat ordeloos doch met kwistige hand uitgestrooid u reeds tot volle overtuiging hebben gebracht, weet ik niet. Daarom zal ik nog twee bewijsstukken bespreken van groote objectieve waarde die wellicht het pleit zullen beslissen. Ik bedoel :

DEN « PROMUS » EN 'T HANDSCHRIFT VAN « NORTHUMBERLAND HOUSE »

De *Promus* is een soort van dagboek, door Bacon eigenhandig geschreven, dat ons bewaard is gebleven in 't British Museum. In zijn LXXVII[e] Sonnet, raadt ons Shakespeare aan op een zulkdanig aanteekeningboekje te schrij-

ven wat wij niet kunnen onthouden (zie, wat gij kunt vergeten, schrijf het neer), juist gelijkBacon het aanbeveelt in zijn *Advancement of Learning*.

Dit memoriaal werd begonnen in December 1594, en voortgezet in Januari 1595, na een tusschenpoos van eenige weken. Men heeft het ontdekt in 1883; immers Spedding neemt wel onder Bacon's werken *Promus* (of verzameling van sierlijkheden en formulieren), maar in zijn uitgave van Bacon's prozawerken komt het niet voor, omdat die biograaf maar niet verstaan kon tot wat einde Bacon die spreuken en woorden, die nergens mede in betrekking stonden, aldus opgenomen had. En inderdaad dat is een zonderling dagboek; het bevat ongeveer 1655 spreekwoorden, gezegden, korte zinsneden, somtijds enkele woorden in 't Engelsch, 't Latijn, 't Fransch, 't Italjaansch, 't Grieksch en vooral in 't Spaansch. Waartoe moest dat dienen?

Mrs Pott,toont door voorbeelden dat die zinspreuken en zegswijzen, die nergens van pas kwamen in Bacon's prozawerken, overvloedig voorkomen in de *Shakespeare Plays*; zij vindt drie-duizend plaatsen in Shakespeare waar eene of andere van die spreuken uit den *Promus* aangehaald worden. Ja, men beweert zelfs dat er geen enkel stuk is, tenzij *De klucht der vergissingen* dat geen van de notas bevat die in den *Promus* staan. Wij zullen den lezer zelf laten oordeelen of de echtheid van die bewering — dat al die spreuken uit dezelfde bron komen — gegrond is, en wijl de gelijkenis de oogen uitsteekt zullen wij er ons mee vergenoegen met het oorspronkelijke over te nemen.

Promus. — L'asne qui porte le vin et boit l'eau — brewer's horse (brouwerspaard).

Shakespeare. — Falstaff zegt: « indien ik niet vergeten ben, hoe er een kerk van binnen uitziet, ben ik een brouwerspaard.» (*I Henry IV*. Bedr. III, Toon. 3).

Daarop hebben de commentatoren langen tijd hun hoofd gebroken, en hebben maar den waren zin gevonden als de *Promus* aan 't licht kwam.

Promus nº 72. — He who dissembles is not free.

Shakespeare. — «The dissembler is a slave». (*Per*. Bedr. I,Toon. 1.)

Promus nº 106. — A fools bolt is soon shot.

Shakespeare. — « A fools bolt is soon shot. » (Een narrenpijl is gauw verschoten). (*Henry V*, Bedr. III, Toon. 7.)

Promus n° 472. — Seldom cometh the better.

Shakespeare. — « Seldome cometh the better ». (*Rich. III*, Bedr. II, Toon. 2).

Promus n° 391. — Tantæne animis celestibus iræ?

Shakespeare. — Wat, Kardinaal, uw priestersschap zoo heftig? Tantæne animis celestibus iræ? (2 *Henry VI*, Bedr. II, Toon. I).

Promus n° 889. — Clavum clavo pellere — met een nagel een nagel uitdrijven.

Shakespeare. — Gelijk... Een nagel met geweld een andr'en uitdrijft. (*Two Gentl. of Verona*, Bedr. II, Toon. 4).

Promus n° 1455 Παθηματα μαθηματα — lijden leert, is een leermeester.

Shakespeare. — Geef aan het leed den tijd dat het mij leere..... (*Rich. II*, Bedr. IV, Toon. 2.)

Shakespeare. — Wie eigenzinnig is,
Heeft, graaf, in 't leed, dat hij zichzelf bereidt
Een goede leerschool. (*King Lear*, Bedr. II, Toon. 4).

Verders vindt men n° 1200. — Romeo. Dat zegt niets; maar eens dat men weet dat die naam geschreven was op Bacons aanteekeningsboek vóór dat het stuk *Romeo en Julia* uitkwam, dan vindt men daar eene beteekenis in; Bacon zal dien naam dien hij juist vondt voor een zeker karakter, aangeteekend en niet lang nadien gebruikt hebben.

De Shakesperianen die alles hebben trachten uit te leggen houden staan dat Bacon al de slaande uitdrukkingen opschreef die in de *Shakespeare Plays* voorkwamen. Dat is bijna gekkenspel. Hoe zou Bacon bijvoorbeeld een naam als « Romeo » aanteekenen, of een woord als *Answer, directly* dat men tweemaal tegenkomt in *Julius Cæsar* (bedr. I, toon. 1, en bedr. III, toon. 3)? — Daarbij dat dagboek moet reeds vóór 1600 gemaakt en voltrokken geweest zijn. Hoe dan al die uitdrukkingen uitgelegd die in de stukken van na 1600 voorkomen? Zelfs in de dramas die voor 't eerst in 1623 verschenen prijken van die spreuken die in den *Promus* staan. Niemand toch zal beweren dat Bacon dan nog dat notaboek niet geeindigd had. Men zou nog kunnen zeggen dat men maar in dat handschrift de goede opheldering van verscheidene woorden en wendingen vindt. Is het niet zonderling dat Bacon alleen altijd zoo wel ingelicht was omtrent die

dramas? Bijvoorbeeld in *Koning Lear* vinden wij een groet die nergens elders in de gansche Engelsche Letterkunde voorkomt, « Good dawning », (Goeden dauw) tenzij in den *Promus* met den uitleg : « Albada (Spaansch) samentrekking van Alborada = morgenstond, dauw ». Deze is een der eerste opteekeningen voorzeker genomen vóor 1595. *King Lear* dagteekent uit 1606. De laatste toevlucht is *Shakspere* toegang te verleenen tot Bacon's studievertrek en hem dit dagboek ter inzage te overhandigen!

Een nog vreemder bewijsstuk was het handschrift in 1867 gevonden in het *Northumberland House* : het waren eene menigte losse bladen; oorspronkelijk moesten er meer geweest zijn, want op den omslag stond de bladwijzer, en verscheidene aangewezen stukken waren uit de bladen verdwenen.

Op den omslag stonden de namen van Bacon en Shakespeare meermalen dooreengekrabbeld. Maar om tot den inhoud weder te keeren : het bevatte vijf of zes opstellen van Bacon die op den bladwijzer aangeteekend stonden; een soort dramatisch spel getiteld « *A Conference of Pleasure.* Dan stonden in den bladwijzer nog de titels van twee stukken *Rychard the Second* en *Rychard the Third*, maar die stukken waren uit het handschrift verdwenen (1). — Dat is toch allerwonderbaarst hier wederom de namen van Bacon en « Shakespeare » — niet Shakspere — bij malkaar te vinden.

Dan vond men nog op den omslag een vers uit *Tarquin and Lucrece.*

« Revealing day trough every cranny creeps »

en daarnevens

« Zie uw William Shakespeare ».

Dan een Latijnsch vierregelig versje, geteekend :

« Uw liefdevolle vriend,
Honoraficabilitudin(e) » (anderen zeggen (*a*)).

Hoe dit ellenlange woord nu gelezen worde, het is een foutieve vorm van :

Honorificabilitudin-itatibus

(1) Theobald. *Dethroning Shakespeare*, blz. 160.

dat aldus in den Ablatief meervoud in *Veel gemin geen gewin*, (Bedr. V, Toon. 1) voorkomt.

Op hun eigen genomen lijk zij zijn, is die onmiskenbare gelijkenis reeds ongemeen; maar de Baconianen hebben daar iets ontdekt dat nog meer treft : die twee onbegrijpelijke woordmartelingen zijn twee letterkeeringen, waarvan *Honorificabilitudino* beteekent : *Initio hi ludi Fr. Bacono*; d. i. deze stukken van 't begin af waren Francis Bacon's. En « Honorificabilitudinitatibus » : *Hi ludi, tuti sibi, Fr. Bacono nati;* d.i. deze stukken, die hij voor hem hield, zijn gemaakt door Fr. Bacon. Wel is waar men moet, wat zin en zinbouw betreft, wat inschikkelijk zijn; doch de letterkeeringen zijn toch juist en echt, en dat handschrift raadselachtig. Hadde men daarbij die twee stukken *Richard II* en *Richard III*, dat ware een afdoende bewijs; maar evenals de vizir, die dacht de hand te leggen op het hemd van een gelukkigen mensch, toen hij den tevreden herder ontmoette, vinden wij ons teleurgesteld; de herder had geen hemd aan, en hier ook op de aangewezen plaatsen, waar beide stukken zouden moeten staan, zijn er bladen weg.

Doch dat bewijsstuk zou toch maar noodig zijn voor deze die nooit willen zien. Van u, beste lezers, heb ik geen zulke gedachten.

Met alles wat voorgaat is nu iedereen in staat naar waarde Karl Bleibtreu's woord te schatten.

In *Das Neue Shakespeare-Evangelium* geeft Bleibtreu, als hierboven is gezegd geweest, als vervaardiger op, GRAAF ROGER RUTLAND. Deze werd geboren in 1576, deed *le grand tour* in 't buitenland, verwierf zijn doctoraat in de rechten aan de hoogeschool van Padua; reisde veel in Frankrijk, en bezocht Schotland eveneens.

Hierin vindt Bleibtreu den noodigen uitleg voor alle geschiedkundige en Italiaansch-gekleurde stukken, tot wier vervaardiging die bekendheid met Frankrijk en Italië vereischt was; evenals *Macbeth* eene reis naar Schotland noodzakelijk veronderstelt : eerste feit dat pleit voor Rutland, en tegen Bacon : dat voegt hij er heel onbekommerd aan toe, alsof Bacon nooit Frankrijk's noch Italië's bodem betreden had. Toen Essex, Rutland's vriend, gevonnist werd, deelde ook

hij in die ongenade, werd veroordeeld tot 3000 pond boete en in den Tower opgesloten, waar hij twee jaar gevangen zat (1601-1603).

Zegevierend roept Bleibtreu : gedurende dien tijd werd niet een Shakespeare-drama uitgegeven! Wat belieft? Ik weet niet of hij wetens en willens zoo'n bevestiging vooruitzet; doch in 1601 zag *Twelfth Night* het licht, in 1602 *The merry Wives* en in 1603 *Hamlet* (omwerking).

Dit nog daargelaten, zou zulk feit nog niets bewijzen, want in 1606 is ook geen enkel nieuw Shakespeare-stuk verschenen. Verder tracht de nieuwe evangelist te bewijzen dat onmogelijk Southampton de ware Shakespeare zijn kan — wat hem niet moeilijk valt —; ook Shaxpur van Stradford kan het niet wezen, want het is betoond dat zoo'n theorie onuithoudbaar is, voegt hij er bij, — en nochtans nam Bleibtreu in zijne *Geschiedenis der Engelsche Letterkunde* die stelling aan en verdedigde ze met tamelijke vinnigheid. — Van Bacon gewaagt hij maar eens per transennam; Baconianen zijn de oppervlakkigste vitters die men zich veronderstellen kan; en *natuurvorscher* Bacon was een kamergeleerde, die niets van natuur of natuurlijkheid afwist, een pedant die mag zagen over « nekromantik, goldmachen und Lebenselexir ». Wat! Zou de groothartige, edeldenkende dichter, de fijne zielkundige, te vereenzelvigen zijn met dien schurk van een Bacon, den verrader, den kruiper, den erbarmelijken poëet! » Men zou weliswaar Bleibtreu kunnen wijzen op de edele houding van Bacon in heel zijne veroordeeling, op het zoo diep bewuste zijner onschuld, op getuigenissen van Taine, Shelley, Grant White, een Shakespeariaan, enz... Doch helpen zou het niet; « want het ware volstrekt onzin, zegt hij elders, te gelooven dat zulks niet zou bekend geworden zijn, dat Ben Jonson, die babbelaar, het niet zou uitgebracht hebben. » — En vraagt ge hem hoe Rutland wel is kunnen onbekend blijven? Wel, klinkt het antwoord, Rutland zal Shaxpur's stilzwijgendheid gekocht hebben. — Dat is zoo eenvoudig als 't zijn kan; doch voor Bacon, dat kon niet?

Nog andere gronden hebben Bleibtreu tot de overtuiging gebracht dat Graaf Rutland de man is : hij ging, wijl hij te Londen verbleef, dagelijks den schouwburg bezoeken;

hij heeft nooit kinderen gehad — eene geheimvolle natuurwet, waarbij elk genie kinderloos sterft, of slechts gebrekkige kinderen nalaat! 'k wed dat Bleibtreu ook geen kinderen heeft. — Hij stierf in 1612, op 36-jarigen ouderdom, evenals Byron, Raffaël, Alexander de Groote en Burns; heeft Denemarken bezocht, wat kostelijk was voor 't maken van *Hamlet*, kende eene menigte familiegeheimen en verdoken betrekkingen aangaande Leicester, Southampton, Essex en andere, die allen in de Shakespeare-dramas geschetst zijn, maar wier weerspiegeling ik in de aangeduide stukken evenmin zie, als de zegepraal van 't Protestantismus in Rembrandt's *Nachtwacht*! En dat noemt Bleibtreu *eine festgegliederte Reihe von Tatsachen die in planvoller Schlachtordnung aufmarchiert* (1). Zulke Tatsachen maken 't effekt van een lange stoet soldaten op het tooneel, wier shakos en bajonnetten men voorbijtrekken ziet door het venster in den achtergrond; ge zoudt zweren dat het eene geduchte legerafdeeling is, en och, ga eens zien achter de schermen : 't zijn een tiental shakos en bajonnetten aan een wiel gevestigd, dat een jongen voortdurend draait, en zoo komen ze maar steeds op de hoogte het venster voorbijschuiven. Bleibtreu's bataillon Tatsachen is niet schrikwekkender; ook dienen zij enkel om dezen te overtuigen « die intuitives Erschauen der Wahrheit nicht zu fassen vermögen ». Edoch een positieve grond, iets dat kan tot het vermoeden leiden dat Rutland ooit tooneelstukken, of gedichten, of wat ook, schreef, is niet te vinden naar mijn inzien.

Nog meer mogelijkheden, pleidooien, aanwijzingen ten gunste van Rutland somt Bleibtreu op, waarvan het meerendeel even wel, zooniet beter op Bacon passen; daarbij Bacon is er met nijd en onrechtheid afgeschilderd en gecarricatureerd.

Weze Bleibtreu nu in de heilige overtuiging, dat de zoo jong gestorven graaf zoo'n reuzenwerk kon afmaken, dat hij een Genie-ungeheuer was, een wonderkind uit den zoo aan genieën vruchtbaren Renaissance-tijd; beleide hij openbaar te willen leven en sterven in dit geloof, wij zullen hem met

(1) Karl Bleibtreu, *Der Wahre Shakespeare*, blz. 27.

vrede laten, hopende dat zijn theorie zal leven en sterven met hem, zoo hij ze toch niet, evenals zijne vroegere Shakespeare-stelling, binnen kort zelf afbreekt en beschimpt.

***

Om te eindigen ga ik nog eenige stukken en brokken nemen uit ernstige, weldoordachte werken, en ze u onder de oogen brengen.

Dit deel van de bewijsvoeringen der Baconianen wordt door vele geachte critici als het bevredigendste van heel het pleit aangezien. Gij zult er zelf over oordeelen.

GELIJKENISSEN (1)

Die gelijkvormigheid vinden wij niet alleen in wendingen en woordvormingen, maar in gedachten, in beeldspraken, en het eigenaardigste van al, in misgrepen. Waar het noodig geoordeeld wordt zal de vertaling letterlijk bij het oorspronkelijke gevoegd worden. Wij beginnen met groepen en aaneenschakelingen van woorden, die meestal kenschetsend genoeg zijn in 't Engelsch, zelfs voor wie het maar weinig verstaat. — En onthoud wel dat alles wat wij aanhalen geen gewone spreekwijzen zijn, maar ten tijde van Bacon heel zeldzaam of bijna niet voorkwamen.

Uit SHAKESPEARE's werken	Uit BACON's werken
Discourse of reason	Discourse of reason
(rede, verstand)	
Mild and gentle	mild and gentle
Soft and tender	soft and tender
Base and bloody	base and bloody
The top of judgement	The top of human desires
A wilderness of sea	te greatest wilderness of waters
A sea of air	a sea of air
A sea of glory	a sea of multitude
The seeds of honour	a seed of affection

(1) DONELLY, *The great Cryptogram*, I, blz. 295 sg. — EDWIN REED, *Paralelisms*. — THEOBALD, *Shakespeare Studies in Baconian Light*, een werk dat ten andere in andere opzichten ook allerverdienstelijkst is, en tot de studie en 't verstaan van Shakespeare heel nuttig is.

Deze zijn tot hier woordgroepeeringen of beelden die misschien min zeldzaam schijnen; doch zij worden beide schrijvers als eigenaardigheden aangerekend.

Beelden en gedachten :

Shakespeare. — Ik ben nooit vroolijk als ik zoet muziek hoor;
De reden is dat de geest dan aandachtig is.

Bacon. — Zekere geruchten wiegen ons in slaap, bijvoorbeeld zacht gezang. De reden is dat zulk gerucht den geest tot een lieve aandacht stemt.

Shakespeare. — Wees oprecht ten opzichte van u zelzen, en zoo noodzakelijk als de nacht den dag volgt, zal daaruit volgen uwe rechtzinnigheid ten opzichte van iedereen.

Bacon. — Wees zoo oprecht ten opzichte van uzelven dat gij niet valsch weest ten opzichte van anderen.

Shakespeare. — 't Is een verhaal, verteld door een dwaze; 't is al gerucht en woede, die niets te beteekenen hebben.

Bacon. — 't Is niets meer dan woorden, die veeleer gerucht maken dan iets te beteekenen hebben.

Shakespeare. — Wat een meesterstuk is de mensch!... het model der dieren; de schoonheid der wereld.

Bacon. — De zielen der menschen zijn de schoonheid der wereld.

Shakespeare. — Ja, lieve Thurio; want gij weet de liefde moet kruipen in dienstbaarheid waar zij niet gaan kan.

Bacon. — Daar hier maar een paar bladzijden zijn, bid ik u om verschooning, het u toch gezonden te hebben voor uwe uitspanning; ik herinnerde mij dat de liefde moet kruipen waar zij niet gaan kan.

Shakespeare. — O slaap, naaping des doods.

Bacon. — De gewoonte, eene naaping der natuur.

Shakespeare. — Boosheid van uw zwellend hart.
Elders : Hun zwellend leed.

Bacon. — De volheid van het zwellend hart.

Shakespeare. — The poor abuses of the times.
De arme beleedigingen van de tijden — van de jaren. —

Bacon. — The abuses of the times.

Shakespeare.— The vapours of our valour — elders — of our glory.
De dampen van onze dapperheid.

Bacon. — The vapours of ambition.

Shakespeare. — Daarom verzinde de dichter dat Orpheus boomen, steenen en stroomen na hem trok.

Bacon. — Want de dichters verzinden dat Orpheus dieren en vogels riep en bijeenzamelde, om rond hem te staan als in een schouwburg; en weldra riep hij ook de steenen en 't geboomte.

Shakespeare. — Als wij geboren zijn schreeuwen wij omdat wij gekomen zijn op dit groot tooneel van gekken.

Bacon. — God zendt de menschen blindelings op dit ellendig schouwtooneel, waar bij onze aankomst onze eerste spraak, de spraak van treurnis en rouw is.

Shakespeare. — De koningin die u droeg... stierf elken dag haars levens.

Bacon. — ..... want wij sterven alle dagen.

En voor 't laatst die schoone gelijkenis uit Julius Cæsar:

In menschenzaken is er eb en vloed;
Bedien u van den vloed gij hebt geluk;
Verzuim dien en de gansche levensvaart
Wordt eng en hachlijk, banken, nooden dringen;
Wij vlotten thans op zulk een volle zee
En moeten varen, nu het tij ons dient,
Of schipbreuk volgt.

Zijn dat niet dezelfde gedachten en beelden:

Bacon: Op de derde plaats, stel ik de beroemdheid, om de beslissende tijen en stroomingen, die zij ondergaat, en welke tijen indien zij in den behoorlijken vloed niet worden waargenomen zelden terugkeeren.

Elders:

de tijen van den gunstigen oogenblik.....
De gunstige tijden en tijen der fortuin.

Al die keurige, eigenaardige gedachten en beeldspraken aan Shakespeare en Bacon gemeen is zeker iets dat men onmogelijk bij twee schrijvers vreemd aan elkaar, zou kunnen vinden (1).

Even kenschetsend is het dat in de werken van beide misgrepen aangestipt zijn die klaar toonen dat het dezelfde persoon moet zijn die ze begaan heeft.

Zoo schreef Bacon in zijn *Advancement of Learning* rond het jaar 1600 *Sabbaoth* voor Sabbath; eene prul, eene nietig-

(1) Te verwonderen is het dat de verdienstelijke Shakespeare-navolger, Edw. B. Koster, van deze overeenkomst geen gewag maakt in zijn boek *Over navolging en overeenkomst in de Letterkunde*, waar er nochtans onbeduidende, om niet te zeggen domme, voorbeelden genoeg van navolging en overeenkomst worden aangehaald.

heid, nietwaar? Goed. Maar in de kwarto-uitgave van *Richard III* 1597 vinden wij ook *Sabbaoth* voor Sabbath (Bedr. III, Toon. 2) en evenzoo in den *Merchant of Venice* (Bedr. IV, Toon. 1. Kwarto van 1600). Welnu de schrijver der spelen en de wijsgeer vonden dat zij mis waren, en in 't jaar 1623 in de Folio-uitgave van *Shakespeare* en in de 2e uitgave van *Advancement of Learning* ook in 1623 was die foutieve vorm verbeterd, voor het eerst. Nog zouden wij kunnen wijzen op de knapheid van den schrijver der *Shakespeare Plays* en van Bacon die de eenige schrijvers zijn die altijd onderscheiden tusschen « Counsel » — raad, raadgeving en « Council » — raadsvergadering; al de andere schrijven de woorden gelijk, het eene of het andere. (1) Meer gekend en meer kenschetsend is de slechte aanhaling uit Plato, waarvan Pope reeds gewag maakte:

HEKTOR. — Troïlus en Paris, beiden spraakt gij goed
En hebt den twist, de vraag des tijds besproken,
Doch oppervlakkig zooals jonge lieden,
Door Aristoteles niet rijp geacht
Voor zedenwijsbegeerte en haar beoef'ning.
De gronden die gij bijbrengt, voeren meer
Tot heete opbruising van ontstoken bloed... enz.
Troïlus en Cressida, Bedr. II, Toon. 2.

Die dwaling is niet goed verstaanbaar bij Shakespeare, die zoo goed Plato kende; doch niemands geheugen is zoo getrouw dat het niet eens misleidt. 't Zonderlingste evenwel is (beter: ware) dat een tweede schrijver, Bacon, evengoed met Plato vertrouwd, dezelfde misslag begaan heeft:

« Aristoteles zegt: dat de jongelieden niet rijp zijn voor 't beoefenen der *zedelijke wijsbegeerte* » omdat « *de kokende gloed hunner aandoeningen* niet tot bedaardheid gebracht is, noch gematigd door tijd en ondervinding. »

De fout ligt hierin, dat Aristoteles spreekt van *staatkundige* wijsbegeerte, niet van *zedelijke*. Over de bewijskracht van zulke aanhalingen laat ik den lezer zelf oordeelen. Edoch er dient gezegd dat de Shakespearianen beweren dat Erasmus het eerst die misgreep gemaakt heeft, waaruit zij

(1) The Council shal know this, 't were better for you it were known in counsel — *Merry Wives*, Bedr. I, Toon. 1.

besluiten dat zij vandaar in Shakespeare en Bacon overgekomen is. Doch er bestaat nog eene andere valsche herinnering. Uit de godenleer weten wij dat Proteus, eens dat men hem gevangen had, er alleen kon toe gebracht worden voorspellingen te doen, wanneer men hem met een keten vastbond.

Doch in de *Comedy of Errors* (Bedr. II, Toon. 2) is hij beschreven als kunnende slechts tot voorzeggen genoodzaakt worden, met vastgehouden te worden bij zijn mouw. Hetzelfde lezen wij bij Bacon in *Sylva Sylvarum*.

Met dit deel kunnen wij in verband brengen wat bij *Shakespeare* en Bacon als een opmerkenswaardige eigenschap geldt, te weten de gewoonte kernige gezegden te ontwikkelen in een drieledigen zin.

Deze voorbeelden komen uit de *Essay on Friendship*.

Bacon. — Sommige boeken moeten geproefd, andere ingezwolgen, en enkele andere herknauwd en verteerd worden.

Shakespeare. — Sommigen worden groot geboren, anderen worden groot door inspanning, aan enkelen wordt de grootheid in den schoot geworpen (*Tw. Night*, B. II, T. 5).

Bacon. — Het lezen maakt een belezen man, het voordragen een vlug man, en het schrijven een nauwkeurig man.

Shakespeare. — Dat gave stof tot een onderhoud voor een week, gelach voor een maand, en een prachtige grap voor altoos (I. *Henry IV*, Bedr. II, Toon. 2).

Bacon. — De natuur is dikwijls verdoken, somtijds overwonnen, maar zelden uitgeroeid.

Shakespeare. — Een verstandig mensch zijn, kort daarna een dwaas, en plotseling een beest (*Oth.*, Bedr. II, Toon. 3).

Deze enkele aanhalingen, evenmin als de boven aangestipte parallelismen in gedachten, beeldspraken en uitingsvormen (wij bedoelen hier natuurlijk die misslagen niet), zouden niets bewijzen indien zij alleen stonden : maar het zijn slechts voorbeelden blindlings gegrepen uit *honderden* ja *duizenden* andere ; en 't is juist die machtige hoeveelheid die een der sterkste, onafweerbaarste bewijzen uitmaakt. (Zie *Parallelisms* Edwin Reed ; *The Great Cryptogram* Donelly.)

Het pleit loopt ten einde; doch het ware er een te groote leemte in laten zoo ik niet een woordje repte van den letterkeer, van 't geheimschrift, en het tweezijdig-cijferschrift — the bilateral Cipher —. Dat deel van de twistvraag deel

ik mee, niet als evangelie maar volledigheidshalve. De voorstanders van dit schrift steunen op Bacon's eigen woorden. Spedding verhaalt dat Bacon, reeds toen hij zestien jaar oud was, een geheime schrijfwijze had uitgevonden. In de *Augmentis* vertelt Bacon dat eveneens; zelfs vindt men daar een nogal lange studie over Cryptographie — *alphabeticum biliterarium* noemt hij dat, en daarmee kan men alles schrijven in gelijk welke schriften — omnia per omnia. Hij geeft er een voorbeeld van en kleedt heel schrander een brief der Ephoren van Sparta in een van Cicero's Epistels. En wat van meer belang is, hij zegt dat die uitvinding een gewichtige is, die hij niet wil laten verloren gaan. Het is dus niet ten volle op goed geluk dat men aan 't zoeken gevallen is; het schijnt zelf natuurlijk dat hij dat geheimschrift in zijne geheime werken aangewend hebbe (1). Dat zoeken heeft juist geen voldoende uitslagen opgeleverd, doch men heeft toch wondere bekentenissen ontdekt (2). Bacon zou daar noemen de schriften die hij gemaakt heeft; buiten de *Shakespeare Plays* heeft men nog ontdekt dat hij moet de schrijver zijn van *Mary, Queen of the Scots; The earl of Essex; Anne Boleyn.*

Doch daar Bacon zelf zei dat de eerste gave en de voornaamste vereischte van een geheimschrift is dat niemand het ontcijferen kunne, en daarbij meer dan op een manier dat wist te gebruiken, is men geneigd deze ontdekkingen weinig aandacht te gunnen. En meer dan een Baconiaan hecht aan dusdanige onthullingen weinig gewicht.

In Ben Jonson's werken ook heeft men gezocht en gevonden. Hier is het de letterkeer die een groote rol speelt. Zoo bijvoorbeeld zouden de verzen in de inleiding tot de Folio-uitgave van 1623, vijfmaal deze twee anagrammen bevatten : « Francis Saint Albans His Booke », d. i. Francis Sint Albans zijn boeken; en « Francis Bacon His Booke » d. i. Francis Bacon zijn boeken (3). En hier is nog niet alles, doch langer ga ik er toch niet over uitweiden; de ontcijfe-

(1) Mrs Pott : *The biliteral Cipher : Hints for Deciphering.*

(2) Mrs Gallup : *The Bi-literal Cipher of Sir Francis Bacon.* — Owen : *Sir Francis Bacon's Cipher Story.*

(3) *The Shakspeare Anagrams.*

raars kunnen zich toch steeds troosten met de gedachte dat groote ontdekkingen schier altijd als uitzinnigheden uitgekreten worden.

Ik geloof dat ik de taak die ik ondernomen had, volbracht heb. Ik heb getracht die twistvraag aan de lezers in een zoowat volledige verhandeling en gegronde bepleiting uiteen te doen. Doch ik vrees dat ik u, beste lezer, niet zal voldaan hebben. Ik had beloofd onpartijdig te zijn, en ik ben zeker dat gij meer dan eens het hoofd geschud hebt en gezegd : 't is een zuivere verdediging der baconiaansche stelling. Daarom wil ik eer ik uitscheide, mijn handelwijze rechtvaardigen en u meteen de reden van deze pleitrede laten kennen.

Gij allen zijt natuurlijk in de meening opgegroeid dat Shakspere uit Stratford de grootste dichter van Engeland is. Wellicht hebben er onder u zijn geboortestad bezocht, de velden gezien waar hij gespeeld, gedroomd en gedicht heeft — in uw verbeelding. — Gij hebt het huis aanschouwd waar hij geboren werd. Weliswaar zijt gij allen zoowel als ik overtuigd dat zulks volstrekt niets zegt. En toch dat alles maakt dat uw oude gedachte ingewoekerd staat in uw hoofd en er duim voor duim het bezit zal van betwisten; dat alles maakt dat men met een zekeren tegenzin, met een zekere onwilligheid dat nieuw denkbeeld opneemt, maar meest nog terstond afweert. Het meerendeel der biografen — bij ons noem ik enkel Burgersdijk en Kok in hunne inleidingen — reppen of ja, wisten wellicht, niet eens een woord van die « Controversy » die nu volop in gang is. Derhalve dacht ik stoutweg mijn meening te mogen uiten; tegen Shakspere's algemeenen en vastgewortelden roem zal die partijdigheid nog niet kunnen opwegen. En vraagt gij nu : waarom zulk een lange studie, over een vraag die toch niet beslissend kan beantwoord worden, en waarvan de oplossing zelf toch weinig aarde zou aan den dijk brengen? 't Is vooreerst om veel lezers op de hoogte te brengen van die veel besproken Controversy; en verder om te bewijzen aan alwie tot nog toe medelijdend op de Baconianen nederzag dat hun stelling toch zoo dwaas niet is; noch dat men, gelijk Sidney Lee, Churton Collins en Grant White het zouden willen, al de

personen die den baconiaanschen kant verdedigen voor gek moet aanzien. Gij ziet het dus, mijn inzicht was niet u allen met geweld Baconianen te maken; ik ben het, en 't zou mij genoegen doen u te kunnen overtuigen; maar alle meeningen moeten geeerbiedigd worden; en met de heuschheid aan alle Baconianen eigen laat ik de keus vrij, en vergenoeg mij wenschen te uwer bekeering uit te drukken.

AANHANGSEL

VOOR DEZEN DIE BEKEERD ZIJN

Gij vraagt misschien hoe, in welke orde en wanneer Bacon die tooneelspelen gemaakt heeft : hier zal ik een uitleg wagen van een Baconiaan (1).

Sidney Lee zelf heeft het eerst, geloof ik, de meening geopperd dat Shakespeare niet altijd alleen wrocht; en hier spreekt hij als « a Daniel come to judgment ». Immers Pitt-Lewis houdt zich ook aan die gedachte, en steunende ten deele op de in 't oogvallende waarschijnlijkheid dier stelling, en ten deele op andere gronden en echte feiten geeft hij een gansche uitleg van de manier waarop Bacon al zijn verschillende dramagroepen heeft ontworpen en uitgevoerd.

Hij onderscheidt vijf groote perioden, waarvan de vier eerste aangewezen zijn door vier verschillende medewerkers.

Eerste tijdvak, medewerker GREENE.

Greene kloeg in een gedicht, dat dagteekent uit 1592, dat hij verlaten was. Hoe of door wie kan niemand goed verstaan. Nèmen wij aan dat het door Bacon was, wiens medewerker hij tot dan toe geweest was.

Greene, een gegradueerde uit de Cambridge University, was in Denemarken en in Spanje geweest. Van daar bracht hij de stof mede voor *Hamlet*, gemaakt in 1586. De stukken in dit tijdperk, onder den invloed van Greene, geschreven zijn opvoedkundige, philosophische, en meestal gegrond op een of ander voorval aan 't Hof van Elisabeth. Hij bespotte veel wijsgeerige stelsels (Pythagoras, Epicurus) in *Love's labours lost* en *Twelfth night*

(1) PITT-LEWIS, *An Outline — The Evidence.*

Bacon zegt in een zijner werken dat bij de Ouden de tooneelvoorstellingen gebruikt werden als een middel om den geest des menschen op te leiden. Het tooneel werd door geleerde mannen en groote wijsgeeren aangezien

« als een soort tooveraarsstrijkstok, met denwelken men den menschengeest bespelen kan. »

Sporen van Greene's medewerking vindt men in *The two Gentlemen of Verona*, eerst was het *Felix en Philomena* genaamd — (Sidney Lee) en een stuk met dien naam werd in 1588 aan 't Hof opgevoerd. Het was gemaakt op een Spaansche pastorale, *Diana*, alsdan niet vertaald; doch Greene had Spanje doorreisd en kon dus goed Bacon helpen; Bacon zelf leerde wat Spaansch achter Greene. Nadat hij Greene afgedankt had in '92 begon hij een soort van dagboek op te stellen waar veel Spaansche uitdrukkingen in voorkomen — die taal nochtans was hij minst meester — ; hij zal dus die spreuken opgeteekend hebben omdat hij het weinig Spaansch begon te vergeten sedert hij Greene niet meer bij zich had. *The Winters Tale* is maar eene novelle van Greene gemaakt, die hij slaafsch volgde; dat stuk moet ontstaan zijn rond 1586, het zinspeelt op politieke gebeurtenissen die voorvielen in Frankrijk 't jaar 1586.

Toen Greene werd afgedankt was *King John* reeds begonnen; er bestaat een copie van dat stuk in 't Capel College, Cambridge, dagteekenend uit 1591. Letterkundige critici vinden in 't eerste deel van 't drama sporen van Greene's medewerking, wijl in den laatsten helft hier en daar Marlowe's hand erkend wordt.

Marlowe immers werd Bacon's helper rond het einde van 1592. Hier moeten wij Greene's klacht en bedekte toespeling plaatsen; als hij zag dat Shakspere (1) de eer wegdroeg als dichter der stukken die hij zelf had helpen opstellen, kon hij toch niet nalaten die fopperij aan te wijzen zonder nochtans Bacon te verraden.

Dus was Marlowe de medewerker der *tweede periode*. (1) Hij had alreeds geschiedkundige drama's gemaakt, die nu

(1) Theobald, R. *Shakespeare Studies in Baconian Light.* Nog nauwer wordt hier het verwantschap tusschen Shakespeare en Marlowe bevestigd.

nog geschat worden : meer dan éen kunstrechter zet ze nevens, ja, boven die van Bacon — ik wil zeggen Shakespeare; zijn invloed op dezen laatsten schijnt uit in de historie-dramas : zoo klaarblijkend is die invloed dat Mr. Swinburne, bekwaam rechter in zulke zaken, bij 't lezen van zekere rede uit *Henry VI* (IV - 1) — die aanvangt met : « The gaudy, blabbing and remorseful day » — uitriep : *Aut Christoforus Marlowe, aut diabolus;* en allen zijn eensgezind om te bekennen dat Shakespeare's blank vers voorbereid werd door Marlowe's machtige lijnen.

Marlowe stierf in 1593, vermoord in eene herberg. Weer lagen Bacon's plannen in duigen, hadde hij niet een spitsvondig diplomaat bij de hand gehad die hem in zijn moeilijkheden bijstond, namelijk zijn broeder Anthony sinds twee jaar wedergekeerd van 't vasteland.

Derde tijdvak : medehelper, ANTHONY.

Eene overeenstemming werd door Anthony's tusschenkomst gesloten tusschen Shakspere den speler en Bacon die tot nog toe slechts de toelating had zijn werken op 't tooneel te laten brengen onder Shakspere's naam, ze eveneens mocht laten drukken en uitgeven onder denzelfden naam. Hij veranderde hem een weinig in Shake—speare, en gaf aldus een begrip van het denkbeeld dat hij zich vormde over de zending van het tooneel; Ben Jonson getuigt het : « Bacon's goed gemeten en wel afgewrochte reken » zijn verzen « die zooveel lansen schijnen naar het oog der onwetendheid gericht (of gezwaaid) » Shake-speare beteekent juist speerzwaaier, lanszwaaier. Shake-speare en Shakspere werden gelijk uitgesproken; en in die dagen dat men voor namen vooral meest op den klank voortging was het weinig te vreezen dat men die verandering zou bemerken, Shakspere's naam zelfs was te weinig gekend, ten minste te weinig geschreven en gelezen.

Doch Bacon, vooraleer zijne stukken te laten verschijnen onder den naam van Shakspere die niet de minste befaamdheid bezat, wilde eerst de aandacht op hem vestigen; en hij besloot het reeds lang vervaardigd dichtstuk *Venus and Adonis* uit te geven. Om te mogen gedrukt worden moest het boek « veroorloofd » worden, door een geziene persoonlijkheid.

Die toelating werd voor dat dichtstuk gegeven door den Aartsbisschop van Canterbury, Whitgift. Dat schijnt nogal zonderling (het zou nog zonderlinger zijn moest men veronderstellen dat Shakspere, *de speler*, persoonlijk in kennis was met een Aartsbisschop!) vooral voor wie dat weinig zedelijk stuk kent, dat een Aartsbisschop een dusdanig stuk *licencieert*. — Doch voor wie weet dat Whitgift eertijds Bacons leermeester was te Cambridge, verdwijnt alle verbaasdheid. Het dichtstuk was opgedragen aan Hénry Wriothesley, graaf van Southampton, — Bacons oud gezel te Gray's rechtscollege, — (waarmee Shakspere zeker niet in betrekking was).

In dit derde tijdvak, als Anthony in 't drama-schrijven hem ter zijde stond, vinden wij vooral de schilderingen van de hartstochten en driften, de liefde, de gierigheid, de wellust, de jaloerschheid enz. en meest in een Italjaansch kader gevat; Anthony immers kwam juist uit Italië, waar hij meer dan tien jaren verbleven had.

Wij hebben *De vroolijke vrouwtjes* bijvoorbeeld, waar de wellust en de gierigheid in geschetst zijn, eene navolging van de *Twee verliefden van Pisa*; *Romeo and Juliet*.

The Taming of the Shrew was reeds vroeger verschenen onder den titel van *Taming of* a *Shrew*. En de *Evidence* door Pitt-Lewis zal, — zegt de *Outline* — toonen dat dit stuk *Taming of the Shrew* maar Italjaansch gekleurd is onder den invloed van Antony, en dat *Taming of* a *Shrew* een Engelsch voorkomen had.

In dit tijdvak maakte Bacon — nog onder den invloed van Marlowe — ook historiestukken als Henry VI (eerste en tweede deel) Henry V, Henry, VI, en de beide Richards.

Hier grijpt Essex' dood plaats; en Bacon maakte *Julius Cæsar*, om zich wit te wasschen 1601.

Anthony Bacon stierf in Mei 1601. Ook Bacon's oom Burleigh stierf, en zijne moeder gaf reeds blijken van krankzinnigheid, — die wij afgeschilderd vinden in *King Lear* 1604, en de omwerking van Hamlet 1604. —

In 1603 was Elisabeth overleden. — Hier plaatsen wij den zwaarmoedigen tijd des dichters (de onweerswolken bij Shakspere).

De *vierde periode* heeft Bacon voor tusschen-man en medewerker BEN JONSON; hij werd Bacon's geheimschrijver. Reeds als tooneelschrijver had hij grooten roem verworven; evenals Greene en Marlowe was hij een gegradueerde uit de Cambridge-University. — Voorheen was hij Shakspere's vijand, en had hem evenals Greene heel onzacht behandeld. Plotseling werd hij zijn vriend, in 1604, — toen hij door Bacon als medewerker werd verkozen, en met Shakspere Bacon's zaken vereffende. Aldus verstaan wij dien plotsen ommekeer. Zoodus, de overeenkomst aangegaan door Anthony werd vernieuwd, en duurde voort na Anthony's dood. Onder Ben Jonson's invloed schreef Bacon : *Macbeth*, *Measure for Measure*, *King Lear*, *Cymbeline*, enz., nog een Latijnsch treurspel *Antony and Cleopatra*.

Wat aanleiding gaf tot het vervaardigen dier stukken gist men wel : Jacob I, dien Elizabeth tot haren opvolger verkozen had, had zekere eigene gedachten over tooverij; Bacon stelde die zelfde gedachten voor in *Macbeth* om den koning aangenaam te zijn.

Measure for Measure schijnt een pleidooi te wezen ten voordeele van zekere wetswijzigingen, die Bacon hoopte te bekomen van den nieuwen vorst; terzelfdertijd had hij zijn zienswijze in *Maxims of Law* vooruitgezet, en had die gewenschte veranderingen reeds voorgedragen in 't Parlement in een welsprekende rede.

King Lear toont aan welke rampen een rijk is blootgesteld, wanneer bij 't overlijden van een vorst de opvolger niet is aangewezen; wijl *Troilus and Cressida* de diplomatie en de staatkundige fijnheid prijzen, in den persoon van Ulysses. (Hoe gansch dit stuk vol fijne spitsvondige toespelingen steekt, op personen en gebeurtenissen in betrekking met den koning en het hof, zet Judge Webb heel wel uiteen, en tevens legt hij uit hoe Bacon's zienswijzen over wet, wetenschap, natuurkunde en sterrekunde met de leerstelsels uit dit drama overeenstemmen.) Te lang ware het om alle stukken eenigerwijze aan te stippen; wij wijzen enkel hier en daar een gedachte aan.

Een *vijfde tijdvak* vormt de trilogie van den *Downfal* — den val : het stuk *Timon of Athens*, schetst Bacon van zijn trouwste vrienden verlaten.

Henry VIII stelt ons een gevallen kanselier voor, Wolsey, en een koningin, Anna Boleyn, die Bacon's in 't Parlement vooruitgezette, zienswijzen uitdrukt.

Coriolanus: de nijd doet den held vallen. Hierin zijn afgeschilderd Bacon (Coriolanus) en Coke (die Bacons val veroorzaakte) de verpersoonlijkte nijd.

Een uitgebreider overzicht — dat alleen een studie vragen zou, zou ons klaarder toonen hoe al deze stukken, Bacons leven, leer en omgeving schetsen. In den loop der verhandeling heb ik dat eenigszins breeder vermeld, mij dunkt, en daar ik u hierbij enkel een gedachte wilde geven over de manier waarop, en de omstandigheden waarin Bacon zijn dramas maakte, geloof ik mijn voornemen uitgevoerd te hebben (1).

J. F. Van Olmhof.

---

(1) Ik verzend dezen,die meer verlangen over Bacon's manier van werken naar Pitt-Lewis' *Evidence*, R. Theobald's *Shakespeare studies in Baconian Light*. Bij: Gay and Bird, 12 Henriette Strand, W. C., London.

OVER WIJSBEGEERTE

Het eerste vraagstuk der wijsbegeerte is wel altijd het onderzoeken van de bewijzen voor het bestaan van God. Voor het oogenblik is de vraag weer aan de orde van den dag.

Sedert eenige maanden al heeft het Prof. Halleux daarover in de *Revue Néo-Scolastique* (1) en alhoewel er nog vervolg beloofd wordt, is het oogenblik toch wel gekomen onze lezers een woordje te zeggen nopens zijn gedachten.

Naar aanleiding van Sertilanges' boek « Sources de la croyance à l'existence de Dieu » (2), kritiseert de h. Halleux de bewijsvoeringen die nog al gewoonlijk slapen in de schoolboeken, hij komt ze eens wakker schudden en met hen de katholieke schrijvers die ze half bewust sedert jaren herhalen, hij doet hun eens de frissche lucht ademen der moderne gedachtenwereld en laat hun zien wat versleten is en verroest in hunne uitrusting. Niet veel waarde mocht men schenken aan de algemeene instemming der menschheid indien geen verdere redeneering kwam vaststellen op welke gronden die overtuiging steunen kan. God is geen voorwerp van onmiddellijke aanschouwing, maar wel van heel onrechtstreeksche kennis en over zulke zaken kan de menschheid zeer veel dwalen. Dwaalde zij niet eenstemmig over de verhouding tusschen aardbol en zon. Wat betreft het bewijs uit de bestaande wereld, te dikwijls wordt het op zeer ontoereikende wijze voorgesteld. De wereld bestaat uit zichzelf niet, 't is gauw gezegd. Waarom zouden de verschijnselen geenen genoegzamen grond vinden in het onbekende wezen dat onder de verschijnselen schuilt. Het begin der beweging dient uitgelegd. En als de beweging eene essentiëele hoedanigheid was der materie? Zoo denken de dynamisten, hunne opvatting wint meer en meer veld bij de geleerden. Toch laat de orde der wereld eene verordenende wijsheid blijken? Ja als die orde niet noodzakelijk uit de oorzaken voortspruit; al wat geschiedt, geschiedt volgens de wetten der natuur : waren andere wetten mogelijk of niet, dát moet onderzocht.

(1) JEAN HALLEUX. *A propos d'un livre sur l'existence de Dieu. Revue Néo-Scolastique* Nov. 1906, Feb. 1907, Mei 1907.
(2) Paris, Turin, 1905.

Mr Halleux tracht dan de vragen die hij zelf gesteld heeft op te lossen. Elke beweging — in den meest algemeenen zin van 't woord d.i. elke verandering in de natuur, elke handeling van een natuurlijk wezen, hangt af van zekere oorzaken; volgens vaste wetten die de wetenschap bepaalt. Toch moet er eindelijk een eerste wezen bestaan wiens handelen niet veroorzaakt wordt. Dat wezen staat dus buiten het determinisme der wetten die de gansche natuur regeeren. Verder,de orde der wereld hangt af van den eersten toestand der elementaire krachten en stoffen, en die toestand ten minste was niet noodzakelijk : hij had kunnen verschillig zijn; hier weer was een oorzaak noodig.

Doch dit is maar een eerste stap, nog moet bewezen worden tegen het monisme dat de eerste oorzaak van de wereld onderscheiden is, dat ze wijs is en volmaakt. Dit voor later.

Het zal niet zonder belang zijn naar aanleiding van dit artikel te herinneren aan den herderlijken brief waarin kardinaal Mercier zoo meesterlijk de bewijzen van Gods bestaan uiteen deed. In meer technieken vorm behandelde Z. E. het argument *ex contigentia* in de Latijnsche bijlage der Mechelsche *Vie diocésaine* van Februari ll. Men mag gerust het oude scholastisch stelsel, in dat streng en logisch kleedsel, aan de kritiek onderwerpen, het zal er zegevierend door geraken.

Nochtans heeft het de heer Le Roy (1) tegen de scholastische bewijzen. Ze lijken hem verouderd en onbenutbaar.

De heer Le Roy neemt zich voor, vervolgens het bewijs van Gods bestaan op nieuwe grondslagen te herbouwen. Die zullen ongetwijfeld aan zijn wijsbegeerte ontleend zijn. Over deze hebben wij in onze voorgaande kronieken gesproken.

't Is in den naam dierzelfde wijsbegeerte dat de heer Le Roy in zijn jongste boek « Dogme et Critique » op zich neemt een nieuwe verklaring van het katholiek dogma te geven. In dezen bundel staat vooreerst herdrukt het berucht artikel : « Qu'est-ce qu'un dogme? » (2) in hetwelk schrijver den eersten keer zijn denkbeelden heeft vooruitgezet. Verder bevat hij het antwoord van den schrijver op de hem gemaakte opwerpingen en een zeer volledige boekenopgave aangaande het vraagstuk.

Zoo kan men zich een juist denkbeeld vormen van 's heeren Le Roy's gedachten. Het dogma naar zijn meening geeft ons geen stelligen uitleg over de bovenzinnelijke wezenlijkheden die 't voorwerp uitmaken van het geloof. Het bepaalt er zich bij ons

(1) *Revue de métaphysique et de morale*, mars 1907. *Comment se pose le problème de Dieu.*
(2) *La Quinzaine*, 16 avril 1905.

te waarborgen dat die wezenlijkheden zoodanig zijn dat ze de practische houding die het ons voorschrijft rechtvaardigen. Zoo heeft het dogma van de waarachtige tegenwoordigheid voor gevolg dat wij ons jegens de gewijde hostie moeten gedragen als jegens Christus zelf, en meteen verzekert het ons dat die handelwijze volkomen gerechtvaardigd is. Maar waardoor is zij gerechtvaardigd? Vooreerst is het zeker dat verschillende dogmatische bepalingen stellige uitleggingen bevatten, wat ook de heer Le Roy daarover denke. Vervolgens laten de wijsgeerige gedachten van den heer Le Roy een zekere ongerustheid wat betreft den zin dezer wezenlijkheid gewaarborgd door het voorwerp van het dogma. De wezenlijkheid voor den heer Le Roy schijnt iets heel en gansch innerlijks in den geest te zijn. « Het is onmogelijk — schrijft hij — het wezen te denken als volstrekt uitwendig, ongelijksoortig met, onherleidbaar tot de gedachte. » (1) De ware gedachte is er eene die zich beter vasthecht in het bewustzijn, en die dit dubbel kenmerk draagt : weerstand aan de critische ontbinding, onuitputbare vruchtbaarheid. Maar daarom verbeeldt zij nog niet een zaak onafhankelijk van de gedachte.

De wijsgeerige gedachten die het pas verschenen werk van den heer Le Roy vooropstelt zijn sedert lang uiteengezet in talrijke artikelen (2). Voor den heer Le Roy zijn de wetenschap, de wetenschappelijke wetten, de wetenschappelijke feiten even zooveel scheppingen van den geest. Maar in de orde der stoffelijke feiten kan er geen uitzondering op de natunrwetten bestaan, gezien het stoffelijk feit enkel bestaat in betrekking tot de natuurwetten. Vandaar de kritieken waarmêe de heer Le Roy onlangs de gewone opvatting van het mirakel bezwaarde (Cfr. onze vorige kroniek), vandaar ook de kritieken die hij thans oppert tegen de gewone opvatting der verrijzenis. De verrijzenis kan geen feit wezen. En de heer Le Roy beijvert zich bijgevolg om al de bewijzen van het feit der verrijzenis omver te werpen. Daartoe waagt hij zich op het gebied van de Bijbel-uitlegging, en daar redeneert hij zeer slecht. Hij redeneert ook zeer slecht waar hij beweert teksten uit de Schrift en uit de H. Vaders aan te brengen om zijn stellingen te staven.

Een ander vertegenwoordiger van de *philosophie nouvelle*, de

(1) *Dogme et Critique*, bl. 157.

(2) Cfr. *Revue de Métaphysique et de Morale* : de bijdragen *Science et philosophie* (1899-1900), *Un positivisme nouveau* (1901), *Sur la philosophie nouvelle* (1901), *La Logique de l'invention* (1905). In de *Revue néo-scolastique* (Mei 1907) onder titel *Bulletin d'épistémologie*, hebben wij de voornaamste veropenbaringen van de *philosophie nouvelle* besproken.

heer Blondel, hechtte er aan zich openlijk af te scheiden van den heer Le Roy. In een brief aan *La Revue du Clergé Français* (1) verklaart hij dat buiten zeer groote « letterlijke overeenkomsten » er tusschen hem en den heer Le Roy een volslagen verschil van opvattingen is. Men kon ongetwijfeld het bewijs er van vinden in het onlangs verschenen artikel waarin de heer Blondel tracht uiteen te doen wat het uitgangspunt is van de wijsbegeerte (2) Volgens dit artikel en ook volgens het vermaard boek l'*Action* schijnt het dat de heer Blondel, door het volgen van een wijsgeerige methode volkomen gelijkend op die van den heer Le Roy, d. w. z. streng subjectief en vast besloten in de zielkundige ontleding, langs die methode zelf er zeer dikwijls toekomt, buiten het ik te gaan en het bestaan van een objectieve werkelijkheid aan te nemen. Ongelukkig, is de heer Blondel zoo duister als de heer Le Roy bewonderenswaardig klaar is. Zeer onlangs heeft de heer Wehrlé (3) den redetwist uitgegeven die in de Sorbonne is gevolgd op de proefschrift-verdediging van den heer Blondel in 1893. Men weet dat het bekend boek *l'Action* juist de Fransche thesis was van den heer Blondel. Deze redetwist bleef tot nog toe onuitgegeven; ze is heel belangwekkend.

De heer Mallet, een leerling van den heer Blondel wil bewijzen hoe de wijsbegeerte van zijn meester de noodige toevoeging is aan de apologetische leerwijze van kardinaal Deschamps (4). Deze, zegt schrijver, is door den kardinaal zelven niet volledig begrepen geweest; hij heeft ze enkel in de verte vermoed, maar hij bleef verstrikt in een te enge wijsgeerige opvatting, die men thans is ontgroeid.

Een ander grootvader door de nieuwe Fransche apologetiek zich toegeeigend is Newman. Men schrijft voort zeer veel over hem. Vermelden wij in de eerste plaats de verschijning van het 3e deel van 't schoone werk door Thureau-Dangin over het katholiek herworden van Engeland (5). Men zal er het kader in vinden waarin Newman zijn laatste jaren heeft doorgebracht, en het tafereel van die laatste jaren, met meesterhand geschetst. De wijsgeerige gedachten van Newman en zijn apologetische methode werden achtereenvolgens uiteengezet door de heeren Barry, Dimnet en Henri Bremond die zich eensdeels heeft be-

(1) 15 Mei 1907, bl. 545.
(2) *Annales de philosophie chrétienne*, janvier-juin 1906.
(3) *Id.* mai 1907.
(4) *Id.* mars 1907. *L'Œuvre du cardinal Deschamps et les progrès récents de l'apologétique.*
(5) PAUL THUREAU DANGIN : *La Renaissance catholique en Angleterre*, 3e partie, *de la mort de Wiseman à la mort de Manning.* Paris Plon, 1906.

ijverd om zijne eigenaardige verschijning te doen herleven, en daarbij in 't Fransch de bijzonderste brokken uit zijn werk heeft vertaald (1)

Daareven gaf de weduwe van den betreurden Gaston Paris een zeer zorgvuldige vertaling uit van 't voornaamste wijsgeerig werk van Newman: *The Grammar of Assent*. Een der bijzonderste wijsgeerige gedachten van den grooten Oratoriaan is de onderscheiding die hij maakt tusschen *real* en *notional*. Een *real* kennis komt uit op het concrete, een *notional* kennis komt uit op het abstracte voorwerp door 't verstand voortgebracht. De logica, de redeneering komt enkel uit op het abstracte en geeft u de kennis niet van het reëele met dezelfde zekerheid als de *assumptions* van de spontane kennis, van het rationeel instinct, dat hij heet *illative sense*. 't Is aan de *illative sense* dat Newman den oorsprong van de godsdienstige overtuigingen schijnt toe te schrijven. Uit een veel te strenge kritiek door den heer Baudin (2), moeten we toch dit onthouden : Newman is een bewonderenswaardig zielkundige, maar veel minder een stelselmatig wijsgeer. Al wat hij zegt van *illative sense* wil niet beduiden dat hij de logica misprijst of dat hij twijfelt aan de rationeele bewijzen van den godsdienst. Integendeel, hij doet zeer dikwijls beroep erop, en hij heeft zich bekeerd na een zeer logisch en een zeer beredeneerd onderzoek. Maar hij constateert als psycholoog dat de enkele redeneering, de droge bewijzen, de overtuiging niet brengen die er zijn moet om te doen gelooven en te bekeeren, en dat men er moet bijvoegen de vervorming van het leven door het gevoel. Wel mag men Grandmaison (3) gelijk geven als hij zegt dat Newman niet moet gehouden worden voor een meester in de wijsbegeerte ; doch dat slaat niet op dwalingen die men hem zou kunnen te laste leggen, maar wel op het feit dat het niet in zijn bedoeling lag een wijsgeerig stelsel te scheppen. De misslag ligt bij de Fransche schrijvers die een wijsgeerig stelsel meenden te zien, daar waar er geen was. Dat werd met veel reden opgemerkt door Wilfrid Ward en door Mgr Bourne, aartsbisschop van Westminster (4). Sedert gaf de heer Lebreton nagenoeg den juisten toon : daarbij

(1) W. BARRY, vertaling uit het Engelsch door A. Clément. Parijs, Lethielleux, 1906. — E. DIMNET, *La pensée catholique dans l'Angleterre contemporaine*. Parijs, Lecoffre 1906. — H. BREMOND, *Newman, essai de biographie psychologique*. Parijs, Bloud, 1906.

(2) E. BAUDIN, *La philosophie de la foi chez Newman*, Montligeon '06.

(3) L. DE GRANDMAISON. *J. H. Newman, considéré comme maître*. *Etudes*, décembre 1906-janvier 1907.

(4) W. WARD. *Newman through french spectacles*. *The Tablet*, 21 July, 1906. — Mgr BOURNE, redevoering uitgesproken te Birmingham over de zending van Newman, *The Tablet*, 13 Oct. 1906.

sluiten zich min of meer aan de heeren Bremond en Dimnet; zij erkennen dat het Fransche *Newmanisme* niet heel en gansch de gedachte is van Newman zelf.

Een schoon opstel van Poelhekke over *Kunst en Apologie* (1). Kunst heeft haar eigen bestaansgrond, terwijl apologie overtuigen is en strijden tegen dwaalbegrippen. Nochtans is er onrechtstreeksche apologie die uitgaat van een voorbeeld, van het stellen eener schoone daad. Deze apologie is de beste want de daad is sterker dan het woord. Kunst is zulke apologie. Maar dan moet kunst ernstige, diepe daad zijn, geen liefhebberij. Kunst moet zijn de bloei van het leven, zij moet in het leven wortelen en zoo zal zij het leven geven, en voeren tot den gever van het leven.

Veel ophef maakten te Berlijn de voordrachten van den Jesuiët P. Wasmann over ontwikkelingsleer. Wij raken hier slechts den wijsgeerigen kant van P. Wasmann's gedachten. Hij bewees hoe de ontwikkelingsleer den oorsprong des levens niet zocht te verklaren. Enkel heeft zij voor doel de volgorde van planten en dieren na te vorschen en uit te leggen door natuurlijke ontwikkeling; voorts wil zij op dezelfde wijze rekeschap geven van het ontstaan van het menschelijk lichaam. Maar de ontwikkelingsleer zoo verstaan, is geenszins een bewijs voor de monistische opvatting van de wereld. Darwin zelf nam eenen schepper aan. P. Wasmann weerlegde het monisme op treffende wijze en toonde hoe een Schepper nóodig is om het begin des levens uit te leggen en ook het ontstaan der menschelijke ziel. Hij legde uit hoe die opvatting niets tegenstrijdigs heeft met de katholieke leer of met den Bijbel. Schitterenden bijval wonnen deze voordrachten en ook de openbare redetwist die erop volgde en waar P. Wasmann gemakkelijk de bovenhand kreeg.

Niet zonder belang was 't artikel van Dr Klinke over *Het Instinkt* (2). Na met heel typische voorbeelden de bijzonderste kenteekens der zoo menigvuldige uitingen van het diereninstinkt gegeven te hebben, haalt hij de verschillige uitleggingssystemen aan : reflextheorie, hallucinatietheorie van Cuvier, verstandstheorie, beeldentheorie. Volgens hem moet men het instinkt tot twee faktoren herleiden. Een physiologische faktor, bestemde gesteldheid van het zenuwstelsel in betrekking met den psychologischen faktor, een gevoel van onlust, gewekt door eene innerlijke of uiterlijke waarneming en die niet voldaan is vooraleer

(1) LEBRETON, *Chronique de Théologie. Revue pratique d'apologétique*, 15 janv. 1907. *Correspondance avec M. Bremond.* Ibid 1 mars 1907. E. DIMNET, *Newman et l'intellectualisme. Ann. phil. chrét.* juin 1907.
(2) *De Katholiek,* Januari 1907.
(3) *Philosophisches Jahrbuch,* 3e und 4e Heft 1906, 1e Heft 1907.

de instinktdaad gepleegd wordt. Schrijver kan de theorie van Mgr Mercier niet aannemen. Volgens dezen zou door de waarneming die het instinkt in werking brengt eene reeks beelden opgewekt worden die dan de handeling begeleiden. Schrijver houdt staan dat het beeld vóór de handeling onnoodig is, ja zelfs niet kan voorkomen. Het onlustgevoel, met de ontspanning die de juiste daad opvolgt, maakt alles klaar.

* * *

De koninklijke Akademie voor letteren en zedekundige wetenschappen bekroonde met eenstemmigheid, in hare zitting van Mei l.l. een werk van Kanunnik Nys, hoogleeraar te Leuven over de theorie der ruimte. (1) Alle jaren wordt zoo een grooter aantal staatsprijzen door studenten en leeraars der Leuvensche Hoogeschool verworven.

Met genoegen kunnen wij nog op een ander feit wijzen dat ter eere strekt van de katholieke geleerden, en een bewijs verschaft van den wetenschappelijken ernst waarmede zij dwaalleeren kunnen weerleggen, en van het gezag dat zij zoo, zelfs in de kringen van hunne tegenstrevers behalen. De *Kantgesellschaft* van Halle-a-S., had voor haren eersten prijskamp de volgende vraag voorgesteld : « Kants Begriff der Erkenntnis verglichen mit dem des Aristoteles ». Zeven werken werden ingediend waarvan geen één den eersten prijs behaalde. Maar twee werken verdienden een vollen tweeden prijs van 400 mark, waarvan het een opgesteld was door den E. H. Dr Sentroul, « agrégé » van de Leuvensche St-Thomas school. (2)

« Dit werk, zoo schrijft de jury, (3) is onder al de aangekomene behandelingen tevens het breedvoerigste en wetenschappelijk het merkwaardigste. Schrijver heeft de vergelijking uitgewrocht van Aristoteles' en Kant's leeringen, mits een volledig overzicht van beide stelsels... Hij is meer genegen om het verschil tusschen hen bestaande verzoenend te vereffenen, dan om het te vergrooten en te doen uitkomen. Deze meêgaande gesteltenis is des te hooger te prijzen daar het minst te vewachten was in een werk dat uit een Neo-Scolastisch oogpunt opgevat is. De schrijver is dus vrij van die vijandelijkheid tegen

(1) *La nature de l'espace d'après les théories modernes depuis Descartes.*
(2) Zie *Kantstudien* 1907, 2e aflev. bl. 267-268.
(3) Dit antwoord is in den grond, mits eenige verplaatsingen en uitbreidingen van gedachten, één en hetzelfde werk als het boek : *Objet de la Métaphysique selon Kant et selon Aristote*, als « thèse d'agrégation » door E. H. Sentroul, uitgegeven, Leuven 1905.

Kant die men, aan de zijde van de thomistische philosophie pleegt te vinden. Dit is een aangenaam bewijs van wetenschappelijke onafhankelijkheid. »

Dit verslag is opgesteld door de heeren Dr Riehl, hoogleeraar te Berlijn, Dr Heinze, hoogleeraar te Leipzig, en Dr Vaihinger, hoogleeraar te Halle en voorzitter van de *Kantgesellschaft.*

De bijval van den Leuvenschen « agregé » strekt ter eere van Sint Thomas school maar ook van de *Kantgesellschaft* die zich onpartijdig genoeg getoond heeft om bij eenen tegenstrever wetenschappelijke waarde openbaar te erkennen.

* * *

Den 15e Januari l.l. stierf te Brussel de heer Polyd. de Paepe, eere-raadsheer van 't Hof van Cassatie en lid van de Koninklijke Academie van België. De Paepe was op zijn uren een wijsgeer. In 1894 verscheen van hem onder deknaam Paul Le Moyne, een boekje : *L'Idée de Dieu, sa transformation, ses conséquences morales et sociales.* De Paepe was niet katholiek ; maar hij was een vurig voorstander van de spiritualitische gedachten ; hij heeft ze ook dikwijls verdedigd in den schoot der Academie.'t Was een rechte, oprechte, verheven geest. Hij heeft 10.000 frank aan de Academie bezet, de kroozen daarvan zullen om de 5 jaar dienen om een prijs toe te kennen aan den Belgischen of vreemden schrijver van de beste uiteenzetting van spiritualistische wijsbegeerte op de zuivere rede gesteund. Terzelfder tijd drukte hij de begeerte uit dat de voorkeur, bij gelijke verdiensten, zou vallen op het werk dat de grondregels zou ontwikkelen in de Paepe's eigen werkje neergelegd.

Ook Mgr Monchamps, onlangs te Luik gestorven, was lid der Academie. Hij maakte naam door schoone wijsgeerige werken, voornamelijk door een merkwaardige *Histoire du cartésianisme en Belgique.*

Mgr Cartuyvels stierf te Luik in de laatste April-maand. Hij was deken van 't Kapitel van Sint-Lambert, en oud onder-rector van de Leuvensche Hoogeschool. Eenmaal speelde hij een rol in de wijsgeerige beweging hier te lande. Hij doceerde wijsbegeerte te Leuven toen hij zijn loopbaan begon en hij gaf uit : *Leçons de Psychologie* (1).

Onze vriend Fr. Van Cauwelaert, werd te Freiburg tot

(1) Leuven. Fonteyne, 1869.

hoogleeraar benoemd in de proefondervindelijke en opvoedkundige zielkunde. Onze beste gelukwenschen.

De verheffing van Mgr Mercier tot de waardigheid van kardinaal is de welverdiende bekroning van zijne loopbaan. Dat getuigt voor 't vertrouwen van den H. Stoel in de leering van den oud-professor te Leuven. Kardinaal Mercier werd ingelijfd in de Congregatie voor de studiën : hij zal daar ongetwijfeld een gunstigen invloed uitoefenen. Verschillende vreemde tijdschriften o. a. *Civilta cattolicà* en de *Bulletin de littérature ecclésiastique de Toulouse*, wijden lofartikelen aan het wijsgeerig werk van den nieuwen kardinaal.

Dr. L. Noël.

OVER GESCHIEDENIS

Brokken
uit de Geschiedenis der Kerk.

Sinds de laatste *Historische Kroniek* het licht zag, is mij het afsterven van verscheidene geschiedschrijvers bekend geworden. De namen van baron J. DE BÉTHUNE, gouwgraaf van West-Vlaanderen en lid onzer Koninklijke Vlaamsche Academie; van Mgr W. STANG, bisschop van Fall River (Amerika) en oud-leeraar aan de *Schola Minor* der Leuvensche hoogeschool, en van Miss MARY BATESON, de wonderlijk begaafde vrouw, die 't best van geheel Engeland vertrouwd was met de kennis der Middeneeuwen, mogen hier wel even vernoemd worden. Die van F. X. FUNK verdient dat wij er een oogenblik bij stilblijven.

FUNK was leeraar aan de Fakulteit van katholieke godgeleerdheid der Tubinger Universiteit, en mocht doorgaan als de standaarddrager der zoogezeide katholieke Tubinger-school, waarvan de laatste overgeblevenen, P. SCHANZ en P. VETTER, ook onlangs het tijdige met het eeuwige verwisselden. Spijts de bezigheden van zijn ambt en de zeven kruisjes die hij op den rug droeg, vond FUNK steeds den tijd aan menigvuldige betwiste vraagpunten zijn aandacht te wijden, en zijne artikels in tijdschriften werden altijd hoog gewaardeerd. Het werk dat hem als zijn hoogste verdienste mag toegerekend worden, is evenwel van algemeenen aard : het is zijn *Handbuch*, namelijk, *der Kirchengeschichte*, dat in 1902 zijn *Vierte, vermehrte und verbesserte Auflage* beleefde en door H. HEMMER in het Fransch werd overgezet. Ook voor de Nederlanden is dit werk van belang ; want pas eenige maanden geleden verscheen het eerste deel van een *Handboek der algemeene kerkgeschiedenis* (1) dat er tamelijk nauw bij aansluit : de algemeene indeeling is daar om het te bewijzen. Dat handboek is veruit het beste dat wij in onze taal bezitten. Zijn opsteller, P. ALBERS, leeraar bij het Jezuietencollege van Maastricht, is, evenals FUNK, op de hoogte van de behoeften des tijds. In een zeer degelijke inleiding heeft hij het over de vereischten eener wetenschappelijke behandeling der kerkelijke historie in 't algemeen, terwijl hij in den loop van zijn werk kort

(1) Nijmegen, 1905.

en klaar uiteendoet wat wij als bepaald vastgestelde waarheid mogen beschouwen en wat wij voorloopig nog aan de onderzoekingen en betwistingen der geleerden hoeven over te laten.

Dat eene dergelijke opvatting hoogst nuttig is voor de verdediging van het geloof, zal wel niemand ontkennen, die even wil nadenken over de hooge apologetische waarde van de geschiedenis. Als bewijs voor de goddelijkheid der Kerk geldt steeds het woord van den catechismus, dat zij één is, heilig, katholiek en apostoliek. Dat laatste juist hebben ketters en woelgeesten steeds ontkend, en daarom is het deugddoende, aan de hand der geschiedenis te mogen zien, dat Pausdom en dogma opklimmen tot Petrus, dat misselijke legendenvorming niet als leerstellig wordt voorgehouden en dat onze godsdienstige gebruiken geene andere zijn dan die van de eerste dagen van 't Christendom.

Omtrent de geschiedenis van dogma en pausdom verschenen in den laatsten tijd echt degelijke werken. Het boek van P. GRISAR, S. J., over Rome bij den val van de oude wereld, dat reeds dagteekent van vóor eenige jaren, laat ik hier onverlet, al is het dat de Fransche vertaling van E. G. LEDOS (1), die daar even van de pers komt, het feitelijk weer ter sprake brengt. Liever wijs ik op het vierde boekdeel van de *Geschichte der Päpste zeit dem Ausgang des Mittelalters* van L. PASTOR (2), dat wel zeker tot de laatste nieuwigheid behoort. Het behandelt enkel de regeering van Leo X (1513-1521), den bekenden Renaissance-paus, die onder meer getuige was van de opkomst van het protestantisme. In twaalf hoofdstukken wordt zijn streven voor oogen gelegd en zijn politieke, godsdienstige en artistieke bekommernissen treden beurtelings voor ons op. Eene apologie is dat werk niet, wel integendeel; en dat is eene verdienste. Paus Leo X komt verkleind en vernederd uit dat boek, waar zijn fouten en zwakheden gedurig aan worden getoond en gehekeld. De ongestadigheid zijner politiek, de wispelturigheid van zijn karakter, de ontoereikendheid van zijnen kunstijver, de kortzichtigheid van zijn oordeel omtrent de kerkelijke toestanden en de lichtzinnigheid zijner al te wereldsche omgeving zijn niet langer te miskennen; en het wordt ons duidelijk, na de lezing van het boek van

(1) *Histoire de Rome et des Papes au moyen âge*, par le P. H. GRISAR, S. J., T. I. : *Rome au déclin du monde antique. Traduction de l'Allemand avec l'autorisation et les corrections de l'auteur* par EUGÈNE GABRIEL LEDOS, archiviste-paléographe, bibliothécaire à la bibliothèque nationale. Rome, Parijs, Rijsel, 1906.

(2) *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance und der Glaubenspaltung von der Wahl Leo X bis zum Tode Klemens VII* (1513-1534). 1e deel, *Leo X*. Freiburg in Br. 1906.

L. Pastor, dat hij den roem, die hem zoolang werd toegezwaaid, niet steeds ten volle verdient. Onze sympathie verliest daarom Leo X niet : hij komt ons veeleer meer menschelijk voor en begrijpelijk, naarmate hij met zijn gebreken nader afdaalt tot ons. De schrijver heeft overigens in zijne *Geschichte* gestoken een groote eenheid van gedachten en een diepe psychologie, en meer dan eens weet hij den lezer, bij het schetsen van tragische toestanden, tot in het diepe van zijn gemoed te ontroeren.

Aangrijpender toch nog dan het werk van den bestuurder der Oostenrijksche school van geschiedenis te Rome, is het boek van Mgr. de T'Serclaes, den gevierden voorzitter van het Belgisch College aldaar. Het derde boekdeel van zijn *Vie de Léon XIII* (1) hebben we daareven doorbladerd. Majestatisch en grootsch rijst voor ons het beeld van den stadhouder van Christus, dien we allen nog hebben gekend en die de eeuwen door zal geprezen worden om de rustelooze werkzaamheid van zijn langdurig pontifikaat. Hier is het niet een beeld van losbandigheid en onbekwaamheid dat treedt voor ons oog, maar wel een beeld van wijsheid en sterkte. Nog moeten de beoordeelingen van Mgr. de T'Serclaes, hoe beschouwend en onpartijdig ze ook wezen, den toets der tijden doorstaan, vooraleer ze als zeker worden aanvaard : maar toch zal Leo XIII blijven een groote onder de grooten. Zijn strijd voor de rechten van den H. Stoel, zijne bezorgdheid voor de Oostersche Kerken, zijne bemoeiingen ten voordeele der Armeniërs in Turkijë en der Italiaansche gevangenen in Abyssinië, zijne uitspraak betreffende de ongeldigheid der Anglikaansche wijdingen en de ongepastheid van het Amerikanisme, zijne bezorgheid voor de eenheid bij de katholieken van België, van Oostenrijk, van Frankrijk en Italië, zijn ijver in het aanmoedigen van ernstige, diep-grijpende devotiën, zijne alles overtreffende liefde voor de waarheid en zijn onverpoosd streven in het aanmoedigen der wetenschap, der geschiedenis en der bijbelstudiën vooral, worden in dit derde deel met meesterhand geschetst. Over de twee eerste deelen, die reeds vroeger verschenen, moeten wij hier, spijtig genoeg, noodzakelijk heenstappen. Maar op één ding willen we drukken : een eer is het voor ons België dat een landgenoot dit standaardwerk geschreven heeft, en te wenschen ware het, dat het door ieder van ons werde gelezen.

Naast de geschiedenis der Pausen is er wellicht voor de Kerk niets belangrijker dan deze der Conciliën: want zij betreft al de deelen van het kerkwezen, het dogma zoowel als de instel-

(1) Brugge, 1906.

lingen, den eeredienst zoowel als de wetgeving. De *Konziliengeschichte* van HEFELE (1), opvolgenlijk voortgezet door KNÖPFLER (2) en HERGENRÖTHER (3), is door eenieder gekend; de nieuwe Fransche uitgave, die thans door een Benediktijner monnik van Farnborough wordt voorbereid (4), behoeft geene aanbeveling: goede waar prijst zichzelf. Dat beduidt niet dat er naast dit werk geene plaats meer is voor afzonderlijke studiën. Menige bladzijde in de geschiedenis der Conciliën is nog onduidelijk en hare opheldering kan niet beter gebaat worden dan door het uitgeven en doorsnuffelen van de oorspronkelijke dokumenten.

Een en ander werd gedaan, onlangs, voor de twee bijzonderste Conciliën der moderne tijden, dat van Trente en dat van het Vatikaan. Voor het eerste moest men zich tot nu toe behelpen, voornamelijk, met de bronnenuitgaven van LE PLAT (5) en het verhaal van SFORZA PALLAVICINO (6), die beiden niet van leemten en onjuistheden zijn vrij te pleiten.

Eene heruitgave was voorzeker zoo kostelijk als moeilijk; toch werd er toe besloten, uit liefde tot de waarheid, door het Duitsche *Goerresgesellschaft* (7), dat alzoo een nieuwen werkelijken dienst bewijst aan de katholieke wetenschap. Nog is het werk niet voltooid — slechts twee boekdeelen verschenen (8) — maar het werd aan bekwame handen toevertrouwd en zal leiden tot gelukkige uitslagen. Wie er meer over weten wil leze de uitvoerige bespreking van hoogleeraar CAUCHIE in de *Revue d'histoire*

(1) Boekdeelen I-VII, 1855-71; 2e uitg. 1873-90.
(2) Bezorgde boekd. V-VI der 2e uitg.
(3) Boekdeelen VIII-IX, 1887-90.
(4) Om uitgegeven te worden bij Letouzey te Parijs.
(5) *Monumenta ad historiam concilii Tridentini spectantia*, 7 boekdeelen, 1781-1787.
(6) *Istoria del Concilio di Trente*. 3 boekd. 1652.
(7) Eene instelling in den aard onzer Davids- en Willemsfondsen, maar die werkzaam is op wetenschappelijk gebied in plaats van enkel te doen aan volksliteratuur. GOERRES (1776-1848) is geweest, door zijn breed uiteenloopende kennis, de vader der katholieke wetenschap in Duitschland. Dagbladschrijver van beroep, werd hij geneesheer om zijne verloofde van ziekte te redden, en wijsgeer en theoloog om zijne zucht naar synthesis te bevredigen. Zijn hoofdwerk is een studie over de christelijke mystiek: als voorbereiding las hij de 50 tot 60 folianten der *Acta Sanctorum*!
(8) *Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistolarum, tractatuum nova collectio*. Bkdl. I. *Concilii Tridentini Diariorum pars prima: Herculis Severoli Commentarius. Angeli Massarelli Diaria. Collegit, edidit, illustravit* S. MERKLE. Freiburg in Br., 1901. — Bkdl. II. *Concilii Tridentini Actorum pars prima: Monumenta concilium præcedentia Trium priorum sessionum Acta. Collegit, edidit, illustravit* S. ESHES. Freiburg in Br., 1904.

ecclésiastique (1), in dewelke hij de nieuwe besluiten, waartoe de heruitgaven aanleiding geven, kortbondig heeft samengevat.

De geschiedenis van het Vatikaansch Concilie werd geschreven in drie boekdeelen, door den Duitschen Pater J. GRANDERATH, S. J. (2). Het derde verscheen pas vóor enkele maanden, vier jaar na den dood van zijn opsteller, en werd bezord door P. C. KIRCH, S. J., die opnieuw al de beweringen van zijn kloosterbroeder op de bronnen wou nakijken. Dat werk hier te ontleden is onmogelijk. De ouderen onder ons, die het Concilie nog beleefd hebben, weten wat al moeilijkheden en betwistingen de kerkvergadering verwekt heeft in de wereld der geestelijken en der diplomaten; zij weten ook nog hoe lange en ingewikkelde debatten tusschen de zevenhonderd kerkvaders, die te Rome vergaderd waren, den opstel van het tweevoudig schema *De fide* en *De ecclesia Christi* voorafgingen, terwijl de herinnering aan het onthaal, dat de besluiten van het Concilie ten slotte te beurt viel bij priesters en geloovigen, bij volkeren en staatsbesturen, hun wel zeker nog levendig voor den geest ligt. Toch zal het hun deugd doen het verhaal dier gebeurtenissen te herlezen in het zoo wel geschreven boek van P. GRANDERATH, waarin leven en handeling allerminst ontbreken. Eene Fransche vertaling ervan wordt overigens voorbereid door de Paters Jezuieten van het theologisch Seminarie der provinciën Champagne en Toulouse, die voor het oogenblik te Edingen gevestigd zijn; zij zal verschijnen in achttien afleveringen of zes boekdeelen bij DEWIT, te Brussel.

Opvallend is het, dat al de groote werken, die ik tot nu toe opsomde, uitgenomen dat van Mgr T'SERCLAES, geschreven werden in Duitschland. De andere landen doen inderdaad minder aan algemeene kerkgeschiedenis, en schijnen zich veeleer te bepalen bij werken van kleinere, meer bepaalde kritiek, die niet zelden grenzend is aan de studie der folklore. Twee vraagpunten (3), voornamelijk, staan aan de orde van den dag: de

(1) Bkdl. VI (1905), blz. 857 en volg.

(2) *Geschichte des vatikanischen Konzils von seiner ersten Ankündigung bis zu seiner Vertagung. Nach den authentischen Dokumenten dargestellt, herausgegeben von* C. KIRCH, S. J. Bkdl. I. *Vorgeschichte;* II. *Von der Eröffnung des Konzils bis zum Schlusse der dritten öffentlichen Sitzung.* Freiburg in Br., 1903 H; III, *Vom Schluss der dritten öffentlichen Sitzung bis zur Vertagung des Konzils.* Ibidem, 1906. In de *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkdl. VII (1906), blz. 127-165 verscheen een uitgebreide recensie over de twee eerste boekdeelen van de hand van den Leuvenschen hoogleeraar kanunnik FORGET.

(3) Ik zou er een derde kunnen bijvoegen, dat meer van juridischen aard is: het vraagstuk der Valsche Dekretalen. De laatste grondige studie daarover is deze van P. FOURNIER, deken van de

oorsprong van den aflaat van Portiuncula en de historie van het huisken van Loretten.

Volgens een legende die bij het begin der XIV[e] eeuw tot hare volle ontwikkeling komt, zou de aflaat van Portiuncula gevraagd geweest zijn door den H. Franciskus van Assisi aan Paus Honorius III binst zijn verblijf te Perugia (1216), als eene bijzondere gunst voor het Portiunculakerkje van Assisi, waar zijn orde haar aanvang nam en waar Franciskus zelf steeds bij voorkeur verbleef.

Eene officieele oorkonde bestaat er dienomtrent niet — de legende verhaalt overigens dat Franciskus weigerde er eene te aanvaarden; en wat erger is, de oudste levensbeschrijvingen van den heilige stappen er alle zwijgend over heen. Dat was genoeg voor P. SABATIER (1), in 1894, om heel de historie te verwerpen; doch slechts twee jaar nadien, in 1896, kwam hij op zijn eerste oordeel terug (2), en in 1900 gaf hij over hetzelfde onderwerp een lijvig boekdeel uit (3), dat door de kritiek veeleer onvriendelijk onthaald werd. Voornamelijk K. MÜLLER (4) en P. VAN ORTROY, g. J. (5), hieten het voor een « ernsthafter Forscher » een hoogst ongepermitteerd iets het Franciskusvertelselken als klinkende munt aan te nemen; alleen Mgr N. PAULUS (6), die terwille van zijn studiën betreffende de aflaten in de Duitsche geleerdenwereld zoo hoog staat aangeschreven, bestond het, naast SABATIER, de echtheid der legende te verdedigen. In 1906 echter liet een jonge geestelijke, P. A. KIRSCH, eene nieuwe studie over ons onderwerp verschijnen in de *Theologische Quartalschrift* (7) van Tubingen en nu verklaarde Mgr PAULUS (8) dat hij bekeerd was en zijne vroegere meening varen liet.

faculteit van de rechten aan de universiteit te Grenoble. Zij verscheen in de *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkdl. VII (1906) en VIII (1907).

(1) In zijn *Vie de S. François d'Assise*, bl. 412 en volg. Parijs, 1894.

(2) Zie zijn *Etude critique sur la concession de l'indulgenee de la Portioncule ou du Pardon d'Assise*, in de *Revue historique*, bkdl. LXII (1896), blz. 282 en volg.

(3) *Fratris Francisci Bartholi de Assisio tractatus de Indulgentia S. Mariæ de Portiuncula* (*Collection d'études et de documents pour servir à l'histoire religieuse et littéraire du moyen age*), bkdl. II, Parijs, 1900.

(4) In de *Theologische Literaturzeitung*, bkdl. XXIII (1898) blz. 122-125.

(5) In de *Analecta Bollandiana*, bkdl. XXI (1902), blz. 372-380.

(6) In de *Theologische Literaturzeitung*, bkdl. XXIII (1898) bl. 332.

(7) *Der Portiunkula-Ablasz*, in bkdl. LXXXVIII (1906), bl. 81-101 en 221-291.

(8) *Neues über den Portiuncula-Ablasz*, in de *Literarische Beilage der Kölnischen Volkszeitung*, n. 30, 26 Juli 1906. Mgr. FALOCI PULIGNANI,

In 't lang en in 't breed hier het voor en tegen uiteen te doen is natuurlijk onmogelijk. In afwachting mag er echter op gewezen worden dat de bekeering van Mgr Paulus wel eenigszins bevreemdt. Het werk van Kirsch, inderdaad, alhoewel het ook nieuwe beschouwingen in 't midden brengt, is over zijn geheel genomen gansch onvoldoende; de nieuwe teksten, die sinds 1896 werden uitgegeven of aangewezen (1), zijn hem teenemaal onbekend en nu is het, ons inziens, juist in die teksten dat het meeste licht te vinden is. Ook houden wij het ervoor, op grond dier nieuwe kennis, dat de Portiunkula-aflaat wél tot Franciskus opklimt. De oudste uitdrukkelijke getuigenis dienaangaande is deze van den Franciskaner kloosterling Jan van La Verna (1311) (2), en hoewel ze eerst honderd jaar na de gebeurtenissen werd geschreven, is er niets in haar opstel dat verdacht kan voorkomen. Daarbij werd het door P. Van Ortroy reeds aangenomen dat de aflaat in 1267 bestond, vermits de zalige Franciskus van Fabriano hem dit jaar te Assisi verdienen ging; opklimmen tot Franciskus van Assisi toe durft Van Ortroy echter niet, omdat de biografen van den heilige, en vooral S. Bonaventura, er niets over meedeelen. Maar hier valt er dit op te merken, dat de *Vita Major* van S. Bonaventura in 1266 verscheen, dus amper een jaar voordat Fabriano ging portiunkulen te Assisi; tenzij men nu de alleszins dwaze onderstelling aanneme, dat de aflaat juist binst het tijdverloop van dat jaar ontstond, moet men wel toegeven dat het stilzwijgen van Bonaventura hier niets te beteekenen heeft, — en dan valt er daarbij nog te onderzoeken of dat stilzwijgen wel feitelijk bestaat. Ook dàt meenen we te mogen loochenen want men kan in zijn *Vita Major* een paar teksten (3) aanduiden die, zoo de aflaat bestond, niet anders zijn kunnen dan een zinspeling daarop; en als men nu weet dat diezelfde teksten al voorkomen in de *Vita prima* en *Vita secunda* van Celano (4) dan

L'indulgenza della Portiuncula, in de *Miscellanea Francescana*, bkdl. VI (1896), blz. 162-167, steunt op onvoldoend gekende oorkonden om de waarheid der legende te bewijzen, terwijl L. Lemonier, in zijne *Vie de S. François d'Assise*, nieuwe uitg. Parijs, 1906, veeleer niet wetenschappelijk te werk gaat om tot dezelfde conclusie te komen.

(1) Onder meer, deze die werden aangeduid door P. Van Ortroy loc. cit., en deze die ik zelf opsomde in de *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkdl. VIII (1907) blz. 63, noot 7.

(2) Een definitieve uitgave van dien tekst bestaat nog niet.

(3) Kap. 2, § 6 en 8, uitg. van Quaracchi, 1898. Hierbij dient opgemerkt dat de eerste dezer twee teksten nog door geen enkel schrijver in verband gesteld werd met den aflaat van Portiunkula. De vergelijking ligt nochtans bij der hand.

(4) 1 Cel. 26 en 2 Cel. 20, uitg. d'Alençon. Rome, 1906.

wordt het duidelijk dat er van den aflaat gesproken werd, in min of meer bedekte bewoordingen — daar waren redenen voor die we in deze beknopte *Kroniek* niet kunnen uiteendoen — in de oudste levensbeschrijvingen van S. Franciskus.

Dieper kan ik hier in de zaken niet ingaan, en voor volledig bewijs mijner stellingen moet ik krediet vragen tot het verschijnen eener meer uitgebreide studie daarover, die reeds persklaar ligt op mijne tafel. Ik ben den lezer overigens nog een woord schuldig over de kwestie van 't huisken van Loretten.

Het huisken van Loretten, volgens de legende, is niets anders dan het huisken van de heilige familie te Nazareth, dat op wonderbare wijze door de engelen werd overgevoerd naar Italië. Bewijzen voor- en tegen de legende werden al dikwijls gewikt en gewogen (1), zonder dat men er ooit in gelukte al te geloovige christene zielen te doen aanvaarden, dat men hier enkel met een vertelsel te doen had. In den laatsten tijd heeft kanunnik ULYSSE CHEVALIER (2) de zaak weer te berde gebracht, en zijn werk is een meesterwerk van eerste gehalte.

ULYSSE CHEVALIER moet ge kennen. Hij werd geboren (3) te Rambouillet, in Frankrijk, den 24n Februari 1841, en nog voor hij priester gewijd werd, den 30n Mei 1867, was hij lid van de welbefaamde *Société de l'histoire de France* van Parijs en van twee andere geschiedkundige genootschappen. Sindsdien deden zijn titels natuurlijk niets dan aangroeien, en heden zijn er zoo wat een drie bladzijden noodig om ze achtereen op te sommen. Onder meer is hij eere-kannunik van Valencië, Lyon, Marseille, Grenoble en Bayeux, briefwisselend lid van het Instituut, *pastore Arcade* van de *Letteraria repubblica dell' Arcadia* te Rome, *philosophiæ doctor et bonarum artium magister* der hoogeschool van Leipzig en doctor in de godgeleerdheid, honoris causa, van de hoogeschool van Leuven. De titels alleen zijner werken en geschriften vullen meer dan vijftig bladzijden middelmatigen druk (4). Zijn hoofdwerk is het alphabetisch *Répertoire des sources historiques du moyen âge*, in twee groote deelen gescheiden, waarvan het eene gewijd is aan *Biographie*, het andere aan *Topo-Bibliographie*. Geen naam is er in de geschiedenis der middeneeuwen of CHEVALIER kent hem,

(1) Men zie de volledige bibliographie in het werk van U. CHEVALIER, *Notre Dame de Lorette. Etude historique sur l'authenticité de la santa Casa*. Parijs, 1905.

(2) *Gemeld werk*.

(3) Men zie het werkje *M. le chamoine Ulysse Chevalier, correspondant de l'Institut. Son œuvre scientifiqne. Sa bio-bibliographie. Souvenirs de ses amis pour l'achèvement du Repertoire des sources historiques du moyen-âge*. Valence, 1907.

(4) *Gemeld werk*, blz. 27-77.

en geeft de volledige aanduiding van al de boeken of artikels van tijdschriften, die sinds honderden jaren over hem werden geschreven. Hoe één man zulk een reuzentaak tot een goed einde kon voeren is voor alle geleerden een raadsel (1). Zijne werkzaamheid heeft zich overigens daarbij niet beperkt; geld en gaven heeft hij ten dienste gesteld van de wetenschap, en de wetenschap zelf heeft hij steeds dienstbaar gemaakt voor de Kerk. Geen regel heeft hij geschreven of hij is hem ingegeven geweest door zijne liefde voor zijn geloof.

« Dans le mouvement scientifique qui caractérise notre époque, » zoo schreef hij in 1880, (2) « le monde catholique, religieux tient-il dignement sa place? Est-on obligé de compter sérieusement avec lui dans toutes les branches de l'érudition? Avons-nous fait, faisons-nous, chacun dans la sphère de notre action, des efforts pour ... nous tenir au courant des progrès réels opérés en dehors du christianisme, à l'effet d'en faire bénéficier nos convictions?... » Spijtig genoeg voor de Fransche katholieken, zijn antwoord was ontkennend. Maar zijn oproep tot beternis was er des te stouter om: « Il faut absolument ramener l'esprit du public catholique vers la science sévère, vers les méthodes rigoureuses, vers les travaux approfondis et durables. La meilleure manière de servir l'Eglise auprès des gens du monde fascinés par les progrès scientifiques du XIXe siècle, c'est d'étudier avec passion et impartialité. La haute culture intellectuelle, qui ne poursuit que la vérité exacte, est souvent le meilleur agent d'apostolat chrétien. L'étude critique et approfondie de l'histoire et de la littérature du moyen âge sera efficace pour rendre à notre génération le sens de la grandeur morale et la vigueur intellectuelle. »

Hiermee wordt het klaar wat CHEVALIER voorheeft wanneer hij de geschiedenis der *Casa Loretana* aan een streng onderzoek onderwerpt. Zorgvuldig heeft hij al de gegevens bijeengehaald die zijn onderwerp betreffen, en als dokumentatie staat zijn werk oneindig hooger dan dat zijner voorgangers. Dat mag ons dan ook betrouwen geven in de gegrondheid zijner besluiten : geene enkele oorkonde, geen enkele tekst is er te vinden, die oud genoeg zij om de waarheid der legende te bevestigen; bouwtrant en bouwstof der kapel van Loretten sluiten overigens alle Oostersche afkomst uit; we hebben hier enkel te doen met een verschijnsel van geestelijke folklore; de juiste oorsprong der

(1) Men zie een gezonde beoordeeling van CH. V. LANGLOIS in zijn *Manuel de bibliographie historique*, fasc. I, blz. 133-136. Parijs, 1901.

(2) *De l'utilité et des conditions de la critique d'érudition*, *Lettre à M. le Directeur des Lettres chrétiennes*, in de *Lettres chrétiennes*, bkdl. I, (1880), blz. 155.

legende blijft echter tot nu toe een raadsel. Dat zulk een besluit, uitgaande van zulk een gezaghebbend man, opzien zou baren, was te verwachten. Voor en tegen werd er geschreven : voor, door zaliger den pauselijken arts Dr LAPONI, (1) die beloofde door nieuwe gegevens de conclusie van CHEVALIER nog te versterken; tegen, door den generalen vikaris van Spoleto (vroeger van Foligno) Mgr FALOCI PULIGNANI (2), die beweerde met eene schilderij van Gubbio het tegendeel te bewijzen, en door een heelen hoop kefferkens van lageren rang, die van historische kritiek niets afweten. Echte geleerden onthaalden het werk van den Franschen kanunnik op luide toejuichingen, en in de *Analecta Bollandiana* (3) was het de oudste en meest gezaghebbende der Bollandisten, P. CH. DE SMEDT, die door eene uitvoerige bespreking zijnen lof uitbazuinde. Toch is de zaak nog voor goed niet uitgemaakt, naar het schijnt : want FALOCI PULIGNANI, die daareven eene — tusschen haakjes gezegd : niets bewijzende — studie over zijn schilderij van Gubbio heeft in 't licht gezonden (4), belooft kortelings op te treden met een grondig verweer der traditioneele legende. Of hij feitelijk het pleit winnen zal, valt sterk te betwijfelen.

In afwachting hoeft CHEVALIER zich bitter weinig te bekreunen om de vitterijen van de kleinzichtige Fransche kapellekens-politiek die rond hem hunnen gang gaan (5). Mij dunkt, ik zie hem daar bij zijne schrijftafel zoo dikwijls hij een van die onbeminnelijke kibbelarijen onder de oogen krijgt : met een schalksch gebaar knipt hij even zijn gouden neusnijper weg, strijkt met de platte hand over zijn kaal-gladden schedel en kijkt schuddebollend op tot zijn kruisbeeld : « Lieve Heer, wat ben ik blij U te dienen in ernst en waarheid, — in ernst en waarheid, ja! Dank U, Heer, dat ik zóó doen mag! » En terwijl hij zoo denkt plooit zijn breede

(1) In de *Rassegna Gregoriana*, bkdl. V. (1906), coll. 541-548.
(2) *La Santa Casa di Loreto secondo un affresco di Gubbio*. Rome, 1907.
(3) Bkdl. XXV (1906), blz.
(4) *Gemeld werk*. Zie mijne bespreking in de *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkd. VIII (1907) blz. 458.
(5) Wij achten het overbodig hier een lijst van al die beknibbeling-artikeltjes in dagbladen en pseudo-wetenschappelijke tijdschriften over te drukken; de echo ervan komt evenwel soms door tot in onze gewesten, en niet zeer lang geleden drukte *Le XXe Siècle* (28 April 1907) van Brussel een brief over, die Mgr. G. BELLET, apostolische protonotarius en generaal-vikaris van Valentië, tot terechtwijzing geschreven had naar het *Journal des Debats*. Om de besluiten van CHEVALIER in twijfel te trekken, had bedoeld blad niets beters gevonden dan den grooten geschiedvorscher van vervalsching van teksten en oorkonden te beschuldigen!

mond tot een genoeglijken glimlach, en zijn kleine ietwat guitige oogskens, die een oogenblik nog kleiner werden bij het lachend samentrekken van zijn bolvormig wezen, komen weer door hun brilglas te kijken, en voort gaat de studie, voor de waarheid en God!

Want het moet gezegd worden, luidop, dat ULYSSE CHEVALIER niet alleen een afbreker is, maar een opbouwer ook, een opbouwer van hoog christelijke devotie, van sterk beredeneerd gelooven, van diep denkend beminnen en aanbidden. Met de Benedictijner monniken van Solesmes is hij de groote wekker geweest in Frankrijk, voor de studie der katholieke liturgie. Zijn *Repertorium hymnologicum* (1), dat nevens zijn *Répertoire des sources du moyen âge* eene eervolle plaats bekleedt, benevens de zes andere boekdeelen zijner *Bibliothèque liturgique* — eene uitgave waarvan hij alleen al de onkosten dekt (2) — zijn daar om het te bewijzen. En dat zijn streven in die richting vruchten draagt, getuigt de belangstelling die thans overal gaande gemaakt is voor wetenschappelijk-liturgische studiën.

Eene gansche reeks werken welke dienaangaande in de laatste maanden verschenen zou ik hier dienen op te sommen. Vele onder hen, zooals, bijvoorbeeld, de waardschatting der Clemensliturgie te Rome van Dr P. DREWS (3) en de onderzoekingen omtrent den oorsprong van het Te Deum van DOM. P. CAGIN, (4) zijn van droog wetenschappelijken aard, en hunne bespreking in deze *Kroniek* zou te weinig nut opleveren om er langer bij stil te staan; ook over den *Dictionnaire d'archéologie et de liturgie*, die sinds een viertal jaren in doorloopende afleveringen verschijnt, dienen we heen te stappen, hoe onschatbaar dan ook de diensten zijn die hij bewijzen zal voor de kennis der christene oudheid; maar de naam van zijn hoofdopsteller-bestuurder, DOM. F. CABROL, den geleerden abt der Benediktijner abdij van Farnborough in Engeland, doet ons gedenken dat er in den laatsten tijd ook eenige werken verschenen van meer praktischen aard.

(1) Verscheen bij brokken als aanhangsel van de *Analecta Bollandiana*.

(2) Zie zijn werk *La Renaissance des études liturgiques*, in het *Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques tenu à Fribourg (Suisse), du 16 au 20 août 1897, 2e afdeeling*, blz. 292-315. Freiburg in Zw. 1898.

(3) *Untersuchungen über die sogenannten clementinische Liturgie im VIII. Buch der Apostolischen Constitutionen*. Bkdl. I, *Die clementinische Liturgie in Rom*. Tubingen, 1906.

(4) *Te Deum ou Illatio? Contribution à l'histoire de l'Euchologie latine à propos des origines du Te Deum*. Rome, 1906.

Hier hebben we 't vooreerst over zijn boek : *Le livre de la prière antique*, waarvan het allereerste verschijnen opklimt tot 1900, doch waarvan nog gedurig nieuwe en verbeterde uitgaven verschijnen. « Ce livre est l'ouvrage d'un savant et pieux moine », zoo zei daarover hoogleeraar LADEUZE (1), « qui comprend et goûte intimement la sainte liturgie qu'il pratique tous les jours, parce qu'il en sait les origines et l'histoire, et qui voudrait la voir goûter aux prêtres, aux fidèles et même à ceux qui ne partagent pas ses croyances » ; en hij voegde er bij de tweevoudige aanbeveling die ik met beide handen onderschrijf : « Le livre de Dom Cabrol est à recommander à tous ceux dont la piété veut comprendre et savourer la liturgie catholique. Il servira aussi à inviter agréablement aux études liturgiques, ceux qu'une étude plus savante rebuterait dès l'abord. » Voor dit laatste doel heeft DOM CABROL nu toch een ander boeksken geschreven, dat voor titel draagt : *Introduction aux études liturgiques*, (2) terwijl hij tevens voor gemakkelijke lezing een derde boek, *Les origines liturgiques* (3), de wijde wereld inzond. Opvolgenlijk spreekt hij daar over de schoonheid in het wijdienstwezen, over het wijdienstwezen als wetenschap, over zijn oorsprong, zijne samenstelling en zijn stijl, over de mis, het doopsel en de goede week. Als vollediging van dit werk kan dienen, alhoewel het strenger wetenschappelijk is, de *Geschiedenis des Breviers* van Dom S. BAEUMER, waarvan de Fransche vertaling van Dom R. BIRON (4) zooeven verscheen.

De hoogstdegelijke studie betreffende *De Gulden Mis*, van den Woerdener Franciskaner kloosterling P. B. KRUITWAGEN, die vóór enkele weken voleind werd mag hier niet stilzwijgend worden voorbijgegaan (5). Door stevige dokumentatie en kloeke redeneering wordt daar bewezen, dat de traditioneele verklaring omtrent den oorsprong der Gulden Mis — als zou deze benaming voortkomen van de gulden letters waarmee zij in de missalia werd aangegeven — een vertelselken is, dat vóór anderhalve eeuw door een zekeren Pater JANSSENS de wereld werd ingezonden, en zij eigenlijk niets anders te beteekenen heeft dan *krachtige noodmis*. Twee dingen onderscheiden haar alzoo van andere missen : de plechtigheid met dewelke zij vroeg in den morgen wordt opgedragen en de hoedanigheid van noodmis. Als plech-

(1) In de *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkdl. I, (1900) blz. 730.
(2) Parijs, 1906.
(3) *Conférences données à l'institut catholique de Paris en 1906*. Parijs, 1906.
(4) *Histoire du bréviaire*. Paris, 1906.
(5) *De Gulden Mis*, in *De Katholiek*, bkdl. CXXX (1906), blz. 438-466 bkdl. CXXXI (1907), blz. 158-188, 394-420 en 466-490.

tige mis was zij in onze gewesten reeds van in 1444 bekend; het karakter van noodmis echter werd haar slechts een eeuw later toegevoegd en dat wel onder Duitschen invloed; sindsdien is ze om zeggens onveranderd tot ons gekomen (1). Die streng wetenschappelijke verklaring, op oorkonden gesteund, is gereedelijk meer ingewikkeld dan de bij de hand liggende vertelseltjes die we in onze devotieboeken aantreffen; maar dat juist is hare hooge verdienste, en het doet P. KRUITWAGEN eer aan, dat hij, de eerste in Nederland, eens onbeschroomd den weg der geschiedenis is opgegaan om ons te brengen tot de kennis onzer heilige liturgie. Nóg altijd liggen we hier, in onze misboekjes, te kneukelen met symbolische en mystische verklaringen van ceremoniën, verklaringen die heel stichtend kunnen zijn voor mediteerende zielen, maar met den waren oorsprong, de innerlijke natuur en de echte bediedenis dier ceremoniën ten slotte niets hebben te maken. Dat is meer bepaaldelijk het groote en ik zou durven zeggen het onvergeeflijke gebrek van *Het heilig Misoffer en zijne ceremoniën*, van den predikheer P. C. NIEUWBARN (2) dat nog onlangs het licht zag en waarvan niet min dan tien duizend afdrukken op drie weken verkocht werden.

Hoezeer ik het betreur dat we in het Nederlandsch geen degelijke geschiedkundige handboeken bezitten betreffende de katholieke liturgie, die toch zoo heerlijk is en verstaanbaar en toch zoo weinig wordt gewaardeerd en begrepen, weten al dezen, die mij hoorden en toejuichten — toejuichten, ja! maar daarbij lieten ze 't ook! — op de Eucharistische congressen van Namen en Hasselt. Nu vooral dat de eerste en de meest gevierde onzer kerkvoogden, kardinaal D. MERCIER, er naar streeft het volk te doen medeleven het leven der Kerk, wordt het eene ware vereischte den Vlaming in te lichten omtrent de grondige beteekenis zijner godsdienstige plechtigheden. Waarom zou het *Davidsfonds* dat zoovele boeken onder het volk verspreidt, dan toch eindelijk niet eens eene poging aandurven? Is er dan niemand te vinden bij onze hooger ontwikkelde geestelijken of leeken, die eene voldoende theologische en geschiedkundige

(1) Wie hier meer wil over weten leze mijne uiteenzetting in *Hooger Leven* van den 23e Juni en den 7e Juli, of beter nog de studie van P. KRUITWAGEN zelf, die zich voor nadere toelichtingen aanbevolen houdt.

(2) Eene verklaring van mystiek en liturgie, Nijmegen, 1907. Ziehier de inhoud: 1. De heilige misse: geloofsleer; 2. De heilige misse: ceremoniën en gebaren; 3. De heilige mis: eeredienst; 4. Liturgische gewaden, kelk en kelktoerusting; 5. Liturgische kleuren; 6. Literatuur; 7. Plaatbeschrijving.

opleiding daartoe ontvangen heeft, en zijne wetenschap ten dienste wil stellen van zijn geloof en zijn volk? Geen waardiger onderwerp is er te vinden in de geschiedenis der Kerk, dan de studie van den oorsprong en de ontwikkeling van het liturgisch gebed : want door zijn theologischen inhoud is het een gedurige en levende voorstelling van het katholieke dogma en door zijn alles overtreffenden ernst leert het twijfelachtige kleingeloovigheid vermijden en vergeten; geen hooger doel is er daarbij voor de geschiedenis denkbaar, dan het heil onzer zielen en de glorie van God (1).

Alfons Fierens.

---

(1) Nog hadde ik in deze *Kroniek* willen spreken over de werken betreffende het financieel beheer der Pausen, die in de laatste tijden zoo talrijk verschenen; bij een andere gelegenheid zullen wij dit onderwerp in zijn geheel behandelen. – Op het werk van P. Chr. Baur, *S. Jean Chrysostome et ses œuvres dans l'histoire littéraire*, Roeselaere, 1907, dat ons bij het ter pers leggen toekomt, zullen wij niet terugkeeren. Wij vermelden het hier, omdat het onze Leuvensche *Alma Mater* van dichtbij aanbelangt; het verwierf inderdaad aan Dom. P. Baur, een Benediktijner Monnik uit het klooster van Seckau (Oostenrijk), den titel van Doctor in geschied- en zedekundige wetenschappen, na de openbare verdediging van den 3e Juli, in de promotiezaal onzer hoogeschool.

BOEKENNIEUWS

DE ROOMSCH-KATHOLIEKE KERK EN DE BIJBEL-CRITIEK, of : DE GRENZEN DER BIJBELCRITIEK VOLGENS KATHOLIEKE LEER, door Dr N. PETERS. Nederlandsche vertaling van *Aug. Bruynseels*. — Brussel, De Wit; Amsterdam, Van Langenhuysen, 1907. In-8°. Bl. XIV-111.

Sedert eenige jaren komt er jong en frisch leven in de Katholieke Bijbelstudie. Van dag tot dag wordt het getal der wetenschappelijke schriftverklaarders en critici grooter. In de ontwikkelde kringen ook worden dikwijls de bijbelsche vraagstukken opgeworpen. — Nochtans zijn de Katholieken het niet eens over strekking en methode in de Bijbelstudie : hevige aanvallen, langdurige pennetwisten tusschen de verschillige scholen zijn nog in ieders geheugen.

Hoe staat de Kerk tegenover het wetenschappelijk bijbelonderzoek? In hoever is een Katholiek vrij in de bijbelstudie? Wat is gezonde, gewettigde bijbelkritriek? Waar is wijze vooruitgang, waar roekelooze nieuwigheden, waar oud en ziekelijk conservatisme? Dat zijn vragen waarop elke priester dient een antwoord te hebben.

Dit antwoord kan men vinden in de verhandeling van Dr N. PETERS (priester en leeraar te Paderborn) : *Die grundsätzliche Stellung der Katholischen Kirche zur Bibelforschung* (Paderborn, Schöningh, 1905. In-8°, bl. VIII-104. Mark 1). Over zulk onderwerp hadden wij in 't Nederlandsch niets dat met het werkje van Peters kon vergeleken worden. Door toedoen van E. H. A. BRUYNSEELS hebben wij er nu eene Nederlandsche vertaling van. Die vertaling is klaar en zeer trouw.

Hier volgt eene korte ontleding en bespreking van dit werk.

Schriftuurstudie bestaat hoofdzakelijk in 't vaststellen van den grondtekst der gewijde boeken, 't verklaren van den waren zin, en 't bepalen van de juiste waarde van elk gezegde, volgens het ontstaan, het doel, het letterkundig « genre » van elk boek of verhaal (dit laatste heet : Hoogere Critiek). Dr Peters heeft dus zijn werk in drie hoofdstukken verdeeld : *de Kerk en de Bijbelsche Tekstcritiek; de Kerk en de Bijbelverklaring; de Kerk en de Hoogere Critiek.*

Het eerste hoofdstuk handelt over *de overeenkomst van den tegenwoordig aangenomen Bijbeltekst met den oorspronkelijken tekst*, over de Authenticiteit der Vulgata en andere kwesties over den tekst van de H. Schrift. Talrijke en goed gekozene voorbeelden staven de grondbeginselen die hier uiteengezet worden en verklaren deze te gelijk.

Bl. 25 komt als voorbeeld het vermaarde « comma joanneum », d.i. de tekst der drie getuigen : 1e Brief van Joannes V. 7. Dr Peters houdt te recht staan dat dit vers niet oorspronkelijk is.

Maar hij had toch moeten gewag maken van het dekreet van 't H. Officie op 13 Januari 1897 gegeven, dat de authenticiteit van I Jo. V. 7 voorschrijft. En de authenticiteit waarvan spraak is in het dekreet, is wel niet de authenticiteit in breederen zin waar Peters over handelt op gezegde bladzijde. Een slecht gezinde lezer zou hier kunnen spotten en zeggen : als men geen rekening houdt met het H. Officie, moet men ook niet schrijven over de Roomsch-Katholieke Kerk en de Bijbelcritiek! En toch heeft Peters gelijk ... maar hij had het beter moeten toonen. Het « comma Joanneum » stamt uit de vierde eeuw, komt uit Spanje, van Priscillianus, en is eerst in de vijfde eeuw als Bijbelcitaat opgenomen. Dit heeft Dr K. Künstle (*Das comma Joanneum auf seine Herkunft untersucht*. Freiburg, Herder 1905) bewezen, ten minste voor wat den tijd betreft. En het boek van Dr Künstle draagt bisschoppelijke goedkeuring. Rome heeft stil de zaak haren gang laten gaan. Men oordeele dus dat het dekreet van 13 Jan. 1897 geen dogmatisch maar een « disciplinair » dekreet was (1). De laatste gebeurtenissen hebben getoond dat de Kerk niet meer streng aan haar dekreet houdt. Dr Peters had maar rechtuit hoeven te verklaren waarom de katholieke tekstcriticus hier volkomen vrij is.

Merkwaardig is het hoofdstuk over *Kerk en Bijbelverklaring:* oprecht meesterlijk wordt hier gehandeld over het gezag der heilige Vaders in zake van Bijbeluitleg, over de Bijbelverklaring en natuurwetenschappen, over de H. Schrift en de historische wetenschappen. Maar is hier niet eene moeilijkheid verzwegen? In het Oude Testament komen op zedelijk gebied opwerpingen die niet onbeantwoord mogen blijven. Een voorbeeld zij hier genoeg : de verwenschingen van den Psalmist in den 108en Psalm. Hoe de gevoelens van den schrijver overeengebracht met de evangelische zedeleer?

Het laatste hoofdstuk bespreekt de *verhouding der Kerk tot de Hoogere Critiek*. Hier ook is veel te leeren : menig wijze wel doordachte oplossing van allermoeilijkste literaarcritische vragen. Soms vraagt men zich af of Dr Peters niet al te behoudsgezind is. Die boeken van 't O. T. die lang als geschiedkundig aangezien zijn, maar wier historisch karakter moeilijk te bewijzen is en even moeilijk te verdedigen, Ruth b. v. en Tobias, bevatten familieoverleveringen en zouden geschiedkundig betrouwbaar zijn voor de groote trekken. In alle geval, zijn het familieoverleveringen, ze zijn verscheidene eeuwen na de feiten geschreven en door volkstraditie en verdichtsel merkelijk versierd. En indien het eens louter parabelwerken waren met zedelijke strekking?

Ook voor de verhalen der Genesis onderscheidt Dr Peters tusschen den geschiedkundigen kern of den essentieelen inhoud — die zou betrouwbaar zijn — en den populairen vorm der verhalen. Bl. 85 worden voor deze stelling eenige onrechtstreeksche bewijzen gegeven, maar zij hebben betrekking op de patriarken na den zondvloed. Daar zijn wij het volkomen eens met Dr Peters. Maar de ware moeilijkheid geldt de verhalen van vóór den zondvloed. Wat zou wel de geschiedkundige kern of de essentieele inhoud zijn van Genesis V : opsomming van tien aarts-

(1) Zoo Dom Laurent Janssens (in *Revue Bénédictine* 1906 p. 117-119 : bespreking over Dr Künstle's werk).

vaders vóór den zondvloed,met het stipt getal jaren van hunnen leeftijd? Zou de Kerk daarover wel iets aan den katholieken schriftverklaarder opleggen (1)? Daarop diende geantwoord.

Rotsvast staat het besluit waarmede Dr Peters zijne voortreffelijke verhandeling eindigt, « Dat de Katholieke Bijbelvorschers op zekere manier gebonden zijn door de grondbeginselen hunner Kerk,valt niet te ontkennen.Zij zijn immers onderworpen aan den geest Gods, die, volgens hunne geloofsovertuiging, tot ons spreekt door het onfeilbaar leerambt der Kerk. Toch blijft er hun, zooals wij boven zagen, eene zeer groote bewegingsvrijheid, om ook als overtuigde Katholieken, op nuttige wijze Bijbelsche tekstcritiek, litteraar-critiek en historische critiek uit te oefenen. »

De Roomsch-katholieke Kerk en de Bijbelcritiek is dus een uitmuntend werk dat men niet genoeg aanbevelen kan. Mochte het onder de priesters en de ontwikkelde leeken vele lezers vinden!

H. Coppieters.

KERN VAN ONS BURGERLIJK WETBOEK, door Mr L. Dosfel, advocaat te Dendermonde. — Gent A. Siffer, 1905.

Ik kan haast niets dan goed zeggen van Mr Dosfel's jongste rechtswerk. Of moet ik mijn eigen zelven wantrouwen omdat, op het gebied der rechtstaal, Mr Dosfel met mij in dezelfde richting voortstuurt : naar taaleenheid en taalzuiverheid, met het oog vooral, hoewel niet uitsluitend, op de langere en betere ervaring onzer Noorderbroeders?

Mr Dosfel's *Kern* is, in het opzicht der taal, verreweg het beste Nederlandsch rechtswerk over burgerlijke zaken, dat tot nog toe in Vlaamsch-België verschenen is. Zijne woordenkeus staat verre boven die van Ledeganck's vertaling van het burgerlijk Wetboek. Overigens, sedert 1841, wanneer die vertaling het eerste maal uitgegeven werd, heeft de studie der rechtstaal in België heel wat wegs afgelegd.

Het wanluidende « elkheelheid » van Ledeganck wordt bij M. Dosfel vervangen door het sierlijke Nederlandsch « hoofdelijkheid ». « Aanleg en wederaanleg » (emploi et remploi) heet hij « belegging en wederbelegging ». « Bezitrechtig » — eene niet te verrechtvaardigen woordvorming —wordt « bezit rechtelijk ». « Vermogige (?) voorwaarde » ruimt de plaats in voor « wilsvoorwaarde », enz. Dat zijn verbeteringen waarvoor M. Dosfel lof verdient.

Dra zou ik hem beschuldigen van te groote schroomvalligheid aan den dag te leggen. Zijne eigene tekortkomingen biecht hij op in een bijvoegsel, vooraan in zijn werk in plaats van achter de inhoudstafel. In dat bijvoegsel tref ik zonden aan, die er ternauwernood dagelijksche zijn. B. V. Zijd-magen, zijd-linie, enz. zijn zoo onhebbelijke woordkoppelingen niet : de Hollandsche wetgever zelf gebruikt ze. Indien « *alle* persoon » er niet door kan, is « *alle* schuld » volstrekt geen slecht Nederlandsch ; enz.

Over enkele rechtswoorden ben ik het met Mr Dosfel niet

(1) **Het verhaal over de zonde van het eerste menschenpaar is van gansch anderen aard : Hier is eene godsdienstige leering in 't spel. Door de inspiratie hebben wij dus de goddelijke zekerheid van dit feit.**

eens, zonder daarom zijne termen in den ban te willen slaan. De bastaardwoorden « interdictie, interdiceeren, geïnterdiceerde », b.v., vinden bij mij geene aanbeveling. Nergens tref ik bij de Noord-Nederlandsche schrijvers *interdictie* aan om den rechtstoestand te bestempelen van iemand, die wegens krankzinnigheid onder voogdij is gesteld. De Noord-Nederlander gebruikt daarvoor het woord « curatele », dat wij in België maar niet zullen invoeren. — Niet al wat uit Holland komt, is goud. — *Verbieding* (Ledeganck) werd reeds meermaals terecht gewraakt. *Ontzegging*, gebruikt door de Hondt, die steeds aan eene letterlijke vertaling houdt, is beter; doch *ontzegde* voor *interdit* strookt niet volkomen met de regels der woordvorming. Elders trof ik *krankzinnigverklaring*, *krankzinnigverklaarde*, *krankzinnigverklaren* aan. Zijn deze woorden niet duidelijk en beantwoorden zij niet volkomen aan het instituut? Wel is waar, is *krankzinnigverklaring* niet geschikt voor het strafrecht (Sr. 20). Daar echter kon wel *ontzetting van rechten* worden gebruikt, in afwachting dat de straf zelve, die niet meer tot onzen tijd behoort, worde afgeschaft; de algeheele ontzetting van rechten zoude dan onderscheiden worden van de ontzetting van sommige rechten (Sr. 31).

De algemeene regels van het burgerlijk recht worden in M. Dosfel's *Kern* op de meest bevattelijke wijze uiteengezet. Het is niet noodig drie jaren de rechten bestudeerd te hebben om zijne uitleggingen te verstaan. Een gezond oordeel en behoorlijke taalkennis zijn daartoe voldoende.

Enkele stellingen van M. Dosfel zijn betwistbaar of verdienen aanvulling. B. V.: Een erf, dat bezwaard is met eene dienstbaarheid van uitweg, kan m. i. ook afgesloten worden, hoewel M. Dosfel het tegendeel leert (bl. 73); de uitweg wordt niet noodzakelijk belemmerd door het plaatsen van eene deur of van eenen behoorlijken sluitboom, mits den rechthebbende een sleutel worde ter hand gesteld. — Het ladderrecht wordt uitgeoefend door den eigenaar van niet mandeelige muren niet alleen te velde, maar ook in de steden. — Indien de verhuurde zaak vervreemd wordt en er geene huurakte bestaat die zekere dagteekening heeft, is de verkrijger niet verplicht, behoudens strijdig beding in de akte van verkrijging, den huurder een jaar te voren of binnen den termijn der opzeggingen te waarschuwen om hem het gehuurde te doen ontruimen; hij kan den huurder uitzetten dadelijk en zonder verwittiging, noch opzegging (bl. 271).

De *Kern* van ons burgerlijk Wetboek is eene zeer welgeslaagde poging tot verspreiding der Nederlandsche rechtstaal, — op voorwaarde dat onze rechtsgeleerden zich de moeite geven het werk aan te koopen en te bestudeeren. Sedert eenige jaren komen in België op rechtsgebied zoovele Fransche prul-verzamelingen uit, die tegen duur geld grooten aftrek vinden, dat onze Vlaamsche advocaten en rechters ook wel mogen drie frank ervoor over hebben om zich een degelijk Nederlandsch rechtswerk aan te schaffen. Voor de notarissen, die zoo dikwijls geraadpleegd worden in gewone moeilijkheden van burgerlijken aard en geene volledige bibliotheek bezitten, is Mr Dosfel's *Kern* een kostbare leiddraad. Zij, die zich voorbereiden tot het Vlaamsch examen voor den middenkeurraad ten einde in Vlaamsch-België een rechterlijk ambt of een notariaat te kunnen bekleeden, zullen wel doen de *Kern* van voor tot achter te

bestudeeren : zij zullen daarin het noodige vinden om de geschreven proef, die gewoonlijk eene vertaling uit een Fransch handboek van burgerlijk recht bevat, met welslagen te doorstaan.

Mr Dosfel's *Kern* werd door de *Koninklijke Vlaamsche Academie* op kosten van het *Heremans-fonds* uitgegeven. De Academie beantwoordde daardoor ten volle aan het doel der stichting en gaf tevens eene verdiende aanmoediging aan eenen Vlaamschgezinden strijder, die het niet alleen wel meent, maar ook wel doet, en die ten behoeve van ons volk als een baanbreker op het gebied der Nederlandsche rechtstaal optreedt.

Mr PAUL BELLEFROID.

VOLLEDIG LEERBOEK VAN HET BOEKHOUDEN door G. VAN BLEYSWYK. — Sombeek, accomtant en leeraar te Amsterdam.— Nederlandsche Boekhandel te Antwerpen.

« Alhoewel reeds zoovele werkjes over boekhouden het licht gezien hebben », zegt schrijver in *zijn woord vooraf* « heeft hij niet geaarzeld dit aantal met een te vermeerderen. »

Hij legt op voldoende wijze uit waarom — en waarlijk zijn boek beantwoordt aan de verwachting.

Het is niet genoeg ellenlange theoretische hoofdstukken te geven zonder meer; het komt er vooral op aan een volledig, voor het praktisch leven gemaakte leerboek te schrijven, waarin de verschillige te houden boeken op behoorlijke manier uitgelegd worden.

Schrijver heeft dit ten volle begrepen. Zijn onlangs verschenen boek is ingedeeld in 10 hoofdstukken; waarin hij op klare en methodische wijze handelt over de verschillende te beheeren bezittingen.

Van het eenvoudige gaat hij trapsgewijze over tot het meer ingewikkelde, immer zijn gezegde door toepassingen bevestigende.

In zijn eerste hoofdstuk handelt hij over de bezitting: geld, en maakt ons bekend met het kasboek.

In hoofdstuk II komt er nieuwe bezitting. Koopwaren; vermits er tegelijk geld en koopwaren zijn, heeft men twee boeken noodig; het kasboek voor 't geld en een nieuw boek voor de voorhanden zijnde koopwaar. (Voorraadboek).

In hoofdstukken III, IV en V, handelt hij opvolgenlijk over vorderingen en schulden en geeft een doorslaande voorbeeld van inventaris.

In de laatste hoofdstukken spreekt hij over dubbel boekhouden en legt op praktische wijze de verscheidene te houden boeken uit. Eindelijk geeft hij eene doordachte studie over wissels, vorderingen en schulden in vreemd geld en maakt den lezer bekend met eenige vaktermen, en met de rekening twijfelachtige schuldenaars.

Veel goeds zit in dit boek en mijns dunkens mag het aangeraden worden aan al wie zich van ver of nabij bezighoudt met boekhouden en de daaraan verbondene studiën.

De theorie is zoo beknopt, maar volledig mogelijk; de toepassingen die telkens volgen zijn goed gekozen en nemen dadelijk de minste aarzeling weg.

Na eerst een systeem van boekhouden op eenvoudige wijze

ontwikkeld te hebben geeft schrijver met goed gevolg uitleg over dubbel boekhouden.

Eene opmerking nochtans, en de schrijver zal het met mij eens zijn; de waarde van het werk zou nog meer doorschijnen voor niet geoefenden, indien meer toepassingen toegevoegd waren en het te behandelen onderwerp meer verschillend van aard was.

Schrijver belooft ons een volledig leerboek; wij drukken de vaste hoop uit dat weldra de volgende deelen van dit goed begonnen werk zullen verschijnen. J. Wagemans.

JOHANNESKIND, gedichten, door J. Reddingius. Nr XVII van de *Nederlandsche Bibliotheek,* onder leiding van L. Simons. — Schreuders, Amsterdam.

Reddingius heeft — ik weet niet waarom — dezen bundel *Johanneskind* gedoopt. Beter had hij hem *Zingzang* geheeten, was Frans De Cort hem met dien titel niet voorgeweest.

Beide bundeltjes mogen inderdaad bij malkander staan. Deze jonge Hollander zingt even ongedwongen, even oprecht, even rythmisch-melodieus, even beminnelijk naïef als onze te vroeg gestorven Vlaming. Deze zanger van licht-vroolijke aandoeninkjes brengt heusch in de Hollandsche treurpoëzie van heden « een nieuwe lente en een nieuw geluid ». Hoor maar naar deze allerliefste nieuwigheid : sedert ik het dingetje las, wil het me de ooren niet uit.

Lieder-dansen
zingt ge mij,
mane-glanzen
vingt ge mij, —
taal van woud en waterval,
mijmerwoord en horenschal
deedt gij leven, en het reine
leven wist ik echt in u,
altijd meer gehecht aan u.

Dingen die ik
zocht zoo lang,
vond ik op uw
tocht van zang, —
lach en dans en ommegang,
elfentred en wiegezang
en dat hooge edel-fijne
klinken, of van goud-sopraan
juichtoon ving te leven aan.

Zonne-zangen
geeft ge nu,
hoog verlangen
leeft in u, —
zing naar ongeweten wet
zuiver-vast naar jubeltred
van wie komen, dansen, deinen,
wijken hoog... en u doen staan
stil-verbaasd of sneller gaan...

Liefste, liefste, een
glans van licht
blinkt er uit je
dans-gedicht...
O wat is te leven zoet,
o wat is te geven goed,
't mijn is 't uwe en 't uwe is 't mijne,
vang je liedjes overal,
dichterkind, dat zingen zal.

Maar verder dan voor de zing-vaardigheid gaat de vergelijking met Frans De Cort niet door. 't Was recht uit zijn rijk gemoed dat onze groote Vlaming zijn zoete vooisen plengde. Terwijl hij zong schreide of jubelde het diep in zijn hart...

Zoo iets wordt men nooit bij Reddingius gewaar. Er laait geen hartstocht uit zijn verzen, er ligt geen gevoelsbezinking in.

Reddingius is nog jong. Wellicht geeft hij ons later blijvender dingen dan deze proefjes van zijn verleidende kunst om zilveren woordjes te laten rinkelen op den drempel van zijn ziel. J. P.

UIT HET VOLK van JUSTUS VAN MAURIK.

De werken van den voortreffelijken humorist Justus van Maurik, worden in volksuitgave opnieuw gepubliceerd door *De Nederlandsche Boekhandel*, Antwerpen.

Het eerste deel *Uit het volk*, behelzende de novellen *Jan Smees — Een menschenleven — Mie de Porster — Een vriendendienst — Zoo'n vrek*, is verschenen.

Deze spotgoedkoope uitgave (elk deeltje fr. 0.75) wordt warm aanbevolen aan alle groote menschen die in het verorberen van gevaarlijke letterkundige gerechten eens een *hors d'œuvretje* begeeren.

Novellen van van Maurik zijn smakelijke koninginnehapjes.

L. D.

VERTALINGEN UIT HET LATIJN, voor het schoolgebruik: — SALLUSTIUS, LIVIUS en TACITUS : *Tien redevoeringen tot soldaten* aan die geschiedschrijvers ontleend : fr.0.40. — CICERO: *Pro Ligario,* fr. 0.30. — *De vier Redevoeringen tegen Catilina*; door P. E. BAUWENS, S. J. — Brussel, A. De Wit.

« Wat wij met ons werk beoogden, zegt P. Bauwens, was niet zoozeer in bevalligheid en zwier met de Latijnsche geschiedschrijvers en Cicero te wedijveren, als hun gedachte, behoudens de eischen van het Nederlandsche taaleigen, zoo getrouw mogelijk weder te geven. » Lag een letterlijke vertaling niet in zijn bedoeling, veel minder een *vrije*, in dien zin althans, waarin dit woord placht opgevat te worden : om goed te vertalen, meende men, moest het oorspronkelijke omgewerkt, volgens eigen knapheid en gratie. Maar een goede vertaling dient, zooveel mogelijk, den geest van het oorspronkelijke te behouden, en de ontwikkeling der gedachten door den volzin heen, stap voor stap, op den voet te volgen, met al de gevoels- en gemoedsschakeeringen, al naar het her- en weerbewegen van de levende ziel die zich uit door eigen zin- en woordenkeus, door rythme en klank zelf. Zoo althans mag men verhopen, niet slechts de abstracte gedachte te laten begrijpen, maar veel meer nog het leven ervan te doen gevoelen. Op die wijze heeft P. Bauwens getracht zijn taak op te vatten. Den Latijnschen schrijver wilde hij getrouw blijven, wilde hij zoo weergeven, dat men in de Nederlandsche vertaling den oorspronkelijken tekst, om zoo te zeggen, mocht zien doorschemeren. Niet alle talen leenen zich tot dergelijke behandeling. Maar ons smijdige Nederlandsch laat zich plooien en buigen zeer wel naar de vereischten der klassieke talen, zoodat zij een der bestgeschikte schijnt te wezen om Latijnsche of Grieksche schrijvers voor studenten genietbaar te maken. Ook verhopen wij, met Bauwens, dat de leerling, wien deze vertaling wordt voorgelezen, gemakkelijk, en met genot, op het Latijn zal volgen. « Behalve om de groote verdiensten der vertaling zelf, dienen deze deeltjes ook nog te worden aanbevolen om de beknopte inleiding » waarin de omstandigheden van elke redevoering klaar en duidelijk worden uiteengezet, en om de wel verzorgde indeeling, welke voor ieder gegeven wordt ; ook nog, omdat ze alle afzonderlijk te verkrijgen zijn voor den zeer lagen prijs van fr. 0.30 of fr. 0.40 elk. Mochten ze overal verspreid

worden! Mochten ze zelfs gelezen worden door hen, die verlangen bekend te geraken met de beste meesterstukken van de Romeinsche oudheid! J. V. M., jr., S. J.

GRONDBEGINSELEN DER SCHEIKUNDE, door P. X. B., S. J. Brussel, Alb. Dewit, 19 bl.

Ook een werkje dat verdient aanbevolen te worden. Het kan veel dienst bewijzen als samenvatting en herhaling van een uitgebreider onderricht in de scheikunde. Het werd geschreven om den leerling in staat te stellen over die wetenschap Nederlandsche boeken te lezen en zich in het Nederlandsch uit te drukken. Waar men de A. B. O. wil toepassen, komen deze enkele bladzijden wel te pas. J. V. M. jr., S. J.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

OM. K. DE LAEY, *Bespiegelingen*. — V. De Lille, Maldeghem.

GODFRIED HERMANS, *Opstellen en gedichten* (2e reeks) — *Wereldeinde*. — Beide, Vl. Boekhandel, Brussel.

KAREL VAN DEN OEVER, *Het drievuldig Beeld*. — Jan Boucherij, Hopland, Antwerpen.

J. MAHIEU, *Het Brood des Levens*. — Leo Lescrauwaet, Brugge.

P. HEUKENS, S. J. *Lectures Allemandes*, 7e éd. 1e partie, *à l'usage du cours inférieur*. — Liége, H. Dessain, 116 bl.

E. VACANDARD, *De Pausen en de Bartholomeusnacht*, no 2, serie IV, Geloof en Wetenschap. — Haarlem, drukkerij « De Spaarnestad ».

Dr H. NABER. *De Ster van 1572*, no 54 der *Wereldbibliotheek*.

G. MANNAUY. *Het Boedhisme*, no 52-53 der *Wereldbibliotheek*. — Schreuders, Amsterdam.

Het Kersouwken van Leuven. Letterkundige bijdragen 1906. — Alf. Meulemans-De Preter, Leuven.

Opvoedkundig Tijdschrift, onder redactie van H. De Raaf, afl. 2, 2e jrg. Verschijnt om de 2 maanden. Prijs per jrg. fl. 2.50. — P. Noordhoff, Groningen.

De Boekzaal, maandel. bibliografisch tijdschrift, nr 5, 1e jrg. — Ploegsma & Cie, Zwolle.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

R. BOS, *Geïllustreerde Schoolatlas*, 6e vermeerderde druk, pr. fl. 0.90.

GRIVIUS. *Leiddraad bij de studie der Letterkunde voor de hoofdacte*. IIe stuk. fl. 0.90.

H. SPRUYT. *Altes und Neues. Deutsches Lesebuch für die niederländischen Schuelen*. 1e Teil, 1e Hälfte, 4e Aufl. revid. von H. Pol. 4 Abteil, jed. fl. 0.75.

Dren J. E. & C. J. ENKLAAR. *Grondbeginselen der Chemie*, 1e deel : *Anorganische chemie*, fl. 2.00.

C. A. DE LOOZE. *Uitgewerkte scheikundige vraagstnkken*. 74 blz. fl. 0.80.

F. BRUINS. *Driemaal den aardbol om !* 1e gedeelte. *Nederland met algemeen overzicht van de aarde en van Europa*, 17e druk 261 bl. fl.0.70.

L. De Vries. *Nieuw Opstellenboek*, 160 bl. fl. 0.90.

Dr. P. Sormani & Dr P. Versmeeten, *Grieksche Oefeningen*, 1e deel, 3e druk, met afzonderl. woordenlijsten, 133 en 66 bl. fl. 1.50.

Dr J. Kors, *Beschrijvende Meetkunde*, 1e deel, 4e druk, herzien door Dr O. Postma. Tekst met atlas fl. 1.50.

W. H. Wisselink. *Kern van de Meetkunde*, 5e deel, fl. 0.50.

W. H. Wisselink. *Rekenschool*, 7e stukje, 15e druk, fl. 0.20.

R. Boosman & R. Bos. *Nieuwe Rekenschool*, 3e stukje, A. Hoeveelheden tot 1000, 2e druk, fl. 0.20.

W. H. Wisselink. *Kern der vlakke driehoeksmeting*, met vraagstukken, 54 en 52 bl. pr. fl. 0.50.

Dr H. Blink, *Atlas behoorende bij «Eerste Beginselen der Wis- en Natuurkundige Aardrijkskunde»*, 4e druk, tekst met atlas fl. 1.30.

T. Pluim. *Tijdtafel der Vaderlandsche Geschiedenis* 2e dr. 63 bl. fl. 0.25.

De Vries, *Vijf-cents Tijdtafel der Vaderlandsche Geschiedenis*, 2e druk, *Jespersen en Sarauw. Engelsch voor eerstbeginnenden*, 1e deel, 2e druk, 140 blz. fi. 100.

W. Scott. *Ivanhoe*, 300 bl. fl. 1.50.

J. N. Valkhoff, *The Young Teacher*, 7e druk, 128 bl. fl. 1.50.

Dr Chr. Sarauw, *Handleiding bij de studie van 't Duitsch voor eerstbeginnenden*, 75 bl. fl. 0.50.

B. A. Buningh. *Wörter, Spichwörter u. Redensarten für den Angehenden*, Kaufmann, 120 blz. fl. 0.60.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

◆ ONZE KUNST, Juli 1907. — *Van Dyck's Leer- en Reisjaren* (Dr Max Rooses) : Een gedocumenteerde studie over de eerste periode van onzen grooten schilder. — *Alfred Stevens* (Paul Lambotte), vervolg over den vrouwen-mode-schilder. — *Jan Vermeer, van Delft* : *het meisje met de fluit* (Dr W. Martin) naar aanleiding van een te Brussel ontdekt schilderijtje. — *W. Penaat*, slot (T. Landré). — 17 goed uitgevoerde platen vergezellen deze aflevering.

◆ VLAANDEREN, Juni 1907.— *Hardenburg* (Om.K.De Laey): een dichter die flinke kunst haalt uit zijn kijk op de oudheidkunde. — *De vrome Rit* (M. Sabbe). — *Knotwilgen* (A. Sauwen). — *Frans bloot*; *Frans groot; Frans dood* (R. Vermandere) prettige novelle. — Kroniek : De Vlaamsche School (A. Vermeylen).

◆ DE XXe EEUW, Juni 1907. — *Fragmenten uit Shakespeare's Hamlet* (Jac. van Looy). — *De Primus* (R. De Cneudt). — *De Hel van Dante* (Dr J. D. Bierens de Haan). — *Portretkunst* (J. Gratama). — *De heilige Tocht* (A. Prins). — *Van Mander's Schilderboeck* (G. H. Marius). — *In Artis* (L. Van Deyssel), een bezoek in de kunsttentoonstelling. — *Over Impressionisme en Architectuur* (L. Van Deyssel). — *Buitenlandsch Staatkundig Overzicht* (C. Nuys).

◆ DE GIDS, Juni 1907. — *A. G. Van Hamel als romanist* (Pfr. Salverda de Grave), dat wordt kliekjes-lof! — *Experimenteele Didactica* (M. H. Lem). — *Het nieuwe wetsontwerp betreffende de stelling van Amsterdam* (Miles). — *Verdwenen dieren* (Pfr J. Van Bemmelen). — *Bezuiniging bij de zeemacht, tevens verbetering* (J. P. Van Rossum). — *Openbare Leeszalen en Boekerijen in Nederland* (A. Meyroos). — *Mei* (J.Walch) verzen. — *Afstand van den troon* (M. de Beaufort) Rechtsstudie naar aanleiding van Dr H. von Frisch's boekje der Thronverzicht. — *Buitenlandsche Letterkunde* (Mr J. N van Hall) 't Geldt Ernst Zahn met zijn romans en novellen : Die Clari-Marie, Helden des Alltags, Firmind. — *Overzicht der Nederlandsche Letteren* (C. Scharten). — *Herinneringen aan Vorstenschool* (J. N. van Hall) ter gelegenheid van 't verschijnen van Multatuli's Vorstenschool in Simons' Nederlandsche Bibliotheek. — *Parlementaire Kroniek*. — *Buitenlandsch overzicht.*

◆ ONZE EEUW, Juni 1907. — *De Staal-crisis* (Pfr Mr van der Vlugt) : namelijk de val van minister Staal. — *Boete* (G. Haspels). — *Kerk en Staat in Frankrijk*, slot (B. Vander Wyck). — *De Triptiek van Fogazzaro* (Chantepie de la Saussaye) : zijn laatste drie werken. — *Clara Viebig* (G. Carelsen) : waardeerende studie over de Duitsche romanschrijfster. — *Over de plichten van den criticus* (Dr de Jong) : « De criticus moet in de eerste plaats de kunst liefhebben, en in de tweede plaats de kunstenaars. »

◆ BOON'S GEÏLLUSTREERD MAGAZIJN, Juni 1907. — *Onze Weeskinderen* (K. D. H.) — *Van Teheran naar de Perzische*

Golf. voortzetting van Maur. Wagenvoort's Reisboek. — *Réjane als vrouw, als actrice* (Zoza) : een mode-artikel. — *De bruggen over de Niagara* : boeiend artikel, en goed geïllustreerd. — *Het Offer :* een verhaal uit het Duitsch militaire leven. — *Brieven van een Jong-gehuwde* (Th. Hoven). — *Straatjongen* (Jan van der Horst).

DE BEWEGING, Juni 1907. (1). *De Slijting* (H. Streuvels) : weeral een uitstalling van Vlaamsche kleurenpracht. — *De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan Van Hout* (Dr J. Prinsen) : zeer lezenswaarde studie, ook over de stroomingen uit dien tijd. — *Terugblik op stille nagedachtenis* (W. L. Penning), verzen. — *De « Veertien jaar Literatuurgeschiedenis » van W. Kloos* (Alex. Gutteling): Kloos wàs een meester der kritiek, maar met de jaren werd hij enger ; en nu is hij bepaald geen meester meer.— *Boeken, Menschen en Stroomingen* (A. Verwey). Over L. Simons' Wereld-bibiotheek. — *Boekbeoordeelingen* : *Animisme en Dynamisme* (Arn. Van Gennep).

VRAGEN VAN DEN DAG, Juni 1907. — *Het nationaal bureau voor vrouwenarbeid* (Dr C. J. Wynaendts Francken) : Verbetering van 't arbeidsterslot, onder bestuur van Marie Jungius, aan wie een hulde. — *De nieuwe Duitsche Lyriek* (G. H. Priem) : Max. Hoffmann, Mar. Janitschek, Frid. Schanz, Lud. Fulda, A. Holz, Dehmel, M. delle Grazie, Rich. Huch, Bierbaum, Stef. George, Hugo von Hofmannsthal. — *Evolutie en Vakopleiding* (E. Reinders). — *De vroegere en tegenwoordige beschouwingen over den bouw van het wereldruim* (Pfr. Jul. Franz) : een zeer schoone studie ; Grieksche leerstellingen, Coppernicus, hypothesen van Keppler, Struve, Huygens, Galilei, Newton, Kant, Lambert, Herschel's Spiegel-telescoop, doorsnede van den Melkweg, paralaxen van vaste sterren, spectaal-analyse van Kirchhoff, Seeliger's nasporingen, stellingen van Gould en Stratonow. — *Financieele zetfstandigheid van Indië* (E. Ruempol). — *Bibliographie* : Pfr. P. Block's *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, VII. — *Uit het Zieleleven der Vogels*, uit het werk : *Universeele Wetenschap*, door J. Howard Moore.

DE NATUUR, 15 Juni 1907. — *Het humusvraagstuk bij onze suikercultuur* (J. Proot). — *Ventilatie* (J. v. d. Breggen). — *De Pleyela* (Dr H. Huisken) : het bekende mechanisch klavier. — *De draadlooze Telegraphie volgens Poulsen* (Dr Z. Bouman). — *Schijndood* (Dr R. De Haas) : veeleer middelen om den werkelijken dood te constateeren. — *Eboniet* (A. Slingervoet Ramondt). — *Speksteen en zijn voornaamste toepassing* (D. Stavorninus). — *Opgravingen van vóórwereldlijke dieren* (Dr. A. Snijders). — *Het fotografisch copieer-proces op metaal* (Rich. Holtorf). — *De opheffing van het secundair spektrum bij het objectief van den verrekijker* (Dr R. Rijkens). — *Een praatje over schepen* (J. Kleiboer). — *Hoogvacuum-pompen* (Dr Knüttel). — *Proeven over warmte* (Dr Snijders).

LA REVUE DES DEUX MONDES, 1 juin. — *Le Blé qui lève* (R. Bazin). — *Le Ministère du 2 janvier 1870* (Em. Ollivier) : een ministerie van « bonne mine à mauvais jeu » jegens Duitschland. — *Les Salons de 1907 et l'orientation nouvelle du paysage* (Rob. de la Sizeranne) : Het landschap is in de mode, vooral de nacht-effecten zijn talrijk. — *Correspondance entre Alexis de Tocqueville et Arth. de Gobineau* (1843-1851) : Vanwege Tocqueville een vurige

(1) Uitgevers : Maas en Van Suchtelen, Amsterdam.

verdediging van 't christendom; Gobineau betwist het politieke nut der godsdiensten. — *Esquisses contemporaines* : *Pierre Loti* (V. Giraud) : Een warme hulde aan den dichterlijken zeeman : het is een « enchanteur ». — *La question de la Macédoine*. II. *Les Réformes* (R. Pinon) : Er zou moeten een vergelijk getroffen worden tusschen de hoogere bemoeiings-politiek en de lagere belangen-politiek. — *Revue musicale* (Cam. Belloigne) : Salomé, Ariane et Barbe-bleue.

LE CORRESPONDANT 10 mai 1907. — *L'Angleterre et la prochaine conférenée de la Haye* (***) « Avant de se complaire dans les chimères d'une paix universelle, il faut jeter les yeux sur le monde... L'Angleterre et l'Allemagne se trouvent, aujourd'hui, vis-à-vis l'une de l'autre, dans la situation ou étaient la France et la Prusse, pendant la période qui s'est écoulée entre la fin de la guerre de 1866 et juillet 1870. Chacune sent le conflit inévitable, et chacune s'y prépare à sa manière. » — *Après la séparation* (P. Thureau-Dangin) : een moedige oproep aan de Fransche katholieken. — *La Musique russe* (M. Calvocoressi) : er zijn meesters, als : Glinka, Dargomyjski, Balakirew, Cui, Moussorgsky, Rimsky, Borodine, Rubinstein.— *Charles Guérin* (H.Bordeaux) een hartelijke hulde aan den vroeg gestorven dichter. — *Le Lieutenant de Trémazan* (P. d'Aulnoye) : roman. — *L'Esprit français* : *ce qu'il a été, ce qu'il devient* (P. Acker) geen chauvinisme voorwaar! — *Sur les pas de Jeanne d'Arc* (D. de Laflotte). — *Les Déchets des graudes villes* (Fr. Marre). — *Au Pays de Schamyl* (J. de Soudak-Bertren) : Daghestan.— *Revue des sciences* (H. de Parville. *Chronique politique* (A. Boucher).

— 25 mai 1907. — *L'Affaire Victor Noir* (E. Ollivier : een blz. uit den tijd van den 3n Napoleon. — L'*Assistance sociale et la charité aux Etats-Unis* : *New-York* (P. Lefébure). — *Déplacements princiers* (A. deLapparent) : ontdekkingsreizen. — *L'Education de nos artistes et leurs œuvres aux salons de 1907* (Max Doumic). — *Une femme* (J. Heuzey) : roman. — *L'Assurance patronale contre la grève en Allemagne* (P. Saint Girons). — *Le Roi de l'Emigration d'après une récente publication* (de Lauzac): Bespreking van Ernest Daudet's « Histoire de l'émigration pendant la Révolution française » — *Les Œuvres et les Hommes* (E. Trogan). — *Chronique politique* (A. Boricher).

LA REVUE, 15 mai. — *Lettres inédites* (J. Michelet en Al. Herzen). — *Moïse et les Juifs* (Carmen Sylva). — *Les Femmes d'avant-garde en Italie* (Jean Dornis). — *Morts étranges*, *Morts tragiques* (Dr Romme), naar aanleiding van 't proces Jeanne Weber. — *Charles Baudelaire* (G. Pellissier). — *La Littérature espagnole moderne* (M. Ugarte) : er komt jong leven in, dank zij het lossen der traditioneele banden, meent de schrijver. Ellis echter in de *Contemporary Review* van verleden maand ontwaarde niet veel van dat rationalistisch jong leven. — *La Guerre* (Stephan-Pol). — *S. M. Abdul-Hamid* (Gheoul-Pacha) : veel bijzonderheden over zijn serail.

— 1 juin. — *Bilan de la politique coloniale en Allemagne* (Dr Lowenthal). — *Lettres inédites de J. Michelet et A. Herzen*. — *Les Médecins comme source des maladies* (F. Gregh). — *Le Public et la mauvaise peinture* (P. Gsell) : over de salons van 1907. — *Comte Witte* (***). — *Frédéric Schlegel* (E. Faguet). — *Carnet d'un curieux* (P. Ginisty). — *De loin* (Veresaieff). — *Les Centenaires d'Aldrovandi et de Linné* (G.Bonnier).— *Comment on voyageait autrefois* (de Gallier).

— 15 juin. — *Philarète Chasles :* journal inédit. Het dagboek van den grooten journalist uit de 1e helft der 19e eeuw. — *Les Candidats à la Beauté* (Paola Lambroso), een brokje menschen-esthetiek. — *La Vérité sur la colonisation française en Tunisie* (Ch. Géniaux). — *Le Mysticisme dans la littérature Scandinave* (M. Remusat), vooral over Jörgensen. — *Une Pompadour allemande* (M. Hay) : Wilhelmina von Groevenitz aan het hof van Stuttgart. — *Le Romantisme français* (G. Pellissier) : tegen het boek van Laserre, dat hij paradoxaal heet. — *Les partis politiques en Chine* (A. Maybon) : Er zijn drie groote partijen : de hervormingspartij, de omwentelingspartij en de behoudsgezinde partij. — *Comment on voyageait autrefois* (H. de Gallier).

ETUDES 5 Juni. — *La Tradition chrétienne dans l'histoire.* (A. d'Alès). — *Michel-Ange sculpteur.* (G. Sortais) Vervolg. — *Veuillet et Brunetière* (L. Chervoillet). — *Les finances du St-Siège au temps d'Avignon* (J. Doizé).— *La religion de J.-J. Rousseau* (L. Roure). — *La Chine se réveille-t-elle ?* (A. Wetterwald) Het antwoord is : « Zoo langzaam ! » *Huysmans* (P. Suau). « L'hommage que je veux rendre à sa mémoire sera de reconnaître sa constante bonne foi ». — *Les Poésies d'A. Theuriet* (J. Boubée).

20 Juni. — *Le « péché » des missionnaires* (A. Brou). Waar ze niet sneller vooruitgaan in hun werk. — *Lettres de Partout* (L. Perroy) Hier, uit Spanje. — *Les actes de l'Esprit* (J. Ferchat). Over het klassiek bewijs der onstoffelijkheid onzer ziel getrokken uit het bestaan der « ideeën ». — *L'obeïssance dans l'armée* (M. de la Taille). — *L'Imitation de Jésus-Christ* (J. Brucker). — *Bulletin des sciences politiques* (A. d'Alès en A. de lo Barre).

DAS LITTERARISCHE ECHO, 1 Juni 1907. — *Schauspielkunst* (E. Istel). — *Rainer Maria Rilke* (R. Freienfels) : « Rilke ist überall und vor allem ein musikalischer Dichter. » — *Besprechungen* (W. Lobsien) : over een reeks gedichtenbundels : Jensen, von Schönaich-Carolash, von Gottshall, Ad. Wilbrandt, G. von Ærtzen, R. Haasz, E. von Wolzogen. — *Der Roman einer Knabenseele* (Fr. Servaes) : bespreking van den merkwaardigen eersteling van Rob. Musil : *Die Verwirrungen des Zöglings Törlesz.* — *Skizzenbücher* (L. Schmidt). — *Echo der Zeitungen :* Dichter und Universitätslehrer (P. Ernst), André Theuriet †. — *Echo der Zeitschriften.* — *Echo des Auslands :* Een Fransche, een Italiaansche en een Russische brief. — *Echo der Bühnen.* — *Kurze Anzeigen.*

DEUTSCHE RUNDSCHAU, Juni 1907. — *Der Bibelhase* (Ernst von Wolzogen) : Een novelle uit den tijd van den grooten Frederik. — *Meine Kriegslebnisse im Deutsch-Französischen Feldzug, nebst autobiographischen Mitteilungen aus den Jahren* 1868-69 (P. Güszfeld). — *Ernst Zahn* (Er. Schmidt) : een studie over den populairen Zwitserschen verteller. — *Marsch und Dünen an den Küsten Nordfrieslands* (J. Reinke). — *Die Sprache des Kindes* (Ernst Tappolet) : zeer onderhoudend : « die Schreiperiode », « die Lallperiode » en « die Sprechperiode ». — *Auf den Spuren der tropischen Eiszeit* (W. Bölsche). De bekende natuurbeschrijver leidt ons hier op de Hoog-Andes van Ecuador ; Chimborazo en Cotopaxi. — *Kusejr 'Amra* (H. Brentano) : de overblijfselen van een oud Kalifen-slot. — *Die Waldfrau* (Tschistjakow), novelle uit het Russisch vertaald.

THE CONTEMPORARY REVIEW, June 1907. — *Germany and England — England and Germany* (Dernburg, Sigma)

Journalisten-verbroedering der beide grootmachten. — *French strikes and alarums* (L. Jerrold) : De Fransche socialisten spelen valsch spel met het trade-unionisme. — *Politics for craftsmen* (A. R. Orage). — *Priests and people before the Reformation* I (G. Coulton). — *Imperial organisation and the colour question* II (W. Wybergh) : De verschillende rassen zouden moeten worden éen verbroederend lichaam met een bepaalde zending voor ieder lid. — *The fishing concessions to the United States in Canada and New-Foundland* (Th. Hodgins). — *The financial position of Russia* (E. Barker). 't Is fel te vreezen dat er daar een bankroet op handen is. — *The investments of the masses* (Chiozza Money). — *The alleged immanence of God* (H. Rashdall). – *The Democracy of Letters* (Scott-James). — *Foreign Affaires* (Dr Dillon).

THE NORTH AMERICAN REVIEW, 30 April 1906, — *A prophetic Dream* (from Mark Twain's autobiography, XVI). — *A critical examination of Socialisme* I (W. H. Mallock) : hoofdzakelijk over Marx. — *Frauds in the Mail* (G. Cortelyon). — *First Steps in the World :* De brieven van Ern. Renan aan zijn zuster Henriette. — *Japan and to morrow* (W. French) : Vereenigde Staten, opgelet! — *Popular Fallacies* (J. Hibben), op 't gebied van de logica. — *The Delegation for the Choice of an auxiliary international Language* (J. Twombly). — *What the pure food Law has already accomplished* (P. Mc Cumber). — *Does Germany menace the World's Peace?* (G. Fritz-Gerold). — *New Books reviewed.* — *Worlds-politics.*

— 15 May, 1907. — *A cat story with many lives* (Mark Twain) : voortzetting van zijn eigen levensbeschrijving. — *Ireland* (G. Smith) : Ierland heeft in zijn huidigen toestand niemendal te klagen. — *A critical examination of socialism* (W. H. Wallock). — *Financial Legislation* (G. Roberts). — *A great New York Journalist* (D. Howels) : over Lawrence Godrin. — *Temporary industrial Fellowships* (R. Duncan). — *State insurance* (E. Winslow). — *The People as legislators* (C. W. Fulton). — *New Books reviewed* — *World-politics.*

— 31 May. — *Susy as a Biographer* (from Mark Twain's Autobiography, XVIII). — *The « Rack » of the Church* (W. Cr. Doane). — *A critical analysis of Socialisme,* III (W. Mallock) : het Engelsch socialisme van Webb. — *Our Duty in Cuba* (Ch. Conant). — *National Tendencies and the Constitution* (W.Rowe). — *Haydon* (A. Benson), studie over den schilder.— *Milk : a remarquable food* (H. Chapin). — *The Hope of the Philippines* (L. Livingston). — *The Referendum and initiative in Switserland* (W. Hazeltine). — *Reviewed Books.* — *World-politics.*

LA CIVILTA CATTOLICA, 20 Aprile 1907. — *La Riforma del Goldoni,* de XVIII[e] eeuwsche blijspeldichter verrijst! — *Uno sguardo alla beneficenza romana.* — *Le esagerazioni « documentate » intorno al Tribunale dell' Inquisizione.* — *La cultura e la donna* : een gezond feminisme. — *La S. Casa di Loreto secondo un affresco di Gubbio,* zie « Historische Kroniek » in ditzelfde nummer.— *Critica nell' essegesi biblica.* — *Questioni di metafisica.* — *Bibliographia.* — *Scienze naturali :* op 't observatorium van den Montblanc. — *Cose romane, cose italiane ; notizie generali di cose straniere,* o. a. over België.

— 4 Maggio. — *Allocuzione di S. S. P. Pio X pronunciata nel Consistoro segreta del 15 apr. 1907.* — *Il Papa e la Francia :* Treurig heden, onwrikbare hoop in de toekomst. — *Lo Stuart Mill e l'uti-*

litarismo. — *La Realtà del Modernismo in Italia :* in de wijsbegeerte. — *Bibliografia.* — *Cose romane, cose italiane, cose straniere.*

— 18 Maggio. — *Una strana apologia del dispotismo giacobino.*— *L'ordinamento marole del Purgatorio dantesco.* — *Consequenze dei nuovi metodi di Apologetica.* — *La voce del Sangue.*— *Storia del Concilio Vaticano :* over de pauselijke onfeilbaarheid. — *Letteratura italiana :* over 't boek van Henri Harvette : « Littérature italienne ». — *Storia dell arte nai primi tempi cristiani in fino ai giorni nostri* : over « l'Histoire de l'Art » van André Michel, 2 deelen zijn totnogtoe verschenen. — *Bibliografia.* — *Cose romane*, etc.

OMROEPER

DE INRICHTINGSCOMMISSIE van de Brusselsche Driejaarlijksche Tentoonstelling werd den 13en Juni ingericht door den Heer Algemeenen Bestuurder der Schoone Kunsten bij het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten.

Verslag van de kiezingen voor het bureel der Commissie :

Voorzitter : De Heer F. COURTENS. *Onder-Voorzitters :* De Heeren V. ROUSSEAU en A. VERHAEREN.

De Heer bouwmeester E. Acker, heeft het onder-voorzitterschap niet aanvaard.

De tentoonstelling zal den 28en Augustus geopend worden, en zal in het begin van November eindigen. De stukken moeten naar het lokaal (Cinquantenaire, linker zijde) gezonden worden, van den 18en tot den 31en Juni.

Binnen kort zullen de afgevaardigden van het bestuur der aanneming en plaatsing der werken voor de olie- en waterschilderij en pastel genoemd worden; in dezelfde omstandigheden zal men het beslissend reglement voorbereiden.

De kunstenaars zullen dit reglement ontvangen en ook de noodige stukken voor hunne mededeeling aan de tentoonstelling.

De Secretaris,
JULES SCHMALZIGAUG.

LIJST DER STUKKEN ingezonden voor den *Prijskamp van Tooneelletterkunde*, uitgeschreven door de stad Antwerpen :

ZANGSPELEN.

1 — Telamon en Myrtalee	3 bedr.
2 — Het Schotsche Bruidje	3 »
3 — Hartenstrijd	3 »
4 — Een avontuur	1 »
5 — Lydia	3 »
6 — De klokkenroovers	2 »
7 — Godeslas	3 bedr. en 8 taf.
8 — Het jachtgeweer	1 bedr.
9 — De Bard	3 »
10 — De Kerstnacht	2 »

11 — Mildewon	1 bedr.	
12 — Psyche	1 »	
13 — De doode Bruid	3 »	
14 — Een Meidroom	4 »	
15 — Roeschaard	3 bedr.	en 4 taf.
16 — Kenspreuk « Als ik can »	3 »	» 4 »
17 — Liefde en Zegepraal	5 »	

Blijspelen.

18 — Liefde in het Sousterrain	1 bedr.
19 — Het oud huis	1 »
20 — Bij den Dorpsbarbier	1 »
21 — De losbollen	3 »
22 — Oost, West ! t' huis best	3 »
23 — 't Groote gevaar	3 »
24 — Huisvrouw en Kunst	1 »
25 — Een welgelukte poets	1 »
26 — Jongmansleven	3 »
27 — De Buren slapen	1 »
28 — De Minne	2 »
29 — Ferguut	5 »
30 — Daisy's bekeering	3 »
31 — Het Kind	3 »
32 — De Jaloersche	3 »

De jury van den prijskamp voor tooneelletterkunde (zangspel en blijspel) uitgeschreven door de Stad Antwerpen is samengesteld uit de Heeren Johan Brans, Gustaaf D'Hondt, Henry Engelen, Paul Gilson, Flor. Heuvelmans, Edw. Keurvels, Max Rooses, Maurits Sabbe en Const. Stoffels.

IN EN OM KAÏRO

Er steeg een triljubelend hoerah uit onze borst, toen de grijsbestoven middagsneltrein, die ons uit Port-Saïd naar Kaïro voerde, het *Central Station* der woelige wereldstad binnendommelde. Het stramme lijf, door den langen rit verstijfd, eens deugdelijk uitgerekt; dan met pak en zak, den trein af, en in allerijl ons een bres geslagen in 't gedrang der schelkleurige menigte, die langsheen het spoor onrustig dooreenwarrelt : een krioelende miereling van mannen en vrouwen uit elk gewest, van alle stand en kleedij, van den machtigen pascha tot den nietigsten drommel, van de geblankette zoetwereldsche modepop tot de halfnaakte, bruinhuidige moorin.

Eerst naar het *Bristol hotel.*

Het fijn woestijnstof, meegebracht uit de Ouadi-Toumilat, en 't onmenschelijk zweeten gedurende zeven uren in het warme spoorcoupé, hebben ons het uitzicht gegeven van soldaten die, na drukke schutoefening, zwartbepoeierd in de kazerne terugkeeren. En toch, naast onze gitzwarte dienaars komen we nog tamelijk blank voor.

Luchtige kamers, die van den Bristol : op gebied van Engelsch *comfortable* zijn ze in niets ten achter met die onzer weelderigste hotels. Ze zouden ons nochtans minder bevreemden indien ze van een schouwberd voorzien waren en boven 't ledikant geen moustiquaire hing, een ragfijne doorzichtige bedgordijn, ter afwering van de klein-gevleugelde nachtbezoekers.

Het vuilwit reiskostuum wordt uitgeschoten, en in deftig zwarte redingote treden we beneden, want, daar we een slingertje gaan maken in de Europeesche stad, hoeft het decorum een weinigje in acht genomen.

Ons eerste bezoek zouden we weliswaar aan de pyramiden moeten brengen, de hoofdattractie van Kaïro; doch, de zon is nog hoog opgestoken en blaakt nog duchtig in den wit-gegloeiden hemel : en van hooren zeggen weten we dat het vermetel zou zijn en hoogst gevaarlijk door zoo'n weer

naar het dorre Gizeh te trekken. Dus, uitgesteld tot morgen ochtend. Nu is het geraadzamer in het lommer der hooge stadsgebouwen rond te slenteren.

Nieuw-Kaïro neemt bijna de halve oppervlakte der hoofdstad in. Men ziet er hooge moderne huizen met prachtige spiegelende winkels, en breede, rechthoek-snijdende straten. De voornaamste zijn met geasphalteerde voetpaden belegd. Kwamen we nu en dan geen Arabier of Libyer tegen, we zouden wellicht in twijfel geraken of we ons wel degelijk in de Khalifenstad bevinden, en of wel de Nijl op enkele honderden meters van ons af zijne onstuimige wateren voortrolt.

Al de slagaders der nieuwe stad leiden tot de Esbekië. Deze plek was voorheen ingenomen door een vuil-moerassige laagte, waar de stadsafval werd ingeschoten, doch opeens, als bij tooverslag, veranderd in openbare plaats door den Khedief Ismaïl, zoon van Ibrahim-Pascha, en kleinzoon van Mehemed-Ali, stichter der regeerende dynastie. Die prachtlievende vorst stelde de poorten van zijn rijk wagenwijd open voor de westersche beschaving, zoodat gansch dit deel der stad zijn aanzijn aan hem te danken heeft.

Midden de plaats, een square : de *Esbekieh Gardens*, waar het high-life der stad samenkomt. 't Is het Hyde Park van Kaïro, een lusthof lijk we er op gansch onze rondreis in het Oosten geen te zien kregen. Evenals de Londensche stadstuin, is hij met een ijzeren hek omheind.

Met een piaster-tiket geriefd, dringen we binnen.

Wat 'n groene heerlijkheid! Hoe welig schiet hier de Delta-flora op! Ze spreidt al hare schatten ten toon. Bebloezemde paden, omboord met weldadig-balsemende azalea's en jasmijnen, met knalroode begonia's en jufferachtige fuchsia's, leiden nevens spiegelgladde kronkelvijvers tot het hartje van 't park, waar een stoelengordel een kiosk omtoert, en waar allerlei schittertoiletten zonderlinge bloemperken nabootsen. Juist op dit oogenblik voert het muziekkorps der Engelsche marine infanterie stukken uit van Rossini en andere Italiaansche meesters. Hoe ingrijpend werkt hier hun melodie op 't gemoed!

Wat 'n zoetheid is 't ons, onder warm-suizend blâargerispel nêergevlijd, op te zien naar die wondere zuiderlandsche

boomenwereld : reusachtige acacia's, met kwastig ineengestrengelde takken, wier jongere twijgen als slingerplanten tot op het gras nederranken en spelend vastklampen aan de bloote wortelen, die serpentachtig uit den grond opkronkelen; jeugdige dadelpalmen, die rimpelig en blankschachtig opzuilen en uitkapiteelen in teergroen-wuivenden vederbos; aardige aloë's met lansvormige bloemstelen te midden van een bos architectonische, sabelvormige blâren; boomgroote cactussen, met zware uitwassen beladen, als koraaltakken met rozige fijn-stekelige vruchten; sierlijk-gebladerde banaanboomen en kromknoestige bruin- en groengeschubte sycomoren, wier vervroegde wasdom aangename frischheid en zoele schaduwkoelte overal in het ronde verspreidt.

Zacht welluidend door elkaar geslingerd stijgen de accoorden opwaarts, en vermengen hun klankstralen met het gekeuvel der zefieren in de duizenden tril-tintelende zonnestofjes van den lichtlaaienden klaartekring.

Ze galmen boven onze hoofden uit...

Het concert loopt ten einde; de militairen trekken af, met hun muziek voorop. Nu beiden we ook niet langer meer en stappen ze achterna onder het citroenboomengewelf tot op de plaats, waar het vroolijk geschetter hunner marsch-melodie wegdreunt en in het eindelooze diep der breede Mehemet-ali laan zachtjes dood gaat.

De Esbekië ligt omboord met gebouwen van allen aard: de Beurs, waar de Levantijnsche handel bedrijvig gedreven wordt; de Operaschouwburg, die in het winterseizoen druk wordt bezocht, en de Consulaten der Europeesche mogendheden. Ja, ook nog : langgemuurde, kleingevensterde kazernen en prachtige hotels van hooggeplaatste rechtsbeambten.

Niet ver van de Esbekië begint de Arabische stad : *El Kahira* of de *Zegevierende*. Haast onverwachts loopt men er in.

Alhoewel we den leeftijd waarin men ezeltje rijdt reeds ettelijke jaren achter den rug hebben, gaan we ons toch eens vergasten op de potsierlijke gewaarwording de stad per ezelrit te doorkruisen. Den zadel op, en karwats! Vooruit!

O die lieve Afrikaansche ezeltjes! Ze zijn zoo vlug en zoo onvermoeibaar dat men ze boven het flinkste paard zou verkiezen. Baas van de straat, trappelt ons dier, kop om-

hoog, lijk een verstandig wezen, driftig vooruit, alsof het onze verlangens kon opsnuiven. Slimme beest! Bij elken trippeltred rinkelen de zilverige belletjes, waarmêe zijn halsband is opgesierd. Het tuig is met mooi schelpwerk bezet, en zijden draadjes franjelen van den marokijnen zadel af en kwispelfladderen naar alle windjes, rondom onze beenen. Achteraan loopt de ezeldrijver, een wakker ventje, met een pimpelwangig jongensgezicht, waar middenin een klein lodderig wipneusken wegdoezelt. Hij bestuurt zijn viervoeter gestadig door de prikken van zijn puntstokje als door een roer. Het ligt niet in onze macht ernstig te blijven bij 't aanblikken zijner aangeborene drolligheid en 't aanhooren der brabbeltaal die hij radbraakt in zijn eigenaardigen Arabischen tongval.

Een der kenmerken der ezeldrijvers van Kaïro : alle heeten ze Ahmed of Mahomed, de onze natuurlijk ook.

Hebt ge ooit eene Kaïrostraat bezocht in de oostersche wijk van eene onzer Brusselsche of Antwerpsche tentoonstellingen? Dan kunt ge slechts een gering denkbeeld opvatten van al het onverwachte, al het schilderachtige dat de bezoeker hier te zien krijgt. Nochtans zwenkt plotselings de illusie, hier een kakelbont oosten te vinden : de hoofdtoon der straatkleur is grijs, — eene herinnering aan het Nijlslib — grijs als vilt, grijs, dat dof zou wezen indien zoowel 't licht der oosterzon er geen bijzonderen glans aan geven kwam.

Zoek ook in deze straten geen rechte lijn; aan het toeval alleen werd de richting der woningen overgelaten: met grillige uit- en insprongen staan ze aaneengereekt, bijna alle in steen en hout opgetrokken, met vensters die slechts zelden door glas zijn afgesloten. Boven de gevels wankelen vaak ongelijke terrassen, die zoozeer voorover hellen dat ze op hunne overburen dreigen te vallen; daar tusschen, een streep blauwen hemel.

We loopen op een drafken onder de gewelfde bogen die hier en daar de huizen overstraats verbinden en op wier sierlijke muurvlakken de Moorsche kunst haren lust naar zonderlinge vormen heeft weten lucht te geven; 't is er soms een versieringsfantasie naast dewelke we de eigenaardigheden en de onmatigheid van onzen *Modern Style* nog als tamelijk klassiek zouden aanzien.

Gaandeweg maken verrassende ontmoetingen het pittoreske van het oostersche leven nog bonter.

Plaats! Plaats! Ziehier een rijk gespan, met den onvermoeibaren Saïs voorop, een voorlooper met stokken gewapend en in een prachtlivrei van schitterkleuren gedost, die met gebiedende stem de baan vrij roept.

Daar, een Sheik, in zwart- en witomzoomden burnoes gehuld; zijn lichtgrijs ezeltje trippelt fier vooruit, de waardigheid van zijnen berijder bewust. Wat statige houding! En wat 'n contrast, die bleek-magere stedeling die hier naast mij op zijn grauwtje verlegen voortsukkelt, en zijn te lange beenen log over den grond laat zeulen.

Dan varen Nubische kooplieden rustig op 'nen blanken, zwaarbevrachten dromadaris geruischloos voorbij, gevolgd van een langen stoet kameelen, alle door hetzelfde touw met hun snuiten vastgebonden : inundatio camelorum...

Verder nog kruisen we misselijk toegetakelde matronen op den kuier, met hare eunuchen voorop. Ze zijn gesluierd met de sebleh, een afdalend zwartzijden hangdoek : smakelooze dracht, met een sprekend karakter. Hoe kwalijk steekt ze af tegen de verdrietige maluwkleur hunner kousen en 't safraangeel hunner kokette puntschoentjes. Hun bourko reikt met een klein rolvormig gouden sieraad aan hun wenkbrauwen en laat niets van 't gelaat doorschijnen dan 't voorhoofd en de oogen, kunstmatig met donkerbruine penseeltrekken afgezet, en door antimonium verlevendigd. In 't voorbijtrekken laat een achtelooze schoone, als bij toeval, haar bourko van 't hoofd glijden, ontsluiert hare bevallige trekken en lacht hare blanke tanden bloot. Wat 'n verschijnsel!... och ja, we zijn in 't land der tooverbeelden!...

Niets gemeens heeft dat aanhoudend geroesmoes van menschen en dieren, gestadig heen- en weergaande in orde en stilzwijgen, met de drukke bedrijvigheid en het oorverdoovend lawaai onzer groote handelssteden.

Vaak treffen we eene fontein aan. Heel aardig die fonteinen : sommige vinden we op effen vlak simpel tegen den muur geplakt en met een ijzeren traliewerk omgeven; andere hebben den vorm van een Turksch paviljoen, wijd uitgedakt als eene klok, gesierd met overrijk gevulde friezen in bontspelend muziefwerk, en barbaarsche kolonnetten ter staving.

Wat hemelbreed verschil tusschen den Arabischen versieringstrant en den onzen! Voor het gevoel van openbare eerbaarheid (versta goed *openbare)*, hebben de Oosterlingen, mijns dunkens, oneindig meer achting dan wij. Het heugt mij niet, bij hen één zedeloos beeld of iets dat onmiddellijk kan aanstoot geven, ter versiering van gevel of fontein aangewend, te hebben ontwaard. Op dit gebied spellen ze den Westerlingen de les.

Nu, men werpe mij op dat de Arabieren dit te danken hebben aan de verordening eener suraat van den Koran, volgens dewelke alle voorstellingen van het bezielde organische leven uit hunne gebouwen zouden gebannen wezen. — Best mogelijk! Maar zoo de Mahomedanen zich op hunnen Koran beroepen, is het dan voor ons niet uiterst billijk, ons te schikken naar onze Kristelijke zedenleer?

Door 'n smalle zijstraat rinkelen we tot aan de vermaarde *El-Azhar-Moskee*.

Dat gebouwencomplex werd in de tweede helft der tiende eeuw gesticht.Het dient niet alleen tot het uitoefenen der godsdienstige plechtigheden van den Islam, maar ook nog tot schoolvesting voor de Muzelmaansche leerende jeugd. Een oord van studie en gebed; de Mahomedaansche Sorbonne en het wetenschappelijk centrum van gansch het Oosten.

De poort wordt geopend voor ons firman uit het Belgisch Consulaat.

Te beginnen met het hoofdportaal is er alles aantrekkelijk. Boven den ingang gaapt een klaverboogvormige nis in speelsche samenvoeging van drie kleine kappen, fijn uitgebeiteld, zoo omtrent lijk de cellen van een bijenkorf. Eene artificieele drupsteengrot.

De binnenkoer ligt met overdekte zuilengangen omgeven. Een onduidelijk gonsgefoezel gaat eruit op: een echte Babelsche taalverwarring. Honderden studenten liggen in veelkleurige groepen op matten neergehurkt; mannen van alle slag en ouderdom. Indiërs, Marokanen, Perziërs, Turken, Ethiopiërs, alle huidkleuren wisselen af op hun gelaat. De hoogeschool telt er zoo maar negen duizend, en drie honderd leeraars stallen er dagelijks hun traditioneel verachterde leering uit. Voor de Arabieren staat immers de

wetenschap in sterk verband met den godsdienst, waarvan de Koran als het onveranderlijke wetboek wordt aangezien.

We naderen. Onze intrede baart van hunnentwege overdwars opzien; met leepe oogen staren ze ons aan, en wij hen dito. Een ziertje nog en ze gaan ons hun klassiek scheldwoord « kristene honden » naar den kop werpen. Pas op!.... Te laat, daar hebben we het al! Een medelijdenslach sturen we hun ten antwoord.

Ras uit dat broeinest van fanatieken, voort tot het merkwaardigste deel der Moskee : de groote liouân of overdekte bidplaats. Wat 'n prachtige zuilenhalle! Een schemerend woud van kostbare kolommen, uit veelkleurig marmer, porfier en graniet, aan verschillende tempels der oudheid ontvoerd. De negen beuken geven uitzicht op een harmonisch-innemend verschiet. Langs het glazuur der rijk-versierde vensterramen zijgt een zacht-geheimzinnig daglicht neer, dat op de bonte dracht der biddende jeugd een phantastiek kleurenspel maalt. In hun midden wandelt statig de Muphti of grootmeester der Alma Mater; een lange baardman gehuld in een bonten koeftaan, met wijduithangende mantelmouw. Een jaarwedde van veertig duizend frank wordt hem toegerekend. Eene kleinigheid voorwaar! Voor de rest zijn de studiën kosteloos en worden voltrokken in eene tijdruimte van drie tot zes jaar.

Nevens den koepel van het middelgebouw rijzen vijf pertige, bruingestreepte minarets omhoog en verblijden het oog door hun zonderling-verscheidene omtrekken.

Nu slingeren we ons weer op den zadel en drijven ons grauwtje straat in, straat uit, en gaan altoos simpel voldaan het gehob-getob der Arabische buurten na.

Opeens geraken we uit onze stemming, en worden we overrompeld door een onweersbui van sissende fluitgillen, van schorre schreeuwen en helsch gebulder, van zweepgeklets en rijtuiggedommel : we zijn in de Tabbanahstraat, de woeligste van gansch de stad. Hier vertoont zich het Arabische leven in al zijn drukte; het bloed vloeit onstuimiger. He! mannen, de hand stevig op den beugel, en goed bijeengebleven om in dat gewarrel niet verloren te sukkelen. Einde de straat houden we halt.

De *Hassan-Moskee.* Wat heeft men er niet over gezegd? Alhoewel ze, op zuiver kunstgebied, met hare oudere zuster, die van Omaar te Jeruzalem, niet kan wedijveren, blijft ze toch met volle recht de parel van Kaïro, het heerlijkste gebouw der hoofdstad.

Bezit deze tempel de ingrijpende grootsch- en waardigheid onzer hoofdkerken niet, ze heeft daarentegen eene wondere eenheid van vormen en eene ongelooflijke kleurenpracht. De lange, lange muur met blinde veelledige spitsbogen bezet, en de rechtlijnige reeks der acht boven elkaar geplaatste venstervlakken, laten de verhoudingen nog beter tot hun waarde komen.

Edel ook het monumentale voorportaal. Volgens den geschiedkundige Makrîsi was men er reeds in den aanvang der veertiende eeuw aan werkzaam. Even als in de El-Azhar hebben we hier eene nis, door een halven koepel afgedekt. Boven het vijflobbig stalaktietengewelf neemt de groote spitsboog de volle gevelvlakte in, en maakt verrukkelijk effekt naast het spelend-slepend muziefwerk dat de beide kanten van 't portaal tooit. Als kroonlijst loopt een lange steenen bijenraat ter schraging van het platte dak.

Hoe hier binnen geraakt? Langs 'nen echten doolhof van portaaltjes, gangen en zalen, leidt men ons tot de eigenlijke moskee: een groote centraalbouw, wiens koepel 55 meter hoog zwaait en op een kruisvormig grondvlak rust dat het Byzantijnsche ietwat nabijkomt.

Bij onze aankomst wippen zich de deurwaarders van hunne matten op en springen schrollend vóor ons om den doortocht te ontzeggen. Halt daar!

Och ja, ik vergat het: Een « kristene hond » zou immers den tempel onteeren, moest hij met zijne wereldsch-bezoedelde zolen den gewijden vloer van Allah's huis betreden. 't Ware eene heiligschennis. Maar,

« il est avec le ciel des accommodements »

en dat is vooral waar in het Oosten! 't Valt ons dan ook niet moeilijk met de grijnige poortwachters tot een schikking te komen, na een spanne tijds over den inkoomprijs gedongen. — Vijf piasters. — Goed zoo. Nu wordt ons zelfs de moeite gespaard onze schoeisels uit te trekken: een paar

De Hassan Moskee

strooien overmuilen en we slof-jokken, half hinkelend over het gladgepolijste marmer van den tempelvloer.

Nu stralen de wegslepende schoonheid en de verrassende rijkdom der Moskee ons tegen. Eene feërieke heerlijkheid van kleuren lijk we er nooit elders dan in Aya Sophia te Constantinopel aanschouwden. Wat een reusachtig kantwerk, dat toovergewelf, doorvlochten met goudendraad en doorstikt met eén driedubbele rijgveter van bloemen en kransen, van snoeren en loofwerk! Hoe fraai die rij kroonlijstige kanteelingen, omschreven met spitsvormige boogjes en gesierd met verslensd gebladerte in zwierige lijnengolven! Hoe smaakvol ook lijnt daaronder, op heel den omvang der Moskee, de fries, doorweefd met keurig filigraan!

En de muren? Waar vindt ge nog zulke overweldiging van versieringsmotieven? Uw oog hangt aan die sierlijkgesternde rozetten, op zonderlinge wijze afgewisseld met blauw verglaasde tegels en doorluchtige kantvlakken, getepeld met knobbels en wratten. Luisterrijk gloren daar tusschen de opschriften, leerspreuken uit den Koran, gegrift in gulden letters en schitterend afstekend tegen het sombergroen email der dooreenkringelende bloemenkransen.

Nog eens, een losbandigheid, een overdadigheid van kleuren en lijnen, waarbij de decoratieve waanzin van den Spaanschen platerescostijl het geenszins halen kan.

Niettegenstaande die onuitputtelijke phantasie, waarin het Moorsche kunstvermogen van alle regels ontbonden schijnt, moet men nochtans bekennen dat er ter wereld, buiten de Grieksche en Gothische, geen kunst bestaat zooals deze: geen die in hare hoofdprinciepen beter gegrond gaat op gezond oordeel, geen die rijker is van versiering of voller van geest, geen die in beter evenwicht hangt.

De Arabieren, weet ge, zijn dolzinnige nabeelders van de natuur. Zonder de minste inspanning vertolken ze hunne natuurbespiegelingen, en verklaren ze, vrij van alle slaafschheid en weepsche navolging. Gretig grijpen ze naar de duizenden verscheidene versieringsmotieven, die de Oostersche plantenwereld hun aanbrengt, en paren ze, stemmig-welluidend, met al de ophelderende bijgiften der meetkunde.

En waarom geen langlijnige figuren?

Waarom? Wel omdat de Arabieren, die woestijnmenschen zijn, met hun droombeelden zóolang hebben omgezweefd in de onmetelijke doodsche steenvlakten, dat deze hun een bijgeloovige vrees ingeboezemd hebben van al wat het rustelooze leven der natuur voorstelt. Hun beweeglijke verbeelding heeft dan ook een tegenzin van alle eentonige vlakken.

Aan den Zuiderkant der Moskee beiden we nog eenige stonden bij den onontwijkbaren Mishab, eene ruime nis of halle, in half-verheven beeldwerk in den muur van den tempel gewerkt, de richting wijzend naar Mekka, de heilige stad der Muzelmannen, waartoe ze zich biddend moeten wenden. Overprachtig dat stuk! Een wonder-schoon ontlokene bloem uit de Moorsche Kunstwarande. Bepaald mooi zijn de microscopisch-fijn uitgesnedene kapiteeltjes, die op spierwit-marmeren zuiltjes het blind gloeirood booggewelf schragen. Die blanke sneeuwwitheid brengt een hemelzoete welluidendheid in 't algemeen kleurenverbond; ze behoudt iets zóo bevalligs aan de ingewikkelde tooimotieven, en verzacht, ja verkoelt zelfs eenigzins de vlamwarme kleurenpracht van den kwistig-neergeworpen marmerrijkdom.

Boven ons hoofd walmen reukvaten in donkerblauw faïence hun dampen uit en vervullen met hun verkwikkende geuren 't lauwe tempelruim.

Overheerlijke en onvergeetbare genietingen voor geest en zinnen; alle beschrijving is onmachtig: 't is de zwarte houtkoolschets van een warm gekleurde schilderij.

Weer op de straat.

Sla nu de oogen op naar de slanke torens der Moskee. Het hoofdminaret beweeglijk van vormen, en uitermate fijn in al zijn details afgewerkt, boort 86 meter diep in den ultramarijnen hemel. Boven de effene massa der vierkante basis, rijst het steeds versmallend, achtkantig naar omhoog, en loopt uit in eene peer. De uitstekken die de drie verdiepingen omgeven, zijn ondersteund door kleine boogjes, uitgewerkt als stalaktieken in fijn ciseleerwerk, en regelmatigweêrkeerende meetkundige figuren loopen op den oudgeligen steen der tusschenvlakken heen.

Hoor! Daar juist roept de mueddin van het laagste

ommegangsbalkon de geloovigen tot het gebed. Klinkhelder galmt zijn stalen belstem uit, half slepend, half voortgezweept en sterft pianissimo weg over de platte daken. Het Muzelmaansche Angelus bengelt...

Om van de Hassan Moskee tot de Citadel te gaan dienen we slechts eenige passen te doen. De burg overheerscht gansch de stad van boven een kalkachtige hoogvlakte, tegen de steil-opschietende rotsenreeksen van den Mokattam.

In sterke helling glooit de kronkelweg naar omhoog.

Op sa! Opwaarts, onze dappere ezeltjes!

We hollen de arcadepoort in, tusschen de zwaar-gekanteelde Saladijnsche vestingtorens. Zoodra we de borstwering door zijn, ontsluiert zich voor ons de zware melancholie van dit terras. — Stil nu. Wat al denkbeelden en geschiedkundige herinneringen overstelpen hier onzen geest! De H. Ludovicus, Rijkert Leeuwenhart, Mehemed-Ali en de beruchte bloedbaden der Mamelukken!

Arme Mamelukken! Me dunkt, ik zie ze, die rijkgeharnaste ruiters, door de verraderlijke uitnoodiging van den sluwen onderkoning in dezen breeden gang gelokt. Opeens knalt daarboven een pistoolschot. Ze willen vluchten, ... onmogelijk! De ballen fluiten, en de dappere krijgers wórden, van den eersten tot den laatsten neergeveld. Het bloed stroomt... Heldenbloed! O Mehemed Ali!

Boven op het hoogvlak is 't een heel afzonderlijke stad: we zien er Moskeën, paleizen, het verblijf van den Khedief, dan eene geschutgieterij, een kruitfabriek, de Munt, en 'k weet niet meer wat nog allemaal. Het merkweerdigste monument is zonder twijfel de Mehemed-Ali Moskee, een koepelgebouw, glad en gaar in 'n albasten kleed gedost en daarom Albasten Moskee geheeten. Ze is met een koppel verbazend-spitsige minarets geflankeerd.

We rennen het peripteraal pleintje in, en binden onze dieren aan een kolom van den zebragestreepten zuilengang.

Midden in het plein, de Maïdaâh, de godsdienstige fontein, wier water natuurlijk geproefd moet worden.

Hieraan ontvouwt zich weer de volle pracht der Moorsche ornamentiek, in fraaie afwerking van bontverglaasde tegels.

Alhoewel de Moskee naar het grondplan van Aya Sophia opgericht is, kan ze niet in volle waarheid een bepaalden byzantijnschen tempel worden toegewezen.

Het inwendige. Een eerste indruk niet zoozeer van grootschheid dan van edele lijnenharmonie. Maar hoe verder ge erin dringt, hoe betooverender de majestatisch-stoute koepelvlucht op u werkt. De middelkoepel zweeft omschanst door acht geringere, alle zeer smaakvol geëvenredigd. De kerk is keurig versierd, in weerwil der verblindende albastenweelde.

Op een donzig Smyrnasch tapijt zit een Moslem, met gekruiste beenen, op zijn kleermakers neergehurkt. Wat zonderlinge manier van bidden hebben die Turken toch! Bezie dezen man : Weggesluierd in zijn wit dunplooiig opperkleed, zit hij met gebukte schouders naar den mirhab gewend. 't Een vers na 't ander, herhaalt hij een kapittel uit een ouderwetschen Koran, eenbaarlijk zaag-zingend iederen versvoet, en hem temerig scandeerend met het log-wiegelend bovenlijf. Ei, wat mineur-slepende neustoon! De man wiegelt, wiegelt altijd voort, zonder dat hij eens op ons schijnt acht te nemen. Zijn oogen blinken van eene melancholische verrukking, in de bespiegeling der blanke houri's van Alla's paradijs. Nochtans, hem zóo te zien, zou men niet vermoeden dat er zulk 'n diep gevoel, zulke gloed van Oosterschen hartstocht in dien Koran blaakt.

Wie zou nu ook in dat automatisch-godvruchtig, rythmisch-hortend heen- en weer gezwijmel van dien geloovige, die zijnen God aanbidt in de deemoedige oprechtheid zijner ziel, iets belachelijks vinden? Nochtans komt het ons toch zóo vreemd voor, dat het onzen ernst op eene harde proef stelt, en, bij toeval, of juister, per ongeluk, glipt mijn zonnescherm uit mijn handen en valt klits-klets-klinkend met z'n metalen kop op den marmeren vloer ..

Me miserum! mijn schuldelooze nalatigheid brengt een felle ontsteltenis te weeg onder de prevelende menigte : een somber gemor gaat eruit op, en een iman dondert al tierend op mij los. Bof! Wat demonische haatgrijns! Maar « geld dat stom is, maakt recht wat krom is », en een handvol piasters snoert alweer den mond van den op geld belusten duivel, die stom-vingerend in de haren van zijn

mephistophelischen puntbaard meesmuilend heengaat. Dat feitje geeft ons nu eens de kans de godsvrucht der moskee-priesters naar hare juiste waarde te schatten.

Nog een kortstondig oponthoud bij 't graf van Mehemet-Ali, stichter der Moskee. De beroemde despoot rust in een ruim vertrek en over zijnen kostbaar marmeren praalzerk flonkert een goudgeborduurd laken, dat jaarlijks zorgvuldig vernieuwd wordt. Daar rondom een hek van hooge kunstwaarde. Frisch gekleurde tapijten gelijk, zijn de wandvlakken met uitgesneden lijnornementen getooid. Zacht bescheiden piept een roode zonnestraal door het kleurig vensterraam en glijdt op het bont glazuur der muren als een garf van sprankelend goud, roodgedempt en phantastiek.

We gaan de vesting niet verlaten alvorens eerst een kijkje te nemen van boven den belvedere : een terrasvormig vierkant boven een akelig-gapend barathrum. Wat 'n hoogte!

't Riekt hier naar buskruit! Wel ja, gelijk zwarte draken, steken de Engelsche kanonnen hier naast ons, hunne vuurmonden in de richting der stad. Inwoners van Kaïro, opgepast! Uw leven hangt aan een draadje.

Nu naar beneden gekeken!

Een visioen van Kaïro, betooverend schoon.

Ge hebt aan uw voeten de onmetelijk-groote Khalifenstad, met het onontwarbaar warrelnet harer nauwe straten. Koepels en nog koepels; en dan dat aspersiënveld van minarets, met hun kopjes blank-gelig uitnaaldend boven de scharlaken lichtpartijen der daken en tusschen donkere vlekken van groene dadelboschjes; dartel spel, sidderend kleurgetoover van ineensmeltende en dan weer uitvloeiende tinten.

Aan den Noordkant liggen in lang-uit-geschuif de reuzenwijden van de Delta.

Wat is nu, ginder, die glanzig-bruine streep?

't Is de Nijl, met groen omlijnd en doorboomd van den onweergeefbaar-glimmenden bloedschijn van den gouden, laag-deinzenden zonnebal.

Op den achtergrond, de paarsverschoten stoere hoekigheid der groote Pyramiden.

Rechts overschouwt ge in een ruime vlakte de grafsteden der Khalifen, in lange rei aaneengeschakeld : ge zoudt

zeggen, kinderspeelgoed van groot gehalte. Over hun vergane minarets en half-ingevallene koepels hangt een wasem van droefgeestigheid : heden vergeten en verlaten, schijnen ze zich te troosten in het fier herdenken van hun luisterlijk verleden. Een kameelenkaravaan stapt plechtig langsheen hunne gestreepte muren,en verhoogt nog het schilderachtige der nabijgelegene woestijn, wijl een sintelig-gevlerkte lammergier in wijde kringen statig rondwiekt, gevaalverfd in den schavotrooden schemer der stervende zonnetinten. Wat 'n phantasia!

Moest men hier zijne verbeelding laten werken, en zijne droomen botvieren! Dichterlijk schouwspel, als 't floers van den nacht heel die doodsche heerlijkheid oversluiert; als de blanke maan, zacht schommelend aan den reinen hemeltrans, in zilverige schemerblauwte,die torentjes minzaam-groetend tegenpinkt.

Maar voor ons is nu geen kans lang te mijmeren en te bespiegelen : 't begint al laat te worden en we zijn uitgerammeld van honger.

Pedibus apostolorum dalen we weer de vesting af, en regelen met onzen gids den teruggang langs de groote en weelderige Touloun moskee.

Wat een doodenveld! De vernielingszucht der menschen heeft er aan de Moorsche kunst eenen geweldigen slag geleverd : de muren zijn grootendeels gesloopt; wilt ge er nog kunststukken van bewonderen, ga naar 't Kensington Museum te Londen, waar de Engelsche roofridders (zeker familie van Lord Elgin?) ze hebben heengevoerd. De enkele kolommen en kapiteelen van eene barbaarsch-gemengde orde, het stuk zuilengang en de eenige brokken mozaïeken, die we hier nog ontwaren, leveren een zonneklaar bewijs op, dat in den loop der negende eeuw, de Byzantijnen op den Arabischen stijl eenen duurzamen invloed hebben doen gelden.

Onder 't vallende donker rennen we in éenen draf tot den Bristol.

Om al 't hamelgebraad dat men ons hier op drie verschillende wijzen opdischte, beter te verteren, gaan we nog een avondluchtje scheppen op de Esbekiëplaats.

Door het raam van een weelderige woning, bespeuren

we, in 't voorbijwandelen, beweging achter de afgelaten doorschijnende rolgordijn : 't zijn wellicht vrouwen van een aristocratisch harem,die ons met nieuwsgierig-glurende oogen naturen.

Weldra hebben we een plekje gevonden, in opene lucht, vóor éen der prachtige koffiehuizen.

Hier rijst nu de oostersche beschaving onwraakbaar-schoon vóor onze oogen. Alles bevreemdt ons, behalve (we zijn immers Vlamingen) de liter ijskoele « munich », die schuimend op de tafel bruint.

Nevens ons smakken 'n stuk of drie vier roodgefezde Turken aan de welligheid van 'nen Moka, dien ze uit zwarte miniatuurtasjes opslurpen, terwijl ze om hunne vingeren de ambergele kralen wentelen van hun comboloïo, Turksche bidsnoer samengesteld uit honderd bollekens, die aan de zoovele bijnamen van Allah beantwoorden.

Verder liggen zwijgende Arabieren slaperig neergehurkt op bontgevlochtene matten. Groene tulbanden en witte talaren 't is heel hun dracht. Gestadig laten ze 't geurig rozenwater klotsen in het flikker-kristal hunner onontbeerlijke narghilépijp; de bedwelmde dampen stijgen in lichtblauwe voortkringelende rookpluimen uitdunnend op, en wolken weg in de killige verstarringen van 't maanachtig elektriek.

Daar spoort, fier lijk een kalkoenschen haan, een breed-gepelsmantelde staatsbeambte voorbij, met eenen troep somber-gesluierde vrouwengestalten : wandelende draperiën die ge in de avondschemerte voor maskerade-domino's zoudt aanzien.

Een drietal praalzieke ruiters, jonge officieren van het Britisch garnizoen, huppelstappen de spoken achterna, op Araabsche paarden die temet al doldriftig steigerend, hunne vurige wildheid uitslaan.

Zou men niet zeggen dat de menschen hier 's avonds eerst beginnen te leven ? 't Is of dat al dat volkske hier met rondslenteren aan den kost moest komen.

Al wat beenen heeft is op route; tot den armen bedoeïen toe, die z'n bedelaarsronde aanvangt. Hier roept er ons al een toe : « Bakshiesh, bakshiesh » (1). Arme drommel, wat

(1) Letterlijk : geschenk; overdrachtelijk : aalmoes, drinkgeld.

ziet er hij ongelukkig uit! Een kemelsharen paan, gepoeierd met het stof der woestijn omgordt zijn afgeleefde lenden, en zijn zwartgekroesd haar, dooreengeward lijk wild struikgewas, stoppelt uit boven zijn grimmig schrompelig-leêren facies, gebakken en herbakken in de blakende zonnevlam : hij heeft zóo iets schimmigs over zichzelven dat hij niet meer tot deze wereld behoort; zóo ook stel ik me de oude spelonkbewoners der Thebaïde voor. Hoe brutaal steekt zijn dorverrimpeld vel af tegen de melkig-floersche huidigheid der twee gitana's, die dàar tusschen de zuilen van het koffiehuis listig binnensluipen, en zich begeleidend met hun ronkend snaartuig, een oorstreelend aria aanheffen!

Terwijl we het adagio aanhooren, trachten de Araabsche straatleurders, die hier legio heeten, hunne waren aan den man te brengen. 't Zou vrij lastig wezen een ding uit te peinzen dat ons dien heuglijken avond niet aangeboden werd. Kleedingstukken van allen aard, vruchten van alle soort, allerlei lekkerbeetjes der oostersche verfijning, koeldranken, kunstvoorwerpen van twijfelachtige afkomst, rattenvallen, keukengerief, ja, zelfs opgevulde krokodillen.

De eene volgt den anderen op in onafgebroken stoet. Hoe er van afgeraakt? — Gevonden! Onze gids leert ons op staanden voet een Arabische formuul, die de vervelende parasieten terstond zou doen heengaan : « Dat Allah u verleene, 't geen ge van mij vergt » — of toch iets dergelijks. En 't effekt? — Wonderbaar! De woorden klonken in hun ooren als een onweerstaanbare tooverzin. Nu volgt een deugddoende kalmte.

Hier zóo gezellig neergezeten, hebben we waarlijk lol in al de ongelijksoortige nachtwandelaars der wereldburgerlijke stad te zien defileeren; waarachtig, nooit zag een nieuwsgierig oog door de kijkers van een kaleidoscoop meer afwisseling van typen.

Bij het stom indiepend beschouwen van al dat joelen en woelen, drijven de nevelen der geestvermoeienis weg, onder den invloed der zinsbegoocheling, die hier elk wezen omhult.

Sa! Middernacht!

Het blijspel schijnt afgespeeld : nu rollen de Arabieren hun matten op. Voor ons is 't dan ook tijd om huiswaarts te keeren.

O die prachtige nachtwandeling!

Heerlijk frisch is de lucht. De natuur sluimert roerloos, en geen avondbries trilt door dë fijngetande palmkronen van het Esbekiëpark. Een ideale Afrikaansche mid-zomernacht. De hemelen spreken; de hemelen van het bijna tropische halfrond.

Boven de massief-opkoepelende stadsgebouwen, zwellend in halfdonker, blinkt de scherpgehoornde maan, als een zilveren sikkel in 't zilveren sterrenveld. Cœli enarrant gloriam Dei!...

Welk een contrast, die joelig woelende menigte van hier onder, en dat rustig, klaar tintelend gesternte van daar boven!

Hier zijn we er; 't spijt ons, we hadden er zoo graag nog een uurtje bijgedaan.

De menschen zijn nog niet slapen. Voorwaar, dit laatste valt moeilijk in Kaïro! 't Gedurig zenuwprikkelend tramgezoef en 't loeiend stratengegrom borrelen tienvoudig op tegen de vensters onzer kamers en rumoeren tegen de ruiten dat ze er van kletteren.

(Wordt vervolgd.) EM. BROES.

ASSUMPTIO

Assumptio is 't, en
  de dood ligt ontkracht,
Maria verheerlijkt
  verrijst door Gods macht.

Een zon die in 't Oosten
  verrafelt den smoor,
de uitbortlende stralen
  treên glanzend haar voor,

Vooraan wieken de englen
  in fulpen gewaad,
van zangen weerklettert
  de zonnige straat.

Miljoenen englen
  die steunen den stoel
van wolken, en wenken
  een ander miljoel,

die komen, en vlerken
  al bij in den stoet,
en 't dreunt van gezang en
  bazuinengetoet.

« Vliegt open, gij poorten
  des hemels, laat in
de godlijke Moeder,
  de heilkoningin.

Wijdopen!... » ze liggen
  uit d'hengsels gelicht
en spatten lijk balken
  fel bakelend licht.

Het davert van glansen
  omhoog, en ze staan
beglinsterd beneên, die
  in gloriestoet gaan.

Ze rijst, en de reien
  ze rijzen meteen,
de poorten slaan op weer
  en alles is heen.

Assumptio is 't, en
  mijn ziel, o mijn ziel,
of u 't overheerlijk
  visioen nu ontviel,

eens staat gij, verrezen,
  verheerlijkt bij Haar,
en de eeuwen door zult ge
  Ze toejuichen dáar!

SANCTA AGNES, V. M. B.

Hoe heerlijk staat ge in 't wit gewaad
met kuischen vrede in 't vroom gelaat,
    lieve Agnes, vóor mijn oogen;
zoo ik uw naam maar noemen kan,
van reine liefde telkens dan
    voel ik mijn ziel bewogen.

Eenzelvig lam, dat om den stam
van 't Kruis gebonden, grazen kwam
    op Jezus' malsche weide,
en lesschend uwen liefdedorst
ter gratiebron, dan op zijn borst
    u schuldeloos vermeide.

Uw lieflijkheid heeft God verleid,
Hij wilde uw hart Hem toegezeid,
    en u zijne Agnes noemen.
Hij heeft uw duifschen hals getooid
met paarlen, en uw hoofd vermooid
    met lelieblanke bloemen.

Nooit hield de booze u in zijn macht,
geen wereld heeft u ooit verkracht,
    geen passie ooit geschonden;
maar 't Lam gewijd, bleef in den strijd
vol reinheid uw aanminnigheid
    en vlekkeloos van zonden.

En juublend kwam het Liefde-Lam,
toen 't leven u de beul ontnam,
    en teeder-kronend tegen,
en waar de blanke maagden gaan,
stapt Ge als een leidster vorenaan
    door Jezus' hemelwegen.

Wel komen mag me een kwade dag,
de lach, dien 'k in uw blikken zag,
    zal toch mijn ziel verblijen,
me vromend steunen overal,
tot ik u dankend volgen zal
    ter maagdelijke reien.

JOZ. DE VOGHT.

ONS LEVEN

AAN DE « SCHACHTEN » (1)

INLEIDING

Ik bewoon het Justus-Lipsius-college, vulgo « den Just », Minderbroedersstraat, 29, Leuven. Aan dat — gelukkig of ongelukkig — toeval heb ik het te danken dat ik in 't bezit gekomen ben van een handschrift dat ... maar ik loop te gauw. Laat me eerst klaar en methodisch en wetenschappelijk mijne zaken inleiden, zooals dat een ordentelijk handschriften-uitgever betaamt...

Ontdekking van het Handschrift

Het handschrift dat ik de eer heb in de onderhavige bladzijden uit te geven werd, geachte lezer, door mij ontdekt op 13 Oogst 1907, omtrent twee uren van den namiddag. Te half-twee (let wel op dat het Just-Lips-noenmaal in de vakantie te half één begint in plaats van te één uur) had ik genoenmaald, een kopje koffie gebruikt — rooken doe ik niet — en daar het te heet was om te gaan wandelen ('t was twee dagen vóor half-Oogst en dan kan 't immers vervaarlijk heet zijn) ondernam ik een langzaam kuiertochtje door de schaduwrijke gangen van den linkervleugel des collegegebouws. Ik beken dat ik nieuwsgierig ben van natuur. 't Is een gebrek — maar wie heeft er geen? De deuren der studentenkamers stonden open — de witters en behangers waren er 's morgens aan den gang geweest — en ik stak overal mijnen kop eens binnen. Er was daar niet veel te zien : de meubels stonden, bestoven, te midden van den vloer en de vloer vertoonde ettelijke gesternten van kalksopvlekken. Voorts rook het er naar kalk en naar stijfselpap. Uit nieuwsgierigheid — ik heb het al gezegd dat ik nieuwsgierig ben —

(1) Uit den schetsenbundel, die met October zal verschijnen in de *Keurboekerij*, te Leuven.

GUSTAVE VAN DE WOESTIJNE : *Joz. De Cock.*

trok ik hier en daar een schuif open en vond daar niks bijzonders in: pijpstelen zonder kop aan, brokken krijt, beroeste pennen, knoppen en dergelijke kostbaarheden meer. Nievers geld, tenzij op één plaats een kwade duit: die heb ik door 't venster in de Dijle gegooid. Zoo kwam ik aan de kamer nr 207 en dáar, in de tafellade, heb ik het handschrift ontdekt. Ik spaar u de beschrijving van mijn vreugde: stel u Colombus voor toen hij Amerika vond.

De Schrijver

Na een aandachtig onderzoek van het handschrift, volledigd door de studie van de registers des Gestichts en door een interview met de toenmaals niet-met-verlof-zijnde knechten bleek het me dat de schrijver van het handschrift was een zekere Pol Wilmans, student in de medicijnen, gewezen schacht, oud 18 à 22 jaar, geboortig uit een Oost-Vlaamsch dorp, woonachtig in een ander dorp van dezelfde provincie. Ik schreef hem op staande voet een brief waarin ik hem de ontdekking berichtte van zijn handschrift, hem geluk wenschte met den inhoud, hem om verschooning vroeg, omdat ik er kennis van genomen had, en hem mijn diensten aanbood om het te laten drukken — want dat het een druk volkomen waard was. Hij antwoordde per omgaande: « Hartelijk dank, ik dacht dat het verloren was, stuur het mij a. u. bl. zoo gauw mogelijk terug. Van uitgeven kan er geen sprake zijn. » Ik stoorde me niet aan dat antwoord. Sterk door de onwrikbare rechten der Wetenschap zond ik het handschrift per fietsenden bode naar de celgevangenis met dringend verzoek er dádelijk een afschrift van te vervaardigen.

Twee dagen later stuurde ik het handschrift naar den eigenaar en het afschrift naar den drukker.

I

Ik woon vijftig trappen hoog. Boven mij is de zolder, die is onbewoond. Onder mij woont een student, die van 's morgens tot 's avonds piano speelt. Niet onophoudelijk: alleen op de tijden door 't huisreglement daartoe vergund, maar die uren neemt hij zoo stipt en zoo volledig waar, dat,

indien ik niet uit gewoonte altijd naar mijn wekker keek, aan 't begin en 't einde van zijn muzikale oefeningen steeds juist zou weten hoe laat het is. Links van mij is een kamer waar ik nooit gerucht hoor. Dat zou me doen vermoeden dat ze leeg staat. Maar, vermits er elken morgen, laat me zeggen, elken voormiddag een student uit te voorschijn komt, moet ik aannemen dat ze althans 's nachts bewoond is, ondersteld zijnde dat het volstaat een kamer te beslapen om gezegd te kunnen worden ze te bewonen. Rechts van mij woont een student die altijd thuis is, te oordeelen aan 't voortdurend getrappel en gestommel en geschuif; ik denk dat 't een student is die studeert, tenzij hij blokte, want dat is nog heel wat anders. Rechtover mijn deur, aan den overkant van den anderhalfmeter-breeden getichelden gang, huist ook een student: die laat me nu en dan zijn tegenwoordigheid vernemen door vlijtig vioolgestrijk.

Op mijn kamer is niet veel te zien. Kijk ik omhoog, dan zie ik een gewitte zoldering en in de hoeken zwartbestoven spinnewebben. Kijk ik omlaag, dan zie ik een plankenvloer met zand tusschen de voegen en verroeste nagelkoppen ernaast. Rondom aan de muren grijs behangpapier met groene blaren en roode bloemen. Voorts een kachel die zelden brandt : de kolen zijn te duur; een schrijftafel met inktvlekken en meskerven; een rekje met een stapeltje schrijfboeken, bah! — twee stoelen behoorend tot den meubelvoorraad van 't huis en een kapotte gevlochten zetel goedgunstig achtergelaten door mijn voorzaat.

Slotsom : niets dat het bezien waard is.

Met Gods buitenwereld ben ik in betrekking door twee vensters met versleten, wit-geweeste gordijnen. Die laten licht binnen door de ruiten. Zet ik ze open, dan stroomt er ook lucht binnen — maar niet altijd gezonde : er is ginder beneden een scheikundig laboratorium.

Als er iemand op mijn kamer komt en door de vensters kijkt, zegt hij : Hier is niks te zien. Die « iemand » is mis. Hij heeft oogen en hij ziet niet, zooals de Schrift zegt. Als *ik* naar buiten kijk, zie ik veel dingen. Alles hangt af van de oogen die men van Ons Heer gekregen heeft.

Ik hoef niet eens vóór mijn venster te gaan staan. 't Is genoeg dat ik een stoel neem, mij erop zet en gerust achter-

overleun tegen den gangmuur, met de beide voeten op den voorsten sport, dan zie ik al een heele boel. Ik zie op de hoogte van mijn vensterblad een kornis van roode uitspringende steentjes; ik zie vlak daarboven een bruingeverfde dakgoot met zinken bovenrand — door de kracht van mijn redeneervermogen weet ik dat ze van binnen met zink beslagen is; ik zie boven de goot een steilloopend dak van roode pannen, en boven de regelmatig-kronkelende vorstlijn een strook hemel, die aan den bovenkant begrensd is door den arduinen bovenrand van mijn vensterraam.

Dit alles zie ik reeds bij den eersten vluchtigen blik. Maar als ik scherper toekijk en al de kleine bijzonderheden beschouw, dan ontdek ik nog zooveel meer.

Ik bezie de pannen. Ze zijn van een bijzonder maaksel: vierkant met een neg te midden zoodat er twee rond uitgeholde voren in zijn en elke pan er ongeveer uitziet als een boek dat geopend maar met den rug omhoog op mijn lezenaar ligt. Oorspronkelijk waren ze naar alle vermoeden even rood. Nu niet meer. Elke pan is een schilderij op haar eigen, geteekend door regen en zon en mos. Groote verscheidenheid van kleuren is er wel niet. De grondkleur blijft onveranderlijk rood en de bijkleuren schakeeren zich tusschen donkergroen en zwart. Maar 't is de teekening, het lijnwerk op elke pan en 't is de verdeeling der kleuren, hun scherpe tegenstelling of hun zachte overgang van de eene in de andere. Er zijn geen twee pannen die op malkaar gelijken. En dan de verschillende belichting: nu eens de zon erop, die de pannen doet leven, doet lachen, doet schateren; dan weer wolken of mist, die allen gloed dooven en de pannen zoo weemoedig, zoo somber maken. Als 't regent, dan blinken de pannen en zien er zoo frisch en zoo levendig uit — men kan parmantelijk zien dat een bad hun deugd doet zoowel als aan een mensch. Ik heb al eenige keeren sneeuw op 't dak gezien: dat is eens goed voor de verandering, maar 't eentonig, dat wit overal, en 't verveelt spoedig. Ik heb liever de pannen elk met haar eigen schildering. Ik kan me waarlijk soms inbeelden dat ik in een groote muzeumzaal op een rooden malschgevoerden kanapee zit en zalig genietend de wonderwerken der groote meesters aanschouw. Somwijlen krijg ik lust om de pannen te tellen. Dat geeft afleiding als

men moe is van studeeren. En 't is een nuttige bezigheid : 't oefent het oog en de wiskundige knobbel. Ik ben nooit straf geweest in de wiskunde en ben er tot nogtoe niet in geslaagd met mijn optelarbeid een bevredigenden uitslag te bereiken. Maar het is geen gemakkelijk werk. Ieder keer dat ge haast gedaan hebt met een rij te tellen komt er een musch afgefladderd. Al was het acht dagen geleden dat ge er een gezien hebt, op dát oogenblik komt er een op de vorst of in de goot zitten, en verstrooid zijt ge, onvermijdelijk, en alles is te herdoen. De grootste moeilijkheid komt evenwel dáaruit voort dat niet alle rijen evenveel pannen bevatten. De tien onderste zijn afgebroken door een kapellevenster.

Een aardig hokje is dit : net een kapelleken, met een schaliën dakje en een geelgeverfd deurken met twee ruitjes. Maar de ruitjes zijn gebroken. Soms staat het deurken open en vergunt me inzicht in een gapende, leege donkerte. 't Gebeurt dat er even een hoofd in verschijnt : een knecht, denk ik, die daar ergens zijn kamer heeft. Sedert een paar weken evenwel vertoonen zich daar merkwaardige dingen.

Elken Zaterdag voormiddag, omtrent elf uren, verschijnen daar twee jongens. De eene moet zoowat zeventien jaar oud zijn : zwart haar, bleek gezicht, hoog wit halsboord, gouden horlogeketting. De andere is in de eerste-kommuniejaren : een levendig ventje, met langblond, zijwaarts gekamd haar en zachtblozende kaken. Beiden rooken een sigaret en spreken — ze zijn immers in een Vlaamsch college — Fransch. De kleine staat vooraan in 't daglicht : hij houdt zijn sigaret voorzichtig tusschen duim en wijsvinger vast, puft grijsblauwe rookwolkjes uit zijn rood lippentuitje en kijkt ze na in hun vlucht naar buiten, de assche strijkt hij af aan den gootrand. Nu en dan wendt hij 't hoofd naar den grooten, die achter zijn rug staat in de schemering, en lacht hem aan met witte tanden. De groote is hem zeer genegen : hij wroet met zijn lange, bleeke vingeren in de blonde lokken, verwart ze, strijkt ze weer effen, aandachtig, troetelzacht. Als de kleine zijn sigaret op heeft en 't gloeiend stompje weggooit, grijpt de groote hem met de linke hand onder het ronde kinnetje, duwt zijn guitig kopje achterover tegen zijn borst en steekt hem een nieuwe sigaret tusschen de tanden. Zoo staan ze daar stil pratend, lachend sigaret-

tenrookend, in ongestoord-eenzame vriendschappelijkheid bij malkaar van elf uren tot half twaalf. Dan belt het, dan legt de groote zijn arm over de schouders van den kleine en trekt hem mee in de donkerte. Collegejongensgeluk!...

Als ik nu mijn stoel verlaat en vóor mijn venster rechtop ga staan, de handen in de zakken, zonder me te bukken, dan zie ik, behalve de hemelstrook boven vernoemd en behalve het dito dak, een onafzienbaar muurvlak, dat loodrecht omlaag schiet van aan de bruingeverfde dakgoot tot op een diepte, die beantwoordt aan de vijftigtrapsche hoogte die ik bewoon. Dat vlak is samengesteld uit roode steenen, bleeker-rood dan de pannen. liggend de eene laag boven de andere, beurtelings hun lang zijdevlak en hun smal kopvlak vertoonend, regelmatig gescheiden door grijze, staande en dwarse mortelstrepen. Op zichzelf biedt die muur weinig afwisseling in kleur en teekening. Lang niet zoo merkwaardig als 't pannendak. Maar zijn eenkleurigheid is verbroken door twee reeksen wijd-gapende openingen, drie rijen zwartvlekkende ankerijzers en twee rijen zwartlattige ijzeren roosters. De openingen zijn gevuld met negen ruiten, gevat tusschen een arduinen dorpel, een arduinen deksteen, een arduinen kruis en het noodige houtwerk. De bovenste zes ruiten zijn doorzichtig, de onderste drie zijn mat.

Door het doorzichtig glas der opperste vensterreeks heb ik een kijk op de alkoven van een college-slaapzaal (1). Delenhouten alkoven de eene naast de andere. De lijnwaden roodgezoomde voorhangsels zijn in twee helften opzij geschoven en ik zie in elk hok een bed met sneeuwwitte sprei; naast elk hoofdeind een waschtafel met witte kom, witte kan, spiegel en de rest; naast elk voeteind een hoog, smal kleerkasje, dat opengaat met een deurtje. Op sommige kleerkasten ligt er een valies; op andere liggen bestoven boeken.

's Morgens kwart voor zessen wandelt er een bel door de slaapzaal, dan worden de plooirijke vensterbehangsels, met gezingzang van schuivende koperen ringen, weggetrokken en worden de ingewanden van de zaal voor mij zicht-

(1) Er is spraak van het Collège Archiépiscopal de St-Pierre, Internat-Externat, Section des Humanités, etc. Zie het koperen schild op de poort.

baar. Alle alkoven zijn dicht. Tegen vijf minuten voor den zessen beginnen de gordijnen er van te leven, te schudden en te bulten door 't gestoot van ellebogen toehoorende aan wasschende en kleedende armen. Na een tijdje komt er iets naar buiten geslopen : een kop nog blinkend van 't nat en suf-droomerig — verdwijnt geluidloos in een smal gangetje. Aan de eene alkoof na de andere ontsluipt aldus een zwijgende gestalte tot ze alle leeg zijn — en er kloosterzusters komen met zwarte falies en blauwe schorten, die al de vensters opengooien en de bedden onttakelen, en rammelen en roffelen met akers en borstels, overenweer loopend met stille bedrijvigheid tot alles weer netjes en ordelijk ligt en staat en blinkt zooals 't behoort. De zaal blijft roerloos en verlaten tot 's avond kwart na den achten : dan komt een knecht met een lange wiek de gasbekken ontsteken, de vensters sluiten en de voorhangsels toetrekken. Te half negen krijgt elke alkoof weer haar levenden inhoud. Door de venstervoorhangen heen zie ik de heldere vlekken der gaspitten, anders niets. Zoo blijft het den ganschen nacht tot 's morgens kwart voor zessen : schaduwdiepe voorhangplooien en daarachter het bleeke geschijn van de gaslichten. 's Morgens herbegint weer 't spel van daags te voren.

Door de onderste vensterreeks ontwaar ik zwarte lessenaars in gewitkalkte lokalen : dat zijn klassen. Op vaste uren komen daar knapen binnen met stapels boeken, die ze op hun beide handen voor hun borst dragen. Ze leggen die boeken alsook den pennestok achter hun oor en 't liniaal in hun mond, vóor hen neer op de lessenaar, maken een kruis, blijven een oogenblik rechtstaan, maken een kruis en zetten zich dan op de banken. Ze smijten boeken open, kijken, luisteren, zien om, babbelen — soms stijgt er vaag stemgeluid door het venster heen tot mij op,geluid van den meester, die leeraart, of van den scholier, die antwoordt. Op een gegeven oogenblik staan ze allen tegelijk recht in hun banken, maken een kruis, dan nog een, steken den penhouder achter hun oor, nemen 't liniaal tusschen de tanden, laden hun boeken op hun handen tegen hun borst, en verdwijnen, reeksgewijs lijk de ganzen, door een onzichtbaar gat.

Dat gaan en komen in de slaapzaal en de klassen, dat gedoe en bedrijf achter de bovenste en de onderste vensters,

zijn als regelmatig weerkeerende levende beelden van een kinematograaf.

Er is werkelijk veel te zien op mijn kamer. Vooral als ik mij nu vooroverbuk, mijn armen gekruist op mijn vensterblad steun en naar buiten staar. Dan zie ik water : van aan den voet van mijn gebouw tot aan den voet van 't college, en op 't oog geschat is dat wel tien meter ver, zie ik niets dan loopende water. Het komt van rechts, ginder van onder die houten brug met lage, roodgeverfde ijzeren leuning, het likt de wortels der struikgewassen van den tuin waartoe de houten brug toegang geeft, het schuurt mortel en steenen weg uit den collegemuur, loopt zich ten pletter tegen den pijler van de steenen brug, ginder links, en verdwijnt met pijnlijk gerimpel onder de twee donkere gewelven, waarover menschen gaan en wagens hotsen. Dat water, dat groene water is nooit moe,het loopt altijd, 't is de eeuwigdurende beweging. Sedert verscheiden maanden kijk ik elken dag een keer of tien door mijn venster : nooit staat dat water stil, het beweegt altijd, het kent geen rust, evenmin als de zon, evenmin als de tijd. 't Is een zonderling gevoel als ik me 's avonds te bed leg en even voor het inslapen denk : Nu ga ik stil liggen tot morgen vroeg half zeven, maar ondertusschen glijdt hier beneden mij, geruischloos, doch gestadig, het water. Het is onverschillig aan licht en donker. 's Avonds zie ik zijn schuiving niet: dan zie ik alleen een kuil vol zwartheid. Overdag teekent de zon er het schaduwbeeld in van den hoogen collegemuur met de kruislijnen der vensterramen en de trillende lijn van den dakgootrand; naast de dakgootlijn weerspiegelt zich dan, in het effene lichtblinkend vlak, de hemel met zijn wolkenwit en zijn luchtblauw. 'l Is alleen gevoelig voor den wind. Als die begint te schuifelen en te blazen, toornig omdat de twee hooge muren zijn opgezwollen longen platduwen, dan huivert er een rimpeling van angst over het watergelaat en in de diepte krinkelt en wringt zich de dakgootlijn als een gepijnigde slang. En dan, als het regent, dán komt er leven in het water, dán is 't de moeite waard om er naar te kijken. 't Wordt dan één onontwarbare wemeling van gaatjes, die zoo geboord weer verzwinden, van kringetjes, die in 't verwijden samenbotsen en vervloeien, van bobbels en bellen,

die dansen en huppen, een oogwenk maar, en dan stukspatten. O, de heerlijke ruisching van den regen, die in tallooze evenwijdige stralen neerzijgt uit de spenen der wolkenuiers daar omhoog, die afdrijft van het felblozende dak van pan tot pan in onafgebroken vloeiing, die tokkelt en rommelt in de blikken buis langs den hoogen muur en uitgulpt over den plas met een gerinkel van zilver. Hoe verandert dan in eens de kleine rivier. Haar rug zwelt zienelings, ze loopt niet meer stil en gezapig, ze stuwt en dringt met jachtig geweld haar wateren voort, ze sleept met gedempt gegrom stokken mee en droge blaren en savooistekken, draait en wentelt die speelsch-wreed-omendom in haar wielende kolken en bots! smakt ze onverhoeds tegen den pijler der steenen brug, terwijl zij, grijnslachend van pret, onder de bogen heenjoelt.

Er is werkelijk veel te zien op mijn kamer.

Alleszins de levende wezens, die ik te zien krijg, zijn niet zeer talrijk. Menschen komen er weinig over mijn waterstraat : er is al een paar malen een zwart vierkanten boot, een uitgediende beerbak, meen ik, voorbijgevaren dien een man met langen staak en veel krachtinspanning voortstootte tegen stroom op. Musschen, dikke grauwe musschen, zie ik dikwijls zitten sjilpen op den vorst van 't collegedak. Visschen, ja visschen...

Over eenigen tijd wou ik weten of er geen visschen zaten in 't water. Ik had er nog geen enkelen zien bovenzwemmen. Maar 't kon zijn dat ik te hoog zat — vijftig trappen hoog! — om iets te kunnen ontwaren. En een verrekijker had ik niet. Doch 'k wilde zekerheid hebben en nood zoekt raad. Ik kocht een eind touw en een vischhaak, maakte den vischhaak aan het touw, stak aan den vischhaak een bolleken tarwebrood, en liet het verraderlijk aas neerzakken door mijn venster. Het touw was wel tien meter te kort en ik haalde het weer in. Toen zocht ik al de stukskens koord bijeen, die op mijn kamer te vinden waren, bedelde om de eindjes van mijn buren, knoopte alles aan mekaar en wierp het aas weer uit. Nu bereikte ik water — mijn lijn was zelfs te lang. Twee uren aan één stuk stond ik op vangst bij mijn venster met de lijn in mijn hand, maar de visch wou niet happen. Toen werd het donker en ik bond het kamereinde

van mijn lijn aan den poot van mijn schrijftafel. Ik liet het zoo den heelen nacht en 's anderdaags, voor ik me waschte, trok ik op : er hing een eindje riet aan. Ik zal 't eens anders beproeven, in den voormiddag wandelde ik 't veld in en ving een stekskensdooske vol pieren. Ik schoof een pier over den angel, vierde de lijn en bond ze weer stevig aan de tafel. Een dag en een nacht liet ik den pier lokken in 't water, dan haalde ik op : de pier was weg. Er is stellig visch in 't water, redeneerde ik, en ik liet er een tweede pier aan gelooven. Ook dezen tweeden liet ik een dag en een nacht te water : hij hing er nog aan, bleek-doorweekt, maar geen spoor van visch. Ik verbruikte den derden, den vierden, den vijfden, den zesden, den zevenden, den achtsten, den negenden : allemaal vruchteloos. Eindelijk, met den tienden en laatsten is het gebeurd.

Ik was juist thuisgekomen van een les over scheikunde en zat bij mijn schrijftafel, met de pen in de hand, verdiept in de herziening van hetgeen ik onder de les in mijn cahier had gekrabbeld. Ik vergeleek druk de formuul van den professor (1) met de formuul van mijn college-handboek. Het klopte niet. Ik zocht en herzocht.Was de professor mis? Of was mijn handboek mis? Of had ik niet goed geluisterd? Of verkeerd verstaan? Ik was met dit vraagstuk zoo in de war dat ik geen aandacht gaf op het langsom nader komend en langsom luider wordend geplons ginder buiten in het water, noch op het stijgend gerucht en geroep, ginder ievers in de straat. Even flitste de voorstelling door mijn brein : Alweer de man met zijn beerbak die voorbijvaart en de schooljongens die, over de brugleuning hangend, hem achternakijken...

Maar opeens begint mijn tafel te leven. Snok! Ik krijg cahier, handboek, inktpot, inkt en heel den rommel op mijn schoot; pardaf! mijn tafel ligt op haar zomerzij en schravend en botsend en tuimelend rijdt ze naar mijn venster toe. Spokerij! gil ik, opschrikkend uit mijn geleerd gepeins. Dan bemerk ik dat ze voortgerukt wordt met de vischtouw aan haar poot. « Verduiveld, vloek ik, trekt die schurk van een

(1) Zie *Programme des Cours* voor année académique 1906-1907. Van Linthout, Louvain, 1906, blz. 35.

veerman aan mijn lijn? ik giet hem een kan water over zijnen kop! » Meteen spring ik mijn slaapkamer binnen, grijp mijn kan, leun uit het venster... Van ontsteltenis en verschot laat ik mijn kan uit mijn handen glijden — aan mijn engeltouw hangt een koe...

Een roodbonte koe, tot aan den balg in 't water, staat daar met haar linker voorpoot in 't water te dorschen en te slingeren met haar gehoornden kop en te zwiepen met haar staart. Mijn lijn is rond haar poot gekronkeld en slaakt haar prooi niet. De koe snokt en trekt en stampt dat 't water ervan schuimt en opvliegt, lijk gekwispeld, en neerregent over haar rug en flanken. Mijn tafel beukt den binnenwand van mijn kamermuur met haar vier pooten tegelijk en schalottert het mooie behangpapier — deerlijk om zien. Op de steenen brug is 't zwart van volk dat kijkt en jammert en lacht en beveelt en raadt. Midden in den troep een blauwgekielde boer die, met een gezicht van wat kan ik er aan doen? het droef-dwaas bedrijf van zijn ontsnapte koe gadeslaat.

« He daar, student, snijd die koord af, stommerik! » schreeuwt er een peterman.

« Wat heeft die vent mij te kommandeeren? grommel ik. Ik wil een schadevergoeding voor mijn gebroken kan. Ik hijsch die koe op en houd ze als pand op mijn kamer. »

En zonder meer komplimenten begin ik uit alle lijfkrachten te trekken aan mijn lijn. 't Gaat niet makkelijk, want de koe weert tegen. Ik trek dat mijn spieren kraken, mijn voeten geschoord tegen de plint. Knak! de lijn knapt, daar sla ik achterover op mijnen rug en lig te vloer zoo lang ik ben. Ik spring overeind en schouw door 't raam. De koe lag op haar rechterzij en drijft, spartelpootend, mee met het water in de richting van de brug. Ze stoot tegen den pijler, komt te been, zet de voorpooten op het schuin bovenvlak van den pijler, lacht de toeschouwers aan, die van schrik uiteenschuiven, klautert over de leuning, schudt het nat uit haar kleeren en gaat doodbedaard mee met den boer, die zijn pijp stopt.

Daarna heb ik mijn vischtouw opgerold, mijn tafel op haar pooten gezet, de kannescherven in 't water gegooid en met nieuwen moed scheikunde gestudeerd.

II

Eergister voormiddag werd er op mijn deur geklopt.

Ik was bezig met mijn scheikunde — dat is het lastigste vak in 't eerste jaar, omdat de meesten er nauwelijks 't a b c van kennen als ze te Leuven komen en omdat de professor verschrikkelijk is lijk de hertog van Alva (1).

Ik houd me stil als een muis en overweeg bij mezelven : Zal ik opendoen of niet opendoen? Binnen kan er niemand, mijn deur is altijd op slot. En over mijn sleutelgat heb ik, met een platkop, een kartonnetje vastgeprikt, zoodat geen onbescheiden oog mij beloeren kan.

Er wordt opnieuw geklopt : nu harder, zenuwachtig.

Het geklop heeft gelijkenis met het teeken dat ik afgesproken heb met mijn kameraad. Misschien brengt die zijn cahier.

« Ja! ik kom! »

Ik sta op en doe open : 't is mijn kameraad niet, 't is een student van 't vierde jaar, met een mooien langen baard, om jaloersch te worden, en met een neusnijper.

« Ha! ge zijt toch thuis. » zegt hij.

Ik hoef hem niet te noodigen, hij komt binnen, pakt een stoel, schuift zijn viersterrige verkleurde muts in zijn nek, kruist zijn beenen,

« Geef mij een glas bier en een sigaar, » zegt hij.

Ik gehoorzaam en geef hem een glas bier en een sigaar.

Hij ontsteekt zijn sigaar, gooit het vonkend steksken op mijnen vloer, drinkt met een teug zijn glas leeg.

« Schenk nog een vol, » zegt hij.

Ik doe dat en als ik de flesch neergezet heb kijk ik hem vragend aan.

« Wel, » begint hij, « ik kom hier als eerste schrijver (2) van *Met Tijd en Vlijt.* Er is nog geen stof genoeg voor de vergadering van morgen avond. En straks moet ik naar den drukker met de kopie van de dagorde. Hebt ge niets liggen om voor te lezen? 't Moet maar een kwartier of twintig minuten duren.

(1) Die verschrikkelijkheid is maar schachteninbeelding.

(2) Zie de jaarverslagen van dit genootschap, vooral 't verslag over 't jaar 1906-07.

« Ik? voorlezen? ik heb niets. »

Dat voorstel om voor te lezen in 't openbaar, iets wat ik van mijn geheel leven zelfs in mijn droomen niet had gedaan, bedonderde me zoo onverwachts en scheurde zoo'n splinternieuwe wildvreemde wereld voor mij open dat ik het met schuddend hoofd en twee afwerende handen tegelijk honderd uren van mij afwees.

Maar de eerste schrijver van *Met Tijd en Vlijt* plooide niet. Hij keek mij vlak in 't gezicht en scheen in mijn oogen iets te lezen dat niet in den haak was.

« Hoor eens, » zei hij, « gij zijt niet voor niks lid. En als ze allemaal weigeren te lezen, waar moeten we dan naartoe? Het kunnen toch niet altijd de oudsten zijn die werken, de jonge moeten ook iets doen. Wat zou d'r gebeuren als er geen nieuwe werkers aanschoven? Ge moet niet bang zijn : d'r zal u niemand opeten, integendeel. Trouwens, ik weet dat ge kùnt. Ik heb uwe dingen gelezen in *De Student* (1). 't Was goed. 't Was heel goed. Ge zult dus morgen avond lezen, he? Zeg maar ja. Ik moet voort.

« Als 't dan volstrekt moet, » zei ik toegeefelijk bijdraaiend. « Maar ik zeg 't u voorop, 't is maar een prul, 't heeft niets te beteekenen. »

« Tut! tut!... wat moet ik als titel aangeven? »

« Ik weet het zelf niet... En ik moet er eerst nog veel aan veranderen. »

« Verander zooveel als 't u belieft. Ik zal dus zetten : Lezing door Pol Wilmans. Salut! Tot morgen avond! »

Hij dronk zijn glas uit, streek zijn cigaar af aan den bovenrand van mijn kachel, sloeg mijn deur met een forschen flap toe en roffelde de trappen af.

Onnoozel kieken! zei ik tegen mijzelven, u zoo te laten

(1) *De Student* is een tijdschrift voor het Vlaamsch studentenvolk. « Hij verschijnt vier keeren ieder jaar, onder de schoolverloven (Nieuwjaar, Paschen, Half-Oogst, Half-September), met minstens 44 blz. Hij kost 1 fr. voor 't binnenland, 1,30 fr. voor 't buitenland.

» Inschrijvingen, opstellen en mededeelingen te zenden naar het *Bureel van de Student*, *te Lier*. Bijdragen moeten inkomen *zes weken* vóor het verschijnen van iedere aflevering. » (Omslag van XXVIIen Jaargang, IIe Aflevering, Paschen MCMVII.)

vangen. Ik draaide mijn deur op slot en stoelde me weer vóor mijn scheikundige papieren. Ik boog mijn hoofd vanher over de formules en bestaarde de geheimzinnige hoofdletters en cijfers, die me al zooveel hersenpijn gekost hadden. Het ging niet. Mijn oogen staarden wel op het papier en zagen de letters en de cijfers, maar slechts als iets vaags en vormloos in de verte. Mijn gedachten mijmerden gedurig weg naar de vergadering van *Met Tijd en Vlijt* en naar mijn lezing. Een oogenblik kwam het voornemen in mij op om maar eenvoudigweg niet te gaan : dan was ik er van af van de nachtmerrie. Maar dat vond ik laf. Ze konnen mijn voordracht uitlachen, als ze wilden, maar ik zou niet laf achteruit wijken. Ik had nu, onbezonnen genoeg, mijn woord gegeven, ik moest het nu maar houden. Maar wat zou ik lezen?

Ik bezat in geheel mijne wereld niets anders dan de eerste bladzijden van een dagboek, dat ik aangelegd had na lezing van een Engelschen roman, waarin de held ook een dagboek hield. Die eerste bladzijden waren nog maar zestien in getal en behelsden — bij gebrek aan schokkende gebeurtenissen in mijn studentenleven – de zeer omslachtige, kwasi-humoristische beschrijving van het leelijk, vervelend uitzicht dat ik sedert maanden door mijn venster genoot. Er was geen ander uitkomen aan : met dat stuk dagboek moest ik maar voor de pinnen en dat bleef dus vastgesteld. Ik haalde het voor den dag uit het diepste van mijn tafellade. Ik las het. Ik herlas het. Ik herlas het vijf of zes keer. Den eenen keer vond ik het nog zoo slecht niet en dacht ik : Pol, ge zijt een kranige, er groeit nog iets uit u. Doch den keer daarop vond ik het bepaald flauw, zouteloos langdradig. Dan zette ik me aan 't veranderen, schrapte hier wat uit, laschte daar wat in, verbeterde en verslechterde links en rechts, zoodat het er op den duur ging uitzien alsof er een klokhen met twaalf kiekskens hun aas op gezocht hadden. Ik schaamde me dat gekribbelkrabbel en werd er zelf niet meer wijs uit. Ik schreef het dus van 't begin tot 't einde weer over in 't schoon, klampte me vast aan de spreuk : beter is vijand van goed en, met algeheele overgave aan mijn lot, wachtte ik den grooten Vrijdagavond af.

Die Vrijdagavond kwam.

Tegen kwart na acht trok ik, met een halve pieterman

en een stuk kaas in mijn maag, met den daver op mijn lijf en met de papieren in mijnen binnenzak naar het lokaal van het taal- en letterlievendgenootschap *Met Tijd en Vlijt*. Dit lokaal is gestaan en gelegen in de Minderbroedersstraat, nr 20, en vereenzelvigt zich met de groote feestzaal, éénhoog, van den Boerenbond. Ik trok de poort binnen, stapte door de duisternis den gekasseiden koer over en besteeg rechts den breeden, arduinen kronkeltrap, die mij zoo meteen aan den ingang bracht van 't lokaal.

Ik moest knipperoogen toen ik plots uit het donker in het schelle licht trad van de gloeilampen, die op gelijke afstanden rijen langs de lange, beschilderde zijwanden. Er was al veel volk. De eenen zaten al neer op de houten stoelen rondom de planken-op-schragen, die de tafels verbeeldden; ze hadden echter de pintfleschjes nog niet aangeraakt, die langs den rand van de tafels in 't gelid stonden, en de glazen — een glas naast elke flesch — waren nog droog; ze vergenoegden zich voorloopig met hun pijp en bliezen dikke dampen naar den hoogen, schemerigen spitsboog der bruinhouten zoldering. Anderen stonden in groepjes van drie, vier bijeen en praatten en lachten en jokten. Er hing in de zaal een nijverig geronk als van een reusachtigen biezwerm, maar boven 't vaag gemommel spichte hier en daar een schaterlach of een scherpe roep. Gedurig kwamen er nog leden binnen : ze keken een oogenblik de zaal rond om kameraden te zoeken, drumden door den hoop heen om te komen waar ze zijn wilden, hingen muts en overjas aan den kapstok of over een vrijen stoel en namen plaats.

Ik had al bijval van als ik mijn hoofd liet zien. De eene riep : Vivan Pol! de ander riep : Astek! een derde vroeg : Wat ga je lezen? Velen keken mij aan als een wonderdier. 't Was te veel eer om te beginnen. Ik bemeesterde gauw den eersten stoel dien ik tegenkwam, plakte mij neer, glimlachte en zweeg.

Ik haalde de kaart met de dagorde uit mijnen zak en liet er mijn oogen overheen loopen. Ik kende den tekst van buiten, want sedert 's morgens had ik hem al een keer of twintig gelezen. Maar — ik moest me toch een houding geven. En, rechtuit gezeid, het streelde mijn ijdelheid mijn naam daar voluit gedrukt te zien; mijn oogen aaiden met

welgevallen dien enkelen regel waar voor alleman zichtbaar geschreven stond : Lezing door Pol Wilmans; ik lette niet op 1. Voorstelling van nieuwe leden, noch op 2. *Over Kunst*, door X. maar telkens keerden mijn blikken terug naar en bleven ze haperen bij 3. Lezing door Pol Wilmans. Ik verdiepte mij of gebaarde mij te verdiepen in de studie van de dagorde. Feitelijk echter zag ik de dagorde zonder er iets bij te denken. Ik dacht en voelde alleen mezelven als voorwerp en middenpunt van de algemeene nieuwsgierigheid. 't Was vereerend maar onaangenaam. Ter verandering trok ik nu en dan mijn uurwerk uit. De dagorde beweerde dat de vergadering te 20.15 uren (1) stipt beginnen zou. Maar jawel. 't Was nu al tien minuten over tijd. Waarom begonnen ze niet? Ik tuurde over de koppen heen naar het vooreind van de zaal. Aan de groene bestuurstafel zat nog niemand. De eerste schrijver drentelde daar over en weer met papieren in zijn handen en sprak nu den een aan, dan den ander. Maar ik zag den voorzitter nog niet. Zou die niet komen? Op dat oogenblik kwam hij binnen en schoot hij met haastigen stap tusschen de uitwijkende groepjes door naar voren. Hij trok zijn overjas uit, lei dien op een stapel stoelen langs den muur en smeet zijn hoed op den overjas. Dan gaf hij een hand links en een hand rechts, stelde een vraag aan den een, gaf een inlichting aan een ander, wisselde een paar woorden met den eersten schrijver, keek op zijne horloge, verschoot, zette zich gauw neer in den voorzetel achter de groene tafel en belde.

Al de leden hadden nu plaats genomen, staakten hun gesprekken en staarden naar de bestuurstafel in luisterende wachting. Links van den voorzitter zat de eerste schrijver. Rechts twee hoogleeraars : een leek en een geestelijke. Verderaf, aan de hoeken der tafel : bestuurleden. Achter den rug van den voorzitter rees een tooneelverhoog, vlak vóor het bontbeschilderd afgelaten gordijn stond een leesgestoelte, beschenen door twee vér-verwijderde gasbekken.

« Het woord is aan den eersten schrijver voor de lezing van zijn verslag over de vorige zitting. »

(1) Nationaal-Belgische uurtelling. Vgl. Officieele Belgische Reisgids.

Bij dit inleidend woord van den voorzitter, stond de eerste schrijver recht, en terwijl in de zaal de gesprekken stil-zoemend herbegonnen, las de schrijver zijn verslag.

Toen hij gedaan had belde de voorzitter ten tweeden male en vroeg met luide stem :

« Zijn er nog nieuwe leden voor te stellen? »

Een oogenblik stilte en vragend naar malkaar kijken.

« Neen! dan gaan we over tot het volgend punt van de dagorde en verleen ik het woord aan Pater X. om ons te spreken *Over Kunst*.

Uit de voorste rijen, waar het zwart zag van soutanes en wemelde van kruinen (1), rees er een geestelijke op, slank in zijn spannend kleed, rood van gezicht, met een bril op, die blikkerde in 't licht. Met vasten stap beklom hij den trap naar 't verhoog, bleef rechtop staan achter 't gestoelte, wendde de papieren, die hij op kinhoogte hield naar den gasbek en begon te lezen.

Nu zette 't stilzwijgen voorgoed in : het werd alleen nu en dan gestoord door 't gebruis en geplof van een fleschken, dat ontstopt werd, of door 't geklok van 't bier, dat in de glazen werd geschonken.

De Pater las gauw, met Hollandsche uitspraak der woorden. En hij las dingen die me kippenvleesch op 't lijf joegen en die me bitter deden berouwen dat ik een lezing toegezegd had. Als 't allemaal waar was wat de Pater uiteenzette, dan moest mijn lezing uitgelachen worden, dat was zeker. Gelijk alle kunst, zoo betoogde de Pater, heeft de dichtkunst tot eerste en voornaamste naastbijliggend doel de uitbeelding van het schoone. Dat schoone was op zichzelve iets anders dan het ware en het goede, hoewel alle drie, als uitstralingen van Gods Wezen, waarin zij ongescheiden en niet verschillend bestonden, ten nauwste met elkander korrespondeerden en elkander nooit mochten tegenspreken. Wat schoon was, moest waar zijn en goed.

En deze hoogwijsgeerige kunstwetten greep hij uit de lucht niet : hij bewees ze met redeneeringen zoo diepzinnig dat ik er van duizelde en hij staafde ze met een rist Latijn-

(1) Niets overdreven. Er komen inderdaad veel geestelijken naar *Met Tijd en Vlijt*.

sche spreuken om van te rillen. Ik durfde niet meer denken aan de papieren die ik in mijn zak had en die ik straks moest voorlezen. Lieve hemel! eer ik mijn dagboek begon te schrijven had ik nooit op 't schoone of 't ware of 't goede gepeinsd — en stellig niet op Gods Wezen, waarvan die drie dingen uitstralingen bleken te zijn. En, met de hand op het hart, wat was er nu schoons aan dat pannendak dat ik zag van uit mijn kamervenster? Of wat was er waars in de vischgeschiedenis? Of goeds? Het pannendak was vervelend leelijk en de visscherij, dat was een kolossale leugen...

Ik dronk mijn flesch leeg en ontstopte een tweede. Een ferm glas bier: dat zou me moed geven! Ik knipoogde tegen mijn buren die me verbaasd-glimlachend doende zagen en vezelend vroegen of ik me een stuk in mijn kraag wilde drinken...

Daar! opeens daverend handgeklap.

De Pater had gedaan, stapte af van 't verhoog en ging weer zijn plaats innemen in de voorste rijen.

Dingelingeling!

De voorzitter, haast onhoorbaar en langzaam beginnend, zooals onze onderpastoor als hij de Vasten preekt, was van oordeel dat hij het algemeen gevoelen der vergadering vertolkte als hij Pater X. bedankte vòor zijn weldoordachte en sierlijk gestelde voordracht en was overtuigd dat alle aanwezigen er hun voordeel zouden mee doen. Terwijl hij nu toch het woord had, deelde hij met langsom luider wordende stem mee, dat er bij 't bestuur een betoogschrift toegekomen was gericht tegen 't gekonkel van den Deutschen Verein, en dat dit betoogschrift ter onderteekening zou rondgebracht worden aan al de tafels.

De Deutsche Verein, zei hij, was een vereeniging die in de bres trad voor de rechten van enkele duizenden Duitschsprekenden, woonachtig langs de oostgrens van het Walenland. Hij achtte die streving rechtvaardig in beginsel, maar feitelijk was die Verein er op uit stokken te steken in de wielen der Vlaamsche Beweging, was hij den Vlamingen vijandig en was hij zoo onbeschaamd Vlaamsch grondgebied te stelen. Hij eigende zich tegen alle recht en reden, de grensdorpen toe in 't oosten der provincie Luik. Van huize uit zijn al die dorpen Vlaamsch. Het dialekt dat men er

spreekt is Limburgsch dialekt. Die dorpen zijn niet meer Duitsch dan Tongeren of Sint-Truiden. Een halve eeuw geleden waren er in die dorpen Vlaamsche pastoors. Nu hebben de All-Deutschers er gekonkeld en gekuipt tot ze meester waren in de kerk en in de school. En in naam van die Duitsch-verniste Vlamingen gaan ze tegen ons, Vlamingen, te keer. Tegen die handelwijzen moeten we ons verzetten, en dat doen we. We eischen die dorpen terug...

De rede van den voorzitter werd allerwegen met bijval begroet.

Nu was er vijf minuten tusschenpoos gedurende dewelke het betoogschrift de ronde deed om handteekeningen op te doen en de zaalbaas rondging om de centen te verzamelen voor de geleegde bierfleschkens. De pijpen werden nog eens gevuld en er werd gelachen en gepraat. Ik deed mijn best om onverschillig te doen en mee te babbelen — maar mijn hart klopte gelijk een wekker. Want nu was 't *mijn* beurt.

Opeens viel 't mij als een steen op het hoofd dat ik nog geen titel had voor mijn werk. Ik schrikte. Ik kon immers toch niet met de deur in huis vallen en zeggen : Ik woon vijftig trappen hoog... *Dakzicht?* maar dat zegde niet genoeg... *Waterzicht?* zei ook te weinig... *Aan mijn venster?* te alledaagsch...

Ik was nog altijd op zoek naar een passend opschrift toen het schelleken klonk en allerwegen de tongen stil legde. 't Was beangstigend om hooren.

« We gaan over tot het derde punt van de dagorde : Lezing door meneer ... meneer ... Pol Wilmans. Meneer Pol Wilmans heeft het woord. »

Ik brak op, drumde naar voren door een dubbele haag van nieuwsgierige blikken en van vragen als : Kent ge dien? Wat studeert hij? Vanwaar is hij? Ik struikelde over de trap, bereikte evenwel met gaaf gebeente de engte tusschen het tooneelgordijn en den lessenaar, spreidde met zenuwachtige vingeren mijn papieren open, schraapte mijn keel en — een goeie geest blies het mij in —

IN DEN BELLE VUE (1)

begon ik.

(1) Befaamde studentenherberg in de Tiensche straat; in de wandeling heet ze « Den Bel ».

De gezichten lachplooiden, de oogen glinsterden gretig, genoegelijk gemompel kabbelde door de vergadering. Terwijl ik even wachtte tot de ruimte ontrimpelde tot weereffene stilte, blikte ik heen over den rand van mijn eerste blad : er dreef vadsig een dikke walm boven de hoofden, ik herinnerde me levendig een Septemberavond-smoor in houtbewassen diepland; de gloeilampen waren als omwolkte sterren; de brandende pijpen leken verre dwaallichten. Een zonderlinge aanblik : die roerlooze koppen, die gloeilampen en die pijpen verzwolgen in die zee van doorschijnenden blauwgrijzen tabaksrook. Vlak onder mij zag ik den gebogen rug van den voorzitter : het hoofd van den voorzitter rustte peinzend met de kin in de palm van de rechterhand. De hoogleeraar naast hem — de leek — was half naar mij gedraaid : hij lachte en plukte met zijn vingeren aan de spits van zijn scherpen rosachtigen baard (1). De geestelijke hoogleeraar zat gekruisbeend, de handen onder den knie gevouwen en keek me aan met grijze spotoogen (2)...

Ik las.

Met eentonige stem las ik de korte, nuchtere zinnen. Ik was beklemd in 't begin en mijn stem weifelde. Bij de tweede bladzijde was ze vaster, zekerder en bij de derde was ik al stout genoeg om met de voorarmen op den lezenaar te leunen. Maar 't was heet op dat verhoog. 't Was of de warmte van al de gasbekken en al de pijpen daar bijeenkwam. Mijn hoofd gloeide, ik zweette, ik kreeg dorst. Het speet me dat ik geen bier had meegenomen. En die tabaksrook pikte in mijn oogen dat ze er vochtig van werden en hij krieuwelde in mijn keel zoodat ik hoestneigingen kreeg. Ik deed me geweld aan en hield me sterk. Het ging goed. 't Was muisstil in de zaal. Waar was de zaal? Ik zag ze niet, want mijn oogen waren gebonden aan 't papier. Maar ik voelde ze als den adem van een levend wezen. Ook hoorde ik ze nu en dan : wanneer ze lachte, soms gedempt, soms luid. Mijn lezing maakte indruk : daar was ik duidelijk bewust van en 't verstevigde mijn zelfvertrouwen. Ik las

(1) Dat kan haast niemand anders zijn dan Prof. Scharpé.

(2) Zou die sakkersche schacht mij bedoelen? Maar waar haalt hij die spotoogen vandaan? Ik heb nog nooit in mijn leven gespot...

mijn dingen met overtuigden ernst. Ik lachte niet, niet eens bij de leugens.

Toen ik, aan 't slot, mijn papieren samenraapte en met nat voorhoofd en dorre keel van den tooneeltrap daalde. raasde er handgeklap door de zaal om horendol te worden. Het deed me goed maar 'k gebaarde er niets van. Doodgewoon stapte ik tusschen de proficiats naar mijn plaats, en ontstopte mijn derde flesch. Het koele bier was me een echte lafenis. Terwijl ik dronk speechte de voorzitter. Ik hoorde niet wat hij zei. Ik snapte hier en daar een woord als « veelbelovend », « goed waargenomen », « geestig », « nog lezen in *Met Tijd en Vlijt* » — meer niet. Maar 't was genoeg om mijn hoofd gek te maken, dat trouwens al begon te duizelen van 't bier en van de inspanning en van 't gejuich. Nadat de voorzitter de zitting geheven had liet hij mij roepen. Hij verlangde mijn handschrift om het te onderwerpen aan den opstelraad van *Dietsche Warande*. Ik haastte het hem te overhandigen en spoedde me dan naar buiten.

JOZ. DE COCK.

PANTHEIST!

Dichter Waanwijs steekt z'n neuze op
om den akeligen val
van de dichtkunst, en hij zweert dat
zij door hem herworden zal.

En om theorie, pratiek te
doen geworden, beu en moe
van den godsdienstzeever, trekt hij
woedend 't deurgat na hem toe.

En z'n broek wat opgesloofd, 'n
plat artisten-hoedjen om
't vlottend haar, stapt hij op zoek naar
't Ware in 't Filosofendom.

En na lange dwalen door het
koel en kil Teutonenland,
hij ontmoet ineens twee geestes-
kinderen van vader Kant.

Meesters Fichte en Hegel leggen
hem hun leering bloot,... verrukt
keert hij huiswaards, met 't geheim vast
tegen 't kloppend hert gedrukt.

* * *

Thuis gekomen zocht hij, diepe
pijlend naar het zonneklaar
grondgedacht der duistre stelsels
van het duister godenpaar.

« Patet! » sprak hij eensklaps, en hij
vond, lijk Anaxagoras,
dat hij -- wel doorgrond -- « een God in
't diepst van zijn gedachten was. »

***

't Kwam alzoo dat, wijl men ons 'n
zuiver bronnewater schonk,
menig in de dichterzale
flauwen godenzeever dronk.

Fr. Bertrand, ord. cap.

MAANNACHT

't Is nacht ... en heldre maneschijn
alwaar mijn voeten treden,
al glans dat op mijn aangezicht
komt badend neergegleden ;
ik ben gemanteld in het licht,
dat plooit rondom mijn lenden,
en ga met stiller tred, bevreesd
die broze pracht te schenden.

't Zijn breede stroomen lavend licht
die al de breede toppen
der blanke abeelen voor me in 't bosch
in vloeiend zilver doppen,
en heel de verre diepte van
den wijd-omwelfden hemel
en heel het hel geluchte lacht
vol spelend lichtgewemel.

Ik zie of 't volle middag waar'
de witte wolkgewaden
in eene zee van klarend licht
hun teere blankheid baden ;
en midden straalt, als een vorstin,
in Oosterlustwaranden,
het maanbeeld uit een vonkelgrot
van heldre wolkenwanden.

't Is al één licht, één stralend licht
dat in zijn weidsche vouwen
breed uitplooit over 't verre veld,
zoover mijne oogen schouwen;
ik zie, of waar 't een droomvizioen,
de wouden en de weiden
de manelichte oneindigheid
der heemlen openspreiden.

AUG. VAN CAUWELAERT.

HET ECHTPAAR COURTENS

I

DE MAN

Een stralende Meidag, die van de wanden van den Cercle — een rechtgeaard Hollander zegt niet Kunstkring — terugstraalt van de schildersdoeken, in louter glansen van groen en goud.

Buiten, aan lenteboomen wuiven vlinderblaadjes... En den heelen weg, van Antwerpen naar Brussel, lagen de bosschen onder bloemensneeuw.

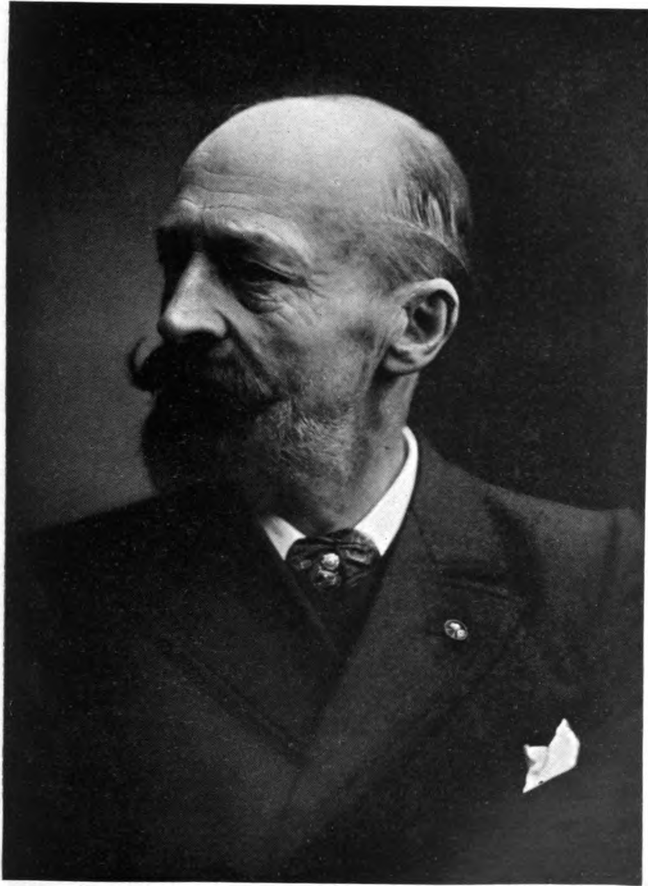
In 't gezellige, niet te groote, intieme zaaltje, op een der *vloeren* banken zit een man ... een man van een goeie vijftig jaren, die er wél ouder uitziet dan hij is, niet groot, vele onzer *grootste* mannen zijn maar klein, met een vriendelijk, *al* te goedhartig vriendelijk, maar vreeselijk nerveus en vermoeid gezicht...

Ik zie het dadelijk, dát is Courtens, al is hij veel, heel veel veranderd, sedert een goeie tien jaren geleden, toen de toen nog jonge meester 't eerst tot ons kwam in *Elsevier* en de *Vlaamsche School* (1).

***

Hij is al sterk gegrijsd, vooral in den baard, en er schijnt eenige mis-verhouding tusschen den machtig-ge-

(1) Er heerscht in Holland, nu nog, een bijna volslagen onwetendheid aangaande de huidige kunstbeweging in Vlaanderen en in 't *Walenpays*. Zelfs den onderdirekteur van 't Prentenkabinet te Amsterdam, een man van fijne beschaving en hooge geboorte, moest ik vertellen wie Door Verstraete was. Als ze te Brussel of Antwerpen komen, schijnen ze rond te loopen als kiekens zonder kop en kijken niet. Alleen Claus kennen ze « de man van de rose en paarsche koeien ».

FRANS COURTENS

nialen schedel en het *onder*bouwde beneden gezicht, den eenigszins weifelenden, àl te goedhartigen mond.

Hij zit daar omringd van bewonderaars en vrienden, van vriendinnen ook, zoo'n beetje als een koning. En als een koning geeft hij een soort pleeggehoor.

Wij wachten eerbiedig onze beurt voor de audientie af ... draaien een beetje om hem heen, durven, hoewel er in een der zijzalen ook nog iets van hem is, de hoofdzaal niet verlaten. Eindelijk is de schaar van mooi opgetuigde dames, kunstbroeders in corduroy, priesters, en, voor dezen uitverkorene Gods, diep zich buigende prelaten, afgetrokken... Met een beetje hartklopping naderen we hem op onze beurt.

Hij is dadelijk heel gewoon, herinnert zich onze brieven en den naam van het tijdschrift. Hij praat of hij mij al jaren gekend heeft. Hij spreekt Vlaamsch, met een tintje van Hollandsch, en zelfs van Overijsselsch en Drentsch er overheen. Hij werkt veel in Overijssel en Drenthe. Nu en dan rondt hij, met een paar niet fameus uitgesproken Fransche woorden, zijn Hollandsche zinnen af.

Hij spreekt veel en snel en lacht. Onder 't spreken lachen zijn oogen, die mij heel licht bruin, bijna goud schijnen te zijn. Hij is nu bijna grijs, maar over 't algemeen maakt hij den indruk van een donkergehaarden man.

Dan gaat hij zitten, schuin, op de zijleuning van een bank, en slingert met zijn beenen. Ik ben nu in de gelegenheid om hem beter aan te kijken. Hij draagt, voor de gelegenheid, eenigszins achter op het hoofd, een hoogen hoed, die hij nu en dan met beide handen afneemt en verwonderd aan den binnenkant beziet. Hij is klaarblijkelijk niet gewend om een *buis* te dragen! 't huis heeft hij, in zijn atelier, een potsken op. Hij praat maar altijd door en schijnt graag te praten. Ik heb nooit een kunstenaar gezien, die zoo gemakkelijk te *interviewen* was, als hij. Hij vertelt dat hij bijna altijd in Holland werkt, ook in 't Land van Waes, bij Moll, maar meer toch in Holland, dat hij in Holland 't liefst is, dat Holland 't mooiste land is van de wereld.

Dat doet natuurlijk deugd aan 't keeskoppen hart!

Hij kent ons land wél door en door; beter dan vele

Hollanders het kennen. En hij ziet ons landschap anders dan wij, zijn blik er op is grooter, wijder; hij geeft beter 't onmetelijke, 't onafzienbare, 't grandioze onzer eindelooze einders weer. Waar onze schilders, behalve Maris en Mauve, zich meest vergenoegen met een hoekje van een interieur, een schuitje bij een wilg, een paar schapen op een weegje, geeft hij meer de essentie van het landschap, de ruimte onzer vlakke verschieten, het groene mysterie van 't bosch, waar vonken goud met moeite door de dichte blaren branden... Hij vindt Holland niet als velen een boomloos land. — Hij zwerft ook veel in onze Noordelijke provincies, in 't Noord-Oosten, tegen Duitschland aan, waar weinig vreemdelingen komen, en waar de eigenaardigheid van het volk zich eigenaardiger heeft bewaard. Uit Drenthe heeft hij de mooie kudde schapen, gaande langs een mossig wegje, tegen een gloeienden achtergrond, met dalende zon. Men heeft wel eens beweerd dat Courtens geen figuren kan teekenen, en hij zelf is op dat punt een beetje « knak », maar aan den rug van dien man, in zijn blauwe kiel, ziet men dat hij een arme, Drentsche schapenboer « uit den achterhoek » is. Hij heeft niet alleen de stemming van het landschap, maar ook de stemming van de menschen volkomen verstaan. Dat was een doek dat we nog niet van hem kenden. Daar dicht bij hing, trillend van zomerzonnewarmte en licht, 't gezicht onder de *Hooge Eiken* op 't buiten van Jhr Bernaert (Vogelensang), dat verleden jaar te Antwerpen heeft gehangen, en dat hij sedert heeft gewijzigd en enkele details uit verwijderd heeft. Zijn eigen huis te Vogelensang bezit hij niet meer, hij logeert nu, als hij in Holland is, altijd in hotels, met vrouw, kinderen, een Hollandsche dame van gezelschap, een meid en een knecht : « Want m'n vrouw moet altijd mee, ik kan zonder m'n vrouw niet werken. » En er komt even een ernstig lichtje in zijn nog zoo jonge, blije oogen, als hij over haar spreekt — zijn vrouw.

Ze is niet in de zaal, maar zijn zoon is er wél (1), een

(1) Die zoon is een héel veel belovend schilder, die zijn vader misschien nog eens overtreffen zal en, niettegenstaande zijn sierlijk jasje, door en door degelijk en Vlaamsch in zijn werk. Een andere zoon studeert voor beeldhouwer.

FRANS COURTENS : *Aan de boorden der Maas.*

nog heel jonge man (23 jaar), héel donker, met een klein, zwart kneveltje, en een aardig, nog bijna meisjesachtig gezicht. Hij is veel keuriger gekleed dan zijn vader, en lijkt ook veel meer op een typischen Belg. Courtens *vader* zou evengoed een Hollander kunnen wezen, vooral om 't eenigszins nonchalante, om niet te zeggen slordige van zijn toilet. Zijn jas zat o. a. veel te wijd in de lenden. Zoo iets vinden wij, Hollanders, nu treffend, een groot en indifferent gekleed genie, die zijn hoofd niet breekt met futiliteiten; iemand die keurig en naar de laatste mode is gekleed, wekt altijd een beetje onze ergernis en ons wantrouwen. De prettige indruk, dien Courtens dadelijk op mij maakte, kwam een beetje door 't niet passen van zijn jas.

Steeds met de beenen slingerend vertelt hij verder van al de mooie dingen om ons heen. « Dat dingje daar is een holle weg in de duinen; 't was heel warm dien dag, en er kwam een onweer op ... en m'n vrouw zei... »

Telkens rondt hij daar den zin mee af: « En m'n vrouw zei. »

« Dat stuk daar achter, » en met een vlugge beweging, steunend op de handen, de beenen vooruit, keert hij zich om, « Dat daar achter zijn de Oudjes (*Bestjes* verbeter ik hem) uit Schiedam. Ik ben er laatst nog eens geweest, maar ze dragen die mooie, oude costumen niet meer, » — De mooie, oude costumen zijn doodgewone witte neepjesmutsen en blauw katoenen schoudermantels. — Maar hij heeft, toch strikt zich houdend aan de natuur, er iets tooverachtigs van gemaakt : achter hooge boomen beschijnt een heel teer maansikkeltje 't wazige tooneel... Dit is overigens een oud en héel bekend doek, dat jaren geleden al in de *Vlaamsche School* gestaan heeft, een dupliek er van is, meen ik, in bezit van Zijne Majesteit, en het is het mooiste bijna dat ik van Courtens ken.

Een Fransch criticus beschrijft :

« Sur un fond de façades hollandaises, dans l'incertaine et furtive lumière du crépuscule, six ou sept femmes, en coiffe blanche et semblablement vêtues de bleu foncé, s'en vont vers quelque prière. Dans la pénombre, leurs silhouettes en marche se détachent avec netteté, avec précision, se dessinent et pèsent leurs formes en un lent et lourd mouvement. Pourtant voyez de

près : cela est simplement ébauché à larges coups de brosse ; on dirait que tout le groupe de femmes est fait d'une seule grande tâche en laquelle cependant s'indiquent et se diversifient lignes, formes et mouvements et chante l'émotion... »

Maar 't gaat na twaalf uur en Courtens begint honger te krijgen; hij heeft al een paar maal beteekenisvol gegaapt en naar de deur gekeken. De bezoekers en vooral de vele bezoeksters trekken gaandeweg af. Hij maakt een afspraak voor de volgende week om zijn atelier te komen kijken. « Ik zai al een zekeren tijd weg, » zegt hij, en ik heb 't rijk alleen. Ook de *keeper* zit zijn boterham te eten in een hoeksken.

Nu loop ik in mijn eenzaamheid nog eens rond en bezie eerst het groote, dan het kleine zaaltje, met de 42 doeken, waarvan de meeste oude bekenden zijn — hier en daar heeft hij er sedert de vorige expositie (te Antwerpen) iets in veranderd, dat is werk wat hij gewoonlijk in den winter doet. Van zijn prachtige gefixeerde houtskoolteekeningen, die ik later in zijn huis te zien kreeg, is hier niets — etsen doet hij niet aan, dat is hem te subtiel en te peuterig.

Wat een gloed! Wat een bijna brutaal, met Rembrandtiek groote kladden verf, neergeplakte kleuren, hij schildert wel eens met zijn tempermes en veegt een lucht in met de mouw van zijn jas. — Wat een uitnemend viriel talent — toch weer heel anders viriel dan dat van Luyten, zonder een zweempje sensualiteit. Want Courtens is zeer zuiver geëquilibreerd en eenvoudig vroom — met het kinderlijke, bijna naïeve, dat men bij veel Belgische katholieken, vooral op den Vlaamschen buiten vindt. In Holland zijn zelfs de Roomschen meer met den zuurdeesem der Protestante betweterij doortrokken.

Courtens gelooft en hij schaamt zich daarover niet — — hij is geen kwezel, geen japneus (waarom heeten de Roomsche broeders hier japneuzen? ik heb nooit gemerkt dat ze meer jap aten dan een ander!) Hij loopt niet driemaal op een dag naar de kerk; maar t'huis, in zijn bed hangt een groot gesneden kruisbeeld en ook hier op de expositie hangt een reusachtig crucifix — eenzaam in de sneeuw — eenzame vlakte. « Dat heb ik in de buurt van Brussel geschilderd »

heeft hij gezegd, te huis hangt een duplo van 't zelfde landschap in den zomer. 't Is heel mooi — van hem zelf was 't klaarblijkelijk een lieveling, maar voor mijn Hollandsche smaak een *beetje* te theatraal en mist ook het innige onzer Hollandsche en Zeeuwsche atmosfeeren. Een heerlijk voorbeeld daarvan vinden we in zijn *Onder de Wilgen*, een meisje dat koeien loopt te weiden door 't natte gras en waarvan hij met een zekere verrukking vertelde dat ge er tot aan de knie in de klei zakt. Zijn *dalende zon* is bijna brandend van toon, zon wegzinkend achter boomen en een molen en ziet weer kaatsend in een poel (buurt van Leiden) *Eclaircie*, (waarom toch al die Fransche namen, Brussel is een Vlaamsche stad en ik weet niet wat Eclaircie in 't Vlaamsch is), is een ander van zijn heerlijke landschappen in de sneeuw. *Zonsopgang over de Schelde*, een heel klein, maar prachtig stukje maar : *Sous-Bois*, koeien in een felle zon onder hooge eiken... ook al een van zijn oudere werken. *Volle Zomer* in een eiken boschje, zooals men die veel aan onzen Hollandschen duinkant vindt — een oude reuzeneik, met machtige takken. — Maar wat heeft men er aan om al de doeken afzonderlijk te beschrijven? bij den reuzenvloed van landschappen, waarmee onze schilders ons overstelpen, is dat bijna een onafzienbare taak... en, Courtens is Goddank nog een der héel levenden! — Men doet beter met ze zelf te gaan zien; zijn vriendelijke vrouw zal een eerlijk kunst-zoekend mensch ook zeker allervriendelijkst ontvangen : ze wonen te St-Josse, 28, Rue du Cadran, (maar alleen in de wintermaanden,) 'zomers fladderen ze weg! ze zitten nu al weer in Holland.

In het tweede deel van mijn opstel vertel ik hoe het er uitziet in zijn land en van zijn goeie geest met de gouden oogen, die hem al die mooie dingen heeft geinspireerd.

II

DE VROUW IN HUN HUIS

De volgende week trok ik weer naar Brussel.

Boven mijn hoofd was de hemel zoo blauw of er zijde of satijn voor den ether gespreid was. De kerselaars hadden uitgebloeid, maar tegen de teere, witte wolken, luchtig

voortdrijvend op den lichten wind, staken de pluimen uit van de mauve seringen en hing in lange, slingerende trossen, de goudval van den *laburnum* neer. Eén enkele leeuwerik nog steeg trillend omhoog en schudde « gezangen uit zijn vlerkjes ». In Brussel, tegen 't fijne grijs van het stadhuis, bloeide een hofken van lentebloemen en — ijl — zooals we 't zien in droomen, in een bevende gouden mist, die sidderend tusschen de huizen zweefde, achter de telkens verschuivende coulissen der wolken, dreef een vage zilvergouden zon.

't Heeft lang geduurd, wel negen jaren, eer ik mij aan de Zuid-Nederlandsche atmosfeer had gewend, eer ik den toon van het land op mij had in doen werken. Ik kan nu niet meer zeggen wat schooner is, Holland of Vlaanderen de schoonste landen die er zijn, het zijn twee rozen, roode en witte rozen, geënt op éenen, zelfden stam.

Toen ik bij Courtens aankwam, was hij uit. Dat was eerst wel even een groote teleurstelling; hij was onverwacht bij den koning ontboden. Eerst was hij daarover wel een beetje « slecht gezind » geweest en had gezegd : « Da 's nou embêtant, nou gaat da mensch uit Antwerpen afkomen en nou mot ik nao den keuninck ».

De meid liet mij in een tamelijk groot vertrek, zooals men in Holland nooit ziet en dat de Belgen een verandah noemen, waar 't een beetje muffig rook, als in ieder huis, dat maanden lang heeft dichtgezeten. 't Was er heel gezellig en tamelijk vol, specifiek Belgisch toch, niettegenstaande 's meesters langdurig en veelvuldig verblijf in de lage landen. Langs de wanden een eiken lambrisseering, met allerhande vaasjes, potjes en prutsjes, veel blauw porcelein ook, Wedgwood en Meissener, met ijzerdraadjes tegen den muur gehecht. Ook vele schilderijen. O. a. van Courtens zelf : *Het Eenzame Kruis*, nu niet in den winter gezien, maar in den zomer, een prachtig *stilleven* van Isidoor Verheyden en een kinderkopje, dat zeer mijn aandacht trok en dat mij even aan een jeugdwerk van Jordaens deed denken. Tot dat ik, dichterbij gekomen het bevond te zijn van een modernen, mij nog geheel onbekenden artist.

Terwijl ik er naar keek kwam er een dame binnen — nog een mooie, frissche vrouw, naar gissing van even vooraan de veertig jaren, in licht blauw reform, met een lief-levendig

gezicht en buitengewoon heldere, kinderlijk-blije oogen..... Ik herken haar van Courtens stuk in « Vergeet mij niet », waar een jonge vrouw aan Hollandsch strand, een verdwijnend schip staat na te staren. Dat is Courtens' vrouw. Ze verliest zich in excuses dat haar man er niet is. Maar den koning mag men niet laten wachten. Dan laat ze me een trapje op, alleen in het atelier, want er is nog iemand gekomen om Courtens te spreken, — eene meneer Danse, etser en graveur, die heel aardige dingen naar 't werk van den meester gemaakt heeft.

In het atelier staan de *niet* verkochte stukken van de tentoonstelling, nog op een hudsje onder elkaar en een knecht is bezig er mee heen en weer te sjouwen, er zijn ook vele bij, die hij al vaak geëxposeerd heeft. Onze schilders, zelfs de grootste, leuren zoo soms jaren met hun stukken rond, eer ze, onder het « beschaafd » publiek, een enkele, wat meer verlichte vinden, die ze gelieft te koopen.

Voor mijn gevoel, dat wellicht overdreven is, ligt daarin iets diep vernederends, niet voor den kunstenaar maar voor zijn land. Voor mij is een groot kunstenaar een dier hoog verhevenen, door wien de godheid tot de menschen spreekt. Al doet de mensch-artist ook nog zoo gewoon, *de God gezalfden*, zij, die in de middeleeuwen de pairs waren van vorsten en hooge dignitarissen der Kerk, mag men niet dan met den hoogsten eerbied naderen, zooals ik die priesters in den Kunstkring had zien doen. En een kunstenaar zijn eigen werk te zien *verschacheren* is hoogst pijnlijk voor mijn gevoel. In 't Noorden van ons beider land, al is ook bij ons de *Bump of reverence* maar matig ontwikkeld, schijnt de inrichting in *dit* opzicht mij toch eenigszins zuiverder te zijn. De artist treedt niet *zelf* in onderhandeling met « publiek » *he does not make himself cheap*. De onderhandelingen geschieden door den kunstkooper. Hieronder vindt men zeer beschaafde, volkomen betrouwbare en eerlijke menschen, mannen — en ook enkele vrouwen — van opvoeding en smaak (1), die *flair* hebben, *ook* voor weinig bekende kunst

(1) Ik noem de Wed. van Oldenzeel te Rotterdam, Buffa en Goupil in den Haag, Wisselingh, Preyer te Amsterdam en Londen, enz.

en den kunstenaar, op financieel gebied vaak maar gebrekkig ontwikkeld, alle onaangename formaliteiten besparen, en hem tevens behoeden voor het verlies van kostbaren *tijd*. Er zijn zelfs verscheiden onzer grootsten, die zich geheel aan een kunstkooper hebben verkocht, die daar natuurlijk wél zijn percenten voor moet hebben.

Onder dergelijke reflecties, die altijd weer op nieuw, bij 't zien van elk nieuw œuvre onzer meesters in mij opduiken, wandel ik rond in 't atelier. 't Is er niet groot, met alleen boven 't hoofd een *sky-light*, meer een opberg-atelier dan een eigenlijke werkplaats, omdat de meester altijd schildert in de open lucht en hij maar drie maanden van 't heele jaar in Brussel is te vinden : « Le temps qu'il passe ici, et qu'il considère comme ses vacances, ne dépasse guère les trois mois. Et durant ces trois mois il travaille très peu ; s'il y a des tableaux et des études dans le *vaste* (?) atelier de la rue du Cadran, le maître se contente de les regarder. Pour travailler il lui faut la campagne. » Eerst de felste najaarsvlagen jagen hem naar binnen, en het eerste bloempje lokt er hem weer uit.

Veel, behalve zijn eigen stukken, is hier overigens niet te zien ; niet zooals bij Stevens, bij Jan Van Beers, bij zoovele Hollanders, een salon-atelier, volgetast met kostbare zaken. Toch staat er een mooie gebeeldhouwde eiken kast, al is ze niet van de beste periode, met een *heel* mooi gotiek vrouwenbeeldje er op, verder een armelooze Venus, nogal een leelijk afgietsel en een leelijke stoof. — En dan verder niets dan zijn eigen « kaders », waarvan bijna alle op de jongste tentoonstelling zijn geweest. Zoo heel veel heeft hij toch niet over, en gaandeweg is mijn verontwaardiging, over gebrek aan koopgraagte bij « publiek », een beetje bekoeld. Maar zijn glorieuse *Bestjes* heeft hij toch na al die jaren niet verkocht! — de zachte pareltinten glanzen, het sikkeltje van de maan gluurt achter de wolken om, — van mij is het *het lievelingsstuk*, er is een teere innigheid in, die men anders wel eens mist in zijn overweldigende brokken, bruisende, overborrelende lyriek.

Onderwijl luister ik naar de stem van mevrouw Courtens, die met den heer Danse in de voorkamer zit. Al de

kamers in het benedenhuis schijnen ineen te loopen. Daar komt ze 't trapje op. Eerst spreekt ze Vlaamsch, of eigenlijk Hollandsch — een beetje op stelten — als een vreemde, die 't moeilijk heeft geleerd, ze kan zich in 't Nederlandsch niet heelemaal *geven*, ze kan niet precies zeggen wat ze denkt. Ik kon echter niet zien of ze was een Walin of een Vlaamsche, die haar opvoeding in 't Fransch had gehad. Want van zichzelf wil ze niets vertellen. Ze wil enkel spreken over, — ze wil enkel *wezen* de vrouw, die de hulpe is van haar man. Het is een groot huis,— er zijn vele kinderen en dienstboden. Courtens is maar uitgeloopen naar den *keuninck*, die een groote vriend van hem is, en laat haar hier zitten met een vreemden *snoes*. Hij trekt er met een gerust hart van door, wetend dat hij zijn belangen laat in de beste handen. Niemand merkt, dat in den vroegen morgen, 't overdrukke huishouden wacht; keurig gekleed, in een keurig huis, ontvangt ze, met de eenvoudigste gemakkelijkheid, haar onuitgenoodigde gasten. We zetten het gesprek voort in 't Fransch, en nu is de beurt aan *mij* om op stelten te loopen. Al pratend en lezend in haar lieve, levendige, wat zenuwachtige oogen, aan een kleurig trekje, aan een schetsende beweging van haar mooie handen, merk ik dat ze *zelf* kunstenaar is. Ze wil 't eerst absoluut niet bekennen — maar ja — ze heeft vroeger, vóor haar huwelijk en in 't eerst, met haar man *gewerkt*. Vroeger toen er nog geen kinderen waren, en later, als ze groot zijn, werkt ze weer! Ze heeft er vroeger genoeg mee verdiend om haar eigen kleegeld te betalen. « En voor haar man is dat zien van haar als kunstenares heel nuttig geweest! » Maar hoe ik ook aanhoud ik krijg er niets van te zien! ik ben zeker dat er van in die eiken kast zit!... Maar 't werk van haar man! Dát heeft hij te Vogelensang, op 't buiten van Jhr Bernaert gemaakt, die den heelen dag bij hen in en uit liep ... dát te Veere, waar ze onlangs een huis voor hun oudsten jongen hebben gekocht — het mooie jonge ventje van de tentoonstelling, Herman Courtens, met zijn zenuwachtig meisjesgezicht. — « Want mijn zoon schildert ook, » voegt ze er bij met een heel klein moedertrotsje. En ze wijst me het kopje, dat ik een oogenblik voor Jordaensje gehouden had... « En mijn tweede zoon studeert voor

beeldhouwer. » Ik krijg een lenig kleiopzetje met bijzonder kranig gemodeleerde beenen te zien. De derde wordt ingenieur of architect, daar wil ik afzijn. Er zijn nog ettelijke andere kinderen meer, maar het rechte aantal ben ik vergeten. Courtens schijnt in alle opzichten prolifiek.

Dan gaan we 't huis rond, dat ze me heelemaal laat zien. In de verandah bewonder ik nog een mooie worstel groep van Jefken (Lambeaux) die, tegen de afspraak in, op Jefkens manier, den opzet ook nog aan een ander verkocht had! In de vestibule een mooi afgietsel van 't *Nest* van Isidoor de Rudder, waarvan een « lomperik » een stuk heeft afgestooten. Dan in de voorkamer, de *zijkamer* zooals de Amsterdammers zeggen, een heel aardig ding van Jan Verhas, de schilder van den *Optocht der Kinderen* in 't Brusselsch Museum, een stuk dat ik nooit heel erg heb gesavoureerd. *Dit* hier is veel beter. 't Stelt de oudste kinderen van Courtens voor, aan een tafel vol teekeningen, veel bemorst papier, glazen met water, krijt en potlood, schilderende net als vader doet, inderdaad een heel aardig ding, en later, als Herman Courtens oud en beroemd zal zijn, een document van hooge waarde. Dan, om de *fusains* van haar man te bewonderen, trekken we naar het slaapkamerverdiep. Ze zijn een glanzende logenstraffing (de *fusains* bedoel ik) van de bewering dat Courtens geen figuren teekenen kan. Vooral in onze Hollandsche duinen zijn *een oude en een jonge weduwe* een wondertje van gevoel en teerfijne observatie.

. . . .

't Deed me wel even aan dat ze mij hun slaapkamer liet zien. Gemeenlijk toont men die niet aan *reporters*. Ik beschouwde dit als een bewijs van vertrouwen, dat ik niet graag te schande maak. Ik heb er dan ook niet *rond gekeken*. Ik zag alleen een kinderledekantje aan den voet van 't groote bed en boven de hoofden van vader en moeder het groote ivoren crucifix.

En toen ze me weer uitgelaten had en ik, — afdalende langs den bloeienden botanischen tuin, de tulpen zag gloeien en de anemonen, vroeg ik me af of in «the records of angels» die vrouw niet *nóg* grooter zou zijn dan haar man.

Frans Courtens : *Morgen te Veere.*

III

Courtens is in 1854 te Dendermonde geboren, waar hij zijn eerste opleiding onder Jaak Rosseels ontving. Jaak Rosseels was een landschapschilder-impressionist van niet geringe verdienste. Onder zijn leiding werd hij zich al dadelijk bewust van zijn roeping en toen hij in 1870 als « laureate » de school verliet, stond het besluit bij hem vast om schilder te worden.

Zijn ouders waren er natuurlijk *tegen*. — Welke ouders zijn er ooit *vóór*? Want al vonden ze het een aardig en onschuldig tijdverdrijf in de avond-uren, ze hadden toch liever dat hij koopman werd. Dat was een ernstiger en vooral een degelijker levensdoel.

Maar na lang bidden en smeeken trok Fransken in 1875 er toch voor goed van tusschen door, om onbijgestaan en ongestoord te Brussel alleen voor zijn kunst te gaan leven. Destijds bestond er in de *Patte de Dindon*, in een der oude Gildenhuizen, die samen met het kantfijne stadhuis, Brussel tot de schoonste onzer steden maken, de zoogenaamde « Vrije Academie », waar met een goeie vijftien anderen : Stacquet, Uytterschant en Pantazin, en Courtens zelf het wezen der dingen bestudeerden, na 't gekleed of 't naakt, al naar 't viel — een leeraar of professor was nergens te bekennen. Ze onderwezen en overhoorden elkaar.

Die 't te braaf academisch deed, werd uitgelachen, die zich aan een stouten zwaai of een bijzonder brutaal licht effekt gewaagd had, droegen de anderen in glorie rond.

's Avonds werden de banken en ezels op zij gezet en danste men een rondedansje.

« Sie sangen viel, sie spielten viel, die Nacht war wie der Morgen. »

Toen hij die merkwaardige academie, waar hij toch veel had geleerd, verliet, voelde hij zich, van den aanvang aan, het meest tot het landschap en de marine aangetrokken — soms waagde hij een zijsprong op 't gebied der figuur, waaraan we een stuk als « Vergeet mij niet » danken. Dat de figuur hier fameus is, kan ik niet zeggen, hij schijnt Mevrouw Courtens toen al te hebben gekend, maar hij heeft haar niet *geflatteerd*! Zijn groote liefde bleef echter altijd voor

de Scheldepolder, in de buurt van zijn stadje en later de melancholieke hei — de vlakten en de bosschen in de Kempen. Van 't begin af is hij de schilder van 't licht geweest. Eindelijk, — hij was voor een schilder toen al tamelijk oud, — nam hij ook deel aan tentoonstellingen. De drie-jaarlijksche, de XXXIIe drie-jaarlijksche meen ik, volstond om van den totaal onbekenden Vlaamschen jongen een beroemdheid te maken. In dat jaar stelde hij zijn *Mosselschuit* ten toon — een oude, wrakke bak, die voor grof geld een maand lang voor hem had moeten *poseeren* en die ons wellicht eenigzins aan *l'Epave* van Frans Hens doet denken.

In 1882 kwam hij weer af met een mooi ding : *Een Zondag-middag in een Vlaamsch dorp,* dat nu t'huis hoort in het Museum te Brussel. Van denzelfden tijd ongeveer dateert *In de Kool,* een tegenhanger van de *Hyacinthen bij Haarlem,* die hij op de laatste tentoonstelling had, beide dingen van felle en toch harmonieuse kleuren.

De tijd, die nu volgde was zijn vroege zomer, die volle tien jaren heeft geduurd. Een tijd van buitengewone vruchtbaarheid, waarvan de producten letterlijk door de binnen- en buitenlandsche musea, bijna eer hij ze geschilderd had *weggegrist* werden : *Herfst, Kloosterlaan,* — wat heeft men eigenlijk aan die titels ? — de *Kalvarie, Onweer op 't strand, in de Laan, Vóor 't tij, Sortie du Troupeau,* de benamingen der Engelsche schilders zijn wat aanstellerig-dichterlijk, de onze konden wat minder nuchter zijn. Courtens, we hebben 't al gezegd, is de meest Vlaamsche van al onze Vlaamsche schilders. Men zoeke bij hem geen overdreven sentiment, geen gevoelerige bijgedachten of litereerheid; dit is de reden misschien dat men hem elders soms niet mag en dat als hij een enkele maal in Holland exposeert, zijn werk daar onder de balken wordt gehangen. Hij is de man van de rijke, weelderige, hoewel nooit overdreven kleuren,— van het malsche gras in de gouden zon, van de loovertjes goud die door de bladen vallen, niet van den deinenden najaarsnevel, maar van den malschen zomerregen wél. In de gewesten der zaligen zweeft hij niet rond, hij vergenoegt zich met Gods schoone aarde. Hij is de rechte afstammeling van Rubens en Jordaens, een afstamming die in Herman Courtens wellicht *nóg* sterker op den voor-

grond zal treden. Toch is er in zijn werk wel degelijk vaak een innig teere stemming en gevoel. We denken hier weer aan mijn geliefde *Bestjes*.

Hij schildert alles buiten en dat ziet men er aan. Dat is toch eigenlijk maar het ware! De natuur recht op de natuur betrapt. Hij plant zijn ezel neer in een vette polder, « waar ge zoo plezant tot aan de knie in de klei zakt », in onze Hollandsche Duinen, bij Hattem op den Homoet, in Drenthe bij de arme schapenboeren, in een gietbui in het slijk van Rotterdam en dan gaat hij schilderen,— hij legt een palet voor zich, soms een plank, waarop, zooals mij is verteld, een paletjongen de tubetjes uit moet knijpen en dan begint hij te schilderen — borstel maar jong — alles tegelijk aangelegd — weide, polder, lucht en wolken — niet eerst 't eene schaapje netjes af en daarnaast dan het andere schaapje — kwik-kwak — klets, klats, soms is hij er in een uur mee klaar en soms werkt hij er weken aan — vele werden na jaren nog weer hertoetst. Hij is exhuberant, maar nooit lawaaïg en zóo, hoe hoog en groot hij ook ziet, blijft hij binnen de gewone menschelijke visie, dat, waar de hoogsten de meest intellectueelen zijn kunst bewonderen, ook de kleine man ze genieten kan. Het is zooals van Eeden heeft gezegd geen kunst die maar binnen het bereik van enkelen valt. En dat is toch eigenlijk de ware : een kunst, die een oogenlust voor allen is!

De laatste jaren schijnt hij min of meer op zijn lauweren te gaan rusten, ten minste het valt mij op dat hij telkens afkomt met dezelfde stukken, waar hij enorme prijzen voor maakt. Het kan ook zijn dat hij net zegt als de met vele dochters gezegende vaders : «Eerst moeten de oudsten weg» en dat hij de jongere onder de roos verhanselt. Want hij is nog in zijn volle kracht, al ziet hij wel uit na zijn leeftijd 53 jaren, de fleur is er nog lang niet af — alle jaren, alle zomers trekt hij naar den buiten, naar St-Gillis in het mooie land van Waes, waar hij een landhuis heeft, naar Zeeland, naar Drenthe ; — het buiten te Vogelensang dat hij lang heeft gehad en waarvan destijds een afbeelding in Elzevier gestaan heeft, heeft hij wegens de enorme lasten, ook wellicht omdat Belgen op den duur moeilijk in Holland aarden verkocht. Want over 't algemeen behooren Belgen en

Franschen tot de volken, die men 't allermoeilijkst verplant, men komt op reis ook bijna nooit Belgen tegen. Misschien hebben ze 't in hun eigen land te goed.

En Courtens heeft het *goed* gehad! Een rijk gezegend leven, zijn werk gezocht, zijn vlekkelooze, eerlijke naam tot ver over de grenzen geëerd, zijn gezelschap gewaardeerd door de grooten der aarde. En hij heeft dat ten volle verdiend, hij heeft aan den God, die hem die groote gaven gaf, er nederig de eer van gegeven. Hij heeft geleefd 't gewone natuurlijke leven, zooals God dat van zijn kinderen wil. Hij had een lieve vrouw, en hij bleef haar trouw — dat men dat van al onze kunstenaars kon zeggen! — Hij heeft vele mooie, gezonde kinderen, die het talent van vader en moeder hebben geërfd en waarvan de oudste, in de verre toekomst, misschien *nog* grooter dan zijn vader zal zijn. Bij de Courtensen, zooals bij zoovele anderen geen kwestie van nevroschje, van ismetjes, van ontaarding van ras. Gezond de man, gezond zijn kunst, *in* en *in* en kern gezond. Een krachtige, vastgegroeide stam op den ouden, kunstweligen Vlaamschen bodem, die nog vele dergelijke vruchtbare zaden voortbrengt in haar rijken schoot.

In het vroege voorjaar wordt er gewoonlijk een expositie gearrangeerd, verleden jaar bij Forst, dit jaar in den Kunstkring te Brussel en verder neemt hij deel aan tentoonstellingen met anderen, vooral ook in 't buitenland, Frankrijk en Duitschland, te Londen in de Guild-hall was er vreemd genoeg verleden jaar niets van hem, maar in Duitschland vooral is hij een graag geziene gast, en er is veel werk van hem in Duitsche Museums. Met de Hollanders schijnt hij niet op te schieten, 't zal zijn omdat ze nog niet aan zijn kunst zijn gewend, wij moeten altijd eerst aan alles *wennen*. En dan, ze vinden meestal in Holland, een suggestie die zich tot over Engeland uitstrekt: de Vlamingen niet gedistingeerd van kleur. (Baseleer zou bij ons wél veel succes kunnen hebben, als Baseleer niet altijd als een slek in zijn huisje kroop, en bij bezoek zijn schilderijen met het gezicht naar den muur zette!) Zoodra de Lente dan is gekomen, fladdert al dat kunstenaarsgoedje den buiten op.

Vader met schilderkist en paletten, eenige oude frakken om luchten in te vegen, en een gemakkelijke oude pots, de *buis* wordt thuis gelaten voor de volgende expositie; moeder met den heelen oppak, de juffrouw, de kinderen met al hun speelgoed, hebben en houwen, de meiden, de knecht, en 't kleine schipperken, dat zoetjes en ganschelijk zonder staartje, tevredelijk rondknuffelde door 't huis. Dan gaan ze naar St Gillis Waes, of — en dat gebeurt nog vaker — ze gaan in Holland, den laatsten tijd in Zeeland en Drenthe vooral, den boel opscheppen, waar de boeren met hooge zijden petten, hoog opgetrokken schouders, handen in de zakken, op blinkend geschuurde *holtsen*, verbaasd den « vroolijken Vlaming » bezien, die als van een andere planeet schijnt te zijn gevallen. 't Is van hen dat hij voornamelijk zijn Hollandsch heeft geleerd, waar, zooals ik zei, een sterk Overijsselsch tintje overheen ligt. De ergste najaarsvlagen eerst jagen ze dan weer, evenals de zomervogels, naar binnen, maar alleen in November eerst of heel laat in October, als toovenaar Herfst al zijn goud heeft uitgestrooid. Die dus iets met Courtens heeft te stellen, ga hem zien tusschen November en April in de rue du Cadran 38. In den tusschentijd weet geen sterfelijk mensch waar hij is, en hij heeft ook niet graag dat men hem komt « embêteeren », want hoe vriendelijk ook, hij is nogal een « groote meneer ».

***

Courtens is officier van de Leopoldsorde, van de Beyersche orde van St-Michiel, commandeur van de Friedrichsorde van Wurtenberg, ridder van het Legioen van Eer, *sociétaire* van de Rijks Maatschappij van Schoone Kunsten te Parijs en Eerelid van de Koninklijke Academie van Munchen. In 1879 kreeg hij te Parijs de eervolle vermelding, in 1882 te Antwerpen de gouden medalje, in 1883 te Amsterdam dito, New-Orleans eere-diploma, *Laureates* Londen, Eere-diploma, Parijs 1884 gouden medalje, Wereldtentoonstelling 1889 te Parijs, Grand Prix, Wereldtentoonstelling 1891 Berlin eeremedalje. Van de latere jaren kan ik 't niet nagaan, aangezien Courtens zelf er hardnekkig over zwijgt.

Zijn voornaamste werken zijn o. a. in onze groote musea : Brussel, Antwerpen, Luik, Kortrijk en in zijn vaderstad Dendermonde. In het buitenland : Munchen, Praag, Budapest, Maagdenburg. En in particuliere verzamelingen : bij den Koning aller Belgen, die zeer geestdriftig gestemd is voor zijn kunst, den Prins-Regent van Beyeren, van den Nest, de Hèle, de Beauduin, Krupp, enz. Holland schittert eigenaardiglijk bijna geheel door zijn afwezigheid. We zijn *te* sterk met ons zelf ingenomen en beheerschen — helaas misschien — geheel de Engelsche en Amerikaansche, bijna geheel de wereldmarkt.

De titels van zijn voornaamste werken zijn : *Het Lof gaat uit, Slapende Poel in een Bosch, Zonnige dreef, Het Hyacinthenveld, Onder de Beuken, Gouden Regen, Oude Mosselschuit, De lange Weg, Boomgaard, Eenzaamheid, Lente, Laatste Herfstdagen, De Morgen komt, De Besjes te Schiedam ;* en van de latere tentoonstellingen vooral : *Le vieux Chêne, Pêcheurs d'Anguilles, Dans les Tanchères, Sous Bois, Dans les Sablières, Vers le Soir, Lever de Soleil, Sur l'Escaut, Les Glaneuses, Racomodage des filets, Temps Pluvieux, Crique Soir, Zeroskerke « Zélande », Temps Brumeux, Temps Pluvieux Rotterdam, Bourrasque de Neige, A la Bergerie, Sous les Saules, Soleil couchant,* enz., enz. (1)

A. W. SANDERS VAN LOO.

Antwerpen, 1 Juli 1907.

---

(1) Ik zet deze gemakshalve maar in 't Fransch, omdat Courtens zelf ze alleen in 't Fransch gezet heeft, en ze dan licht anders dan hij graag heeft, vertaal.

HET ZIELTOGENDE DARWINISME

Daar wij van sterven spreken, behooren we eerst te zeggen, wie op zijn sterfbed ligt.

Is het soms de ontwikkelingstheorie, de afstammingsleer in 't algemeen? Toch niet, maar wel het Darwinisme in het bijzonder.

Er was een tijd, dat men licht beide met elkander kon verwarren. Vóor een twintig- of dertigtal jaren was het Darwinisme *de* afstammingsleer; en al mochten Wigand, Nägeli, Kölliker en vooral de katholieke geleerden daartegen verzet aanteekenen, zij preekten in de woestijn : op hunne stem werd geen acht gegeven, en wie aanhanger was van de afstammingsleer werd ook beschouwd als Darwinist. Of Darwinisme, zeide men, óf heelemaal geen ontwikkeling.

Heden is de toestand veranderd; de gedachten, vroeger verward door de opstuivende zandwolken van den strijd, zijn nu bij meer bezadigden arbeid opgeklaard. Men maakt zelfs nu een vreemde figuur, wanneer men zulks niet erkent. Dr J. Gunzburg (1) van Antwerpen brengt onder den titel van « Darwinistische stelsels » allerhande leeringen bijeen; zoo wordt zelfs het Neo-Vitalisme, dat ten huidigen dage als de grootste opstand tegen de leer van Darwin kan beschouwd worden, over denzelfden Darwinistischen kam geschoren. Hij doet dit denkelijk op het voorbeeld van R. Francé (2), die meer dan eens als zijn zegsman moet optreden. Maar weet hij, hoe Dr Dennert een loopje heeft genomen met dien geleerde? Moesten we redeneeren gelijk die heer, zegt hij, dan konden we wel bewijzen, dat we allen ezels zijn. Wat is een ezel? Een dier met twee ooren. Welnu de paarden, de schapen, de katten, ... en de menschen zijn

(1) *De hedendaagsche toestand der evolutieleer*. Bl. 24-32.

(2) *Die Weiterentwicklung des Darwinismus* - in *Gemeinverständliche Vorträge*. Breitenbach — 12e Heft.

eveneens bedeeld met twee ooren; zoodus zijn we allen ezels, Francé medegerekend! Wie op Darwinisme en ontwikkelingsleer hetzelfde opschrift plakt, oordeelt al niet wijzer.

Het is overigens van het grootste belang dat men tusschen beide stelsels een onderscheid make. Sommigen vinden er een voordeel bij, de zaken te verwarren. Daar de afstammingsleer verleidelijke kanten heeft; daar zij, met de noodige beperkingen verdedigd, niet indruischt tegen de rede, en door velen wordt aangenomen; zoo kan zij licht, als vlag geheschen, de Darwinistische averijlading dekken, en deze onder den schijn van waarheid ingang verleenen.

Ook is het niet de afstammingsleer die op sterven ligt. Dr E. Dennert (1), een hevige tegenstander van het Darwinisme, roept zelfs uit: « Es lebe die Descendenzlehre! » En velen zijn er die met Kassowitz (2) meenen, dat zij « voor den wetenschappelijken denker op een standvastigen grondslag » rust, of die met Reinke meenen dat dienaangaande de biologen tot « eene onwankelbare overtuiging » zijn gekomen (3). Maar, om alle misverstand te vermijden dienen we ons hier te herinneren, dat de ontwikkelingsleer, toegepast op de omvorming der soorten, geene ervaringswetenschap is, gelijk de individueele ontwikkeling, maar eene hypothese, die om de teekenen, welke te haren gunste pleiten, tot eene theorie is opgebouwd. Zij werd wel is waar in onze dagen op het schild verheven, en men mag ze als waarschijnlijk aannemen, voor zooverre zij de wijsgeerige en natuurwetenschappelijke grenspalen niet overschrijdt; maar het is verkeerd haar te aanschouwen, gelijk Reinke doet, als een *axioma*, daar het in de natuur der zaak zelve ligt, dat men voor eene wetenschappelijke hypothese, ja zelfs voor een theorie, nooit zulk een graad van zekerheid kan verlangen

(1) *Vom Sterbelager des Darwinismus*. II. 7.

(2) *Vorträge und Besprechungen über die Krisis des Darwinismus*, Barth. Leipzig, 1902. — « Zum eisernen Bestand des wissenschaftlichen Denkers. »

(3) Ook de literary Notes-schrijver van *The Tablet* doet opmerken (1907 bl. 689): « The theory of evolution is now very generally admitted, in one form or another, by the highest autorities in the field of physical science ».

als voor eene wiskundige formule. Als natuurwetenschappelijke theorie is zij overigens nog maar « een bescheiden plantje, dat even het hoofd boven den grond verheft » (1). Wat het getal en den oorsprong der stamrijen betreft, en de oorzaken welke de ontwikkeling geleid hebben, daarvan weten wij bijna niets. Zelfs durft Reinke (2) schrijven : « De phylogenie (de stamgeschiedenis), als een geheel beschouwd, zal steeds een problematisch karakter behouden ». Ja, hij aanziet ze (bl. 460) nagenoeg als een « onoplosbaar raadsel ». Ook zegt hij : « de bijzondere wijze, waarop zij heeft plaats gehad kan nooit een voorwerp van ons weten worden; zij zal immer eene stof voor ons geloof blijven. »

Dit *Ignorabimus* is niet bemoedigend. Men mag echter den geleerde het recht niet betwisten die theorie als een waarschijnlijke hypothese te aanschouwen; veeleer moet men hem dankbaar zijn, wanneer hij door kundige nasporingen en gissingen eenig licht over de duistere vraagstukken der stamgeschiedenis doet opgaan, want steeds zullen de uitkomsten daarvan strekken tot verheerlijking van de wijsheid en de grootheid van God.

Goed heil dus voor de ontwikkelingsleer : het *teere plantje* belooft bloemen en vruchten; althans het heeft veel levenssap en wordt verzorgd door kundige tuiniers. Maar zoo is het niet met het *Darwinisme*, d. i. de bijzondere leer, welke de natuurkeus, gesteund op onbepaalde veranderlijkheid en erfelijkheid, als werkende ontwikkelingswet uitriep en door blindelings arbeidende krachten de schoone doelmatigheid der natuur wilde uitleggen. Die leering, ja, zieltoogt : en dat wilde ik in de volgende bladzijden bewijzen. Het ligt echter niet in mijn plan eene eigenlijke weerlegging van het Darwinisme te leveren. De arbeid zou te omvangrijk zijn, en werd daarenboven reeds herhaalde malen volbracht. Mijn bescheiden taak is enkel, de gewichtigste punten van Darwin's leer aan te halen, en daarbij te doen zien welk een oordeel in onze dagen daarover gestreken wordt in Duitschland, of aangrenzende gewesten. Ik zal mij derhalve niet

(1) WASMANN, S. J. *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*[3], Freiburg in Br., bl. 312.

(2) *Einleitung in die theoretische Biologie*, Berlin 1901.

beroepen op oudere schrijvers, maar alleen op geleerden van beteekenis uit den laatsten tijd (1).

* * *

In een opstel, verschenen in *Umschau* (1898, 5 Heft), gaf de Straatsburger dierkundige, Prof. Dr Goette, zijne bevindingen ten beste over « den hedendaagschen toestand van het Darwinisme ».De geschiedenis daarvan zou volgens hem in vier tijdperken kunnen verdeeld worden. Bij haar eerste optreden vond de leer weinig ingang bij de geleerden : zij meenden een beter inzicht te hebben in de natuur, en de ervaring gaf hun gelijk. Alleen eenige jongeren werden tot belangstelling aangeprikkeld : dat was iets nieuws ! Daarop volgde het tweede stadium, de bloeitijd. De nieuwe leer vindt bij het jongere geslacht meer en meer aanhangers, die weldra hunne ingenomenheid met luidruchtigen jubel te kennen geven. De bezadigde ouderen zijn nu gedeeltelijk verdwenen ; eenige weinigen worden door het bedwelmend geroep, tegen beter weten in, door den stroom medegevoerd, en de stemmen der bezonnen geleerden worden in den algemeenen roes niet meer gehoord. De zegevierenden roepen vol vreugde uit : wat een lust is toch het leven ! en meenen : zoo moest het altijd wezen. Maar daar komt het derde stadium, een overgangstijdperk. De jubel der begeestering is verdoofd; op den roes volgt de jammer, en de jonge lui zijn nu zelf ouder en daarbij ook nuchter geworden ; vele zaken ziet men nu in een ander licht dan vroeger ; de opwerpingen, door de ouderen sedert lang voorgedragen, worden nu beter begrepen en verkrijgen allengs een hooger gewicht; velen worden onverschillig, de jeugd wordt koppig en keert zich met weerzin af. — Wat zal het vierde tijdsgewricht brengen? De laatste aanhangers der *nieuwe leer* zijn dood of minstens oud en hebben geen gezag meer. Zij zijn

(1) De lezer gelieve in aanmerking te nemen, dat de meeste bladzijden van dit artikel reeds vóor een jaar geschreven werden. — Het eenigszins nieuwe werk van Hugo de Vries, *Species and Várieties*, na zijne reis naar Californië verschenen, heb ik eerst later gelezen, en het ware moeilijk voor mij rekening ermee te houden bij het verbeteren der drukproeven.

neergezeten op de puinhoopen eener heerlijkheid, die nu reeds behoort tot den « goeden ouden tijd ». Soms hoort men ze nog zeggen : dat was toch een belangrijke episode in de geschiedenis der wetenschap!

En inderdaad, wanneer wij over de Duitsche grenzen gaan, dan treft ons een verkwikkelijk schouwspel. Allerwege ontmoeten wij Darwinistische ketters, als A. Fleischmann, Strasburger en O. Hartwig; daar hooren we spreken van de « crisis », van het « bankroet », van de « schipbreuk », van de « ziekte », van den « dood » der Darwinistische leer. De poëzie moeit er zich ook al mee : « de beste stuurlui, zegt Kassowitz, verlaten het zinkend schip van Darwin. » Geen geleerde tegenwoordig, die hetzij een boek schrijft, hetzij eene lezing houdt, of hij schijnt de gelegenheid bij het haar te willen grijpen om een woord van afkeuring uit te spreken tegen het Darwinisme; en men zou zeggen dat zij zich spoeden om nog de eer te hebben in de geschiedenis bekend te staan als afbrekers van de vroeger zoo toegejuichte leer van Darwin. Is het soms dát wat Dr Gunzburg ergens zoo euphemistisch noemt : de leering van Darwin volledigen?

Laten wij een paar getuigenissen aanhalen : « Wanneer wij de boeken over natuurlijke wetenschap openslaan, zegt Dr Goebel (1), dan vinden wij dat het eigenlijke Darwinisme, in Duitschland althans, geene verdedigers meer heeft. » « Het is een feit, zoo spreekt Dr Dennert (2) (passim), dat het Darwinisme binnen kort aan de geschiedenis zal toebehooren, dat wij aan zijn sterfbed staan en dat zelfs zijne vrienden zich al in gereedheid stellen, om het minstens nog eene deftige begrafenis te bezorgen. » « De tijden zijn lang voorbij — zeide Prof. Steinman, ter gelegenheid eener Rectoraatsrede te Freiburg in Breisgau (slot) — dat men Darwin's beginselen in naief vertrouwen als de Alpha en de Omega der afstammelingsleer beschouwde. » Zelfs zij die nog eenigszins aan het Darwinisme hechten, zooals Prof. Dr F. von Wagner (3), moeten niettemin het volgende be-

(1) *Ueber Studium und Auffassung der Anpassungserscheinungen bei Pflanzen*. München, 1898, blz. 10.

(2) *Vom Sterbelager des Darwinismus*, I², II². Stuttgart, 1906.

(3) *Umschau*, 1900, Heft 2.

kennen : « Het is niet te loochenen dat in de kringen der ernstige vakmannen de vroegere geestdrift merkelijk gedaald is, en plaats heeft gemaakt voor een langsom meer veldwinnend skepticisme : het einde dezer eeuw ziet het Darwinisme niet in de koene houding van een overwinnaar, maar in 't verlegen voorkomen van een in 't eng gedrongen krijgsman, die den aanval van nieuwe opdoemende vijanden moet afweren. »

Staken wij hier die getuigenissen ; zij zullen trouwens in den loop van dit opstel nog merkelijk vermeerderd worden. Doen wij echter nog opmerken, dat de hopelooze toestand, waarin het Darwinisme zich bevindt, niet het minst blijkt uit het rumoer, dat een paar kramers-geleerden maken en de scheldwoorden, die zij naar het hoofd slingeren van ernstige lieden als Fleischmann en Reinke, die het Darwinisme als eene erge dwaling beschouwen : dat zijn de stuiptrekkingen die den naderenden dood voorspellen.

Ja, ja den dood, want zou Haeckel zelf de hoop niet hebben opgegeven, om den zieke aan de beterhand te brengen? Zoo schijnt het toch. Toen hij in April 1905 in de *Berliner Singakademie* met zijne beruchte voordrachten optrad moest hij bekennen (1), dat het verkeerd is de ontwikkelingstheorie en het Darwinisme met elkaar te verwarren ; en hij wist ter verdediging van deze laatste leer geen schamel woordje in te brengen. Is dat nu de man, die sedert 40 jaar bekend staat als « de profeet van het Darwinisme » ; die de natuurkeusleer van Darwin als de hoogste geestelijke aanwinst der 19e eeuw heeft geprezen, wijl zij ons zou geleerd hebben, de doelmatigheid in de natuur zonder een « wijzen Schepper » te begrijpen? O wellicht is in de nachtelijke ure de schim van Darwin zijn sluimer komen storen en hem de woorden toeroepen van den stervenden Caesar : *Tu quoque, fili mi, Brutus !*

Een Raadsvergadering (2)

Rondom het sterfbed van het Darwinisme zijn de geleerden in raadsvergadering vereenigd. Men merkt daar,

(1) Zie Wasmann, S. J. *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*³. bl. 267.

(2) In deze samenspraak zijn de eigen woorden van de ver-

behalve Philosophus, die ze heeft binnengeleid, ook de Weener botanicus Prof. Dr von Wettstein (1), Dr de Vries (2) uit Amsterdam, Prof. Eimer (3), leeraar der dierkunde te Tubingen, Dr Ed. Fischer (4), plantenkundige uit Bern, Prof. Dr Goette (5), dierkundige te Straatsburg, Dr Gunzburg, geneesheer te Antwerpen, en vele andere professoren en doctoren.

Beurtelings voelen zij 't Darwinisme den pols; hun diagnostiek komt niet in alles overeen, maar allen vinden onwraakbare teekenen van doodelijke ziekten.

Daar nadert Dr von Wettstein het lijdensleger : — Zeg eens, Senex, — zoo spreekt hij het Darwinisme toe — het was wel op eene *richtinglooze veranderlijkheid* dat gij de natuurkeus steundet? — Ja zeker, Mijnheer, zegt Senex, de planten en de dieren veranderen naar alle mogelijke richtingen, en zonder bepaalde neiging tot verdere vorming. Want elke bepaalde richting zou heenwijzen naar eene innerlijke neiging, die juist door mijne teeltkeus wordt uitgesloten, en aan de natuurkeus de beteekenis zou schenken van een richtinggevend beginsel; en daarvan wil ik hoegenaamd niet hooren ... absit!... Daarenboven hadden de oorspronkelijke typen zulk eene kracht van veranderlijkheid, dat daaruit al de nu bestaande soorten konden te voorschijn treden,— en zich wendend tot Dr Gunzburg, zegt hij : Is het niet waar, Mijnheer? — Zeker, zoo luidt dezes antwoord : « uit een amoeba onstond door duizenden, door millioenen jaren, de kroon der wereld, de mensch » (op. cit. bl. 26).

— Zulke taal, merkt Dr de Vries op, blijkt niet van een zieke te zijn, en ook ik neem aan in mijne *Mutationstheorie* dat de veranderlijkheid richtingloos is.

schillende schrijvers tusschen aanhalingsteekens (« ») geplaatst. Het kort begrip van hunne leering wordt aangeduid door een dubbel punt (:). Dit opstel wil vooral nuttig zijn door de aanhalingen.

(1) Aangehaald door Schwendener, *Ueber den gegenwärtigen Stand der Descendenzlehre in der Botanik* (Feriencursus in Berlin '02).

(2) *Die Mutationstheorie*, 2 Bände. Leipzig, Veit, 1901; 1903.

(3) *Orthogenesis der Schmetterlinge. Die Entstehung der Arten.* II Teil, Leipzig 1897.

(4) *Heutiger Stand der Descendenztheorie und unsere Stellung zu derselben*, Bern 1904.

(5) *Ueber den heutigen Stand des Darwinismus. Umschau* Heft 5, '98.

— Ziedaar ook het groot verwijt dat men u doet, heer Professor, zegt hem daarop PHILOSOPHUS : het ontsiert uw boek.

Luistert mijne heeren : dat de organismen eene min of meer groote neiging hebben om in ondergeschikte eigenschappen, als gestalte, kleur en grootte te veranderen, waardoor aan elk organisme eene bijzondere individualiteit wordt ingedrukt en een bonte verscheidenheid van vormen bekomen, kan hoegenaamd niet geloochend worden... maar uit die feiten besluiten, dat aldus ook wezenlijke andere natuurlijke soorten ontstaan : daarvan heeft de ervaring althans niet het bewijs geleverd. En vooral heeft de ervaring niet bewezen, dat de planten en de dieren kunnen veranderen naar alle mogelijke richtingen. Hoe breed men ook de kracht der veranderlijkheid in 't algemeen moge uitmeten, haar onbepaaldheid en onbegrensdheid toekennen, is de feiten regelrecht tegenspreken.

En EIMER, hem in de rede vallende : Philosophus heeft gelijk, zegt hij, ik kan u daarvan het bewijs brengen uit mijne bijzondere onderzoekingen over de vlinders. Mij is gebleken, dat het regellooze veranderen naar talrijke en verschillende richtingen eene vooronderstelling is, welke volkomen uit de lucht werd gegrepen, en dat de teeltkeus de noodwendig nuttige eigenschappen reeds aanwezig moet vinden, wil zij in werking treden... Daar nu overal, naar mijne onderzoekingen, slechts weinige, *gansch bepaalde richtingen* voor de omvorming bestaan, zoo valt er aan de natuurkeus heelemaal geene verkiezing meer te doen.

Daarop drukt hem VON WETTSTEIN de hand. — Dank, zegt hij, voor die woorden en voor uwe merkwaardige studiën, waarvan de uitslag zoo schitterend is gebleken. Ik heb er echter nog iets bij te voegen : « die richtinglooze veranderlijkheid kan ook den onloochenbaren voortgang in de bewerktuiging niet verklaren. » En daarenboven : « Men zou toch aan het toeval eene te groote rol toeschrijven, wanneer men wilde aannemen, dat door *richtinglooze veranderlijkheid toevallig* te gelijkertijd bij een mannelijk en vrouwelijk individu dezelfde eigenschap van eenige keuswaarde kon optreden. Gebeurt dit echter niet, dan zal in den regel ten gevolge van de kruising het waardvolle kenmerk in het

tweede geslacht niet versterkt, maar verzwakt te voorschijn komen. »

— M. H., zoo ging Dr Goette voort, het kan dan niet geloochend worden, dat men overal eene *bepaald gerichte* veranderlijkheid ontmoet, hetgeen vernietigend is voor de natuurkeus en het Darwinisme. Trouwens, wij zijn de eersten niet, die aldus spreken : wij komen eenvoudig terug tot de leering van Askenasy, Braun en Nägeli. Zoo er nog aangetroffen worden, die deze leering niet bijtreden, dan is dit enkel toe te schrijven aan de vrees, dat men « op den koop toe met de bepaald gerichte veranderlijkheid ook een beginsel van volmaking zou moeten aannemen, en andere oorzaken, die buiten de natuurwetenschappelijke ervaring zijn gelegen... »

— Voor mij, zei toen de heer Fischer, is het ook eene uitgemaakte zaak dat, om het ontstaan van nieuwe vormen uit te leggen, Darwin's theorie niet meer kan aangenomen worden : op plantkundig gebied spreken al de proefnemingen en onderzoekingen der laatste tijden haar tegen. Het is duidelijk dat « de zwenkende variatie niet onbegrensd is, maar dat zij binnen zekere grenzen blijft schommelen. »

— Dat alles is zeer juist, zei daarop Philosophus; maar laten wij de zaken nog wat dieper en uit een wijsgeerig oogpunt beschouwen. Veranderingen van beteekenis kunnen slechts optreden, wanneer de innerlijke oorzaken, de moleculaire krachten, tot voortbrenging daarvan vatbaar zijn en onder elkander in samenstemming verkeeren. Eene bloote wijzigingsmogelijkheid in negatieven zin, gelijk Darwin aanneemt, is voor het ontstaan en bestaan der afwijkingen niet toereikend; zij kan die wel toelaten, maar niet opwekken noch merkelijk verder brengen. Hier wordt als verklaringsgrond vooreerst eene wijzigingsmogelijkheid in positieven zin gevergd; eene werkende oorzaak, welke de innerlijke bepaaldheid der wijziging bevat en tot grondslag dient van het werkelijk optreden daarvan. Voeg daarbij dat ook eene uiterlijke mogelijkheid gevorderd wordt : eene bepaalde samenschikking der moleculen, als voorwaardelijke grondslag van hunne wederzijdsche inwerking. Niet het blinde toeval kan die brengen, maar wel de eindoorzaak — de geest — die verbindt en scheidt, die de planmatige sa-

menschikking der moleculen, als voorwaardelijke grondslag aanbiedt voor den doelmatigen opbouw der organismen. Die richtende eindoorzaak wordt vooral gevorderd, wanneer men wil aannemen dat er eene opklimmende ontwikkeling heeft plaats gehad, gelijk gij, von Wettstein, daareven zeidet, en meer nog wanneer men eene onbeperkte veranderlijkheid wil verdedigen, zoodat er inrichtingen moesten gevormd worden voor de waarneming : het zien, het hooren; want in dit geval zijn nieuwe beginselen noodig, welke de stof in bepaalde ontwikkelingsrichting kneden; nogmaals daartoe is alleen bekwaam een geest, die de nieuwe levensvormen, organen en werkzaamheden uitdenkt, en hare verwezenlijking als doel nastreeft...

— Wij denken er zoo diep niet over na, merkt DE VRIES op.

— M. H., zegt PHILOSOPHUS, ik geef u de leering van de christelijke wijsbegeerte, die niets anders is dan de uitspraak van het gezond verstand.

Daarop werpen al de geleerden een medelijdenden blik op het verzwakte Darwinisme. Arme richtinglooze veranderlijkheid! roepen zij uit, en fluisteren elkander in het oor : de toestand is bedenkelijk!

(*Wordt vervolgd*) JOZEF VAN MIERLO, Sr, S. J.

GODFRIED HERMANS

I. VERZAMELDE OPSTELLEN EN GEDICHTEN
II. WERELDEINDE

(Uitgegeven te Brussel door de *Vlaamsche Boekhandel*, 1907.)

Poeta pensieroso. Hij woont ginder stil in 't stille Dendermonde. Groepen en groepjes laat hij wat ze zijn. En kapellekens-jacht naar den roem en naar populariteit ook. Misschien weet hij het zelf wel, misschien ook niet : hij put zijn beste kracht uit zijn vereenzaming. Dat is eigenlijk een gemeenplaats, want groote dingen komen altijd uit de eenzaamheid.

In de laatste jaren verschijnt in Vlaanderen geen kunst zoo echt en zoo hecht als die van Godfried Hermans.

Daarmee is al gezegd dat deze dichter een tegenvoeter is van de moderne Hollandsche decadenten-kunst. Ook zullen de menschen met uitsluitend nieuwe-Gidsers-begrippen hem ongetwijfeld voor een anachronisme bekijken en zeggen : Die komt wat laat met zijn romantisme.

Toch durven wij meenen dat de toekomst in dezen geloovige huldigen zal een hoogheid van kunstinzicht, een gloed van ingeving, en daarbij een geestesruimte, door geen enkelen onzer vrijgeesten ook maar in de verte vermoed.

Herman's kunst is nooit detail-kunst geweest. 't Is niet het het bijzondere, het eigenaardige, het analytisch-waargenomene in menschen en dingen, dat hem treft. Geen dichter die vooreerst liefhebbert in heelkunstige en scheikundige proeven. Hij houdt meer van zielen dan van lichamen. Er is bij hem minder zinnelijke waarneming, meer intellectueele doordringing. Van de aardsche verschijningen wil Hermans enkel het generisch-typische.

Dat is voor zijn plastiek.

Maar er is iets veel meer, iets ontzaglijk hoogers in zijn kunst : En dat is zijn gevoelsgave, zijn dichterspassie, eigenlijk één met zijn gloeiend geloof. Godfried Hermans voelt en ziet *groot* : intens voelen is immers zien. Hij ziet de heele menschheid, den Mensch in zijn heden, zijn verleden, zijn toekomst; de groote momenten der geschiedenis, vooral de « eerste wereld » met haar paradijs, haar val, haar zondvloed, en de « laatste » met haar verrijzenis en haar oordeel. En tusschen die

beide « werelden » ziet hij ook het groote lijden dat daar loopt als een bloedspoor door een Sahara.

En als Hermans' grootsche ontroering tot kunstkoorts is ontgloeid, dan roept zijn machtige verbeelding de plastiek op van daareven, om aan ons, de kleineren, iets te laten zien van zijn groote vizioenen.

Dat alles kan enkel worden gezegd van een zeer waarachtig dichter.

Want hemzelf is het heilige ernst : hij is inderdaad een der weinige kunstenaars wier leven gedurig hun werk commenteert.

Op zijn vijf-en-twintig jaar heeft deze uitverkorene inderdaad een zeer *groot* leven achter zich. Iets dantesk is er in de wijze waarop hij gaat door ons aardsch besiaan; iets heroïsch in zijn godsdienstige levensbeschouwing. Zijn katholicisme leeft in alles wat hij doet; 't is het leitmotiv in zijn leven zoowel als in zijn dichterschap. En 't is bij hem een tragisch leitmotiv.

Wel kent hij oogenblikken van blijheid, als de zalige gratie zijn ziel overstelpt.

Maar die uren zijn geteld. Straks komt weer op, zijn onvoldane zucht naar eeuwigheid ; straks is daar weer de beproeving die ook de rijkst begenadigden bezoekt. Dat is de beste tijd voor zijn ingeving ; dan rept ze zich weer door tijd en eeuwigheid : Godheid en menschheid, hemel en hel, en het sedert duizenden jaren zich afspelende treurspel van schuld en van boete. 't Is in haar eigen foltering dat ook deze ziel haar schoonste kreten slaakt. Hermans is te veel vijand van vertoon om dat lijden direct te verkondigen : Daarom uit hij zich zoo zelden in zuivere lyriek. Maar uit zijn epische en dramatische stukken hooren we duidelijk den schrijnenden echo der tragische dingen die in zijn binnenste zijn gebeurd.

Als tal van grooten is ook deze door vele smarten gegaan.

Daarom verwondert het ons niet langer dat deze leek zoo uitstekend zijn Bijbel kent : Gods eigen verklaring over 's menschen lijden en hoop. Daarom verwondert het ons evenmin dat hij, om uit te zeggen wat hij voelt, de taal van den Bijbel moest hebben : de geweldigste taal die ooit door de menschen is opgeteekend. Daarbij,hebt ge niet reeds opgemerkt dat de poëzie en de taal van den Bijbel telkens wederkeeren, als een zeer groot dichter spreekt?

En zoo komt ook voor den vorm Godfried Hermans tegenover onze hedendaagsche kunst te staan. Er is profeten-onstuimigheid in zijn taal. En niet enkel dat : het onwillige woord, niet gewoon zulke ideeën te dragen, zweept hij af tot het gedwee zich schikt naar zijn wil, tot het kreunend zich kronkelt in zijn

gebiedenden greep. Godfried Hermans heeft geen compassie met het woord. Al wat men hem vragen mag is stipte gehoorzaamheid aan de spraakkundige wetten. Maar woord-cultus, voor alles niet. Geen taal-afgoderij!

Wel heeft hij innerlijken rhythmus, heel natuurlijk; anders zou hij geen groot dichter zijn. Maar waar anderen kuischen en schaven, waar ze hun klanken koesteren en bakeren tot ze uitbroeien verfijnde woordmuziek, gooit hij zijn verzen eruit, omdat ze er uit móeten, omdat hij anders koorts krijgt en ziek wordt; hij smakt ze, na de verlossing, in slordige handschriften als op een folterbed neer. 't Is hem te veel zelfs dat hij iets overschrijft of dat hij met zorg zijn drukproeven naziet... En dat is dezelfde Dosfel-studax, die op zich heeft genomen alle onkruid uit onze rechtstaal te wieden, en die ons, in vereering voor zijn beminde Nederlandsch, modelwerken schenkt als de *Kern van ons Burgerlijk Wetboek* en ons *Handelsrecht*. Het leven voor den geleerde en van den strijder is aan zijn taal als aan zijn eenige lievelinge gewijd. Het leven van den dichter gaat op in zoo hooge dingen, dat hij barbaarsch de taal uit haar aardsche wortels meerukken moet naar ginder boven. Wat genieën waren Dante en Vondel toch om dat zoo heel anders te kunnen!

* * *

Laat ons nu van dichterbij Godfried Hermans' laatste werk bezien:

De beste Kunst verscheen vroeger in *Jong Dietschland*, het wakkere studenten-tijdschrift, dat vóor tien jaar door Dosfel werd gesticht en dat op 't einde der maand zijn tien-jarig bestaan met een Congres te Leuven zal vieren.

In dezen overdruk werd er geen iota veranderd. 't Mocht anders wel, want het is heel jong werk. Er is geen eenheid van indruk. Het opstel « gipfelt » in de apotheose van Dante; en even daarna lezen we : « De hoogste kunst, de eenige, de volledige, is het muzikale drama. » Als Godfried Hermans dat wilde betoogen moest hij het veel rechtstreekser hebben gedaan. 't Verwondert mij ook dat hij, die Tolstoj's *Wat is kunst?* kent, de gelegenheid hier niet waarnam, om Wagner's ideaal te verdedigen tegen den stormloop van den genialen Rus. Ik ben anders niemendal bevoegd om tusschen te komen in onderhavig debat. Maar Frans Erens, een bedreven musicus en, na Van Deyssel, wel de fijnste Hollandsche kunstkenner op heden, meent volkomen anders dan Godfried Hermans : In zijn *Sancta Musika* zegt hij o. a. dit : « Wat Wagner heeft gewild berust op eene

miskenning der natuur van den mensch, die op hetzelfde oogenblik slechts genot kan hebben van één ding. Er is een rhythme van den klank ... en een van het woord. *Non bis in idem* is een oud gezegde en die regel geldt ook hier... De menschheid mag niet voortgaan op den door Wagner ingeslagen weg kunst te leveren. Drama moet blijven drama en muziek, muziek. Een huwelijk van deze beide is het verderf. Muziek en woord kunnen zich niet vermengen, evenmin als water en olie. Steeds zal de muziek willen bovendrijven. »

Maar laat Hermans in dat jonge stukje nog wat stamelen, toch denkt hij al volkomen op zichzelf. Er is op deze vijf bladzijden geen enkele gemeenplaats te vinden. Iemand die op zijn zestiende jaar tot beschouwingen in staat is als *De beste Kunst*, zal eerlang van zich doen spreken.

Is 't eerste opstel minder stevig, in het tweede *Droefheid in de Letterkunde* verdedigt en verchristelijkt Godfried Hermans het element « droefheid » met uiterst bedreven logica en zelfs met advocaten-behendigheid. Dat hij, uit den aard zelf van zijn eigen dichterschap, deze stelling bepleit, verwondert ons niet. Wij hebben het boven reeds gezegd. Maar enkele keeren wordt het *qui nimis probat*. Hermans zoekt vooreerst bescherming voor zijn thesis bij de « droeve » heiligen. Van « blijde » wil hij niet weten, of althans niet gewagen. En toch meenen wij dat onder de heiligen de schoonste, en voorzeker de sterkste figuren, blijde menschen waren. In den Bijbel wijst Godfried Hermans op het boek Job, maar hij rept van het Hooglied niet. In Gezelle zwalpt Hermans op « zeeën van wee » — in Gezelle, die wel bitter schreiën kon, zeker, maar die toch ook stroomen van troost en van blijdschap over Vlaanderen heeft uitgegoten. En Vondel, Calderon, Shakespeare, Goethe, Newman, Schaepman, Lacordaire, waren dat wel tolken van droefheid vooral? Ook voor de thesis *in se* mocht de vraag niet worden voorbijgekeken : Hoe het komt dat het aardsche lijden zoo diep inwerkt op hen, die in de verte een eeuwigheid zien van heil? Stellig is het onderwerp niet zoo eenvoudig als Godfried Hermans het voorstellen wil. *In tristitia hilaris, in hilaritate tristis* was de leus van Giordani Bruno : daarin, geloof ik, ligt het geheim van veel sterkte, van veel heiligheid, van veel genie, van veel levensenergie in allerhanden vorm.

De opstellen *Zeemeeuwe* en *Rodenbach* zijn veruit het merkwaardigste wat het proza van dezen bundel ons biedt. Dat zijn bepaald twee ontdekkingsreizen « in 's Dichters (Godfried Hermans') Lande ». Veel kunstinzicht valt er op te doen uit deze

studies, die ook anders, om het lyrisme harer kritiek, reeds een hooge genieting zijn. Hermans brengt zijn leenmanshulde aan *Zeemeeuwe,* den onbekenden groote, die achter de vouwen der *Vlaamsche Vlagge* zit weggedoken, maar die vóor jaren, telkens in vacantie-tijd, lichtschitterende vanen van proza en poëzie aan den Vlaamschen hemel hield opgestoken. De vlottende verschijning heeft Hermans nu vastgelegd, en hij geeft van *Zeemeeuwe* een portret of liever een vizioen zoo schoon, dat ik voor het beeldigste stuk Vlaamsch proza, áf ook voor den vorm, voortaan wel zal weten waarheen. « Overladen, » antwoordde mij een zeer verstandige, ál te positieve vriend wien ik het voorlas. Overladen ja, als een Oosterhemel met morgenrood, als een Braziliaansch oorwoud met maagdenliana's, als een lente met vogelzang, als een September-avond met vonkel-sterren, als aarde en zee met éen blauwe oneindigheid.

En nu Godfried Hermans' meesterlijk pleidooi voor Albrecht Rodenbach.

Wij begeeren niet een polemiek te heropenen, die zoo ridderlijk tusschen Godfried Hermans en Al. Walgrave in *Hooger Leven* werd gevoerd. We wenschen hier enkel den uitslag neer te schrijven van verder nadenken, over gegevens ons door beide partijen in handen gelegd.

Den cultus van Godfried Hermans voor Rodenbach ken ik even lang als E. H. Walgrave. Maar ik zoomin als hij wellicht vermoedde dat het in 't publiek ging uitkomen op iets dat ter eerste instantie bijna een veroordeeling van Gezelle werd. Godfried Hermans heeft zelf in een tweede opstel zijn eerste terecht gewezen. Nu, dat eerste, zeer oorspronkelijk gedacht, kloek en prachtig gezegd, heeft er wezenlijk velen op hun ongemak gezet.

't Betoog in zijn geheel komt eigenlijk hier op neer, niewaar : Eerste lezing : Rodenbach is grooter dan Gezelle omdat hij *dramatisch* dichter is; Gezelle is kleiner dan Rodenbach omdat hij *lyrisch* dichter is. Tweede lezing : Rodenbach staat boven Gezelle, omdat Rodenbach *groot* is als *dramatieker*, en Gezelle *enkel* als *lyrieker*.

Vooreerst geloof ik niet dat de genres een indeeling naar uitmuntendheidsrang in de poëzie kunnen aangeven. Ik meen eerder waardeschatting mogelijk naar den aard der poëtische bron : Er is poëzie die hoofdzakelijk komt uit den geest (Pope, Bilderdijk, Voltaire, enz.); en dat is mindere poëzie. Er is poëzie die hoofdzakelijk komt uit het hart (Byron, Musset, Jacopone, enz.) : dat is betere. Er is poëzie die komt uit de volledige harmonie van geest en hart (Dante, Vondel, Shakespeare, Goethe). En dat is de beste.

Nu, het staat vast bij Godfried Hermans dat het drama de hoogste uiting is der letterkundige kunst. Nooit heeft hij welsprekender dan ditmaal zijn zienswijze uiteengezet. En toch kunnen we ook nu nog, evenmin als E. H. Walgrave, aannemen dat de lyriek *per se* minderwaardig zou zijn dan de epiek of dramatiek. Godfried Hermans zegt : de lyrische dichter geeft enkel zichzelf, de epische en dramatische dichter scheppen buiten zichzelf. Maar waarom is het uitzingen van een dichternatuur, van een groote, rijke menschenziel, mindere kunst dan het fingeeren van andere naturen? Kan een kunstenaar, die binnen zich kijkt, niet zoo'n groote dingen oproepen als iemand die rondziet buiten zich? Men huldigt de ziele-draagkracht van den dichter, die een heele wereld in zich overtorst; maar hij die ze al draagt in zich, die ze met godweet welke weeën door de jaren heen toch ook van buiten heeft opgeslorpt, en die ze dan tot een eigen wereld heeft gepuurd, die zou uit den aard zelf kleiner werk hebben verricht? Maar nog eens, 'k wil niet herhalen wat in *Hooger Leven* heel goed door Walgrave werd gezegd.

Ik meen enkel dat hij zijn betoog met meer gegevens kon schragen.

Nog toegegeven dat in meest al de vroegere tijdperken de letterkunde in het drama haar beste kunst heeft geschonken, is dat stellig niet het geval voor de 19e eeuw, die toch niet behoeft onder te doen voor om 't even welk ander literair tijdvak.

Wij zijn feitelijk thans niet in het gesternte der groote dramatiek. Dit wil niet zeggen dat er in de laatste tijden geen groot dramatisch werk is geleverd; maar wel dat het drama zijn vlucht niet heeft kunnen nemen, evenredig aan andere kunstvormen. Bijna alle dramatische scheppingen van de laatste tientallen jaren zijn fragmentarisch gebleven.'t Is een rechtstreeksch gevolg onzer beschaving. De cultus van het *ik* in wijsbegeerte en wetenschap en letterkunde, de passie van het « ken u zelven »,de onweerstaanbare drang naar het individueel-subjectieve heeft het groote woord in de poëzie gegeven aan de lyriek. De breed-voeling met haar worstelende botsingen heeft zich ingetrokken en gescherpt tot fijn-voeling met haar innerlijke beroeringen.

Wel is daar Ibsen, ja. Maar toen de Ibsen van Brand uit de aloude fjorden-vesten van het Noorden, waarachter nog oerkrachtige Edda-geest schuilde, volop in den maalstroom der Europeesche beschaving werd geworpen, heeft hij zijn dramatische vaardigheid willens nillens gekenterd naar de eischen van den tijd : verstandsvraagstukken, psychologische spitsvondigheden, microscopische uitpluizingen en symbolische raad-

sels. Dit laatste is ook met dien anderen groote, met Maeterlinck, het geval. Maar sedert Grillparzer is geen enkel tooneelstuk ontstaan dat een schepping is, een technisch geschakelde objectiveering, een schouwspel van driften-botsingen in volmaakt uitgewerkt spel en tegenspel als de tragedieën der groote klassieken en de drama's der Engelsche, Spaansche en Duitsche meesters (1).

Met de elementen, die de menschelijke geest in de 19e eeuw heeft uitgebroeid, helde de poëtische kunst-uiting noodzakelijk naar de lyriek : Die heeft dan ook in die eeuw een hoogte bereikt, waartoe ze vroeger nooit was gestegen. In dien vorm hebben de geniaalste dichters der laatste tijden hun zeer zuivere, zeer fijne, zeer hooge kunst in de wereld gebracht : Ik noem enkel deze vijf uit de grootste der moderne literaturen : Shelley, Keats, Mevr. Browning, Tennyson, Swinburne. Ze mogen dan ook epische en dramatische brokken hebben gegeven, maar het lyrisme blijft het overheerschende element. Bewijzen is moeilijker, maar voelt ge niet dat *Aurora Leigh* wellicht het beste is wat de kunst van het woord in de eeuwen na Shakespeare heeft gewrocht, en zijn de eerste verzen in hun sublieme subjectiviteit niet een heel drama van Shakespeare waard?

Gezelle telt mee onder de groote lyriekers, ... en Rodenbach ook. Want vooral als lyrieker, meenen wij, is Rodenbach geniaal; niet enkel in zijn kleinere gedichten, maar vooral in zijn *Gudrun*.

Het drama *Gudrun* is voorzeker machtig werk. Maar *in quantum* drama heeft het stellig gebreken. De karakterteekening is erg ongelijk : de psychologie van Camillus en Allectus is in den dop gebleven; en die van Carausius is niet volkomen uitgewerkt naar den eersten grondslag. *Gudrun* zelf is prachtig, ja, maar laat ons bekennen dat meest al de dramatische elementen in het oude epos gereed lagen (2); juist in haar zuiver lyrisme is ze 't schoonst : in haar zangen aan de zee, aan de liefde, aan den nacht. En de heerlijke scheppingen Herwig en Wate zijn die niet hoofdzakelijk lyrisch? Hier geeft Rodenbach immers geheel zichzelf; hier ontlast hij zijn schatrijk gemoed in gulpen van de schoonste lyriek waartoe ooit ons Nederlandsch de hulp van zijn woorden leende. Ge zegt mij : Het drama is juist een serie botsingen van lyrisme. Zeker, maar precies uit die botsin-

(1) In zekere mate zijn Hebbel en de Bornier een uitzondering op den algemeenen regel.

(2) De sublieme vondst echter van het breken van den staf vind ik niet terug. — Ongetwijfeld kan onze flinke Rodenbachkenner, Dr Van Puyvelde, hierover meer meedeelen.

gen moet het lyrisme dan opbarsten, en stuwen naar verdere actie; ofwel vormt het rustpunten van overschouwing der handeling, zooals in de Grieksche choren en bij Schiller soms.

Ja, hoe dood-jammer dat onze Rodenbach zoo vroeg gestorven is! Maar *Gudrun* is geen bewijs dat hij onze groote dramadichter ging worden. 't Is de lyriek die de hoogste wijding geeft aan Rodenbach's werk. Hij was met Goethe en met Vondel verwant; en ook die waren hoofdzakelijk lyriekers.

Of nu Rodenbach ofwel Gezelle de grootste onzer Vlamingen is, wie zal het uitmaken? En waarom moet het uitgemaakt?

Rodenbach had genie, ontegensprekelijk; en 't was even ontegensprekelijk een heel andere natuur dan Gezelle. Hij was veel onstuimiger lyricus. Hij was meer een dionysische natuur en Gezelle een apollinische. En toch was hij terzelfdertijd een veel beredeneerder dichter dan Gezelle er een was. Gezelle zong om te zingen. Alles was hem stof en gelegenheid tot zang. Hij was een oordichter. Midden in de groote natuur stond hij open voor alles, als een groote naieviteit. Hij verwonderde zich; hij bewonderde, en het lied was er. Rodenbach was heel anders. Hij had meer reflectieve bewustheid van zijn dichterszending. Hij diende een gedachte met zijn zang. Zijn genie bestaat hoofdzakelijk uit de volkomenheid, uit de energie zijner beschouwing van de Vlaamsche Beweging. Inderdaad Rodenbach heeft de meest intuitieve — en daarom juist de duidelijkste en de grootste — voorstelling gehad van 't geen wij thans noemen : de Vlaamsche Volkskracht.

Een laatste proza-stuk uit Godfried Hermans' bundel heet *Vriendschap*. 't Is een novelletje waarover wij heen moeten, niet omdat het een bespreking niet waard zou zijn, maar omdat het, buiten 't getuigenis voor de veerkracht van Hermans' talent, enkel een omzetting geeft — niet altijd even gelukkig — van 's dichters ideeën, die we thans al kennen.

* * *

De gedichten die volgen zijn verzameld in vier reeksen, die heeten : *Natuurgedichten*, *Heidensche Zinnebeelden*, *Uit de Ziel*, *Drieluik van Menschenwee* : De eerste zijn symbolen uit de natuur, uit de geschiedenis, uit de fabel, voor zijn smartelijk heimwee. Onder de laatste vinden wij de beste. 't Zijn brokken epiek zich aansluitend bij 't onovertroffene *Abel dood gevonden* uit zijn eerste *Gedichten*; echt Hugoiaansch van evocatie. En daarbij dezelfde machtige penseelzwier. In Hugo :

après la plaine blanche une autre plaine blanche

en in Hermans :

de regen duwde en stuwde regen neder...

Die zondvloed is van 't schoonste wat ik ooit las...

Schitterend komen in meest al deze stukken de gaven uit, die ik als kenmerken van Godfried Hermans meende te moefen aangeven. Nu « l'art pour l'art » aan 't zieltogen is, zullen de lezers van Hermans, wier schoonheidsgevoel door de scholen-productie niet werd verstompt, wel bekennen dat alleen het godsdienstig gevoel onuitputtelijk blijkt voor de kunst.

* * *

En thans : *Wereldeinde*. De laatste kamp tusschen goed en kwaad op deze aarde, waarvan enkel nog Palestina door het vuur is gespaard. Het tooneel speelt op Calvarieberg. *Hartfried*, de Antechrist, tegen zijn God-getrouwe vader en moeder en zusje en broers.

Dit dramatisch gedicht in twee bedrijven meen ik te zijn de schitterendste poëzie die ooit in Vlaanderen werd geschreven. De ondertitel, *dramatisch gedicht*, zegt genoeg dat Godfried Hermans niet heeft bedoeld een uitgewerkt drama te leveren : en 't is wel jammer dat hij niet méer beproefde, want de grootsche opvatting had een beter uitwerking verdiend ; de nevenpersonen zijn te veel in schets gebleven, en is er te weinig actie, in dezen zin dat er geen spannend evenwicht is tusschen werking en tegenwerking; want het tegenspel is heel zwak bij het spel. Wat zijn die goede menschen veel te zoetaardig goed (1) tegenover den kwaad-sterken Antechrist! Maar lijk *Wereldeinde* vóor ons ligt is 't in een betrekkelijk klein bestek een lyrische ontdubbeling : het goede en het kwade in den mensch, waarvan bezwaarlijk de wederga zal te vinden zijn. Wij hebben iets dat er op gelijkt, maar veel minder gecondenseerd, in Byron's *Don Juan*.

't Zijn dus, midden de vernieling van vuur en pest, de laatste gruwelen van den Antechrist, die zijn vaderland vernielt en die zijn biddende moeder en broeders en zusje een dolk in het hart jaagt, eer hij zelf door zijn vader doorstoken wordt.

Op een bedding van wijsbegeerte en gevoel rijst hier een vulkaan van beeldenpracht : want de mond van dien Antechrist is een vuurwerkende krater.

Zeker er zijn sporen van al te haastige voortbrenging ; wel heeft de dichter zijn ontwerp zeven jaar lang gedragea, maar de

(1) Uitgenomen de moeder Stella : die is opperbest in haar rol.

Luciferische conceptie had het, gezien de uiting die we hier hebben, nog langer verdiend; hier en daar vlekt een zet van valschen smaak (1); er is misbruik van Himalaya-beelden, enz.; er zijn dorre geleerdheids-litanieën à la Sully Prud'homme, en dan nog van versleten opwerpingen tegen de Kerk, die geen enkel ernstig vrijdenker thans nog ophaalt, maar als geheel zijn deze imaginatie-bacchanalia toch binnen de grenzen gehouden der hoogste kunst.

Er is hier wezenlijk veel meer verbeelding dan onze nuchtere menschen van heden doorgaans verdragen. Maar bedenken die menschen wel ooit dat de thans zoo zeer gesmade verbeelding eigenlijk wel de 3/4 uitmaakt van ons verstand; dat onze moderne uitvindingen, onze wijsgeerige en wetenschappelijke stelsels berusten op geniale verbeeldingsvondsten; dat de grootste, de geniaalste menschen, niet enkel in de kunst maar ook in de wetenschap, juist die zijn met de rijkste verbeelding; dat mannen met groote ideeën allen verbeeldingsmenschen zijn; dat het minderwaardige in de moderne kunst juist is de verslaving aan het werkelijke, het angstvallig weergeven der feiten en der mathematisch-juiste betrekkingen van de dingen onderling; dat onze hoogste levenswet eigenlijk een wet van verbeelding is : al dit aardsche te aanschouwen als een *species*, een spiegel, een schijn, een *afbeelding* van het eeuwige Wezen, tot wiens dienst wij geschapen zijn?

Ja, Godfried Hermans heeft het goed recht der verbeelding in zijn *Wereldeinde* op meesterlijke wijze gewroken.

Wat menschelijke gebreken er ook mogen kleven aan zijn werk, wij durven in hem een der afstammelingen zien van hen, die Schaepman zoo graag « koninklijk » heette; een van dezen die blijven zitten op een vasten troon midden de wisselingen der schoolsche literatuur.

J. PERSYN.

---

(1) B.v. blz. 27 : O Venus, u alleen onthield ik...
't Klavier ligt daar als een verlaten zeestrand...
blz. 31 : Ja, 't doopselwater, enz.

EDGAR TINEL'S

« LAUDATE DOMINUM » (*)

Ter gelegenheid der inhuldiging van onzen Aartsbisschop als Kardinaal hebben we nogmaals iets nieuws te hooren gekregen van onzen gevierden toondichter Edgar Tinel.

De schoone christene kunstenaarsziel des meesters ontplooide zich weerom in de ruimte harer eindelooze geestdrift, en als een geweldige vloed heeft zij hare machtige motieven uitgestort langs die breede bogen en hooge gewelven van de Metropolitaansche kerk.

Wij hebben het meegevoeld!

En bij het lezen van het Tinel-artikel in het Mei-nummer van dit tijdschrift, en eenen terugblik op de levensbaan van dezen grooten meester en op zijn gewrochten, hebben wij met nog meer overtuiging gevoeld de schoone, godsdienstige ziel, die in hem zoo vroeg is ontloken en zijn machtig genie thans bezielt, — en hoe hij, niet onder den drang van gunstige omstandigheden of van een voordeelig midden, maar van de edele drift, die in 't diepste zijns harten blaakte, is opgekomen en geworden tot een christen kunstenaar bij uitstek.

De psalm *Laudate Dominum* is opgevat voor vierstemmig mannenkoor met orgelbegeleiding. Wat vroeger over andere werken van den toondichter in zake van kennis der stemleiding en contrapuntische bewerking tot zijnen lof werd gesproken, moet hier niet herhaald worden, vermits zelfs niet het kleinste werk des meesters de kunstwereld werd ingezonden, zonder diepgevoelde begeestering aan onberispelijke techniek te paren.

Wat ons nochtans bij de uitvoering van dezen psalm, en vooral bij het nazien van het handschrift gansch bijzonder heeft getroffen, is dit losse en vrije behandelen van stemmen in die zoo enge, maar toch noodzakelijk opgelegde stemladder van het mannenkoor, dit met zoo natuurlijk eenvoudige middelen opklimmen tot onweerstaanbare effekten.

(*) Deze psalm werd voor de eerste maal door de *Schola Cantorum* van het Groot Seminarie, onder de leiding van den toondichter, keurig en geestdriftig uitgevoerd.

De psalm is dan ook meesterlijk begrepen, en meesterlijk vertolkt. Elk versikel wordt door de muziek schilderachtig en tevens voorzichtig, maar immer welsprekend geïmiteerd, naar ieders karakter en innerlijk gevoelen. Ten bewijze hiervan : *Laudate Dominum in sono tubae — in psalterio et cithara — in cymbalis benesonantibus*. Hierbij loopt het orgel in afgelijnde en uitstralende teekeningen, gansch onafhankelijk op eenen uniformen maar toch sterk doorgedreven rythmus langs alle stemmen om en door. De herhaling van het *Laudate*, waarmede elk versikel aanvangt, is in de muziek steeds eene nieuwe verrassing, eene sterker en luider sprekende uitboezeming, een immer breeder en hooger opklimmenden jubelkreet van ontzaggelijke geestdrift, tot deze eindelooze opsteiging naast die voorafgaande kromatiek haar toppunt bereikt in het laatste : *Laudate Dominum in cymbalis jubilationis*, dat met een machtig effekt uit het breede plagaal akkoord van f groot doorschittert in volle licht.... Na een lang rustpunt volgt stil, zoetsuisend, op zachte stemmen gedragen : *omnis spiritus laudet Dominum*, — een innig en diep roerend gebed vol beteekenis, vol gevoelen, vol godsdienstige ingetogenheid.Het is mij of de toondichter na dien geweldigen *crescendo*, waarop hij zich in volle geestdrift en met onstuimige krachten laat meevoeren, dan eensklaps, in bewustzijn van de nietigheid aller schepselen tegenover den Schepper, in aanbidding van den Allerhoogste op de knieën is neergevallen en met gedoken aangezicht prevelt : «O Heer, hoe kan ik u beter loven dan neergeknield ter aarde en in den eenvoud des harten? » En daarna stroomen plotselings de blijde galmen ons weer tegen, en het *Alleluia*, *Alleluia* ruischt op langs alle stemmen, en 't is een gejubel dat de zielen hoogheft en waardoor het karakter van majestatische uitdrukking, aan den psalm eigen, als een onuitwischbaar merkteeken op het kunstwerk wordt neergedrukt.

J. VAN NUFFEL.

BIJBELKRONIEK

III. NIEUW TESTAMENT

1. Inleiding tot de boeken van het Nieuw Testament

De *Synoptische Evangeliën* zijn de bijzonderste bronnen voor de levensbeschrijving en de leering van Jezus. De *Handelingen der Apostelen* verhalen over de oudste kristene gemeenten of kerken in Palestina en in de Grieksch-Romeinsche wereld. Welk is de geschiedkundige waarde dier bronnen? Daarover verscheen onlangs eene reeks niet-katholieke werken van groot belang, die kennismaking van naderbij verdienen (1).

Van 1900 tot 1905 is er veel geschreven over het Marcus-evangelie : wie was de schrijver ervan; is het geloofwaardig? Nu schijnt men tot een bedaard oordeel gekomen dat Harnack als een afgedane zaak meedeelt. Marcus, een kristene van Jeruzalem, bij wiens moeder de eerste geloovigen dezer stad vergaderden (*Handelingen* XII, 12), een man die langen tijd volgeling was van Petrus en Paulus, schreef het tweede Evangelie, het oudste onzer Evangeliën vóór 't jaar 70.

Bronnen voor dit Evangelie waren de prediking der Apostelen en de overlevering der eerste kristenen van Jeruzalem : twijfelachtig is het of ook geschrevene bronnen Marcus voorlagen. Wat er ook van zij, uit die prediking en die overlevering kon Marcus een geloofwaardig verhaal schrijven van Jezus werken en prediking. En dat heeft hij ook gedaan, voor zooveel, voegen de rationalistische kritieken er aanstonds bij, de verhalen niet in tegenspraak komen met de wijsgeerige grondbeginselen!

Heden zijn het Lucas- en Mattheusevangelie die aan het orde van den dag staan.

Men herinnert zich nog den ophef dien verleden jaar het verschijnen van Harnack's werk over het derde Evangelie en de Handelingen maakte. Met meer lichtzinnigheid dan gezond ver-

(1) B. v. A. Harnack, *Lukas der Artzt*... Leipzig, Hinrichs, 1906 (zie *Dietsche Warande*, 1906, II, blz. 201). — Id. *Sprüche und Reden Jesu*. Ib. 1907. M. 5. — B. Weiss, *Die Quellen des Lukasevangeliums*. Berlin, Cotha. 1907. M. 6. — F. Burkitt, *The Gospel History and its transmission*. Edinburg, Clark, 1906. Sh. 6.

stand, wilde men bij ons van den Berlijnschen hoogleeraar een Apologeet maken. Maar zijne stevige bewijsvoering ten voordeele van de traditioneele meening over den schrijver van het derde Evangelie en van de Handelingen, is toch een feit dat diende aangestipt te worden. Er kwam heftige tegenspraak maar ook degelijke verdediging.

Volgens mij zijn de bezwaren, die men doet gelden tegen Lucas als schrijver der twee boeken die de overlevering hem toewijst, ongegrond. De Grieksche geneesheer, uit Antiochië in Syria afkomstig, die met Paulus was op zijn tweede en derde missiereis (*Handelingen*, XVI, 10-17; XX, 5-15; XXI, 1-18), en de reis naar Rome met den Apostel meemaakte (XXVII, 1; XXVIII, 16), schreef het derde Evangelie en de Handelingen, volgens Harnack rond het jaar 80, volgens Burkitt een twintigtal jaren later. Deze laatste tijdsbepaling is voorzeker mis.

Zie nu hoe Harnack en de andere schrijvers de betrouwbaarheid dezer twee boeken geschiedkundig betoonen.

Voor het tweede deel der Handelingen, van het dertiende hoofdstuk af, was Lucas, trouwe gezel van Paulus en ooggetuige van verscheidene verhaalde feiten, voorzeker allerbest ingelicht.

In het eerste deel der Handelingen worden de oorsprong en de beginselen der kristenheid van Jeruzalem beschreven. Was de Grieksche geneesheer de rechte man voor zulke taak? Dit is zeker : rond het jaar 60 verbleef hij met Paulus te Jeruzalem (*Handelingen*, XX, 15) Hij kende goed vier gezaghebbende kristenen uit de gemeente van Jeruzalem en die van 't begin geloofd hadden : Silas (XV, 40 en XVI, 10 vgl.), Marcus (*Brief aan de Collossers*, IV, 10), Philippus, die later naar Cæsarea gaan wonen was (*Handelingen*, XX, 8) en Jacobus (XXI, 18). Met deze mannen moet Lucas voorzeker over de eerste geschiedenis der kristenheid van Jeruzalem gesproken hebben. Misschien had hij hierover nog een geschreven werk. Hij was dus goed ingelicht.

Maar hoe kon hij — bekeerd misschien een twintigtal jaren na Jezus' dood — een geloofwaardig Evangelie schrijven? Hij zegt ons zelf dat hij Evangeliën kende, dat is verhalen over Jezus, en dat hij zijn beste gedaan heeft om zich goed in te lichten. Verscheidene ooggetuigen van Jezus' openbaar leven heeft hij kunnen uitvragen.

Hij benuttigde ook geschrevene en geloofwaardige bronnen. Vooreerst toont een nauwkeurige vergelijking van het derde Evangelie met het tweede, dat een der twee Evangelisten uit den anderen heeft geput. Van wederzijde dezelfde volgorde — buiten eenige groote inlasschingen bij Lucas —; dikwijls gelijke verhalen, in nagenoeg dezelfde woorden. Dat Lucas, toen hij

zijn Evangelie schreef, het tweede Evangelie gebruikt heeft en het bijna gansch, met weinig wijzigingen, afgeschreven heeft, is het algemeen oordeel der kritiek dat mij zeker bewezen schijnt.

Maar Lucas heeft meer dan Marcus : vooral een groot getal spreuken en langere gezegden van Jezus, die, wonder genoeg, ook in het eerste Evangelie, en wederom ook met dezelfde uitdrukkingen, te lezen staan. Na een philologisch zeer nauwkeurig onderzoek, komt Harnack, in zijn tweede bijdrage, tot het besluit dat die spreuken en gezegden van Jezus uit ééne bron stammen, die beide Evangelisten uitschreven. Die bron zou zijn het werk van den Apostel Mattheus, rond het jaar 60 geschreven. Immers de oudste kristene schrijvers, van 't begin der tweede eeuw, getuigen « dat Mattheus de spreuken van Jezus in 't Hebreeuwsch samenstelde ».

Dat deze bewijsvoering geene volle zekerheid levert geven wij gaarne toe : maar dat er veel goeds in steekt schijnt ons even zeker.

Bij Lucas vindt men nog een goed deel verhalen, die noch bij Mattheus noch bij Marcus staan : b. v. de kindsheidgeschiedenis, het verhaal van de leerlingen van Emmaüs en andere. Zij zijn doorgaans in denzelfden trant geschreven en hebben eene onloochenbare Palestijnsche tint. Zou een Grieksche geneesheer wel zoo geschreven hebben, zoo hij aan zijn eigen overgelaten was? Eene geschrevene bron, vóór de tempelverwoesting opgesteld door een kristen uit den omtrek van Jeruzalem, zal men hier best doen aan te nemen, vooral na de grondige maar droge studie van B. Weiss. Deze bron zou doorgaan tot het eerste deel der Handelingen, en zoo ware uit te leggen waarom de stijl in het eerste deel der Handelingen veel meer hebraïseert dan in het tweede gedeelte. Tevens zou door deze meening de geschiedkundige waarde van het eerste deel der Handelingen nog vergrooten (1). Harnack zou deze bron willen in verband brengen met den diaken Philippus, maar dit schijnt me bloote conjectuur.

Uit het voorgaande blijkt dat Lucas, in zijne twee boeken, goede nagenoeg met de gebeurtenissen gelijktijdige bronnen benuttigde.

Nog een woord is er bij te voegen over Mattheus' Evangelie. Eene vergelijking met Marcus toont, volgens de kritieken,

(1) Over de *Bronnenonderscheiding* in de Handelingen schreef Dr A. Bludau een zeer geleerd artikel in *Biblische Zeitschrift*, 1907, nr 2 en 3, volmaakt in bibliographisch opzicht, maar zonder vaste gevolgtrekking.

dat dit laatste door den schrijver van het eerste is gebezigd; daarbij had deze ook de *Spreuken van Jesus* door den Apostel Mattheus. Uit deze twee bronnen zou een onbekende Grieksche schrijver, rond 80, ons Evangelie geschreven hebben om aan de bekeerde Joden te bewijzen dat Jezus de Messias was : daarom al die bewijzen uit de profetieën, die eigen zijn aan dit Evangelie (1).

Hier zijn toch nog vele moeilijkheden op te lossen, en de kritiekers zijn wel de eerste om dit te bekennen.

In dit overzicht hebben we getracht een kort begrip te geven van de besluiten der zoogezegde onafhankelijke kritiek nopens de bijzonderste geschiedkundige boeken van het Nieuw Testament. Voorzeker, al de niet-katholieke critici deelen in die meeningen nog niet : er zijn er ook die tot meer radicale gevolgtrekkingen komen.

Een ding toch is zeker : als men de gedachten over het ontstaan der boeken van het N.T.,die heden veld winnen in Duitschland en elders, vergelijkt met de princiepen der vermaarde Tübingenschool, dan moet men bekennen dat er een kritiek is die afbreekt en omverwerpt, maar ook eene die herstelt en versterkt. Uit literaar-kritisch oogpunt, komt de (zoogezegde) onafhankelijke kritiek al nader en nader tot de overlevering : zij ook bewijst dat de oudste schriften van het N. T. geschiedkundig trouwe bronnen zijn.

* * *

Den 29ª Mei l.l., werden door Z. H. Paus Pius X de volgende antwoorden der *Bijbelcommissie* goedgekeurd (*in forma communi*) :

Eerste twijfel. — « Kan men uit de standvastige, algemeene en plechtige overlevering der Kerk, reeds van de tweede eeuw af, ... (*hier volgt de opsomming der bronnen dier overlevering*) onverlet het theologisch bewijs, geschiedkundig bewijzen dat Joannes en niemand anders, als schrijver van het vierde Evangelie dient erkend te worden, en wel zoo sterk dat de redenen door de kritieken aangebracht voor 't tegenovergestelde, deze overlevering volstrekt niet verzwakken? »

Antwoord : « Ja. »

(1) Pater Van Kasteren, S. J. in een nieuw polemisch schrift tegen Bolland (*Het Mattheus Evangelie en de Overlevering*, 's Hertogenbosch, Teulings, 1906, fl. 1) verdedigt met de meeste katholieken dat het eerste Evangelie eene vertaling is van het werk van den Apostel Mattheus. — Zie in de rubriek : *Boekennieuws*, blz. 241.

Tweede twijfel. — « Zijn ook de inwendige redenen, die vloeien uit den tekst van het vierde Evangelie op zich zelf beschouwd, uit de getuigenis van den schrijver zelf, en uit de klaarblijkende verwantschap van het vierde Evangelie met den eersten brief van den Apostel Joannes, te beoordeelen als bevestiging der overlevering die aan dezen Apostel het vierde Evangelie zonder aarzelen toeschrijft? — En kunnen de moeilijkheden, die uit de vergelijking van dit Evangelie met de drie andere voortkomen, rederlijker wijze opgelost worden zoo het de HH. Kerkvaders en de katholieke Schriftverklaarders gemeenlijk gedaan hebben, met rekening te houden van het verschil van tijd, doelwit, alsook van de personen voor wie en tegen wie de auteur schreef? »

Antwoord : « Ja, voor de twee vragen. »

Derde twijfel. — « Mag men zeggen — niettegenstaande de vaste gewoonte, vanouds door gansch de Kerk verspreid, te redeneeren uit het vierde Evangelie als uit eene historische bron, zonder nochtans te vergeten het bijzonder karakter van dit Evangelie en 's schrijvers klaar doel Christus' Godheid te toonen en te verdedigen door de daden en de reden des Heeren, — dat de feiten in het vierde Evangelie verhaald, geheel of ten deele uitgedacht zijn om te dienen als allegorie of leersymbool, en dat de gezegden des Heeren, eigenlijk Christus' gezegden niet zijn, maar theologische bespiegelingen van den schrijver in den mond des Heeren gelegd? »

Antwoord : « Neen. »

Deze drie antwoorden zijn rechtstreeks gericht tegen de meeningen door Loisy verdedigd sedert eenige jaren. Het groote commentaar van den Franschen priester op het vierde Evangelie heeft in Frankrijk en elders veel ophef gemaakt. Menige tegenspraak vanwege de katholieken heeft hij uitgelokt. Wij stippen twee Fransche studiën aan, vóór eenige maanden reeds verschenen, waarin Loisy's gedachten over het vierde Evangelie worden weerlegd : de werken van F. Chauvin (1) en M. Lepin (2).

Ons schijnt, in deze en andere Inleidingswerken, goed bewezen dat de Apostel Joannes tot op het einde der eerste eeuw in Azië leefde, dat het vierde Evangelie met den Apostel Joannes in verband staat en niet alleen allegorisch hoeft te worden verstaan.

Maar in het « Joannisch-vraagstuk » schijnen er toch meer moeilijkheden te zijn dan deze Fransche schrijvers meenen. De katholieke Bijbelkritiek zal wel het hare bijbrengen tot nadere oplossing dezer duistere vraag.

(1) *Les idées de M. Loisy sur le quatrième Evangile.* Paris, Beau chesne, 1907, fr. 3,50.

(2) *L'Origine du quatrième Evangile.* Paris, Letouzey, 1907, fr. 3,50.

2. Commentaren

Drie katholieke wetenschappelijke commentaren op gansch de H. Schrift zijn heden in bewerking; de eerste is reeds tamelijk gevorderd : de *Cursus Scripturæ Sacræ* der Duitsche Jezuieten (1), de *Etudes bibliques* der Fransche Dominicanen (2), de *Kurzgefasster Wissenschaftlicher Commentar zu den hl. Schriften des A. T. — des N. T.* (3) door Oostenrijksche en Duitsche katholieken. Maar in geen dezer verzamelingen verscheen er dit jaar een commentaar op een boek van het N. T.

De *International Critical Commentary* der Anglikanen verrijkte met een commentaar op *Mattheus' evangelie* door W. C. Allen (4): geleerd en tamelijk behoudsgezind werk gelijk al de werken dezer verzameling.

Onder het geleide van Dr Th. Zahn geven de Protestantsche leeraars van Erlangen en eenige andere geleerden eenen *Kommentar zum Neuen Testament* uit. Onlangs verscheen er in de commentaar der brieven van Paulus aan Timotheus en Titus door G. Wohlenberg (5). De echtheid dier brieven wordt goed verdedigd, maar de bewijsvoering van den Apostel en de gang der brieven gaat bij den lezer verloren in een warboel van taalkundige kleinigheden.

* * *

Veel goeds valt er te zeggen van de nieuwe uitgave der *Epistolæ Catholicæ* van Van Steenkiste door Prof.Dr Camerlynck bereid (6). Overal wordt rekening gehouden met den grondtekst; de laatste wetenschappelijke werken over deze brieven zijn benuttigd, de inleidingsvragen grondig en breedvoerig behandeld. Zonder in alles toe te stemmen in de meeningen van den geleerden schrijver, erkennen wij gaarne dat het voor seminarielessen een zeer nuttig boek is. Hadden wij er zulke maar meer!

Onvermoeibaar is de katholieke Tübinger Hoogleeraar Dr Belser : op twee jaar tijd liet hij drie groote commentaren drukken (7). Hij kent goed het Grieksch van het N. T., maar hij is al te geestdriftig en neemt te gemakkelijk bloote gissing aan.

(1) Bij Lethielleux te Parijs sedert 1884.
(2) Bij Lecoffre te Parijs sedert 1903.
(3) Bij Mayer te Weenen sedert 1900.
(4) *The Gospel according to St Matthew.* Edinb.Clark, 1907,Sh.12.
(5) *Die Pastoralbriefe.* Leipzig, Deichert, 1906, M. 8,30.
(6) Brugge, Beyaert, 1907, Fr. 3,00.
(7) *Das Evangelium des hl. Johannes.* Freib.Herder, 1905, M. 10.— *Die Briefe des hl. Johannes.* Ib. 1907, M. 3. — *Die Briefe des Apostel Paulus an Timotheus und Titus.* Ib. 1907, M. 6.

3. Geschiedenis en Theologie van het Nieuw Testament

Hoe lang duurde het openbaar leven van Jezus : ruim één jaar, ruim twee jaar, of wat meer dan drie jaar?

Wie over deze belangrijke en in Duitschland nu hevig betwiste vraag meer weten wil, leze twee boekjes met gelijk opschrift : *Die Dauer der öffentlichen Wirksamkeit Jesu*,het eerste door kapelaan L. Fendt (1), het tweede, bekroond door de katholieke Faculteit van Munich, door J. B. Zellinger. Ruim één jaar duurde Jezus' openbaar leven, antwoordt L. Fendt; ruim twee jaar, zegt Zellinger.

De Synoptische Evangeliën geven geene bepaalde aanduidingen over deze vraag. Ze moet door het vierde Evangelie worden opgelost, namelijk door 't getal Paaschfeesten dat Jezus gedurende zijn openbaar leven zou gevierd hebben. Een eerste Paaschfeest vóór het welk Jezus reeds een tijd gepredikt had, vermeldt Joannes : II, 13; een laatste : XII, 1. Nu, V, 1 is er nog spraak van *een* of beter van *het* feest der Joden, en VI, 4 is er nog uitdrukkelijk spraak van een Paaschfeest. Fendt denkt dat dit Paaschfeest hetzelfde is als dit van hoofdstuk II, 13, wat ons volstrekt onmogelijk schijnt. Andere aanhangers van het *Einjahransicht* hadden reeds gepoogd dit woordje *Paschen* als glosse uit het vierde Evangelie te bannen, maar 't staat overal, in alle handschriften en vertalingen.

Met Fendt gaan wij dus niet mede : wij aanzien het Paaschfeest van VI, 4 als verschillend van het eerste in hoofdstuk II, 13 : zoo hebben wij reeds ruim twee jaren voor Jezus' openbaar leven.

En het feest waarvan spraak is in hoofdstuk V, 1 : is het ook een Paaschfeest? Zellinger meent dat dit feest het *Purimfeest* zou zijn, gevierd op 't einde van het Joodsche jaar, één maand voor Paschen.Deze meening schijnt niet houdbaar : 't Purimfeest was een klein feest dat overal gevierd werd en waarvoor men naar Jeruzalem niet hoefde te gaan. Andere denken dat het feest van V, 1 of wel Sinxen of het Tabernakelfeest was en die meening kan men niet afdoende weerleggen. Ons dunkt dat het feest in deze plaats genoemd wel zou kunnen een Paaschfeest zijn. Dan zou het openbaar leven van Jezus drie jaar en half geduurd hebben : dit streng bewijzen kunnen wij niet.

Uit de algemeene tijdsbepaling voor 't begin van Jezus' prediking bij Lucas (III, 1) en zekere astronomische berekeningen

(1) München, Lentner, 1906, M. 3,50.
(2) Münster, Aschendorf, 1907, M. 2.

(gesteund op het feit dat Jezus stierf op een *Vrijdag* de *14e of 15e* der maand Nisan) komt men toch ook tot geen volstrekte zekerheid voor den duur van Jezus' openbaar leven (1). En bij de kristene schrijvers der eerste drie eeuwen is over deze vraag geene eensgezindheid en ook geene overlevering!

* * *

Tegen de laatste aanvallen van de Rationalisten is het feit der Verrijzenis van Jezus wederom op goede gronden bewezen en verdedigd, maar zonder nieuwe beschouwingen, door J. B. DISTELDORF (2). 't Beste is hier nog altijd bij V. ROSE te vinden (3).

Tegen den katholieken Pragmatist Le Roy verdedigden het traditioneel begrip der Verrijzenis van Jezus J. LEBRETON en E. MANGENOT (4).

* * *

Een Fransch (vroeger katholiek) tijdschrift, *Revue d'histoire et de littérature religieuses*, bevatte, in zijn laatste nummers, artikels tegen de bovennatuurlijke ontvangenis van Jezus en de maagdelijkheid van Maria. Wie deze onbezonnen bewijsvoering zou weerleggen moeten, leze vooral L. DE GRANDMAISON (5) en A. DURAND (6) die het dogma van Jezus' bovennatuurlijke ontvangenis degelijk verdedigd hebben tegen de laatste opwerpingen.

Over de stamboomen van Jezus bij Mattheus en Lukas schreef Pater P. VOGT S. J. eene verhandeling in *Biblische Studien* (7). Schrijver wil bewijzen dat de stamboom van Jezus bij Mattheus de voorvaderen van Jozef geeft, en bijgevolg Jezus' *wettige* afstamming; dat Lucas integendeel Jezus' *ware* afstamming geeft door Maria. Heel deze onderzoeking rust op een dogmatisch princiep : de Evangelisten kunnen zelfs in overgeboekte bronnen geen de minste misslag begaan. Dit princiep schijnt mij wankelend en de meening van den schrijver zeer twijfelachtig. Toch is er in dit boek voor de geschiedenis der exegese veel te leeren.

(1) Vgl. LADEUZE in *Revue d'hist. ecclésiastique*, 1904, bl. 894-903.
(2) *Die Auferstehung Jesu Christi*. Trier, 1906, M. 1,50.
(3) *Etudes Evangéliques*. Paris, Welter, 1907, Fr. 3,50.
(4) In *Revue pratique d'Apologétique*, IV, bl. 207-221 en 405-412.
(5) *La Conception virginale du Christ*. *Etudes*, 20 Mei 1907.
(6) *L'Evangile de l'Enfance*. *Rev. prat. d'Apol.* 1906 en 1907.
(7) *Der Stammbaum Christi bei den heiligen Evangelisten Matthäus und Lukas*. Freiburg, Herder, 1907. M. 3.60.

Dat Jezus in zijne openbare prediking, ten minste op 't laatste zijns levens, zich uitgaf als de Messias, verdedigen heden bijna al de Schriftverklaarders, al de katholieken en een goed deel andersdenkenden. Maar of de titel *Menschenzoon* de messianische waardigheid beteekende, is een zeer moeilijk vraagstuk waaraan F. TILLMANN (1) een merkwaardig proefschrift toegewijd heeft. Hoewel er Evangelieteksten zijn (b. v. Marcus II, 28) waarin deze titel ware moeilijkheden oplevert, deel ik toch het besluit van den schrijver dat de benaming *Menschenzoon* in Jezus' mond eene messianische beteekenis had, en door Jezus verkoren werd omdat deze titel de nationale en politieke verlangens der Joden minst prikkelde.

4. APOCRIEFE BOEKEN VAN HET NIEUW TESTAMENT

In de verzameling *Science et Religion* liet M. LEPIN eene verdienstelijke studie verschijnen over de Apocriefe Evangeliën (2).

Met reden verdeelt de geleerde schrijver deze Evangeliën in twee klassen. Eerst handelt hij over de apocriefe Evangeliën der derde, vierde en vijfde eeuw, wier tekst in zijn geheel, of ten minste grootendeels, bewaard is. 't Zijn vooral de kindsheid van Jezus, het leven van Maria en Jozef, die met allerlei onwaarschijnlijkheden en naieve voorstellingen in deze boeken beschreven worden : zoo verhaalt het *Protevangelium Jacobi* het leven van Maria vóór de boodschap des Engels, en daarna de kindsheid van Jezus. Andere verhalen komen er meer zeldzaam in voor : zoo wordt in het eerste deel van het *Evangelie van Nicodemus* eene breedvoerige beschrijving van het proces van Jezus gegeven, onder den naam van *Handelingen van Pilatus*, en in het tweede gedeelte, een verhaal van *Christus' nederdaling ter Helle.*

De oudere apocriefe Evangeliën uit de (eerste? en) tweede eeuw voldeden niet, in zelfde mate, de nieuwsgierigheid der kristenen; zij waren ook meestal min of meer heterodox; zoo geraakten zij weldra verwaarloosd en vergeten, en wij kennen ze maar alleenlijk bij name, of door aanhalingen en handschrifstukken. De bijzonderste zijn : het *Evangelie volgens Hebreeuwers*, het *Evangelie volgens de Egyptenaren*, het *Evangelie van Petrus*. Aan deze en nog andere is het tweede deel van het boekje gewijd.

Uit de vergelijking dezer oudere en jongere Evangeliën

(1) *Der Menschensohn. Jesu Selbstbezeugnis für seine messianische Würde*, in *Biblische Studiën*. Freiburg, 1907, M. 4,50.

(2) *Evangiles canoniques et Evangiles apocryphes*. Parijs, Bloud, 1907, Fr. 1,20. Herdr. van vijf art. uit Jrg. I van *Rev. prat. d'Ap.*

met de kanonieke Evangeliën komt de groote waarde dezer laatste bijzonder klaar uit.

Dit uitmuntend boekje had nog gewonnen door de bespreking der laatst uitgegevene en vertaalde koptische apocriefe Evangeliestukken (1) en door betere keus in bibliographische aanduidingen (2).

* * *

Over de *Agrafa* schreef A. Resch een zeer geleerd boekdeel (3). Een *agrafon* is een gezegde van Jezus dat *niet geschreven* staat in de kanonieke Evangeliën, volgens den gewoonlijk gevolgden tekst. Het woord heeft ook een breederen zin en wordt door Resch gebruikt voor om 't even welk niet-kanoniek schriftuurwoord.

Paulus in zijne redevoering tot de priesters van Ephesus herinnert hun een woord van Jezus : « *'t is beter te geven dan te krijgen* ». 't Is een agrafon en wel een echt. — In een oud handschrift staat er te lezen na Lucas, VI, 4 : « den zelfden dag, zag hij eenen man werken op den Sabbatdag. En hij zeide tot hem : *Man, indien gij weet wat gij doet, zijt gij gelukkig ; maar weet gij 't niet, gij verdient vervloeking en zijt overtreder der Wet.* » Nog een agrafon, en ditmaal wel een onecht.

Resch heeft al de *Agrafa* opgezocht, besproken en uitgegeven. Zeer weinige zijn echte spreuken van Jezus, en, wat de geleerde Duitscher ook zegge, de Agrafastudie heeft weinig of geen belang voor de Evangeliënkennis. — Verder handelt Resch over de aanhalingen uit de oude apocriefe Evangeliën der tweede eeuw.

* * *

P. S. Deze bijbelkroniek was geschreven toen wij den Latijnschen tekst ontvingen van het zeer belangrijk dekreet van het H. Officie : *Lamentabili sane exitu*, op 4n Juli door Pius X goedgekeurd.

(1) E. Revillout, *L'Evangile des douze Apôtres récemment découvert*, in *Revue Biblique*, 1904, blz. 167-187 en blz. 321-355, en vgl. Ladeuze in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1906, blz. 245-268.

(2) B.v. E. Preuschen, *Antilegomena,* Giessen, Ricker, 1904, M. 3,60., en E. Hennecke, *Neutestamentlichen Apokryphen* en *Handbuch zu den Neutestamentlichen Apokryphen*, Tübingen, Mohr, 1904.

(3) *Agrapha, ausserkanonische Schriftfragmente,* Leipzig, Hinrichs, 1907, M. 10.

Het dekreet bevat de veroordeeling van 65 stellingen, die bijna alle betrekking hebben op de bijbelvragen. Er wordt niet bijgevoegd welke *nota* iedere propositie verdient.

Wie de werken van Loisy, Le Roy, Tyrrel gelezen heeft, bemerkt aanstonds dat een groot getal dier veroordeelde stellingen getrokken is uit de boeken dezer schrijvers. Daarentegen slaat geen enkele propositie rechtstreeks op meeningen verdedigd in de katholieke vooruitstrevende Bijbeltijdschriften als *Revue Biblique*, *Biblische Zeitschrift* en andere, noch op de methode van Bijbelstudie zooals ze P. Lagrange beschreef in zijn *La Méthode historique*, of Peters in zijne *Grundsätzliche Stellung der katholischen Kirche*. Het is alleen de Bijbelcritiek gesteund op Kantisme of ander subjectivistische wijsbegeerte, die door de hoogste Roomsche Congregatie, waarvan de Paus zelf voorzitter is, veroordeeld wordt in haar geheel en op stelselmatige wijze.

Men bemerke ook dat slechts eenige antwoorden der Bijbelcommissie zijn opgenomen in het dekreet; de andere die b.v. op de echtheid van sommige boeken des Bijbels betrek hadden, komen in het dekreet niet voor.

Wij hebben immer beweerd dat er een hemelbreed verschil is tusschen die twee scholen van Bijbelcritiek. Nu zal men het toch niet meer kunnen loochenen : de gematigde vooruitstrevende Bijbelkritiek komt versterkt uit de laatste gebeurtenissen.

H. Coppieters.

BOEKENNIEUWS

TRACTATUS DE VIRTUTIBUS INFUSIS, auctore P. SANCTO SCHIFFINI, S. J. gr. 8° (XII en 696 blz.) — Freiburgi, Sumptibus Herder 1904.

De leer der goddelijke en zedelijke deugden komt zelden bij het onderwijs der dogmatische theologie tot haar recht. Zij is nochtans eene noodzakelijke aanvulling der genadeleer, met welke zij in het innigste verband staat. Immers de genade is een hooger, den mensch ingestort goddelijk levensbeginsel, laten wij zeggen, eene nieuwe goddelijke natuur, welke zonder eigenaardige vermogens en overeenstemmende werkingen niet kan begrepen worden. Deze zoogenoemde vermogens der ziel, en onmiddellijke beginselen der bovennatuurlijke werkingen, waardoor de goddelijke genade zich openbaart zijn de theologische of zedelijke ingestorte deugden.

Ter wille van het groot belang met dit onderwerp verbonden, vestigen wij de aandacht der theologen op bovenstaand werk van P. Schiffini, dat zijn vroeger geschreven tractaat *De Gratia* aanvult, en op uitmuntende wijze de leer der deugden behandelt.

Het tractaat is in zeven verhandelingen verdeeld met den volgenden inhoud : I. Over de ingestorte deugden in het algemeen (blz. 55). — II. Het voorwerp van het theologisch geloof (blz. 152). — III. De geloofsakt (blz. 276). — IV. De noodzakelijkheid van het geloof (blz. 338). — V. De deugd der theologische hoop (blz. 414). — VI. Over de goddelijke liefde (blz. 522). — VII. De kardinale deugden (blz. 679).

Naast de theologische bestaat er ook een philosophische beschouwing der deugden. De schrijver bepaalt zich hier uitsluitend tot het theologisch gebied, en verwijst den lezer, waar zulks noodig is, naar zijne vroeger verschenen philosophische handboeken : *Principia philosophica ; Disputationes Metaphysicæ specialis*; *Disputationes Philosophiæ moralis.*

In het theologisch onderzoek onderscheidt hij met de meeste zorg en groote nauwkeurigheid het geloofspunt van de verklaringen der geleerden, het ~~zekere van~~ het twijfelachtige en betwiste, het waarschijnlijke van het gewaagde.

In de keus der behandelde stof laat hij zich door het belang der vragen leiden, bepaalt zich echter tot de beginselen die de geheele deugdenleer beheerschen zonder tot bijzondere gevallen en conclusiën af te dalen of casussen op te lossen : dit immers is de taak van de zoogenaamde zedelijke theologie.

Vooral vestigt hij onze aandacht op vragen welke den oppervlakkigen lezer misschien waardeloos en spitsvondig kunnen schijnen, en nochtans nuttig in het dagelijksche leven en in de theologie belangrijk zijn, wegens het schitterend licht, dat zij over tal van moeilijke vragen verspreiden.

Ook de zedelijke deugden worden besproken en des te uitvoeriger, daar zij in de meeste handboeken, of niet of slechts in 't voorbijgaan worden behandeld.

De schrijver verklaart dat hij den H. Thomas als het ware op den voet volgt; omdat, volgens zijne overtuiging, niemand op scherpzinniger, op diepere wijze over de deugden geschreven heeft, vooral in het tweede deel der *Summa*. Dit deel geeft hij verkort weer, volgens de orde en de behandelingswijze van den H. Thomas, hij verwaarloost geen enkele van zijne zienswijzen, en voegt slechts bij wat in den loop der tijden latere geleerden, ten gevolge van nieuwe dwalingen, van kerkelijke besluiten, van wetenschappelijke ontwikkelingen hebben verzameld en geboekt.

In de zoogenaamde *Analysis Fidei* ontstaat de moeilijke vraag hoe men de twee volgende stellingen in overeenkomst brengt. a) Het geloof als toestemming van het verstand, berust op Gods gezag in zijne openbaring en uitsluitend wegens dit gezag wordt de geopenbaarde waarheid aangenomen; b) deze toestemming als geloofsleer is niet blind, maar waar, zeker, boven alles onwrikbaar.

Nu wordt Gods gezag, niet door zichzelf met onmiddellijke evidentie kenbaar, met zekerheid door de geloofswaardigheidsbewijzen (*motiva credibilitatis*) erkend. Uit dit feit zou men kunnen afleiden dat het geloof in de laatste instantie op deze bewijzen berust, en derhalve geen geloof, maar eene wetenschappelijke toestemming is.

Worden echter Gods gezag en het feit der openbaring zonder beweeggrond, om zichzelve aangenomen, dan gaan de waarheid, de vrijheid, het bovennatuurlijke en goddelijk karakter van het geloof verloren.

De moeilijkheid der vraag blijkt genoegzaam uit het aantal der meeningen ter oplossing voorgesteld. P. Lahousse (*Tractatus de virtutibus theologicis*) telt er zeven.

De verklaring van P. Schiffini komt hierop neer :

Wanneer wij gelooven, bevestigen wij eene waarheid enkel en alleen omdat zij door God is geopenbaard. Over deze Openbaring, de eenige waarborg der waarheid, moet derhalve een oordeel voorafgaan; maar het is niet noodig dit bevestigend oordeel van Gods gezag uitdrukkelijk (*signate*) te vellen door den zelfden akt, waardoor wij het mysterie als waar aannemen.

Deze bevestiging is ingesloten (*exercite*) in de zekerheid waarmede wij uit eerbied jegens de eerste Waarheid het geopenbaarde geloofspunt als waar erkennen.

Deze verklaring veronderstelt dat de geloofsakt geen samengesteld, maar een éenvoudig middellijk, oordeel is. De waarheid, waarop dat oordeel rust, is de beweegreden der toestemming, maar wordt niet door deze toestemming uitdrukkelijk bevestigd. (Disp. III, Sect. 8 blz. 276.)

Wij laten het oordeel over deze verklaring aan den lezer over, en eindigen met het nuttige boek aan de theologen aan te bevelen, als een werk van buitengewone waarde, dat door helderheid, degelijke bewijsvoering, scherpzinnig onderzoek en uitgebreide kennis der scholastieke theologie uitmunt, en wederom aantoont welke kostbare vruchten de ernstige studie der scholastieken afwerpt. Dr A. Dupont.

DEN HELLIGE FRANS AF ASSISI, en Levnedsskildring af JOHANNES JÖRGENSEN, prachtig boekdeel in 8° van LXIV-283 bladz. — Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kopenhagen, 1907.

De beroemde Deensche schrijver heeft reeds menige bladzijde gewijd aan den wonderbaren heilige van Assisi. In *Rejsebogen,* in *Pelgrimsbogen* sprak hij met geestdriftige bewondering over den minnaar der armoede, die, volgens het woord van Dante, als eene zon voor de wereld is opgegaan, en in meesterlijke bladzijden beschreef hij menig feit uit het leven van Franciscus, zoo rijk aan evangelische schoonheid.

Het verwonderde ons dus niet toen wij vernamen dat Jörgensen eene levensbeschrijving van Assisi's grooten zoon had uitgegeven en de herinnering aan de lezing van gezegde werken, wekte in ons een vurig verlangen om met het nieuwe gewrocht van den Deenschen dichter kennis te maken.

Dit verlangen is nu voldaan : wij hebben *Den hellige Frans af Assisi* met groote belangstelling gelezen ; 't is geen voortbrengsel van dichterfantazie, maar een streng wetenschappelijk werk, uit hetwelk de wonderbare figuur van den heilige in al hare beteekenis te voorschijn treedt.

De schrijver verdeelt zijn boek in eene inleiding en vier boeken. In de inleiding behandelt hij de bronnen voor Franciscus' levensgeschiedenis ; het eerste boek is getiteld : *Franciscus, de kerkbouwer ;* het tweede : *de Evangelist Franciscus ;* het derde : *Gods zangers* ; en het vierde : *de kluizenaar Franciscus.*

Door het heele boek bewijst de schrijver zijne stof uitstekend te beheerschen en goed den tijd te kennen, waarin Franciscus leefde. In die tijden van hebzucht en veete, van strijd en roofzucht deed Franciscus, de nederige minderbroeder, eene democratische strooming ontstaan, die velen terugvoerde naar de bron van alle ware democratie, de leer van het Evangelie, die gelijkheid voorschrijft onder de menschen. En wonderbaar is het hoe Franciscus en zijne volgelingen die omwenteling teweegbrachten, welke later in geheel Europa haar weldoenden invloed deed gevoelen. Liefde, nederigheid, verzaking, armoede, ziedaar wat Franciscus verkondigde en waarmede hij zoovelen deed besluiten alles wat zij bezaten aan de armen uit te deelen, om zelf de armsten onder de armen te worden en een evangelischen levenswandel te leiden.

Stellig, voor iedereen was zulk leven niet uitvoerbaar. Niet alle menschen konden huis en familie verlaten om te leven als eremijten in volkomene armoede. Die levenswijze was maar geschikt voor een klein getal, welke door hun voorbeeld invloed moesten uitoefenen op hen die de wereld niet verlieten, om ook onder dezen de beoefening der evangelische deugden te doen opbloeien. En dat begreep Franciscus zelf ; maar om te voldoen aan den drang van duizenden, die hem volgen wilden in het streven naar het ideaal, dat hijzelf zoo volmaakt betrachtte, zonder ze te verplichten de wereld vaarwel te zeggen, schreef hij den Derden regel voor aan mannen en vrouwen. – De eerste was die der Minderbroeders, de tweede die der Klarissen.

Een ander bewijs dat de regel, dien Franciscus wilde voorschrijven aan de broeders die hem wilden volgen, niet voor velen

geschikt was, is de weerstand dien hij spoedig aantrof bij de broeders zelf, die hem al te streng vonden. Maar Franciscus heeft toch het heilige vuur ontstoken, dat nu nog opvlamt in den regel der Minderbroeders, en dat de besten onder hen door alle tijden zich hebben beijverd rein te houden.

Reeds bij de inleiding, waarin de schrijver, zooals boven gezegd, de bronnen behandelt waaruit de levensbeschrijving van Franciscus dient geput, bemerkt men onmiddellijk met een degelijk werk te doen te hebben, want streng weet hij hier de onbetrouwbare legende van de degelijker historische gegevens te onderscheiden.

Niet alleen het beeld van den heilige heeft Jörgensen met vaste hand geschetst, maar ook de soms zoo eigenaardige en aandoenlijke figuren zijner voornaamste volgelingen, waaronder vooral de grootste zijner vrouwelijke discipelen, de H. Clara van Assisi. « Niemand, zegt de schrijver, verwezenlijkt volkomener een mans idealen, dan eene vrouw, die er door aangegrepen wordt. Hiermee zij op verre na niet gezegd dat Frans van Assisi zelf het Evangelium dat hij predikte niet heeft verwezenlijkt — integendeel, maar zoo men het Franciskaansche leven zien wil in een van alle noodgedwongene bijvoegsels en vijandig vreemde invloeden vrijgemaakten vorm, is het vooral tot zijn groote vrouwelijke discipel, de heilige Clara van Assisi, dat men zich wenden moet. »

Diep is de schrijver doorgedrongen in de hooge beteekenis van het Franciskaansche leven.Nergens nochtans laat de dichter de fantazie vrijen loop, altijd is hij streng historisch. Maar het leven van Franciscus is zoo vol aangrijpende oogenblikken, dat onder de pen van eenen schrijver als Jörgensen de beschrijving van die episoden meer dan eens eene hooge vlucht neemt.

« Zooals Jörgensen's boek voor ons ligt, schreef een zijner Deensche beoordeelaars, is het in alle opzichten een waardig monument aan den geestelijken vader der Minderbroeders. » Ten volle kunnen wij deze woorden beamen en er nog bijvoegen dat, hoewel streng wetenschappelijk, dit boek geen droge opsomming van feiten is, integendeel. 't Is het met dichterlijk gevoel in prachtigen stijl geschreven verhaal van het wonderbare leven eens mans, die onder de menschen het barmhartigheidsgevoel, den drang naar rechtvaardigheid zoo hoog wist te doen opbloeien, dat zelfs Renan van hem zegde, dat er nooit, sedert de tijden der apostelen, een krachtiger poging is gedaan om het Evangelie te verwezenlijken, dan de van Franciscus uitgaande beweging.

Het ware te wenschen dat Jörgensen's werk ook in het Vlaamsch mocht verschijnen, zooals het spoedig in het Duitsch zal worden uitgegeven. D. M.

FRANKREICH'S LILIËN von A. Hensler. — Benziger & Co, Einsiedeln 1905. Preis geb. Mk. 3,60; 344 blz.

Frankrijks Leliën! de afstammelingen van Lodewijk den Heilige; de kinderen van den rampspoedigen Lodewijk XVI, vooral de jonge Lodewijk : als koning begroet op de stoppelvelden van Vendee, en in de tenten van bannelingen. De lotgevallen van deze ongelukkige familie : de tragische dood van den goeden,

maar zwakken Bourbon,de moederlijke smarten der hooghartige, laag-belasterde Marie-Antoinette, en van hare beide kinderen Marie-Thérèse en Lodewijk-Karel « die geen vorst was, geen held, maar een kind slechts, bewonderenswaardig in zijn lijden, edel, grootmoedig, koninklijk, » maken den inhoud uit van dit zeer belangrijke werk. Daaróm heen schikken zich nog de voornaamste gebeurtenissen van de Fransche Revolutie, tot een vastsamenhangend,roerend-machtig beeld.De beste geschiedkundige werken werden er toe geraadpleegd, zelfs vele gansch oorspronkelijke bronnen aangewend, bij zooverre dat dit leven van Lodewijk XVII wel het getrouwste mag heeten dat wij bezitten,

Toch is het boek geen geschiedkundig werk in den engeren zin van het woord. De gang, de toon, de behandeling, de geheele voorstelling, zijn die van een geschiedkundigen roman; maar van een roman die overal, in de gewichtige en zelfs in de minder belangrijke feiten, waar blijft, in de kleinste bijzonderheden hoogst waarschijnlijk.

Het werk is uiterst boeiend geschreven in een zuivere, vloeiende, teer-fijne taal. Voeg daarbij dat het versierd is met een titelbeeld van den jongen koning in lichtdruk en 24 andere beelden naar schilderijen van Vigée-Lebrun, Rioult, Coroenne, Le Blant, Roussin, enz. Ook werd deze roman in Duitschland, bij zijn eerste verschijning, zeer vleiend besproken door tijdschriften en bladen van allerlei kleur, zoodat vier uitgaven ervan in een jaar verschenen. Zoo zal men begrijpen hoe *Frankreich's Liliën*, dat ook in de handen van geschiedkundigen mag komen en bij de les in geschiedenis dienst kan bewijzen, uitstekend geschikt is voor de leerlingen onzer hoogere klassen, in pensionaten en colleges, en een plaats verdient in alle lees-bibliotheken.

J. V. M. jr, S. J.

DER MUTTER VERMÄCHTNIS. Eine Novelle von J. MAYRHOFER. — Preis brosch. Mk. 2,—; geb. Mk. 2.75. — F. W. Cordier, Heiligenstadt (Eichsfeld).

Deze novelle speelt grootendeels in een Jezuietencollege in Charlottenlund, waar Harald, de jonge held ervan, zijne opvoeding ontvangt. Daarom zal ze ook door de leerlingen, vooral van de hoogere klassen, met veel genot gelezen worden. De stijl is zeer vlot en frisch. Wat den inhoud betreft, zonder ooit te ontaarden in gemaakte of tendenzieuse gekunsteldheid, kan hij toch geen anderen dan een zeer verheffenden invloed op de jeugd uitoefenen. Daarom zij dit boek warm aanbevolen.

J. V. M. jr., S. J.

WITTE NACHTEN door F. DOSTOJEVSKY. — Russische Bibliotheek, Van Suchtelen, Amsterdam.

Uit het leven van een droomer, die onbemind en liefdedorstig door het leven heenzwerft en zoekt naar een wezen dat hem troosten en beminnen zal. Op het oogenblik dat hij meent het geluk te hebben gevonden in de liefde van Natjewska, ontsnapt het hem plotselings en voort moet hij zwerven, eenzaam en verlaten de goede, arme doolaard. Een boek op zijn Russisch. « Wij Russen, » schreef Dostojevsky ergens, « zijn over 't alge-

meen wijddenkende lieden, wijd en breed gelijk ons vaderland en buitengewoon geneigd tot fantazeeren. » — Wat minder somber dan wat Dostojevsky gewoonlijk schreef. — Weemoed genoeg en tranen, maar geene schrijnende somberheid, noch wanhoopskreten zooals in die andere boeken, de romans der misdadige menschenkunde.

De hoofdtype is meesterlijk geschetst, daarom verdient dit boekje te worden gelezen. L. Dosfel.

DE RECHTEN VAN HET KIND, door G. A. Ootmar, kinderarts. — Amsterdam, van Holkema en Warendorf. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel. — Ingen. fl. 3,50. in prachtb. fl. 3,90.

« Waar in den tegenwoordigen tijd meer en meer bij de ouders de wensch opkomt om hunne kinderen zoo gezond mogelijk op te voeden opdat zij in het latere leven de weelde eener ongestoorde gezondheid volop zouden kunnen genieten, daar rust op hen de plicht te weten, wanneer de gezondheid hunner kinderen verstoort dreigt te worden. »

« ... 't Is daarom dat ik andermaal voor u een werk geschreven heb dat, naar ik verhoop, u ziekte-inzicht zal geven en u tot steun zal zijn bij de ziekte en verpleging van uw kind. »

In Noord-Nederland is het vakkundig onderwijs in de ziekenverpleging tot een ongewonen bloei gekomen. Onderhavig werk is er al weerom een treffend bewijs voor. In België helaas! is de belangstelling voor wetenschappelijke ziekenverpleging minder groot, schier nul, en 'k sta wel eenigszins verlegen om het zoo doelmatig boek van mijn Nederlandschen collega aan het oningewijd Belgisch publiek voor te leggen.

Te vergeefs zal men, op enkele uitzonderingen na, in Ootmar's boek, naar remediën zoeken om 't kind in te geven. Dat zijn zaken die aan 't oordeel van den huisgeneesheer moeten overgelaten worden, want over 't algemeen worden de remediën, die onze Belgische gazetten wel eens domweg aan hun lezers voorzetten, zeer ondoelmatig toegepast, en geven al te dikwijls zulke geruststelling dat men verder denkt alle bevoegde tusschenkomst van een geneesheer te kunnen missen.

Ootmar, zooals trouwens reeds uit de hooger aangehaalde woorden van zijn prospectus blijkt, wil de ouders leeren hoe de kinderen ziek worden, welke teekens bij de verschillende ziekten voorkomen, en welke gezondheidsmaatregelen de ouders moeten toepassen, om den geneesheer in 't bestrijden der ziekte te helpen. Door onwetendheid bij de ouders, ontmoet de geneesheer vaak groote bezwaren in de oordeelkundige behandeling van zieke kinderen : wat hij voorschrijft als algemeene verplegingsmiddelen, wordt maar zus en zoo uitgevoerd, gewoonlijk slecht verstaan, ja zelfs verkeerd uitgelegd, en door allerlei straatremediën vervangen.

De tekst wordt eigenaardig toegelicht door een negentigtal platen. Dr Fr. Meeus

HET MATTHŒUS-EVANGELIE EN DE OVERLEVERING, door J. P. Van Kasteren, S. J. — C. N. Teulings, 's Hertogenbosch, 1906, 180 blz.

Dit werk behoort tot de uitgaven der apologetische vereeniging : *Petrus Canisius*, en alhoewel het handelt over het evan-

gelie volgens Matthœus, geeft het ook een kijk in de evangelie-litteratuur in 't algemeen. 't Is niet den eersten keer dat P. Van Kasteren dit onderwerp aanvat. Zeven jaar geleden schreef hij hierover een reeks artikelen in het Jezuietentijdschrift : *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*, als antwoord op een werkje van den bekenden Leidschen hoogleeraar Bolland. In zijn prospectus zegt de uitgever dat de schrijver « geheel de kracht en al de bijzonderheden van zijn betoog onder het bereik van iederen eenigszins ontwikkelden lezer » heeft weten te brengen; of hij daarin geheel en gansch slaagde is te betwijfelen; we hadden het betoog hier en daar eenvoudiger willen zien.

We kunnen deze en ook de andere uitgaven van de *Canisius-vereeniging* niet genoeg ter lezing aanbevelen aan al de ontwikkelde Vlamingen. J. V.

HET GODSDIENSTIG LEVEN, een gebedenboekje met raadgevingen voornamelijk voor ontwikkelde personen. Naar het Duitsch van TILMANN PESCH, S. J. — Te Amsterdam bij C. L. Van Langenhuysen. 510 blz. Zwart linnen, roode gepolijsten snede fl. 0,90; zwart mouton fl. 1,25; ook velerhande prachtbanden aan hoogere prijzen.

Pater Tilmann Pesch's werk *Das Religiöse Leben* is in Duitschland overal bekend. Behalve de gewone dagelijksche gebeden en litanieën bevat het zeer schoone overwegingen en leefregels. De uitgever Van Langenhuysen biedt ons hier een zeer goed bewerkte vertaling. Ook de druk en de band zijn wel verzorgd : spijts zijn 500 bladzijden is het boekje maar een kleinen vinger dik. Dus een handig, net en ernstig kerkboekje voor ontwikkelde menschen. J. V.

LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE LOUVAIN A TRAVERS CINQ SIÈCLES 1426-1906. Esquisse historique par VICTOR BRANTS. Louvain, Ch. Peeters, 1906, 216 blz. klein formaat.

Dit werk geeft ons juist wat de titel belooft : een geschiedkundig overzicht van de faculteit van de rechten aan de Leuvensche hoogeschool vanaf de 15e eeuw tot op onze dagen. Maar de schrijver heeft zijn ontwerp in den breede weten te behandelen : Hij schrijft niet alleen : toen waren die de meest bekende leeraren en ze leeraarden dat, zoo gaven zijn hun lessen, dat was het studentenleven, enz., de geschiedenis der faculteit van rechten is in verband gebracht met de algemeene geschiedenis van ons land en met de geschiedenis van het recht in West-Europa, en daar juist ligt het belang voor die iets meer willen dan eene monographische schets van een deel der Leuvensche Hoogeschool. De rol van de hoogleeraren in het openbaar leven van hunnen tijd, hoe het Romeinsche recht invloed uitoefende, hoe de prinsen door hunne edicten het recht, verbrokkeld in de « costuimen », trachtten weer éen te maken, hoe de nieuwe vakken in de studie van het recht werden opgenomen, de schrijver vindt gelegenheid om de meer algemeene zaken te schetsen.

Verscheidene keeren wijst hij er op dat, te onzent, de geschiedenis van het recht tot hiertoe verwaarloosd werd, en dat is, spijtig genoeg, wel degelijk zoo. De bronnen, de oude costuimen en ordonnantiën werden veelal critisch uitgegeven, maar voor algemeene werken werd daaruit nog weinig nut getrokken. In de officieele programma's voor de rechtstudies staat de geschiedenis van het recht in den hoek; het ware wenschelijk dat dit vak wat meer naar vóor werd gehaald, want aanleeren hoe de rechtsbepalingen van nu gegroeid zijn tot wat ze zijn, moet bijdragen om den gezichteinder te verrijken en beter te leeren verstaan wat nu is. E. Vl.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

Jos. De Cock. *Van drie Santen*. Leuven, Keurboekerij, Groote Markt, 17. — Amsterdam, E. Van der Vecht, Marnixstr. 372. 72 bladzijden.

Id. *Een oude Historie* Nr 79 van Flandria's Novellen-bibliotheek. Gent, druk. Plantijn, 54 bladz.

Id. *Uit de Reistesch*, 2e druk. Leuven, Keuboekerij.

W. Schröder en J. Brinckman. *Van 't Stekelverken*, twee vertellingen naar het Platduitsch, 45 bladz.

A. De Boeck. *Nederlandsch Taaleigen*. Joz. Van In & Co, 1907, 96 bladzijden.

Em. Collée. *Van Knuppel Knol en andere sprookjes*, 47 bladz.

Association belge des Professeurs de Langues vivantes. Premier Congrès tenu à Gand, du 18 au 22 sept. 1906. Compte-rendu, Gand, Ad. Hoste, 224 bladz.

G. Siméons. *De Ontwikkeling van het Zinnelijk en Verstandelijk leven bij het kind*. Nr 96 der « Verhandelingen van de Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding » 54 blz., 0,25 fr.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

N. Gravelaar. *Leerboek der Rekenkunde*, 2e deel, 3e verbeterde druk, 179 blz. fl. 1,25.

J. Valkhoff. *Erstes Deutsches Lesebuch*, 9e Auflage, 106 blz. fl. 0,60.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, Augustus 1907. — *Vau Dijck's Leer- en Reisjaren* (Dr Max Rooses) : Slot van dit belangrijk artikel, waarin de ontwikkeling van van Dijck's talent nagegaan wordt met een weerlegging van Bode, die zekere schilderijen van Rubens aan dezes grootsten leerling wil toekennen, met 8 reproducties naar werken van Rubens en van Dijck. — *Afred Stevens* (Paul Lambotte) : slot met 6 platen. — *De Muurschilderingen van R. N. Roland Holst* (Mr A. Pit), vergezeld van 3 afbeeldingen. — *Kunstberichten.* — *Kunstveilingen.* — *Boeken en Tijdschriften.*

DE GIDS, Juli 1907. — *Het dure Moederschap* (Aug. De Wit). — *Lente- en Zomerverzen* (H. Lapidoth-Swarth). — *Een Dagboek der Oudheid* (H. Polak) : over Marcus Aurelius Antoninus, den stoïschen wijsgeer. — *De Plaats der vrouw in Maatschappij en Staat* (Martina Kramers) : de vertaling van de voordrachten door de schrijfster gehouden in Dec. 1906 in de Zwanze-Universiteit te Brussel. — *Geschiedenis* (H. Colenbrander) : Overzicht van boeken over de 16e eeuw. — *Dramatisch Overzicht* (J. Van Hall) : A. G. Van Hamel over tooneel en dramatische dictie. — *Overzicht der Nederlandsche Letteren* (C. Scharten) : het laatste werk van van Oordt, van Suchtelen en Vermeylen. — *Muzikaal Overzicht* (H. Viotta) : Angelo Neumann's Erinnerungen an R. Wagner. — *Parlementaire Kroniek.* — *Buitenlandsch Overzicht.*

DE NIEUWE GIDS, Juni 1907.— *Burgerlijk militarisme* (***) : het tweede bedrijf. — *Verzen* (W. Kloos) : ditmaal een prozavoorvalletje in sonnet. — *Tooneelkroniek* (Fr. Mijnssen) : lof en blaam voor « Het dubbele Leven » van W. Schürmann. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) : een compliment aan Van Moerkerken met zijn « XXX Verzen » en een schampschimp op Verwey.

— Juli 1907. — *'n Dag* (***), novelle. — *Verzen* (W. Kloos) : een sonnet aan zijn vrouw, om niet langer droef te zijn over 't afsterven van haar moeder. Kloos wordt gelegenheidsdichter ; op dergelijken had hij het anders niet erg. — *Verzen* (Giza Ritschl) : zeer « aardig », in den Hollandschen en ook wel een beetje in den Vlaamschen zin. — *Tooneelkroniek* (Fr. Mijnssen) : Het spel van 't Berlijnsche Lessing-Theater te Amsterdam ; de Zomerspelen van Roijaards en Verkade : o. a. de opvoering van « Elckerlyc » door Van Deyssel in 't « Handelsblad » zoo bewonderd. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) : een verbazend raak antwoord op 't artikel van Gutteling in de « Beweging » (zie *D. W. & B.* vorig nr *Overz. v. Tijdschr.*) ; waarlijk de kroniekschrijver Kloos kan nog wat !

DE XXe EEUW, Juli 1907. — *Tegenover het verleden* (F. Mijnssen), dramatische studie in een bedrijf. — *Fragmenten uit Shakespeare's Hamlet* (Jac. van Looy). — *De Achtergrond der Evangeliën* (Prof. Bolland) : Bijbelverklaring van den Protestantschen doctor, hevig tegen Rome. — *Portretkunst* (J. Gratama) : Holbein,

Frans Hals, enz. — *En 't Westen vlamde als de Helle* (P.van Assche) novelle. — *Iets over Bernard Shaw* (J. de Wilde).

⊸ VRAGEN VAN DEN DAG. Juli 1907. — *Friesland in den zomertijd* (J. H. Riemersma) : Hooge pachtsommen, populariteit der Duitsche grasmaaiers, Friesland's natuurschoon. — *Iets over het suikervraagstuk en den suikerhandel* (Dr H. Blink) : Riet- en bietsuiker, vooruitgang der suikerproductie, suikerbelasting, protectie, internationale conferentie, de conventie van Brussel. — *Economische verscheidenheden* (J. Kuyper), een overzicht van de verschillende landen. — *Hat Wereldhulptaalvraagstuk* (A Kalis). — *De Lucifer en zijn voorouders* (D. Stavorinus) : vuurhouten, vuursteenen, brandglazen en brandspiegels, het vuurslag bij de oude Indiërs en Egyptenaren, invoering der vuurwapenen, vuurmaken bij natuurvolken en half beschaafde volken, de eerste lucifers, verbeteringen.— *Bibliographie.* — *Ontwikkeling der Handelswetenschappen in Nederland en de 17e eeaw.* — *De versteende Bosschen in Avizona.*

⊸ ONZE EEUW, Juli 1907. — *Boete* : de schoone roman van Haspels gaat altijd voort. — *De invloed der Zending op de maatschappij der inlanders* (A. Kruyt) : het protestantsch christendom in de Oost; er blijft nog veel te doen. — *Een Bondgenootschap tusschen Nederland en Marokko* (Dr Heeringa), in de 17e eeuw. — *Den 10n Augustus 1792* (F Smit-Kleine) : nieuwe bescheiden over de Revolutie. -- *De Cathedraal van Chartres* (B. van Hasselt) : zeer belangwekkend, maar wel bleek bij de kleurige « Cathédrale » van Huysmans.

⊸ DE NATUUR, Juli 1907. *Het vervaardigen der fonograafrollen.* (Dr Bouman). *Een voordracht over blauwzuur* (Dr Greshoff). — *Bijdrage tot de kennis der Indische rijsttafel in verband met vele inlandsche gebruiken en gewoonten* (Lucardie). — *De electrolytische bereiding van zuurstof en waterstof* (M. Van der Schaaff). — *Een praatje over schepen.* (J. Kleiboer) : nu over hun inwendigen weerstand. — *Iets over Kluiten* (J. Daalder), de vogels van dien naam op het eiland Texel. — *Een nieuw monorail-systeem* (S. Sniyff). — *Opgravingen van voorwereldlijke dieren* (Dr A.Snyders).— *De hoogvacuumpomp van Gaede* (Dr Knüttel).— *Een en ander over motor-rijwielen* (Janssen van Raay) de gasontwikkelaar (carburator). — *De photographie in verschillende kleuren volgens Lumière.*

⊸ BOON'S GEÏLLUSTREERD MAGAZIJN, Juli 1907. — *Een Hollandsch Campo-Santo* (Mr 't Hooft) : Westerveld bij Velzen. — *Lodewijk-Napoleon in zijn hofkring* (K. de Hartogh) : « Het koningschap is voor Lodewijk-Napoleon geen gelukkig levenstijdperk geweest, maar voor Nederland heeft hij met hart en ziel gestreefd een goed vorst te zijn. » — *Kampongleven* (N. M. De Jongh) : schets uit het Indische volksleven. — *Het stedeke Workum* (T. Siemelinck) : een wandeling door 't oude stadje, dat nagenoeg 1000 jaren telt. — *Sociaal-geneeskundige schetsen* (Dr B.) : lichaamsverzorging; een kijkje in de kliniek. — *Tafel-bloemversieringen* (Iris). — *Groninger Kermis* (J. A. Holtrop). — *Kuren voor den Zomer* (Dr Petri). — *Een soirée bij den Heer en Mevr. Merten-Culp* (G. Simons) : Tooneelpraatje. — *Brieven van een Jong-Gehuwde* (Th. Hoven) : uit Zwitserland. — *Het gefluister in de boomen* (L. Meade en Rob. Eustace) : bijna een wondersprookje.

◆ LA REVUE DES DEUX MONDES, 1 juillet 1907. — *Le Blé qui lève*, 3e partie (R. Bazin). — *Correspondance entre Alexis de Tocqueville et A. de Gobineau*, 2e partie (1851-'56). De T. bestrijdt de leering van Gobineau over de rassen. — *Le Traité franco-siamois et le Cambodge* (J. Harmand). — *Le Poète G. Carducci* (M. Muret). — *Les Origines du Culturkampf allemand.* II. *La Formation sociale des catholiques allemands* (G. Goyau) : ontstaan van katholieke congressen en centrum. — *Le double Miroir du XVIIIe s.* : *Chardin et Fragonard* (R. de la Sizeranne). — *La Réforme électorale* (Ch. Benoist). — *Revue Musicale* (C. Bellaigue) : La Catalane, Fortune, vijf concerten van Russische muziek. — *Chronique de la Quinzaine* (Fr. Charmes).

— 15 Juillet 1907. — *Le Blé qui lève* (R. Bazin). — *Aux Etats Unis*, I *Les Champs* (Georg d'Avenel). — *Un grand arbitrage natioral*, *Le Gouvernement consulaire, d'après une publication récente* (L. Madelin). — *La question de Macédoine.* IV *Répercussions et solutions* (R. Pinon). — *La Peur du Diable* (Albérich-Chabrol). — *Poésies* (Véga). — *Saint-Maixent maritime* (Davin). — *Revue littéraire : La Littérature de voyages* (R. Doumic). — *Revues étrangères* : *A propos d'un livre nouveau sur Corrège* (de Wyzewa).

◆ LE CORRESPONDANT, 10 juin 1907. — *Les Réformes libérales du Ministère du 2 janvier* (E. Olivier). — *Huysmans* (H. Bremond).— *Amours de Sainte* : *Madame Loyse de Savoye* (M. Costa de Beauregard). uit de 15e eeuw. — *La Fraude des Vins* (Fr. Marre). — *Une Femme* (J. Heuzey). — *Le Droit de la Guerre* (Ch. Dupuis). — *A propos de l'exposition d'Avignon. L'Italie et la France dans le Comtat* (A.Godard). — *La Vie économique et le mouvement social* (A.Bechaux). — *Revue des Sciences.* — *Chronique politique.*

— 25 juin 1907. — *Amours de Sainte* : *Madame Loyse de Savoye* (Mis Costa de Beauregard). — *Le Japon, les Etats-Unis et leur puissance navale* (***). — *La Crise morale* (F.Klein).— *Un Compagnon de Cadoudal. Journal d'une Sœur* (H. d'Anglade) : uit het dagboek van Hel. Bouvet de Lozier, waarin ze de rol van haar broeder vertelt in de samenzwering van Cadoudal. — *Une Femme*, roman (J. P. Heuzey). — *L'Alcool Industriel* (Fr. Marre). — *La Critique d'art en 1739 et de nos jours* (P. Hazard) : Brieven van Ch. De Brosses et Ch. Dulac. De kunstkritiek is meer een wetenschap geworden. — *Les Œuvres et les Hommes* (E. Trogan).

◆ LA REVUE, 1 juillet 1907. — *Les intellectuels devant les ouvriers* (R. de Marmande). Niet rooskleurig voor de intellectueelen in de toekomst. — *Musées de France et d'Allemagne* (L. Réau) : veel meer zorg en meer kunde bij de museumconservators in Duitschland. — *La cuisine du pauvre* (Dr F.Regnault) : « Un des catéchismes de l'avenir sera un catéchisme d'alimentation. » — *Le Mensonge de l'art* (E. Faguet) : bespreking van E. Paulhan's nieuw boek. — *L'Effort* (J. M. Mestrollet) : verzen. — *Une Pompadour allemande* (Marie Hay), vervolg van 't vorig nr. — *Au pays de Sisso-Wath* (L. Charpentier) : uit de letterkunde van Cambodge. — *Le Banditisme andalou* (J. Causse) : daar is de leus : « El que á los ricos robaba y á los pobros socorria. » — *Le Mouvement littèraire en Angleterre* (Ch. Simond). — *Le Mouvement intellectuel en France.* — *Faits et Documents.* — *Analyse des Revues.*

— 15 juillet 1907. — *La Race des Pauvres* (A. Niceforo). — *Madame de Noailles* (N. Ségur) : lof genoeg over deze begaafde, maar al te zinnelijke dichteres. — *Dessins d'Enfants* (Dr Morhardt).

— *A travers la littérature turque* (Sefer Bey) : een zeer dom artikel. — *Une Révolution chimique* : *l'Azote* (François Marre). – *Paul Bourget et son « Emigré »* (Georges Pellissier) : Wat mag Bourget toch dien Pellissier hebben in den weg gelegd? Wil hij misschien dezes candidatuur voor de Academie niet steunen? — *Une Pompadour allemande*, IV (Marie Hay). — *Faux et Faussaires artistiques* (Paul Gsell). — *Le mouvement intellectuel en Allemagne* (J. de Coussanges).

DAS LITERARISCHE ECHO, 1 Juli 1907. — *Der Uebersetzer* (Fr. v. Oppeln-Bronikowski). — *Schiller-Schriften* (K. Berger). — *Marie Ebner's Kinderjahre* (E. von Wolzogen) : over de wording der dichteres Marie von Ebner-Eschenbach. — *Frühverstorbene* : namelijk W. Calé, A. Renk en E. Reizes. — *Dramen in einem Akt* (H. Kienzl). — *Echo der Zeitungen* : over de « Kriminalromane ». — *Echo der Zeitschriften*. — Een Fransche brief (o. a. over Huysmans), een Italiaansche, een Hollandsche en een Russische brief (het verval van Gorki). — *Echo der Bühnen*. — *Kurze Anzeigen*.

— 15 Juli 1907. — *Erstlingswerke* (H. von Beaulieu). — *Hjalmar Söderberg* (A. Brunnemann), de nieuwe Zweedsche schrijver met zijn drama « Gertrud ». — *Schiller-Schriften* (K. Berger). — *Von Einem, der Gott zwang* (Leo Berg) : over een jong Duitsch dichter, Rudolf Borchardt. — *Balladenkunst* : o. a. De « Balladenchronik » van Detlev von Liliencron.— *Der Streit um Whitman* (Landauer en Lessing) : Bertz heet hem spottend : « der Yankee-Heiland ». — *Echo der Zeitungen*. — *Echo der Zeitschriften*. — Een Engelsche, een Amerikaansche en een Tscheksche brief. — *Echo der Bühnen*. — *Kurze Anzeigen*.

DEUTSCHE RUNDSCHAU. Juli 1907. — *Der Bibelhase* (E. von Wolzogen). — *Ein Mahnwort zur Erinnerung an den Tilsiter Frieden* (C. v. d. Goltz). — *Groszherzog Carl Alexander von Sachsen-Weimar und H. E. Andersen* (L. Bobé). — *Die Kulturbestrebungen der Tartaren* (H. Vambéry). — *Ein Besuch bei Alessandro Manzoni im Jahre 1831*. – *Der «Frauenstreit» in der Französischen Renaissance-literatur* (H. Schneegans). — *Die Aufschlieszung des westlichen Kanadas* (P. Walther). — *Die Blesse* (B. Bonus). — *Babylonische Mathemathik und platonische Zahl* (A. Ungnad). — *Aus dem Berliner Musikleben-Oper* (C. Krebs). — *Politische Rundschau*. — *Michelangelos Medicäergräber* (C. Neumann). — *Kinderkunst und Kunst für Kinder* (R. Meyer).

THE CONTEMPORARY REVIEW, July 1907. — *The journalistic Tour in Germany* (Sidney Low a. P. W. Bunting) : « vrede, vrede is 't lied, dat ieder echo voert. » — *Liberalism and the Lords* (H. Massingham) : « The Lords will be all the better for knowing that they cannot play a mere anti-Liberal game, while they can appeal with real effect to the Right wing in the Liberal Party, and to the easily roused conservatism of the British nation. » — *Another prehistoric City in Crete* (A. Jannaris) : een grafstee uit het Myceniaansch tijdvak. — *Optimism or Pessimism* (G. Barlow) : een uitstalling van belezenheid; het artikel kon ernstiger wezen. — *Australia's plea for preference* (H. Morgan-Browne). — *Man and his brother* (E. Mart. Cesaresco). — *Priests and People before Reformation* (G. G. Coulton). — *The Art af Spain* (Har. Ellis). — *The comparative criticism of Semitic Literatur* (G. Bu-

chanan Gray). — *The Capture of private Property at sea* (J. Macdonell). — *Foreign Affairs* (E. Dillon).

VARDEN. 1 April 1907. — *Kirken i Amerika* (Geo. A. Arctander). Belangwekkende studie over den weergaloozen vooruitgang der katholieke Kerk in de Vereenigde Staten van Amerika. « Voor een weinig meer dan honderd jaren was er in Amerika één bisschop en onder hem stonden misschien twintig priesters, met eene bevolking van 20.000 zielen. Vandaag zijn er in de Vereenigde Staten een kardinaal, meer dan honderd bisschoppen, omtrent twaalf duizend priesters en eene katholieke bevolking van veertien millioen. » — *I Lourdes* (J. K. Huysmans), vertaling van kapittel VIII uit *Les foules de Lourdes*. — *Litteratur og Teater*. — *Den hellige Frans af Assisi* (Johannes Jörgensen). — *Blomster og Frugter* (Id.). Eene beoordeeling van de twee laatst verschenen werken van den beroemden schrijver, door R. Jahn Nielsen. Van denzelfden schrijver de beoordeeling van Harold Nielsen's werk : *Systemet Politiken*. — Ten slotte schouwburgoverzicht door Oskar V. Andersen.

— 15 April 1907. — *Thomas More og hans datter i Lykkens Dage* (Niels Hansen). Korte karakterschets van Hendrik VIII's grooten kanselier en door Leo XIII zalig verklaarden martelaar. — *Idag for länge siden* (B. Delavrancea) : letterkundige schets, vertaald door Anna Marie Olrik. — In *Litteratur og Teater* beoordeelt R. Jahn Nielsen Selma Lagerlöfs laatste werk : *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, 1e deel. Hij besluit met den wensch, dat het boek der geniale Zweedsche schrijfster het jongelingsboek worde van alle kinderen in het Noorden, het boek dat hen de oogen opene en den sluimerenden natuurzin wekke. Een beter kan er voor hen niet geschreven worden. Verder van zelfden beoordeelaar, recensie over artikelen van Svend Leopold. — *Siden Sidst*. Fritz de Zepelin vertelt een bezoek bij den Franschen dichter François Coppée.

— 1 Mei 1907. — *Stat og Kirke i Frankrig* (F. Esser). De schrijver van *Religionskrigen i Frankrig* levert hier thans eene studie over de scheiding van Kerk en Staat in Frankrijk en over hare mogelijke gevolgen. Hij besluit : Ik geloof dat, wanneer Paus Pius X's geschiedenis eens zal geschreven worden, er hem eene eereplaats zal worden ingeruimd onder de groote Pauzen der Kerk, misschien onder de grootste. — *Tre Digte : Midsommer-vise, Vi Mennesker* en *Testament* (J.I. Kronström), vloeiende en stemmige verzen. — *Siden Sidst*, een artikel van Fritz de Zepelin over Parijs, de lente in de Seinestad, de vrouwelijke koetsiers, enz. — *Litteratur og Teater*. R. Jahn Nielsen schrijft eene beoordeeling over den nieuwen roman van Simon Koch : *Digteren*. « Een eerlijker boek over het bankroet van den modernen geest, is er niet geschreven. » — Schouwburgoverzicht van Oskar V. Andersen.

— 15 Mei 1907. — *Amerikansk Styre* (B. de Linde). Eene studie over het bestuur in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, sedert het ontstaan der kolonie in Virginia tot den huidigen dag. — *Paa Broen* (Batisto Bonnet), letterkundige schets. — *Litteratur og Teater*. Bespreking van Karl Christensen's roman *Stärke Magter*, en schouwburgoverzicht. — *Siden Sidst*. A. Hindenburg bespreekt de politieke moord en Fritz de Zepelin de viering van den 1n Mei te Parijs, die dit jaar een groote neerlaag is geweest voor de socialisten.

IN EN OM KAÏRO

(Vervolg)

Van den ganschen nacht geen oog geloken! Maar dat kan geen afbreuk doen aan onze goede stemming.

De morgen komt : te vier uur zijn we reeds uit de veeren. Er hoeft immers vóor de drukke hitte naar de Pyramiden gereden, die ruim drie mijlen van hier liggen. Kortstondig ontbijt : brood en kaas.

Naar onze rijtuigen. Neem toch geen acht op hun gebrekkigen toestand : vuilgele omhuifde koetsen, wier kussens hunne vunzige ingewanden langs de vier hoeken uitbraken. We rijden af.

Er zweeft in de lucht een blauwige nevel, als de maagdelijke sluier van den dag. De weldadige ochtendkoelte waait ons tegen en al verstoort ze wreed den waan dat het in Egypte niet koud kan zijn, 't is ons niettemin een uitgelezen gevoel, te koukrimpen onder den duffel die onze licht-tijken reiskleeren bedekt. Aan den anderen kant, wie zou nu ook vermoeden dat die frissche luchtkring weldra door een verzengenden zonnegloed zal verhit worden ?

We galopeeren door de kelderstille straten der nieuwe stad, waarop nog geen sterveling te bespeuren is; des te meer katoen geven onze appelbaaide Araabsche hengsten.

Als op eenmaal staan ze pal vóor de leeuwen der Kasr-el-Nil Bridge, de eenige begangbare brug, die de stad met den overkant van den stroom in gemeenschap brengt. Vervaarlijke bruggewachters, die bronzen leeuwen! Wat zijn ze daar flink gezeten op die hooge granieten voetstukken! Trotsch starend en fier richten ze hunne koninklijke manen : 't zijn kunstbrokken, den beitel van Barye waardig. Felle beesten.

Wat 'n wonne, een morgen aan de Nijl! Overheerlijk komt het zicht van den stroom vóor. Krachtig en woedend in duizeligmakende draaikolken, stuwt hij met forsig geweld

zijne okerachtige waterbanen, pijlsnel van de Ethiopische hoogvlakten neergedreven, en breekt al klotsend hun tuimelende schuimgolven tegen de meeuwwit bekuifde bruggebogen. Een stroomkolos lijk geen ander.

De brug over.

Een anderen indruk ontvangt ge aan den overkant door de tooverachtige gedaanteverwisseling, die de natuur er opeens schijnt te ondergaan. Zoover als uw zicht reiken kan, groenen, in de vale schemering der ochtendnuchterte, de breede stroomoevers, bewassen met fier-opboomend bamboesriet en nederig ontluikende lotusplanten. Aan vlottende woningen gelijk liggen de parelgrijze rompen der dahabië's in de gaping van het oeverloof aan den voet der palmboomen gemeerd, het blanke zeil op de gei, rustig en stil dobberend op het zilverig-flikkerend stroomgerimpel. Elke rivier heeft eigen schoonheid, maar de poëzie die van deze oevers afstraalt is onvergelijkbaar.

Langsheen paars- en witgemarmerde lupinenakkers rennen we door het stroomeiland Boulaq. Dan schiet de baan, evenwijdig met de rivier, recht naar 't Zuiden.

Hier komen afwisseling en leven in de natuur. Een peloton inheemsche soldaten trekt op kondschap af. Verder achterhalen we een bende zwervende Arabieren : een traag, lomp hotsend ossenspan, beladen met tent en huisraad, pluimvee bovenop. Wat zien ze er rooverachtig uit met dien ongebogen koperen pistoolkolf, uitpuilend onder hunnen opwaaienden, langgestreepten mantel. Dom-brutaal kijkend schokken ze voorbij.

Dan vliegen we over de kronkelende grintwegen der weelderige tuinen van Gizeh en slaan met een scherpen draai den weg der Pyramiden in.

Uitermate breed en met aarts-ouderlijke sycomoren bezoomd, geeft deze baan den reiziger een juist denkbeeld van Egypte's schoon- en vruchtbaarheid. Al dravend hollen onze hitsige rossen door de wijde beuk, hun pooten krachtig knikkend voor zich uitwerpend, met buitensporige sprongen hun jeugd verradend; en sjokken zoo zwierig hunnen blijleutigen kop dat er 't zilveren schuimgesprankel onze kleeren van bezoedelt. Boven ons spant zich het dikgebladerde takkenwerk in een donkergroen kapgewelf uit. Aan-

houdend wordt de geelgekiezelde weg door waterdragende bedouienen besproeid met frisch Nijlwater dat hun kwabbelende geitenlederen zakken uitborrelt. Van weerskanten de baan, wijde, wijde akkers, waarop met het jaarlijksche rivierrijzen het bevruchtend Nijlslib is neergeglibberd. De aarde is waterdronken en 't landschap schijnt omhuld met een dauw die er al de bijzonderheden van wegdoezelt.

Hier hebt ge een troppeling dadelboomen, die hunnen langen buigzamen stam in 't water baden, en wier pluimige monsterkoppen willoos wiegelen in den zachten morgenwind. Gezien aldoor de wazigheid van dien zilvermist, komen hunne doorzichtige boschjes nog uitheemscher vóór, en krijgen in den dampkring der uitwalmende waterdeelen zulke aardige omtrekken, dat ze ons onwillekeurig opvoeren naar een Ruysdaelsche vreemde boomenwereld.

Ginder duikt een viertal buffels log-loom uit de wateren op. Brullend en bulkend schudden ze hunnen zwarten, gladbiggelenden pels op het drassige land, en jagen, langs den waterzoom, een kooi op van ooivaars en van strandpluvieren, die schrilkrijschend, met klepperend vlerkgeklap opstoeien in de krom gemartelde takken der gedaagde vijgenboomen.

Intusschentijd is 't lichter geworden, en wijd achter de dijzige watervelden, duikt de bleeke zonneschijf uit het opaalglanzend morgengrauw der oosterkim. Langzaam breekt ze haren weifelachtig-purperen sluier, rondt hem af met zilver en goud, en scheurt hem eindelijk bloedend aan stukken. Dan rijst ze er boven op en stijgt heerlijk schitterend in den rozigen hemel. Nu werpt ze hare dansende stralen als scherpe bliksemlansen wijd-uit in het sterk-belaaide uitspansel. De tintelend-zotbollende lichtstroom golft altoos voort, lijk de lavagulpen van eenen vulkaan, tot dat hij eindelijk op de koperkleurige vlakte in roode en gele zwavelgensters al spattend nederploft. Alles tintelt ... zuiver goud!

Bij dit phantastisch-schilderachtig schouwspel zwelt het hart op van een innigheid die geen dichter vertolken kan.

Nu geen geurige frischheid meer, maar een gloed dien het donkerblauw onbewolkt hemelgewelf, als een sterkverhitte stalen klok, begint uit te stralen : de Egyptische natuur ligt wakker.

In de verte, over de kleverige modderpleinen, verduidelijken de kristaalvormige omtrekken der dichter en dichter schuivende Pyramiden.

Dáar, dwars over ons blinkt reeds 't gehucht El-Kafr : een troppeling schamele klamphutten, trapsgewijs opeengestapeld langs en over de helling der geel-deinende zandheuveltjes, die ze tegen de overstrooming beschutten. Bruin- en platgedakt kleuren ze zich scherp af tegen de ijl-blauwe lucht. In die stulpen nestelt de Bedouienenstam wien de bewaring der pyramiden van regeeringswege is toevertrouwd.

Het *Mena-House*; de weg loopt ten einde.

Nog een druk, stijl opgaan in een smal, kronkelend steegje, diep ingesloten tusschen twee granietmuren, en we komen aan de gloeiing der Libysche woestijn, op de hoogvlakte der groote Pyramiden te recht.

De wereldwonderen!

Hoe vaak heeft men ons niet gevraagd welke toen onze eerste indruk was.

Wel, rechtuit, geen indruk; integendeel, eene teleurstelling, ja, een wreede, plotseling onverwachte teleurstelling. We bezagen malkaar, alsof we wilden zeggen : « Is het dàt maar! »

En inderdaad, bij den eersten aanblik, is 't onmogelijk al het gedrochtelijke, al het onmatige dier steenen bergkolossen te beseffen. Men heeft geen begrip van hunne ontzettende afmetingen, en zòó zou men, bijvoorbeeld, niet zeggen dat de Cheopspyramide 137 meter hoog is en 233 meter breed! Een zinsbedrog.

Waarin dat ligt? Moeilijk te raden; misschien wel in de schuinte der lijnen. Op de zonderlingste wijze speelt immers de perspectief met die meetkundig-regelmatige lijnen, die de ontzaglijke driehoeken vòor den blik doen wegvluchten in de ruimte. Maar hoe meer wij naderen hoe grootscher de schrikwekkende gevaarten opdoemen in al de majesteit hunner onvernielbare eeuwentartende massa.

Toen de Egyptische kunst in dat cyclopische gewrocht haar donker streven naar het ongenaakbaar-verheven zocht uit te drukken, heeft ze dan haar doel bereikt? — Mogelijk. Maar laat ons toch in dat naakt opeenstapelen van graniet rondom Pharao's grafkamer, de hoogste uiting niet zoeken

der Egyptische beschaving. Is de kunst dan niet altijd even beschavend? Volstrekt niet; ongelukkiglijk niet! Reuzengewrochten van dit gehalte waren immers maar mogelijk in eenen tijd en in een land waar de vorst met zijn onderdanen naar goeddunken spelend te werk ging, en ze tot gedweeë werktuigen van zijn phantastische grillen kon vormen. Zòo de Cheopspyramide, waaraan, volgens Herodotus, gedurende twintig jaren een ploeg van honderd duizend werklieden arbeidde.

We naderen den steenberg.

Een bende Arabieren rusten luierig-vadsig op de onderste steenlage : 't zijn de trouwe wachters van de Pyramide. Steeds hebben ze hun schilderachtige landsdracht behouden : ter bevrijding tegen den moorddadigen zonnebrand dragen ze een geel- en roodgestreept koufieh, een uiteengerafeld hoofddoek dat langsheen hun olijfkleurige wangen neerplooit en vastgewrongen is door een zwaar donker touw, twee, driemaal om hun hoofd getwijnd. Hun bloote beenen hangen lam-af onder de vouwen van hun getornd bruinlinnen kamis, een soort van Araabsch bovenhemd dat, met den lederen riem die het toegespt, heel hun kleedij uitmaakt. Sluw-gluipend liggen ze op den loer, lijk kippen op 't rek.

Amper hebben ze bemerkt dat ons de lust bekruipt den klim te wagen, of ze vliegen ons dadelijk toe om ons hunne hulp op te dringen, want ze spreken alle talen ... en geen een. Laten we ons gezeggen, vermits het vermetel zou zijn alleen de Pyramide te beklimmen. En toch, van wat zou dat schamel volk al anders leven? We kiezen er elk drie uit en komen er mee tot accoord : Voor vier beschlik's (ongeveer vijf frank) halen ze er ons op. — Aangenomen!

Nu grijpen ze hunnen patient met getweeën vast en hijschen hem grinnikend naar omhoog, terwijl de derde, zich achteraan schoorzettend, schouderduwt. Zòo vangt het opstijgen aan.

Hop! Een forsche bonk en we joepen een meter hooger; 's zijn immers reuzentreden, die der Pyramide! Zoo zien we er die 1,20 m. hoog gaan. Eertijds was het monument met een buitenbekleeding van gepolijste granietplaten omgeven.

Gestadig zigzag-stijgend beklauteren we de helling. Hoelang gaat dat acrobatenspel nog duren? We hebben reeds een vijftigtal trappen onder de voeten, en zeggen dat we aan de overblijvende nog geen einde zien!

Na elk gekleffer uiten de onhebbelijke kerels hunnen onvermijdelijken kreet : « Bakshiesh, bakshiesh ! »

« Ja, ja, fluks, als we er bovenop zijn! » — En het druk lendewippen wordt hernomen, steeds met nieuwen moed.

Soms vallen we vermoeid op eenen terasvormigen steenblok en 't wachtwoord galmt nog luider : « Bakshiesh, bakshiesh! » uit monden lijk kabeljouwen. 't Wordt onverdraaglijk.

Drommels! met hun bakshiesh! 'k Loop nog liever driemaal den Thabor op dan mijn leven nog zoo onbezonnen toe te vertrouwen aan dat verveerlijk boevengespuis! Moet men dáarvoor gezonde rede in 't brein hebben?

Maar naarmate we opklimmen ondervinden we eerst terdege tot welke hoogte de bergkruin stijgt. De gezichteinder verbreedt al meer en meer en 't wordt ons geel en groen vóor de oogen. Onder onze voeten gaapt de afgrond : een schaliedekker zou er een draaiing van krijgen.

Hooger, almaar hooger!

We baden in een overstelpende lichtzee; en in de schaduwlooze ruimte hangt de woeste warmte met zwaar gewicht op ons. Dat moest er nu nog bijkomen. 't Is om water en bloed te zweeten : heete druppelen biggelen van onze wangen en parelen op het brandend-heete graniet. De lucht nochtans is lekker en zuiver, dat luwt wat.

De afstand, die ons nog van het toppunt scheidt, wordt kleiner en kleiner. Joep, joep! moed, jongens, moed!

Eindelijk; nog een sprong en we wippen ons op het platform der Pyramide. 't Wordt tijd. Met sterkjagenden pols en kort ademhalen, zinken we op den vloer neer. Onze afgewerkte beenen tintelen alsof ze uit hun gewrichten lagen, en onze ooren tuiten van de sissende bakshieshgillen der bandieten die dreigend hun voergeld eischen.

Baarlijke duivels! Ik hadde ze wel naar den negenden kring van Dante's hel gewenscht; doch voorzichtig : niets bevredigends zeggen me hunne schalksch-arglistige kijkers, die de opborrelende woede doet grauwflikkeren, lijk katten-

oogen in de donkerte. Gauw hun de beloofde som in de hand geteld.

Gretig grijpt de grootste rakker naar de blinkende munt. Maar de deeling ervan veroorzaakt onmin, en weldra rijst hun twist hoog in eene brabbeltaal waarvan we geen letter verstaan : 't moet scheldwoorden en vervloekingen regenen, want ze tieren lijk melkezels. 't Wordt er een satanisch gesakker. Maar wacht, van woorden gaan ze tot daden over en bonsploffen lijf tegen lijf...totdat opeens het tooverachtige woord « Allah », uitgesproken op een geheimzinnig-verwijtenden toon, de kibbelige lui terug tot bedaren brengt.

Wat al leugens willen ze ons nu dietsch maken! Van op dezen steenblok, en ze wijzen hem rakelings aan, zou Napoleon den slag der Pyramiden hebben overschouwd. Dat verdichtsel, door lichtgeloovigheid aangenomen, doet den mond van een Franschman, die ons vergezelt, gapen lijk een open schuurdeur. Zijn warm-patriotische gevoelens bruisen en gloeien in zijn gemoed : hij zou wel, zoo hij 't durfde, zijne lippen drukken op die plek waaraan de wereldberoemden krijgsheld zijn onsterfelijken naam heeft gehecht. Triomfantelijk geeft hij hem alle namen, waarvan de schoonste ons altijd zal bijblijven : « le plus grand bienfaiteur de l'humanité ». Of we er mee gelachen hebben! O die Franschen!

Maar dat zijn allemaal flauwiteiten. Voor ons is 't veel interessanter het omliggende te beschouwen.

Sprak men ooit van een vergezicht, dat is er nu eens een, en wel een onvergelijkbaar. Herinnering en phantasie, gevoelen en verstand alles wordt er door overrompeld.

In 't wijde Noorden, heel-zacht overwasemd door de wemel-uitwalmingen der overstroomde landerijen, blinkt de hoofdstad, en tegen de stroefgekuifde steilte van den Mokattam, de Citadel met de Mehemet-Ali moskee. Van ginder boven af daalt de rosse Nijl, al kronkelend lijk een reusachtige slang, tusschen den weliggroenen plantengroei zijner oevers. Alles groen wat men ziet.

Langs 't Westen hebben we vrijen kijk op een wijduitdeinende vlakte : de woestijn. Een scherpe tegenstelling met 't geen we daareven in 't Noorden zagen. De gloor der golvende zandbaren verblindt het oog, en millioenen graniet-

kiezelsteentjes goud-glinsteren in den helkletsenden zonnegloed als flikkervlammetjes op 't geelverschoten baarkleed van 't eenzame doodenveld.

Boven den horizon, eindeloos breed en trillend van fijnwit lichtgepoeier, welft de hemel, die andere azuurwoestijn, helderrein en onbesmet, waar nooit een wolk in drijft.

Hoogst verheven visioen, dat de menschelijke kleinheid tot waar bewustzijn brengt.

Wijd-over den grooten Sphinx, die aan den linkervoet der Pyramide van Kephren, als eenmonster kat te sluimeren ligt, gaan onze blikken tot een reeks geringere spitszuilen, die naar gelang van den afstand immer versmallen, rechts van den stroom : de grafmonumenten van Abusir, Lischt en Dahschur. In de zuidelijkste diepte wijst de trappenpyramide van Saqquarah de grens der Memphitische necropolis. We staan vóor de oudste menschenwerken van gansch den aardbol!

Over die onvernietigbare doodenstad zijn tien veroveringen heengegaan, zonder op haar graniet den minsten indruk te maken.

Dáar ook is geen leven zichtbaar. Het oude Egypte schijnt er begraven in de stomme verbeiding zijner verrijzenis, juist gelijk die oude vorsten, die er zichzelven in het erlangen van 't nieuwe leven, een marmeren grafstee hebben toegeëigend. Waar toch kon Pharao's onrustige ziel beter rust gaan zoeken dan in deze geheimzinnig-droeve woestijnvergetelheid?

Hoeveel gewichtig-historische feiten hebben dàar plaats gegrepen! Die vraag verplaatst me dertig eeuwen vóor onze jaartelling, en doet een wereld van beelden en herinneringen uit het Memphitisch tijdvak in mijnen geest ontstaan : de lijkplechtigheden der Ramessieden...

Aan de Zuid-Westerkim duinen de bloote Libysche heuvelklingen, en tillen hun vleeschkleurige toppen, rozig-gedempt, tegen een reeks fijn-paarsche lichtstrooken, die met goud-vergaan zonneschijnsel doorboomd, steeds vertengerend en vervagend in zachte, breede lijning uitsterven.

Dat alles geeft ons ruimschoots vergoeding voor de vermoeienis van den afschuwelijken klim.

Maar het afstijgen is al geen mindere halsbrekerij. Wilt ge niet voorover stuiken en in de diepte tuimelen, dan valt er u niets anders te doen dan u achterwaarts van de steenlagen te laten glijden. Zóo ook sukkelen we, hotsebotsend, naar beneden.

Een zucht van voldoening ons nog heelhuids te voelen.

Nu wat uitgerust. Hola! Amper zijn we neergezeten of we worden van alle kanten omringd door de goor-vuile, eenstemmig-drenzende kinderen van de Pyramidenwachters.

Alhier, liefhebbers van oudheden! Bronzen munten, beenderen en schedels, sieraden, blauw-geëmailleerde schaliebijters, bruine linten en strikken, gedroogde lotusbloemen, zoogezegd-ontdekte voorwerpen in de hypogea en de mastaba's der naburige doodenstad. Al te koop!

De spruiten van 't Araabsch gepeupel schoeien alle op éene leest en braken leugens uit die men voelen en tasten kan. Wat wilt ge?

« Zóo de ouden zongen, zóo piepen de jongen »

Maar ons hart is ook al van geen beroest ijzer, en, alle tegenstribbeling als vrijwel onnuttig ziende, riskeeren we goedschiks kwaadschiks een halven beschlik voor een been, dat meer trekt op een oude kemelsrib dan op 't schouderblad van eenen Pharao, of ook nog voor een muntstuk met de beeltenis van Cleopatra, gegoten en geslagen vóor vier vijf jaar in eene der oudheidsfabrieken van Hongarië.

En 't binnenste der Pyramide?

O, ik waag het niet te ontkennen, de moed ontbrak ons het bezoek te voleinden. Waren we nog niet genoeg afgetobd? Ten andere, reeds lang waren we gewaarschuwd over de afslovende bekruiping van den inwendig opgaanden gang naar de grafkamers van den Pharao en der koningin, waar men te vergeefs den zerk van Cheops zou zoeken : lijk al de anderen is ook dít graf onteerd geweest.

Liever naar den grooten Sphinx! Om ons derwaarts te voeren, bieden fallah's hunne kameelen aan. Goed zoo!

Wat komen die wanstaltige dieren zonderling-aangrijpend vóor, in deze naakte natuur! Hier gevoelen zij zich wezenlijk te hunnent, en op dit gebied hunner vrijheid krijgen ze een gansch verschillend uitzicht dan achter 't hek of in de lanen van onzen Antwerpschen dierentuin. De beesten

zijn in allerlei patronen geschoren. 'k Loop naar den minst vuilhuidigen. Grollend en lipkleppend zijgt het dier op zijn vereelte knieën; zoo wordt het bestijgen der bulten gemakkelijk. De kameel richt zich op : Lieve hemel, wat een schok! — Hou vast, of ge wordt er afgeslingerd. — Hier zoo, aan den borsteligen nek. Nu, maar vooruit!

Een zwerftocht door de woestijn! Hoe dichterlijk!

't Is ons ook een fel-vreemdsoortige gewaarwording tusschen die sponsachtige bulten eenbaarlijk geschud en geschokt te worden, links en rechts, vóor- en achterover, lijk in eenen dolwiegelenden schommelstoel : men zou er waarlijk de zeeziekte van krijgen. Is 't misschien daarom dat men den kameel « het schip der woestijn » noemt?...

Joelig-leutig blaast de zuivere Woestijnwind zijn warmen adem uit, en speelt al roefelend in de vouwen van ons licht koufieh, dat hij doet wapperen lijk een Scherpenheuvelsch vaantje boven ons hoofd. Dat verzacht eenigszins de werking van het ongenadig zonnelicht, weergekaatst door den puurblanken grond.

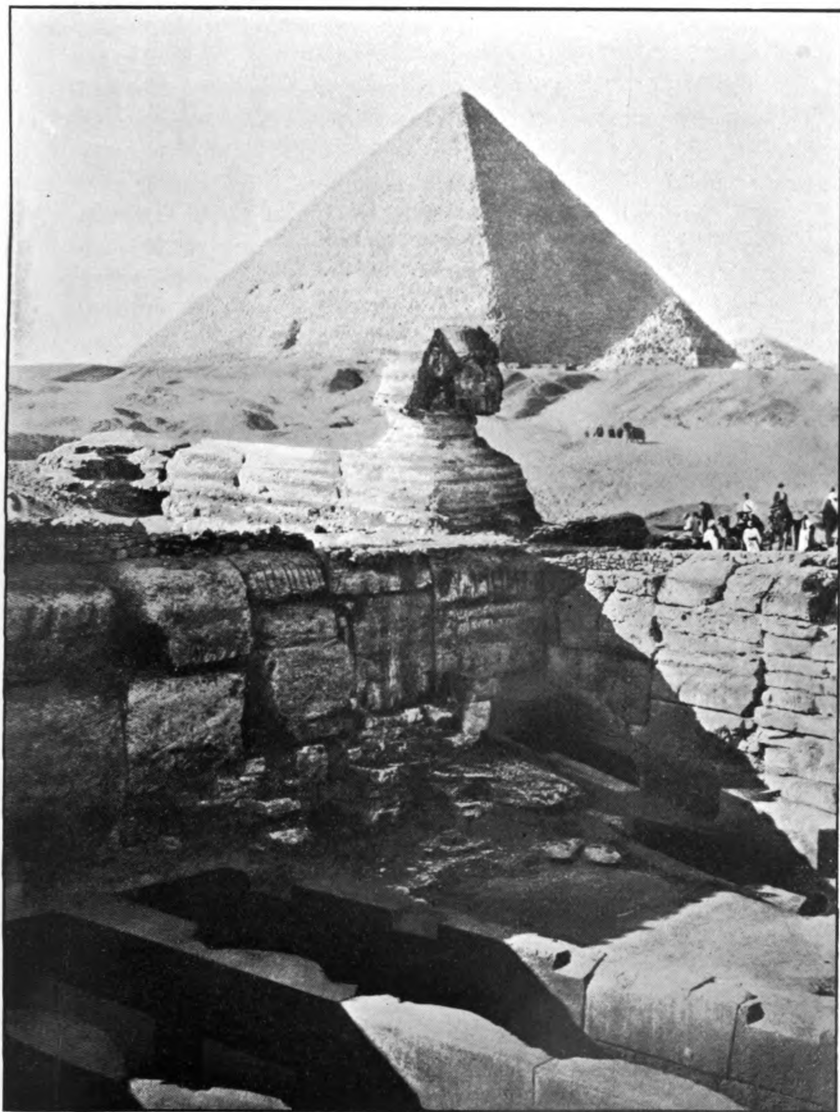
Het pad gloeit in lichten neerloop vooruit, bezaaid met geniepig zand, doorschijnende albasten keitjes en veelkleurig graniet-gebrokkel. Dit laatste herinnert ons de drie kleuren van onze nationale vlag : 't is waarlijk 'n schoon marmer, dat Egyptisch graniet. Hier en daar steekt een kalkrots hoekig uit, waar ons behendig lastdier met slofferigen en toch zekeren tred vast-nevenbeent.

We varen, varen langzaam voort, stilzwijgend in de plechtige woestijnstilte.

In 't voorbijglijden groeten we de Pyramide van Kephren en verder die van Mykerinos, die, op verre na zoo groot niet als hare twee zusters, toch nog tot op de hoogte der Parijsche Lieve Vrouwe torens reikt.

Zóo komen we blijgezind in de buurschap van den Sphinx.

Nooit vergeet ik den eersten aanblik op dat spookachtig verschijnsel. Machtiger dan de Pyramiden bedwelmt het van den beginne en houdt den geest gekluisterd. Wat 'n kolos! Gesproten uit den zucht mensch en dier tot een phantastisch geheel te vereenigen, is 't de belichaming der ondergaande zon, of juister, het evenbeeld van den zonnegod

De Pyramiden met den Sphinx

Horus, uitgehouwen in éenen rotsblok, die zich op den uitkijk der woestijn verhief.

Onmogelijk bij dit monster te verwijlen zonder 't verbijsterend begoochelingsvermogen er van te kunnen ontgaan. Een vreeselijk prachtig stuk dat met alle beschrijving den spot drijft.

't Steenen wangedrocht ligt half in 't zand bedolven, afgeknaagd en uitgehold door den invretenden tand der eeuwen. Zijn lichaam is in de richting der schichten opengespleten.

Is 't toch nog een leeuwenromp? Jawel, maar van verre.

Arme Sphinx! Zijn uitgekankerde nek, half tot stof vermergeld, draagt als halsbanden kalklagen en schijnt niet meer in verhouding met den breeden, hoog-schimmigen vrouwenkop die hoekig-uitstralend oprijst in de smetteloozе ruimte van 't lazuren hemelbaldakijn. Eene verschrikkelijke uitdrukking straalt ook uit het forsig-overweldigend mystieke kapsel! Amper merkbaar, de groeven der gelaatstrekken : nochtans, die vooruitstekende kin, die zwellippen, dit lage voorhoofd verraden duidelijk den Ethiopischen type. Fel afgeknot en beschadigd is ook de breedgevleugelde neus : dat heeft men de Mamelukken te wijten, die hem als schietschijf ter oefening hunner schutters gebruikten.

Zie nu die oogen; hoe zacht-ernstig staren ze uit hunne ondiepe holten! indien een eeuwig raadsel in die geslotene lippen bedolven ligt, wat verontrustend of uitdagend geheim schuilt er dan in dien kalmen onnaspeurlijken blik.

De geschiedenis vangt aan met zijne geboorte ... vijftig eeuwen! 't Is of hij nog verslonden ligt in het ondoorgrondelijke der oude Isismysteriën die hij hier zoo vaak aanschouwde.

« Sans jamais abaisser sa rigide paupière,
Il songe et semble attendre avec sérénité
L'ordre de se lever sur ses pattes de pierre
Pour rentrer à pas lents dans son éternité... (1)

Onvergelijkbaar visioen!

Wat den indruk nog doet klimmen en tot zijn toppunt brengt is 't karakter van eeuwige rust, van betooverende

(1) Albert Samain.

alleenheid der heilig-zwijgende natuur. Totaal werkt hier het antiek Egypte op ons gemoed door de onlokbare verborgenheid zijner geheimen, lijk laatstmaal 't oud Athene door de pracht van zijne onvergetene Acropolis.

Te vergeefs nochtans zoekt ge hier den schoonheidszin der Grieken.

De æsthetica der Pharaonen? Wel wat gaf hun het sierlijke der vormen? Niemendal. Eene overweldigende massa, dàt moesten ze hebben, dàt zochten ze, in dàt alleen wist hun barbaarsch gevoel lucht te scheppen. Hun kunstgevaarten moesten indruk verwekken en ontzaglijk zijn lijk dit beeld werkelijk is : ze beoogden geen ander doelwit in hun kunst.

Nu dat we de pyramiden in éenen blik met den Sphinx omvatten, schijnen ze zòo oud, dat het aanvankelijk lijkt alsof ze tot éenzelfde kunsttijdperk behoorden. Immers een opschrift, door den befaamden Egyptoloog Mariette ontdekt, getuigt dat de Sphinx minstens drie honderd jaar ouder is dan zijne reuzengeburen. Bij de ontzanding der bazis, vond men vóor eenige jaren, tusschen de reuzenklauwen van 't monster, de overblijfselen van een tempeltje. Heel eigenaardig : het heeft noch portaal, noch vensters, noch eenige architectonische versiering. Ten zooveelsten male loopt hier het plompe streven naar de stevigheid der muren in 't oog : twee reien blokken, fabelachtig groot, leiden tot een ruime zaal in den vorm van eene T aangebouwd, en die al zoo raadselachtig is als 't menschdier datze over huift.

Weer omhoog nu, en onze kameelen gerangschikt in de schaduw van den Sphinx vóor het toestel van een fotograaf, die ons een staaltje van zijn kunst wil mededeelen....

Nu schommelen we weer in den rocking-chair der bulten van onzen kameel tot de groote Pyramide waar onze koetsen ons leiden. 't Loopt naar negen uur.

Op onze terugreis naar de hoofdstad werpen we terloops eenen oogslag in den grooten lusthof van Gizeh. Ziet ge gaarne wilde beesten? Nu dan kunt ge hier uw hart eens ophalen aan een eenige verzameling leeuwen en giraffen in den diergaarde.

Nu stuiven we recht op Boulaq, Kaïro's bedrijvige zeehaven. Booten van alle kleur, grootte en nationaliteit komen

er ten anker en nemen er de wijk : de statige steamer dampt er naast de lichte plezierbootjes. Liefelijke dahabië's! Een zachte bries omstreelt hun gelige zeilen, dwars voor elkaar gespannen, lijk in den tijd der Pharaonen. Geruchtloos glijden ze over het hobbel-zeeïge water lijk reusachtige watervogels, wijl blanke zeemeeuwen piepend over de strengen en de winpelmasten heenscheren.

Verleidende bekoorlijkheid, onweerstaanbare aanlokkingskracht van dezen stroom! Hier heugen ons Vondel's verzen.

« Wat stroomgodt in den stroom, bezit zooveele schatten
Van schoonhêen, niet misdeelt van gunste en ziel en geest...»

Houden we een oogenblik stil bij 't mooie *Maristan*, of Moorsch zinneloozengesticht, waar men den krankzinnigen de eer bewijst die, volgens den Koran, al de afstammelingen van den propheet toekomt. De muren zijn versch opgetrokken, lijk alle Arabische architectuur, altijd even lief.

Maar de groote curiositeit van Boulaq is 't *Nieuw Museum*.

Zeker, de Egyptenaren mogen zich beroemen op dat paleis. Naar de plannen van Dourgnon stevig opgebouwd, en zeer degelijk verdeeld, hoeft het niet onder te doen voor de schoonste musea van Europa. Men heeft het over een vijftal jaren ingehuldigd.

Al de sinds dertig à veertig jaar ontdekte kunststukken zijn er in systematische ordening gerangschikt. Een ruime eeregaanderij, gelijkloopend met den gevel, verleent toegang tot de zalen der gelijkvloersche verdieping. Hieronder worden de overblijfselen der monumentale beeldhouwkunst bewaard, alsmede de groote steenen grafzerken van het oud Memphitische Rijk. Merkwaardige kunstverzameling, die de oudst-beschaafde natie van den aardbol herroept en doet herleven uit de vergetelheid en het zand waar ze sedert zoovele eeuwen in bedolven lag.

De reusachtige monolieten : we defileeren voor basementen, zuilentrommels, kapiteelen, uit veelkleurig marmer. De stand- en zitbeelden der Pharaonen zijn op een rij tegen de wanden geplakt.

De dwingelanden staren ons aan met hunnen doorpei-

lenden blik, schrikwekkend en onbeweegbaar ... 't gaat ons tot in het diepst van ons bewustzijn... Daar zijn ze nu, koning Kephren, Ramses II, en de andere... Op hun gelaat hangt een zweem van al het hartstochtelijke dat in hun boezem gloeit. Echt Egyptisch, 't strakke profiel. Waar vindt ge nog zoo'n kalme menschenrust? Ze tronen op diorieten voetstukken, beschreven met onuitwischbaar-ingeholde teekenen, symbolische schriften verbazend-fijn uitgehouwen, zóó hypernauwkeurig als het intaglio eener camee. Waarlijk, men begrijpt niet hoe de Egyptische kunstenaars op zoo'n stugge stof, die den beitel zulken fellen tegenstand moest bieden, schreven lijk op een malschen waskoek.

Meest al die beelden zijn in zwart bazalt uitgevoerd en naar éene leest afgewerkt : men zou hun verwijten zich aan te stellen in eene overdrevene kalmte, die meer naar levenloosheid zweemt. Doch, vergeten we niet dat ze gewoonlijk tegen de pylonen of voorpoorten der tempels en paleizen geplaatst waren,en dat derhalve het karakter van monumentale rustigheid, dat rondom hen heerschte, hun ten goede kwam. Laat ons dus over die reuzengestalten geen oordeel vellen, tenzij we ze in verband brengen met de stevige en plompe tempelgebouwen, tot dewelke ze behoorden. De hoofdtaak der kunst bij de Egyptenaren bestond wellicht in de bevrediging hunner godsdienstige behoeften : bij hen gaan beeld- en bouw- en schilderkunst hand aan hand en zoo kunnen we deze gewrochten als overgang van de bouwtot de beeldhouwkunst aanschouwen.

Andere zaal : de kleinere beelden van hetzelfde tijdvak. Ze zijn alle opzichtig-herkenbaar aan hun sterke en ingedrongen figuren waarin de natuur naar hartelust wordt nagevolgd, en elk lidmaat met een wondervolle kennis van den lichaamsbouw uitgevoerd is. De individueele trekken van 't levend model zijn zoo getrouw weergegeven dat de beelden schijnen te leven, en zoo kunt ge met de vorsten van het eerste Pharaonisch tijdvak omgaan zooals met ware kennissen, en hunne physionomie, met hetgeen men door de ontcijfering der hierogliefen van hunne heldenfeiten weet, in verband stellen.

Tusschen de vroegste sporen van ware kunstoefening bewonderen we bovenal den knielenden schrijver, dan prins

Rahotpou en prinses Nofrit, eindelijk den Scheik-el-Beled of den dorpschout. Het bronzen beeld van koning Pepi I dwingt ons ook nog tot hulde : het toont ons tot welke hooge vlucht de bronsgieterij bij de Egyptenaren gestegen was. De oogen samengesteld uit witte kwarts met doorschijnend-bergkristallen appels, geven een aanblik van betooverende diepte, effekt dat het werkelijk leven zeer dicht nabijkomt. In heel 't lichaam heerschen volkomene natuurwaarheid en levendigheid van uitdrukking.

Het tweede keizerrijk.

Door het stalen juk, dat Sesostris op de schouders van zijn volk neerdrukte, verdorde de bron der hoogere Egyptische kunstbezieling — getuigen, de plompe werken die we in de volgende zaal aantreffen. Dit verval bestatigen we ook in het tijdperk der Hycksosverdrijving. De vroegere manier blijft nog in zwang, maar het nauwgezet, haarjuist weergeven der gelaatstrekken verdwijnt : de figuren krijgen eene slankere leest met onnatuurlijke lijfplooiïngen ; de boetseering wordt platter. De kunstenaar streeft naar eene bevalligheid, die vaak tot eene oppervlakkige alledaagschheid overhelt.

Deze laatste neiging zien we nog meer grond winnen in de beelden van 't Nieuw Rijk, en eindelijk uitwateren in eene overdrevene gehechtheid aan academische vormen, gepaard gaande met eene wondere beitelvaardigheid ten dienste van een flets-onsappigen stijl. We staan voor fijne, knutterige beelden, waarin geen verscheidenheid heerscht — een winkel van ontkleede poppen. Overal ontwaart ge dezelfde amandelvormige oogen, glimlachende lippen en smalle voorhoofd ; de kunst wordt conventioneel.

Doch met de laatste honderd jaren van 't zelfde Rijk, brengt het Saïtisch tijdvak een wedergeboorte van de kunst mee. 't Museum is bovenmate rijk in beelden van dien tijd, uit alle stof gebeiteld, uit steen, metaal, hout en potaarde; meestal wanschapene wezens, die de Egyptische volksgeest uit phantastische droombeelden zichzelven tot goden had weten te vormen. Schebtibeeltjes zijn ook talrijk voorhanden.

Deze zaal zou gewis met de « Sala degli animali » van 't Vatikaansch museum kunnen vergeleken worden. Heel de Egyptische dieren-olympus daagt hier onwederroepelijk

vóor onze oogen op : Anubis, Ammon en Thot met menschenromp en hond- en ram- en ibiskop,en andere monstruositeiten, zóo afschuwelijk dat ik er, eerbiedshalve voor den lezer, geen beschrijving van wagen durf. Een staaltje nochtans : de godin Toueris, uit ophiet of groene slangsteen gehouwen, en afgebeeld onder de liefelijke (?) vormen van een Nijlpaard, dat zich, lijk een geleerde cirkhond, kaasrecht op zijn achterpooten richt. 'k Ga niet verder...

't Is dus in zulke wanstaltig-samengestelde vormen dat dit wonderzinnig volk zijn geheimnisvolle vrees voor de godheid heeft geuit; bij het aanblikken van al dat monstergedoe komt ons dan ook 't gedacht dat nooit éen volk zijn goden meer heeft verlaagd en ontadeld dan de Egyptenaren.

Doch dat dit volk wel voor hoogere kunst vatbaar was blijkt uit de vazententoonstelling. Inderdaad, door de vaas kan men het kunstvermogen van een volk meten. Nu dan, deze aardwerken pleiten voor den hoogst-ontwikkelden kunstzin. Alleen voor de Grieksche moeten ze onderdoen. We zien met verwondering op naar die tallooze menigte offer- en siervazen, die de liefelijkste ronding omspeelt; naar die aschkuipen of canopen, bekroond met de cynocephale beeldjes van Amset, Api en Kebsbnif, uit alle tijdperken der Egyptische ceramiek.

Langs de breede monumentale trapzaal sleffen we naar de verdieping.

Hier prijken verzamelingen die eene onschatbare waarde hebben : de kleinere stukken der plastische kunst, beeld- en schilderwerken, meubelen, allerlei huisgerief, praalkisten, sieraden en zeldzame papyrusrollen.

Hoogst merkwaardig de muurschilderingen der grafsteden van Saqquarah en Memphis.Een voor een gaan we ze na, en staan verstomd voor het aantal mystieke voorstellingen van offerande en aanbidding; ideale tafereelen uit den mythischen samenkring, bijna altijd gepaard gaande met de betrekking op de gedachten van dood en wederzien, éen der hoofdartikels van de Egyptische geloofsleer. Geknielde lijkdragers die hun betraand gelaat naar een praalkist wenden, de handen, ten teeken van rouw, op de matblauwe haarlokken geplet; gladgeschoren priesters, met wijduiteenstaande beenen en de lenden met een tijgervacht omsloten, die aan

de vergoddelijkte overledenen op een gouden spatel brandend reukwerk bieden, terwijl twee of drie naaststaande goden hun hondenmuil fronsen en hunnen bontbepluimden vogelennek snuitrimpelend in de schouders trekken; lynxen, met vinnig-uitpuilende oogen; reusachtige indigo-kleurige kevers en godgewijde serpenten, die hun zwellende saffierblauwe keel boven hun kronkellijf tillen.

Soms stellen de fresco's geschiedkundige tafereelen vòor, getrokken uit het leven van den afgestorvene tot wiens graf ze behoorden; zoo wordt gansch de handel en de wandel van sommige vorsten als in een kronijkvorm zoo getrouw mogelijk weergegeven : trouwe afspiegelingen van het werkelijk huiselijk leven, waar dikwijls een diepe godsdienstige dweeperij in heerscht. Wat zonderlinge smaak!

Schoon koloriet nochtans! De bewoners van het Nijldal hebben de polychromie tot hun grootste voordeel weten te behandelen. Opmerkenswaardig is 't weliswaar, dat de muurvlakken glad en gaar met de schildering, lijk een ontzaglijk tapijt, bedekt zijn. Geen schakeering van tusschenkleuren, dat kennen ze niet, evenmin als de Engelsche Pre-raphaëlieten. Alle kunstregels van boetseering en schaduweffekt worden dan ook in den wind geslagen. Dat wil nu niet zeggen dat hun heldere kleuren, in wier concert het oker den boventoon aangeeft, niet éenstemmig zijn; neen, 't algemeen effekt is schitterend en toch rustig. Maar dat geeft er niet toe : de Egyptische kunstenaars zijn prentschilders; hun manier ligt aan de antipoden van het Rembrantsch licht- en donkerschilderen.

En de groepeering? Daarin ook leden ze volkomen schipbreuk. Stel u nu niet voor dat ze voor de luchtperspectief eenige bezorgdheid toonen : geen de minste! Ze viel wellicht niet in hun talent. In elk geval hare afwezigheid bevestigt hun gemis aan goede en frissche levensvatbare grondbeginselen.

Vaakst is de schilderij omlijst met gele, holrond uitgebeitelde rietbundels, waarboven de symbolieke glinsterende zonneschijf haar purperen vleugel gansch openspreidt. Op de boorden, de opheldering der tafereelen in 't geheimzinnig beeldschrift der hierogliefen, op waterpas geschikte lijnen. Ter opluistering dier boorden zijn op effene tusschenvlak-

ken, rozetten, voluten, palmetten en kraalprofielen in halfverheven beeldwerk aangebracht, en soms door sierlijke friezen in hel-gekleurde tegelsteen bekroond : versieringstelsel dat zonder twijfel 't kostbaarste erf is dat ons de Egyptische kunst heeft nagelaten.

Nu, dat de grafversieringskunde, ten tijde der Pharaonen, op het tooneel der Egyptische beschaving zulken belangrijken rol heeft gespeeld : 't zal ons niet bevreemden, indien we nagaan hoe diep toen het godsdienstig gevoel in de ziel van dat volk had wortel geschoten.

We komen in eene lange, felverlichte zaal. Wat een plechtige rij praalkisten! De mummiën der onsterfelijke Pharaonen : ze leggen werkelijk de onuitsprekelijkste getuigenis af dat de dood bij de Egyptenaren maar een verlenging van 't leven was : zoolang hun stoffelijk overschot in wezen bleef, was hun ook de mogelijkheid van hun voortbestaan in den veredelden vorm verzekerd tot den dag des oordeels. Hun gold het dus ten zeerste de lijken hunner afgestorvenen zoo goed mogelijk te bewaren en hunne mummiën in steenen zerken, in het donker der mastaba, tegen de verwoestende invloeden der natuur veil te houden. 't Is dus deels aan die eeuwen-lange duisternis der grafkamer, dat die mummiën hunnen wondervollen bewaringsstaat te danken hebben.

Nog vòor een halve eeuw zagen vele personen de Pharaonen als droombeelden aan, die tienmaal meer tot de legende behoorden dan de reuzen van Homeros en de helden van het Indische epos. Voor ons is die dwaling niet meer mogelijk : ieder dezer mummiën is een stuk geschiedenis dat veel klaarder tot onzen geest spreekt dan wel de geloofwaardigste en onbetwijfelbaarste geschiedkundige oorkonden.

Bij 't aanblikken dier bruinhuidige rompen, met hun ingeslonken wangen en hun zwarte tandenrijen, neemt ons het doode verleden op en wikkelt ons in zijn koude lijkwade. Een killige huivering doorrilt onze ledematen, als we de dwingelanden van dichterbij in 't aangezicht staren : Sethos den Eerste, den beroemden oprichter van het Karnaksche hypostylium ; Ramses II, den machtigen opbouwer van den tempel van Louxor, Soknounri, en de andere...

In de kisten kunnen we de trapsgewijze opklimming nagaan der verscheidene Egyptische kunstbloeitijdperken.

In den aanvang zijn ze maar in sycomorenhout opgetimmerd in den vorm van eene langwerpig vierkante kast, schaars en eenvoudig versierd. Onder het tweede rijk krijgen de sarcophagen den reeds duidelijken vorm van het menschenlichaam, en laten in het hoofdeinde van het deksel het gezicht alleen uitkomen : de beeltenis van den afgestorvene in frissche en fraaie kleuren. Nochtans is de uitvoering nog tamelijk onbeholpen. In 't laatste tijdvak worden de kisten ware praalstukken, rijk-opgesierd en getuigend van eene groote technische vaardigheid. De beeltenis, op de deksels afgelijnd, wordt een echt portret, waar de ongeveinsde oprechtheid der trekken met een verbazende krachtdadigheid is weergegeven. Alles is fijn afgewerkt, zelfs de kleinste details der kleedij. Deze sarcophagen met hevig-geel vernis overlijmd, zijn van binnen met schitterkleuren bedekt en dragen in beeldschrift het cartouche van den doode. Mummiën uit dit tijdstip zijn hier zeer talrijk. Sommige hebben twee of drie in elkander schuivende kasten en zijn op de buitensporigste wijze geornementeerd ; anderen munten uit door hunne kiesche versiering en eenstemmige kleurenharmonie. De gezichten zijn van een heel uiteenloopend karakter.

Het verguld masker eener Saïtische prinses dwingt voornamelijk onze bewondering af. Een mystiek heimwee ligt in haar ietwat Japaansche oogen met donkerbruin omboord en kunstmatig met brandverf opgeluisterd. Nauwelijks-merkbaar lachend met een onbeschrijfbaren sphinxenlach, gaapt haar halfopen mondje, fijn-teeder gekleurd lijk een rozige granaatappel. Om de kin speelt de zuiverste ronding van het Egyptische ras. 't Is als een laat-renaissance fresco-portret uit de vrome school van Guido Reni. Een vrijgolvende lijn loopt om de plastische vormen der bevallige leest. Een lichaam in den vollen bloei zijner jeugd.

Hoe de Egyptenaren erin geslaagd zijn die levenswaarheid in hun mummiën zoo wondervol te bewaren (1), is

(1) Nochtans zijn al de mummiën dier zaal niet even schoon bewaard gebleven : er zijn er die fel door de luchtaanraking geleden hebben en zich in eenen reeds gevorderden staat van ontbinding voordoen.

moeilijk te achterhalen en zal waarschijnlijk voor eeuwig in een ondoordringbaar duister gehuld blijven.

Al doet het mij leed al die andere heerlijke kunststukken dezer zaal stilzwijgend te moeten voorbijgaan, het moet nochtans : 't beschrijven van dit alles zou ons immers te ver voeren.

Doch over de volmaaktste voortbrengselen der Egyptische kunstbedrijvigheid hoeft nog een woord gerept. We vinden ze in de juweelenkamer. Ja, in de kleinkunst der sieraden rijst de zon van het Nijllandsch kunstvermogen tot een volle middaghoogte.

Hier wordt het een oogverblindende rijkdom, we zijn in het hart van de weelde. Zelfs het heerlijke *Musée du Louvre* kan zulk een prachtverzameling niet ten toon stellen.

Eerst de schat der koningin Ahotpou vermeld : Men gelooft zijn eigen oogen niet, als men dat goud en die edelgesteenten ziet flonkeren : lapis-lazuli, turkooizen, karneoolparelen en robijnen. Prachtig, die massieve gouden kroon met blauwe brandverf verwerkt en al die godgewijde scarabeüskevers, blauwgewiekt en met goud-gestreepte bovenvleugelen. Zoo diep was dat volk met godsdienstigen geest doordrongen, dat tot de sieraden toe den stempel ervan droegen.

Een eervolle melding weze ook toegekend aan de juweelen die Mr de Morgan in 1894 vond in de Necropolis van Dahchour. Achter kristallen kijkramen glinsteren de rijkversierde spiegels in gepolijst metaal, onder het hoofd der mummiën gevonden. 't Is alsof men aan de ziel der doode het middel had willen verschaffen 't spookbeeld harer bevalligheid te aanschouwen in de eeuwige donkerte der grafkamer. — Daarnevens liggen halsstukken, gordels met kostbare steenen besprinkeld, ingelegde degenklingen, bronzen dolken met gouden knop, halssnoeren en armbanden, afkomstig uit de praalkisten der prinsessen Merit en Sat-Hathor.

Verder een ontzaglijke, ongeslepen smaragd, omwonden in een fijn gouden netmutsje, eertijds ingelascht in 't borstharnas van Ramses III en in 1886 door Maspero ontdekt.

Eindelijk, onder glazen stolpen, mooi ivoorsnijwerk met goud en kleuren opgeluisterd, fijn-geëmailleerde kof-

fertjes, schalen en zalfdoozen, en amuletten in malachiet, lazuursteen, bloedjaspis en groene veldspaath (1), en een aantal cameeën uit den tijd der Ptolemeërs.

't Is eene schitterende vertooning, een schatkist waaruit het land een heel rantsoen te zijnen vrijkoop zou kunnen putten.

Die smaakvolle kunstzin der Egyptenaren moest noodwendig den kunstenaars hunner omgeving duurzaam beïnvloeden, en 't was te danken aan den machtigen ruilhandel der Phenisische factorijen dat hij toonaangevend werd voor de overige beschaafde volkeren van het Homerisch tijdvak.

Terloops wordt er nog eens rondgekeken in de papyruszaal. Ze behelst de geschiedenis van 't oud Egypte, gegrift in onuitwischbare karakters. Gestadig zijn er jonge geleerden werkzaam.

Ons bezoek aan 't Boulaqsche Museum heeft sterken indruk bij mij achtergelaten, en ik draag er onvergetelijke herinneringen uit meê. De Egyptenaren hebben er aan gewonnen : ja, vijftienhonderd jaar, vooraleer de Griek zijn eerste beeld beitelde, was dit volk reeds rijp voor de kunst.

't Is middag nu; we gaan gedurende de drukke hitte een siesta doen in ons hotel.

Klokslag drie uur vertrekken we naar Masr-el-'Atika, Oud-Kaïro. We stormen dus weer dwars door de stad. Dan rommelen en ratelen we langs een breede vijgeboomlaan, wier plaveisel zoo besproeid is dat men nergens 't juiste midden tusschen slijk en stof bewaren kan. Rechts gaat het oog op de lachende smaragd-groene weiden en de hermelijnvlokkige katoenvelden van het stroomeiland Roda, door eenen smallen Nijlarm van ons gescheiden. De natuur is er toomeloos aan hare vruchtbaarheid overgelaten. Aan onze linker zijde glanzen zonnige weidsche pleinen waar de speelclub der Engelsche kolonie zich op polo en foot-ball verlustigt. Daarna schieten we door braakliggende akkers en

(1) Dat de groene veldspaath of victoriasteen, die slechts op grooten afstand van Egypte wordt gevonden, reeds in zoo vroegen tijd vóorkomt († 2000 v. Chr.) bewijst hoever zich de handelwegen uitstrekten, die de volken der oudheid aan elkander verbonden.

ijle landerijen, die reeds de woestijn voorspellen. Langsover de dorre vlakte loopt een oude vernielde waterleiding, wijd-voortspringend in breed-afgebrokene bogen. Hoe schilderachtig! De *campagna romana* gezien van boven op de grafheuvelen van den Appiaweg.

Nu komen we in de lange, smalle Oud-Kaïrostraat.

Hier lag weleer het oude Fostaat, de eerste Arabische hoofdstad van Egypte, de vóorloopster van Kaïro tot 969. Om de Jeruzalemsche koning Amalrik den Eerste, die 't Nijlland overrompelde, te beletten hunne schatten mede te voeren, hebben de Muzelmannen deze stad in de twaalfde eeuw in asch gelegd.

Gaandeweg versmalt de baan. Weldra springt ze uit in een web bochtige, stoffige steegjes, hobbel en sobbel dooreengeklist, lijk labyrinthgangen. Nu en dan een vensterlooze muur, tegen wiens grauwen wand éen enkel olielampje voor de avonduren eene spaarzame verlichting voorspelt.

De oude stad.

Onophoudelijk en telkenmale met welgevallen laten we de blikken wijden op de oneindige verscheidenheid der gevelvlakken met allerhande arabesken, vruchten en kransen beladen, en bij wijlen ook op een monumentale poort, die bijna geheel in het muurwerk verholen zit.

Hoe geheimzinnig steken die masrebiën uit, overdekte balkons, die in den vorm van vierkante kasten vooruitspringen en door een keurig opengewerkt traliewerk afgesloten zijn. Men weet niet wat er 't hoogst in te roemen valt, of de wondere fijnheid der détails of de hooge sierlijkheid der samenstelling. Elk hunner is een observatorium (1) van waar de opgeslotene Arabische vrouwen den voorbijganger van links en rechts begluren en zijne handelingen in acht nemen zonder eigenlijk van hem gezien te worden.

Ongelukkige schepselen toch! Zou hun soms niet in 't brein komen, dat vervelend, langwijlend vermaak tegen 't bedrijvig en genotrijk leventje der Europeeschen te ruilen? Maar, ieder land heeft zijnen trant! En toch mag men zich

(1) Eigenlijk dienen die balkons tot bewaarplaats der waterkruiken, die er door den gedurigen luchtstroom een lage temperatuur behouden.

wel eens afvragen of dit droomerig-onbeslommerd voortleven, van dag tot dag voortslepend in de benauwdheid der stoffelijke bezorgdheden, iets ter ontwikkeling der geestvermogens kan bijbrengen. Doch daar bekreunt de meester zich bijster weinig om. Zoek dan niet verder : dát is de reden van het eeuwenlang achterblijven dier steeds kwijnende Arabische beschaving.

Vies volkske, dat volkske van Oud-Kaïro! vooral de kinderen! Ze zijn zóo slordig, dat men ze met geene tang zou aanraken : 't is alsof 't water hier geld kostte, ofwel dat de Nijl en al zijn afleidingskanalen poeierdroog stonden. Voorders stoot ons hun armzalige kinderlijk-onbeschaamde naaktheid leelijk tegen de borst; aan zulk ellendig paradijsgewaad zijn wij, Noorderlingen niet gewend. — Shocking!

Dringen we verder de stad in, dan wordt het een ondenkbare warboel van menschen en beesten, die in eenen poel van allerlei afval en allerlei onreinigheden nestelen.

Uit de bruingapende schaduw van eene oud-monumentale Arabische poort, stroomt een driftige warrel van voortgejaagde kapoenenmassa's ons toe. O wat een walgelijk straatgespuis! Hunne houterige beenen en hunne reepachtige ruggegraat zijn bruingesnerkt van de zon. Ze dribbelen zóo vrijpostig rondom ons lijf dat ze ons op de teenen springen; grimmasmakend speelt er een met eene slang, die hij om de armen wentelt en met wringende en keerende polsen naar ons omhoogsteekt : « Bakhsiesh! Bakhsiesh! » gilt hij. 't Gaat ons dwars door de ziel! Bewogen werpen we hun eenige para's te grabbel. Bij 't scharrelen naar de muntstukken janken ze als valsch-gestemde violen, wijl in klaterende stroomen een zondvloed van licht neerspat op hun knokelige schoudermagerte, die opstaakt boven glanzende lijkverwige huid. Daarna gieren ze, met pieperige stemmetjes, hunne blijde leute uit in eenen stapelgekken dans. Vroolijke lui!

Terwijl hun stoeien ons verlustigt, vestigt eene teerbleeke, smalheupige moeder op ons haren heimweevollen blik. Op den schouder tilt ze, schreidelings gezeten, haar gruwbaar-naakt kind, een schurftig apenjong, opgevreten door een heir van vliegen, die, in bedrijvig gewarrel zich vasthechtend als zwarte vlekken aan het klonterig kopje, er

op azen lijk bijen op een zoete honinggraat. Nooit hebben mijne ontstelde hersenen in eenen slapeloozen nacht zulk afzichtelijk tooneel kunnen uitpeinzen.

Vele dier kinderen zijn éenoogig of blind; ze lijden aan de schrikkelijke plaag der streek, de oogontsteking, voortspruitend uit de lichtweerkaatsing van 't heete zand, of ook nog uit het onvoorzichtig buitenslapen tijdens de kille zomersche nachten.

Omstuwd door de menigte kwâjongens, en bebast door 'n menigte honden, drentelen we langs een onnoozel straatje tot de *Amr-Moskee*.

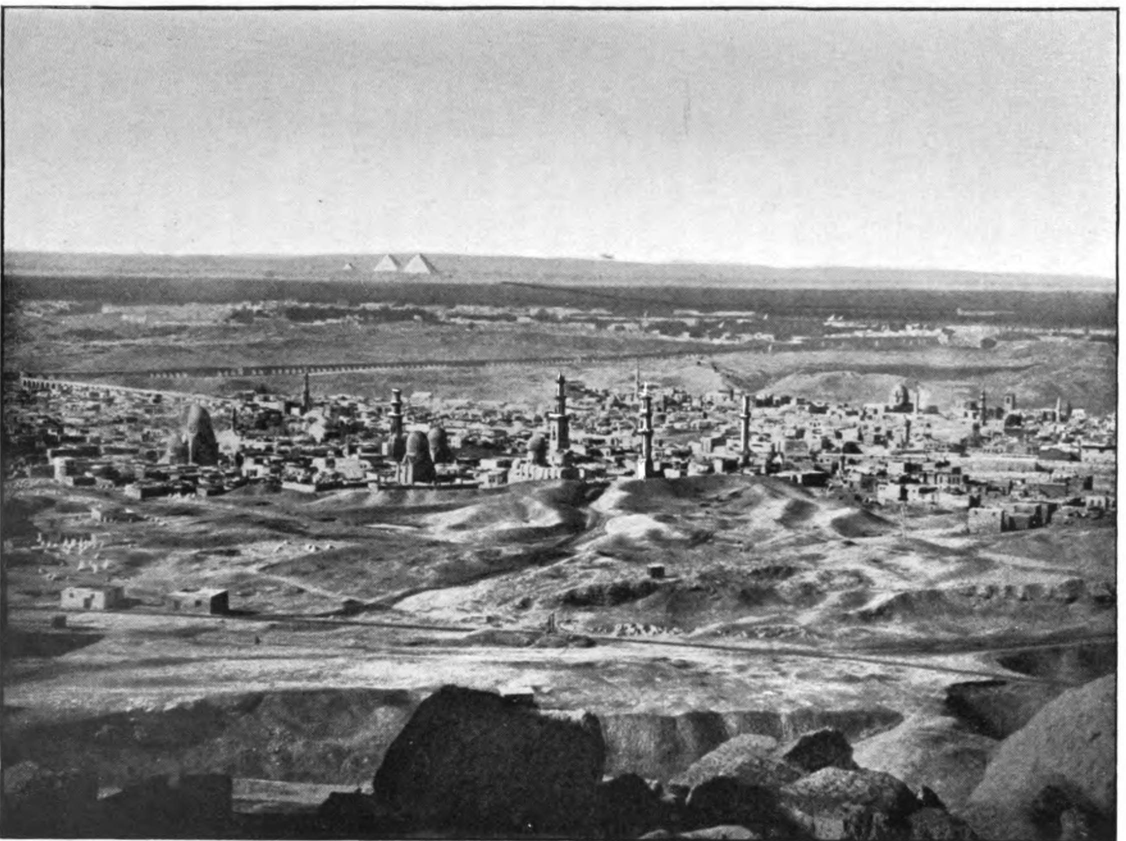
Deze Mahomedaansche tempel is gebouwd ter plaatse waar eertijds Amr zijne tent opsloeg. Dagteekenend uit de zevende eeuw is 't de oudste van gansch Egypte. Van Arabische kunst was er dan natuurlijk nog geen sprake : de Hedzjira, of Muzelmaansche tijdrekening begint immers maar in 622. Dit gebouw is ook heel eenvoudig. Weinige zijn zoozeer aan menschengrillen blootgesteld geweest : derhalve mag men zeggen dat gansch zijn primitief uitzicht weggegaan is. Het Haram of binnenplein is omgeven met eene dubbele rij waggelende spitsboog- en cinterarcaden, geschraagd door antieke pijlers en kolommen, die op basementen van verschillende hoogte berusten en meerendeels uit éen steenblok gehouwen zijn.

Zou het te boud gesproken zijn, bij 't aanblikken dier zóo eigenaardig toegespitste bogen, te beweren dat de primitieve Moorsche kunst door de Perzische is beïnvloed geweest? Eene hooge verscheidenheid heerscht in de kapiteelen, onmatig bewerkt, zoo wat op zijn byzantijnsch, en met allerhande ornementen overladen.

Te midden het oude Haram een klaterende bron. De palm en de acacia, die ze overlommeren, komen in die kale ruimte wat vriendelijkheid bijbrengen.

Van achter staat de Liouân met zijn zes beuken van porfier- en graniet- en cipollijnenzuilen, in rechte lijnen gekruisdreefd. Tegen het opspijten der wankelende muren zijn houten ankers tusschen de boogrondingen ter versiering aangebracht.

Bij onze aankomst verrassen we de bewoners der moskee : schroomachtige hagedissen bliksemen over de ver-

Gezicht van Oud-Kaïro

brokkelde zuilentrommels weg, terwijl schuchtere muurzwaluwen pijlsnel van hunne nestjes wegscheren en kwetterend kringvleugelen rondom de massale pijlers van het galmend zuilenwoud. Dan weer eene ongenaakbare kerkhofstilte.

Eenmaal in 't jaar wordt de onwereldsche kalmte, die hier heerscht, gestoord, en de indruk van onherbergzaamheid iet of wat weggenomen door de diensten van den Ramadan (1).

Een eindweg verder vinden we de koptische kerk van den H. Sergius, wier onbeduidende buitenwendige architectuur met eene belendende huizenmassa tezamen hangt, op den uitloop van een smal slopje, met ruw-opgetrokken muren, komt eene kristene deerne 't laag poortje opendoen.

Nu vertoont zich het tempeltje in zijne volle naaktheid : wat een kerkske! Armoe staat bij. Ba! een muffige wierookgeur walmt ons tegen en pakt ons op den adem.

De inwendige verdeeling, hoe bescheiden ook van afmetingen, draagt den ondubbelzinnigen stempel der Oostersche kristene basilica; inderdaad, ze komt met deze overeen in den narthex, in de breede beuk en in de houten zoldering, aan wier zichtbare cedergebinten eenige vettige oliepitjes rossig en onzeker als groote robijnen te flikkeren hangen.

Ons oog is seffens bij het afscheidshek achterin de kerk. Het dateert uit de veertiende eeuw. 't Is eene samenstelling van cederhouten vlakken, ingelegd met fraai ivoorsnijwerk, waar de rozetten afwisselen met de breedarmige kruisjes, en vlakverheven beeldwerk, wiens veelhoekige orde den Arabisch-decoratieven moskeestijl in de herinnering roept : welluidende smelting van Grieksche en Moorsche elementen, die, mij dunkt, aan dit kerkje en uiterst belangrijk karakter geeft. Achter de labberlottig purperen hanggordijn, die de absis afsluit, ontwaren we een mooi deurken, met eenen hoefijzervormigen boog versierd. Boven het koorhek, een tentoonstelling van koptische iconen (2),pek-zwart besmookt

(1) Vastenavond der Muzelmannen, in de negende maand van den Arabischen Kalender.

(2) Gedrukt-koperen heiligenvoorstellingen bij de Grieken en de Russen.

door den rook der waskaarsen, die godvruchtige bedevaarders er gedurig doen branden. Wat een Grieksche wansmaak, die iconen!

Langs de kreupele trap dalen we naar de lage krocht, twaalf, vijftien treden. Hier vond, volgens de plaatselijke overlevering, de H. Familie een veiligheidsoord, tijdens haar verblijf in dit land.

Godvruchtige ziel, erger u niet! Eene kelderachtige somberheid bekruipt u. Lieve Hemel, wat akelige rotswanden! Koud-ernstig duivelt onze cicerone tegen de legendeschenners, die deze krocht maar een twaafhonderdjarig bestaan toewijzen. Wat er ook van zij, de gedachte der vluchtende Moeder-Maagd, die nu hier vóor den geest zweeft, bezit iets zoo innemend-liefelijks, dat mijn aandoening mij overmant als we de krypt verlaten.

Achter Oud-Kaïro grenst de Arabische woestijn, eindelooze steenvlakten, die voor den Woest-Arabier het ware vaderland blijven en waar uw oog noch sprietje gras noch spiegelend watervlak vermoeden kan.

Nu in flinken draf teruggereden en huiswaarts gelanterfanterd langs den doolhof der bazaars.

De bazaars, nog een hoofdattractie van Kaïro! Hunne bevolking? Een wonder mengsel van Afrikaansche en Aziatische rassen. Hunne samenstelling? Gangen zonder water-passeweg, zonder stoepen noch riolen, zonder regelmaat noch kunstzin, nog verengd en versmald door de afdaken, de buitentrappen en de kraampjes der winkeliers. Alles ligt hier holderdebolder : kippen, geiten, schapen dartelen er zoo lustpootig dooreen als 't ware hun een malsche wei. 't Zwirrelt er van menschen en van ongediert.

Zonder gids zoudt ge er nooit uitgeraken, ook valt er ons op geen gemakkelijk doorkomen te denken. Een breedbeladen dromadaris heeft hier maar door te stappen om er den doorgang te versperren en de voorbijgangers tegen den muur te pletten. En toch sluipen onze ezeltjes (want we zijn er weer opgestegen) al hortend tusschen de verwarde menigte heen. Wat baat het immers dat we links of rechts onze enkels rakelings schampen tegen het hobbelige der uitgestalde toontafels, of dat we, her en derwaarts geschokt, onze schouders schuren tegen de zeuren die de winkels overluifelen?

Doch allen zijn we niet even rijkundig, en onze ezels niet alle even gedwee, en ... pardaf! Daar tuimelt er een van zijn grauwtje, een geboren deugniet, en komt terecht (o die witte broek) in 't geplisplas van uitgespatte meloen- en granaatpitten, en allerhande smosserij. Dat baat! En geweldig!

Wie was nu meest te beklagen? — Natuurlijk broeder langoor om 't pak slaag dat hij kreeg. Zweep! zweep! Des te luider roepen we den onzen toe : Yalla, yalla, vooruit!...

Om de harde werking van het verblindend daglicht te temperen, hebben de Arabieren den bazaargang met eenen breedgeribden monsterrooster overdekt : verbeeld u een doorloopend plafond, langsover de straat opgetimmerd, waar men op korte, bepaalde afstanden een plank zou hebben uitgebrokken. In dezen luchtvloer vinden we een onmiskenbaren familietrek met die van Smyrna en Beyrouth.

't Juichende zonnelicht zijpelt langs de tusschenruimten der planken, en doorboort de zilvergrijze stofwolk die onder den prikkeltred onzer viervoeters uit het mulle zand oppoeiert, en die we op de tong te proeven krijgen; 't goochelt op den rulligen weg een tooverij van overlangsche goudstrepen, die er het onverwachtste licht- en schaduwspel te weeg brengen : zacht en aangenaam lichteffekt dat in de hoeken dier winkels in schemerend halflicht wordt weergekaatst, dat de gestalten zoo innemend-mooi omspeelt, en dat den kleurigen opschik der wandelaars doorweeft met fijnteedere weerglanzen en doorzichtige schaduwomtrekken.

Naarmate onze oogen, uitgerust van den hevigen zonnebrand daarbuiten, gewend geraken aan de halve schemering van hieronder, krijgen ook van lieverlede de voorwerpen hun echten glans weer.

Elke nijverheid heeft hare afzonderlijke wijk.

Bij den inkoom tronen de schacheraars achter hunne geldtafel, waar hun goud en zilver onder glazen stolpen op hoopjes liggen gestapeld. 't Zijn gepatenteerde woekeraars, die levende zonen van Israël : list en hebzucht flikkeren u uit hunne oogen tegen. Ook, bij zulke vrekken uw geld te laten wisselen, is bij den duivel te biechte gaan. Het moet nochtans. Opgepast dus! Ja, opgepast of niet, ge zijt toch altijd beetgenomen.

De fruitwinkels.

Eene Zuiderlandsche vruchtententoonstelling, waarop we honderden tinten ontwaren; al de gamma's der kleuren van den regenboog. Groene slangvormige komkommers, gloeiende granaatappels, kopergele watermeloenen, blauwe bijtbeziën, gulden dadels en tamarinden, vale kokosnoten, sinaasappels en kauwoerden, vijgen en olijven, barstend rijp, liggen er in bonte mengeling opeengestapeld.

Daarnevens schreeuwen de verkoopers van kaïmak hunne keel dor. Wie durft er van dien Turkschen koeldrank proeven? De waar is zoo weerzienwekkend en de venten zoo vuilbeplekt. Maar onze ingewanden branden en onze keel is als gezouten. Exempla trahunt : naar 't stichtelijk voorbeeld dus van onzen leidsman staan we weldra allen rondom de ijstafel geschaard. Wat hemelsche kost! Eerlijk gesproken,nooit sapte smakelijker ijskreem om onzen mond. Hoe schijn toch bedriegt, eh!

Andere gang : Al de produkten van den Levantijnschen handel, in een zonderling mengelmoes uitgestald, prikkelen onze nieuwsgierigheid. Te midden der onnoembare prullen der Oostersche weelderig- en zinnelijkheid, liggen de Arabieren luierig op den drempel hunner winkels hun hoeka of waterpijp te belurken : toonbeelden van geduld, wachten ze de klanten af. Nu de kans niet verkeken en onze aankoopen gedaan. Men voorziet zich dus van allerlei kleinooden, die de reisindrukken zoo vinnig ververschen en bewaren als men in 't vaderland is teruggekeerd. Wat wilt ge : een met parelmoer ingelegd ebbenhouten zeteltje, een paar of twee fijnbestikte muilen, eene rijkversierde werkdoos, een gedreven koperen schotel, een Araabsche tabakpot of narghilipijp, of een uitgesneden degenlemmer? De damen talmen bij voorkeur in den reukhandel, en verschaffen er zich allerhande snuisterij : een fleschje jasmijnolie, een muscuspaternoster, of een bundeltje welriekend met zijden draadjes gebonden santelhout.

Met onzen buit beladen trekken we verder.

Bij elken stap verandert het spektakel.

Ziehier de koperslagers. Wat zinverbijsterend gewirwar van tegeneengetingelde metalen deksels! Waar zijt ge schilders van stillevens? U zouden deze rood- en geelkoperen

kommen en vazen in een onweerstaanbare bekoring brengen. Het metaaldrijven is zeker het merkwaardigste werk van den Arabier. Uitstekend! Op dit gebied heeft zijn hamer als die van den Indiër eene ongeëvenaarde kunstvaardigheid.

In de kramerij der kleedingstukken zoudt ge eenen heelen dag doorbrengen bij den oogenstreelenden rijkdom der Perzische sjalen, der schelkleurige broeken en der fijnbestikte tuniekrokken; bij de vernuftigheid van gordels, schouderbanden en omslagdoeken met zilverdraad doorweefd. Volop, volop! Hun pracht schettert hevig op tegen de bonte Smyrnsche en Tcheransche tapijten, wier donkerige kleuren onze oogen doen flikkeren van ongekende belustheid. Ze zouden u den laatsten beschlik uit den zak tooveren.

Maar opeens grijpen we instinctief naar onzen zakdoek, onwillekeurig! Ei, wat is me dàt hier? De beenhouwerswijk. De zuiverste beschrijving zou nog al te realistisch voorkomen. We vliegen er door. Foei, die lauwzoete halfbedorvene vleeschlucht. Wat een verrotting! En die vliegen! En die honden, half onzichtbaar in den in-doordringenden stankwalm der Arabische gaarkeukens van den laatsten rang!... Voort! Voort!

In de laatste straat zijn de goudsmeden werkzaam. Laat u niet verschalken door den schijn van al die glinstersieraden en fonkelsteenen : 't is al klatergoud. Onder een groenbeschilderd uitstek staat eene heele rij vaatwerk aaneengeschakeld : koffertjes, weegschalen, brillen, beiteltjes, fleschjes, heel het gerei van den zilverdrijver. 'k Denk hier op den Alchimist van Teniers den Jongere.

Den Bazaar uit. Dat was 't laatste kijkje dat we wierpen op die wondere Oostersche beschaving; nergens konden we het beter : we zagen er immers de Arabieren te hunnent in de onvervalschte oorspronkelijkheid hunner zeden. — Wonderbaar volk, dat voor geen Europeesche beschaving vatbaar is.

In den vooravond wordt het plan geopperd nog eenen tocht naar 't Noorden aan te steken. Allen stemmen er juichend in toe.

Tegen halfzeven bommelen we derhalve met een lokaaltreintje naar Matarieh, het oude Heliopolis, de groote stad

die nu tot een onnoozel dorpje geslonken is. Ge ziet er nog één der twee groote obelisken, die Ousirtasen er voor den tempel der zon had doen oprichten, en dien nog ongeschonden de eeuwen trotseert. Hier kwamen Herodotus, Plato en Eudoros zich met de priesterschare mengen om de geloofsmysteries na te vorschen. Voor den tempel liep een lange Sphinxenlaan waarvan nu geen steenblok meer te vinden is. Omtrent een kwaart mijl verder groent, in eenen weligen tuin, de aartsouderlijke vijgenboom. genaamd : de boom van O.-L.-Vrouw; deze eerbiedwaardige ouderling zou, nogmaals volgens de legende, de vluchtende Heilige Familie overlommerd hebben. Hij bloeit, nog altoos even vruchtbaar, op het grondgebied van den Khedief, die dit plekje zijner domeinen, milddadig ten voordeele der bedevaarders heeft afgestaan.

't Was pikdonker toen we naar de hoofdstad terugkeerden.

Den volgenden dag, toerden we naar Alexandrië.

Hoogstraten, 29 Juni 1907. EM. BROES.

IN 'T GAREEL

Op middaguur, door heide en zavellage
en langs den vaartdijk strekkend eeuwig uit,
vooroverhangend trekt een duts de trage,
de boordevol-geladen kolenschuit.

De zonne woedt. En heure vuurge zweerden
bestoken pulverend den zandweg, daar
zij, razend, met hun bliksemen niet deerden
het water dat werpt àf de vlammenschaar!

De bloote teenen van den trekker klauwen
in 't mulle. Zweet wascht zijnen slavenkop.
De riemslang snokt en wil zijn borst vernauwen.
Zijn schaduwnikker sarrend gaat voorop.

Maar fluitend schrijdt hij : Kermiswalzen wippen
uit zijnen mond het krekelsjirpen dood.
— Zoo in 't gareel, en om mijn fiere lippen
een spotlach, voer ik mijnen lijdensboot.

LAMBERT JAGENEAU.

Hoogstraten, 1 Juli 1907

HET ZIELTOGENDE DARWINISME

(Vervolg)

Een tweede Raadsvergadering

De toestand verergerde van dag tot dag, en daarom werd eene tweede raadsvergadering belegd, waarop, behalve de geleerden die in de eerste tegenwoordig geweest waren, vele andere specialisten werden uitgenoodigd. Daar waren verschillende dierkundigen : Prof. Dr WEISMANN van Freiburg, Dr PLATE (1) van Berlijn; ook eenige plantenkundigen als VON WETTSTEIN (2) uit Weenen, SCHWENDENER (3) uit Berlijn, Dr GOEBEL (4) uit München, Prof. HABERLANDT (5) uit Graz, Dr REINKE (6) uit Kiel; verder nog de Paleontoloog STEINMANN uit Freiburg i. Br., de privaatleeraar Dr G. WOLFF (7) uit Wurtzburg, BREUER (8) uit Weenen.

Er waren ook twee heeren mede binnengekomen, die voor de overige geleerden niet als vakmannen bekend stonden, namelijk GROTEWITZ, een sociaal-democraat, en verder iemand die zich GRAAF PETER deed noemen.

— Zeg eens, Senex, zoo vroeg PHILOSOPHUS, wat bedoeldet gij toch eigenlijk met uwe leering?

(1) *Ueber die Bedeutung des Darwinistischen Selektionsprinzips und Probleme der Artenbildung.* Leipzig. W. Engelmann, 1903.

(2) *Vorträge und Besprechungen über die Krisis des Darwinismus.* Leipzig, J. A. Barth, 1902. *Die Stellung der Modernen Botanik zum Darwinismus.*

(3) *Ueber den gegenwärtigen Stand der Descendenzlehre in der Botanik.* Feriencursus in Berlin am 10 October 1902.

(4) *Ueber Studium und Auffassung der Anpassungserscheinungen bei Pflanzen.* München, k. b. Academie. 1898.

(5) *Festschrift für Schwendener.* Berlin, Bornträger, 1899.

(6) *Einleitung in die theoretische Biologie.* Berlin, 1901.

(7) *Beiträge zur Kritik der Darwinschen Lehre.* Wurzburg, 1898.

(8) *Vorträge und Besprechungen* u. s. w.

Senex. — Dat is nu ook een vraag! Ik wilde het ontstaan der soorten uitleggen door de *natuurlijke teeltkeus* in den *strijd om het bestaan*. Staat dat niet te lezen op mijn voorhoofd: *On the Origin of Species by means of natural Selection?*

Philosophus. — Dat zijn sprookjes!

Senex. -- Ach Mijnheer, als ge me dàt ontneemt, heb ik schier niets meer wat mij eigen is. De lichaamswijziging door *gebruik en niet-gebruik* der lichaamsdeelen heb ik ontleend aan Lamarck; de theorie der *aanpassingen* heb ik geborgd bij Geoffroy St. Hilaire. En — onder ons gezegd — dat zijn maar plaasters op mijn ziekelijk stelsel...

— Die woorden had Weismann gehoord, en grammoedig riep hij uit: Ja, ja dat zijn maar plaasters! Weg met het Lamarckisme, weg met de aanpassingen! Spreken wij liever van de « Almacht der Natuurkeus ». Zij heerscht uitsluitend, oppermachtig en overal; de levensstrijd wordt gestreden tot in de minste celle..,

Senex. — Dank, mijn vriend, gij zijt nog meer Darwinist dan ikzelf. Gij zijt de eenige, de onwankelbare zuil, waarop mijne leering rust in Duitschland... maar men zegt — en hier biggelde eene traan op de wangen van den grijsaard — dat gij zoo vreemde stellingen verkondigt aangaande de *erfelijkheid*, die geheel tegen de mijne aandruischen, en het overdragen van verworven eigenschappen onmogelijk maken... Edoch, zwijgen wij nu daar maar van.

Philosophus. — En wat verstondt gij, Senex, onder die *Natuurkeus* en dien *Strijd om het bestaan?*

Senex. — Moet ik dat na 40 jaar nog eens herhalen?... Zal men niet zeggen dat ik bazel als een oude man?... Maar 't zij zoo: Had de natuur de *veranderlijkheid* en de *erfelijkheid* haren gang laten gaan, dan zou er uit de oorsponkelijke typen een chaos van ontelbare vormen zijn te voorschijn getreden. In werkelijkheid nochtans vertoonen de bewerktuigde wezens niet een chaos maar wel een stelsel van scherp tegenover elkander afgegrensde soorten, groepen en familiën. Waarin heeft de natuur dien regelenden factor gevonden?

Ziet wat er omgaat bij de *Kunstmatige fokkerij*. Het is aan alle kweekers en fokkers bekend, dat er verscheidenheden kunnen ontstaan, en hiervan maken zij gebruik om planten en huisdieren naar hunne oogmerken te vervormen.

Welnu dat heeft ook plaats in den natuurstaat, maar hier heeft men niet meer de verplegende hand des menschen; in plaats van deze treedt een dergelijke invloed op, namelijk de *natuurkeus*.

Deze keus berust op een feit, dat u allen moet getroffen hebben. Elke soort heeft eene neiging om zich voort te planten; maar werd deze vruchtbaarheid niet tegengewerkt of verijdeld, dan zou weldra de aarde door de dieren en de gewassen overweldigd zijn...

GUNZBURG. — Rust een weinig, Meester, ik zal uwe gezegden door eenige voorbeelden ophelderen. « Een plant die twee korrels geeft per jaar, zou in twintig jaren 1 millioen zaailingen afgeworpen hebben, en de maïsplant geeft 2000 zaadjes, de tabaksplant 4000 en sommige orchideën 2 millioen zaadjes. — De visschen geven soms honderdduizenden van eieren, de zijdeworm geeft in twee jaar genoeg rupsen voor een geheele zijdeteelt... Telt nu hoeveel dieren en planten er zouden bestaan indien elk bevrucht ei tot rijpheid kwam »...

SENEX herneemt: Het evenwicht kan maar bewaard blijven door den ondergang van velen; en de oorzaak daarvan is de *strijd om het bestaan*. Elk wezen, plant of dier, heeft de neiging om zijne plaats onder de zon te bewaren; en aangezien bij den levensdisch niet voor allen een schotel gereed staat, wil eenieder zijn mededingers ter zijde helpen of vernietigen. Vandaar dan die strijd: een worsteling onder dieren en gewassen van dezelfde soort, een strijd tegen vreemdelingen, tegen individuën van eene andere soort.

De strijd om het bestaan voert tot de *natuurkeus*. En ziehier op welke wijze. De aanhoudende worsteling moet natuurlijk uitloopen op de overwinning van de eenen, de neerlaag van de anderen. Welnu het spreekt van zelf, dat de overwinnaars hun behoud zullen te danken hebben aan bijzondere voordeelen. Hij *die best geschikt is*, de sterkste, blijft bestaan; de zwakste integendeel, of die min voordeelige en nuttige eigenschappen heeft, gaat te loor.

De best geschikten zullen ook meer kans hebben om nakomelingen voort te brengen, daar zij met de beste eigenschappen zijn toegerust: bij elk geslacht zal het getal overwinnende individuën vermeerderd worden, en zoo zal

ook trapsgewijze eene variëteit, eene wijziging, ontstaan. Hoe oefent dan de natuurkeus hare werking uit? Doordat *kleine verschillen*, door de wet der erfelijkheid worden bijeengevoegd. In elk geslacht zijn voor elk individu dezelfde eigenschappen van lichaamstoestand noodig om zich tegen al de overige en tegen de omgeving te verdedigen. Zij alleen kunnen weerstand bieden, die zulke hoedanigheden, zulke eigenschappen in de hoogste maat bezitten. De natuurkeus heeft dan op hare beurt tot uitwerksel, dat *langzamerhand*, na duizenden jaren, de organismen gansch van elkander verschillen, dat nieuwe soorten ontstaan en de tusschenvormen verdwijnen.

PHILOSOPHUS. — M. H. Niemand is het ooit ingevallen, te loochenen dat in de natuur een strijd heerscht. Maar tusschen strijd en strijd is onderscheid te maken...

GUNSBURG. — « De strijd om bestaande te blijven is een onbetwisbaar feit. Gedurig... (bl. 25)

Niet zoohaast had men deze woorden gehoord of daar zag men *Graaf Peter* vooruitstappen : « Wat een misverstand », roept deze uit ; maar de geleerden laten hem niet voortspreken. — Wie zijt gij ? — Ik ben graaf Peter *Krapotkin !* — Een anarchist ! roept men allerwege : gij zijt geen vakman...

KRAPOTKIN. — M. H. Ik heb reizen gedaan door Oost-Siberië en Noord-Mandsjoerije : laat mij toe u de vele indrukken mee te deelen, die ik daar heb opgedaan...

En nu gaat hij voort (1) met eene stem waarin de verontwaardiging trilde : Wel zag ik een vreeselijk harden strijd der dieren tegen een ruwe natuur en eene gewelddadige vernietiging van levende wezens, maar nergens bemerkte ik dien verbitterden kamp om middelen van bestaan *bij de dieren onder elkander*, gelijk die grijsaard beweert. Integendeel, overal in het dierenrijk vond ik tooneelen van onderlinge hulpvaardigheid en wederzijdsche ondersteuning, waardoor het leven wordt behouden. O ja, er was soms schaarschte

(1) *Gegenseitige Hilfe bei der Entwicklung* (Duitsche vert. door G. Landauer). Leipzig, Thomas, 1904. — Wij geven hier het kort begrip van de 60 eerste bladzijden. — Onnoodig te zeggen, dat wij niet in alles de gevolgtrekkingen deelen welke de anarchist er uit afleidt.

van levensmiddelen, maar daardoor werd de soort niet verbeterd, niet ontwikkeld : het was liever eene vermindering van kracht en gezondheid bij allen.

Wat ! men beeldt ons het dierenrijk af als eene wereld van uitgehongerde individuën, die voortdurend in strijd verkeeren en dorsten naar elkanders bloed ! De dierenwereld, zoo zegt gij met Huxley, is nagenoeg een kamp van gladiatoren. De kampers worden goed gevoed en tot den strijd losgelaten, waarbij de sterkste, de behendigste, de meest ingewreven in 't leven blijft, om nog den volgenden dag te kunnen vechten. De toeschouwer behoort zijn duimen niet te keeren, want geen vergiffenis wordt gegeven... Wie heeft dat alles ooit bewezen ? Geen enkel Darwinist ; en niettemin gedurende tientallen van jaren heeft dit geloof aan den levenskamp de natuurwetenschap op eene tyrannische wijze beheerscht. Hoe is het mogelijk dat er nog orthodoxe Darwinisten zijn, die aan dit dogma geloof slaan !

Hebt gij dan nooit de natuur met liefde en getrouwheid gadegeslagen ? O, doet het, gelijk ik, en gij zult weldra de ongegrondheid van dit dogma inzien : overal zult ge opmerken hoe de dieren gezellig te zamen wonen. Denkt aan de mieren, de bijen en de termieten. Vele roofdieren gaan samen op jacht : zoo doen ook menige vogelen, en zelfs de arend moet soms zijne prooi aan kleiner roofvogeltjes afstaan. Andere vogelen, die overigens verwijderd van elkander leven, vereenigen zich tot eene gemeenschappelijke en verre reis. O, wat sprak hij eene onwaarheid uit, die Romanes, toen hij beweerde dat in de natuur het lijden boven de vreugde overwegend is. Neen, dat is valsch ; die zoo denken, meenen dat in de dierenwereld niets anders te zien is dan leeuwen en hyena's, die hun bloedige tanden in 't lillende vleesch hunner slachtoffers slaan. Wat gezelligheid, integendeel, bij de konijntjes, bij de olifanten, bij de wolven, ja zelfs bij de ratten. Wanneer de levensmiddelen in de omgeving zeldzaam worden, dan ontstaat er daarom geen strijd : die dieren wijken eenvoudig uit en gaan elders hunne nooddruft zoeken. Velen gaan verloren, ja, maar niet omdat zij zwakker zijn ; maar door algemeene oorzaken, die zwakken en sterken om het leven brengen.

Philosophus. — De graaf spreekt waarheid, M.H., want

merkt wel op dat de kamp, dien wij dagelijks voor onze oogen zien afspelen, en waarin het eene dier het andere verslindt en opvreet, niet is de *strijd om het bestaan*, dien Darwin bedoelde. Noch ook wanneer dieren en planten tegen de onlieflijke omgeving worstelen, dan is dít niet, alhoewel Darwin daarvan spreekt, de *opwaarts-werkende* kamp. Bij dien geleerde is het liever te doen om een *wedstrijd* — een wedstrijd, meent hij, dien de enkelingen van een en dezelfde soort onder elkander uitvechten, en bij welken dan de beter toegerusten zegevieren en bewaard blijven, de anderen integendeel ten onder gaan.

Wordt dan de natuurkeus niet heelemaal overschat? Is een *betere lichaamstoestand* wel beslissend voor het overleven? Neen; wat nut kan toch een uitmuntend gestel brengen, wanneer er te worstelen valt tegen de natuurkrachten: de hitte, de koude, de overstroomingen? Gaat daardoor niet zoo wel het doelmatige als het ondoelmatige te gronde? En wordt de ongewapende prooi, door den scherp gewapenden vijand besprongen, niet het slachtoffer, zonder dat zijne meerdere of mindere bewerktuiging eenigen invloed uitoefent? De wolf die de schaapskooi binnendringt, handelt zonder aanzien des persoons, en grijpt wat hij 't eerst ontmoet; en de watervogel, die de nog niet ontwikkelde kiemen opslurpt, zal zoowel de sterkere zaden als de zwakke vernietigen. Waarom zijn de grootste roof- en snuitdieren van den tertiairtijd verdwenen? Deze dieren hadden toch voor den levensstrijd een zeer voordeeligen lichaamstoestand: hunne vreeselijke kracht verhief ze boven de overige bewerktuigde wezens. En zij zijn vergaan, terwijl zwakke dieren — die het grootste getal uitmaakten — in 't leven zijn gebleven.

Steinmann. — « Ja, hier schiet de theorie van Darwin wederom te kort. Zij vindt de verklaring van het verdwijnen eener groep van organismen in den levenskamp, waarbij deze moesten onderdoen voor machtiger tegenstanders. Zulk eene uitlegging is echter vooral ontoereikend, wanneer de overwonnelingen reusachtige dieren zijn, die welgewapend, over uitgestrekte landstreken verspreid en aan allerlei voedingswijze gewend waren; terwijl de overwinnaars naar lichaamsbouw kleiner en zwakker waren, zooals de buidel-

dieren. Dat zou uitloopen op een strijd tusschen olifant en muis ! »

Philosophus. — In den regel kan men zeggen, dat soms heel toevallige eigenschappen of bijzondere toestanden voor het zijn of niet-zijn veel meer gewicht in de schaal leggen. Gij vermeent na den storm de krachtigste jongen in het nest te vinden, maar bij onderzoek blijkt, dat de zwakken behouden zijn ; terwijl hunne broeders en zusters, die in groei hen vooruit waren en zich het meest in beweging stelden, het nest werden uitgeslingerd en in roovershanden vielen, bleven de zwakken door eene gunstige ligging gespaard.

Kassowitz. — Ja « als door een gelukkig toeval ontsnapten zij aan de vernietiging. »

Wolff. — « Het is derhalve denkbaar, dat tegenover de toestandsvoordeelen de bewerktuigingsvoordeelen heelemaal niet in rekening komen. Deze laatste kan ik mij toch steeds als uiterst gering voorstellen, terwijl ik mij de eerste in sommige omstandigheden als zeer beduidend kan denken, zoodat tegenover hen de inrichtingsvoordeelen nagenoeg verdwijnen. »

Philosophus. — Wij mogen daarbij niet uit het oog verliezen dat het volgens Darwin de *nuttigste eigenschappen* zouden zijn, die den doorslag geven in dien wedstrijd en de overlevenden ten goede komen. Laat dat eens zijn, mag men daarom zeggen, dat het zulke zullen wezen, welke volgens hunne natuur van belang zijn voor het vormen van een systematisch kenmerk? Men weet toch dat de meeste soortverschillen der systematiek tot de biologisch *onverschillige* eigenschappen behooren (1), welke voor het bestaan van het individu en van de soort geen nut in den levensstrijd kunnen aanbrengen; en daarom kan de natuurkeus deze kenmerken niet aangekweekt hebben, daar zij bij haar geen steunpunt vond voor heure werkzaamheid.

Eimer. — Zeggen wij daarom, dat de ontwikkeling geschiedt met niet de minste betrekking tot het nut ; wat Darwin dienaangaande meende is een dwaling. En wat gij daar pas zeidet van de soortkenmerken in 't algemeen, zal

(1) E. Wasmann. *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*[3], blz. 266.

ik getuigen voor die der planten : zij zijn voor het nut geheel onverschillig. « Wanneer ook niets bestaan kan, wat onvoorwaardelijk schadelijk is, toch bestaat er oneindig veel, wat met een onmiddelbaar nut hoegenaamd niets te doen heeft, en waarmee derhalve nooit de natuurkeus gemoeid was.

PHILOSOPHUS. — Eindelijk weet gij ook, M. H., dat Darwin om het ontstaan van slechts eene nieuwe soort uit te leggen, genoodzaakt is aan te nemen, dat *tallooze onmerkbaar kleine wijzigingen* zich gedurende verbazend lange tijdperken hebben opeengehoopt...

KOSSOWITZ. — Dat is niet aan te nemen, want « *de fijne verschillen* in de volmaking der afzonderlijke organen komen hoegenaamd niet in rekening bij de beslissing van leven en dood, » en daarom kan de ontwikkeling door zulke wijzigingen niet plaats hebben.

VON WETTSTEIN. — Ook kan men daar bijvoegen, dat « niet door *wordende* maar, eerst door vaardige aanpassing een individu in den levensstrijd bevorderd wordt. »

GROTEWITZ. — Inderdaad, « een kleine afwijking van den ouderlijken vorm brengt hoegenaamd geen nut aan de nakomelingen; is de nieuw bekomen eigenschap niet ten volle uitgebeeld, dan kan zij hun geen voordeel opleveren. »

PHILOSOPHUS. — Om een voorbeeld te geven : Wat nut heeft een oog, dat nog in wordenden toestand verkeert, en niet voltooid is ?

Zulke ontwikkeling komt ook lijnrecht in tegenspraak met de paleontologische feiten; want het planten- en dierenrijk van den voortijd vertoont evenzoo als die van den huidigen tijd een bepaald stelsel van klassen, ordes, familiën, groepen en soorten bij de levende wezens.

DE·VRIES. — « ... en geenszins dien chaos van onmerkbaar kleine wijzigingen; geenszins die lange rij van tot elkander geleidelijk overgaande vormen, » welke de natuurkeus vereischt.

Volgens mij ontstaan de soorten plotseling, « met eenen sprong onafhankelijk van de omgeving », « men zou zeggen, dat soms eene oorspronkelijke soort in vele vormen uiteenspat. » En daarbij « wordt geen strijd om het bestaan, geen uitsluiting van ongeschikten, geen natuurkeus gevorderd. »

PHILOSOPHUS. — Of door mutatie echte natuurlijke soorten ontstaan durf ik nog altijd betwijfelen (1); maar dat is hier het vraagstuk niet.

HABERLANDT. — Neen, het geldt hier de natuurkeus, de geleidelijke veranderingen. Welnu in mijne opsporingen bij de planten heb ik die nooit waargenomen. De wijzigingen komen volgens mijne meening plotseling voor den dag. « Zoo ontstond bij een slingerplant op Java een uitscheidingsorgaan zonder eene voorafgaandelijke aanvangsvorming, zonder geleidelijke volmaking en zonder overgangstrappen. De natuur weet haar eigen zelve te verheffen; en hierbij is de strijd om het bestaan en de natuurkeus volkomen uitgesloten.

PHILOSOPHUS — Wij mogen dan wel tot een *besluit* komen...

EIMER. — Ja, op grond van mijne studiën kan ik getuigen, « dat de natuurkeus en de strijd om het bestaan — beide beginselen die eigenlijk het Darwinisme kenschetsen — *geene nieuwe soort* kunnen voortbrengen.

KASSOWITZ. — Niet enkel geene nieuwe soort, maar — indien mijn gezag een gewicht in de schaal kan leggen — stel ik voor te besluiten : « dat de strijd om het bestaan onmogelijk tot uitbeelding van nieuwe aanpassingen kan leiden. »

* * *

Bij het hooren van die onvoorwaardelijke veroordeeling richtte SENEX zijne stramme leden een weinig op, en leunend met een elleboog op de bedsponde, sprak hij tot de omstanders met weemoedige stemme : Maar wat denkt ge dan, M. H., van mijn schoone vergelijking tusschen de *kunstmatige* en de *natuurlijke teeltkeus*! Gij vergeet zeker dat daarop geheel mijn stelsel rust?

GUNZBURG. — Voorzeker, M. H., « wat op kunstmatige, snelle wijze de fokker doet, bewerkt traag en mekanisch de strijd om het leven. »

KASSOWITZ. — Hé, hé, zoo meende ook ik voor eenige

(1) Zie daarover onze studie in den vorigen jaargang van *Dietsche Warande & Belfort.*

jaren, — want het is u bekend, M. H., dat ik vroeger het beginsel der natuurkeus als geldig aannam; maar nu ben ik daarvan een beslist tegenstander geworden : Een der voornaamste gronden van mijn ommekeer bestaat vooral hierin, dat men in de natuurkeus een weerga meende te vinden van de kunstkeus.

O voorzeker Darwin's *analogie met de kunstmatige teeltkeus* is op het eerste aanzicht verlokkend; « zoodra men zich echter met allen ernst de vraag stelt, of de zaken in de onbedwongen natuur evenzoo kunnen toegaan als in de kunstkeus, dan zal men onmiddellijk de overtuiging opdoen dat men door een *valsche analogie* werd bedrogen. »

Plate. — Wat zegt ge daar, overlooper! Een valsche analogie? zie dan eens hier en oordeel. (Dr Plate haalt een groot papier voor den dag; op een rooster staan al de werkzaamheden van de kunstkeus afgebeeld, en daarnaast, op een anderen rooster, de verrichtingen van de natuurkeus (1)) — Merkt ge niet dat er analogie bestaat tusschen beide?

Philosophus. — Jawel, maar het is slechts eene analogie, en dan nog eene valsche. — Aan den eenen kant zie ik staan : « verstand van den fokker », en ter zijde : « Verstand- en willoos samenwerken van natuurkrachten ». — Aan den anderen kant : « Volkomen afsluiting » (Isolation, Reinzucht), en daarnaast : « Afsluiting meestendeels bemoeilijkt door een nieuwe kruising... » En hetzelfde zou ik kunnen zeggen van de vijf overige « analogieën ».

Heer Plate, nooit heeft iemand op zoo naieve wijze het Darwinisme in den grond geboord. Immers daar de natuurkeus eerst ten gevolge van de kunstkeus als haar *analogon*, als haar weerga werd aangenomen, maar echter in de natuur zelve nergens werd bewezen; en daar zij in hare aannemingen doorloopend lijnrecht in tegenspraak komt met de feiten der kunstkeus, zoo is het op voorhand reeds duidelijk, dat zij heelemaal geen bewijskracht heeft.

Kassowitz. — Dat spreekt van zelf. « De fokker b. v. bereikt zijn doel doordat hij de teelt onvermengd houdt (Reinzucht). Dit is echter in de onbedwongen natuur onmogelijk. Eene afsluiting (Isoleering) der beter toegeruste

(1) Namelijk in zijn werk : *Ueber die Bedeutung des Darw...* waardoor hij eene apologie van het Darwinisme bedoelde.

enkelingen is evenmin mogelijk als het denkbaar blijkt, dat het optreden van het allereerste begin eener gunstige verandering bij weinige enkelingen de vernietiging van alle niet gewijzigde zou meebrengen. » Zoo er eenige wijziging ontstaan is, dan moet zij door keuslooze wijziging wederom uitgewischt worden; hare verdere ontwikkeling is onmogelijk.

SCHWENDENER. — Dit kan ik ook getuigen voor het plantenrijk. « Het overdragen van het teeltkeusbeginsel op planten in de onbedwongen natuur, — waar de levensstrijd dezelfde uitkomst zou leveren als de willekeurig aangelegde kunstkeus door menschenhand bij cultuurgewassen, — heeft in den loop der tijden veel bedenkingen wakker geroepen, die naar mijn oordeel als echt en waar moeten erkend worden. »

PHILOSOPHUS (1). — De triomfen der kunstkeus, M.H., hebben geen belang als bewijzen voor het ontstaan van nieuwe soorten : want aan tallooze verscheidenheden en rassen der huisdieren, die de mensch gedurende honderden en duizenden jaren door voortgezette kunstkeus heeft gekweekt, ontbreekt juist dat eene, wat haar voor de oplossing van dit vraagstuk eene stellige beteekenis kon verleenen : dit eene is de *standvastigheid.* Geen enkel ras op kunstmatige wijze verkregen, al mag het dan nog zoo scherp uitgedrukt en zoo verre van de stamsoort verwijderd zijn, kan zich zonder de hulp des menschen niet in zijne eigenaardigheid bewaren : aan zichzelf overgelaten, keert het steeds wederom allengs tot de kenmerken der wilde stamsoort terug. Voor het ontstaan der nieuwe soorten in de vrije natuur leveren die proeven derhalve hoegenaamd geen bewijs, daar juist de natuurlijke soorten zich als standvastige grootheden vertoonen, terwijl integendeel de kunstmatig geteelde rassen onstandvastig zijn.

SENEX. — Dat is wel teleurstellend voor mij. Zijn dan al mijne onderzoekingen omtrent de kunstkeus waardeloos voor de ontwikkelingsleer?

PHILOSOPHUS (1). — Neen, Senex, troost u : zij hebben daarvoor veel beteekenis, maar zij bewijzen juist het tegen-

(1) Cfr. WASMANN[3], blz. 322. — YVES DELAGE : *La structure du Protoplasma*, blz. 295-298.

overstelde van hetgeen zij naar uw bedoelen moesten bewijzen. In plaats van aan te toonen, dat nieuwe soorten zich langs den weg der kunstkeus kunnen vormen, hebben zij integendeel doen uitkomen, dat zulks nooit het geval is.

We zijn dan zooverre geraakt, dat we de « analogie » eens kunnen aannemen; maar zij geeft ons het recht om zóo te redeneeren :

De natuurkeus is de weerga der kunstkeus; wat deze niet vermag, vermocht ook gene niet;

De kunstkeus nu is niet bij machte om nieuwe soorten te kweeken; zoodus ook de natuurkeus niet.

* * *

Het is tijd, M. H., dat ik u vraag, wat gij nu in 't *algemeen* denkt over de natuurkeus en den levensstrijd.

Reinke. — « Ik wil de natuurkeus niet geheel loochenen ... maar er bestaan slechts weinige feiten van soortvorming, waarbij tegenwoordig Darwin's beginsel geheel kan toegepast worden. » O, ik weet het wel, de Jenasche Paus (Haeckel) is om die bekentenis grammoedig op mij geworden; maar ik houd ze niettemin staande. Wat ik wil beweren is dit : de natuurkeus is een gewichtige *regelende* werkzaamheid bij het tot stand komen en inzonderheid bij het bewaren van aanpassingen; doch hare draagkracht heeft men verre overschat... Zij is binnen tamelijk enge grenzen ingesloten, en volkomen onmachtig om het ontstaan en den aanvang van het doelmatige uit te leggen. »

Plate.— « Ik moet bekennen, dat Darwin vooreerst aan de natuurkeus eene te groote beteekenis had toegekend. Er zijn andere krachten waardoor de ontwikkeling geschiedt. « De natuurkeus is maar éen faktor naast andere; maar toch een zeer gewichtige; » zij is bekwaam een uitlegging te geven van de aanpassingskenmerken aan de buitenwereld, b. v. « de gele zandkleur van den leeuw, of de witte sneeuwkleur van den sneeuwhaas. »

Breuer. — Naar mijne meening ook heeft men de natuurkeus overdreven. Zij is echter nog iets voor mij, na-

(1) Wasmann, t. a. p.

melijk « een der grootste beeldenaars; maar zij werkt enkel correctief »; de stuwende krachten moeten elders wortelen.

PHILOSOPHUS. — Ja, maar heer, als de natuurkeus enkel « corrigeeren » kan, de hoeken afronden, de hobbeligheden effen strijken, dan moogt ge ze geen beeldhouwer noemen.

DE VRIES. — Zoo meen ik het ook, daarom dunkt het mij dat Reinke en Plate, hoe weinig kracht zij aan de teeltkeus ook toekennen, toch nog te verre gaan. « Op grond mijner mutatieleer meen ik te mogen zeggen, dat soorten door den strijd om het leven en door de natuurkeus niet ontstaan maar vergaan. » Ik beweer derhalve « dat zij enkel trijzelt, niet schept; zij is « ein Sieb » : een zeef! »

CORRENS (1). — Met andere woorden : « De natuurkeus kan maar wieden, zij heeft tallooze vormen doen verdwijnen en alzoo leemten doen ontstaan, maar niets nieuws heeft zij voortgebracht. »

PAULY. — Bravo, heeren! « Valsch is de leering van den strijd om het leven: valsch de natuurkeus! »

PHILOSOPHUS. — Na al deze getuigenissen wilde ik wel weten of er nog iemand is onder de natuurkenners van Duitschland, die de natuurkeus van Darwin in bescherming durft nemen... Niemand neemt het woord op? — (Eene langdurige stilte heerscht; vragend bezien de geleerden elkander; eindelijk treedt vooruit de laatst overblijvende steun van het Darwinisme :)

WEISMANN. — Mij is de natuurkeus nog altijd lief. Maar heusch zal ik bekennen : Rechtstreeks waarnemen laat zich het verloop der natuurkeus niet, daarvoor gaat ze veel te traagzaam voort en daarvoor is onze gave van waarnemen noch omvattend noch fijn genoeg. » « Het overleven van het meest passende laat zich in de natuur eenvoudig daarom niet opmerken, wijl wij niet op voorhand kunnen oordeelen wat het meest passende zal zijn. In plaats van door waargenomen feiten moeten wij het ons door *uitgedachte* duidelijk maken. »

PHILOSOPHUS. — Wat ge daar durft zeggen, Meester!

(1) C. CORRENS. *Experimentelle Untersuchungen über die Entstehung der Arten auf Botanischem Gebiet* I (1904), blz. 52.

Overal in de natuur volgt men de inductieve methode; en voor het Darwinisme geeft ge die goedsmoeds prijs!

WOLFF. — Ja, hooggeleerde heer, het is volkomen *a priori*, dat gij de geldigheid der natuurkeus aanneemt! Is dat wel natuurwetenschap? « Dat eene keus van het meer gepaste zou plaats hebben spreekt niet van zelf, maar behoeft een bewijs. » « Sedert 40 jaren heeft men naar feiten van natuurkeus gezocht, en nergens in de natuur heeft men éen enkel proefondervindelijk bewijs daarvoor gevonden. » En gij zoudt ons die nu *a priori* opdringen? Neen, waarachtig, zooveel weegt uw woord niet in de schaal.

PHILOSOPHUS. — Uit die woordenwisseling zullen wij dan besluiten, dat men tot nog toe geen enkel bewijs voor de natuurkeus heeft geleverd. Wel zijn er nog eenige hedendaagsche natuuronderzoekers, die ze aanschouwen als een *regeleerend beginsel*, waardoor wel geene soorten worden geschapen, maar enkel de voorhanden zijnde door uitwieden gezift en afgezonderd worden. Maar daardoor wordt de beteekenis der natuurkeus geheel vernietigd. Darwin had dan zijn boek niet het opschrift moeten geven: *Over het* ONTSTAAN *der soorten*; hij had moeten schrijven: *Over de oorzaak van het* UITSTERVEN *der soorten*. Dat levert nu een zeer ondergeschikt belang op. Want niet dàt willen we weten: hoe de soorten verdwijnen, maar hoe ze ontstaan.

* * *

Nu waren de geleerden tot de legerstede van SENEX genaderd. Daar lag hij: het voorhoofd bevochtigd met het klamme doodzweet... de adem kwam langzaam en ratelend uit den mond, terwijl de handen zich scharrelend over de dekens bewogen... « hij was zijn pakje al aan 't maken. »

Ondertusschen had men den heer LAMEERE uit Brussel ontboden; misschien zou hij nog redding weten. En inderdaad: bijgestaan door Dr GUNZBURG van Antwerpen, gaf hij den zieke een morphineprik, waardoor bij dezen nog een zweem van leven werd behouden.

Brugge. JOZEF VAN MIERLO, Sr. S. J.

DERSCHEN

Vastberaden snakt de derscher,
met de forsche, ruwe hand,
zijnen gladden vlegel van den
zwartbestoven schurewand.

En al zwieren zoeft de knuppel,
dien hij op en neder djokt,
op het graan dat krijzlend uit de
platgeslegen halmen schokt.

En van tijd tot tijd, de derscher
zet 'nen scheef gespannen mond,
en van tusschen 't lippenspleetje
vloeit 'n vooisken, vóor 'nen stond.

't Zweet leekt doomend in de greppen
van zijn lederen gezicht,
en 't valt druppend op het stroo, dat
pijnlijk krimpend, vóor hem ligt.

En hardnekkig voort, de vlegel
slaat op mate, klopt en kapt,
lijk een boerenpeerd, dat hitsig
stampend over steenen stapt.

Eensklaps!... de gespierde vuisten
zwieren met 'nen forschen snak, ...
zoo geweldig dat de knuppel
buiten schiet, door 't pannendak.

F. Bertrand, ord. cap.

DUITSCHE MODERNEN

II

De mannen van het katholiek Jong-Duitschland zijn toch ietwat betamelijker. Zij durven nog neerknielen op de graven van hun afgestorven vakgenooten en zouden nog eens eventjes den hoed oplichten als zij een grijs- of kaalgeworden lid der oudere school ontmoeten. Toch zouden zij elkander niet omhelzen. De jongeren wenschen de ouderen geen kwaad, verblijden zich niet om hun dood, maar dragen daarom toch geen rouwkleederen. De jongeren maken wel geen verzen als de ouderen — zij zouden nog liever kruidenier worden dan zoo'n poëzie aan den man te brengen — maar is dat een reden om hun grootvaders naar 't leven te staan? Men moet de grijsaards altijd eerbiedigen, en die zullen toch overigens wel van zelf doodgaan, omdat zij al een heele boel jaren achter den rug hebben, en omdat sommige on-katholieke modernen hun een zeer ongezonde vrees op 't lijf gejaagd hebben : sommige dier modernen waren wreede kerels, echte Baekelantstypen. Zoo zou b. v. Martin Greif het even gevaarlijk meenen 's nachts Arno Holz op zijn weg te krijgen als een onbarmhartigen baanstrooper. De on-katholieke modernen konden het niet lijden dat die achterige ouwerikken aan poëzie deden. Was 't nog langer verdragelijk dat die lieden in hun tweede kindsheid beweerden alleen het monopolium der lyriek te bezitten en was 't geen doodstraf-waarde misdaad een heilige zaak derwijze te onteeren?

De katholieke modernen vatten het zoo niet op. Zij lieten de bejaarde dichters begaan en dachten dat een mensch net zoo'n liefhebberij kan stellen in het verzenmaken als in het kaartspel. Maar zij kloegen toch dat de Duitsche kunst niet was gelijk zij behoorde te zijn; dat schreeuwden zij niet uit, maar heimelijk fluisterden zij malkander in 't oor dat er een vernieuwing moest komen. Ver-

schillende bezwaren wisten zij in te brengen tegen de lyriek en daar zij hun redenen zachtjes en bedaard uitspraken, maakten de ouderen zich niet boos, alhoewel zij 't niet geloofden. Er kon nl., zeiden zij, soms voor een of ander stukje vaarwel gezegd worden aan den Alexandrijnen-vorm, er kon nu en dan wat meer gevoel in de poëzie verlangd worden of 't gevoel kon wel eens vatbaarder vertolkt, de dichter kon een onderwerp wat minder objectief behandelen, kortom de lyriek — die toch alleszins eerbiedwaardig was — zou er slechts bij winnen met een weinig meer up-to-day te worden, en dat moesten de jongeren doen. De ouderen vermochten het niet dat gebrek te verhelpen, maar 't was hun schuld niet dat zij oud waren (1).

Zoo mogen we zeggen dat de katholieke moderne lyriekers van Duitschland veel verstandiger te werk gaan dan hun andersdenkende kunstbroeders. Hun poëzie verschilt dan ook niet altijd zoozeer met de vroegere : zij is weliswaar frisscher, beeldrijker, gevoelvoller, maar de vorm is meest dezelfde gebleven, en zoo toonen zij dat hun doel niet was een dwaze omwenteling zonder meer te verwekken. In hun boekenstapel, die reeds vrij groot wordt, liggen wel grappige dingetjes verscholen ; zoo gelijkt die beschrijving van een bergtocht :

Auf! Druff! Da!
Schnauf! Uff! Ha!

niet slecht op den reeds bekenden *Depechenstil*, maar onder de dichters zijn er ook kluchtigaards en niet éen criticus heeft den uitvinder van dit kunstgreepje bewonderd. Een onrechtvaardige en kleinzielige handelwijze is het van wege de *Literarische Echo*-mannen e. a. de katholieke lyriekers stelselmatig te verzwijgen of hun werk te bespotten. Is 't afgunst soms? Kan hun smart-passie mogelijks de helle levensvreugde, die uit de kunst van enkele katholieke dichters straalt, niet dulden? Chi lo sa? Daar zij nu

(1) De zaken waren, en zijn nog zoo rustig niet onder de katholieke prozaschrijvers. Er wordt zoo wat getwist over de *literarische Inferiorität* van het katholiek proza! Wie 't aanbelangt leze het boek *Steht die katholische Belletristik auf der Höhe der Zeit? eine literarische Gewissensfrage* von Veremundus, Mainz, Kirchheim

toch dit stukje van Heinrich Langen, dat ik om zijn blijheid en wijsheid moet aanhalen,over den hekel gehaald hebben...

GASTREGELN

So du bei einem guten Freund zu Gast bist
Hab weise acht dass du ihm nicht zur Last bist.
Fall deinen Tischgenossen in das Wort nicht
Und spar der Rede, wenn dazu der Ort nicht.
Lass deiner Lippen Rand vol Geist und Witz sein
Und lass dabei die Zunge nicht zu spitz sein.
Greif nicht zu häufig nach den blanken Weinkrug,
Zähm seine Kraft mit Wasser aus den Steinkrug.
Bleib an der Tafel nicht bis dass es Nacht ist,
Dem trunk'nen Manne gleich der ohn' Bedacht ist.
Sprich fein ein Lobwort über Speis' und Trank aus
Und für die Ehre sage deinen Dank aus,
Und lade bald den Gastfreund dir zum Mahl ein
Und schliess mich selbst in deiner Gäste Zahl ein.

Iemand kan zich zoover door zijn « Weltsmertz » laten brengen dat hij dit als « belachelijke rijmelarij » aanziet. Maar, mijnheer de recensent, es gibt Poesie und Poesie...

Mijn meening is en blijft dat de katholieken merkwaardiger kunstprodukt leverden dan de anderen. Nu zou de bekentenis niet meer gelden die de fijne letterbeoordeelaar Heinrich Keiter vòor zestien jaar schreef :

« Onze katholieke poëzie heeft dit op alle andere vóor dat zij opgegroeid is uit een grond van godsdienstzin en zedelijkheid, *maar op haar kunstwaarde mogen we tot nog toe niet trotsch zijn*. » (1)

Want er is heelemaal iets bijgekomen in deze jaren.

Laat ons dit met namen en cijfers bewijzen. Ik zal u de menschen voorstellen zooals ik ze ken uit persoonlijken omgang — met hun boeken! — en hier en daar u eens zeggen wat hun landgenooten erover denken (2).

(1) *Katholischer Literaturkalender*, 1891.

(2) Wien 't aan moed niet ontbreekt om de herwording en de princiepen en ook al eens de beoefenaars der katholieke lyriek dieper in te studeeren, kan er verschillende tijdschriften op naslaan, die in mijn bijdrage vermeld worden; ook nog het standaardwerk van FRIEDRICH WIENSTEIN : *Lexikon der katholischen deutschen Dichter*. Hamm i. W. Verlag von Breer u. Thiemann; KARL MACKE. *Allgemeine Literaturgeschichte*. Münster. A. Russel's Verlag.

Er moest natuurlijk uitgezien worden naar het stichten van een letterkundig tijdschrift, dat de kracht groepeeren zou van alle dichters, die in de verschillende gewesten van Duitschland leefden zonder voeling met hun kunstgezellen buiten den horizon van hun vaderstad. Zij voelden zich zoo eenzaam als Joannes op zijn Patmos. En eendracht is macht.

JOHANN MARTIN SCHLEYER — ik zie de voorstanders van de wereldtaal een traan afvegen bij 't oproepen van zijn naam — durfde het aan. Hij was vindingrijk genoeg geweest om de *Volapük* te scheppen en waande zich ook stout genoeg om in 1876 een maandblad, de *Sionsharfe*, uit te strooien. Er ging kleine invloed uit van dat bescheiden periodiekje, waarin veel bucht opgenomen werd; het ziek-geboren kindje bleef toch leven met de suikerbollen die zijn letterkundige verzorgers hem maandelijks toezonden. Na tien jaar was 't nog niet kloeker van al die lekkernij, toen eindelijk in 1887 een man het wilde redden van zijn nakenden dood. Die man verschafte het schepseltje degelijken kost en langzamerhand kwam hem van alle kanten een spijs toe, die net als in onze onderwijsgestichten « saine, abondante et substantielle » mocht heeten. En thans is dat een forsche jonge man van een-en-dertig jaar geworden, die niet bang is om met zijn vijanden een gevecht aan te gaan.

Die bezorgde vader is LEO TEPE VON HEEMSTEDE en zijn aangenomen kind herdoopte hij met de benaming *Dichterstimmen der Gegenwart* : een pluriel de majesté. Leo Tepe is de Nestor der katholieke modernen en ik zou gewetenswroeging voelen indien ik hier over hem zweeg.

Leo Tepe von Heemstede is de zoon van een Duitsch koopman, die voor handelszaken naar Amsterdam was gaan wonen. Leo is te Heemstede bij Haarlem geboren in 1842. Op elf jaar begon hij zijn broek te verslijten op het gymnasium te Katwijk, bleef daar tot 1859 en verliet zonder schreien dat gesticht om gedurende éen en half jaar de leergangen te volgen aan de handelsschool te Osnabrück. Van boeken hield hij erg, en zijn vader, die de neiging en liefhebberij van zijn zoon wou voldoen, raadde hem aan boekhandelaar te worden. Zoo gezeid, zoo gedaan. Eerst te Berlijn en later te Leipzig lagen er veel en mooie boeken voor de vensters der firma Tepe. Dat die bediening hem niet be-

vredigde bleek aldra; de man dacht dat hij toch niet geschapen was om geld te vergaren, noch om zotte romans te verkoopen aan een waanwijzen notarisklerk of een romantisch winkeljuffertje, en op zekeren dag werd er bericht dat Leo Tepe optrad als hoofdopsteller der *Sionsharfe*, die voortaan den titel : *Dichterstimmen der Gegenwart* zou dragen.

Tepe is een onvermoeibare werker, een bos suetos aratro. Zonder iemands hulp regelt hij steeds wat er in ieder nummer van zijn maandblad zal verschijnen, hij leest en keurt alle bijdragen, die hem toegezonden worden, — en er komen er te Oberlahnstein met heele karrevrachten toe, — hij beantwoordt elke maand in de *Briefkasten* of rechtstreeks volstrekt alle stukjes, hij leest en bespreekt de nieuw-verschenen Duitsche boeken, hij vertaalt Nederlandsch proza, maakt drama's, geeft verzen uit, zit vergaderingen voor, houdt voordrachten, is de alpha en omega van alles. Onzeggelijk veel heeft hij gewerkt voor zijn *Dichterstimmen* en voor de ontluiking en den bloei der jongere letteren. Zijn vertrouwend woord en zijn wijzen raad hebben velen benuttigd; stoere volharding, echte kunstopvatting en verdiende vermaardheid wijten velen aan zijn bemiddeling. Hij is een van de weinigen die het met hun dienstvaardigheid te ver drijven; onder veel ware, flinke verzen hinken naar Oberlahnstein ook veel sukkeldingjes, en toch wordt dat alles onderzocht en beoordeeld. Uit het antwoord kan men wel eens opmaken dat er spraak is van naïve zetjes : alzoo komt er o. a. in de *Briefkasten* van het November-nummer 1906 het volgende voor :

« De wandelaar, die zich neergelegd had op de sneeuw en over alles nadacht, had erop ook eens moeten denken dat sneeuw nu juist geen donzig pluimbed is : dan zou 't ongeluk niet geschied zijn. »

Nu, De Amicis bekende toch ook dat hij in zijn heel jonge jaren een winterbeschrijving naar een tijdschrift stuurde, waar de eiken en de linden met een rijken looverbos pronkten ! Met de jaren verbetert dat alles. Veel jongens waren er blijde om, dat hun produktjes door Leo Tepe gelezen en beoordeeld werden, al was de beoordeeling ook al eens « voor de leute »; zij voelden zich aangespoord om

nog te dichten en de recensent, die er soms naderhand talent in ontdekte, stak hun zijn handen toe en hielp hen klauteren op den boom der letteren; sommigen stegen er op nog hooger dan Tepe, die maar steeds zijn handen uitstak om anderen erop te helpen en vergat zelf naar de kruin te klimmen.

Bij de twintigste verjaring der *Dichterstimmen* werden ook veel gelukwenschen en dankbetuigingen aan dezen man gebracht. De dichters erkennen hem als hun weldoener, en afgunstig is hij niet van hen die luidruchtiger gevierd worden dan hijzelf; het gaat bij hem als bij een vader, die fier is op zijn zonen die de eerste prijzen behalen op de school. Dat hij niet tevreden zal geweest zijn om de uitbundige lofspraak die hem te beurt viel (1), beweer ik stellig, want zijn ootmoed is zoo groot dat hij mij geen antwoord wilde inzenden, toen ik hem om nadere inlichtingen over zijn persoon en zijn werking vroeg; maar vernomen heb ik het niettemin en 't staat er toch, met enkele te schamele huldewoorden.

In 1892 bezorgde Tepe het Duitsch publiek een bundel lieve liederen en gedichten : *Höhenluft*. Meer lyrische poëzie maakte hij dan er vóorkomt in dit boek : 't is een uitgaaf van zijn keurverzen alleen. Want zeker wordt Tepe niet bedoeld door het gezegde van Jack Todhunter : « Every man is a poet once in his life. »

Geen water-gevers. Geen louter klankenspel om droeve kinders in slaap te zingen. Geen pieterig-kleine indrukjes opgedaan bij 't zien van een boompje of 't voelen van een avondwindje of 't hooren van een waterbeekje. Geen zieke verzuchtingen tot de bleeke maan, maar allemaal passiejacht op edele hooge idealen, geestdriftig wenken en opleiden naar den berg van 't eeuwig schoone en ware. Op gevaar af dat mijn lezers de lofbetuigingen, die pater Wiesmann over dit boek uitbracht, ongelóovig aanhooren — omdat zij soms mochten meenen dat het toch maar vleiwoorden zijn van een vriend tot een vriend — wil ik algelijk iets knippen uit zijn bladzijdenlange bespreking; ik, die Tepe persoon-

(1) In het artikel van H. Wiesmann, S. J. « *Zwanzig Jahre Dichterstimmen* ». *Stimmen aus Maria Laach*. Augusti 1906.

lijk niet ken, beaam, na lezing van het boek, de meening van den weleerwaarde volkomen. Zoo is o. a. :

« Zijn gelouterd kunstgevoel behoedt hem tegen de dwaling waaraan velen onzer dichtertjes toegeven. Merkwaardig is zijn meesterschap over den vorm. De verzen vloeien glad en mak heen. Het rijm is ook goed verzorgd; met een wondere vaardigheid hanteert hij de taal en blaast haar kracht, adel en harmonie in. »

Dit oordeel is wel wat Vlaamsch-academieachtig, maar dat is een waarheid voor al wie het boek maar eens eventjes heeft ingezien. Belangrijker is 't volgende :

« Het eeuwige, het goddelijke is het middenpunt van zijn gedachtenwereld; zijn scheppingen zijn de uitdrukking van een hooge levensopvatting en heffen ons daarom uit de laagheid van het alledaagsche leven tot de kristal-heldere « hooge lucht. »

Tepe heeft meest gewerkt om de gezonde, moderne gedachten door te drijven. Uiterst snel ging het niet vooruit; doch had een durver en aanhouder ermede zich niet bemoeid, dan zou 't waarschijnlijk slekjes-traag verkropen zijn, of — de bewoording is nog sterker — zoo traag als de vervlaamsching van ons vrij middelbaar onderwijs. Schablone in Duitschland en in Vlaanderen...

Nu treedt op : Dr Richard Kralik, Ritter von Meyerswalden. Hij werd in 1852 geboren.

Een ridder zonder blaam. Een man met groote ontwerpen in den geest, maar 't zijn geen Don-Quichotterieën. Een kasteelheer die gemakkelijk zou kunnen sigaar-rookend zijn dagen doorluieren op zijn canapés en daarna eens voor zijn vermaak en zijn gezondheid een klopjachtje inrichten, maar die meer gewerkt heeft en nog meer werkt dan een mijnwerker uit onze kolenputten. Een hoop boeken heeft hij geschreven over wijsbegeerte, over æsthetika, over kunst, over mythologie, en wat weet ik nog al? en dat alles is de vrucht van lange, diep-doordachte studie. Het motto, dat op een van zijn boeken vooraan prijkt : « Schrijf nooit over iets dat u nog niet heel duidelijk is », heeft hij op zichzelf streng toegepast. Een edelhartig man die strijdt voor de waarheid en voor niets anders, die den brui geeft van lof en

vermaardheid en die schreef, toen iemand over hem een studie wilde aanvatten : « Onthoud wel dat je mij niet prijzen moogt, maar alleen de zaken toetsen die ik behandeld heb. » Een bekeerling die gelijk Jörgensen door overweging tot het katholiek geloof mocht overgaan en die in den overtreffenden trap toont dat zijn geloof er een is met werken.

Van zijn lyrisch talent leggen getuigenis af : *Roman* (1884), *Büchlein der Unwissenheit* (1883), *Sprüche und Gesänge* (1892). In den laatsten tijd houdt hij zich op met tooneelkritiek.

De Franschman Montaigne werd geheeten : « le plus poète des philosophes », Kralik zou de benaming verdienen van : « le plus philosophe des poètes » ; daarom kijkt hij echter niet zuur als een azijndrinker. Hij is uiterst wars van het huidige pessimisme, ongenadig voor de dichters met opgeschroefde smart. Wat hij van zijn drama's schreef geldt insgelijks voor zijn lyriek. Hoor maar :

> « Wanneer men een drama van Ibsen ziet opvoeren, voelt men zich acht dagen ongelukkig op de wereld te zijn. Ik wou dat de toeschouwers uit de mijne weerkomen met een grooter hart. »

Eens werd hij te Athene bevriend met een levensmoeden Amerikaanschen dichter; Kralik poogde dien kerel zijn zonnige levensblijheid mede te deelen, en lang daarna nog stuurde hij, met dat inzicht, brieven naar de nieuwe Wereld. Dat was voor hem een waar bekeeringswerk. Hij zet hem ergens het doel van zijn kunst uiteen :

Ich will euch nur erfreuen, zum Reihen spiel' ich euch auf,
Ich reize euch zum Kampfe, reiz' euch zu wettendem Lauf.
Ich reize euch zur Liebe, zu jeder höchsten Lust,
Ich schärfe eure Sinne, ich stärke eure Brust.
Ich trink euch zu von Weine und kränze mit Blumen euch.
Ich mache stark den Schwachen und mach' den Starken weich.
Ich male rothe Rosen in des Winters Nebel und Frost
Und in die trübe Trauer misch' ich hellen Trost.

Niet altijd is hij zoo opgeruimd geweest. In zijn *Roman* verhaalt hij ons een zielsgeschiedenis, die treurig is van het begin tot het einde. Maar in het *Büchlein der Unwissenheit* vertelt hij hoe door verkeer met geestige menschen hij zijn

zwaarmoedigheid wegschopte en een blije jongen werd; in zijn *Sprüche und Gesänge* is alles jolige liefde en vriendschap ... maar ook poëzie over vaderlandsche grootheid en godsdienstleven. Wees ook niet geërgerd waar hij zingt :

Ich wär' kein Dichter, wenn mit sanftem Fächeln
Die Liebe nicht in meine Seele fiele.

want zijn liefde is steeds deftig en mag van iedereen geweten zijn. Gij moet ook geen kruis slaan als hij tot den dans uitnoodigt :

Dass ich das Tanzen, das Tanzen nicht kann!
Weh' mir geschlag'nen, geschlag'nen Mann!
Dass ich nur zuschauen, zuschauen muss!
Weh meinem taumelnden, baumelnden Fuss!
Tanzet vorüber nur Paar um Paar, Reih' um Reih'!
Dreht euch herum, herum! Dreht euch vorbei, vorbei!
Fasset euch, wieget euch Arm in Arm, Hand in Hand,
Stosst mich und drückt mich nur recht an die Wand.

Zijn vereering voor de oude minnestreelen zal door deze uit den hoop gegrepen aanhaling minder vreemd schijnen (1).

Soms slaat zijn woord duchtig op dichters, die weeke, al te sentimenteele versjes publiceeren. Mogelijks is hij in dat opzicht wat overdreven en zijn eigen poëzie komt wel eens uit het hoofd,waar we de uiting van zijn hart verlangen.

Aan de beurt is thans een in memoriam van Leo Fischer o. s. B. (25 Juni 1855-16 Augustus 1895).

Uit zijn doodsbericht neem ik het volgende over :

« Nu is zijn heimwee verzadigd, eeuwige vrede lacht den edelen priester, den groote geleerde, den dichter bij Gods genade tegen. In een eenvoudig kerkje ligt hij begraven, niet als Tennyson in den beroemden « poëtenhoek » der Westminsterabdij ; geen marmerbeeld verkondigt zijn roem, naar zijn graf zal men geen bedevaarten inrichten als naar dat van

(1) Als Graaldichter staat Kralik ook bekend. Hij gaf nog onlangs een fragmentarisch gedicht, *Der Graltempel,* in het nieuw tijdschrift *Der Gral, Monatschrift für schöne Literatur.*

(2) Vgl. Richard Kralik, von Adolf Innerkofler. Baden-Baden, Pet. Weber, 1904.

Gellert, maar een herinnering, duurzamer dan een standbeeld van erts of steen zal bij hen blijven, die het geluk hadden hem te leeren hoogschatten en beminnen. »

Zonder nu juist een Tennyson of zelfs een Gellert te zijn, was die man een voorname op het gebied der letteren. Om de wereld bekommerde hij zich allerminst. Hij wenschte incognito zijn dagen te slijten in een klooster, zijn zielsvolmaking vooral betrachtend. Zijn leven was een gedurige toepassing van 't woord van Thomas a Kempis : « ama nesciri et pro nihilo reputari. » Tusschen zijn godsdienstoefeningen in liep zijn veder over 't papier en hij schonk zijn tijdgenooten niet enkel echte benediktijnerstudieën over taalwetenschap en kunst, maar ook lieve gedichten. Op aanraden van zijn ordebroeders zond hij zijn handschriften naar den drukker : veel liever wou hij ze slechts op zijn sterfbed overhandigd hebben met het imprimatur, om wille der gulden spreuk uit de Navolging Christi. Daar 't nu echter hoefde gedaan voor de katholieke zaak, die geen uitstel duldt, in Gods naam dan... Telkens Leo Fischer iets van de pers liet komen sloeg er menig vuurvlammetje van geestdrift op uit de boekbesprekingen doch aldra was 't uitgedoofd, alsof de pater zelf er tusschen gekomen was.

Mij bevallen over 't algemeen meest zijn *Blumen aus dem Klostergarten* (1886), die een mystieken geur uitwasemen, en zijn *Auf der Höhe* (1892), waar vurige phantazie en zacht gevoel makkeren.

In zijn kloostercel herdacht hij soms zijn kindsheid te Venetië en de legenden uit de oude dagen sprankelden van zijn lippen in zonnige huppelstroofkes. *Miramar* is een der kostelijkste balladen van de laatste vijf-en-twintig jaar. Dat was een vrucht van het olim menimisse juvabit.

Over Franz Eichert ook een woordje.

« Franz Eichert ist kein Wassersuppenpoet. » Hij is de grootste dichter van Duitschland-Oostenrijk. Te zijner eer werden stoeten en feesten ingericht en banketten gehouden; hem werden medailles, kronen en geldpremiën besteld; uit hooge staatskringen werd hem eerbied en bescherming verzekerd. En waarachtig, 't officialism had zich ditmaal niet vergist. Uit zijn rotsvast katholiek geloofsbeginsel is zijn hoog-edele kunstopvatting geboren : hij leverde recht groote, katholieke poëzie. Laat mij u een stukje voorleggen :

SCHWERT UND HARFE

Gott gab mir die Harfe, Gott gab mir ein Schwert,
Bald lass ich die Saiten erklingen,
Bald rühr' ich die Harfe, bald fass' ich das Schwert
Es ehrlich im Kampfe zu schwingen.

Nicht hab' ich die Harfe zu fröhnen der Zeit
Und schimmernden Fäulniss zu preisen,
Nicht hab' ich mein Schwert, um das knurrende Leid
In eiserne Schranken zu weisen.

Ich habe meine Harfe für Wahrheit und Recht
Um donnernde Lieder zu schlagen,
Entflammend ein kettengedrücktes Geschlecht,
Den Kamp um die Freiheit zu wagen.

Ich habe mein Schwert, um den heiligen Krieg
Mit Lüge und Bosheit zu fechten,
Ich habe mein Schwert, mit der Welt um den Sieg
Des Guten und Schönen zu rechten.

Ich hab' mein Harfe dem Edlen zum Preis,
Um Gott und die Tugend zu ehren,
Ich habe mein Schwert und ich schlage es heiss,
Die Beute des Kreuzes zu mehren.

Und hab' ich mein Schwert für das Schlechte geführt,
So sei es für Gott jetzt erhoben,
Und hab' ich mein Spiel für die Welt einst gerührt,
So will ich's der Reinsten geloben.

Dir leg' ich zu Füssen mein Schwert und mein Lied,
Maria, du Leuchte des Meeres,
Und wenn durch die Saiten mein Schwanenlied zieht
Zum himmlischen Sange verklär' es !

Zijn landgenooten hadden geen ongelijk hem een « katholischer Tyrtaios » te heeten, niet waar?

Eichert's geboortehuis staat in de sparrebosschen van Boheme, niet ver af van Saksen. Hij kwam nl. op 11n Februari 1857 te Schneeberg ter wereld. Met zijn negentiende jaar was hij uit de Realschule en trok dan naar de hoogeschool te Weenen. Hier vergat de landsche jongen de raadgevingen van zijn heilige moeder en verloor het geloof van zijn kinderjaren. Het even aangehaalde herinnert eraan.

Welk een hartzeer was 't niet voor die goede vrouw, die de onschuld van haar kind liefhad als weleer Blanka van Castilië... Binst zijn universiteitsleven geraakte hij ook getrouwd. Doch de herinnering aan het huisje te Schneeberg en de genade Gods brachten den verloren zoon tot inkeer, en tusschen tranen van leedwezen zwoer hij een apostel der deugd te worden, een paladijn voor godsdienst en recht. Dat hij zijn eed getrouw gebleven is, bewijzen zijn boeken en zijn leven in zijn huiskring en ook in zijn omgeving van ongodsdienstige bureelratten.

Van veelschrijverij mag Eichert niet beschuldigd worden. Wat in de vier verzenbundeltjes staat heeft echter zoo'n verdienste dat hij zijn roem gedurig heeft zien aangroeien. Die bundeltjes heeten *Wetterleuchten* (1892), *Kreuzlieder* (1897), *Hohenfeuer* (1900), *Kreuzesminne* (1905). Niet zoodra was *Wetterleuchten* op de tafel der lettervrienden geworpen of over heel het Duitsch-sprekend land voer een storm van toejuichingen los : dat was de openbaring van een heerlijk talent. En dat vermocht een spoorwegbediende van de Oostenrijksche Nordwestbahn-Gesellschaft!

Tot nog toe werden twaalfduizend exemplaren van dit boekje verkocht. Natuurlijk is dat veel in dezen tijd van pinten-drinken. Waren er statistieken opgemaakt van zijn *Kreuzlieder*, dan zouden zij wellicht nog een grooter getal aangeven. Terwijl hij eerst de uiting van zijn diep-geloovende ziel vertolkte, zong hij thans van zijn liefde tot het kruis en dat thema werkte hij verder uit in *Höhenfeuer* en vooral in *Kreuzesminne*. Een even hartstochtelijke vereering van het kruis is mij slechts bij heiligen bekend. Het kruis is het machtig leitmotiv van zijn inspiratie. Om het kruis ranken zijn roodbloeiende liefdebloemen hoog op als glorietuilen ter eer van den stervenden Jezus. Hij heeft als Maria onder 't kruis de smartvolle woorden van den Zaligmaker opgevangen en in zijn hart bewaard, en na lange berusting hebben die woorden een wonderschoone liefdevrucht geteeld. Het kruis is hem een verwijt en een liefde, o een liefde allermeest, een wederzijdsche liefde. Hem is de liefde tot het kruis alles :

... Ein Kreuz wuchs riesengross
Und ich sah den Herrn im Leide
Und das Glück — ich liess es los.

En elders zegt hij :

Herr, sei mein Führer Du — ich mach' die Augen zu.

Uit deze gloedblakende extaseliederen spreekt een groote, edele dichterziel. Men heeft Eichert wel eens verweten dat hij geen acht genoeg neemt op den vorm. Maar peuterwerk kan den stoeren Muzenzoon niet veel schelen. Merkwaardig is toch de plastiek van zijn verzen. Ik besluit met de woorden van een Duitschen recensent :

« Ik moet bekennen dat ik in heel de nieuwere letterkunde geen dichter ken die om de aangrijpende beelden, om de rythmische kadans, om de doorleefde echtheid, om de innigheid van zijn lyriek met Franz Eichert mag vergeleken worden. » (1)

Elf jaar later dan Eichert werd te Bonn HANS ESCHELBACH geboren.

De lyrische bedrijvigheid van dezen man behoort vooral tot de verloopen eeuw. In zijn jonge — zelfs in zijn heel jonge jaren — schreef hij mooie versjes over de liefde, tot ergernis echter van zijn vader en moeder. En de jongen mocht hun op alle menschelelijke wijzen zeggen dat daarin geen kwaad gelegen was, dat alles maar poëzie was op het papier : het ouderlijk wantrouwen was onbeweeglijk. Wat er ook van zij, Hans waagde het in 1893 een verzameling van zijn jonge verzen, onder hoofding *Wildwuchs*, de wijde wereld in te laten. Dat in het boekje niets schunnigs was, bewees a priori het feit dat de Paderbornsche uitgever Schöningh zich met den verkoop bemoeide : ik wil niet zeggen dat men *Wildwuchs* zou mogen meenemen als een kerkboekje naar de mis. Met gretige handen werd naar de uitgave van Eschelbach's verzen gegrepen.

Zeven jaar later werd er gemeld : zal eerlang bij Schöningh verschijnen, een tweede verzenbundel van Hans Eschelbach, *Sommersänge*. De dichter was intusschen getrouwd; hij deelt het overigens zelf mede in zijn ode *An mein Weib*, die er minder staat om de kunst, meen ik, dan om de menschen gerust te stellen, die dachten dat die zotte kerel nog zou verloren loopen. Ernstiger was hij intusschen

(1) *Würzburger Stadt- und Landbote*, 1900

ook reeds geworden : het vaderland, de godsdienst en 't leed van zijn arme medemenschen leverden hem stof tot echt-gevoelde hartezangen. Sedert heeft hij geen lyriek meer uitgegeven, ten minste niet in boekenvorm : ik weet niet aan welk een gril dat stilzwijgen dient toegeschreven : althans niet bij gemis aan belangstelling en waardeering. Hij kende immers het Fransch axioma : « frappe-toi le cœur, c'est là qu'est le génie ». 't Blijkt uit zijn liefdeliederen. Waarom dan niet het hoog ideaal van zijn mannenhart vertolkt! Of waarom niet als volksdichter, waartoe hij een onloochenbare begaafdheid heeft, aan Duitschland het goed bewezen dat Botrel met zijn liederen teweegbracht in Frankrijk?

Verschillende liederen van hem werden op muziek gezet. Eenige zijn reeds populair geworden, o. a. *Mein Lied*. Ik ken van hem een natuurgedichtje dat ik moet afschrijven ter bewondering van mijn oningewijde lezers :

IM MAIEN

Die Blumen, die haben sich's ausgetauscht,
Der Schmetterling aber hat's heimlich erlauscht,
Der sagt es den Bäumen, die haben's gerauscht.
Die Welt ist so sonnig, so wunderschön,
Wenn die murmelnden Bäche auf Reisen gehn
Im Maien!

Das Flüstern und Kosen in Blätterschwall,
Es hat es vernommen, die Nachtigall,
Die Welt is so sonnig, so wunderschön,
Wenn im blühenden Flieder die Winde wehn
Im Maien!

Mein Herz hat gehört, was die Nachtigall sang,
Hat die Wunder bewundert am Bergeshang,
Und jauchzend stimmt's ein in den fröhlichen Klang :
Die Welt is so sonnig, so wunderschön,
In dem Auge dein hab ich die Liebe gesehn
Im Maien!

Zelfs in deze poëzie van den plots losbrekenden « renouveau » in de schepping, waar 't gevoel van menig kunstenaar aan 't steigeren zou slaan, blijft de « liebe, deutsche Sentimentalität » fladderen. Deze bekoorlijke eigenschap

van Eschelbach's kunst zal eilaas waarschijnlijk te niet gaan met zijn roman-proza en zijn dramas (1).

Van vrouwen die bezongen worden is 't niet à propos hier nog langer te praten; een woord moet gerept over vrouwen die zelf zingen. Weber schreef eens dat het « eine Welt ist vor Schmerz zu schreien » als de vrouwen zich aan 't boekenschrijven zetten; aan zijn kant beweerde de altijd geestige Kaiser Wilhelm dat de vrouwen zich slechts om vier K's mogen bekommeren : « Kirche, Kinder, Küche, Kleider. » Al is het nu ook gezegd door twee verstandige en gezaghebbende mannen, toch blijf ik het hoofd schudden : waarom zou ik krijschen en luidop klagen om de keizerlijke K's, als een vrouw mij zeer fijne poëzie laat genieten !

Zeer fijne poëzie is deze van HEDWIG DRANSFELD. Wie zij is en wat zij verricht, vertelt de dichteres zelf. Haar interviewer maakt mijn taak dus gemakkelijker :

« Mijn levensgeschiedenis bevat niets merkwaardigs. Ik ben op 24n Februari 1871 te Hacheney, in Westfalen, geboren ; mijn ouders heb ik vroeg verloren ; in 1890 slaagde ik in mijn eindexamen voor onderwijzeres ; ik leeraar aan de hoogere meisjesschool bij de Zusters Ursulinnen te Werl : ik ben onderwijzeres in de opvoedkunde. Over mijn dichterlijke ontwikkeling kan ik u weinig mededeelen : dat kwam lijk het kwam. Mijn eerste dichtproeven dagteekenen van mijn veertiende jaar. Maar ik was alleen op de wereld ; mijn leven was kloosterlijk eenig en treurig ; van af mijn achttiende jaar hebben ziekten mij dikwijls op den boord van het graf gebracht. Troost verschafte mij de godsdienst en een dweperige droomliefde tot de natuur. De werken van P. Kreiten beinvloedden mij zeer. Ik heb een groot godsdienstig epos, *Das Credo der Toten*, begonnen, later heb ik het afgewerkt, doch wilde het niet laten drukken ; ik maakte nog een ander epos, *Dem Irrlicht nach*. En na mijn genezing haalde ik wat rijmen uit mijn eigen leven. Ik had me eerst voorgenomen groote reizen te ondernemen, maar ik stond opeens midden in 't moderne leven en in de moderne letteren. »

De schijnbaar nietigste zinsnede uit dit verhaal is de bijzonderste : « haalde ik wat rijmen uit mijn eigen leven ! »

(1) Wie meer verlangt over Eschelbach raadplege o. a. *Dichterstimmen der Gegenwart*, 1905, blz. 7-15.

Om het m. a. w. en juister te zeggen : zij gaf twee boeken voortreffelijke lyriek uit : *Gedichte* (1893) en *Erwachen* (1903). Wat zij kort na het verschijnen van den eersten bundel naar een kennis schreef, luidt bijna als een mea culpa :

« Gelief in aanmerking te nemen dat dit een werk van mijn jeugd is en dat ik de opname van vele dezer gedichten betreur.»

Was 't dan zoo onbeduidend? Hier komt het klassiek distinguo te pas : sommige stukken waren niet vrij van plagiaat, van bewuste of onbewuste navolging uit Eichendorff, Annette von Droste e. a., doch andere getuigden krachtig van persoonlijke intuitie en eigen gevoel. Men kon het de critici aanzien dat zij belang stelden in deze kunst; waar zij menige nieuwe uitgave met een slim spotlachje aankondigden — daar zij 't nu toch uit ambtsplicht moesten doen — spraken zij woordkwistig over dit boek en plaatsten onder aan hun bespreking : den naam Hedwig Dransfeld onthouden wij.

Erwachen bericht ons de ontwaking der dichteres uit haar droomwereld. Met opzet liet zij op den omslag een zon met laaiende stralen teekenen. Treffend om hun doorvoelde innigheid zijn haar natuurgedichten. Hier is meer dan het koud « ut pictura poesis »; zoo innig is de ontroering van een licht-geraakte ziel met het objectieve versmolten, b. v. in

DUNKLE TAGE

Das sind die stillen nebelblauen Tage...
Die Luft so weich und kirchenstill das Land!
Nur eine Sense klingt am Wiesenrand
Der letzten Mahd die scheue Totenklage.

Und rastlos sitzt die Nebelfrau am Rocken
Und hüllt die Wald' in blasse Schleier ein —
Die Malven brennen, und der wilde Wein
Klimmt ins Geäst mit dunkelroten Locken.

Über die Stoppeln ziehn die weissen Herden,
Von leisen Glockenklängen bebt die Au,
Der Himmel dehnt sich still und schwer und grau...
Es kann nicht Tag und will nicht Abend werden.

Und meine Sehnsucht spant die grauen Schwingen
Und taucht zurück in längst vergessne Zeit...

Ein goldnes Eiland dehnt sich licht und weit,
Die Rosen blühn, und Feierglocken klingen.

Weisst du es noch? — Nach kurzen Sonnentagen
Ein blauer Blitz. der in die Blüten schoss —
Nun ist das Leid mein scheuer Weggenoss
Und meine junge Saaten sind zerschlagen.

Ein später Wandrer bin ich nun auf Erden
Und still und wunschlos, bis der Winter naht,
Durch Nebelwogen such ich meinen Pfad...
Es kann nicht Tag und will nicht Abend werden.

Neen, Hedwig Dransfeld's naam mag noch zal uit het geheugen vergaan. *Erwachen* is een mooi, een zeer mooi boek. O, Friedrich Weber en Kaiser Wilhelm!

Nummer zeven : LORENZ KRAPP (pseudoniem : Arno von Walden).

Hij gelijkt nog op een hoogeschool-student. Zijn signalement is nagenoeg dit : « Werd op 18n December 1882 geboren, is lang en slank van gestalte, heeft een minzame en droomerige gelaatsuitdrukking, draagt noch knevel noch baard, heeft het haar onberispelijk en brosse gekamd, draagt een hoogen col, een witte gilet en een bleeken jas. Fijne manieren. »

Een jongen die leerde al spelend. De feestzaal van 't gymnasium in zijn geboortestad Bamberg daverde van het handgeklap elk jaar bij de prijsuitdeeling. Hij was letterlijk altijd primus in alle vakken. 't Was om zijn roemlustige medeleerlingen eeuwig te ontmoedigen. Nog maar even was hij op de hoogeschool, waarheen hij als aspirant-advocaat trok, of hij kwam voor den dag met een verhandeling over « den juristischen Charakter der karolingischen Kaiseridee »; hij werd erom bekroond en zelfs de strenge Mommsen kon niet nalaten zijn ingenomenheid met dien negentienjarige uit te babbelen. Het premiegeld rammelde in Krapp's zakken : hij ontlastte er zich van op een reis naar Italië en Dalmatië. Toch verdroten hem de advocaten-studiën, en hij werd liever de dichter Arno von Walden dan de advocaat Lorenz Krapp. Want hij had reeds lang verzen ingezonden naar de tijdschriften en telkens werden zijn verzen opgenomen, geprezen en bewonderd. Wat een hoogbegaafde jongen in alle opzichten! Ja, en hij pende ook in-folios na

in-folios vol met schetsen, novellen, geschiedkundige — meest bijbelsche — verhalen en hij maakte een roman uit den tijd der kruisvaarten. Bijna geen dag verliep er dat de post geen handschrift meevoerde naar 't redactiebureel van een of ander tijdschrift. Maar zijn proza leed onder de overhaasting.

De lyrische gewrochten van Arno von Walden zijn betiteld : *Kreuzesblüten* (1900), *Christus* (1903) en *Opferfeuer* (1904). Van deze twee boeken is het tweede veruit het beste : zijn buitengewone kunstwaarde werd aan de vier hoeken van Duitschland door alle recensenten uitgebazuind. Arno zeeg op de knieën en smeekte Christus om ootmoed in die gloriedagen. Want nu zongen honderden Mommsens saam in het machtig loflied, den genialen dichter ter eer. Zelfs Harnack, die bij 't opschrift vermoedde dat « zijn » vak op 't spel was, onderzocht de zaak en zijn wetenschap zoowel als zijn dichterlijkheid waren er door bevredigd.

De machtigste klaroenstooten luidden : grootsche opvatting, heerlijk aanschouwingsvermogen, weidsche beeldenpracht, diepe oorspronkelijkheid.

« De Christus-liederen van Arno von Walden slaan een machtigen klank uit; aangrijpend zijn de prophetische beelden en de mystieke visioenen van dien een-en-twintigjarige, in wiens ziel de vlammende gloed van een goddelijke geestdrift oplaait. De ontaarding en de vervreemding van God, die het droevig kenmerk zijn van onzen tijd, beeldt hij in een meesterlijke, roerende voorstelling uit en plaatst die vóor de oogen van den Verlosser, den Schepper van licht, genade en vrede, die op de wereld wandelt en door de duisternis niet begrepen wordt. Dat vermag hij te doen met al de moderne plastiek, een dichterlijke Max Klinger is hij. Zijn beelden zijn bovenmenschelijk grootsch, geboren uit een wondere verbeelding, en toch is hun eenvoudige, volkomen waarheid opvallend. Zij zullen ons onvergetelijk bijblijven. Dit boek bevat verzen van zulke kracht en klankenvolheid dat de modernen vruchteloos iets ter vergelijking zouden opzoeken. Innig graag wou men den nog oningewijden lezer van dit blad een denkbeeld verschaffen van de hier aanwezige schoonheid en macht; ik citeer niets omdat mijn pen maar gedurig vers na vers, gedicht na gedicht zou afschrijven. » (1)

(1) *Kölnische Volkszeitung*, 1904, nr 334.

Neen, hier was 't geen van die alledaagsche, banale lyriek uit veel godsdienstige tijdschriften, hier was meer dan rijmelarij over God, over onsterfelijkheid, over geluk van den hemel; op von Walden kan de bedoeling niet gericht zijn van een fijn-spreker, dat nl. « onze lieve Heer in 't oordeel strenge rekenschap zal afvragen van het honorarium der gewijde karamelverzen ».

Een Peter de Kluizenaar is hier aan 't werk, tot de geslachten der twintigste eeuw den heiligen kruistocht andermaal predikend; een profeet die zijn ongeloovige tijdgenooten tot erkenning, eerbied en liefde opjaagt jegens den eeuwigen, almachtigen en goeden Christus:

Der auf leuchtenden Wolkenfirnen
Über der Welten Abgrund schreitet,
Über unsere staubigen Stirnen
Seine schimmernden Hände breitet.
Grosser Christus! Schon klingen Lieder,
Künden dich siegend auf Wolken erscheinend;
Und wir sinken erschauend nieder
Selige Häupter gebeugt und weinend!

Het verwondert me hoogst dat onlangs verschenen bloemlezingen niets opnamen uit dezen bundel. terwijl stukken als: *Christus am Lethe, Im Grossstadt'dom, Christi Erntegang, Nietzsche vor Christus, Legende vom Jahre 2000 nach Christus*, tot de beste lyriek behóoren van Jung-Deutschland.

Wat Eichert op von Walden vóórheeft om het intenser hartgevoel, verliest hij om zijn minder phantasierijken geest. En 't mag wel een voornaam eerbewijs heeten dezen jongeling heel ernstig te vergelijken met den maëstro der moderne Duitsche lyriek. Rückert zegt ergens dat « de zee der poëzie veel ruwe steentjes, kiezel en zandkorrels op het strand werpt, maar ook soms lieve pareltjes ». Gewis zijn Arno von Walden's kunstpareltjes onder de liefste van alle.

Daar hebben mijn Warande-lezers de zeven katholieke grooten die ik hun moest voorstellen. 't Zij mij toegelaten in der vlucht nog van eenige *dii minores* te gewagen.

De ouderdom van ANTONIE JÜNGST stemt niet meer met haar naam overeen. Zij is van 1843; de kleine Tepe begon alleen te loopen, toen zij geboren werd. Haar hart is jong gebleven; zij geeft maar aldoor frissche novellen en lyriek

uit. Ik vermeld o. a. *Das Vaterunser* (1892), *Leben und Weben* (1895), *Aus meiner Werkstatt* (1902) : in deze drie boeken ligt rijp en groen. Om dat rijp moest ik Antonie Jüngst hier vernoemen.

CORDULA PEREGRINA (1845) is « in jedem katholischen Blättlein zu finden. » Zij heeft het bijzonder druk met de feestdagen. Rond Kerstmis, Paschen, Sinxen, Allerheiligen, Allerzielen krijgen haar ziel en haar lier chronische beroeringen. Een tiental van haar vroeger verschenen hagiografische en theologische feestliederen zijn niet onbehagelijk. *Was das ewige Licht erzählt* (1885) beleefde verschillende onverbeterde, toch verbeterlijke uitgaven en werd ook in het Nederlandsch vertaald (1). Daar Cordula echter naderhand tegen zooveel pfennige het vers gewerkt heeft, kunt gij zelf raden hoe armtierig het met haar poëzie is omgekomen. Bedroevend is het na zoo'n verwachting: haar lente bloeide heerlijk op en de letter-vrienden waren vol betrouwen op een rijke vrucht. Leider !

Nog minder lof mag betuigd worden aan de dichteressen L. RAFAEL, MARG. MIRBACH en THEKLA SCHNEIDER.

Een oogenblikje oponthoud verdient wel CHRISTOPH FLASKAMP. Bij een kennis van dezen man trachtte ik ingelicht te worden over zijn geboortejaar, doch die kennis wist het niet. En Flaskamp zelf wil het niet zeggen. Dat belangt echter minder aan dan zijn *Frommer Freude voll* (1904). Het rinkelt en klingelt er als een beiaardspel : recht zangerig is de woordmuziek. De gevoelens zijn spontaan uit het hart opgeweld. Een werkje dat men lezen moet als men droef gestemd is om iets van zijn jolige, zondagsche levensblijheid op te vangen. Echte poëzie zonder groote woorden of wijd uitslaande gebaren.

Weeral een vrouw : M. HERBERT (1859). Over haar werd geschreven : « Zij verstaat zooveel aan het dichten als een olifant aan het zingen. » Al noem ik het nu ook zeer onheusch à propos van zoo'n dame uit de hooge wereld er een olifant bij te sleuren, toch is 't geenszins mijn bedoeling haar een vorstin te heeten in het rijk der Muzen. Toch vond een criticus gelegenheid haar, om haar *Einsamkeiten*, met

(1) Van Langenhuysen, Amsterdam, 1895.

Eschenbach te vergelijken. 't Is echter om haar proza dat ze waardeering verdient.

JOHANN ROTHENSTEINER (1860) is pastoor te Fredericktown, in Noord-Amerika. Heden schrijft hij Engelsche verzen en morgen Duitsche. *Hoffnung und Errinnerung* (1903) en *Indianersommer* (1905) verwierven hem in de oude en de nieuwe Wereld een zekere vermaardheid, die toch niet lastig om dragen is.

Harmonievolle weemoedszangen vernamen wij van ARNOLD PISCHINGER (1868) in zijn *Stille Stunden* (1897). Al. Walgrave moet erom geen hartzeer gevoelen : Pischinger zei zelf dat het maar zus en zoo was, en dat meenen we ook, den klank en het verdriet uitgezonderd. De kerel besteedt thans zijn dichtertalent aan vogelstudiën : *Der Vogelgesang bei den griechischen Dichtern des klassischen Altertums*, *Der Vogelzug*, *Das Vogelnest*, enz. De vogels zijn dichterlijke beestjes.

NICOLAUS WELTER (1871) staat best bekend om zijn werken over de Felibers. Verdienstelijk is hij nochtans als dichter ook. In het eeuwjaar openbaarde hij zijn lyrische begaafdheid met *Aus alten Tagen*, en *Frühlichter* bewezen in 1903 dat hij ze nog ongeschonden bewaard had.

> « Niemand — als we Liliencron verzwijgen — beschikt als hij over den echten volkstoon in ballade en romance, zonder echter eens in 't lage of smakelooze te vervallen. » (1)

Het Duitsche volk bidde opdat hij lang leve en zijn voortreffelijk dichtertalent niet begrave.

Enkele maanden jonger is ANSGAR PÖLLMANN, O. S. B. Hij is hoofdopsteller van *Gottesminne, Monatschrift für religiöse Dichtkunst*. Ik hoop dat hij eens onder de eerste lyriekers van zijn vaderland zal geteld worden : dat blijkt me zeer waarschijnlijk uit zijn bundel : *Sonnenschein*, (1902). Door oefening zal zijn techniek leniger worden ; de gedichten die hij onlangs in tijdschriften publiceerde, getuigen van vordering. De kunst is hem heilig en zijn liederen dierbaarder dan 't leven :

(1) RAYMUND MAURER. *Meine lyrischen Zeitgenossen. Eine literar geschichtliche Studie über die katholische Lyrik der Gegenwart*. Augsburg, Theodor Lampart, 1903.

Nimm mir der Augen strahlenden Schein,
Wirf meines Leibes Leben darnieder,
Und verlange was immer Dein :
Aber lasse mir meine Lieder !

Wenn Du die morsche Mühle stillst,
Dass das Rad nicht mehr hin und wieder —
O wie bitter ! Doch wie Du willst :
Aber lasse mir meine Lieder!

Alles änderst Du droben ja
In der Liebe goldnem Gefieder,
Dass wir vergessen, was hier geschah :
Aber lasse mir meine Lieder!

Ik vestig de aandacht op dien kloosterling en zijn maandblad.

LAURENZ KIESGEN (1869), ANTON MÜLLER (Br. Willram) (1870), ANTON ISEKE (1871) en ERNST HUHN (1872) mogen zich insgelijks het « Anch' io son pittore » toeeigenen. Had Coreggio een bescheiden hoedanigheidswoordje in zijn spreuk ingelascht, dan zouden zij moeten zwijgen. Nu kan die geringe voldoening hun niet verboden worden. Ik verheug er mij om, des te meer daar het vijftal niet te pas en te onpas rijmt : zij dichten maar als hun vingertoppen gloeien.

De naam: RENÉ SCHICKELE is gekend als Kwaepenninck. Wie Schickele is, weet geen mensch te ontsluieren : die zaak blijft duister als zijn « Sommernächte » (1899). Tot nog toe bad men in Duitschland den traditionneelen Vaderons, gelijk Christus hem had opgesteld, maar Schickele bad op een heel andere wijze : hij was erg boos op die oude formulen, die « usu vilescunt ». Toch bad hij anders godvruchtig. Maar over 't algemeen was hij toch niet welkom. Zijn verzen werden gescholden « wirre, marktschreierische, pathologische, impressionistische, naturburschenhafte Schickelesche Poesie ». Och ja, zij hadden gelijk het Vaderons te prevelen zooals voorheen...

FRIEDRICH CASTELLE (1879) heeft talent. *Vom Leben und Lieben* (1903) is lang niet onbeduidend, ofschoon dit niet kan gelegd worden bij een mooi boekje van PHILIPP WITKOP (1880), nl. bij *Ein Liebeslied und andere Gedichte* (1901), dat niet zonder reden levendig werd toegejuicht. Witkop

was Witkop en niemand anders; opvatting, gevoel, uitwerking, alles was uitsluitend van Witkop. Een persoonlijk, oorspronkelijk talent. Een letterkundig self-made-man die zonder behulp van gidsen alleen den gevaarlijken dichterberg was opgestegen. Hij dichtte over de lente:

REIFE

Die flatternden Blüten flüchten,
Der König Sommer rückt an.
Und mit den Ahren und Früchten
Reifen auch wir heran.

Wir haben uns durchgerungen
Trotz Frost und Sturm und Wind.
Wir haben die Feinde bezwungen
Die in uns und um uns sind.

Nun will uns ein Friede krönen,
Der ist so reif und rein.
Ein grosses, stilles Versöhnen
Zieht in uns ein.

Rings ist ein Duft wie im Maien,
In Sonne liegt Flur und Feld —
Verstehen und Verzeihen
Das ist der Sinn der Welt.

Mogen zijn taalgenooten de handen tot hem niet uitgesteken houden? Witkop kan en zal hun veel schoons toewerpen.

F. X. Schrönghammer (1881) mag gerust nog bundeltjes uitgeven als *Fern und leise* (1904). Tot den Benjamin der bende Seb. Ausshart (1883) roepen we: macte animo, gij zult groot groeien als uw oudere broeders, de dichters groeien heel 't leven door!

Hier staken we maar best. Toen we in Januari ll. de kunstgalerij der on-katholieke modernen verlieten, waren we bijster en vermoeid als na een lastige dagreis te voet door de bergen. Toen we ons bij 't uitgaan eens omkeerden, zagen we ook duidelijk op de poort: Lasciate ogni speranza voi che intrate. Maar uit het gezelschap der katholieke Duitsche lyriekers komen we terug, verkwikt naar hart en geest.

Mochten zij het zoo volhouden in sterkende eendracht! Dan zouden zij oneindig veel goed teweegbrengen: dan zouden hun tijdschriften *Dichterstimmen der Gegenwart*, *Die Warte*, *Der Gral*, *Gottesminne*, *Hochland*, die reeds tamelijk verspreid zijn — *Hochland* heeft een oplage van 9600 n[rs] — machtiger worden dan deze der andersgezinden.

Zoo trekt het geestdriftig leger der katholieke dichters, onder het geleide van generaal Tepe, uit op verovering van de gedachten. De bannieren wapperen in den wind, de klaroenen blazen en over de velden helmt de hoopkreet van hun makker Franz Eichert:

Dann wird in deutschen Landen sein
Ein Gott, ein Glaube und ein Lied.

GABRIËL VERBORGHT.

OVER LETTERKUNDE

Ik gis dat de heeren Coopman en Scharpé, die 't op zich namen, de eer der Vlaamsche Letteren sedert 1830 te wreken op de *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* van Jan ten Brink, en die zich kweten van hun taak — van de drie vierden althans — met een smaak zoo zuiver als hun kritisch geweten; — ik gis dat ze moeite gaan hebben om een zeker schrijver te voegen in de gelederen, die op den heirweg van kleinere en grootere kunstveroveringen per groepen gaan achter Conscience, Ledeganck, Van Beers, Tony, De Cort, Gezelle, Rodenbach, Buysse, Streuvels, Van de Woestijne... Ondanks veel scherpe schakeeringen, en hoe groot ook een ontwikkeling onze Vlaamsche woordkunst sedert vijftig jaren mocht beleven — toch liggen in allen gemeenschappelijke trekken van Vlaamsche kracht, van Vlaamschen zwier, van Vlaamsche rondheid, van Vlaamschen kleurenzin, van Vlaamsche bruuske, brute natuurlijkheid, (en daarom juist van Vlaamsche volsap- en volbloedigheid) van Vlaamsche jongens-lol bij 't volk, in plaats van staag ontbrekende fijne puntigheid, om te dekken zoolang als 't kan den trek naar 't weemoedige bij 't dieper inkijken van zichzelf en van anderen. Enkel de laatste van de leiders-reeks doet in zijn meest bewerkte kunst — die niet zijn beste is — zichzelf een tegennatuurlijk geweld aan om onder een schijn van uitheemsche ziekelijkheid zijn eigen dieperen gezond-Vlaamschen aanleg, zoowel als dien der meeste Vlaamsche lezers, te bevreemden. Maar die past er toch bij als de gewilde uitzondering op den ongewilden regel.

Een ander gaat van nature, van vast ingeboren streving, bepaald in tegen den algemeenen aard onzer Vlaamsche literatuur; en 't is met dien dat een kritisch rangschikker last zal hebben : die alleenlooper heet Om. K. De Laey.

Uit honderden op straat kunt ge hem kennen van ver : traag loeft hij voort, met zijn handen ineen op zijn onderrug, en een eend-achtigen achterzwaai in zijn stap : 't kan hem allemaal niks schelen, en komt hij er vandaag niet dan is 't morgen. Wees intusschen zeker : als hij thuis belandt, is zijn eerste werk, aan zijn schrijftafel een versch-opgedaan type te schetsen, of een nieuw-berijmden inval op te teekenen, of een beschouwing neer te schrijven die hij nu voorgoed heeft doordiept.

Kent ge Maeterlinck? Leg beider portretten eens nevenmekaar. Ze zijn treffend van gelijkenis: voorhoofd-, mond- en kinnetrekken. Laat mij toe dit zoo maar als *curiosum* te zeggen. 'k Wil uit die toevallige speling der natuur aan de oppervlakte, geen broederschap naar den geest zoeken op te maken; al mochten beider kunstbegrippen niet zoo ver van malkander liggen dan men vooreerst zou vermoeden.

Maeterlinck, minder uit aristocratischen waan dan uit wijsgeerige huldiging van Nietzschiaansche begrippen wellicht, heeft zich uiterlijk heel en al ontvlaamscht. Zijn genie is gekonfijt in bewondering voor de Latijnsche beschaving, in haar verfijning en in haar ontaarding, gelijk ze zich uit te Parijs; wijl toch de innigste raskern Germaansch is gebleven: onverzadelijke drift naar het raadselachtige, naar het groot-geheimzinnige. Hij is geworden de gemaniëreerd-mystieke bij uitnemendheid; een dandy-mediteerende ziel, vindend zijn innigst genot in de verlangens naar 't oneindige, maar niet kunnende weerstaan de verleiding om de salon-dames en de smart-snobs te behagen.

Niet aldus de Laey: Met dezelfde zuidergezinde geestesgesteldheid is hij Vlaming gebleven, wonend in 't hart van Vlaanderen, verkleefd aan 't groote Vlaanderen, lijdend mee met het verdrukte Vlaanderen, en hopend op een herrijzend Vlaanderen. En toch ook zijn hoofd is doordeesemd met Zuider-beschaving; niet met de verbastering van 't Fransch Latinism, maar met het fijne humanism, zooals onze beste zeventiende-eeuwers dat genoten. Niet de alleen-zaligmakende Renaissance-leer, maar vóór alles de uitspanning-fijnproeverij van een scherpkijkenden geest, die te veel in de wereld ontwaart dat hem kwetst en hem pijn doet om bij de Ouden geen troostende verpoozing te zoeken; vooral bij Horatius, want zijn humanism helt veel meer, juist lijk dat onzer vaderen, naar Rome dan naar Griekenland; — bij Horatius vooral, zeg ik, maar evenzeer bij zijn geniaal zeventiend-eeuwsch kind naar den geest: la Fontaine.

Een goed Vlaamsch hart, ja, die de Laey; maar daarop is geënt een Latijnsch-Fransche geest; en zoo staat hij eenig thans onder onze dichters en schrijvers. Gevoel heeft hij meer dan genoeg. Hij heeft geen moeite om het u in *Hardenburg* te bewijzen — maar in zijn drie bundels: *Ook Verzen, Van te Lande* en *Bespiegelingen*, duwt hij moedwillig zijn aandoening naar onder, en hij laat bovendrijven zijn pittig-sparkelend vernuft, zijn humor; geen Vlaamsche boert, jolig-malsch, breed uitschaterend in onbezonnen joeling, maar verfijnde Romeinsche zetten, gekeurijkten geest dien hij zelfs niet kan doen gelden in 't Vlaamsch, waarvoor hij noodig heeft zijn Latijnsche spreuken, die hij — dit is veelal 't geheim van zijn scherts, — haar oud-

ernstig midden uitrukt om haar eerbiedwaardige wijsheid te plakken op een gek-banalen toestand, waarbij ze passen als een toga bij een slaapmuts. Overigens, geen persoon of geval, hoe deftig of plechtig ook, waaraan de Laey met een fijn-gemikten draai geen kant vindt, die hem wijsgeerig-genoeglijk stil glimgrimlachen doet om der menschen verwaande dwaasheid.

Zoek in de *Bespiegelingen* (1) evenmin als in de vorige bundeltjes hoogere poëzie : geen wervelwinden van beeldende passie, die u optillen en u voeren door de ruimten ; zoek hier guitige menschenwijsheid op rijm, geestige invallen van den scherpen opmerker de Laey, die de menschenkinderen rangschikt in foppers en gefopten, maar die zelf te goed is om fopper te spelen en tevens klaar bewijst dat hij niet van de stof is om gefopte te wezen. De erts van zijn moraliseerende wijsbegeerte slaat hij met één kunstigen hamerslag tot muntstukken van mnemonische verzen ; de erfenis van Horatius en la Fontaine maakt hij vruchtbaar voor heden, met er in te blazen den geest waarmee Alphonse Karr zijn *Guêpes* schreef, maar opgesmukt met de rijmen-verrassingen van een Coppée of zelfs van den virtuoos de Banville.

Om dit alles te zamen meenen sommigen dat de Laey als een sceptieker wil gelden. Dat is een zeer oppervlakkige meening, die één enkel vers als zijn *Onze Vader* al in duigen moest slaan. Maar dit is waar : dat hij volstrekt geen vertoon wil maken met zijn innigste wezen, dat hij zeer noode brengt aan de oppervlakte, in 't zicht van de menschen, de gevoelens die hij kweekt diep in zich ; en zoo komt het — 't is immers een doenwijze zoo eerbiedwaardig als een andere — dat hij zich met scepticisme omgordt als met een schild tegen de nuchtere zelfzucht van de menschen, die geen dichters zijn. Achter al zijn verzen staat de Laey met dienzelfden stillen glimlach, en een trek van schamperheid daaronder, dien hij toch niet verhelen kan : een melancholieker die voor 't publiek lichtzinnig wil zijn.

Anders is de Laey als hij, in plaats van zelf op te treden, zijn tooneelpersonen laat spreken. Hoe hij dat kan, mochten onlangs nog de lezers van *Vlaanderen* waardeeren. In 't Meinummer inderdaad liet hij *Hardenburg* drukken. In dit drama, zoowel als in zijn vroeger *Falco*, geeft de Laey, naar ik meen, veel echter, veel oprechter, veel voller, veel vollediger kunst dan die der *Bespiegelingen*. Daar zijn 't ondeugende zijscheutjes en snoeisprietjes ; hier staat de volle boom. Wel is het dezelfde de Laey met zijn fijnen geest en zijn onverbeterlijke neiging tot

(1) *Bespiegelingen*, Victor Delille, Maldeghem, 1907.

spotten, soms ook tot persifleeren, wel blijft men gewaar worden dat hij niets liever doet dan knettervuurtjes te lossen van Attisch zout, maar 't geen elders diep werd naar onder gestooten, « kwelmt » hier ongedwongen en vrij naar omhoog : er is warmte in dit stuk, er zindert gevoel doorheen; bijwijlen zelfs laait er drift en gloeit er hartstocht.

't Stuk veraanschouwelijkt de inneming van Hardenburg door 't Fransche leger. 't Is aangevoerd door Philips van Crèvecœur. Hem staat terzij Hugo van Grevelingen, met min edele bedoelingen : Hij wil in Hardenburg de burggravin-weduwe Linda veroveren. Die wordt beschermd door hopman Fouquet en door Broederlam, straks nog prior-kluizenaar in St-Bertijn en thans door 't benarde Hardenburg tot ruwaard uitgeroepen. Dat kan de leekebroeder Maarten Vos niet kroppen : Hij zal Hardenburg verraden aan Crèvecœur, om zich op Broederlam te wreken. En Hardenburg wordt ingenomen.

Als drama is *Hardenburg* ongelijk: het stuk staat scheef; het zwaartepunt ligt al te ver naar achter. Er is zoo veel handeling in de laatste twee bedrijven dat de kleine omlijstingen er onder bersten, en uit het eerste bedrijf is ze als uit een hoogvlakvacuum weggespoeld. Aan een bijna algemeene fout in 't Nederlandsche drama is ook in zijn expositio de Laey niet ontsnapt : De zielen leggen voor malkaar en voor de hoorders hun incognito af al sprekend uit *stilstaande*, in plaats van *bewegende*, lichamen ; en hier komt voor de Laey nog bij dat hij in dat eerste bedrijf zijn behagen in 't geestige van woord en wederwoord volstrekt heeft willen botvieren : dat is dialectische kunst veel meer dan pathetische : en dat is voor een drama verkeerd. Verder heeft stellig elke persoon bij de Laey bepaald zijn eigen karakter, en de *omstandigheden* om dat te doen gelden zijn gekozen met fijnzinnig overleg. Maar uit ieders woorden is dat minder te merken. Die menschen spreken allen dezelfde taal, fel Shakespeariaansch gekleurd, met zoo'n overvloed van beelden dat men ze bezwaarlijk bijhouden kan, ook bij langzame lezing. Daarbij missen die beelden veelal onmiddelbaarheid, om niet te zeggen dat ze lijden aan gezochtheid, aan 't geen men heette euphuisme in Shakespeare's tijd.

« Dus ge scheurt lichtzinnig den wimpel mijner min tot flarden ! »

Zoo spreekt Grevelingen tot Lina.

En dit is de verwensching van Maarten Vos, ten overstaan van Hardenburg's boeren-burgers :

En dat des Ruwaarts hoogmoed en z'n helsche dwangjuk,
't Gezwets der Patriciers, hun bloodheid en verraad

In uw verbolgen geest onslijtlijk prente slaan
Gelijk de munteschroef, op witte zilverlingen!

Elders nog vermeit zich de Laey's geest, bij gebrek aan echt-doorvoelde beeldspraak, in marivaudage.

Dat is de kleine kant van dit dramatisch werk maar er is ook een groote. En dit vooreerst : het stuk schijnt wel een poging om Shakespeariaansch-romantische vondsten en verzen te doen passen in een klassiek raam : zooveel mogelijk vereenvoudigde handeling, geregeld, gemeten, geleidelijk verloop der gebeurtenissen. Die poging, hoewel niet volop geslaagd, mag wel groot heeten. In zijn geheel is dit stuk inderdaad een machtige bezwering van onzen Vlaamschen ouden tijd, een schitterende kinematographie van de *Flandria illustrata.* Broederlam, Maarten Vos en Fouquet : die zulke figuren schept, kan gerust zijn voor de toekomst van zijn letterkundigen naam. Die Fouquet, al is 't maar even een schets, moet niet beschaamd staan nevens den kostelijken Flambeau uit *l'Aiglon.*

En wat een kunst van beschrijving-intermezzo's! Niemand te onzent kan etsen als de Laey ; niemand kan als hij door 't oude Vlaanderen kuieren, al « flaneerend op koper » lijk de Grieksch-geestdriftige Vosmaer dat heette. En laast ge in die bijtende lijnen ooit machtiger suggestie-verzen dan :

De sterren duiklen weg. Het Oosten wordt te blaken,
Er loopt 'n lichte griesling langs de donker daken.
O makkers, 't blij gejuich der zege dempe uw leed.
En dat noch hinderlaag, noch schrik, noch onheilskreet,
Noch kwade raad uw vroeden krijgerszin bedwelmen!
Ik zie op 't glinstrend bolrond uwer stalen helmen
De sprankenspeling warlen van den gulden dag.
De groote zon verrijst en maant ons tot den slag.
We dulden niemands juk en haten slavenbanden.
En ja, de dood — scherprechter Gods — met kille handen,
Als hij een onzer grijpt en van de wereld scheidt,
Verschaft hem rust en heldenroem in eeuwigheid!

Voor deze verzen geef ik 't heele bundeltje *Bespiegelingen* te pande ; hoewel toch niemand anders dan de schrijver van dit bundeltje ons op het tooneel verrassen kan met verbazend rake zetten als :

't Gevaar beloert alleen de *nuchter* soldeniers,
En daarom is een zuip soms beter dan een schild.

We mogen van Hardenburg niet heen, zonder ons een vraagje omtrent Grevelingen te veroorloven. Wij eischen geen straf op de misdaad als een proef op de som, maar wij kunnen hem in het 3e bedrijf niet meer aanvaarden als een dramatisch

persoon. Waarom komt er daar niet wat meer terecht van zijn daden of zijn inzichten?

Ten slotte is dit stuk een flink bewijs van de Laey's veelzijdigheid. Eenieder erkent in hem een sterk afgeteekende persoonlijkheid, iemand die op zeer eigen wijze zegt hoe hij de dingen ziet. Inderdaad, in plaats van er een dichterlijk waas om te doen, stroopt hij er al 't zinsbedrog af. Maar wie, op grond van zijn ander werk, mocht meenen dat deze dichter de dingen te weinig voelt, zal zijn meening wijzigen na de lezing van *Hardenburg*.

* * *

Een scherper waarnemer nog dan de Laey, maar veel minder aristocratisch van aanleg en voorkomen, en een veel minder ingewikkelde natuur, is M. J. BRUSSE, de beroemde schrijver van *Boefje*, die thans zijn uitbundig lettergeluk waagt aan *Landlooperij* (1) en nog veel meer aan *Zeeschuimerij*, hoewel de titel van 't boek daarvan niet gewaagt.

Toon, die geen werk vond en met vrouw en kinderen honger leed, komt Brusse vinden op het kantoor van *de Nieuwe Rotterdammer*, en ze trekken er samen op uit : veertien dagen op stroopers- en schooiers-ravot. En Brusse houdt zijn dagboek : van Rotterdam met de nachtboot naar den Helder, van daaruit met een « scharrelvlet » op zee, dan trots alle « kattebeiers » van heel Noord-Holland op nachtelijken hazen-en-konijnen-strooptocht, dan weer op haringtrek, dan weer aan 't strand op een « aas »-partij en een « strandjutters »-uitstap, en eindelijk, onder 't hoogste maagalarm per bedelstaf terug naar huis.

Een bliksemsche schrijver,de Brusse van dit dagboek! Zeven grootere en kleinere schetsen, en alle op gevaar af van herhaling en eentonigheid voor ieder ander artist met de pen, alle even fonkel-frisch, even gezond-verrassend, even kloek-volgehouden, even onuitputtelijk-vaardig, even top-raak. Hij is letterlijk op strooptocht gegaan in een nieuw kunstveld door hem ontdekt, en hij heeft alles, álles heeft hij ontstolen aan de arme, ruwe, woeste natuur, in al haar ellende voor den kunstenaar zoo schattig rijk. Vraag hier niet naar orde, naar gewikte en gewogen schikking, naar gelikte en gevijlde kunstproza-bladzijden, áf naar al de eischen van 't nieuwmodisch-schroomvallig artistengeweten. Hij geeft u een eerste geut, eerlijk-oprecht zonder nalezing, 't geen hij vluchtig met potlood heeft gepoot op

(1) *Landlooperij*, door M. J. BRUSSE. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1907, 412 blz. Pr. 1,75 fr.

zijn agenda-vliegpapiertjes onderweg. Hij smijt op uw leestafel de erts van zijn kunst, in ruwe bonken, hoop-over-hul, zooals hij ze uit zijn rijk talent heeft opgedolven,in een veertien-dagen-lange onafgebroken scheppingskoorts. Hij wilde: en al wat er uitkwam was ware kunsterts, met grootere en met kleinere brokken, maar alles echt.

En hoe Brusse schrijven kan! Leg zijn boek eens neven dat van Canter (1), gelijkaardig van vinding met het zijne. En gij zult geen uitroepingsteekens genoeg hebben voor Brusse's stijlleer-kracht. Een klip ligt er bij zijn virtuositeit : het ál te photografische en phonografische van de opname, te groote vaardigheid die zich maar voortrept, hoewel de kunstenaar zijn ziel een dutje voelt doen. Maar wat een pracht als ze weer voor goed ontwaakt! Dan rijzen voor ons de figuren van Brusse zelf, met zijn fijne menschheid in een dierenhuid, en al die andere heerlijke natuur-beesten : Toon en Dirk en Opa en den Mottige, en als tegenstelling, de candidaat-notaris, die schooier geworden was. Wat een humor in die waarheid en in dien eenvoud wat een dramatische kracht! Voorwaar, Justus, onze goede Justus van Maurik is juist in tijds heengegaan.

Nu moet ik toch ook uit dit boekje iets aanhalen, van elks wat :

De stroopers hebben hazen geschoten :

« Vuile schuimer, schoot Piet het beestje uit, dat angstig opzag met pijnflauwe oogen — vuile doerak, waar is jou maat, hè? ja, kreng, jij weet 't... Alla fort, gaat 'm zoeke !

« En (Piet) zette den haas op z'n voorste pooten, hield de bloedende achterbeenen stijf in z'n hand, en liet 't stervende dier zóó loopen door 't veld, en telkens klonken door de stilte z'n woedende vloeken tegen 't beestje dat voortging, weer even neerzwijmde, overeind werd gerukt, kris en door 't land heen.....

Dirk liep er achter, krimpend van 't lachen, tot ze opeens 't samen vloekend uitbrulden van blijde verbazing: 't stervende haasje had hen gebracht op 'n ruig polletje waar z'n wijfje dood lag. En toen namen ze woest van blijdschap, 't mannetje op, en legden z'n pootjes omhelzend om den nek van 't wijfje, en ze duwden de kopjes tegen elkaar, « om afscheid te zoenen. » Maar Toon sprong er woedende bij, rukte 't stervende dier los en gaf 't den genadeslag met Dirk's knuppel. »

Lach niet met hem die hier eventjes zijn oogen afveegt.

— Brusse, bij 't zien van de jutters op zee :

« De wind over zee is hun adem, de golfslag hun heftige polsslag. Die verraderig woelende plas met z'n kusten en

(1) B. CANTER : *Veertien dagen Bedelaar,* 3e druk, Rotterdam, W. L. & J. Brusse, 1907.

platen en banken en eilanden, daar is hun akker, hun jachtveld, hun karwei, hun element, hun kerk waar ze soms op eenmaal gaan bidden en psalmen zingen, en, veelal, hun graf. 't Barste avontuur in donkere stormnachten is immers de lust van die ruige krachtkerels, die zoo rap zijn en zoo pootig sterk, zoo taai en zoo sluw in hun gappige listen als roofdieren: even wreed ook voor zichzelf en voor anderen die hun in den weg mochten komen bij 't hartstochtelijk bevechten van den buit. Want ze zijn zonder eenige beschaafde-menschen-moraal...

Maar toch: ook zoo heldhaftig en onversaagd — hoog uit bóven diezelfde beschaafde-menschen-moraal — als 't gaat om een leven te redden. Dan wagen zich die woeste kerels, als duivels durven ze 't met hun nietige menschenkracht stoutweg aan te binden tegen 'n brieschenden oceaan en een vliegenden storm, de tanden nijdig-gebeten, de handen geklauwd, hun koppige koppen onstuimig in de vlagen geduwd. »

Nu zijn ze beiden op aftocht Brusse en Toon, en ze zijn venters met speelfluitjes geworden:

« Nou » — zei Toon — « dan 's 't net goed dat je mijn het ontmoet... want 'k heb hier in me mars 'n fijn kedo voor jou zoontje... » Hij hield 't paard ho aan de teugels, zette z'n valies op den grond voor den glunderen vader... en begon toen z'n waar uit te pakken. Met koddigen ernst haalde hij er stuk voor stuk uit; liet de orgeltjes snerpen, tokkelde gebarste geluidjes, die je haast niet kon hooren in 't gebries van den wind, uit viooltjes en harpen; toeterde 'n taptoe door de fluiten, zoo jolig, dat ie er zelf plezier in ging krijgen, en telkens weer 'n nieuw moppie probeerde... En in 't volle zonlicht glom 't verguld of 't goud was, en de verlegen verf kreeg zelfs nog weer glansjes. Wijdbeens stond de boerenjongen d'r bij, wel bekoord door de dingen, maar z'n gezicht toch erg onverschillig gehouden... en na 'n heele poos, schudde nie ineens alle kans af... « Bé je mal man, denk ie, da 'k daar wat van kóóp? » — zei ie, ontstemd bij de loutere gedachte: « Wat-moet zoo'n kind van één dag met zukke instrumente beginne? »

« Wel » — zei Toon ernstig — « as ie zuigt, an ze moesie, kan ie óók an zoo'n mondorgel zuige... en dan zal je 'm 's zien lache, as ie meziek in plaas melk krijgt in ze snoetje... Maar hou je geld bij je, de koopman het meer... Dat hier verkoop ik alléén aan ééndaagsche jonges; as ze ouwer benne, kanne ze 't belam niet eens van me krijge... Dat wordt in de fabrieke enkel voor eendaagsche kinders gemaakt... Kijk 'r is hier... » Heel teer nam ie 'n harmoniekaatje tusschen z'n reuzige handen. Z'n pinken konden niet eens in de lussen... En met 'n zoet-streelend lachje van 'n moeder die 'r zuigeling liefkoost, vertoonde nie, hoe je niet eens hoeft te duwen, en dat 't tóch al meziek geeft...

Zoo kreeg ie 't boertje te pakken... Hij lijmde 'm verder door te zeggen, dat er niks beter is voor 'n kind z'n verstandje en ook voor ze tandjes, dan zoo'n zuchie meziek... En as 't dat met de moedermelk in kreeg, werd ie later 'n groot muzekant... hie viel dood, as 't niet waar was.

Toen pakte nie 't ding precieus in 'n krantje legde 't op den wagen, zei hort tegen 't paard... « Zoo rij 'k 't je op de koop toe ná huis... Dertig cente, meheer. »

Die zich verstokt de Hollanders dor flegmatisch te heeten, zal 't wel van hooren zeggen hebben uit grootvaders-theekopjes-tijd !

En wilt ge van dichterbij Brusse's werkwijze volgen : Lees om de twee-drie dagen zijn rubriek *Onder de Menschen* in de *Nieuwe Rotterdammer*, waarin hij 't voor 't oogenblik heeft over *Korrepikkers*; en waarin hij voor korten tijd zijn *Landlooperij* ten beste gaf. En overweeg daarbij wat hij eenmaal schreef aan een vriend :

« Ik vind dat een journalist de dingen, die hij bijwoont, aan het publiek moet laten zien, laten voelen, ruiken en hooren, zoo scherp mogelijk, alsof zij er zelf bij zijn als ze lezen. Daar doe ik mijn best voor; ik ga, net als een schilder, met mijn schetsboek er op uit, 't leven in, en liefst neem ik de fonograaf mee... Maar je kunt niet eeuwig raak zeggen met woorden, omdat de tijd je te kort is aangemeten. En toch ook weer doet die jacht soms mee ; schrijf je in den trein, in een druk café, in de herrie van een telegraafkantoor of in je rijtuig achter den Koninginnestoet aan, in een automobiel zelfs, of maar even op een stoep in een stil straatje je levendigste werk. »

Stellig, dat werk schept ge niet om de eeuwen te trotseeren, zoo levert ge geen gedegen meesterstukken van hoogere letterkunde; maar in 't lichtere vak waaraan Brusse meedoet — laat ik het maar noemen : de conversatiekunst — daarin is hij een volleerde meester.

En dan hebt ge nog in Holland : Netscher en Wagenvoort, en Coenen en Van Hulzen, en de Meester en Quérido, en Van Nouhuys en Van Nievelt : allemaal journalisten.

Zoek maar met Diogenes' lantaarn een Belgisch dagbladschrijver van dat slag!

* * *

Nu moest ik u nog 't een en 't ander meedeelen over 't jongste werk van Retté, Clara Viebig, Spitteler en Shaw, maar dat is voor den volgenden keer, als 't God belieft, want de dooden verdringen weer eens de levenden.

* * *

De laatste uit den romantiekers-tijd van Beets-Bosboom-Kneppelhout-Potgieter is nu, na Schimmel, ook weg : Lodewijk

MULDER stierf in Mei 1907, 85 jaar oud. De volksjongen deed zijn studies aan de Militaire Academie te Breda, en werd tweede luitenant en leeraar in de vaderlandsche en algemeene geschiedenis aan de eigenste school waar hij vroeger student was. In 1897 verscheen de 13e druk van zijn *Vaderlandsche*, en in 1895 de 12e druk van zijn *Algemeene Geschiedenis*. In 1868 werd Mulder inspecteur van 't lager onderwijs te Utrecht. In '72 nam hij zijn ontslag, en leefde sedert op rustgeld te 's-Gravenhage.

Van zijn jeugd af besteedde Mulder de uren die hij uitsparen kon aan de literatuur. In velerhande lettersoorten beproefde hij zijn kunst en in even vele slaagde hij.

In 1896 schreef hij *Jan Faessen*, een historischen roman over den moordaanslag op prins Maurits, die veel ernstiger en blijvender verdienste heeft dan in 1904 voor de 7e maal herdrukt te zijn geweest. Hij had ook flinke voorstudie gemaakt :

In 1859 moest hij naar 't Ministerie van Oorlog om er het *Journaal van Duyck* uit te geven ; — Duyck die een dagboek had gehouden van Prins Maurits' krijgsverrichtingen binnen de jaren 1591-1602.

Af en toe gaf hij zijn geestige schetsen en zetten in de *Nederlandsche Spectator*, dien hij met den ouden heer Smits, zijn vriend totterdood, in 1860 had gesticht. Wat al humor hebben die beiden in hun kostelijke « afdrukken van indrukken » uitgegoten over de mode-gekheden van hun tijd !

Mulder's naam werd vooral mondsgemeen om 't geestige blijspel dat hij liet opvoeren in 1880 : *De Kiesvereeniging te Stellendijk*, en 't welk bewijst dat het er in Holland al zoo koddig-kuiperig toegaat als bij ons. 't Puike stuk van Joh. De Koo : *De Kandidatuur van Bommel* (1898) over gelijkaardige toestanden, heeft zijn voorganger niet in de schaduw gesteld.

Een paar proefjes van Mulder's Spectators-kunst mogen hier wel ingelascht : Luister hoe de geestige romantieker een onzer modernen heeft gezien :

« En een man ging voor ons uit, en de geest zeide :
Zie dat is een model-exemplaar, een neurasthenisch auteur, wegzielend in twee stemmingsstroomen : nu eens Schopenhauersch-fin-de siècle-naturalistisch, dan weer etherisch-symbolistisch-incompréhensibilistisch. Let op den afwisselenden stijl van zijn gang : nu eens sleepstappend en als gedachtendervend, voortschoppend de kraakratelende kiezelsteenen, dan weer triptrappelend en kwikzilverend langs het lange, lange pad naar het kerkhof. Want hij lijdt aan donkerfluweelpaarsche waanzin met scherpe kantlichten. Hij had zijne laatste hersensecretie aangeboden aan den Nieuwsten Gids, die zijn stuk met liefde geplaatst heeft, het aanvullende met een uitgezochte reeks van scheldwoorden aan 't

adres van den auteur, omdat de redactie beweert, dat hij Gorter en van Eeden niet genoeg had uitgescholden. En nu, onder den indruk van deze welverdiende kastijding, scharrelschuifelt hij daarheen, aan revolverwanhoop ten prooi. Zijn hoed, dien hij vroeger zoo zwierig met een-'t-kan-me-geen-bliksem-schelen-d-gebaar op zijn kringel-krullende lokken kon slingeren, hangt nu met doffe lijkwâ-vaalheid over zijn haren, die een vage grisaille-kleur hebben aangenomen als sneeuwachtig roet, waarvan de harmonie in de ziel van den aanschouwer vibreert als een opgelost mol-akkoord, samensmeltend het verleden met de toekomst. Zijn houding is decadent; de klank van zijn stem is groenachtig zuur en driehoekig...

En mijne ziel was innig verblijd bij het vooruitzicht, dat welhaast alle auteurs zouden zijn als deze en hunne werken naar advenant.»

't Zou zonde zijn Mulder te begraven zonder hem nog eens voor zijn « sonnet »-betoog in 't bijzonder te bedanken :

« Het schrijven van sonnetten lijkt veel zwaarder dan 't werklijk is, mits men zich maar niet door 't gareel van rijm en maat laat dwingen; woord en denkbeeld, vorm en zin slechts naar den aard der mode, die heerscht, behandeld met een soort van schrikkelijke diepzinnigheid, als ware de roepstem van Swedenborg opnieuw gehoord, om zijn mystiek, die nu al raar en raarder begon te worden, weer te doen herleven. Of — wat ook gaat — bestudeer eerst (in zoover men het vatten kan) wat Schopenhauer zegt en weef uit louter pessimisme uw stof; maar zorg dat gij, liefst met de vreemdste termen, in veertien regels twintig raadsels legt....

... Maar ik bemerk dat ik van het sonnet in het algemeen ben afgeweken en eigenlijk ben ik het bewijs nog schuldig van de stoute bewering, waarmede ik dit schrijven begon, namelijk dat het maken van een sonnet zoo heel moeilijk niet is, als men maar de weinige regels in acht neemt, die ik daarbij heb aangegeven. Wilt gij het bewijs? Ziedaar : Gij hebt de beschouwing misschien gehouden voor proza, en niet eens voor heel mooi proza. Mis gezien. 't Is een sonnet, en wel volgens de nieuwste methode. Oordeel zelf — ik schrijf mijn begin letterlijk over :

Het schrijven van sonnetten lijkt veel zwaarder
Dan 't werklijk is, mits men zich maar niet door 't
Gareel van rijm en maat laat dwingen ; woord
En denkbeeld, vorm en zin slechts naar den aard der

Mode, die heerscht, behandeld met een soort
Van schriklijke diepzinnigheid, als waar' de r
Oepstem van Swedenborgh op nieuw gehoord,
Om zijn mystiek, die nu al raar en raarder

Begon te worden, weer te doen herleven. Of —
Wat ook gaat — bestudeer eerst (in zoover men
Het vatten kan) wat Schopenhauer zegt

En weef uit louter pessimisme uw stof;
Maar zorg, dat gij, liefst met de vreemdste termen,
In veertien regels twintig raadsels legt.

Is dat geen sonnet? Quod erat demonstrandum.

***

Prof. VAN HAMEL's dood werd in ons tijdschrift al vermeld bij prof. Carnoy's *Philologen-Congres te Amsterdam*.

***

De gevoeligste literaire verliezen in de laatste maanden werden door Frankrijk geleden.

Eerst was 't ANDRÉ THEURIET, den 22n April. « Un poète virgilien » zei Lemaître van hem. En dat was hij wel, ook, en vooral, in zijn proza. Hoewel hij in zijn beste levensjaren een « rond de cuir » is geweest, kwam hij, zoo gauw hij het kon, voorgoed op den buiten terug, waar hij zich eigenlijk alleen thuis gevoelde: In de bosschen, in de velden, langs de beken en de heuvelen van Seine-et-Oise; bij de brave boerenmenschen, die in hun lastig werk dit boven allen voorhebben, te mogen gedurig verbroederen met Gods natuur. Daar heeft hij gezien en gevoeld en gedroomd, genoten en gedicht. En hij toonde zijn werk aan de stadsmenschen als een sappige perzik, om de Duval's-kostgangers het water in hun mond te doen komen. Want hij gaf zijn menschen en zijn landschappen met een soberheid van toets en een kleur van toon en een getrouwheid van trekken en een frischheid van vormen en vooral van idealiseerende ontroering in beschrijving en zielkunde, dat men hem naar waarheid noemen mocht: « den laatsten romantieker der brave menschen ».

Vijandig stond hij tegenover de lawaaimakende romantiek, met haar aanstellerij en haar valschen praal, met haar jacht naar ongerijmde, wild-phantastische overdrijvingen. Maar zijn voorzichtig kunst-instinct voelde ook reeds het naturalisme vooruit; en met den drang naar vieze waarheid wilde hij ook niet mee, want hij bleef zijn leven lang streven naar « un idéal généreux dans les limites du vrai et du possible ».

In vers en in proza was hij even gegeerd. Zijn versbundel *Chemin des bois* werd door de Fransche Academie bekroond. Later werd hij zelf « immortel ». Van zijn talrijke romans zijn mij enkel bekend *Sauvegeonne*, dat als zijn als beste geldt, en *la Maison des deux Barbeaux*. Het illustratie-prachtboek *Nos Oiseaux* van Giacomelli werd in 't Fransch bezorgd met Theuriet's ver-

zen-bijschriften, die veel beter zijn dan die van Julius Storm voor de Duitsche uitgave.

Theuriet was van '33. Hij bleef niet katholiek, maar wel zeer verdraagzaam en eerlijk en rein. Zeker, er is driften-conflikt in zijn werk, maar wat wilt ge als ge *leven* wilt scheppen, Fransch leven vooral.

* * *

Een ander beroemd oud-bureelbeambte stierf den 12n Mei : JORIS KARL HUYSMANS. Zijn laatste werk werd hier vóor enkele maanden besproken. Over zijn vroegere boeken is 't overbodig hier uit te weiden, want zoo goed als in Frankrijk is hij in Vlaanderen en in Holland bekend : deze schrijver, wellicht sedert Aurevilly de eigenaardigste der Fransche prozaïsten. 'k Wil hier enkel meedeelen dat de indeeling in drie tijdvakken van zijn zedelijk en daarmee streng evenwijdig letterkundig leven al dadelijk klassiek is aan 't worden :

De eerste periode is zijn naturalisme : Hij besteedt zijn jong talent met zijn scherpte van waarnemen en uitdrukking, en met de détail-vinnigheid van zijn oud-Hollandsche schildersgave aan de doorsnuffeling van 't lagere volksleven : onder Zola's en Maupassant's hoede schrijft hij *Sac au dos* in den Médan-bundel, verder *Marthe*, *l'histoire d'une fille* (1878). *Les Sœurs Vatard* (1879) *En Ménage* (1881). Intusschen geeft hij ook zijn meesterlijke kunstkritiek ten gunste van de impressionnisten (Moreau, Pissaro, Monet, Wistler.)

Er komt verandering met *A Rebours* (1884). Zijn ziekelijk zoeken naar trivialiteiten wordt hij beu, en hij gaat op verkenning bij den tegenvoeter van zijn ultra-realisme: de occulte wetenschap en de toovenarij. Hij duikt erin hals over kop met *Là-Bas* (1891). Gruwend van zichzelf en van zijn pessimisme komt hij uit de duistere kolken vloeken-krijschend terug met opengereten zwart-bloedende ziel. 't Was toen, meen ik dat Barbey hem schreef : « Maintenant il ne vous reste plus qu'à choisir entre la bouche d'un pistolet et les pieds de la croix. »

« C'est fait ! » riep Huysmans. En waarlijk in 1892 was de de vloekende des Esseintes, de biddende Durtal geworden. Hij gaat in geestelijke afzondering en klimt den immer stijgenden weg zijner bekeering op : *En route* (1895), misschien zijn meesterstuk en te zijnen gunste te vergelijken met *Rome et Lorette*, met *la Bonne Souffrance* en met *Du Diable à Dieu*; verder die massieve *Cathédrale* (1898), die wreed-sublieme *Ste Lydwine de Schiedam* (1901), die roerende *Oblat* (1903), en die kwezel-tergende *Foules de Lourdes* (1906) : alle samen, éen hymne van verlossing, van noodgeschrei

der menschelijke ellende en dankgejubel aan den genadigen Christus en aan de Moeder der zondaars.

Van 1875 tot 1907 bleef Huysmans dezelfde karakteristieke taalartist, de verliefde op laaiende kleur en vretende stift, de stoute, soms brutale woordensmeder, de wurger met Hollandsche vuist van 't smijdige, tengere Fransche proza-genie. Maar, bleef zijn kunst uiterlijk dezelfde, zijn dichtend gevoel steeg langs een pijnlijk opgaanden boeteweg van de hel naar den hemel.

De literaire varkenshoeder van twintig jaar kreeg de genade, als vijftiger bijna een heilige te worden,met enkel nog wat bevliegingen van kunstenaars' kwaad-humeur : Men neme ze hem niet kwalijk, want,zegt zijn vriend Brémond « Il était plus convaincu de l'universelle bêtise que de sa propre valeur ».

Men weet het, Huysmans was van Hollandsche afkomst : Ziehier wat ik daarover kon vinden :

Omstreeks 1880 stierf in Holland C. C. Huysmans, een oom van Joris Karl. Hij was Noord-Brabander, en waagde zich aan de schilderkunst; maar 't viel tegen en hij vond een onderkomen als leeraar in de teekenkunde aan de Militaire Academie te Breda. De Gids aanvaarde van hem beschouwingen over kunst. Een zijner broeders, die ook schilders-eerzucht had, vertrok al jong naar Parijs. Hij leefde niet lang en liet een weduwe en kinderen achter; onder hen was een Joris Karel, die, door drukke ondersteuning, aldra op 't Ministerie kon komen om voor zijn moeder en zijn thuis wat geld te verdienen. Dat was 't nederig begin van dezen groote.

Hij werd pas 57 jaar oud.

***

Op veel jongeren leeftijd nog werd aan de Fransche Letteren de Lorrein Charles Guérin ontrukt. Pas tien jaar was hij volwassen man, en toch heeft hij den tijd gehad zich te ontwikkelen tot een der beste dichters van de symbolistische decadentenschool.

Hij schreef zeer veel, en zijn laatste drie werken zijn meesterstukken : *Le Cœur solitaire* (1898), *Le Semeur de Cendres* (1901), *l'Homme intérieur* (1905). Meesterstukken in zoover zijn school er leveren kan : want ook de hoog-fijne lyriek van dezen dichter is ongezond : zijn ziel was zoo ziekelijk als zijn lichaam. Deze rijk gezegende met goederen der aarde zong op zijn achttiende jaar van « le pesant ennui de vivre » en van « ses dernières amours ». Gedurig aan was 't botsing in hem tusschen zijn chris-

telijk geweten en zijn heidensche lusten; maar hij zong de tragedieën van zijn ziel in schrijnende oprechtheid en in volle taalpracht uit. Een dichtersnatuur verwant met onze Helene Swarth, maar in zijn godsdienst, ten slotte, vindend wat hij elders vruchteloos had gezocht :

S'il m'arrive d'errer pour un temps hors des murs
De la communauté catholique et romaine,
Je n'empêcherai pas qu'au sein des dogmes sûrs
Un heureux destin me ramène.

Car, héritier d'un sang déjà vieux de chrétiens,
C'est encor lui qui parle en moi, lorsque je pense,
Et l'amour qui m'unit sur cette terre aux miens
Me fait aimer leur espérance.

La douleur qui m'incline à des mauvais sentiers
N'exclut pas l'intérêt profond de tout mon être,
Je veux quand le moment viendra, mourir aux pieds
Du Crucifix qui m'a vu naître.

Zóó stierf hij.

* * *

Nauwelijks was te Lunéville 't graf toegedekt van Charles Guérin, den recruut, toen onder de lijkzangen in de Madeleine de Fransche kunst om de baar van SULLY PRUDHOMME zat te treuren (September 1907.)

Evenmin als Guérin had Sully zich om 't stoffelijke te bekommeren : 't was een rijke jongen, die jongman bleef, en die zich 't leven kon gunnen dat hij lustte. Hij werd ingenieur in de werkhuizen van Creuzot, maar 't ging hem niet; hij werd notaris-klerk, maar 't ging hem nog minder natuurlijk. Langsom duidelijker voelde de student in wiskunde en wijsbegeerte zich dichter worden : En voortaan bleef hij zijn roeping getrouw.

Hij was een fijn artist en een sterk denker. Al wie zich inlaat met letterkunde kent of moet kennen *Solitudes* (1869), *Destins* (1874), *Vaines Tendresses* (1875), *La Justice* (1878), *Le Prisme* (1886), *Le Bonheur* (1892).

Ook den wijsgeer-æstheet moeten we dankbaar zijn om : *De l'Expression dans les beaux-arts* (1884) en *Testament poétique* (1892) (1), waaruit ik de volgende bladzijde haal, die zeker beter en oprechter, dan om 't even welke studie die over Sully zal verschijnen, zegt wat wė over hem moeten denken :

(1) Zijn laatste werk is geweest : *Etudes sur Pascal* in de *Revue des deux Mondes*, *Testament philosophique* in de *Revue*, en een inleiding bij Walsch's Fransche bloemlezing, bij Sijthoff verschenen.

« C'est chez Leconte de Lisle, il y a une quinzaine d'années, dans les réunions où il voulut bien m'admettre, que j'ai pour la première fois bien compris ce que c'est qu'un vers bien fait. J'étais novice alors... J'appris à cette école que la richesse et la sobriété sont données toutes deux à la fois par la seule justesse. Le mot juste prit à mes yeux toute sa valeur et je résolus aussitôt de m'appliquer à bannir de mes vers ces qualificatifs vagues, trop généraux, qui ne sont que des chevilles pour n'y conserver que ceux qui s'imposent. Voilà la leçon que je dois au chef de ce groupe de débutants dont la plupart allaient devenir bientôt les Parnassiens, nom que j'ai porté aussi et que je serais bien ingrat de renier aujourd'hui. L'importance que les Parnassiens ont attachée à la plastique du vers, c. a. d. à sa beauté purement musicale, indépendamment de la pensée ou du sentiment qu'il exprime, cette importance ne peut être bien sentie que des poètes; elle intéresse beaucoup moins le public.

Il y avait, du reste, de la passion et par suite quelque exagération dans ce culte de la forme. Cet excès a peut être empèché le public de remarquer une autre qualité de cette école, à savoir l'horreur de la vulgarité, de la banalité des épithètes, et si l'on veut bien reconnaître qu'une épithète banale n'est jamais absolument juste, puisqu'elle ne caractérise pas particulièrement le sujet, on conviendra que les Parnassiens ont rendu service à la génération actuelle des poètes. Ils n'ont fait, en somme, que pousser jusqu'au scrupule le souci des plus grands maîtres, c. a. d. la beauté et la distinction de langage.

Je profitai donc de cette leçon. Je la mis au service de mon propre ideal qui différait beaucoup de celui de mes confrères parnassiens. Je m'éfforçai d'imiter la perfection de leur forme, mais je revêtis de cette forme un fonds qui était mien. Je n'essayai pas en effet de les égaler dans la peinture des choses matérielles, dans la description des dehors de la nature et de l'homme; je n'avais, pour y réussir, l'imagination ni assez vive ni assez riche. Je m'en tins à l'expression de mes sentiments intimes, de mes pensées, même des idées abstraites, ce qui a été, je l'avoue mon écueil. S'il est toujours difficile de rimer richement sans rien sacrifier de ce qu'on veut dire, j'ai éprouvé que cette difficulté s'accroît à mesure que les sujets traités s'adressent davantage à la raison et par cela même la logique enchaine plus rigoureusement les idées. » (1)

« ... Outre la peinture des affections obscures et ténues de l'âme, qui a surtout occupé les premières années de ma carrière, je dois à mon éducation scientifique et à ma passion pour la philosophie un ardent désir de faire entrer dans le domaine de la poésie les merveilleuses conquêtes de la science et les hautes synthèses de la spéculation moderne.

... Le domaine de la poésie est aussi étendu que celui du beau. Or, par le progrès des connaissances humaines, une infinité d'objets qui n'avaient pas encore ébranlé le sens esthétique de l'homme et qui, par suite, n'étaient pas matière à poésie le sont devenus. Certes, Homère est admirable : mais, je

(1) *Testament poétique*, 1901, Introduction pp. 22-24.

l'avoue, aucun passage de ses poèmes n'a fait courir dans tout mon être le frisson d'enthousiasme que j'ai ressenti quand, pour la première fois, mon imagination a suivi l'élan de ma pensée dans l'espace infini pour m'y représenter le peuple innombrable des astres soumis á la loi si simple de Newton. J'admire l'intuition du génie pénétrant de Shakespeare, quand il nous révèle par un mot ce qui se passe dans le plus secret repli du cœur; mais, je l'avoue encore, si le cœur est un abîme, le ciel en est un autre, et le doigt de Le Verrier, marquant dans le ciel, sur la foi de ses calculs, la place précise d'une planète inconnue, me remplit d'un étonnement sublime qui ne remue pas moins le poète en moi. » (1)

Sully had een godvruchtige moeder; hij bad met haar tot zijn 16e jaar. Dan kwam de crisis van 't hart, en later die van 't hoofd. Hij kon 't bestaan van God niet vereenigen met het bestaan van 't kwaad; en hij vond voldoening genoeg in zijn kunst en zijn wetenschap om zich verder met geen gewetens-vraagstukken in te laten. Maar in zijn beste en grootste oogenblikken voelde hij wat een leegte 't geluk van deze aarde in zijn binnenste liet; en hij kon zich niet weerhouden te droomen van een betere wereld hiernamaals. Zijn heimwee naar een ander gesternte in *Bonheur* is bijna christelijk.

Hij stond aan den ingang der Kerk toen hij stierf: sinds jaren was hij in briefwisseling met Coppée, en met tal van verlichte priesters. Melancholisch sleepte de groote man « qui avait trop de vertus pour n'être pas chrétien » den last van zijn twijfels voort; en 't is hem in zijn heele dichtersleven gegaan zooals hij het in *Les Epreuves* had voorspeld :

Emerveillé des bleus abîmes
Où le vrai Dieu semble endormi,
Il a caché ses pleurs sublimes
Dans des vers sonnant l'infini.

J. PERSYN.

---

(1) Ibid p. 27.

BOEKENNIEUWS

VAN ZON-ZALIGER, door RENÉ VERMANDERE. – Pas verschenen en reeds uitverkocht. Herdruk ter perse. *Keurboekerij*, Groote Markt, Leuven.

Van Zon-Zaliger is de uiting eener scherpe, diepdoorvoelde levensvisie. Z'n eigenaardige kijk op de ijdele dingen der wereld : « 't Is alles krimskrams » maakt schrijver een geestverwant van den vóór eeuwen gestorven Prediker, en waar hij spreekt van Job, den onovertroffen vertolker der drukkendste ellenden, klinkt het bitter-schertsend : « Zoo een wijze verwierf slechts een mesthoop tot pieterstaal. » Om hun ontgoocheling of lijden met eeuwig-menschelijke tonen uit te klagen hadden die twee grooten geen kunsttheorieën van noode. Vermandere kan er ook best zonder. Kunst en Leven bloeien op bij hem tot een sterk schoonheidsgevoel, en zoo krijgen we, bij volle grepen, rake zetten en kernvolle uitdrukkingen die, beter dan ellenlange bespiegelingen, een ironischen of tragischen kant van het leven uitbeelden. « Sedert wij hier hangen », zeggen de klokken, « bamden wij reeds tienmaal de stad ledig. » Dat lijkt, op luchtige noten, een triomfdans des doods, en moest Pascal nog leven, hij zou in menigen trek uit *Lijkrede* iets hooren klinken als zijn : « Le dernier acte est sanglant, quelque belle que soit la comédie en tout le reste. On jette enfin de la terre sur la tête et en voilà pour jamais. » Om maar een paar voorbeelden aan te halen : « De grootsten en de kleinsten moeten even diep bukken om buiten de levenspoort te stappen. O. L. Heer zal er geen rekening van houden, 't zij dat men salvoschoten t'uwer eer lost, 't zij dat men u op een drafken naar den put voert » of nog : « Ware het nu niet gelijk geweest voor 't menschdom, had uw moeder op 25n Februari 1830 eenen baaien rok gekocht, in plaats van een Vlaamschen jongen? »

In *Niemandskind*, het schoonste wellicht van dit zeer schoon boekje, en alleszins een meesterlijke brok zielkunde, hoe stil en hoe eenig welt het oude verdriet weer naar boven bij den armen doolaard die, in zijn bakkerij alléen, op zijn dooden meester zint en op zijn eigen dood :

» God liet mij lezen in het hert van dien eenvoudige en aldus vernam ik dat hij, daar staande met borstel en schoen in handen, op mijn afsterven en op zijn eigen dood zinde, en naging in zijn gepeizen, of er soms iemand voor hem bidden of wegens hem treuren zou.

» Niemand ! dacht hij, en zijn gemoed schoot vol. — Dwaas keek hij de bakkerij rond, als bemerkte hij eerst nu hoe verlaten hij stond op de wereld. Had hij daar iemand met zijn komste verheugd, en zou hij soms meenen, dat de menschen droever zouden zijn om zijn verlies dan zij blijde waren geweest om zijn vondste?

» In ergenis, jammer en spijt werd hij geboren, met tegenzin werd hij gekweekt en grootgebracht. Al 't geen hem omringde, de trog langs den wand, de palen en schuppen en planken, alles was hier meer thuis dan hij zelf. Zoo gemakkelijk zou men hem eens vervangen, als 't zij welk stuk alaam van dagelijksch gerief.

» — Waarom mij toch niet laten liggen, zuchtte hij, en wischte een traan uit zijn oog. Zoo menigmaal had de arme man die vraag gesteld aan God en menschen ; en nu dat de oude dag langzamerhand naderde, met nóg meer eenzaamheid en nóg droever dagen en nachten, zou hij het wel gevraagd hebben aan de boomen van den weg. »

Het innig-diep gevoel, dat nooit opflakkert, en tot het einde toe volhouden wordt in dit stil-gedragen werkje, toont duidelijk genoeg dat Vermandere zijne levenservaring opdoet, niet uit doode boeken, maar bij werkelijk in het reële leven staande menschen; liefst nochtans bij het kleine volk wier aandoeningen, achter geen conventie weggestoken, het dichtst bij de natuur gebleven zijn. Zet Vermandere in plaats van Gezelle en wáar blijft Kloos' aardige spreuk : « Guido Gezelle werkt niet... als op een vaststaand borduurraam van in hem gepompte academische tradities. Zijn zoetgroeiend werk schiet op, weelderig en jeugdig, in natuurlijke groeikracht. »

De taal, vergroeid met de gedachte, blijft volksch, diep-eenvoudig, oorspronkelijk Veel uitdrukkingen kwamen, warm nog, uit den volksmond op het papier, en zoekt maar op, thuisblijvende schrijvers, ge vindt ze niet of moet ze gaan halen, lijk Vermandere, bij het volk zelf, waar ze, met eene spontane zielsbeweging, van de lippen springen. Er ligt in dit « populaire », in den besten zin van het woord, iets zeer aantrekkelijks : « Nu is 't voor goed gedaan met koeken in uw pollekes te stoppen, hé Lowieke » zegt Van Zon-zaliger, of liever zijn geest, tot het tweejarig zoontje van den blikslager dat op den dooden bakker kijkt en plotseling aan 't schreien valt. Het beeld óm het beeld, lijk Telemachus-zaliger er bij duizenden uitstalt, laat schrijver liefst weg, maar bekijk eens goed de woorden, die zitten vol beelden. Met iets in den rythmus van den zinbouw dat u vastgrijpt, en aanschouwelijk als op een doek, zien wij den armen bakker, worstelend tegen de « Onzalige » die hare prooi beloert en langzaam overweldigt. « De krachten nemen af; de onmacht, de ziekte, indringelingen die men eerst misnoegd wegjaagt, uitschimpt en niet kennen wil, komen stouter op u toe, treden binnen, en nemen plaats aan den huiselijken heerd. Ik heb ze, *de onzalige, zoolang vóór mijnen dorpel gezien, eenen duim wijkend, eenen palm voorwaarts komend,* tot dat zij ten langen laatste, ondanks alle verweer. alle hoop, alle vertwijfeling, mij gedwongen hebben op het ziekebed, waar ik van dan af gebroken en geknakt ben blijven liggen.

» *Zij zetten zich, bleven hokken aan mijn sponde* en verdwenen maar als zij mij een laatsten teug hadden ontzeid van deze locht die eertijds mijn kinderlong zoo ongehinderd verzadigde. »

En waar de grootste verdienste ligt van dezen stijlist — 't woord mag er zijn — zal nog wel hier wezen : woorden, die op hun eigen niets zijn, worden *pakkend* waar zij staan. In *Niemands Kind,* b. v. waarvan ik boven sprak, gaat het onbepaalde

woordje « iemand » zwanger van onuitgesproken zielewee. Doet het niet? « Van den dag dat de vondeling den boom kennen leerde onder wiens bloesem hij neergeleid werd, had hij hem als zijn huis en heerd aanschouwd. Zoo menigen avond kwam hij er ronddolen, in de duistere hoop daar « iemand » te ontmoeten, even onweerstaanbaar aangetrokken als hij, maar die, eilaas, nooit gekomen was. »

Nu zal ik niet in alle hoeken en kanten gaan snuisteren of niet één woord te veel of te kort is, of in de eerste en laatste hoofdstukken eenige regels steviger nog op hun pooten kunnen staan. Wie bij Dürer's *Melancholie*, die eenige bladzij uit Vermandere mij voor den geest riep, niet opgaat in den strakken, dorren blik, die om zich heen het *Niet* der aardsche kennis doorschouwt, en zich vergapen kan aan een stofje dat er bij ongeluk op gevallen is, zal daar wel de best geschikte man voor zijn.

Een echt kunstwerk : *Van Zon-zaliger*. Een groot kunstenaar is hij, die op zuiver-menschelijke gedachten en gevoelens een nieuw licht laat vallen dat ze verjongt en weer genietbaar maakt. Zoo deed Homeer; en Vermandere, *si licet parva componere magnis*, heeft er iets van. In dien eenvoudigen bakker, hoe oorspronkelijk en eigenaardig ook uitgebeeld, voelt ge overal een diepe menschelijkheid, die niet is van één mensch of van één tijd, maar van alle menschen en alle eeuwen. De comedie, of hebt ge 't liever, de tragedie van Leven en Dood door Van Zonzaliger afgespeeld, wordt eerst met den laatsten mensch uitgespeeld, en zoo er na 1000 jaren nog Vlaamsche boeren bestaan, zullen zij, net als de beste geleerde, onder den indruk komen van die eenvoudig uitgesproken gedachten : « Zelfs de simpelste man verstaat de ruwe les, en vestigt blik en gedachte op den onvermijdelijken kuil, nog nooit te klein bevonden voor een menschelijke grootheid ». Schrijver is bij zenuwlijderessen niet op zoek gegaan achter bedorven, doodgeboren kunst,en hij weet dat uit *de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie* geen blijvend literair werk tot stand komt, zoolang de emotie niet *waar* is als de mensch en de natuur zelf.

Daarbij, *Van Zon-zaliger* is een gezond boekje, uit zedelijk oogpunt onberispelijk, en van ver noch bij verwant met liefdezeeveraars. Weliswaar deed de liefde onzen bakker eens verzen maken, « maar dezen dag kwamen de worstebrooden koolzwart uit den oven ». Kort gezeid, het doet u aan, als kwam er op u af een edel mensch, die humoristisch aan het kouten gaat en somtijds u bij de mouw trekt of met den elleboog stoot om een of andere aardigheid rondom u. Toch humoristisch is alléen de toon, want onder die fijn-schertsende woorden gaat diepe weemoed schuil, die soms geweldig wordt — lees maar de klachten van den Gekruiste in : *Tranen Gods* — en ook wel eens pijnlijk ontroert : « Eene moeder, dacht de verstooteling soms, in een aandrang van verlangen, eene moeder, hoe mag dat wel zijn ? »

Het boekje kan veel goeds stichten en weze daarom warm aanbevolen. *Tolle et lege*. Het kost wel twee frank, maar echte kunst is nooit te duur, en nog liever een vijffrankstuk voor een degelijk werk dan één frank voor een lijvig boekdeel met.... niets er in.

De zinrijke penteekeningen van Edm. Van Offel zijn allerbest geslaagd en brengen u op voorhand reeds onder den indruk van het hoofdstuk. M. DEWICKERE, S. J.

DE BLINDGEBORENE, Evangeliespel door ALOÏS WALGRAVE, Hoogstraten, L. Van Hoof-Roelans. — Verhaalt de genezing van den blindgeborene en de bekeering van een Griek.

Beste Vriend Walgrave,

Toen ik uw werk eerst gelezen had schreef ik u, nietwaar, dat ik het zonder drift, zonder voldoenden zielstrijd vond, dat er niet genoeg gloed van Oosterluchten, noch Grieksche lijnenzuiverheid, noch lyrisme in gesprekken was, dat hier en daar de verzen beneden deze waren uit *Stille Stonden*.

Ge antwoorddet mij toen dat ge niet wildet zielen scheuren, geene tragedie maken, maar een *Evangeliespel*, iets in den aard van de Evangeliespelen uit de middeleeuwen, maar met meer techniek en met invoeging van de Oud-Grieksche koren ; dat ge het lyrisme in de gesprekken voor eene groote fout hieldt en dat het stuk eerst moest gezien zijn.

Nu, dat heb ik nog niet, maar ik denk dat onder gunstige voorwaarden, en met de noodige middelen opgevoerd, het stuk heel goeden indruk moet maken.

Het is allerbest geschikt voor colleges, patroonschappen, kringen die veel leden hebben en onkosten kunnen maken.

In afwachting dus dat ik het stuk zie en beter oordeel vellen kan, blijf ik nog hoofdzakelijk bij mijn eerste meening en houd meer van uw lyrische stukken dan van dit Evangeliespel.

L. DOSFEL.

MET Z'N ACHTEN door JUSTUS VAN MAURIK. Novellen en Schetsen. — Zesde druk. — Van Holkema en Warendorf Amsterdam, en De Nederlandsche Boekhandel Antwerpen. Prijs 0.75 fr.

Acht novellen : 1. *Klaas Komijn op de beurs*. — 2. *De Heks van Kemmenau*. — 3. *Een plezierige Nacht*. — 4. *Een slot dat pakt*. — 5. *Baddoctoren*. — 6. *Hein de Kruier*. — 7. *In Goeden doen geweest*. — 8. *Het Diner van Mauus*.

Naar inhoud, aard en waarde verschillen deze novellen erg onder malkaar.

Zoo b. v. is *de Heks van Kemmenau* een ultra-sentimenteele, romantische novelle zooals wij die thans niet meer smaken.

Baddoctoren, *Een plezierige Nacht* en *Het Diner van Mauus* zijn boerten waarin het zout niet altijd van *Attische* hoedanigheid is. Voor *Baddoctoren* zou Molière zich in zijn Esculapen-haat de vingers hebben afgelikt.

In *Een slot dat pakt* is het eerste deel vol fijnen spot met de tooneelwereld, 't is dat wereldje eens achter de schermen getoond. Het slot echter is weer romantisch-sentimenteel.

In Goeden doen geweest is pakkend. Het toont ons het verval door den drank van een, die vroeger in welstand was.

Het best geslaagd schijnen ons de novellen 1 en 6 : *Klaas Komijn op de Beurs* is meesterlijk : dat is nu eens kleine bedienden-philosophie over de Beurs, hare bezoekers, hare verrichtingen, vol plaatselijke kleur en opgeluisterd met eene platte grondschets, die voor u en mij, leeken in het vak, alles aanschouwelijk maakt.

Ook uit *Hein de Kruier*, « de kruier bij uitmuntendheid », blijkt hoe Van Maurik met liefde de kleinen en nederigen be-

studeerde. Den zang van Horatius : « Odi profanum vulgus » moet hij voor heiligschennis hebben gehouden.

Hein de kruier was van « 't oude degelijke ras », waarvan de schrijver klaagt « dat het langzamerhand uitsterft ».

Die Van Maurik glimlacht, maar niet altijd vreugdig. Wie weet wat wee soms onder zulke glimlachjes verdoken ligt!

L. DOSFEL.

PETER ROSEGGER. — *Acht Erzählnngen*, mit einer Einleitung und erläuternden Bemerkungen vorsehen von LAMBERMON. Groningen P. Noordhoff, 1905. fl. 0.80, geb. fl. 1.—.

Acht vertellingen, korte en lange, van den Oostenrijkschen boerenzoon, die eerst rondreizende schoenmakersgezel was, en later een onder de meest geliefde Duitsche volksschrijvers werd. Wat die man toch aangenaam en belangwekkend kan vertellen, met een humoristischen glimlach om den mond! Wat een genot die goede lieden uit de Steinmark mooi en aanschouwelijk uitgebeiteld te zien door een gevoelvol dichter, wiens kunst den geur nog heeft van de aarde waaruit ze ontsproot!

Echte lectuur voor onze jongens uit de hoogste klassen van onze middelbare scholen : *Der Lex von Gutenhag*, het leven van een nuchteren boerenjongen te midden de brave deugnieten van een landbouw-instituut. *Beim Herrn Onkel zu Gaste*, de lotgevallen van twee reizende studenten in vakantietijd ; en de andere natuur- en reisbeschrijvingen en belangrijke verhalen, — ze zijn aantrekkelijk, juist gezien en schoon gezegd. Wat wenscht men meer voor uitspanningslectuur en zelfs voor uit te leggen stukken?

L. V. P.

SCHETSEN VAN 'T HEILIG LAND, door Eerw. H. JOS FESKENS, Vlaamsch priester, pastoor te Hainton in Engeland. Mechelen, St Jan Berchmans' drukkerij L. Vleeschouwer, 1905. Pr. 1.25 — 166 blz.

Feskens, onze « balling » uit het Mechelsche, heeft van zijn bedevaart naar Palestina een zeer frisch boekje meegebracht, dat veel meer en veel beter is dan het zooveelste nummer van de serie heilige reisboeken — meest vervelende — waarmee men ons Nederlandsch heeft willen vereeren. « Wie zijn schetsen leest, zegt de hem zeer gezinde inleider, ziet het van hier al zoo goed als hij ginder. » Dat zal nu wel een euphemisme wezen, maar stellig, zijn landschappen leven, er zit vergezicht in ; men krijgt bij 't lezen den indruk alsof men tuurt door 't kijkgat van de in rolmops geplooide hand op een goed gemaakt perspectief,. . en — luister wel — in de lucht hangen nog de echo's te zweven van 't hemelsche « gloria » en van 't « Vader vergeef het hun » — die dwingen tot inkeer en tot gebed.

L. P.

DOOR HET LAND VAN COLUMBUS, een reisverhaal door Dr HENDRIK P. N. MULLER. Haarlem, de erven F. Bohn, 1905, 490 bladzijden.

Een ernstig, wetenschappelijk boek, van een kranig man, die gereisd heeft met open ooren en oogen en geest — in den zin van verstand, niet in dien van geestigheid. Want het boek

is droog; ofschoon een reisboek ruikt het naar salon-, zelfs naar bureau-lucht. En werkelijk Dr Muller is naar Amerika geweest niet om de natuur te gaan zien, en de nieuwe-menschenlevens na te kijken, hoe onnatuurlijk ook, maar om leering op te doen bij mannen van staat- en staathuishoudkunde. Hij reisde in de eerste plaats om sympathie te gaan wekken voor de Transvaalsche boeren; in de tweede om 's lands beheer en 's lands middelen van bestaan na te zien. Hij bezocht de Vereenigde Staten, Mexico, Cuba, Centraal-Amerika, Venezuela, Nederlandsch West-Indië. Hij volbracht uitstekend wat hij zich had voorgenomen, en hij brengt het heel goed aan den man, met nauwkeurige geschied- en aardrijkskundige bijzonderheden op den koop toe. 'k Herhaal het : 't is een degelijk boek maar niet verkwikkelijk. J. P.

EEN LENTE IN ITALIË EN HELLAS, door P. J. M. VAN GILS, prœceptor te Rolduc. — C. L. Van Langenhuyzen. Amsterdam, Singel. Pr. fl. 1.25, 270 blz. en 9 afbeeldingen.

Dit is heel wat anders dan 't vorige. Dit is een reis gedaan en verteld door een artist, een geleerd humanist, die gedurig aan God zegent dat hij door zijn Latijnsche en Grieksche teksten niet stekeblind, en zelfs niet bijziend is geworden; maar die Gods lieve zon en zijn heerlijke wereld nog kan begroeten met een juichend en lachend hart.

Al keuvelend, blijgezind, over oudere en nieuwere letterkunde, over bouw- en schilder- en beeldhouwkunst, over Kerk en Staat, over steden en landschappen, over al wat aan Italië en Griekenland door den Schepper en zijn schepselen schoons werd geschonken, kuiëren wij met Van Gils door Florence en door Rome, door Napels en Pompeji, en Sicilië, door Athenen en Sparta, en wij maken aan zijn hand een nieuw odyssee door de Pelopponesus en de Grieksche eilanden. In Dr Van Gils' gezelschap voorwaar een heerlijke reis!

En gretiger nog hadden we onzen schrander-geestigen gids beluisterd, had hij wat Vlaamscher Nederlandsch- minder Duitsch gesproken. Dat is 't voor- en nadeel, als men te Rolduc prœceptor is. Men kent de taal van Herzogenrath even goed als die van Kerkrade en men mengelt ze wat al te gemakkelijk dooreen. J. P.

DRIEMAAL DEN AARDBOL OM! door F. BRUINS. I *Nederland met algemeen overzicht van de Aarde en van Europa.* — 17e druk. Groningen. P. Noordhoff, 1907 261 blz. fl. 0.70.

Geene betere aanbeveling voor dit werkje dan dat de zeventiende uitgave er van verschijnt. Dit feit toont genoeg dat het steeds herzien en bijgewerkt wordt, dat het geheel op de hoogte van den tijd is en niet de minste sporen van veroudering vertoont.

Ware hier sprake van een leerboekje, wellicht kon men de opsommingen van verschillende plaatsen wat droog vinden, en niet afhankelijk genoeg van 't voornaamste leerboek der aardrijkskunde, den atlas. Doch het geldt geen schoolboek in den engen zin des woords, 't is liever een werkje dat de jongelingen in staat stelt hunne aardrijkskundige kennis opnieuw in 't

geheugen te brengen, hunne studie voort te zetten, en 't mocht bijgevolg eenigszins over bijzonderheden uitweiden.

Schrijver doet ons vooral de natuurkundige aardrijkskunde van Nederland kennen : bodemvorming, bodemgesteltenis, en als gevolgtrekking ook de wijze van bebouwing en de voortbrengselen. De uitvoerige beschrijving der vervoerwegen voltooit deze studie. Een paar bladzijden geven een kort doch voldoend overzicht van 't bestuur van 't koninkrijk. Daarna vinden we eenige bijzonderheden over onderwijs, klimaat, landsverdediging en eene algemeene plaatsbeschrijving. Eene lijst plaatsnamen eindigt het werkje. « De eigennamen van landen, gewesten, rivieren en dorpen zijn niet willekeurig gekozen. Voor alle bestaat zeker een natuurlijke, geschiedkundige ofwel plaatselijke toevallige aanleiding. In vele gevallen is die aanleiding, echter niet meer na te speuren of met zekerheid op te geven « (bl. 225). Vele dier namen komen ook in de Vlaamsche streken van ons land voor; voor deze bijgevolg geldt ook de uitleg.

Uiterst nuttig werkje dus met zaakrijken en overvloedigen inhoud, en wel in staat om vele onnauwkeurigheden, die onze schoolboeken dikwijls ontsieren, te doen verdwijnen.

J. B. Goetstouwers, S. J.

NEDERLANDSCH TAALEIGEN, door A. De Boeck, woorden en wendingen, of proeve van taalzuivering, door A. De Boeck, leeraar aan het seminarie te Hoogstraten. Lier, Joz. Van In & Cie, 1907. 98 blz.

Hoeveel zijn er in Vlaamsch België die hun taal kennen en die ze zuiver schrijven? Voor enkele jaren kon men ze tellen op de vingers van éen hand; thans, dank zij vooral de strenge taalpolitie van De Vreese en van Meert geraken we allengs tot een dozijn. Daar zouden er natuurlijk duizenden moeten wezen, maar 't is gelijk het in de inleiding van dit werkje te lezen staat : « het aanhoudend gebruik van Fransch en Nederlandsch door malkaar, geeft er te onzent aanleiding toe de eene taal met de andere te verwarren. » Ja, wij, Vlamingen, moeten ontzaglijk veel leeren in zake van taalzuivering. En daar boeken als die van De Vreese en van Meert er slechts bij enkele zeer vlijtigen in willen, — die daarbij aan speciaal-studie doen — komt het werkje van De Boeck uitstekend te stade aan alleman. 't Is daarbij veel pædagogischer ingericht dan zijn groote voorbeelden : Daar wordt het slecht Nederlandsch tegenover het goede opgegeven bij zooverre dat ze beide even vrijen ingang hebben in 's lezers hoofd; hier is integendeel alles geweerd wat niet deugt, en goed Fransch wordt in goed Nederlandsch overgezet. De reeksen van uitdrukkingen zijn spraakkundig-logisch ingedeeld, en achteraan, om 't gemak van naslaan, staat een alphabetische lijst der Fransche en Nederlandsche woorden die 't werk behelst.

Natuurlijk, als men dit boekje van buiten kent, heeft men nog niet een brevet voor zuiver Nederlandsch. Dat leert men in geen handboek. Maar wat deze bescheidene proeve wel doet: veel verkeerdheden. die dagelijks voorkomen, leeren verhelpen, de college-jongens voor wie 't speciaal is bestemd, voortreffelijke vingerwijzigen geven, en vooral in ons Vlamingen wakker maken

een taalgeweten, dat we vooreerst niet vermoedden en dat luide roept: naar de besten in Holland om les en om leer ! J. P.

GRIEKSCHE OEFENINGEN MET AFZONDERLIJKE WOORDENLIJSTEN, door Dr P. V. SORMANI & Dr P. VERSMEETEN. I Deel. 3e druk. — Groningen, P. Noordhoff, 133 en 66 blz. fl. 1.50.

Deze Grieksche oefeningen, die naast de meest hedendaagsche grammatica's kunnen gebruikt worden, passen volkomen op onze vijfde Latijnsche klasse. Hoofdzakelijk is dit werk een themaboek; iedere oefening is door een inleidenden Griekschen tekst vooragegaan. De bedoeling der opstellers is de klasse te voorzien met « een vaste copia verborum », een voorraad van een duizendtal meest gebruikelijke woorden. Om echter tot zulk een doel te geraken, beweren zij niet, dat het voldoende zal zijn die oefeningen eens als taak voor te schrijven : de leeraar moet zelf werkzaam optreden, en de uitslag zal dan hoofdzakelijk afhangen van zijne « persoonlijkheid, zijne wijze van behandeling en voorstelling. »

Veel goeds werd van die oefeningen bij hun eersten en tweeden druk gezegd, en die lof was niet overdreven. Bij hunne samenstelling werden de voortreffelijke schoolboeken van Kaegi en Wesener benuttigd en vooral werd naar de rechtmatige eischen der pedagogie geluisterd.

De verdiensten van het werk kunnen nagenoeg zoo samengevat worden :

Voor den leeraar is het, om zijne geschikte verdeeling, een zekere leiddraad, dien hij niet slaafs moet, maar gerust mag volgen ; zoo wordt hij met zijne leerlingen rechtstreeks bij de Grieksche schrijvers en vooreerst bij Xenophon binnengeleid;

Van den leerling wordt er geen overtollige krachtinspanning gevergd, geen nutteloos rechts en links zoeken. De weg is hem voorgebaand, de materialen liggen bij de hand en alleen het « quod requiritur et sufficit » wordt hem te leeren gegeven.

De schrijvers verdienen daarenboven ook lof voor de groote zorg die zij besteed hebben aan het opmaken der woordenlijsten die, om hare betrekkelijke volledigheid, telkens een geheel uitmaken.

De uitgave is ook stoffelijk goed verzorgd.

Drukken wij meteen, bij het eindigen dezer beoordeeling, den wensch uit, dat ook in Zuid-Nederland dit werk verspreid worde. R. V. M., S. J.

ONZE TAAL IN HET ONDERWIJS, door GUSTAAF SEGERS werkend lid der koninklijke Vlaamsche Academie, Gent A. Siffer 1904. 326 bl. in 4° fr. 3.50.

Dit boek kan onmogelijk als 't hoort besproken worden zonder er ettelijke bladzijden aan te wijden. Dat kan echter in *Dietsche Warande en Belfort* niet geschieden.

De titel *Onze Taal in het Onderwijs* is geen bedrog. Wij ontvangen hier een samenvatting van feiten en gedachten door het verleden, het heden en de toekomst onzer Taalquestie ingegeven aan iemand die met scherpen blik feit en redeneering weet te

proeven. Alles is wel gerangschikt en klaar uiteengezet. Iedere Vlaming vindt in dit boek rijke beleering omtrent tal van vragen die van 't grootste belang zijn, ook wel hier en daar een gevoelen of meening waar hij niet mee instemmen zal. Inzonderheid roep ik de aandacht op wat er gezegd wordt over de voertaal in het lager onderwijs. De slotsom der beweringen en bewijzen daar uiteengezet is voorzeker « radikaal » en alhoewel ik er tot nu toe nog geen vrede mee heb, vind ik me toch weer een stap nader gebracht tot de thesis hier verdedigd en voorgestaan. Met het hoofdstuk over de spelling is het slechter gesteld; ik heet het eenvoudig weg *onrechtvaardig*, hoe gematigd ook de toon gebleven is, en hoe zuiver het inzicht ook was. En hier verder op ingaan is overbodig, die strijdigheden worden mondelings opgeklaard en bijgelegd, tijdschriften bekeeren niemand. Iedereen dus ga het boek te rade en overwege de gedachten, de feiten. Onze taal in de atheneums, in het hooger onderwijs, zijn vragen van den dag waarover iedereen moet worden ingelicht, hij zij vijand of vriend van het voorstel Coremans.

De heer Segers heeft eene zeer degelijke bijdrage geleverd tot de kennis van den huidigen toestand, en aan velen niet alleen beleering maar overtuiging geschonken.

D. A. Stracke, S. J.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

J. Geurts, *Beknopte Nederlandsche Metriek*. Hasselt, St-Quintinus-drukkerij, 1907, 46 blz.

J. Verest. S. J., *Handleiding bij de aanvankelijke studie van de Letterkunde*. 192 blz. Boekhandel A. Dewit, Brussel.

Fritz Leonhard, *Aan lager Wal*. Rotterdam, W. L. & J. Brusse. 1907. 241 blz.

Bern. Canter, *Twee weken Bedelaar*. 3e druk, met 2 portretten. Rotterdam, W. L. & J. Brusse, 178 blz.

H. de Boer, *Romantische Voordrachtskunst*, Alb. Vogel. W. L. & J. Brusse. 69 blz.

Marie Metz-Koning, *Van de Zonnebloem die de Zon wou zijn*. Hollandiadrukkerij, Baarn, 290 blz.

Id., *Het Kindje*. Hollandia-drukkerij, Baarn, 141 blz.

L. Van Haecke, pr., *Uit « de Zeesterre »*. Leuven, Keurboekerij, Groote Markt. 61 blz.

Verhandelingen der Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding :

Dr Fr. Meeus. *Menschenkunde, V. De Geniale Mensch*, Nr 97.

E. H. Al. Walgrave. *Poëzie en Wezenlijkheid*, Nr 98.

Uitgaven van de Tilburgsche Handelsdrukkerij :

M. S. Vromans. *Lezen, Denken, Schrijven*, Practische stijlleer voor R. K. Gymnasia en andere scholen, 110 blz.

Id. *Gebruik der Taal*, 47 blz.

Broere, I Over zijn leven en werken. 80 blz. fl. 0.50.

H. K. Poot. II *Gedichten*, 78 blz. fl. 0.50.

Staring, *Mengeldicht*, 48 blz.

Id. *Verhalen*, 82 blz.

Uitgaven der Nederlandsche bibliotheek van L. Simons. Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam :

MULTATULI, *Vorstenschool*, Nr XVIII, 159 blz. fl. 0.20.

VICTOR DE LA MONTAGNE, *Gedichten*, met inleiding van Emm. De Bom. 116 blz. fl. 0.20.

Uitgaven van C. L. Van Langenhuyzen, Amsterdam :

J. ALBERDINGK THIJM, *Karolingsche Verhalen*, 3e uitgave, 231 blz. fl. 0.90.

M. MESCHER, S. J., *Leven van den H. Aloysius van Gonzaga*, volgens de 7e Hoogduitsche uitgave door J. L. Steger, S. J. 310 blz.

De tweede druk is verschenen van *Vlaamsche Koppen*. Kunstdrukportretten op briefkaarten van 12 Vlaamsche letterkundigen. De Vlaamsche Boekhandel, Eikstraat, 18, Brussel. — Die koppen zijn : Guido Gezelle, Hugo Verriest, Albrecht Rodenbach, Pol de Mont, Prosper van Langendonck, August Vermeylen, Reimond Styns, Styn Streuvels. Cyriel Buysse, Rafael Verhulst, Herman Teirlinck, Karel van de Woestijne. De twaalf briefkaarten, onder omslag geteekend door Herm. Teirlinck. Fr. 1.—.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

⊸ JONG DIETSCHLAND, Oogstnummer 1907. -- 't Wakkere studenten-tijdschrift treedt zijn 10en jaargang in. Over 't congres te dier gelegenheid zie *Omroeper* bij dit nummer. Inhoud van deze aflevering : *Een terugblik op Jong Dietschland bij zijn tienjarig bestaan* (J.E.) : zeer degelijk overzicht, en een eigenaardige, al te beleefde attentie voor dezen die ooit aan Jong Dietschland hebben meegewerkt. — *Grootheid* (G. Verborght) : verzen over Vlaanderen's grootheid. — *Zeemeeuwe aan Godfried Hermans* (Zeemeeuwe) : een Schelde-gedicht, eigenaardig-schoon opgevat. — *Een blik op de hedendaagsche letteren* (Jef van de Woude) : te zeer veralgemeenend, en daardoor te oppervlakkig. We hebben zooveel te lezen, en middelmatige kritiek wordt onleesbaar. — *Aan Waelput* (L. Lambrechts) : een klaroenschallend feestlied aan Waelput. — Verder gedichten van Jos. de Voght, Rich. de Cneudt, Joris Eeckhout, Reddingius. — *Muzikaal overzicht.* — *Boekbesprekingen.* — *Overzicht van tijdschriften.*

⊸ VLAANDEREN. Augustus 1907. — *Mijnheer Serjanszoon en de Pelgrim* (H. Teirlinck). — *Verzen* (F. Van Hecke) : 'k dacht eerst dat van de Woestijne een deknaam had genomen ; maar nu blijkt dat Firm. van Hecke als Belgisch burger bestaat. Vele dier verzen verdienen een warm proficiat. — *Kerkavond* (F. Toussaint van Boelaere) : Hij rekt zijn proza zoolang als zijn naam. — *Avondzang* (R. de Clercq) : wel schilderachtig maar geen vaste teekening. — *Kroniek* (Aug. Vermeylen) : kranige karakterizeering, hier en daar wat specieus, van Streuvel's en Teirlinck's beschrijvingskunst.

— September 1907. — *De verbazing van een landman* (Stijn Streuvels) : We verzenden naar Godfried Hermans' antwoord in *Onze Tijd* en naar *Wilskracht* in *Hooger Leven.* — *Avond*, verzen (Ary Delen). — *Zonnefeest en Waterkermis* (F. Verschoren), een flinke Liersche schets. — *Kroniek* (A. Vermeylen) over Streuvels' *Uitzicht der Dingen.* Veel goeds, bijzonder over *Ommegang.*

⊸ ONZE KUNST. September 1907 — *Het Getijboek van den Hertog van Berry, te Chantilly* (Jacques Mesnil) : na eene vergelijking der miniaturen van dit getijboek met andere kunstgewrochten tot vaststelling van den stijl, weerlegt schrijver de bewering van Durrieu als zou de verluchting Fransche kunst zijn. — *Voormalige Nassausche paleizen in België* I (Th. M. Roest van Limburg) : over de geschiedenis en de kunstschatten van het paleis te Brussel. — *Brouwer's Aardewerk.* (J. A. Loeber, Jr). — *Kunstberichten.* — *Boeken en Tijdschriften.*

— October 1907. — *De Tentoonstelling van het Gulden Vlies te Brugge* I (H. Hymans) : voornamelijk over de portretten der vorsten van den begintijd van het Gulden Vlies. « Zonder de buitengewone beteekenis der Primitieven van 1902 te willen geringschatten, mag men zeggen dat deze vroegere tentoonstel-

ling door de tegenwoordige,en dat wel op zeer voordeelige wijze wordt volledigd en aangevuld ». — *Belgische Kunst te Venetië* (L. Dumont-Wilden) : over de bijdragen van Belgische kunstenaars op de twee-jaarlijksche tentoonstelling dier stad in een speciaal paviljoen, ontworpen door Leon Sneyers, op een terrein door Venetië aangeduid, en dat immer zal dienen voor Belgische Kunsttentoonstellingen. — *Nationale Kunst?* (Jac. Vanden Bosch). — *Kunstberichten*. — *Boeken en Tijdschriften*. — Prachtige afbeeldingen versieren beide nummers.

DE GIDS. Augustus 1907. — *Het dure Moederschap* (Aug. de Wit), vervolg van de novelle. Zeker goed verzonnen, maar ontegensprekelijk ligt er eentonigheid in haar mathematisch uitgemeten zinnetjes. — *Willem de Clercq, da Costa en Kohlbrügge* (J. Hobsna) : drie groote talenten en drie groote karakters, die drie vrienden. — *De plaats der vrouw in Maatschappij en Staat* (M.G. Kramers) wat de vrouwen-emancipatie in Amerika, in Engeland en in Australië verricht; vrouwenkiesrecht. — *Bezuiniging bij de zeemacht en tevens verbetering* (J. P. v. Rossum). — *Het spiritistisch Gevaar* (J. Zeehandelaar), een gevaar als oorzaak van zware zenuwziekten: daarom moet bestrijding komen van medische zijde. — *Over Vlaamsche Volkskracht* (G. Kalff). — *Over Jacob Geel* (J. N. van Hall), naar aanleiding van Hamaker's boek : *Jacob Geel (1789-1762) naar zijne brieven en geschriften geschetst*. — *Dr De Raaf's uitgaven van Elckerlyc en Lanseloet* (P. Leendertz) : geen onvoorwaardelijke lof. — *Buitenlandsche Letterkunde* (H. T. Colenbrander) : 't jaar 1848 in herinnering en in roman : o. a. over Richarda Huch's *Die Verteidigung Roms*, die Garibaldi-hulde, en dat gemeen pamflet tegen Pius IX.

— September 1907. – *Het dure Moederschap* (Aug. De Wit) : toch veel echt-gevoelde en fraai geschreven bladzijden.— *Dansen* (H. Lapidoth-Swarth), vooral veel rythmisch schoon. — *Een Indisch drama* (J. S. Speyer) : *De Zegelring des Ministers*. Een zeer merkwaardige studie. — *Kringloop* (J. Limburg) : de huidige Hollandsche politiek. — *Vondel en de Grieksche tragici* (J. van den Berg van Eysinga-Elias).— *De Wapenen hoog gehouden!* (H.P.Staal) tegenover Baronnesse von Suttner's : *Die Waffen nieder*. De nieuwe leus komt bepaald op haar dag, tijdens 't Haagsche Vredescongres! — *Buitenlandsche Letterkunde* (J. N. van Hall) : over R. Schaukal's *Leben und Meinungen des Herrn Andr. von Balthesser*. — *Muzikaal Overzicht* (H. Viotta) : over Listz en Joachim.

DE XXe EEUW. Augustus 1907. — *Het Onverwachte* (P. van der Meer), kleurig proza.— *Fragmenten uit Shakespeare's Hamlet* (Jac. van Looy). — *De heilige Tocht* (Ary Prins), altijd beschrijvingskunst zonder meer, maar stellig de hoogste en fijnste virtuositeit.— *De achtergrond der Evangeliën* (G. Bolland) : Bolland speelt Harnack ... in 't klein, maar de prœtentie is er des te grooter om. — *Buitenlandsch staatkundig overzicht* (Chr. Nuys).

— September 1907. — *Het ivoren Aapje* (H. Teirlinck). — *Koning Svend* (H. Van der Wal), drama in vijf bedrijven. — *Kleine Proza-stukken* (P. H. Ritter. Jr). — *Chamberlain over Kant* (Dr Boeken) : een dithyrambe over 't nieuwe werk van den Duitschen wijsgeer. — *Albrecht Rodenbach* (Dr L. Van Puyvelde), een korte schets van den genialen jongen, misschien met nieuws voor Holland erin, maar niet voor ons. — *Aanteekening* (L. Van Deys-

sel) over Everts' boek : *Uit het leven van een Hypochonder.* — *Staatkundige Kroniek.*

STUDIËN, Jaarg. 39. Deel 68. Afl. 1. — *In memoriam. P. Lud. Hebrans S. J.* Pijnlijke verrassing voor wie den talentvollen, schijnbaar boomsterken man gekend heeft. — *De Instelling van het H. Sacrament des Altaars* I (J. F. de Groot). — *Op den « Dordsche Doelen in 1618-19 »* (H. J. Allard). — *Miss Agnes Mary Clerke* (J. Stein). — *De sterfdag des Heeren en de oudste overlevering* (J. P. van Kasteren) : « De slotsom is wel, dat de overlevering van den 15. nisan de oudste en beste papieren heeft, en de andere meening (14. nisan) niet op geschiedkundigen grond zich verbreid heeft... En desondanks heeft deze laatste opvatting tot in onze dagen het veld behouden en daarbij de geschiedkundige critiek op een bedenkelijk dwaalspoor geleid. » — *Gepriviligeerde priesters op Curaçao van 1701-41*, I (W. Van Nieuwenhoff). — *Twee beenbreukgenezingen* (H. Bolsius) : beide te Jabbeke, omtrent denzelfden tijd, bij den eersten oogslag in hoofdzaak en onderdeelen gelijkvormig. De eerste, wonderdadig-genezene, heet Peter De Rudder ; de tweede, natuurlijk-genezene, heet Serafinus Deruyter. Om de toekomstige geschiedvorschers tegen een mogelijke mistasting te behoeden wordt hier, nu 't nog tijd is, en de levende getuigen nog kunnen spreken, het bestaan van *twee* feiten betoogd, *twee* beenbreukgenezingen van *twee* goed onderscheiden personen. — *Brieven over letterkunde* (A. Gielen). — *Uit de Pers.*

— Deel 68, Aflevering 2. — *De Instelling van het H. Sacrament des Altaars* II (J. de Groot) : slot van een ernstige studie — *De theorie der beeldspraak* I. (P. Zeegers). — *Wrijvingen tusschen Oostenrijk en Hongarije. De Ausgleich* (K. J. Derks) : heel lezenswaard. — *Geprivilegieerde priesters op Curaçao 1701-41.* II. (W. van Nieuwenhoff). — *Vondel-studie. De H. Drieëenheid. Bespiegelingen, V. 875-1264* (J.). — *Uit de pers.*

DE NIEUWE GIDS. Augustus 1907.— *Een zwerver verdwaald* (Arth. van Schendel) in Venetië, uitmuntend verteld. — *Een romantische Jongen* (J. Reddingius), lichte kost, maar heel smakelijk. — *Tooneelkroniek* (Frans Mijnssen), nogeens over de *Zomerspelen* van Roijaards en Verkade. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos), veel goeds over den blinden dichter W. L. Penning.

— September 1907. — *De verachte Knekelman* (W. Jaeger) : wel een zonderlinge vertelling. — *De regie der Zomerspelen* (H. de Boer), een zeer pronkerig artikel over de opvoering van *Elckerlijk* en *Lanceloet.* — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) over Cyriel Buysse, « den normaal-gezonden realist », en Prud. Van Duyse, « den Bilderdijkiaanschen rederijker ».

VRAGEN VAN DEN DAG. Augustus 1907. — *Het Nederlandsche Staatsdomein* (H. de Jong), zijn geschiedenis. zijn huidige toestand. — *Europa en Egypte* (D. van Hoytema) : ethnografische verwantschappen. — *In de dagen van 1830 en 1831, uit oude familiepapieren* (Dr E. Epkema). — *Uit Rotterdam's babyjaren* (W. van Rede) : de opkomst van de groote handelsstad, die nog 't klein gehucht *Crooswijk* heette, toen Delft, Leiden, Haarlem allang steden waren. — *De Vogels in mythologie en volksgeloof* (Ornis).

— September 1907. — *De fotografie in natuurlijke kleuren* (J. van den Bergh) : al de methodes, bijzonder die van Lumière. — *Van*

Draagstoel tot Omnibus. Eenige bladzijden uit de ontwikkeling van het stedelijk verkeer (Dr H. Blink), en ten laatste de electrische trams. — *Trekken in den Tuinbouw* (P. Byhouwer) : het dwingen der planten tot een toppunt van groei, of het verleggen van den groeitijd geheel of gedeeltelijk door opheffing van den natuurdwang. Alleen tamelijk vroeg bloeiende planten zijn voor trekken geschikt. — *In de dagen van 1830 en 1831, uit oude familiepapieren* (Dr E. Epkema). — *Van maand tot maand* : De Luchtscheepvaart.

ONZE EEUW. Augustus 1907. — *Boete* (G. Haspels). — *Careant consules!* (Jhr. de Savornin Lohman) : over het Hollandsch wetsontwerp betreffende het onderzoek naar het vaderschap. — *De Groninger Veencoloniën* (Jhr. H. Smissaert) : de stad Groningen die hare venen voorbeeldig ontgint. — *Verzen* (L. Van der Waals). — *De jongste wijziging van het Regeeringsreglement voor Nederlandsch Indië* (J. W. Gunning) : betreffende den rechtstoestand der inlandsche Christenen, dien men niet voldoende verzekerd achtte tegen de Mahomedanen.

— September 1907. — *Voor alles links?* (Mr W. van der Vlucht) : degelijk overzicht der Hollandsche politiek in den laatsten tijd.— *Boete* (G. Haspels) : De roman is af; behoudens eenige gemeenplaatsen en langdradigheden, beamen wij, als compliment voor den talentvollen schrijver, volop het laatste woord van zijn boek : wat is dat mooi! — *Beschavingswerk in Indië* (Dr E. Kulstra), iets dat kan dienen als vervolg op de bijdrage in 't vorig nummer. — *Vrouwelijke studenten* (Prof. P. Blok), naar aanleiding van Annie Salomon's *Een meisje studentje*. Prof. waarschuwt tegen het studentschap van de vrouwen, want hij vreest : hoe meer studie hoe minder kookkunst.

BOON'S GEÏLLUSTREERD MAGAZIJN, Augustus 1907. — *Herlevend Brugge* (Jul. Sabbe) : zeer lieve bladzijden, goed geïllustreerd. — *Het koninkrijk der bijen* (P. Fransen), het leven en 't bedrijf der bijen smakelijk verteld. — *Prins Maurits tot ridder verheven in de orde van den Kouseband* (A. J. Servaas v. Rooijen). — *Rio de Janeiro* (G.). — *Brieven van een Jong-Gehuwde* (Th. Hoven) : nu uit Geneve. — *Moderne Vazen* (Majolica), vooral die van de Rockwoodbakkerij te Chicago en die van Th. Schmuz-Bundiss te Berlijn. — *Haar Oom*. — *Over z'n Begin*. — *Vergeten* : Een Letterkundig gedeelte.

September 1907. — *Hendrik Waelput* (L. Lambrechts) : in Jong Dietschland was 't een dichthulde, hier is 't een proza-hulde aan den Hollandschen musicus. — *De Veiligheidsschouwburg* (J. Holtrop) : echt Amerikaansch, een schouwburg die in mekaar zit met haken en oogen, en uiteenpakt als een harlekijn. — *De beoefening der Huisvlijt* (H. Van der Mandere) : een nieuwe sociale instelling die in Holland veel goeds sticht. — *Sociaal-geneeskundige schetsen* (Dr B.) : over lichaamsverzorging. — *Herlevend Brugge* (Jul. Sabbe). — *Oud Zeer* (B. Canter) een pakkende schets. — *Brieven van een Jong-Gehuwde* (Th. Hoven) : van het meer du Bourget. — *Liedjes en Versjes* (Mr H. Van der Meij) : goede daaronder. — *Een Dag in den nazomer buiten* (P. Fransen). — *Dramatisch Overzicht* (M. Van Loghem) : « Griseldis » waarin Mevr. Bethy Holtrop-Van Gelder speelde. — *De nieuwe Juffrouw* (Indisch blijspel).

DE NATUUR. 15 Augustus 1907. — *Kleerstoffen uit het dierenrijk afkomstig* (P. Van Eck): inktvisch, schildluis, enz. — *Een voordracht over Blauwzuur* (Dr Greshoff), deel II : over blauwzuur in het plantenrijk. — *Een nieuw intensiefgloeilicht* (Dr R. Böhm): de Lucas-lamp. — *Proeven met de hoogvacuumpomp van Gaede* (Dr G. Knüttel) : Destillatie van metalen, bevriezing van water, electrische ontladingen. — *Bijdrage tot de kennis der Indische Rijsttafel in verband met vele inlandsche gebruiken en gewoonten* (A. Lucardie). — *Het afdrukken der Lumière-auto-chroomplaten in kleuren op papier* (A. Trevelli). — *Over het vervaardigen van badkuipen* (D. S. S.). — *Opgravingen van voorwereldlijke dieren* (Dr A. Snyders).

— 15 September 1907. — *Schetsen van de Canarische eilanden* (Mimosa): tomaten. — *Kunstmatig Grafiet* (Dr R. De Haas). — *De Roquefort-kaas* (E. M.) — *Brem* (J. Sturing). — *Het maken van een vonk-inductor* (T. Hoekstra). — *Loggen* (J. M. Kleiboer) : de « deadreckoner » die den afgelegden weg, den koers en de snelheid van 't schip opteekent. — *Het Koken* (Dr Bouman). — *De zincotypie of het zink-hoogetsen* (R. Holtorf). — *Stoomturbines* (S. Snuyff). — *Robben of Zeehonden* (J. Daalder). — *De duur der schemering in verschillende jaargetijden*. — *Colloïden* (A. Prins).

LE CORRESPONDANT. 25 juillet 1907. — *La France, l'Autriche et l'Italie en 1870* (H. Welschinger): hoofdzakelijk eene bespreking van 't nieuwe boek van Bourgeois en Clermont : *Rome et Napoléon III*. — *Lettres inédites de Béranger à M. Benoit-Champy* (A. Feugère) : welsprekend voor de vriendschap tusschen Béranger en Lamennais. — *La Tyranne parlementaire* : het parlementarisme wordt allengskens anarchie (Luc. de Valroger). — *En marge d'une biographie* (Mgr P. Batiffol) : l'Abbé Morel. — *Contre le flot* (P. Le Rohu): roman. — *La question polonaise en Prusse* (gén[1] Bourelly) ; « Quoiqu'il arrive, les Polonais prussiens continueront à s'acheminer vers la libération définitive » — *La nouvelle légende dorée. I La Paroisse des Chiffonniers* (M. Tolmeyer): een overzicht van de Parijzer weldadigheidsinrichtingen. — *L'Aurore d'une Dictature* (de Lanzac de Laborie) : die van Bonaparte. — *Les Œuvres et les Hommes.*

— 10 août 1907. — *Lettres à une exilée* (Sainte-Beuve) : Ste Beuve toont hier lang geen kwalijk karakter. — *Une nécropole gréco-romaine en Egypte* : *Les fouilles d'Antinoé* (M Pézard). — *Les Troupiers de l'empereur* (L. Madelin) : hoe die halve wilden helden werden bij 't éene woord : de keizer ! — *Au pays de Chulalongkorn*. — *Le roi, la cour, le gouvernement* (E. Grassi) Siam. — *Contre le flot* (P. le Rohu). — *Le grand peintre français* (J. Tarbel) : Nicol. Poussin. — *Déboisement et reboisement* (C. de Kirwan). — *La vie économique et le mouvement social* (A. Béchaux). — *Revue des sciences*. — *Chronique politique.*

— 25 août 1907. — *Lettres à une exilée* (Ste Beuve). — *Le Centenaire de la Navigation à vapeur et l'exposition maritime de Bordeaux* (P. Cam. d'Almeida). — *La nouvelle Légende dorée* (M. Talmeyr) : Les Sœurs aveugles. — *Mutineries militaires au debut de la Révolution* (O. Havard). — *Contre le flot* (P. Le Rohu). — *Au Cœur de l'Afrique* (E. de Villelume). — *Ch. de Spoelberch de Lovenjoul* (J. A. Georges) : zijn leven, zijn boekerij, zijn werken. — *Les Morsures des serpents venimeux* (Dr P. Charpentier).

— 10 septembre 1907. — *De Rennes à Sedan* (Général Lambert). — *L'Edit de Nantes et son application* (Ph. Regnier). — *Le Président*

Roosevelt et les Trusts (E. Martin St. Léon). — *Contre le flot* (P. Le Rohu). — *Des voyages à l'époque actuelle* (Cte d'Ussel). — *Un artiste chrétien : le baron Jean Bethune* (G. de Grandmaison) — *Affaires d'Egypte et de France* (E. Lamy).

ÉTUDES, 5 septembre. — *Y a-t-il une crise du Catholicisme ?* (Paul Mallebrancq) : wordt vervolgd. — *Les Religieuses et la Révolution* (Pierre Bliard). — *Le petit séminaire de Roulers. Les Pères de la Foi et de Maurice de Broglie* (Paul Dudon) : naar aanleiding van kanunnik de Schrevel's *Histoire du petit séminaire de Roulers* t I (1806-1830) Roulers, J. de Meester, 1906, een werk van de hoogste geschiedkundige waarde. — *Une École primaire catholique en Angleterre* (Joseph Boubée) — *Taine dans sa correspendance* (Lucien Roure). — *Bulletin de l'éducation et de l'enseignement* (Joseph Burnichon) : een van die zaak- en geestrijke kronieken waaraan schrijver ons sinds lang gewend heeft.

— 20 septembre. — *Les Stigmates de saint François* (L. Le Monnier) : een wonder dat de natuurkrachten te boven gaat, een zeer groot en echt wonder. — *Y a-t-il une crise du Catholicisme?* (Paul Mallebrancq) : vervolg. — *Autour d'un foyer stable. L'Emigration basque* (Pierre Lhande). — *Madagascar. L'apostolat catholique* (Pierre Suan). — *Bruges et la Toison d'or* (Joseph Boubée) : zeer waardeerend. — *Bulletin social* (Ch. Auzias-Turenne).

REVUE DES DEUX MONDES. 1er août 1907. — *Le Blé qui lève*, dernière partie (R. Bazin) : We blijven altijd verkiezen *Donatienne* en *La Terre qui menrt.* — *Correspondance entre Alexis de Tocqueville et Arthur de Gobineau*, dernière partie. — *Mandrin, capitaine des Contrebandiers.* — *La Jeunesse et les premiers exploits* (Fr. Funck-Brentano) : De Danphinésche baanstrooper mocht zingen :

Chateau, maison, cabane
Nous sont ouverts partout,
Si la loi nous condamne
Le peuple nous absout.

— *La Représentation du mouvement et la vie.* — *La Cinématographie* (P. Banet-Rivet). — *Œuvres sociales des femmes* (P. Acker) : III. La famille. — *Madagascar.* — *V. L'Education, la question des langues et l'assistance médicale* (M. et A. Leblond).— *Poésies* (G. Lafenestre). — *Essais et notices.* — *Publications posthumes de Ferdinand Brunetière* (V. Giraud). — *Chronique de la quinzaine. Histoire politique* (Fr. Charmes).

— 15 août 1907. — *La suppression des Académies en 1793* (G. Boissier). — *L'Invasion* (Bertrand). — *Madame, mère du régent : Le mariage, les premières années en France* (Arv. Barine). — *Le Droit commun d'association* (E. Baudoux et H. Lambert).— *Les Progrès récents du Congo français* (H. Lorin). — *La Question religieuse à Genève* (Jul. de Narfon). — *Revue littéraire* (R. Doumic). — *Revues étrangères : Jugements nouveaux sur l'œuvre de Shakespeare* (Th. de Wyzewa).

— 1er septembre 1907. — *L'Invasion*, 2e partie (L. Bertrand). — *Mandrin, capitaine général des contrebandiers.* — *II. La Carrière de Mandrin* (Fr. Funck-Brentano) : Het volk beminde dien kerel « parce qu'il mangeait les mangeurs de gens ». — *La Vérité sur Fontenoy* (le gén. Zurlinden) : 't figuur van den maarschalk van Saksen komt uit den grooten slag schitterend te voorschijn.— *Un*

Pardon (P. Renaudir). — *L'Enfant et la famille* (L. Delzons) : « La protectrice de l'enfant n'est intervenue que p.c.q. l'Etat s'est loi trouvé dans l'obligation de se substituer à la puissance paternelle, chaque fois que celle-ci manque de sa tâche ». — *La Crise financière egyptienne actuelle* (P. Arminjon) : zeer optimistisch. — *Poésies* (Jacq. de Briey).

LA REVUE. 1er août. 1907. — *Comment est mort Léon XIII* (Boyer d'Agen) : wat een sensatie-stuk ! — *La Suppression de la misère* (Fr. Passy). — *L'Evolution de l'Amour* (P. Margueritte). Een goede Vaderons eer ge dat leest. — *La Criminalogie de M. Legrain* (E. Faguet).— *Faut-il préparer nos enfants au devoir militaire ?* (Cap. Bourguet) : Natuurlijk — *Une Pompadour allemande* (M. Hay) : altijd diezelfde Wilh. von Grävenitz. — *Le Théâtre en plein air* (R. Canudo) : een heilzame terugkeer der kunst tot hare aartsvaderlijke gewoonten. — *Mouvement littéraire en Italie* (M. Muet) : erg oppervlakkig. — *Le Mouvement intellectuel en France.*

— 15 août 1907. — *L'Europe de Demain.* — *L'Isolement de l'Allemagne* (un ancien ambassadeur). — *Le Prêtre de la morale* (M. Gorky). — *La Science chez Maeterlinck* (G. Bonnier) : meer wetenschap in zijn bijen- dan in zijn bloemenboek. — *Entre éditeurs et auteurs* (H. d'Almeres) financieele betrekkingen.— *Sonnets païens* (F. Mazade). — *Les derniers romans français* (G. Pellissier). — *Une Pompadour allemande* (M. Hay). — *La Maison d'éducation de St. Denis* (A. Charpentier). — *Le Mouvement littéraire en Suisse* (E. de Mortier).

— 1er septembre 1907. — *Un Péril national en France* (G. Vallat) : Het alcoolisme. — *Rapport de la Commission Zéro* (B. de Suttner) : over de vrede-klucht van den Haag. — *Le français d'Avant Garde* (A. Dauzat) : een brokje nieuwe taalkunde. — *Les Saints de l'Islam* (J. Roney). — *Le Sommeil électrique* (R. Martial).— *Stances* (G. Trarieux). — *Comment les Oiseaux se font la cour* (H. Coupin) : juist als de menschen.— *Lettres de Direction* (E. Faguet) : van een P. Jezuïet aan Mevr. Marie-Anne. – *L'Idée moderne du Sport* (M. Delpeuch).— *Une Pompadour allemande* (M. Hay). — *A travers la Litterature turque* (S. Bey). — *Le mouvement intellectuel en Russie* (V. Starkoff).

DEUTSCHE RUNDSCHAU. Sept 1907.— *Den Strom hinunter* (Is. Kurz). — *Cesare Pascarella* (P. Heyse). — *Eine Winterfahrt nach Tripolis, Tunesien u. Sizilien 1907* (D. von Hoffmeister). — *Was wissen wir von der Erde unter uns ?* (E. Wiechert). — *Weltstellung u. Kultur Venedigs* (K. Brandi) : naar aanleiding van Kretschamp's nieuw boek over Venetië. — *Goethe, Marianne van Willemer u. Sulpice Boisserée* (F. Schultz) : 't is bij Boisserée dat de grijze Goethe kennis maakte met Marianne van Willemer. — *Die Gebärde des Weibes* (A. Heine) : ze verschillen bij Duitsche, bij Fransche en bij Engelsche vrouwen ; maar bij allen beduiden ze : Ik ben hier, bemin mij.—*Das Stumme* (aus dem Schwedischen von Per Hallström). — *Die bildende Kunst der Gegenwart und das Problem des Inhalts* (W. von Seidlitz). — *Ein französisches Urteil über Deutschland* : veel waardeering voor Hurets boek : « Le Rhin et la Westphalie ».

DAS LITERARISCHE ECHO, 1 Aug. 1907. — *Zweierlei Æsthetik* (Jul. Hart) : Kunst is natuur, en natuur en verstand zijn eeuwige vijanden : dus een æsthetiek, een wetenschap der kunst

is onbestaanbaar. — *Besprechungen* (A. Krause): over eenige «junge Lyriker» — *Nordische Erzähler* (Cam. Hoffmann) o. a. Jensen en Christensen en Krag. — *Aus der Frühzeit des Romans* (Jos. Ettlinger): tot in 't begin van de 18e eeuw. — *Das Vischer-Jubiläum*. — *Kuno Fischer*. — *Echo der Zeitschriften*. — *Echo des Auslandes*: een Fransche en een Italiaansche brief. — *Kurze Anzeigen: Ein Freund der Zigeuner*: H. von Whislocki.

— 15 Augustus 1907. — *Zweierlei Æsthetik* (Jul Hart): even paradoxaal als 't eerste. — *Frühlings Erwachen* (G. Zieler). — *Schriften zur Theatergeschichte* (P. Legland): die van Duitschland.— *Dramatische Dichtungen* (A. Krapp): 't jongste werk. — *Das Isländerbuch* (W. Poeck): de Oud-Yslandsche sagen door Bonus vertaald. — *Französische Antologieën* (Fr. Clement), vooral de opgangmakende *Anthologie des poètes contemporains*, van Walch. — *Echo der Zeitungen*. — *Echo der Zeitschriften*. — *Echo des Auslandes*: Westschweizerischer Brief o. a. over Rod's pas verschenen *L'Ombre s'étend sur la Montagne*, Holländischer brief: o. a. over Nico van Suchtelen's *Quia absurdum* en Van Oordt's *Warhold*. — *Kurze Auzeigen*: o. a. een recensie over de *Slavische Literaturgeschichte* (met uitzondering van de Russische) in de Sammlung « Göschen » verschenen.

— 1 September 1907. — *Essai und Aphorismus* (K. W. Goldschmidt): flink overzicht van 't Montaigne-genre, waarvan dichter Spitteler in zijn *Lachende Wahrheiten* een gelukkige beoefenaar is. — *Hugo Salus* (K. Nowak): bio-bibliografie van den merkwaardigen lyrieker. — *Hebbel-forschungen* (Karl Zein): een belangrijk boekje over Hebbel is Hebbels Dramentechnik van Saladin Schmitt. — *Ein neuer Van Eeden* (Ans. Heine): Onze Van Eeden wordt getroost over de financieele verliezen, hem door zijn socialistischen ijver berokkend, met langs om grooter waardeering in 't buitenland, vooral om zijn *Kleine Johannes*. — *Gedichte* (Hugo Salus). — *Echo der Zeitungen*: met veel aangenaams voor de jury van den Nobelprijs. — *Echo der Zeitschriften*. Fransche brief: o. a. de betrekkingen tusschen Chateaubriand en Béranger, en iets over de dichteres de Noailles; Italiaansche brief: vooral over Pascoli, sedert het afsterven van Carducci, misschien den grootsten Italiaanschen dichter. — *Kurze Anzeigen*.

— 15 September 1907. — *Dichterkomponisten* (P. Bekker): het ideaal was 't romantisch opera door Hoffmann gedroomd. — *Wilhelm Holzamer* (G. Falke): hulde aan den jong gestorven dichter. — *Amerika und seine Erzähler* (A. von Ende): Clara Langhlin en F. Hopkinson-Smith. — *Lyriker und Halblyriker* (W. Holzamer): zijn laatste bijdrage. — *Der Weg zur form* (A. Geiger): eenige æsthetische beschouwingen over treurspel en novelle. — *Die modernen Preziösen* (Dr O. Knapp): goed getroffen! — *Drei Siebzigjährige*: Ad. Wilbrandt, Joh. Trojan en Hansjakob. — Een kolom ook over onzen Gezelle. — *Echo der Zeitschriften*: Een Engelsche, een Noorsche (feesten voor Bj. Björnson) en een Amerikaansche brief. — *Kurze Anzeigen*.

STIMMEN AUS MARIA-LAACH. Juli 1907.— *Das Dombild zù Köln* (St. Beissel). — *Kennzeichen des Volkswohlstandes* I. (H. Pesch). — *Der Engelhymmus* GLORIA IN EXCELSIS DEO. — *Sein Ursprung und seine Entwicklung* (Cl. Blume). — *Bildung des Charakters* (M. Meschler). — *Auf den Fluten des Ganges* (J. Dahlmann).

— Augustus 1907. — *Der heiligen römischen und allgemeinen Inquisition Erlass vom 3 Juli 1907*: latijnsche text en duitsche vertaling. — *Was die Stunde heischt*: een terugblik op zekere oneenigheden in 't Duitsche katholiekenleger en een oproep tot gehoorzaamheid aan den Paus. — *Auf der schiefen Ebene zum Idealismus?* I (J. Fröbes). — *Religion und Pädagogik I* (V. Cathrein). — *Kennzeichen des Volkswohlstandes II*, Schluss (H. Pesch): stoffelijke welvaart ja, maar is er meer geluk, meer tevredenheid onder de menschen? Waarom niet? En wie draagt er de schuld van? — *Von Rom nach Valle di Pompei* (J. G. Hagen). — Onder de *Verscheidenheden* (*Miszellen*) een statistisch ozerzicht der werkstakingen in België van 1901 tot 1905.

— September 1907. — *Der neue Syllabus* (J. Bessmer). — *Die Elisabeth zu Marburg* (St. Beissel). — *Auf der schiefen Ebene zum Idealismus? II* (J. Fröbes). — *Religion und Pädagogik II*, Schluss (V. Cathrein). — *Delhi I* (J. Dahlmann). — Ten slotte een kijk in de Belgische klein-industrie, en een wederwoord aan de *Kölnische Volkszeitung* die zich om het opstel *Was die Stunde heischt*, in het voorgaande nummer verschenen, onredelijk en nutteloos kwaad bloed had gemaakt.

CONTEMPORARY REVIEW. August 1907.— *The religious education of children* (Sir Olis. Lodge). — *At the cross-ways* (J. A. Spender). — *Gods and saints in ancient Ireland* (T. W. Rolleston).— *The Move of the Midi* (L. Jerrold).— *The Problem of the old Testament restated.* (Jam. Orr). — *Poor Relief in the Balkans* (Ed. Sellers). — *Mediæval a. Renaissance portraiture* (Em. Cramford). — *The Wealth of the Workers* (Jesse Guail). — *Social Safe in Asia Minor in the Abrahamic age* (A. Sayce). — *The divine Mann* (E. Gaillard).

— Sept 1907. — *The Development of an international Parliament* (S. Jevons): De tweede Haagsche Conferentie zou een nieuwe stap zijn in die richting. — *St. Paul's Philosophy of history* (W. Ramsay): Ze wordt teruggeleid tot drie stelregels: 1. The Divine alone is real: all else is error; 2. a society or a nation is progressive in so far as it hears the divine voice: all else is degeneration; 3. all men and every human society can hear the divine voice; but they must co-operate ere the communication can take place. 'k Zou weleens den bril van den zeer geleerden Esq. willen zien.— *The All-India Moslem League* (E. Lang): Engeland moet niet benauwd zijn. 't Is een loyalistische beweging. — *Gothic Achitecture a. the Gothic race* (M. Phillips): in tegenstelling met de Araabsche kunst. De Gothische is veel vaster, veel wilskrachtiger. — *Conditions of a Japanese-Amercican War* (Cruiser). — *Arab and Hebrew Prose Writers* (T. Weir). — *The Purpose of Art* (E. W. Cook). — *Jean August Ingres* (S. de Soissons). — *The Turkish Army* (A. de Bilinski). — *The new Treatment of Cancer* (C. Saleeby): Ga bij een bekwamen snijmeester: Nu, dat wisten wij vroeger ook! — *Foreign Affairs* (E. J. Dillon).

OMROEPER

DE LEUVENSCHE VERLOF-LEERGANGEN, einde Augustus, zijn uitstekend geslaagd : 149 priesters-leeraars uit het middelbaar onderwijs volgden de lessen. Eerlang verschijnt een gedenkboek daarover : een blijvende herinnering aan die heugelijke Vlaamsche gebeurtenis, en meteen een dankbare hulde aan onze Bisschoppen en aan de Leuvensche Hoogeschool, die zoo gulhartig hebben getoond hoe goed zij 't meenen met de Vlaamsche wetenschap.

HET CONGRES van *Jong Dietschland* ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan, viel met die leergangen samen.

Het publiek : de leerlingen uit de vacantielessen. De hoofdopsteller, L. Dosfel, in een schitterende rede, Godfried Hermans waardig, herinnerde aan de stichting van *Jong Dietschland*, zegde wie de stichters waren met den naam, bracht hulde aan de stichters naar den geest : Rodenbach en Zeemeeuwe. Daar geen enkel spreker over *Vondel* zich had aangemeld, bracht hij met eenige woorden en met de verzen van Schaepman hulde aan onzen grootsten dichter, en besloot dit deel zijner rede met den kreet van L. De Koninck : « Zoo ge ons redden wil, o Heer, Schenk ons 't ras der Vondels weer. » — Daarna had hij het over *Rodenbach*, wiens *Gudrun* hij verdedigde tegen Dr Persyn's critiek, en verwees, wat *Zeemeeuwe*, *Gezelle*, *Verriest* en *Streuvels* betreft naar zijne opstellen over die schrijvers en naar de redevoeringen die moesten volgen. — De rol onderzoekende van J. D. zegde hij dat het moet de christene kunst verdedigen, ontleedde het *Adoro te* als kort begrip dier kunst, en eindigde met een citaat uit *Chatterton* over de rol der dichtkunst : *Jong Dietschland* moet lezen in de sterren den weg welken voor ons volk Gods vinger in de luchten heeft geteekend. — Na hem spraken Dr Van Puyvelde en E. H. Al. Walgrave : de eerste over *Rodenbach*; de tweede over *Gezelle*. Oude onderwerpen, nieuwe behandeling. Deze redevoeringen zullen gedrukt worden, de eerste in het standaardwerk over Rodenbach. Nooit sprak E. H. Walgrave beter over Gezelle dan daar.

ZEER BELANGRIJK ook was de jaarlijksche Vergadering van *'t Davidsfonds* ditmaal te Tongeren, in September.

Veel werd er gesproken natuurlijk over de vervlaamsching van 't Middelbaar Onderwijs : Dr Laporta, Vanden Broeck, Sips, enz. bevestigden kranig en gloedvol dat, naar de meening van 't Davidfonds, Coremans-wetsvoorstel moet blijven voorgestaan, ofwel dat der Middenafdeeling met weglating van art. 2. In de dagorde werd aangenomen dat geen voorstel bevrediging kan schenken zoo het niet tot grondslag neemt : Vlaamsch als voertaal in 't onderwijs.

Dr Speleers sprak over *de Plichten der hoogere standen tegenover*

de Vlaamsche beweging. Een model-redevoering, van gedachte en van zegging. Een volk, zegde hij, om te leven in den ruimsten zin, moet stoffelijk en geestelijk streven naar het hoogste. Opdat een volk groot weze moet elke eenling, hij zij hooger of lager geplaatst, zijn best doen om groot te zijn. Geen enkele klasse mag verstoken blijven van de vruchten der beschaving. En die beschaving moet de band zijn tusschen de hoogeren en de lageren : zooniet krijgt een zelfde volk twee verschillende geslachten, aan malkander vreemd. Nu, de taal is de tolk der beschaving : is de taal van de hoogeren de taal van de lageren niet, dan is dat een ware ramp voor de beschaving van een volk, dat zoo in zijn eigen binnenste de kiem draagt van tweedracht en onvruchtbaarheid.

Daarom is de strijd voor de verheffing van ons volk gesynthetiseerd in den strijd voor de taal.

Ieder van ons moet worden een man sterk in zijn vak en sterk in zijn taal. Daarom eischen wij en blijven wij eischen voor de Vlamingen een Vlaamsche opvoeding.

Ook de œconomische kant der Vlaamsche beweging werd te Tongeren druk besproken : de noodzakelijkheid der vervlaamsching van 't beroepsonderwijs in 't Vlaamsche land ; en, gezien de toekomst van Limburg, de even groote noodzakelijkheid van Vlaamsche leergangen voor den mijnbouw aan de Leuvensche hoogeschool.

Een congres dat, laat ons hopen, vruchtbaar zal zijn.

VAN DE HAVEN

— « Het kwaartjc luidt al in 't kapelleke. Spoed u, Fanie. Ge wacht ook altijd tot het laatste puntje. »

Wrevelig zag Roos naar heure oudste dochter, die voor 't kleine spiegeltje nevens de deur bezig was heure bruine, losslierende haren in breede wrongels saâm te vlechten.

— « Ik ben gereed, moeder. »

En ze weerde ijverig, rolde het haar behendig bijeen dat het opstak als zijïg glimmend torentje, en vestigde het vast met haarspelden, die ze van 't bijstaande tafeltje greep.

— « Waar is mijn groote kam, » vroeg ze, en zocht gejaagd.

Er hong een benauwde walm in de lage kamer, eene lauwe dufheid van week-warme, verdorvene lucht der voorbije nachturen. In den hoek stond het verwarde bed, waarvan de matras, onder de grauwe lakens, nog de zonken behouden had der rustende lichamen, en daarnevens rondde de wieg, waarin het dik-bollig gezichtje van 't slapend jongste mollig stak boven het verfrommelde deken. Op de langgebuisde, roestig roode stoof dampte de blikken koffiepot, en in de opene schapraai stonden de tellooren, nog besmodderd van den vorigen dag. Langs beide kanten van het zwarthouten kruisje hong tegen den blauwig gekalkten muur een schelkleurige prent in vuil-gulden lijst, en 't Lieve Vrouwke op de schouw stond droevig, met geschilferden mantel en gebroken arm, tusschen dofbedampt glaswerk.

— « Fien ! » riep Roos ongeduldig; en geen antwoord hoorend, naderde zij de zoldertrap in den hoek.

— « Fien ! » gilde ze, nijdiger.

— « Ja, moe. »

Eenige stonden daarna vouwde de val krakend open, en half gekleed kwam het kind op bloote voeten beneden.

— « Is Fons daar ook » ?

— « Hij kan zijne kous niet vinden moe. »

— « Altijd wat anders, » mompelde Roos, de koffiekan grijpend. « We zullen er weeral goed komen, om zeven uren

op de natie. Toe, Fien, snijd boterhammen. Ik moet de bussen nog vullen. Voor dezen middag mee, hoor; we moeten noen-overal. 't Zal goeië zijn; wanneer ga ik mijn wasch beginnen? »

En terwijl zij de heete koffie in de bussen goot, begon ze weer alles op te halen wat ze binst den morgen reeds tienmaal geklaagd had, en te morren tegen dat dagelijksch slaven buiten huis, zonder dat ze doen kon gelijk vroeger, vóór Flup verongelukte met den « Friesland » van de Red Star Line. Toen was alles in orde. Ze kon 's Maandags wasschen, en dan had de boel tijd om te drogen. Nu moest ze soms Zaterdag 's avonds nog het hoogstnoodige door het sop slaan, en voor de stoof zetten, om 's Zondags wat verzuivering te hebben.

— « Is me dat een leven, » gromde zij, de bussen afdrogend, en zich-zelve ophitsend door gedurig herhalen van heur erbarmelijk tobben — « is me dat een misere! Ziet de grond... Ge weet niet meer of het planken of steenen zijn. Er zou moeten geschilderd worden, maar... wanneer; en van waar zal het komen? De ruiten... ge ziet er geen dag meer door. Ik ben beschaamd voor de menschen... En de gordijnen... »

Doch opeens onderbrak ze, herinnerend, en liep naar de zoldertrap.

— « Fons! » riep ze uit alle macht. « Moet ik u komen halen? »

Een verwilderd jongenshoofd stak door de vierkante opening.

— « Ik vind mijne kous niet. »

— « Komt dan zóó maar. We moeten weg. Maar Fientje toch, zijn dat nu boterhammen? »

't Kind stond te hijgen van danig geweld, het groote mes diep in het witte brood, en wrong wat ze kon om toch verder te geraken.

— « Geef hier... » En Roos nam het driftig uit hare handen en sneed vlug voort. Buiten klangelde kortsnokkend klokkekleppen, vaag, als gedoofd in de zware regenlucht.

— « Daar... nog vijf minuten! Pak het eten maar in, Fanie. Gauw. »

Een zacht gekrijt weende op uit de wiege, en het

wakker gewoelde kind wemelde met de rozige vuistjes boven het verkleurde deksel.

— « Daar hebt ge 't, » zuchtte Roos, steeds lastiger, naarmate alles samendrong om heur het weggaan te vermoeiëlijken. « Begint nu maar. Laat het hier zoo eens staan. »

Vruchteloos schommelde zij neurend de wiege, en nam dan, ten einde raad, het kind op den schoot.

— « Toe, zwijg maar, Wieske, » streelde ze.

Fons kwam lui van de zoldertrap, zonder kous aan éénen voet. Slaperig zag hij rond, duwde Fientje geniept in den rug, en ging dan, heimelijk lachend om het pijnlijk gezicht der kleine, bij de tafel zitten.

— « Eerst wasschen, Fons, » vermaande Roos, over en weer wandelend met het schreiend wicht.

Fanie had de boterhammen in de schoofzakken gedaan, en de krop toegewrongen.

— « 't Is hoog tijd, moeder. »

— « Ik weet het... maar hier... » En te vergeefs trachtte zij het krijschend kindje te sussen.

— « Daar ! » borst ze op eens los, en duwde Wieske in de armen van Fientje, die hulpeloos midden de kamer stond, verloren in dat warrende leven. « Daar, pak aan, en ziet dat gij ze stil krijgt. »

Morrend liep ze Fanie na, die reeds van de trappen daalde; doch driftig kwam ze terug.

— « We moeten noen-overal, » zei ze tegen Fien. « Ge moet maar wat schuren vandaag. Ziet eens wat grond... Waarom schreit ge? »

— « Mina heeft komen zeggen dat de jufvrouw mij niet meer wil in de school, als ik er vandaag niet ben, » hokte 't meisje en wiegde het krijtend kind, sussend.

— « De jufvrouw ... de jufvrouw! » schoot de vrouw heftig uit. Zal de jufvrouw hier de boel komen beredderen? Of wil zij naar de natie gaan? Dan kan ik hier blijven en doen wat ik moet. Gemakkelijk te zeggen, ze staat er zelf niet voor. Fons, maakt dat ge op tijd in de school zijt. »

— « Ik heb geen kous. »

Hij zegde dat eenvoudig, met effen, onschuldig gezicht; doch er lichtte iets heimelijk-spottends in zijn gluiperige oogen. Warrig omklisten zijne lange, sluike haren het vale

gelaat, en om den dun-gelipten mond lijnde reeds de gemelijke trek van drieste aanstellerij en tartende onbeschoftheid.

— « Naar de school zùlt ge, » riep zijne moeder toornig. « Dan doet ge er maar eene van Fien aan. En pas op als ik dezen avond hoor dat ge niet geweest zijt. »

Dreigend schudde zij de vlakke hand. De jongen bleef zwijgend, als overschillig, en speelde onachtzaam met het broodmes. Maar er gleed een vage glimp van stillen spot over zijn gelig wezen.

— « Moeder! » riep Fanie ongeduldig van beneden.

« Pas op, hoort ge, » waarschuwde Roos nog, en liep dan haastig de trappen af.

Buiten joelde reeds de menigte, die door de vettig-natte straten naar den arbeid trok. Nog drenzelde een fijne, lauwe motregen uit de asschig-grauwe lucht, die dof-gesloten hong boven de vochtig-glimmende daken. 't Was een gaan en komen van bont-verscheidene scharen werkers : zwaargeschonkte buitenjongens, met floeren vest en diemitten broek, waarvan de pijpen onderaan met de schoennestels bijeengetrost waren, de slappe hoed met neerhangende randen achteloos op ruigen kop, koffiebus en schoofzak aan dikke koord wiegelend op den rug, plomp stappend, dat de nagels der zware schoenen knarsten op de bonkige kasseien; steedsche lui, met verlepte gezichten en loom-voorderende beenen, nog krachteloos als uitgewrongen vodden door 't nachtbraken van Zon- op Maandag; jonge kerels, ruw roepend naar koffieboonraapsters, die arm aan arm drongen door den hoop; hier en daar, schaarsch, enkele gezette mannen, die zorgend zagen naar 't late uur en spoedden om tijdig op het werk te zijn. Traag kwam bijwijlen een vroeg-vertrokken natiewagen aangeschokt, en rolde bonkend door de hobbelige straten, dat de ruiten rinkelden in de daverende ramen der nog gesloten huizen. Soms ratelde eene melkkar ras voorbij, en dan meed het volk schichtig, verwenschend de achtelooze boerin, die maar dwars door den woel reed zonder hen te ontzien. En tusschen die wemeling van menschen drentelden de guitige leerjongens, fikfakkend ondereen, plagend de dreigende ouderen, en floten soms gillend scherp op de vingers dat het snijdend reet door de ooren. Over heel de ontwaakte stad begon weer de doffe soezing van

koortsig bewegen te dommelen; uit de stillere zijwegen kwamen de enkelen en gingen verloren in den dringenden drom, die golvend voortstuwde door de breede, krommende Koepoortstraat, als zwaar-barend bloed door spannende slagader. 't Was het hart, het wijde, rijke hart der groote nijverheidsstad, dat weer, na enkele uren verpoozing, zijn forsch en vinnig tokken hervatte van eeuwige onvoldaanheid en altijd méér begeerend trachten.

Hoog boven de kartelende daken spichtte de Lieve Vrouwetoren grijs in de nevellucht, en uit zijn steenen keel klangelde trippelend het klokkenspel.

— « Zeven uren, Fanie. Spoed u. Waar is het eten? » hijgde Roos.

— « Hier ... gij hebt de bussen? »

— « Ik?... bijlange niet... »

Ze bleven beiden stil, en bezagen elkander versteld.

— « Ik dacht dat gij alles had genomen, » zei Roos wrevelig. « Daar staan wij nu schoon, zonder drinken. »

— « En ik, ik meende dat gij de bussen had meegebracht, » verontschuldigde Fanie. « Ik was al vooruitgegaan. Ik stond beneden. »

— « Kom, dan gaan we dezen middag maar in de gaarkeuken. Er is niets anders aan te doen. Terug naar huis hunnen we toch niet. »

Zij verhaastten hun stap, en liepen in 't midden der straat waar minder belemmering was.

— « Wie zegde dat we noen-overal moeten, » vroeg Fanie hijgend.

— « Tist... Hij was gezonden door Verspeylen. Ze doen maar met ons wat ze willen. »

Er trilde een bedwongen toorn in de stem van Roos. De kommer voor heur huishouden, die eenige oogenblikken overweldigd was door het roezige rumoeren der drukke straten en de driftige gejaagdheid, drong weer bezwarend in heur beslommerd denken. 't Was geen leven zoo. Altijd weg, altijd bij vreemden, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, en thuis vervuilde alles dat zij walgde, wanneer zij binnenkwam. En de kinderen. Fons... Daar had zij het laatste leed nog niet van afgezien. Ze werd nog schaamrood als ze dacht... Iedereen wist het van dat stelen aan het fruit-

kraam bij Sofie, en als ze laatst woorden had met Liza had deze het platweg geroepen, terwijl gansch de buurt er bij stond. De stijfkop... Hij wilde niet naar de school, hij voelde dat hij vrijgevochten was. Kon ze maar thuis blijven en er een oog op houden. Nu liep hij in 't wild. Fientje stond, och arme, voor den boel alleen; want als zij en Fanie 's avonds thuis kwamen, gebroken door slavend werken in heete zon of guur getij, waren ze te moe om iets van belang te doen. Het kind was echter nog te jong om alles te beredderen, en dan zoo zwak daarbij. Ze kon Wieske niet verzorgen gelijk het noodig was. Fanie...

Een grooter gedruktheid beneep heure borst, en zuchtend zag ze terzij naar heure dochter, die gejaagd nevens haar liep.

Wat zou daarvan komen in dat gemeen midden van ruwe dokwerkers? God! Dat ze dit had moeten doen, dat de nood heur gedwongen had het meisje te brengen bij die grove mannen voor wie vloeken dagelijksch brood was, die niet spreken konden zonder dubbelzinnige aardigheid of platte ontucht uit te flappen! Och, ze zag het klaar genoeg, en ieder bestatigen was als een wreede stomp op heur hart. Hoewel Fanie nog maar veertien dagen meeging, was ze reeds gansch vervreemd van het vroeger bedeesde meisje. Ze werd zelfs niet meer rood bij 't grofste woord, en ging gemeenzaam om met andere deernen, op wier handel en wandel heel wat te zeggen viel. Gister nog had ze gansch den namiddag gemopperd, omdat ze niet met Julie van beneden mocht gaan dansen.

En er welde eene wrange bitterheid in heur geschroefd hart. Sinds het verongelukken van heuren Flup op zee had ze nog niets dan donkere dagen doorleefd. Tobben, tobben, gewonnen verloren. 't Winkeltje moeten overlaten voor een appel en een ei, de gespaarde centjes weggesmolten, dan hier een dag werken, dan daar een halven, tot ze eindelijk op de natie sukkelde.

Van verre zagen zij het rood-steenen gebouw; het volk krioelde voor de poort; wagens reden weg.

— « We verliezen een halve uur, moeder, » meende Fanie.

— « Ik kan er ook niet aan doen. Als ge voor zulk huishouden staat. »

Ze drongen door de schaar natiegasten, die vertrekkens gereed stonden.

— « Ha, Fanie. »

Een rosse kerel trok haar bij de mouw, en neeg zijn rood-opgedrongen gelaat, waarop nog de verhitting der bras partij van den verloopen nacht gloeide, geil-liefkozend naar 't meisje. Heftig rukte zij los, en Roos wilde gram tegen den halfdronken kerel uitvaren. Doch juist stond de natiebaas voor haar.

— « Ge komt zoo laat?... Sta daar nu niet te lanterfanten. Spoed u, we moeten naar nummer acht. Rap, anders zijn wij om tien uren nog niet bezig.

Ze zag woedend nog naar den rosse, die plat-lachend tusschen een groepje stond. Morrend ging ze met Fanie naar het magazijn, haalde er bezem en garen, bond een graanzak als schort voor en spoedde dan met hare dochter naar den wagen, die aan de poort wachtte.

— « Zijn we er? » vroeg Verspeylen, en oogde over allen die gezeten waren. « Vooruit dan, Jane. »

De voerman klakte met de tong, en zwierde lichtjes de zweep om de lenden der merrie.

— « Ju! »

En ze rolden voort, traag eerst, dan rasser, dat ze daverden op den loggen, zwaren wagen. De vrouwen en meisjes zaten naast elkaar gedrongen op de randen, en hunne neerhangende voeten raakten soms den grond bij bultige welvingen der kasseien. Maar de kerels en knapen stonden kloek overeind, wat doorgezakt op de wijdgespreide beenen die het wiegelend lijf schoorden; en het hobbelen van 't plompe gerij deed hen gestadig bibberen van het hoofd tot de voeten. Soms, bij den omdraai der straat, of als de voerman het paard brusk weerhield met strakgetrokken toom voor kruisend gespan, schokten ze plots terzij, en grepen dan elkander vinnig vast om niet van den wagen te storten. Schel gilden dan de vrouwen, en de gasten sakkerden tegen Jane, die onverschillig bleef, alsof hij niets hoorde.

— « Zeg, Rosse, is 't nog van dat laatste dat ge zoo wiggelt? » schertste Neel.

— « Ik kan er nu nog wel wat bijlappen, hoor! » bofte de Rosse. « We hebben er anders nog al eentje gesnapt, » grijnsde hij, en zijn blauwige, blinkende lippen vertrokken tot beestelijken lach. « We zagen malkander niet meer staan. »

Langs de kaai was het wriemelend werkersleven reeds in vollen gang. De eene wagen rolde hortend achter den andere, en de zwaar-schonkige, breedgerugde natiepaarden trapten met bedaarden, tragen tred, als zonder inspanning sleurend de zware vrachten. Hunne vol-vleezige dijen glommen zijig bij ieder bewegen, en elke plompe stap der gespierde pooten deed de dikgevulde billen bibberen van gezonde weelde. Hel blonken de gepolijste koperen naamletters op de vierkante kappen, en de zorgelijk gekamde manen krulden fijn langs de machtig welvende nekken, die stoer kromden onder 't zwart-lederen gareel.

Langs de traag achter elkaar treinende wagenreeks schichte de electrieke tram vinnig voorbij, onder gedurig tingelen der seinbel. Vóor de herbergen schuurden struische meiden, den bovenrok opgetrost, het voetpad, en in enkele vensters der hooge verdiepingen lag reeds het beddegoed te verluchten. Onder de afdaken langs den stroom heerschte al drukke bedrijvigheid. De lange, schuine kraanarmen, door waterperskracht gedreven, hevelden de koopwaren uit de vastgemeerde schepen, en zwierden ze dan met zekeren zwaai op de kaai. Uit de geweldige schouw van vertrekkensreeden stoomer gulpte dikwollige smook, die dwarrelend wentelde omhoog en dan, verspreid tot dunne laag in nattige lucht, als een vuile vege dreef over de stad. Grielig gilde het oorverscheurend fluiten van aankomend schip, dat statig de Schelde opdreef. Aan den hoek der breede brug, tusschen de groote dokken, was het oud moederke reeds bezig onder de zeildoeken tent hare waren te schikken, roodgetikkelde appelcienen, bruinschelpige nootjes, verrunselde vijgen, geelgroene citroenen, die gemoedelijk lagen naast verdroogden peperkoek, rimpelig-dorre sauciesen en waterig-blauwe schollen. Tusschen de houtstapels zagen zij manke Stienus al, de groen-geschilderde tinnen bak met verkoperde toppen op den rug, en den blikken beker in de hand, leurend met bier en citroenwater. Op de beurtschuiten, naast elkander gereid in de dokken, waren de gebruinde schippers op bloote voe-

ten bezig het dek af te gieten, en plonselden herhaaldelijk het emmerke in 't groen-blauwe water, trokken het vlug op met sterken snok aan dunne koord, en zwiepten dan met breeden geut het sparkelend nat over de glimmende planken.

Als de ploeg op de bestemde plaats kwam, lag er reeds eene aanzienlijke hoeveelheid gezouten vellen gereed, wier muf-benauwde, scherp-zerpe geur het ademen beklemde. Tijdens den verloopen nacht hadden anderen die gelost, en nu konden ze onverwijld beginnen.

Ieder had dan ook gauw zijne bezigheid, en, gedreven door het driftig aanwakkeren van den baas, die van den eenen kant naar den anderen liep en raasde en schikte en bevool, waren ze dra in volle levendigheid van 't bedrijf. Drie mannen stonden bij de kraan en ontvingen de vellen, die nog immer bij zware pakken uit het scheepsruim getrokken werden. Op een loggen, stevigen schepper werden ze dan door den Rosse en dikke Peer bij den hoop gevoerd. Daar kwamen de knapen en meisjes ze halen, en sleurden ze een voor een opengespreid bij de vrouwen, die met hare lange bezems het grijs-korrelig zout keerden uit het ruige haar. Dan werden ze omgedraaid, weder gevaagd, gevouwen tot vierkante pakje en met dunne koord saamgebonden. Andere jongens wipten ze dan met een zwaai op hun hoofd en droegen ze naar den stapel, om later gewogen te worden.

Roos stond met Fanie in 't midden der uitgestrekte plaats, en ze keerden naarstig de opengespreide huiden. Maar om het even buigende hoofd der moeder wolkte donkere bekommernis. Ze peinsde op thuis, op Fons die zeker weer ravotten zou langs de straten, daar had ze een voorgevoel van. Wat zou er worden van dien bedorvendans, die naar geen goede woorden wilde luisteren, en soms wel eens driest tegensprak op hoogen, hardnekkigen toon? En zij, zij stond hier, terwijl de jongen misschien naar zijn verderf liep met gemeene rekels als Dolf van Cornelie en Mane Spit.

Werktuigelijk arbeidde zij voort, bewogen door regelmatig drijvende kracht, die heure armen en heur lichaam deden gaan in gedurig bezig-zijn. De menschen om haar babbelden en lachten; nu en dan schokte een nijdig-ruwe vloek geweldig tusschen het taterend stemgeraas. Soms

ook, als de Rosse en zijn maat met den volgeladen schepper kwamen aangesleurd, riep hij grove aardigheden naar de vrouwen, waarvan sommigen heftig tegensnauwden met erger gemeenheden. Dan schetterden luide lachbuien, en de knapen, die de gebonden vellen wegdroegen, vertelden heimelijk aan de anderen, die langs den overkant bezig waren, de ploertige gezegden.

De jongens hadden het bijzonder gemunt op Rozeke, de nieuwe, die, onbewust van het dubbelzinnige dat in hun klappen dreef als drabben droesem, kinderlijk-nieuwsgierig vroeg wat het al beteekende. Geniepig pinkoogden zij dan naar elkander. Over hun onbeschoft, vaal-geel gelaat, reeds mat en verlept als vroeg verschroeide plant, lijnde dan een smadelijke trek, verachtend om zooveel domheid. Terwijl hunne loensche oogen geil-begeerig glommen, herhaalden zij nog eens spottend hun slijkerig woord. Maar toen het kind nog bedremmeld bleef staan met vragend gezichtje, zonder te begrijpen, duwde Free haar eindelijk ruw vooruit.

— « Toe, pak maar algauw vast, en sta niet te lanterfanten. 't Is te zien dat ge juist uit de nonnekensschool komt. »

— « 't Zal wel beteren, » verontschuldigde Chareltje. « We zullen het haar wel wijsmaken. »

Bezorgd oogde Roos terzij naar heure dochter, en heur harte kromp als zij de halfbedwongen glimlach zag plooien om den mond van Fanie. Wat hadden die enkele dagen haar reeds veranderd. Ze was gelijk de anderen, onverschillig voor het brutaalste woord, gewoon aan de stuitende omgeving van grove kerels en soms nog ruwer wijven. Deed zij nu nog niet als de meesten, 't zou niet lang meer duren of ze ging denzelfden weg in.

Als ze daaraan peinsde voelde Roos een huivering rillen over gansch heur lichaam; en dan besprong haar opeens de lust, den bezem te rukken uit Fanie's handen, ze weg te sleuren uit dat lage volk. Maar dan dacht ze weer aan de anderen, de drie die thuis waren en wachtten naar eten, aan de kamerhuur die betaald moest worden, aan den winkel, waar ze nog heel wat ten achter stond door het borgen tijdens de moeilijke dagen. En machteloos bukkend, bedwong zij die opwelling van steigerenden wil, en bleef ze

zwijgend voortdoen, met de knagende onrust voor later in heure zeere borst.

De nevelige regenlucht was zoetekens geklaard tot fijnblauwen hemel, en de zonne hong witgloeiend boven de wijde wereldhaven. 't Was er een koortsig ijveren van duizenden die kwamen en gingen, en sleurden en hieven, en riepen en gebaarden, allen bewogen door zelfde begeerenskracht naar zelfde doel van gewin. De kettingen krijschten langs wentelende katrollen, de reuzige laadboomen zwierden krakend; zwaar bonkten de hamers op ijzeren platen, hobbelend rolden logge wagens en scherp klonk het geklak der kronkelend gezwierde zweepen. Hijgend porden de stoere natiegasten aan lange katoenbalen, bolden met vettige olievaten, liepen luchtig over de buigende loopplank van het eene schip op het andere, de zakken graan of koffie op het bukkend hoofd en buigenden nek en krommenden rug, achteloos voor gevaar dat gedurig dreeg uit spalkende spleet tusschen scheepswand en kaaimuur. In den hoek der dok lag een Amerikaansche drijmaster, vol maïs, en de ophaalbakken, gedreven door sissend stoomtuig, hevelden de goudgele korrels onafgebroken uit de ontzaggelijke romp. De Duitscher daarnevens laadde ijzer, en de zware dwarsbalken zwierden dreigend aan den kraanketting boven het luik, waar de stouwer stond te trappelen, bulderend tegen zijne lieden omlaag of naar den kraanman in de hoogte, tot, op een teeken zijner vlakgespreide hand, de massa naar beneden wentelde en geslokt werd in de gapende diepte. Zweetend gingen de houtmannen over en weer, torschend de zware lading planken op hunne leder-beschutte schouder; en ginder, aan den draai der breede brug, schonkte de geweldige handkraan, waarmede langzaam de ontzaggelijke brokken graniet werden opgehaald uit de plompe walenschepen. Drie mannen stonden er langs beide kanten, de zware, dikrimpelige handen forsch geklauwd om de lange handvatsels, en deden traag-gestadig de as wentelen, waarom de stil-stijgende ketting vettig be-olied wond. Uit de opgestroopte mouwen van hun kleurig bestreept hemd staken de straffe, naakte armen, ruig behaard, en de taaie, bleekblauwe pezen wortelden kronkelend onder de bruin-gebrande huid. Stoer stonden ze daar, als geankerd in den

grond, hellend wat voorover bij 't dalen en rechtend weer het lijf bij 't heffen van den draaier, en kauwden ondertusschen smakkend op de groote tabakspruim, dat het donkere sap glom in hunne mondhoeken. Ze wisten dat ze sterk waren, en loerden met heimelijk behagen naar het magere heertje en de bleeke jufvrouw, die gearmd stonden te zien naar hun krachtig bedrijf.

— « Komen die ons aflossen, Bert? » vroeg Marus, gewild-onnoozel.

— « Die sprinkhanen? 't Zijn spekulatie-mannekens. »

Gebruinde roeiers dreven luchtig in hun opgepoetst bootje over het wriemelend water, rythmisch plonsend de lepelige riemen, waarvan de droppels glinsterend neerdropen bij ieder bovenzwenken. Driftige schippershonden blaften als razend, stormden van den voorsteven naar het achterdek, en dregen grijnzend met witte tanden naar onverschillig voortwroetende gasten. Bijwijlen gilde het beendoorsnerpend gefluit van vertrekkend schip, en overschelde lang-rekkend de dommelende geluidenroezing. Overlaste natiebazen redeneerden opgewonden met eigenzinnige tolbeamten; havelooze leegloopers slenterden schuifelend tusschen de hooggetaste stapels, en loerden loensch of er niets te robberen viel; slungelige kantoorbedienden liepen prat met handelspapieren, de cigaret achteloos hangend tusschen fletse lippen; sommigen wreven gedurig aan traag komenden knevel, telkens zorgend dat de valsch-gouden ring, die aan hunnen kleinen vinger blonk, goed in het oog sprong der voorbijgangers. Moeilijk kruide het kleine groenselvrouwke heuren volgepropten wagen, en de dikke policieagent stond meewarig te dubben bij groote vaten Bordeauxwijn.

Over heel die joelende menigte lachte de koninklijke zonne heur gulden licht. Het vonkelde in 't klein-kabbelend, groenig water, het kletste op de schepen en deed de geteerde wanden bronzig glimmen, het speelde door het poeierend stof dat wolkig opwriemelde van 't graanschip en schiep ieder deeltje tot tintelend goud, het zinderde op de hoofden en ruggen der sjouwende menschen en deed het klammig zweet met vochtige plekken dringen door de blauwe kielen, het flikkerde fel in de koperen staven der kapiteins-

brug, en schingde wemelend in de ronde kajuitvensters, die als groote fletse oogen door de scheepsrompen zagen. De kleurige vlaggen en golvende wimpels labberden leutig in den lichten wind, die warm-zomerig woei uit het zoele Zuiden. 't Werd hijgend heet; en als manke Stienus, met zijnen bier- en citroenwaterbak op den rug, naderde, had hij geene handen genoeg om de dorstige kerels te bedienen.

— « Dié daar zal wat anders over zijne lippen krijgen, mannen, » zei Neel na een grooten slok, en glokte dan de tinnen kroes verder ledig.

— « Wie? Waar? »

— « Daar, dat wijnvat, bij de kraan. »

Allen zagen naar den zwaarlijvigen heer, die, wat onderschoord door den wandelstok, dien hij achter den rug hield geplant, met zichtbaar gevoel van voldaanheid het zwoegende sjouwen der zweetende menigte beschouwde. Nieuwsgierig volgde hij de verschillende bewerkingen, maar enkel met die miezerige belangstelling, die afgleed langs het uiterlijke doen dier gemeene menschen. De vrije hand, mollig dik en vrouwelijk fijn, speelde achteloos met zwaargouden ketting, die op zijne witte ondervest te glimmeren hong, om dan weer de lichtbruine havana uit den mond te nemen. Behagelijk blies hij met korte pafjes den ingehouden rook omhoog, en wiegelde met de geurende sigaar onder den neus, genietend.

— « Die denkt : liever lui dan moe, » merkte Neel nijdig op.

— « Zie, hij trekt er al uit, » spotte Dree. « Het stinkt hier te veel. »

De dikke heer wandelde werkelijk langzaam verder, nam bijwijlen de gouden neusnijper, die op zijn borst te wiebelen hong, en speurde dan een tijdje naar iets dat hem belangde.

— « Zóo zou ik het ook nog lang volhouden, Dree. »

— « Ge zijt nog al niet moeilijk. »

— « Toe mannen, laat het vooruitgaan, » joeg Verspeylen. « Om zes uren moeten we hier weg en alles van de kaai. »

— « Het brandt er toch niet, » antwoordde Neel gemelijk. « Zes uren gedaan? Ge zult een post pakken. »

— « Gedaan móét het, 't is gelijk hoe, » bevool de baas.

« 't Schip moet verhalen; de *Cleveland* komt hier liggen, en die moet de plaats leeg hebben. »

— « Zeggen is gemakkelijk genoeg. » morde Dree nog, en loom hernamen zij hun werk.

Eindelijk was de trage morgend voorbijgekropen. Ze hadden allen reeds, lang vóor den middag, herhaaldelijk en ongeduldig gestaard naar het stadsuurwerk, dat op den hoek tegen de herberg *Het Zwaantje* hing, en soms ontmoedigd aan elkander gevraagd of de wijzers niet stil stonden, daar het geen twaalf uren wilde worden. Nauwelijks hadden zij dan ook het teeken van den baas gemerkt, of iedereen smeet schup, haak of bezem neer, wierp draagkap of schort op den eersten den besten stapel, en allen snelden gejaagd naar een der herbergen langs de kaai. Ze hadden maar een halve uur schoftijd en moesten dan weer voort.

— « Niet te lang trekken, hoort ge, » riep Verspeylen hen nog achterna.

— « We moeten toch eten, » weerde Jane, frutselend aan 't verstrikte lint zijner draagkap.

— « Eten kunt ge altijd, » was het driftig antwoord, « en hier moet het om zes uren blok-af zijn. »

Roos volgde met Fanie de meesten, die naar de gaarkeuken gingen om het middageten te gebruiken. Als ze binnenkwamen was het lage, ruime vertrek reeds vol. Lange banken stonden langs den muur achter groote tafels, en in 't midden deelde eene derde rij de zaal.

Velen hadden reeds het bestelde voor hen, en aten gretig bij rap bewegen van lepel en vork. 't Was er een plodderige mengeling van kerels en vrouwen : kooldragers met zwarte troniën, waarin het wit der wentelende oogballen schel uitblankte, en de roode, vettige lippen bewogen als bloedige wond; met hunne koolbesmeurde handen grepen zij de witte brokken brood, en duwden ze, vuil beduimeld, in den mond, of slurpten haastig de heete soep, dat de gestorte perels te wiebelen hongen aan het ruig-stekelig baardhaar. Guanowerkers, gansch geel en groen bestoven, aten er nevens witbepoeierde cimentladers of bezweete houtdragers. Hier en daar, verspreid tusschen den hoop mannen, zaten enkele zakkenklopsters of vellenkeersters, en eenige knapen, met verwarde sluikharen en smoezelig gelaat waren

in den hoek bijeengeschoven, en wachtten ongeduldig op hun deel.

Gejaagd liepen de diklijvige baas en de slonselige meid van den toog, waar de bazin ijverde, over en weer door de zaal, de volle tellooren en pinten bruin bier overal reikend aan de dooreen-roepende gasten.

— « Wat zouden we nemen, Fanie? »

— « Ik weet niet, moeder. Wat denkt ge? »

Ze begluurden beiden de tafel bij den toog, waarop de spijzen waren uitgestald. Bleek-gele rijstpap op ondiepe telloortjes, bruin-gebraden pladijzen en stukken schelvisch, opgelegde pekelharingen,die blauwig glommen in waterigen azijn, gestoofde pruimen, in smijïg dikke saus, Hollandsche kaas, die vettig glom onder beduimelden bokaal, roode, met brokjes gelig vet doorspikkelde worst, ruwe,ontschelpte mosselen, vaal geel en rozig, week-vieselijk in troebel nat, en midden alles een stapel zware broodhompen.

— « Kaas? vroeg Roos, naar Fanie keerend. »

— « Kaas. Ja, mij is 't gelijk, antwoordde zij onverschillig. Ik heb niet veel honger. »

Moeilijk vonden zij een plaatsje; doch als ze zaten ware Roos weer liefst heengegaan. Schuin over hen zag zij den Rosse,die het sinds eenigen tijd op Fanie scheen gemunt te hebben. Doch ze waagde het niet; ze had zoo gepreuteld met den onwilligen kooldrager om hem wat te doen verschuiven.

Het duurde lang eer zij bediend werden, en ongeduldig zag Roos naar het uurwerk tegen den muur. Nog tien minuten, en het was te herbeginnen.

Rond hen ging het gebabbel der gasten, die reeds hun deel hadden verorberd, volop zijn gang. Ieder wilde het groote woord hebben, en raasde harder naar zijn tegenspreker luider schreeuwde. Er hing een duffe geur van warm eten in de smoegelige ruimte, en uit de kleine, donkere keuken achter den toog kwam een benauwende walm van bakkenden visch aangedreven. De voldane gasten hadden de kortstelige steenen pijp voor den dag gehaald, en smakkend vunsden ze moeilijk den klammigen tabak aan, dat de blauwige rookspiertjes dunkrinkelend opspiraalden, en door hun dempig gekrevel de vrouwen proestend deden hoesten.

— « Ik zeg, » tierde de Rosse, « we moeten het dóordrijven. Zes frank en dubbele schep voor Zondagwerk. We moeten... »

— « Vragen is niets, meende de Schele », en zijn scheef oog glom guitig. « Maar krijgen. »

— « We zullen stemmen. »

— « En dan ? »

— « Voor of tegen. »

— « Ja, als het dáár mee gedaan was. Wie zal er tegen stemmen als 't in zijn profijt is ? Ik niet. Maar zoo kunnen wij wel stemmen voor tien frank per dag. »

— « In Hamburg geven ze 't. »

— « Wie zegt dat ? »

— « Gister nog, in den *Werker* op de meeting. En wààr zijn. »

— « Ze hebben goed te praten. Als ik nu houd staan dat zij daar vier frank betalen, wie zal bewijzen dat het anders is. En als zij het hier nu niet willen geven ? Loop dan met uwen kop tegen den muur, dan zijt ge nog even ver. »

— « De Schele heeft gelijk. »

— « Staken ! » schreeuwde de Rosse, en bonkte met de vuist op tafel dat de tellooren en vorken rinkelende daverden. « Staken, zeg ik. »

— « Maak u niet lastig, Rosse, suste een kolendrager, en dronk dan glokkend zijne pint uit. »

— « Staken, » kwam het Neuske er spottend tusschen, « staken? Dan lijden we weer eenige maanden honger, jagen het werk naar Rotterdam, en moeten van armoe het hoofd in den schoot leggen. »

— « Dat is troef, Neus, riep Mane Spil goedkeurend van de overzij. We kennen dat van ouds.

Hoe meer hij voelde dat de anderen in de bevredigende gedachten deelden, hoe woedender de Rosse werd. Hadden zij op de meeting dan niet klaar uitgelegd hoe de bazen het werkvolk uitzogen, en van de zware winsten enkel een hongerloon betaalden aan hunne mannen ? Stond het niet op de plakkaat van de socialisten dat ze maar te willen hadden om zes frank daags en dubbele schep voor zondagwerk te krijgen ?

— « Gij, schreeuwde hij, rechtspringend, en stak de vuist dreigend naar het Neuske, gij zijt een achteruitkruiper, een Jezuiet ! »

Het dreeg er bovenarms op te worden. Het Neuske duivelde dat er geen spier Jezuiet aan zijn lijf was, dat de Rosse werd betaald door de socialisten om vuur te stoken tusschen 't werkvolk. De Rosse, wit van woede, vroeg of hij dat nog zeggen durfde, en wilde zijn kiel uittrekken om te vechten. De anderen waren ook rechtgesprongen, hielden den Rosse in bedwang, terwijl de meesten herhaalden dat de Schele en de Neus overschot van gelijk hadden. Met benauwd gezicht stond de baas tusschen de twee ploegen, angstig trachtend de opgewonden kerels te stillen met sussende woorden en vredige gebaren, terwijl de bazin, voorzichtig blijvend achter heuren toog, meewarig jammerde of er nu toch geen politie was om iemand in zijn eigen huis meester te laten.

Roos wenkte Fanie, en behoedzaam drongen ze door de twistende mannen naar de deur.

— « Het deugt daar niet, Fanie. Wat rakker, die Rosse. »

— « Hij wil altijd het laatste woord hebben. Ik kan hem niet lijden. »

— « Ik, ik kan hem nog niet zien, » viel Roos heftig uit. « En die anderen zijn al niet veel beter. Wat leven, wat leven! We gaan daar niet meer, in dat kot. Ik blijf nog liever op straat mijn eten opknoeffen. »

— « Ze zijn al bezig, ginder, » bemerkte Fanie, en wees naar het afdak waar hun werk wachtte.

— « Ik geloof het ook. Het duurde zoo lang eer wij iets kregen. »

Beiden liepen haastig, want de baas kon sakkeren als een ketter voor eenige minuten te laat komen. Gelukkig was hij bezig den stapel te tellen, en konden zij hunne taak hervatten zonder gezien te worden.

Wat later kwamen ook de andere achterblijvers met den Rosse, die nog druk redeneerde en elk woord bekrachtigde met driftig gebaar, wijl hij van tijd tot tijd wrokkig omzag naar de gaarkeuken waar den Schele en 't Neuske nog gebleven waren. Zeker ware hij nog voortgegaan in zijn pogen om de anderen te overtuigen, doch Verspeylen had hen ontwaard.

— « Zeg eens, gijliên, is het nog voor vandaag of voor morgen? » riep hij uit de verte.

Grommend greep de Rosse den plompen schepper, schokte hem nijdig om en reed naar de kraan.

— « Het zal onze tijd ook wel eens worden, Peer, » verzekerde hij aan zijn maat.

— « Wel ja, als ge maar tegen 't wachten kunt. »

(Vervolgt) CONSTANT EECKELS.

ANGST

I

Wat is 't dat mij weerom de snerpe smerten bracht
en 't zuchten, dat met angst mijn kele komt verkroppen,
en bang en banger weer mijn arrem herte kloppen,
en dolen doelloos doet mij door den donkren nacht?

Mijn pijnend lijf nu gaat gebogen van de vracht
van wijde weemoed die mij grondewaart zal dwingen;
want geene macht vermag de ketenen los te wringen
en niemand is die hoort in de eenzaamheid mijn klacht.

Ik ben verlaten ... mij werd alle troost ontzeid.
De duisternis waart om en voor mijn droef gezicht,
aan lage, looden lucht, verschijnt geen enkel licht :
ik ga naar 't dorre land, waar d'hoop wordt afgeleid.

Ik zoek in mij weerom 't geheugen van de zon,
die kleuren bracht en licht in mijne wonderlanden,
terwijl ik ging en droeg er bloemen in mijn handen
en luid en lief gezang van vogelen hooren kon.

Maar eens, toch eens, mijn hand de laatste bloem ontviel...
O 'k wist het niet! De zon verdween aan droeve luchten.
en sedert komt geen end meer aan 't benauwend zuchten
en blijft de worm voor goed zoo knagen aan mijn ziel.

II

Ik hief mijn oogen op naar d'hooge en verre lucht,
en Jezus ging voorbij, in zonnelicht gekleed.
Zijn oogen waren toe, maar hun gelokenheid
weerhield de goedheid niet, die van zijn aanzicht gleed.

De hemelen werden blauw waar ging zijn kalme gang,
het wuiven van zijn kleed, het lichten van zijn handen,
alwaar hij ging hem volgde 't neuren van gezang,
en scheen een helder licht op nieuw-geboren landen.

En op mijn matte leen is milde dauw gedropen
een nieuwe levenslust liep door mijn stram gebeent,
gelijk een bloemenkelk ging mijne ziel weer open,
ik heb in zoete stilte een goede traan geweend.

Ge hebt niet willen zien de dorheid mijner dagen,
aan uwen milden mond geen wrang verwijt ontviel,
Ge hebt me door den nacht in droefheid hooren klagen
en uwe hand ging op ter zegening mijner ziel.

Uw zacht vizioen verdween in verren dageraad.
Maar ik heb U gevolgd alwaar ge zijt getogen
met nieuwen levensmoed om nieuwe levensdaad,
waar speelt het blijde licht door vrede-regenbogen.

III

Ik heb met U gesproken,
gezwegen en geweend;
Ge hebt mijn hart ontstoken
dat koud was en versteend.

Ik wil de tente bouwen,
mijn Heer, het is hier goed,
uw heerlijkheid aanschouwen,
die mij herleven doet.

o Laat me bij U blijven,
ik zou verloren gaan,
gelijk de wrakken drijven,
van mast en roer ontdaan.

Wat kan de wereld geven
nu ik uw glorie zag,
en op mijn donker leven
uw weerschijn nederlag.

Ik ben een ander wezen
als Ge op mij nederziet,
en mijne ziel verrezen
uw' lieflijkheid geniet.

JOZEF MULS.

DETLEV VON LILIENCRON

Toen ik een paar jaar geleden op enkele plaatsen van Nederland een lezing hield over dezen dichter, sprak ik telkens voor een publiek, dat diens naam nooit had gehoord. Tegenwoordig behoef ik wel niet meer te zeggen, wie hij is. Detlev is immers in de allerlaatste jaren in de beide Nederlanden heel wat bekender geworden, vooral sinds van de luidruchtigheid, waarmee in 1904 zijn zestigste verjaardag door de Duitschers werd gevierd, eenige klanken tot over de grenspalen oversloegen.

Al heeft hij ook in zijn vaderland lang genoeg in 't verborgen gestaan, nu is hij daar de vrij algemeen erkende grootvorst in de rijken van Lyriek en Ballade, een der beste novellisten ook; en de Duitsche geschriften over hem beginnen al een aardige verzameling te vormen.

Ik ga over hem schrijven in een Nederlandsch tijdschrift, omdat ik meen, dat, al drong zijn naam ook door, van zijn kunst bij ons niet veel is doorgedrongen. En nu wil ik niet bijzonder « gründlich » zijn en nog minder « grundlegend », maar enkel den kring verwijden van hen, die in Liliencron een groot dichter vereeren — natuurlijk niet alsof deze zelf dat noodig had, maar wijl de openbaring van nieuwe poëzie voor vele, vele menschen een der grootste levensvreugden is.

Bibliographie.

Bij Schuster en Lœffler, in Berlijn, zijn Liliencrons verzamelde werken uitgegeven in 14 deelen :

1. *Kriegsnovellen*	novellen.	8. *Kämpfe und Ziele*	gedichten.
2. *Aus Marsch u. Geest*	»	9. *Nebel und Sonne*	»
3. *Könige und Bauern*	»	10. *Bunte Beute*	»
4. *Roggen und Weizen*	»	11. *Poggfred* 1. Teil	epos.
5. *Der Mäcen*	roman.	12. *Poggfred* 2. Teil	»
6. *Breide Hummelsbüttel*	»	13. *Mit dem linken Ellbogen*	rom.
7. *Kampf und Spiele*	gedichten.	14. *Dramen.*	

Voor het groote publiek, en zeker voor een eerste kennismaking, is een bloemlezing geschikter.

a. De groote bloemlezing (ze kost 5 Mark) *Ausgewählte Gedichte* is mij niet bekend.

Evenals de vorige bij dezelfde uitgevers, verschenen nog:

b. Gedichte. Auswahl für die Jugend, geb. M. 0.75.

c. Kriegsnovellen. Auswahl für die Jugend, geb. M. 1.—.

De twee laatste deeltjes kan ik bizonder aanbevelen.

— « Für die Jugend!... Ja maar! »

O neen, geen kinderboekjes! *Für die Jugend* heet vertaald : « voor school en huis », of beter nog in gewoon Hollandsch : « dit boekje kan iedereen in handen worden gegeven ». En dat kan van den heelen Liliencron niet zonder meer worden gezegd.

d. In de reeks *Wiesbadener Volksbücher* verschenen onder N° 33 twee novellen en onder N° 54 twintig gedichten.

e. Eindelijk heb ik zelf twee krijgsnovellen (*Eine Sommerschlacht* en *Nächtlicher Angriff)* en 13 gedichten in één bundeltje voor Nederlandsche en Belgische scholen bewerkt. Uitgever N. Alberts, Kerkrade. Prijs 25 cent.

Als ik u in de ontvangkamer van een der oudere, omstreeks 1870 in eere staande Duitsche dichters binnenleidde, dan zoudt ge den toegang tot het heiligdom behangen zien met deftige shawls en lambrequins; als zachtkens de vleugeldeur werd opengeschoven, zou uw oog vallen in een niet te groot vertrek, waarvan de onder Moorsche bogen weggedoken ramen zorgvuldig door zware gordijnen waren afgesloten; kunstlicht verlichtte de zaal : immers het verblijf der poëzie en niet van het proza; wisselend roode en blauwe en paarse en groene effekten zou dat kunstlicht op de geheele omgeving werpen, al naar gelang de stemming van den bewoner een glaasje er voor schoof van die of van gene kleur. Aardig waren daardoor de reflexen wel, mystiek soms in hooge mate, kleurig en keurig — en toch zoudt ge er weldra snakken naar de veel prachtiger zon, die hier haar stralen niet werpen mocht : 't was het sanctuarium toch van de poëzie. Over de dikke, dichte tapijten, die elk geluid van voetstappen moesten onderdrukken, « schreed » — haar natuurlijken gang had ze er al ras verleerd — de muze met

slepend « gewaad » en op hooge « brozen », — de muze van 1870.

Wall « e » t ihr Haar auch, duftend, auf die Socken
Nicht kos « e » t mehr ihr Busen an dem meinen... (1)
. . . .
Die Worte : Busen, duften, kosen, wallen,
Sind alte deutsche Worte, schön, verstehlich,
Der Dichter bringt sie gern in ganzen Ballen,
Aus unsrer Sprache sind sie unverwehlich.
Wie kommt es, dass sie garnicht mir gefallen?
Ich finde scheusslich sie, ganz unausstehlich (1).

Liliencrons voorkamer is een smaakvol ingericht modern salon; kennelijk bewoond, niet door een poëet met lange « lokken », die zich in een Griekschen mantel laat fotografeeren als Paul Heyse, maar door een gewoon menschenkind. De vensters laten zooveel mogelijk zonneschijn binnen en in de straat is geen run gestrooid om het geratel der hossende bierwagens en snorrende automobielen te versmoren. « Hurra das Leben! » Tusschen de schilderijtjes, die alle tafereelen uit het volle leven voorstellen, een jagersblazoen en een krijgstropee. Hier en daar wijst een voornaam meubelstuk op ouden adel, maar 't is versierd met fotostandaards in Jugendstil.

Daar komt Detlev binnen en neemt u dadelijk voor zich in, zoo rond en goedlachsch.

Na so wollnmrnochemal, wollnmrnochemal,
Heirassassa,
Lustig sein, fröhlich sein,
Rassassassa! (2)

« Maar, heeren, hoe kunt ge nu toch hier in die dompige kamer blijven zitten? Ik wandel zoo graag door de stad. Of al houdt ge niet van straatgewoel, toch wel van hei en wei, en zon en zee? » En Detlev von Liliencron zal ons vergezellen; zijn beide dashonden gaan mee en springen tegen hem op van dankbaarheid. Terwijl we op de stoep staan: wat hoor ik? zie, dat treft mooi! Daar komen de grenadieren

(1) Liliencron, *Verbannt.*
(2) *Poggfred*, Cantus 12.

met vaandel en muziek. Dat doet hem goed, den oud-soldaat! *Die Musik kommt!* Maar nu kom in de deur staan, want de stoepen loopen vol menschen, om de militaire muziek voorbij te laten, onzichtbaar eerst, nog in een andere straat : wat een spektakel! En als ze om den hoek komen : wat een bontheid van uniformen! Houdt de schach van Perzië zijn intocht? En dan komen ze er aan, « voran der Schellenträger ». En dan de muziek, en dan de kapitein, en dan de twee luitenants, die het vaandel als een borstwering beschutten. En dan de grenadieren. En dan, in alle deuren en vensters, de nieuwsgierige dienstmeisjes, — voorbij is de muziek. En dan is het, alsof een bonte vlinder om den hoek is heengevlogen.

Klingling, bumbum und tschingdada,
Zieht im Triumph der Perserschah?
Und um die Ecke brausend bricht's
Wie Tubaton des Weltgerichts,
Voran der Schellenträger.

Brumbrum, das grosse Bombardon,
Der Beckenslag, das Helikon,
Die Piccolo, der Zinkenist,
Die Türkentrommel, der Flötist,
Und dann der Herre Hauptmann.

Der Hauptmann naht mit stolzem Sinn,
Die Schuppenketten unterm Kinn,
Die Schärpe schnürt den schlanken Leib,
Beim Zeus! das ist kein Zeitvertreib,
Und dann die Herren Leutnants.

Zwei Leutnants, rosenrot und braun,
Die Fahne schützen sie als Zaun,
Die Fahne kommt, den Hut nimm ab,
Der sind wir treu bis an das Grab,
Und dann die Grenadiere.

Der Grenadier im strammen Tritt,
In Schritt und Tritt und Tritt und Schritt,
Das stampft und dröhnt und klappt und flirrt,
Laternenglas und Fenster klirrt,
Und dann die kleinen Mädchen.

Die Mädchen alle, Kopf an Kopf,
Das Auge blau und blond der Zopf,
Aus Tür und Tor und Hof und Haus
Schaut Mine, Trine, Stine aus,
Vorbei ist die Musike.

Klingling, tschingtsching und Paukenkrach,
Noch aus der Ferne tönt es schwach,
Ganz leise bumbumbumbum tsching,
Zog da ein bunter Schmetterling,
Tschingtsching, bum, um die Ecke?

Kranig stukje. Wel geen « hooge poëzie », daarvoor heeft hij 't ook niet willen geven; maar, afgezien van dien Perserschah in 't begin — wat komt hij in 't gedicht eigenlijk doen, dan even rijmen op tschingdada? — toch zeker een goed geslaagd instantaneetje. Zag je niet en hoorde je niet de troepen voorbij en den hoek om gaan « in Schritt und Tritt und Tritt und Schritt »? Daverde niet de muziek en straalden niet de kleuren der uniformen? En wat schitterde de zon in die helmen!

In soldateske verzen het toppunt van soldatenglorie in vredestijd.

Een literaire herinnering vliegt me door het hoofd. Ewald von Kleist, den dichter van den *Frühling*, die in den slag bij Zorndorf werd gewond en aan wien Lessing daarna voor den schijn zijn *Literaturbriefe* richtte, Ewald von Kleist is het eeresaluut gebleven ten roem, dat de 36ste dezer brieven hem bracht: « Verzeihen Sie es, Dichter und Soldat... »

Met die woorden spreek ik ook Liliencron toe, als ik iets van zijn persoonlijkheid wil vernemen.

Dichter en soldaat! — Max Lorenz heeft de aardige opmerking gemaakt (1), dat voor een martiale natuur, wien de scheppingskracht in 't bloed en de fijne opmerkingsgave in de zintuigen zit, verzen geschikter zijn dan proza. « Man verleihe dem Soldaten die Macht des Wortes, und er wird Gedichte formen. Denn ein Gedicht ist rhythmische Rede. Der Rhythmus aber gehört auch zum innersten Wesen der

(1) In een opstel over L. van 't jaar 1899, toen in de *Preussische Jahrbücher*, later in den bundel *Die Litteratur am Jahrhundert-ende* opgenomen.

Soldatenexistenz. Im Gedicht stehen die Worte, in der Kompagnie die Männer in Reih' und Glied. » Liliencron is geen verzensmid, maar een dichter. Gelijk hij ook niet is een korporaal, die zijn mannen in rechte lijn kan opstellen, maar een hoofdofficier. « Rhythmus hat zur Voraussetzung und auch wiederum zur Folge erhöhte Lebenstätigkeit, gesteigertes Kraftgefühl. »

Dichter en soldaat, vertel ons es iets van uw leven!

— Ik ben een Holsteiner, geboren te Kiel.

« Van kindsbeen af heb ik *soldaat* willen worden. In Denemarken was dat destijds voor 'n Sleeswijk-Holsteiner niet mogelijk. Ik ging daarom naar Pruisen. Gedurende m'n aktieven dienst heb ik het geluk gehad, veel heen en weer te worden geworpen. Ik bezocht zeven provinciën en zeventien garnizoenen. Daardoor leerde ik land en luiden kennen. Van 1864 tot 65 ben ik hij het slot van de laatste lichting in Polen geweest. Dan volgden de Oostenrijksche en de Fransche oorlog. In beide veldtochten ben ik gewond.

O luitenantstijd! met je vroolijke frischheid, met je kranigheid, met je vele vrinden en kameraden, met al je rozendagen; met je tot het scherpst toe opgenomen plichtbesef, met je strenge « Selbstzucht »!

Later werd ik in m'n geboorteland, dat ik twintig jaar slechts terloops had gezien, Königlicher Verwaltungsbeamter. Sinds lang heb ik mijn ontslag ingediend om mij geheel aan mijn schrijverswerkzaamheden te kunnen wijden. Reeds midden in de dertig, heb ik door een toeval mijn eerste verzen geschreven. » (1)

Dat kwam zoo. Volbloed soldaat, voelde Liliencron zich na den vrede van Frankfort niet meer thuis in Duitschland. Als officier moest hij zijn ontslag nemen « Schulden und Wunden halber ». Nu had hij als Hauptmann a. D. wel een burgerlijk postje te wachten. Maar *hij* met z'n bruisend bloed, pas thuis uit den heerlijken, ziedenden oorlog! Dan liever naar Amerika. Over die paar jaar in Amerika rept hij nooit. Maar wij weten het van Paul Remer. In Amerika : ellende, zorg, heimwee. Armoe bovenal. Men fluistert zelfs, dat hij er ... pianomeester is

(1) *Die Gesellschaft*, Maart 1907.

geweest. Hij keert terug, 35 jaar oud. Van verre schemert de vaderlandsche kust door zijn tranen heen. Uitgeput moet hij leunen tegen den mast. Zijn hart schreilacht, het juicht en beeft het vaderland te gemoet. Al wat hij als kind, als jongen en jonge man heeft doorleefd, klinkt hem hier op alle wegen tegen (1). In zijn vaderstad Kiel bezoekt hij een verwante, wie hij vóor z'n landverhuizing allerlei dierbare kleinigheden in bewaring had gegeven. Hij krijgt ze terug, wikkelt een pakje los, ... een oud soldatenkiekje valt hem in handen. Het verleden herleeft. Hij draait het portret om en schrijft spontaan vier regels. Wat is dat? Mijn hemel, 't zijn verzen. Dat was hem nog nooit overkomen. Vijf-en-dertig jaar oud. Verzen uit de volheid der ziel.

De ellende in Amerika en het jubelend gevoel der thuiskomst hadden in Detlev von Liliencron den dichter vrij gemaakt.

Zoo komt het, dat hij als dichter niet tot een eigenlijke school behoort. Toen hij zijn eerste verzen schreef, had Schaepman, die in 'tzelfde jaar geboren is, reeds al zijn grootere gedichten, behalve *Aya Sofia*, geschreven, en had *Onze Wachter* zijn meeste en beste jaren reeds gehad! Maar zoo is 't ook verklaarbaar, dat Liliencron in zijn eersten bundel *Adjutantenritte* (2) EIN FERTIGER is. Een literaire ontwikkeling heeft hij niet doorloopen.

Ik kan me zoo best voorstellen, welk een indruk die bundel in 1884 maken moest. Want hoe stond het in 1884 met de Duitsche poëzie? Veelal wordt hier overdreven en gezegd : er was niets! Maar men moet niet vergeten, dat het goede zeer weinig bekend was. De grooten van dien tijd, zelfs van vóor dien tijd, zijn eerst later tot het publiek doorgedrongen : Mörike, Storm, Konrad Ferdinand Meyer, Keller. Toongevend was de zoogenaamde « Gartenlaubenpoesie », rijmelaars van het type Albert Träger, die nog altijd niet uit de Lesebücher te verdringen schijnt.

Toen ik, nu acht jaar geleden, voor 't eerst met enkele verzen van Liliencron kennis maakte in het reeds aangehaalde opstel van Lorenz, toen werd mij plotseling duidelijk,

(1) *Abschied und Rückkehr.*

(2) Later opgenomen in bundel 7 : *Kampf und Spiele.*

wat ik nog altijd bij Duitsche dichters na 1850 had gemist. Waarom ik mij verveeld had bij Freiligrath, ontzettend verveeld bij Felix Dahn en Geibel en Heyse! Maar dat is eigenlijk geen vergelijking. Neem K. F. Meyer, zeker een der besten omstreeks 1870. Liliencron zelf, die Meyer vereert, beschouwt diens poëzie als « einen goldnen Helm in wundervoller Arbeit ». Eerder nog krijg ik, met Oppenheimer, van Meyers verzen den indruk van gefiltreerd, zeer, zeer zuiver water, langzaam, zeer langzaam en zeer gelijkmatig afvloeiend door een lijnrecht kanaal, bodem en zijwanden van glad gepolijst marmer, o zoo keurig in elkander gevoegd... Dáar komt Liliencron, een stortbeek van de bergen, en als er een rotsblok ligt op haar weg, spat ze schuimend er tegen op, er over heen.

Wie herinnert zich niet, van Geibel en Heyse, die onuitstaanbare heldinnen, met suikerwater in de aderen inplaats van bloed, en levend niet van vaste spijze, maar van maneschijn en nachtegalenlied? Dichterlijk, ja erg dichterlijk. Wie heeft niet menigmaal geklaagd : hoe weinig nieuws is er na Heine toch in de Duitsche poëzie gekomen! Vele mijner vrienden in mijn schooltijd, wier ziel en zin voor letterkundige schoonheid toch open was, hadden een afkeer van Duitsche dichters. 't Was en bleef toch ook een spel met dezelfde motieven, dezelfde woorden. Er was, evenals in Nederland, een *dichterlijke taal* ontstaan.

In Nederland hebben de tachtigers de literatuur verjongd. In Duitschland, waar in dezelfde jaren gelijke *theorieën* opkwamen, hebben de modernen niet méer weten te geven,dan onvruchtbaar theoretisch naturalisme. Lees Holz, Schlaf en Conrad en al hun volgelingen. In de veroordeeling van het duf-geworden oude allen aan onze Hollandsche modernen gelijk, maar geen enkele onder hen met de kunstkracht van een Willem Kloos of Herman Gorter. Buiten alle scholen en stelsels om, niets daarvan aanvankelijk wetend — en zie hieruit zijn grootheid — heeft Detlev von Liliencron door zijn jeugdige, jong-jolige kracht, door zijn stoeiend,bloeiend leven zijn volk veroverd. Voor wie meende, dat er na Heine en Lenau, na Uhland en Droste-Hülshoff eigenlijk alles gezegd was in de poëzie, heeft deze iets geheel nieuws te zeggen. Wie dacht dat er geen onbekend

gebied meer was in 't land der lyriek en der ballade, dien wees Liliencron op een uitgestrekt oerwoud, waar wij telkens voor nieuwe, ongekende schoonheden staan.

Bartels formuleert de hoofdverdienste van dezen dichter juist : « Het conventioneele, dat de heele negentiende eeuw door de helft van de « poëzie » had uitgemaakt, heeft deze Detlev opgeruimd.» Een einde gemaakt aan dilettanten-sentimentaliteit en ongevoelde, vage rhetorika.

Wonderbaar oorspronkelijk, én in de stof én in den stijl. Een realist in den besten zin van het woord.

Met een onuitputtelijken rijkdom.

Met een fabelachtige fantazie.

Met een geheel eenige beeldende kracht.

Geen wonder, dat de modernen hem met zooveel geschetter hebben binnengehaald. Jammer ook, dat hij in latere jaren zich jegens hen zoo verplicht voelde, dat hij hun onpoëtische wijze-van-doen niet zelden ging nabootsen. De invloed van het moderne op Liliencron is hem meer schadelijk dan voordeelig geweest.

Het eerste regeeringsambt, dat Liliencron bekleedde, was dat van « Hardesvogt », baljuw en dijkmeester op Pellworm, een der Noord-Friesche eilanden aan de Sleeswijksche kust. Daar zijn in den tijd van anderhalf jaar die prachtige zeestukken ontstaan, als hij bij dag, of vooral ook bij nacht, met wapperenden mantel op den dijk stond te peinzen, te turen in zee en te luisteren naar de zee. Hoeveel gestalten zijn er uit dat onstuimige geklots opgerezen en zijn blijven leven in z'n balladen! Hebben ware gebeurtenissen de stof geleverd? Heeft de dichterlijke verbeelding een nuchter feit gepoëtizeerd? — Een der meestbekende van die stukken is : *Pidder Lüng*.

De Noord-Friesche eilanden, vroeger vrij als de vischvangst en de jacht, vrij als de zee, de wilde zee, zijn bij Pruisen ingelijfd. 't Is te verwachten, dat de vrije Friesche visschers, de harde Friesche koppen van Sylt, het voornaamste dier eilanden, met hun vrije reede van Hörnum, er in 't eerst niet van gediend zijn, den gehaten Pruis *Zins und Gült*, cijns en schatting te betalen. Geen slavernij! « Lewwer duad üs slaav! » Het type van deze stoeren is Pidder Lüng.

— Die weerbarstigheid echter heeft de Pruisische bureaukraten lang verdroten, geërgerd. Nu zal de Amtmann van Tondern, aan de Sleeswijksche kust, wien het eiland onderhoorig is, gesteund door den dominé en door een macht gewapende soldeniers, zich inschepen en zelf de schatting gaan innen. Een flottiltje van visschersschuiten (*Ewer*) zet koers naar de reede van Hörnum. De kielen knarsen op 't zand; ridder en prediker stormen het land in,

Und waffenrasselnd hinter den beiden
Entreissen die Söldner die Klingen den Scheiden.
Nun gilt es, Friesen :
Lewwer duad üs slaav!

Het eerste huis wordt omsingeld; de twee aanvoerders treden binnen; Pidder Lüng zit met z'n gezin aan 't karig middagmaal. « Jetzt zeige dich, Pidder : Lewwer duad üs slaav! » Dan wordt de achterstallige cijnspenning gevorderd, « Und euer Spruch ist ein Dreck : Lewwer duad üs slaav! »

Da reckt sich Pidder, steht wie ein Baum :
« Henning Pogwisch, halt deine Reden im Zaum.
Wir waren der Steuern von jeher frei,
Und ob du sie wünscht, ist uns einerlei.
Zieh ab mit deinen Hungergesellen,
Hörst du meine Hunde bellen?
Und das Wort bleibt stehn :
Lewwer duad üs slaav! »

» Bettelpack, » fährt ihn der Amtmann an,
Und die Stirnader schwillt dem geschienten Mann :
« Du frisst deinen Grünkohl nicht eher auf,
Als bis dein Geld hier liegt zu Hauf. »
Der Priester zischelt von « Trotzkopf » und « Bücken »
Und verkriecht sich hinter des Eisernen Rücken.
O Wort, geh nicht unter :
Lewwer duad üs slaav!

Dan begint de strijd, kort en krachtig. En telkens in anderen toonaard : Lewwer duad üs slaav! Totdat Pidder doorboord ligt en stervend nog eenmaal roept dat trotsche woord.

Een ander maal vaart Liliencron per stoomboot over een plek, waar vóor 500 jaar een stad, Rungholt, heeft ge-

legen. En thuis gekomen schrijft hij een gedicht neer : *Trutz, blanke Hans*!

Die blanke Hans is niemand anders dan de zee, zoo genoemd niet door den dichter, maar door de inwoners van Rungholt, aan de kust der Nordsee, door Liliencron gaarne « Mordsee » geheeten.

Rungholt is reich und wird immer reicher.

De bewoners, parvenu's, Protzen, zooals men ze met een nieuw Duitsch woord noemt, worden overmoedig. In hun euvelmoed schaffen zij « den lieben Gott » af en in hun overmoed tarten (trutzen) zij de machtige zee, ze trotseeren en hoonen den blanken Hans : « Trutz, blanke Hans! »

En dan die grootsche vergelijking. Op den bodem der zee een reusachtig monster, dat met z'n kop tegen Brittanje stoot en met z'n staartvin schuurt tegen het strand van Brazilië. Zes uren houdt die vischkolos zijn adem in : bij ebbe — en zes uren laat hij den adem gaan : bij vloed.

Im Ozean, mitten, schläft bis zur Stunde
Ein Ungeheuer, tief auf dem Grunde.
Sein Haupt ruht dicht vor Englands Strand,
Die Schwanzflosse spielt bei Brasiliens Sand.
Es zieht, sechs Stunden, den Atem nach innen,
Und treibt ihn, sechs Stunden, wieder von hinnen.
Trutz, blanke Hans.

Gewoonlijk is hij rustig, slapend, en men merkt alleen het hijgen en zwoegen van het reuzenlichaam : de deining der zee. Maar als de Rungholters te zeer beginnen te snoeven op hun macht, spalkt het ondier — elke eeuw één maal — onverhoeds z'n kieuwen open en stuwt een waterstroom er uit, uren ver. Een stad, duizenden menschen zijn verzwolgen. Nu nog : « Trutz, blanke Hans »?

Und überall Friede, im Meer, in den Landen.
Plötzlich wie Ruf eines Raubtiers in Banden :
Das Scheusal wälzte sich, atmete tief,
Und schloss die Augen wieder und schlief.
Und rauschende, schwarze, langmähnige Wogen
Kommen wie rasende Rosse geflogen.
Trutz, blanke Hans.

Ein einziger Schrei — die Stadt is versunken,
Und Hunderttausende sind ertrunken.
Wo gestern noch Lärm und lustiger Tisch,
Schwamm andern Tags der stumme Fisch,
Heut bin ich über Rungholt gefahren,
Die Stadt ging unter vor fünfhundert Jahren.
Trutz, blanke Hans?

Toen Liliencron zich eenmaal dichter voelde, herleefden allerlei oude herinneringen, jachttafereelen, oorlogstooneelen. Zijn heele leven lang was alles bij hem poëzie geweest, nu wordt alles gedicht of novelle. Dat hij zich altijd onderscheiden had door fijne opmerkingsgave, dat komt hem nu als dichter te stade. Een waarnemer zonder wederga. 't Is verwonderlijk, dikwijls ongeloofelijk, hoe hij jaren later bij 't schrijven zich de kleinste bizonderheden van een slagveld herinnert. De *Kriegsnovellen* geven daarvan tal van voorbeelden. Ik denk hier b. v. aan dien strijd op het kerkhof in *Eine Sommerschlacht*.

Hij weet alles precies te zeggen omdat hij van alles een heldere voorstelling heeft. Hij is nooit vaag.

Oppenheimer en na hem Rich. M. Meyer hebben zijn wonderbaar scherpe zintuigen vergeleken met de fijnste momentcamera. Niets ontgaat zijn oog, zijn oor, wat er in de buitenwereld is, dichtbij of veraf. Alles komt scherp en helder op de gevoelige plaat van zijn waarnemingsvermogen te staan, het wordt *ontwikkeld* en *blijft* er op staan om bij gelegenheid te pas te worden gebracht. Gelijk men van een eenmaal « gefixeerd » cliché ook na jaren nog een even helderen afdruk kan maken, zóo beschikt Liliencron over het eindeloos opgestapelde materiaal zijner waarneming op elk gewenscht oogenblik. Niets is verloren gegaan, niets is verzwakt, niets verbleekt. De eerste de beste gelegenheid dat hij de opname noodig heeft, schuift hij slechts het gereedliggend cliché in het sciopticon, en zie, het beeld staat, in alle onderdeelen even duidelijk, op het witte doek.

Hij laat verschillende kleine beelden in snelle opeenvolging ons oog voorbijgaan; en juist die snelle opeenvolging roept in ons te voorschijn de éenheid van indruk, door hem gewild. Hij geeft momentopname op momentopname

en ten slotte ontstaat in ons, als resultaat van dat alles : de lyrische stemming. Een paar stukjes uit *Zwei Meilen Trab :*

Es sät (1) der Huf, der Sattel knarrt,
Der Bügel jankt, es wippt mein Bart
Im immer gleichen Trabe.

Auf stillen Wegen wiegt mich längst
Mein alter Mecklenburger Hengst
Im Trab, im Trab, im Trabe.

. . . .

Ein grünes Blatt, ich nahm es mit,
Das meiner Stirn vorüberglitt
Im Trabe, Trabe, Trabe.

Hut ab, ich nestle wohlgemut,
Hut auf, schon sitzt das Zweiglein gut,
Ich blieb im gleichen Trabe.

. . . .

Und wohlig weg im gleichen Mass,
Dass ich die ganze Welt vergass
Im Trabe, Trabe, Trabe.

Uit al de momentbeelden ontstaat in ons de onbekommerde stemming van een zorgeloozen rit in de frissche lucht.

Die gave van den dichter, om *herinnerings-* en *fantaziebeelden* met verrassende duidelijkheid te *reproduceeren*, bezitten wij allen in den droom. Zieken soms in koortsachtig geprikkelde oogenblikken. Liliencron bezit ze wakend, bij volle gezondheid. Hij kan die beelden elk oogenblik weergeven, hij is kunstenaar.

Een kunstenaar met zoo fijne opmerkingsgave moet wel een natuurbeschrijver eerste klas zijn. Een schilder. Is niet deze strofe als 't ware van Böcklin afgezien?

Dort, wo der Fels weithin vorstösst ins Meer,
Steht ein Altar mit schwarzer Marmorplatte,
Die Platte glänzt, die Luft ist wolkenleer;
Viel gelbe, rote Rosen trägt der glatte
Geschliffne Stein, sie spiegelnd vol Begehr,
Als fühlt' er seine Fracht, die farbensatte.
Der Weihrauch steigt aus Becken rechts und links...

(1) Hoe juist gezien : dat *zaaien* der hoeven !

Zijn we niet weer in Böcklin's feeënland bij 't volgende?

Sylphenumjachterte ferne Fontäne,
Rosenversunkene klanglose Nacht;
Auf den Granatbaum, auf Quellen und Schwäne
Jüpfelt der Mond seine täuschende Pracht.

Heeft niet ook de Poëzie op die verzen haar tooverpracht gesprenkeld? Prachtig van beeld, dat is Liliencron altijd. Waar licht is of schaduw, beweging of rust — overal beeld op beeld; meestal gezien en daarom aanschouwelijk, duidelijk tot in de kleinste bizonderheden. Vergelijk eens Freiligrath's plastiek met die in de siciliane *Vorfrühling am Waldesrand.*

Acht regels, niet meer. Maar daarin een woud van kale eikeboomen, om wier wortels muizen door de varens schieten. Een meerkol krijscht en zoekt eikels op de takken. Een havik schiet pijlsnel naar beneden om een muis op te pikken. Een citroengele vlinder dartelt nu dichtbij dan verderop boven de varens. Achter de jonge haag (Knick), die het bosch omzoomt, een ploegende boer. Dat alles onder een lachenden voorjaarshemel en vervroolijkt door het Paaschlied der leeuweriken rondom op de velden.

Nu luister, en zie wat een verschil tusschen mijn parafraze en de stralende verzen, die in voorjaarszonnegoud zijn gedoopt:

In nackten Bäumen um mich her der Häher,
Der ewig kreischende, der Eichelspalter,
Und über Farnkraut gaukelt nah und näher
Und wieder weiter ein Zitronenfalter.
Ein Hühnerhabicht schiesst als Mäusespäher
Pfeilschell knicklängs vorbei dem Pflugsterzhalter.
Der Himmel lacht, der grosse Knospensäer,
Und auf den Feldern klingen Osterpsalter.

Dat éene woord: « Knospensäer », voor den hemel, is zoo bij uitstek gelukkig, wijl het de belofte inhoudt van volle lente na dezen « Vorfrühling ».

Dat éene woord is tevens een bewijs voor Liliencron's taalkunst, gelijk het heele gedicht voor zijn weergalooze opmerkingsgave.

Of ik niet ophoud met citeeren? Vier regels moet ik, nu ik het over natuurpoëzie heb, nog overschrijven, vier regels, waarin natuurbeschouwing en taalkracht naar den eerepalm dingen, een van Liliencron's mooiste strofen :

Ein Wasser schwatzt sich selig durchs Gelände,
Ein reifer Roggenstrich schliesst ab nach Süd;
Da stützt Natur die Stirne in die Hände
Und ruht sich aus, von ihrer Arbeit müd'.

(Slot volgt) G. van Poppel.

ALLERZIELENDAG

De lucht hangt laag, zoo laag op 't doodsche landschap;
de mist vaagt d'huizen weg,en 'k zie den schacht der boomen,
nog amper, rijzen als een reke reuzenzuilen
die somber op een eindeloos kerkhof droomen.

Mistwolkjes drijven toe, fantastisch, gazen weefsels;
doorheen de boomen huilen aaklig-bange stemmen
een rouwzang; zielen zijn 't die om erbarmen biddend
bij vroegen avond treurig requiemmen.

Zijpzapplend valt uit dikke nevels kille natheid
als bloedige tranen, die uit bange boezems breken
in stille snikken; huivrend voel ik langzaam, langzaam
het wee der zielen in mijn ziele leken.

'k Hoor in de verte 't bronzen weenen van de klokken
die zuchtend zwaar den nood der arme zielen klagen;
traag wandlend over 't barre land, als bedelbroeders,
van wie nog bidden kan een bede vragen.

F. DEWITTE.

NOTA'S TER GESCHIEDENIS DER KERKELIJKE TAAL DOOR HET VOLK GEBRUIKT IN DE BELGISCHE GEWESTEN

Dank zij 't Roomsche middenpunt is het Latijn, voor het grootste gedeelte der Roomsch-Katholieke gemeenschap, de taal der Kerk geworden. Op voor- en nadeelen daarvan heeft men reeds dikwijls gewezen. Als voordeel geeft men vooral aan, de eenheid en zekerheid der godsdienstuiting, als nadeel het wegzinken van onze meest verheffende gebeden tot onbegrepene formule's voor de groote menigte. Wat het zwaarste weegt, voordeel of nadeel, heb ik hier niet uit te maken; enkel wil ik aan 't hoofd dezer nota's die voor doel hebben na te gaan welke les de geschiedenis biedt, twee beschouwingen in het midden brengen, die de gepastheid van het vraagstuk doen uitkomen: eenerzijds wijkt het Latijnsch-Grieksch studieprogramma voor het onderwijs der burgerlijke kundigheden terug, en aan een anderen kant is het, in onzen tijd van godsdienstbestrijding en apologetiek, eene vraag van het hoogste belang, de nadeelen der onbegrepen kerktaal door allerlei middelen te verhelpen.

* * *

Bij een volk met bewonderenswaardige beschaving ontloken, bedient zich het Christendom terstond van het geschreven woord, al *catechiseerend*, om aan Theophilus en zijns gelijken te leeren wat Christus gezegd en gedaan heeft; *apologetisch*, om aan de Joden, als Mattheus deed, of aan de heidenen, als Marcus, te bewijzen dat Christus de Messias, de eeuwige Verlosser is; op *ascetisch* gebied om de frisch opbloeiende christenheden den weg der heiligheid te wijzen door het moeras van het heidensche laagland.

Wanneer nu het Christendom zich uitbreidt, naar het Oosten, naar het Westen of naar het Zuiden van zijne bakermat, bij volkeren of volksstanden, die der Grieksche beschaving niet deelachtig zijn, wacht de godsdienst geen oogenblik zich van de volkstaal te bedienen. Om mij bij het Westen te houden : St-Augustinus vindt het Latijn der Itala-teksten gemeen (1), maar het nut, zegt hij, gaat boven het vermaak als het er op aankomt een gedachte juist te doen begrijpen (2). St-Jan Chrysostomus vraagt aan zijne parochianen — een aan te teekenen punt in de geschiedenis der praktische zielenzorg — dat ze in de schriftuur de perikopen van den dag zouden lezen, eer ze naar de kerk komen, opdat ze gemakkelijker de homilia zouden kunnen volgen en begrijpen (3). Heel de Christene literatuur van toen, *Acta Martyrum*, *Martyrologia*, *Apocrypha*, — het werk alleen der groote geleerdheid uitgezonderd, — sluit zeer nauw aan bij de volkstaal,— het heidensch, aristokratisch klassieke versmadend. Ook de gebeden der offerhandeling, Grieksch nog in de *Didache*, gaan gansch natuurlijk in 't Latijn over zonder dat we van twist vernemen.

Wanneer nu buiten de Latijnsche wereld het Christendom met de barbaren in aanraking komt, zet Ulfilas de Schriftuur in 't Gothisch over en St-Cyrillus in 't Slaafsch. St-Cyrillus en St-Methodius zorgen er zelfs voor de offerhandeling in 't Slaafsch te doen.

Maar de Frankische Westerwereld staat niet op zulk een geestespeil, dat zij de vertaling van schriften verlangen zoude. Op haren kinderlijk-naïeven ontwikkelingstrap luistert zij gaarne naar de verhalen der geloofspredikers en het spijt die kindergemoederen, niet bij het kruis geweest te zijn om die deugnieten van Joden eens af te leeren dien braven Christus te vermoorden. Eene verhevene liturgie als die van St-Baziel in eigen taal is hier bijna ondenkbaar. Hier moest de onbegrepen formule worden voorgedaan en evenals tegenwoordig de Congolees dom te staren staat op de onbegrepen offerhandeling, ziet de Frank met verwon-

(1) *Confessiones*, III 5. Migne t. XXXII, col. 686.
(2) *De doctr. Christ.* III 3. Migne t. XXXIV, col. 68.
(3) *Omelia* XI, super Joh.

dering, gemengd met bijgeloovige vrees, op de knielingen en buigingen van een Remigius.

De moeite waard is het hier een blik te slaan, ter vergelijking, op een ander deel der Germaansche wereld : op het Zuiden van Engeland, het rijk der Angelsaksers, dat reeds in deze eeuwen, dank zij eene vroegere bekeering en tevens, verder opziende in de rij der oorzaken, dank zij een vroeger einde-stellen aan het tijdvak der volksverhuizing eene bewonderenswaardige beschaving genoot. Uit de zesde eeuw en misschien van vroeger, zijn ons Angelsaksische bewerkingen overgebleven van den *Exodus* en van *Judith*. Voor de zevende en achtste eeuw vinden we talrijke bewerkingen in den vorm van alliteraties van bijbelsche legenden. Credo en Vaderons worden door Beda in de achtste eeuw in het Angelsaksisch overgezet. Winfried, later Bonifacius, Willebrord en Alcuïn gaan op het onbeschaafde vasteland van dat Angelsaksische licht meedeelen.

Karel de Groote ten andere zal aldaar de scholen vermenigvuldigen en de beschaving doen klimmen. Een *Heliand* ontluikt. Alcuïn gaat ook trachten de liturgie hooger op te voeren bij de Frankische stammen, die plots bij de bekeering van Hlodwig wel van godsdienst maar al weinig van beschaving veranderd zijn. Echter blijft die liturgie in haar Latijnschen vorm een gesloten boek voor de menigte (1).

In de middeleeuwen wanneer de kloosterneerzettingen zich vermenigvuldigen en hunne scholastici onderwijs geven, gaat het stilaan mogelijk worden, eene literatuur van godsdienstigen aard, eerst nog in 't Latijn, later in de volkstaal, te zien ontluiken.

We zien verschijnen de zoogenaamde *Biblia pauperum*, boeken met miniatuurteekeningen, die ons het leven en lijden van Christus voorstellen, zonder tekst nog, hier en daar soms tegenover een tafereeltje van het Oude Testament gesteld. Wij treffen er ook aan, van jongeren datum, waar onder elk plaatje een tiental regels uitleg

(1) De rol van Alcuïn op liturgisch gebied is nog niet genoeg bestudeerd geworden. Zie *Dictionnaire d'Archéologie et de Liturgie*, art. *Alcuin* door D. Cabrol.

staat en waarin tegenover een plaatje van het Nieuwe een symbolisch-vergelijkend van het Oude Testament geplaatst is.

Tegen het einde der twaalfde eeuw, op den vooravond der philosophische wedergeboorte van de dertiende eeuw, bewegen zich de leeken om meerder weten, breeder godsdienstbegrip. In 1170 zoekt Peter Valdus aan de armen van Lyon den Bijbeltekst in de moedertaal te bezorgen. Op het Concilie van Lateranen, in 1179, leggen de Waldenzen een handschrift neer, eene gansche reeks Bijbelboeken bevattend. In 1199 schrijft Innocentius III aan het capittel van Metz dat hij gehoord heeft dat eene menigte leeken en vrouwen « Evangelia, Epistolas Pauli, Psalterium, Moralia Job et plures alios libros sibi fecit in gallico sermone transferri » (1).

De teruggevonden moraliteiten op Job getuigen van een Luiker dialekt.

In dien tijd ook is er in onze Luikerstreek een belangrijke beweging naar eigensprakige godsdienstboeken waarover wij eenige teksten, die uit dit oogpunt nog niet bestudeerd werden, willen mededeelen. Het geldt den stichter der Beggaarden, Lambert le Bègue († 1177) waarvan men wist dat hij een Bijbel in 't Romaansch aan zijne volgelingen zou bezorgd hebben.

In 1895 ontdekte Prof. Dr Young op het Museum Hunterianum te Glasgow, een tot hiertoe onbekend verweerschrift van Lambert le Bègue aan Paus Calixtus III gericht (2). De brief is van rond 1175-1177. Betreffende zijne volgelingen zegt hij o. a. dat zij zeer zeker naar de Kerk gaan. Dan gaat hij voort :

Domum regressi, sobrie et pie vescebantur, residuum autem diei usque ad vespertine laudis tempus, sollempnibus dico diebus, in psalmis, in ymnis et canticis spiritualibus expendebant, audita queque in ecclesia ruminantes et sese mutuo ad custodiendum cohortantes. Unde et ego, bonis eorum studiis cooperans, virginibus vitam et passionem beate Virginis et Christi matris agnitis, omnibus vero generaliter actus apostolorum rithmicis concrepantes modulis ad linguam sibi notiorem

(1) Potthast n° 781.

(2) Prof. P. Fredericq drukt het af in zijn *Corpus documentorum inquisitionis* II, nr 16 (46[7]).

a Latina transfuderam, multis loco congruo insertis exhortationibus, ut videlicet haberent et diebus festis, mundo in rebus pessimis exultante, a venenato ipsius melle sese revocare potuissent (*sic*).

Et hoc est, quod preter scripti sui accusationes queritur iste, me scripturas sacras indignis aperuisse, non rememorans quod predixit Dominus regnum Dei dandum genti facienti fructus ejus, neque notans quod quem portabat nec manducabat puer, panem discipulis suis tradidit, ut illum turbe apponerent. Est preterea apud eos liber psalmorum cum omnibus glosulis suis et auctoritatibus in vulgarem linguam a quodam magistro Flandrensi translatus. Quare de eo non queritur? Quare homo non incusat? Propterea forsitan quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Ille vero magister de patria ejus non fuit.

Iets beter bekend is de tekst van Gilles d'Orval, door deze in zijne kronijk overgenomen uit de twaalfdeeuwsche *Vita Odiliæ :*

« Volens itaque predictus Radolphus episcopus de viro Dei memorato Lamberto clericorum votis satisfacere, iussit eum deduci et in castro de Revougne incarcerari. Quod ita factum est. Ibique cum aliquantulum diu captus detineretur, actus apostolorum de Latino in Gallicum transtulit; cui etiam scribenti Paulus apostolus, quem ipse interni cordis affectu diligebat — dudum ei in ecclesia sua Leodii servierat — apparuisse dicitur et quoddam quod ad scribendum necessarium habebat administravit » (1).

De kronijkschrijver Albericus Trium Pontium zegt van Lambertus bij het vermelden zijner dood : « multos libros et maxime vitas sanctorum et actus apostolorum de Latino vertit in Romanum » (2).

Van de Provence (Waldenzer vertalingen) tot in 't Walenland moet er in dien tijd eene machtige beweging geweest zijn naar godsdienstige schriften in de volkstaal en dus noodzakelijk vooral naar de gewijde Schrift.

Minder democratisch misschien, maar niet min ernstig is de Bijbelbeweging, die van uit de nieuwgestichte Parijzer Hoogeschool het Westen regeert.

(1) Corp. doc. II, 14 (46^7).
(2) Corp. doc. II, 15 (46^8).

In 1170 schrijft Petrus Comestor (de Boekeneter), een deken van Troyes, zijne *Historia Scholastica*. Zijn werk was eene samenvatting der gewijde geschiedenis. De Bijbeltekst was er vrij in vertaald, nota's en exegetische beschouwingen waren er bij de vleet aan toegevoegd. Dit boek zal straks, bijzonder in de hoogere en in de kloosterwereld, eene groote verspreiding genieten, evenwel niet zoozeer in zijn oorspronkelijken vorm, als in zijne vertalingen en bewerkingen (1). Een onbekende zet in 1248 de *Scholastica* over in 't Angelsaksisch; Jakob van Maerlant vertaalt ze, in 1271, in vrije Vlaamsche verzen : 't is zijn *Spieghel Historiael* of Rijmbijbel.

Intusschen is, rond 1250, in de Parijzerstreek en onder invloed der universiteit, de *Vulgata* overgezet. En wanneer Guyart Desmoulins, een kanunnik van Aire in Artois, in 1291 de *Scholastica* gaat vertalen, legt hij den Franschen tekst van 1250 er neven en lascht op menige plaats eene brok getrouwe Bijbeloverzetting in. Zijn werk heet hij *Bible Historiale*. In 1312 herwerkt hij het zelf en verbetert het door er meer letterlijke vertaling in te brengen.

Evenwel denke men niet met eene ietwat kritische of wetenschappelijke bewerking te doen te hebben. Men wou immers — wie kon dat droomen in dien tijd! — geene kritische weergave van het oorspronkelijke; men wou, vol betrouwen op den bewerker, eene stichtende geschiedenis.

Guyart Desmoulins zelf neemt allerlei volksverhaaltjes op en reeds bij hem zijn de eerste bladzijden der Genesis een waar legendeboek, een schat voor de Bijbelsche mythologie der middeleeuwen. Dat zal nog verergeren in de latere bewerkingen, vooral in de *Bibles pour les simples gens* of de Vlaamsche *Bibels int corte* (2).

Meteen verspreidt Guyart Desmoulins *Aucunes hystoires apocryphes de la Sainte Croix* welke we in 't Vlaamsch en in 't Fransch zullen terugvinden onder den naam van *'t Boec*

(1) Eene belangrijke studie die nog te maken valt : de invloed der scholastica.

(2) Zie enkele voorbeelden daarvan in mijne vorige nota's : *Dietsche Warande en Belfort*, 1904 : *Nota's over en tot de Geschiedenis der Nederlandsche Bijbelvertaling*.

van den Houte, La vie du mauvais Pilate uit de *Legenda Aurea*, enz.

Dat gaat de grond worden, na Maerlant, van onze bijzonderste Vlaamsche godsdienstige literatuur.

***

De *Bible Historiale* wordt in 't Vlaamsch overgezet in 1358; er blijven ons nog 6 handschriften daarvan. In 1360 krijgen we eene tweede vertaling die wel eenigszins den naam van bewerking dragen mag. Inderdaad de opsteller van dit werk heeft vooral als bronnen voor hem liggen : *Bijbel* en *Historia scholastica*, en nu gebruikt hij de eene, dan de andere. In zijn proloog legt hij het criterium zijner keuze uit. Hij wil letterlijk de Vulgata vertalen.

Echter « so sal men weten ende verstaen, omdat die bybele in menigher stat is so donker van verstandenissen, so sel ic tot allen steden daert profyt ende orbaer wesen sel, nemen uut historia scolastica ende setten by den texte. Mar dat sel ik wel tot allen steden onderscheiden, waert beghint ende eynde neemt mit roden yncte. »

Men merke den vooruitgang op : in 1170 werkt men den Bijbel in eene didaktische geschiedenis om, in 1291 lascht men getrouwe Bijbeloverzetting in waar de Bijbel eenvoudig genoeg is; in 1360 geeft men den Bijbel en, waar hij te donker is, brokken uit de scholastica.

Te verre voerde het ons nu, nevens die minder of meer onvolledige Bijbels de afzonderlijke Bijbelboeken na te gaan die deze tijden in de volkstaal bezitten. Eenige aanteekeningen slechts. Vooral het psalterium, de souter, is vertaald geweest en verspreid, daar het bijna als kerkboek diende. Meestal is het souterhandschrift ook voorzien — dikwijls ook de Bijbelhss. — met tijdrekenkundige figuren en kalenders, waarvan wij een weerga nog heden in onze kerkboeken bezitten.

Naast den souter hebben we 't Hooglied. Geen boek van het Oud Testament schijnt bij onze mystieken meer geliefd geweest te zijn dan dit.

Nog enkele andere boeken, als de Klaagliederen van Jeremias, de Prophetieën van Isaïas, de boeken van Job,

Daniël, Ecclesiastes, e. a. komen van het Oud Testament in afzonderlijke vertaling voor.

Van het Nieuwe zullen we levensgeschiedenissen van Christus aantreffen, dan de pericopen of de epistels en evangeliën « van den tijt » voor kerkelijk gebruik geschikt. Hier en daar een Actus Apostolorum of eene Openbaringhe.

* * *

't Is nu in deze veertiende eeuw dat zich het vraagstuk met eene merkwaardige scherpte stelt: Wat denkt de Kerk van die Dietsche Bijbels, van die godsdienstige schriften in de moedertaal ?

Van protestantsche zijde is er veel gesproken geweest van middeleeuwsche Bijbelvervalsching en Bijbelverbod (1). Het vraagstuk van het Bijbelverbod is echter uit te breiden: het zal in de veertiende eeuw niet alleen de Vlaamsche Bijbels, maar alle Vlaamsche godsdienstige schriften en zelfs het gebed in 't Vlaamsch betreffen.

Maar gelijk we zien zullen, bij den eersten oogslag op de teksten valt anderszijds de gedachte aan een Pauselijk verbod als een lasterlijke legende over boord.

De geschiedenis heeft ons overgeleverd wat er gebeurde met drie der eerste verspeiders.

De eerste vertalers, Peter Valdus en Lambert le Bègue, worden, zooals we gezien hebben, om hun vertalen der H. Schrift aangeklaagd. 't Is de geestelijkheid die er volstrekt tegen is. Rome echter keurt Lambert le Bègue goed en betreffende de boeken van Peter Valdus hebben wij het zoogenaamde Bijbelverbod van Innocentius III (2). Welnu dat « Bijbelverbod » zegt dat « de begeerte om de H. Schrift te verstaan gansch loffelijk is ». Het zegt dat het den geloovigen niet verboden maar nuttig is, Bijbelsche en andere

(1) Betreffende de vervalsching der Vlaamsche Bijbels leze men mijne bovenvermelde studie in *D. W. & B.* 1904.

(2) Potthast n° 780 en vlg. — Hoevele protestantsche schrijvers, tot zelfs Ebbinge Wubben, hebben vergeten die Pauselijke stukken te lezen, of hebben ze met vooroordeel behandeld !

schriften in de volkstaal te lezen. Daarbij haalt echter de Paus aan dat de leeken die te Metz de Schriftuur lezen de niet-Scripturisten verachten en zich om hun bekend-zijn met den Bijbel boven de priesters stellen. Onvoorzichtige progressisten kortom. Dan doet hij onderzoeken met veel zorg wie de schrijver der vertaling is, met welk inzicht zij gemaakt is, welke de geloofsgesteltenis is dergenen die er gebruik van maken (quæ fides utentium).

De landelijke geestelijkheid, waarvan het geestespeil in die ongelukkige dagen somtijds al te laag was, schijnt er echter anders over te denken zooals de proloog van Maerlant's Rijmbijbel bevestigt :

Ende oec mede hebic vaer
dat des dat paepscap belgen soude
. . . .
want ic leeken weten dede
uter Biblen die heimlichede.

Volgens de legende heeft Maerlant zich te Rome moeten verantwoorden en is hij door den Paus in 't gelijk gesteld.

Voor den tijd die nu volgt, de veertiende eeuw beslaande tot aan Geert Groote, waren tot hiertoe slechts weinig teksten bekend. De studie die Ebbinge Wubben leverde (1903) *Over middelnederlandsche vertalingen van het Oude Testament* ('s-Gravenhage, M. Nijhoff) brengt er ons uit de handschriften die hij bestudeerde eenige nieuwe die belang hebben, en die ons nog denzelfden geestestoestand verraden.

In het voorwoord van den Bijbel van 1360 zegt de schrijver :

« Nochtan weet ic wel dattet (nl. de vertaling) sal syn zeere benijt onder die clergie, hoe dat si nochtan wel weten ende merken zelen die oerbaerlicheit daer af... Want enighen clercken torntet datmen die heymelicheit der scrifturen den ghemenen volc ontbynden soude. Ende en willen niet weten dat Christus' apostelen in allen thonghen ende spraken den volc haer leringe predicten ende bescreven. Oec en meyn ic in desen werke in ghenen punten tegen die meninghe der scriftueren te doen, mer mitter hulpen des heilighen gheests daersi mede bescreven is, so meyn icse getrouwelic te duytschen. » (Prol. op Genesis.)

« Want ic weet wel dat dit werc bij hatijen noch seer doerknaget sal werden van den quaden diet benijden dat men

enige boeken te duytsche schrijft. Mer nochtan als ic voirseit heb, so en mene ic niet te doen dat jegens Gode of jegens die heilige kerke sijn sal. » (Prol. op Josuë.)

Nog op twee andere plaatsen komt de vertaler op moeilijkheden terug die hij vanwege de geestelijken om het vertalen van den Bijbel zou te lijden hebben.

Zoo komen we tegen het einde der veertiende eeuw tot Geert Groote en de Broederschap van het gemeene leven. Nu gaat het netelige vraagstuk *ex professo* behandeld worden. Wanneer deze broederschap zich inricht, schijnt het dat zij, gezien het verzet van den pauselijken kettermeester, Eylard Schoeneveld, en van onderscheidene wereld- en ordensgeestelijken, vragen stuurt omtrent hare levenswijze, aan eenige geestelijken der kerkelijke provincie Keulen. Verscheidene antwoorden, die er dank zij dit referendum inkomen, zijn ons bekend uit een handschrift der Koninklijke Bibliotheek van den Haag, dat enkele (alle?) antwoorden verzameld had.

Ziehier in 't kort het verloop dier geschiedenis, welke zoo belangrijk is voor ons onderwerp.

De bedelmonnikken, reeds vóór 1384, vielen Geert Groote en zijne orde aan. Rond 1393 kwamen er verscheidene personen bij den inquisitor Jakob van Soest (of Sweve) klachten indienen aangaande zustersgezelschappen. In die klachten komt voor dat de zusters :

« Facta pulso, quum conveniunt ad refectorium stantes in circuitu dicunt benedicite in vulgari, Martha inchoante et ceteris prosequentibus. Et habita lectione in vulgari per totam mensam, dato signo, Martha incipit gratias et alie prosequuntur (1) per omnem modum religiosorum. »

Rond 1394 treedt ook de kettermeester Eylard Schoeneveld tegen de zusters op. In de stukken waarin hij tegen de zusters besluit komt ook de opmerking voor dat de zusters :

« Benedicite ante et Gratias post mensam, in vulgari dicunt, atque lectiones per totam mensem silentes audiunt, sicut et in Cœna Domini lotionem pedum celebrantes, sermonem Dominicum per unam sororem in vulgari totum legi faciunt. »

(1) Dus ook *in vulgari lingua.*

Bij dien tekst springt het in 't oog hoe de mystieke zielen der veertiende eeuw, die de predikingen en de schriften gehoord of gelezen hadden van een Geert Groote en een Thomas a Kempis op dat afscheidssermoon van St-Jan's evangelie moesten verlekkerd zijn.

Moll, de groote Hollandsche bestudeerder der Hervorming gaat hier, dunkt me, wel wat licht te werk wanneer hij dezen tekst interpreteert alsof de kettermeester dit « in vulgari » veroordeelenswaardig vindt. Mij dunkt dat hij het eerder opteekent als iets bijzonders, iets buitengewoons, zonder er evenwel de veroordeeling in uit te drukken, die Moll en Ebbinge Wubben er in vinden.

In 1395 staan vijf voorname leden der orde van Windesheim plechtig in voor de rechtgeloovigheid en het godvruchtige leven der Broeders van het gemeene leven. Kort daarop nu moeten de vragen, waarvan boven sprake, rondgestuurd geweest zijn. We vinden terug ten eerste : het antwoord van Everard Foec, deken der St-Salvatorskerk van Utrecht. Het schrift begint met de zeven vragen, die hem gesteld geweest zijn. Opvolgenlijk beantwoordt hij ze met redenen die van groote belezenheid getuigen. Onder die vragen vinden we :

« Quarto, Utrum sit licitum sacre scripture libros in vulgari editos vel translatos legere et habere. »

En het antwoord :

« Ad quartum. Non puto in dubium posse probabiliter revocari, quin licitum sit sacre scripture libros in vulgari editos vel translatos legere vel habere, dummodo tales scripture ad sensum reprobum non trahantur nec doctrine apostolice neque sacris canonibus adversentur xxxvij d. *Relatum*, exemplo Danielis, qui doctrinam Chaldeorum, ac Moysi, qui sapienciam Egiptorum in illis libris optime didicerant. Ita et nos scripturas in lingua materna compositas vel translatas discere possumus, ut probemus ea, que a sanctis prophetis aute secula multa predicta sunt tam grecorum quam latinorum et aliorum gentium libris contineri xxxvij di. que *De Mensa*. Hinc Augustinus ad Alexandrinum optimum : Locucio, inquit, divinarum scripturarum secundum cujuslibet lingue proprietatem accipienda est ; habet enim propria omnis lingua locucionum genera xxxviij di. Locucio palea est; unde nec jure civili interest, utrum lingua greca, vel syrica,

vel alia quis stipuletur ff. di. v. ob. l. 1 § ultimo *Juste* e. ti. § *Utrum Actem.* Interpretatio enim linguarum est multum fructuosa ad fidem; ideo in certis studiis debent esse magistri docentes linguas hebraycam, arabicam et chaldeam; de magistris c. in Clement. »

Evenzoo verdedigt hij in een tweede verweerschrift de Begijnen. Hier komt echter het taalvraagstuk niet voor.

Daarop volgt in de verzameling een verweerschrift, *cujusdam devoti et literati viri*, die echter de zeven vragen niet schijnt gekregen te hebben. Dan krijgen we het oordeel van Arnold, abt van Dikningen, en deze heeft dezelfde vragenlijst ontvangen als Foec. Zijn antwoord *ad quartum* is lang en belangrijk. Hij zegt er in o.a. dat de studie der Schriftuur :

« in laycis recommendatur extra. de hereticis c. *Cum ex injuncto* (1) circa principium... Verumtamen, si huiusmodi libri articulos hereseos continerent, mandantur seu precipiuntur destrui vel saltem hereticales articuli removeri vel de ipsis eliminari per rescriptum apostolicum quod incipit *ad apostolatus*. Sed boni libri in vulgari editi vel de latino transfusi eodem rescripto per ar. a contrario sensu liquido permittuntur et approbantur. Sunt autem precipue huiusmodi libri utiles, si de materijs planis et apertis, puta de gloria celesti, de penis inferni, de vicijs et virtutibus simplici modo pertractent. Ad studium enim talium librorum ammonet beatus Augustinus ad patres de heremo, qui, paucis exceptis, omnes erant illiterati; et jdem in epistola ad comitem Bonifacium reprehendit laycos, qui se excusant a studio Scripturarum. Grandis, inquit, est confusio animabus laycorum, qui dicunt : Quid pertinet ad me libros legere uel audire uel discere? Similiter propter hoc Joh. Chrisostomus super Math. morali. ij° populum suum reprehendit et idem in pluribus locis super evangelio Johannis omel. xij et morali. xxxij° populum suum adhortatur, ut libros debeat legere scripturarum. Libri autem aliam doctrinam et difficilem continentes laijcis non debent proponi tanquam secundum intellectum parvulis, quibus lac, non esca proponi debet, q^a. Ad Chor. iij°. Ad Hebreos iiij°. Unde mulieres ille, que de articulis fidei et sacramentis ecclesiasticis disputare presumebant, varios errores inciderant de relig. do. c. *Cum de quibusdam* jn Clementinis; nec debent eciam layci huius-

(1) Dit is het incipit van den brief van Innocentius III, het beruchte n^r 780 van Potthast, dat bij de Protestanten zoo langen tijd als het Bijbelverbod doorging.

modi libros legentes sacerdotum simplicitati illudere, sed seipsos pocius studio Scripturarum ad compunctionem accendere et ad devocionem inflammare omnesque sacerdotes propter dignitatem gradus et ordinis reuereri, extra. de hereticis *Cum ex iniuncto;* unde quod aliqui huiusmodi libros habeant vel legant, non debent merito redargui nec racionabiliter reprehendi; siquidem Dominus Deuteronomij vj. et xij. capitulis populo suo jusserat, ut volumen legis diuine non solum in synagoga vel ecclesia, sed semper ubique in manibus et ante oculos tamquam in signum haberet et in domo sedens vel in via ambulans, surgens atque dormiens in memoriam iugiter retineret; et noticia utique legis diuine magis in Nouo quam in Veteri Testamento precipitur, secundum Thomam in secunda secunde q. xvij, a. 1°. »

In hetzelfde handschrift komt nu nog de samenvatting voor van het gunstig oordeel van een tiental godgeleerden. Daaronder vinden wij een Joannes dictus Bau, scolasticus Mechlinensis. Kunnen de Mechelsche aartsbisschoppelijke archieven ons over dien persoon iets meer zeggen?

Niettemin is de Nederlandsche kettermeester door al die gunstige antwoorden niet overtuigd. Integendeel haalt hij, bijzonder tegen de Gerardinen, de stukken weer op van Eylard Schoeneveld, hooger besproken.

Maar Paus Gregorius VI draagt een nieuw onderzoek op aan Frederik van Blankenheim, prins-bisschop van Utrecht en deze keurt de broeders en zusters van het gemeene leven ten volle goed bij notarieelen akt van 30 April 1401.

Eindelijk klaagt de predikheer Mattheus Grabow de Broeders aan bij het Concilie van Constanz. Grabow's aanklacht wordt echter zelf kettersch bevonden door Petrus ab Alliaco (Pierre d'Ailly), Joannes Gerson en dertien andere der grootste godgeleerden.

Voegen wij hier nog bij dat in de vijftiende eeuw de Windesheimer kanunnik Joannis Busch van de meening zijner voorgegane ordesgenooten afwijkt. Hij wil geene schriftuur voor leeken of vrouwen :

« Hoc non approbo, quod simplices laici, viri vel feminæ, tam altos et divinos libros habent Teutonicales. Imo et canonem in Teutonico apud moniales inventum, ego combussi. Verumtamen libros morales de virtiis et virtutibus de incarnatione et

martyrio sanctorum Apostolorum, Martyrum et Confessorum et Virginum, homilias quoque et sermones sanctorum ... legere cunctis doctis et indoctis utilissionem est. » (1)

Tot daar de geschiedenis, het verloop der feiten. Daarbij hebben echter de onderscheidene vragen theoretische behandelingen uitgelokt en onder deze is er eene, getiteld : *Licitum est libros theutonicales legere et habere.* In het handschrift 2285-2301 der Brusselsche Burgondische bibliotheek, handschrift dat afkomstig is uit de abdij van Korsendonk, is dit onderwerp, in tegenstelling met de andere handschriften, voorop gebracht. Tot dat Jostes (2), degene die van katholieke zijde zich met de studie van het middeleeuwsche bijbelvraagstuk den grootsten naam verwierf, in het *Historisches Jahrbuch* van 1890 het schrift onderzocht, werd dit tractaat toegeschreven aan Gerhard Zerbold van Zutfen. Heden wordt het aangezien als hebbende waarschijnlijk den reeds vermelden Evert Foec van Utrecht voor schrijver. Betreffende het Brusselsch handschrift en de daarin aangebrachte verandering doet Jostes opmerken dat dit afschrift gemaakt werd na het Concilie van Constanz. Dus, zegt hij, was van alle de behandelde vragen nog slechts deze der vertaling in het Dietsch van godsdienstige boeken van belang, want het geslacht dergenen, die zich kantten tegen het lezen van Dietsche boeken, stierf nooit gansch uit, en werd er niet meer tegen *geschreven*, tegen het lezen van Dietsche boeken werd er *gepredikt.*

(1) Ebbinge Wubben (op. cit. blz. 130) verstaat dezen tekst verkeerdelijk, alsof Busch het goed vindt de heilige boeken in gemeene taal te lezen. Busch zondert duidelijk de *divini libri* af.

(2) Jostes bestudeerde bijzonder het Bijbelvraagstuk rond de jaren '90. 't Is in het *Historisches Jahrbuch* van 1890 dat hij deze schriften ontleedt. Het groote werk echter dat hij toen op touw had en waarvan voornoemde studie een kapittel uitmaken moest, is, naar de heer professor mij vriendelijk meedeelde, een tiental jaren zonder verdere bearbeiding moeten blijven. — Feitelijk zijn alle de groote werken over den Bijbel in de middeleeuwen van niet-katholieke schrijvers, en dat er op dit gebied een menigte legenden nog altijd vrijen gang hebben, heeft Jostes bewezen.— Paul Fredericq schijnt de studiën op die teksten, na de studie van Delprat, niet te kennen (Zie *Corpus Doc.* II, 166-167, nota bij stuk 109 (242ter).)

Wat behelst nu het pseudo-Zerboldsche schrift? Geheel het tractaat is lezenswaardig; ik ga er enkel het bijzonderste van aanhalen en verzenden naar den tekst, die afgedrukt werd in het *Historisches Jahrbuch*, boven vermeld.

Om te bewijzen dat het den leeken niet verboden is den Bijbel te lezen of te bezitten « in vulgari ydiomate » beroept de schrijver zich op het decreet van Innocentius III, waarvan boven sprake was. Verder worden Augustinus en Joannes Chrysostomus druk voor hetzelfde punt ingeroepen. Zoo haalt hij aan dat :

« Joannes Crisostomus reprehendit laycos, qui propter terrenas occupaciones se excusant a studio scripturarum. »

Van Hieronymus citeert hij, hoe de groote bijbelvertaler Cellantia een leeke, en nogwel een gehuwde vrouw, ten dringendste het lezen der Schriftuur aanraadt. Bij de citaten van Chrysostomus, die zijn volk tegenover de ontuchtige Samaritaansche vrouw stelt : — de Samaritaansche bekommerde zich om Schriftuur en propheten, en zijn christen volk kent geen Bijbelboek meer en zingt *meretricales melodyas* in plaats van psalmen — doet onze schrijver opmerken :

Et vere hodie sunt multi layci, qui continuo legunt in libris de Rolandino et de Bello Trojano et sic de aliis ineptis et inutilibus fabulis, quibus utique salubrius foret, quum illum laborem suum divinis scripturis legendis et intelligendis adhiberent.

Nog citeert hij de bekende homilia van Faustus :

« que in aliquibus ecclesiis consuevit legi : Lecciones, inquit, divinas sicut consuestis in ecclesia libenter audire, et in domibus vestris relegite. Si enim aliquis ita fuerit occupatus, ut ante refectionem scripture divine non possit insistere, non eum pigeat in convivio suo aliquid de divinis scripturis relegere, ut quomodo caro pascitur cibo ita anima reficiatur dei verbo... »

Volgt nu eene lange, wel aantrekkelijke argumentatie, die steunt op St-Thomas en op het doel waarom de heilige Schriften zijn geschreven, en op den toestand in het Oosten waar de vertalingen in 't Chaldeeuwsch, Syrisch, Arabisch, Gothisch, Egyptisch, Rutheensch (? Ruthei), Slavisch en Armenisch handgemeen zijn :

« Que igitur,» besluit hij, « est ratio, quod in tot nationum linguis licet legi sacram scripturam et non in ydiomate theutonicali?»

Na er nog op gewezen te hebben hoe een menigte heilige vaders de volkstaal gebruikten, komt hij tot de behandeling der beperking : « dummodo heresim non contineant », voorkomende in een onbekend pauselijk rescript met incipit *Ad apostolatus*. Ziehier zijn oordeel :

« Boni autem libri teutonicales per idem rescriptum per argumentum a contrario sensu, satis recommendantur seu permittuntur. »

Eindelijk krijgen we de behandeling van 't bijzonderste punt : « dummodo de materia plana pertractent ». Zoo zijn er b. v. :

« Aliqui libri veteris Testamenti, libri prophetarum et alii ; item aliqui libri Novi Testamenti, sicut apocalipsis Joannis et similes, quos symplices non sufficiunt terere et masticare. »

Verder waarschuwt onze schrijver omtrent de degelijkheid der overzetting en het gebruik van een « novum prophanum et abusivum modum loquendi ».

Dit schrift nu — dat een rol van belang speelt in de betwistingen tusschen katholieke en protestantsche middeleeuwers — heeft in zijnen tijd veel verspreiding genoten. Het kreeg ook eene Vlaamsche bewerking in dewelke een en ander nog is aan te stippen : De boeken die

« een spise siin der groeten ende der gheleerden ende niet der leeken, die simpel ende cleenen siin in de verstane, siin in den houden testamente die bouke der propheten,als Ysayas,Esechjel, Jeremias ende dierghelike, ende in den nyewen testamente epistole Pauli et Apocalipsis ende dierghelike, ende oec somighe bouke der heiligher leerers, als Augustinus super Genesim, de Trinitate, de Civitate Dei, contra Faustum ende dierghelike bouke. »

Deze Vlaamsche bewerking heeft ook een bijgevoegd eindalinea : de precibus vernaculis :

« Want men sommighe menschen vint, die daerop spreken ende meinen, dat het niet nutte enis, dat leeke lieden spreken haer ghebet in dietscher talen, so est orbuer, een luttel daeraf te sprekene. Ende hier om es to wetene, dat Hugo de Sancto

Victore leert in sinen bouken van den ghebede, dat ghewarich ghebedt ghelegen es in begherten ende innicheiden des herten ende niet in den woerden, die wi lesen van buten. Die ghebeden dan, die den mensche alremeest verwecken tot innicheiden ende devocien ende helighen bernenden begherten, die siin den mensche alre nuts ende oerburlics ghelesen, gheliik dat Augustinus sprect : So nemen wi daeromme aen di woerden, op dat wi onse herte ende onse begherte moghen verwecken tot nnicheiden ende bernender devocien tot gode. Nu so mach een ygheliic mensche proeven ende mercken, weder een leec mensche meer wert verwect in sinen ghebede tot begherten ende innicheiden met latiinschen woerden die hi niet en verstaet, dan met dietschen woerden, di hie verstaen mach! Wat devocien of wat innecheiden mach een mensch hebben in den woerden, die hi niet weet, wat si betekenen ; of hoe mach een mensche zere in al sulken woerden verwect werden? Voert alsoe die heilighe Augustinus sprect in sijnre regulen. Als wi beden so sullen wi dat overdinken in onsen herten, dat wi mit den monde lesen. Hec Augustinus. Niet dat dat ghebet, dat men alsoe leest sonder verstannesse, niet verdienlic en si, of dat et god niet en verhoert, maer dat eens menschen herte niet alsoe zere en wert verwect noch ghevoedt met innicheiden ende devocien ende bernenden begherten. »

Voorspelt dit heerlijk stukje niet dat een crisis op handen is?

* * *

Wat is er nu te besluiten uit al die teksten, die aldus tot in de vijftiende eeuw reiken?

Aleerst is op te merken dat de scheiding tusschen Bijbelsche en niet-Bijbelsche schriften op verre na niet duidelijk getrokken is. Augustinus' *De Civitate Dei* b.v. is samen met de propheten bij de « donkere boeken » gerangschikt. Ten andere, op de scheidslijn van Bijbel of niet-Bijbel kon geen dnbbele maatregel getroffen worden. Sommige boeken waren immers alom verspreid. Was niet het psalterium handgemeen en van dagelijksch gebruik geworden? Anderzijds zien we dat het gezamenlijk gebed, in de moedertaal gebeden, opspraak verwekt. De vraag of er in de middeleeuwen een bijbelverbod bestond is dus te eng opgevat. De strijd gold de godsdienstige boeken in de volkstaal in 't

algemeen (1). Ja alle algemeene godsdienstuiting in de volkstaal is verdacht geweest. Bestond er nu ook een algemeen verbod in dien zin voor de boeken? Neen. Integendeel schrijft Innocentius III, — en zijn tekst wordt officieel door de opname in den *Corpus jur. can.* (X cap. 12 V. 7), — dat het den leeken niet verboden maar nuttig is, Bijbelsche en andere schriften in de volkstaal te lezen.

Wat nu het onderscheid betreft tusschen donkere en klare boeken, in den pauselijken tekst voorzien, steeds komt men daarop terug zonder het duidelijk te maken. Zoo zullen de boven vermelde donkere brieven van Paulus bij den Vlaamschen schrijver van den tweeden historiebijbel heeten : lichtschenende claer epistolen. Het meeste bedenken wordt gemaakt tegen Hooglied en Openbaring, en juist deze worden het meest vertaald.

Van waar nu die strijd tegen de Dietsche boeken?

Jostes doet opmerken dat het zielezorgers zijn die uit praktische gronden den strijd aanbinden tegen de vertalingen. Een Oostenrijksche geestelijke der veertiende eeuw klaagt : « wat zullen wij nu prediken, sedert men de heilige Schrift in hutten en in huizen en in Duitsche spraak leest en hoort? » Inderdaad had de vorming der geestelijkheid met de vorming der burgersklasse geen tred gehouden, en nu aan deze de theologische bronnen toegankelijk werden, leed hun wetenschappelijk aanzien. We vinden dezelfde gedachten ook bij Evert Foec terug.

Is het daarom dat de geestelijkheid er zich tegen kant? Ja, zegt Jostes. Ook wel zal bij sommigen eene godsdienstige voorzichtigheid het beletsel hebben gesteld, te meer daar de mystieke uitingen in de volkstaal wel eens in pantheïsme oversloegen zooals bij de Bloemardine van Brussel : en mogelijk is nogwel de grootste oorzaak geweest : de slenterachtige verkleefdheid aan het oude. Wat altijd zoo geweest was kon zoo blijven, al schreven Kerkvaders en Pausen ook anders. Wat nog niet *aangenomen* was kon ook niet *christelijk* zijn, naar den zin dier geestelijkheid.

Het ongelukkig gevolg van dat conservatisme was dat later de Bijbel een volksboek zou worden, dank zij de

(1) Ik vertaal hier Jostes. *Historisches Jahrbuch*, 1890, bl. 11-12.

ketters in de zestiende eeuw. Na acht jaren verspreiden van Erasmische en Luthersche bijbeldrukken, in dozijnen uitgaven gedrukt (van 1521-1528), zullen onze *christene* zielezorgers, steunende op de Leuvensche hoogleeraren, zich eindelijk ook in de beweging werpen om aan het katholieke volk een katholieken Bijbel te geven (Druk van Vorsterman, 1528). Maar die poging mislukt nog.

Doch over dit alles in eene volgende studie.

Wat ik evenwel reeds wil opmerken, daar het aansluit bij den geestestoestand die in de vorige teksten op te merken is : in de vijftiende-zestiende eeuw wordt men in alle schriften zulk een drang gewaar naar begrepene, eigen-Dietsche godsdienstvormen, dat de bijval van het Protestantisme, dat aanstonds aan 't vertalen ging, dat de menschen in zijne « conventiculen » de psalmen in het Vlaamsch te samen laat zingen, enz., er een heel eind duidelijker bij wordt.

Volgenderwijze, meen ik, met de bronnen waarover thans te beschikken is, het verloop dier geschiedenis te mogen samenvatten : Onze Germaansche vaderen zijn bekeerd geworden in een beschavingstijdvak dat de volledige deelneming in de godsdienstoefening onmogelijk maakte. Men legt hun vormen op. Wanneer de begeerte naar meerder kennis en meerder in-leven van de vormen zich lucht geeft, bieden de hoogeren, bij gebrek aan initiatief, ietwat uit voorzichtigheid en uit conservatisme, weerstand. In de zestiende eeuw, zooals de verdere Vlaamsche Bijbelgeschiedenis aantoont, maken zich de Protestanten dien staat van zaken te nutte.

F. Prims.

Berchem, St-Stanislas' college.

DE SPAANSCHE TAK DER RENAISSANCE

In Italië streefden de kunstenaars der Renaissance er naar, uit de lucht gegrepen dichterschimmen te belichamen. In Spanje daarentegen waren de dienaars van het Schoone er op uit de belichaamde werkelijkheid dichterlijk te maken. Aldus verloochenden zij nimmer hun oerkrachtigen aard, noch verloren de zalige gemeenschap met het volk, dat — als wederjonste — hun den weg veropenbaarde tot de spruitende bronnen van leven en gezondheid.

Toen had de knagende worm van 't verval den politischen bloei van Spanje geknakt. Doch met Lope de Vega (1552-1635) en Calderon (1600-81) was de dramatische woordkunst op de bergtoppen gestegen van roem en ruchtbaarheid. Nevens Shakespeare's zielkundige driftentragedie en de gemeten heuschheid der Fransche hoftreurspelen, wisten deze schrijvers hun eigen plaats onder Gods lieve zon in te ruimen. Volkschheid luidde trouwens hun loopleus en zonder zich om verheven idealen te bekreunen, trachtten zij de inborst af te speuren en de tochten te ontleden hunner stamgenooten en ze onder menigvuldige wisselgedaanten bloot te leggen. Ook de door Cervantes onsterfelijk gemaakte helden zijn volbloede Spanjaards. Doch boven Sancho Pança's ezel en Don Quijote's Rossinante, zitten schrijlings in den zadel de welbekende kluchtspelers, die in het hart der menschen eeuwig en ervig botsen op mekaar en wederbotsen, Pathos en Realiteit. En deze twee hebben aan dat meesterstuk een diepte van beschouwing geschonken en van beteekenis, welke geen ander uit de streek der Hidalgos herkomstig gewrocht ooit bereikte.

Inderdaad blijkt de kunst daar allenthalve te wezen eenzijdig en beperkt. Talrijke schilders treft men er niet aan, en kerkelijke tafereelen en conterfeitsels waren hun geliefkoosde genres. Hierbij echter bleven zij de waarheid

en hun aangeboren neigingen zoodanig verknocht, dat hun oprechtheid in 't bedrijf of ongedwongen gloed immervoort het nageslacht verbazen zal. Zij kenden noch de weepsche devotie der Italianen, noch de zinnelijke weidschheid der Vlamingen uit gindsche spanne tijds. Wellust en naaktheid waren sinds de regeering van Philips II onverbiddelijk uit het Hof verbannen, en Francisco Pacheco in zijn *Arte de la Pintura* betoont hoe stipte verordeningen in zake van kleederdracht en houding de vrijheid der opvatting beperkten. Zelfs in portretten werd den schilders de weelde der uiterlijkheden ontzegd, daar de stramme étiquette noch tooisels dulde noch zwierigheid. Niettemin, zegepralend over belemmering en hinderpalen, repte Spanje's vernuft zijn adelaarsvlerken hoog in de duizelige blauwheid van den toenmaligen kunsthemel. Waarom? Quia spiritus flat ubi vult. Doch gewis ook omdat de inquisitoriale voorschriften, welke een verplichte richting afbakenden, zoo volkomen strookten met zeden, gemoed en geestesgesteltenis der natie, dat zij hoegenaamd geen steen des aanstoots zijn geworden. Niemand nam vrome godsvrucht en geloofbelijdenis zoo innerlijk op en gaf ze zoo trouw terug als de Spanjaards. Niemand bezat als zij de kneep om heiligenlegenden te vertellen, waar het aardsche en bovenaardsche gemakkelijk en vanzelf tot stevige eenheid versmolten. Wat zij voelden was niet geveinsd, wat zij najaagden sproot uit bloedeigen aanleg,en wat zij schiepen blijft derhalve bestand tegen de meestgeduchte aller kwalen, de verslensing.

Wanneer Diego Rodriguez de Silva, die later naar inheemsche langdradige geplogenheid, den naam zijner moeder Velasquez, bij dien zijns vaders voegde, in 1599 te Sevilla ter wereld kwam, zwaaide Francisco de Herrera daar den scepter over zijn medegezellen uit het schildersgild. De man was, zooals een zijner voorzaten Juan de las Roélas, nieuwe banen opgetreden en, ofschoon met de school van Venetië verwant, borstelde hij kleuruitbundige tooneelen, die door hun machtige ruwheid de verder ontwikkeling der Spaansche Renaissance tot grondslag dienden. Op zijn twaalfde jaar nam Velasquez als leerknaap bij dezen meester zijn intrek. Doch Herrera's heftigheid stak den jongen weldra tegen, en hij verhuisde naar

het atelier van Francisco Pacheco, een burgerlijken, onbeholpen eclectieker, wiens bekrompenheid de schrale vlakten van het academisme als een Land van Belofte beschouwde. Die pedant echter bezat gezond oordeel genoeg om zijn scholier maar op Gods gena te laten begaan en aldus had Velasquez op twintigjarigen leeftijd reeds den trant ontzwachteld welke hem voegde, te weten het naturalisme. Hij schilderde op Napelsche wijze, driftig uitgewrochte en donker beschaduwde « bodegones » of genrestukken en werd algauw door toedoen van kanonik Juan de Fonseca, den graaf van Olivarez, 's konings gunsteling, aanbevolen. In 1623 bevorderde Philips IV hem tot schilder van het Hof, en zeven-en-dertig jaar lang maalde Velasquez conterfeitsels van vorsten en van edelvrouwen, van hovelingen en van staatsmannen, van narren en van dwergen. Eenvoud blijkt de hoofdtrek te wezen dezer meesterstukken. Op de oudste portretten welke ons den karakterloozen Philips — binnen zijn paleis — voorstellen (Philips immers werd minstens dertig keeren uitgebeeld te voete en te paarde) dient een effengeverfd plat vlak tot achtergrond en niets duidt de ruimte van het vertrek of de kamer aan, behalve de pikkels van een tafel of een stoel, wier blad of zit, door het schilderijraam ten deele wordt afgesneden. De kleedij, ofschoon tot in de trouwe rimpeling der hangende vouwen nagebootst, is uitermate simpel. Geen witgepijpte wielkragen, geen flonkerende sieraden, geen rammelende degengrepen. Het kloosterachtig hofgewaad bestond uit een zwarten mantel, zwarte kousen, zwarte schoenen en een slapgebefte linnen « golilla ». En toch heeft Valesquez her en weder koninklijke gestalten op doek getooverd, die een pakkende verrassing onzer ziel verwekken. « Devant une œuvre de Velasquez, schreef Henri Regnault, j'ai l'impression de la réalité vue par une fenêtre grande ouverte. » Naderhand stelde de schilder zijn modellen in open veld, als jagers of als ruiters en omgloorde hen, hun rossen en hun honden met de vrije zonnelandsche helderheid der Castiljaansche luchtzee.

In 1628 zakte Rubens naar Madrid af als gezant en bleef er negen maanden arbeiden als schilder. Tot hoever Velasquez onder zijn invloed geraakte staat duidelijk verkondigd in het Bacchustafereel, dat hij in 1629 heeft voltooid. De

wijngod zit midden een brassend gezelschap en kroont met loovergroen een knielenden krijgsman. De gemeene zatlappen, met hun verzengd gelaat en dronkaards lachende of grijnzende lippen, steken hevig af tegen het halfnaakte prachtlijf van den jeugdig-slanken, onbeschonken Bacchus zelf, die, zoudt ge zeggen, binnen dit rijk van roes en booswichten koning speelt, enkel en alleen omdat hij er de meest doortrapte schelm blijkt te zijn. Velasquez echter heeft over zulk roffelig kroegtooneel al de veredelende sterkte uitgeborsteld van zijn stoer penseel. Toch is van Rubens' humanisme, dat de liederlijke fabels der Oudheid tot wulpschheid omwerkte, geen ziertje te ontwaren. Elders dan uit natuur en leven kon de Zuidelijke meester het voedsel voor zijn kunst niet halen.

Toen hij, hetzelfde jaar nog, naar Venetië afreisde en daarna te Rome verwijlde, waar hij de Villa Medici op den Monte Pincio bewoond heeft, vervaardigde hij zijn eerste landelijke schetsen en maalde benevens zijn eigen portret, dat thans in de Pinacoteca Capitolina hangt, zijn uitgebreid mythologisch tafereel *De Smidse van Vulkaan*. Dit onderwerp was ontleend aan de Sage der Oudheid, welke het heerschende humanisme in illo tempore den schilders als een nec plus ultra opvijzelde. Doch hier, zoowel als vroeger bij de Bacchusvertooning, verschopte Velasquez alle academische en ander tradities, en stelde Apollo voor op het oogenblik dat hij Vulkaan's smidse binnentreedt om over de ontrouw te klagen zijner gadin Venus. Totnogtoe had nooit iemand de zaak aldus opgevat. De jonge zonnegod, met zijn zwierig-naakt bovenlijf onder de wemeling der stralenbundels welke opschieten rondom de lenige trekken van zijn verrukkelijk gelaat, staat prachtig pal tegenover de reusachtige rompen der ruwe ambachtslui, die met onthutste tronies opkijken en zoo verbijsterd het verhaal aanhooren van den onverwachten bezoeker, dat hun lichaam in lastige houding onder 't gewicht van het smidstuig gespannen blijft. Over hun half rustende, half werkende spieren loopt het streelend geschitter van hemelsch licht en gansch deze groep grijpt u aan door den ernst te zelfdertijd en de scherts harer oprechtheid.

De volgende achttien jaar bracht Velasquez door aan

het Hof te Madrid. Omstreeks 1638 schilderde hij voor de Zusters Benediktijneressen van S. Placido het wereldberoemd *Crucifixus* waar de Zaligmaker hoog in de lucht, op het verlaten schandhout hangt, midden bovenaardsche rust en eenzaamheid. Een ander zijner schilderijen uit dit tijdstip toont ons den na de geeseling aan de kolom gekluisterden Christus. Vóor den afgebeulden Heiland knielt biddend een kind, welke zijn engelbewaarder daarheen heeft geleid en uit dit simpel visioen, zonder declamatie, zonder pathos, rijst op het vroomste en het innigste dat ooit menschenziel ontroeren mocht.

Van 1649 tot 1651 treffen we Velasquez anderwerf te Rome aan. Dan miek hij o. a. het conterfeitsel van Paus Innocentius X (Galeria Doria) welke allenthalve als een wonder beschouwd wordt. Vakmannen geven het uit voor een improvisatie en een nooit te evennaren specimen van leven en van waarheid. Hier wil men mede 't beginsel en den oorsprong ontdekken van Velasquez' zoogenaamde « derde schilderwijze ».Want te Madrid had hem de koning intusschen tot slotmaarschalk benoemd, en de beslommeringen allerhande, welke met deze betrekking verbonden waren, lieten den schilder al minder tijd over om aan zijn kunst te besteden. Hij miek dus van den nood een deugd en nam gaandeweg een nieuwen trant op, die zijn tafereelen zweemen doet naar luchtig-uitgewrochte schetsen. De penseeltrekken zijn met onwankelbare hand zoodanig los nevens mekaar gezet, dat zij op onze oogappels als 't ware het tintelend geschemer verwekken der bewegende werkelijkheid. Van toen dagteekent insgelijks het doek *Las Meninas*, welk een kijk gunt in de zaal waar Velasquez druk aan het conterfeitsel bezig is des konings en der koningin, terwijl nevens hem bont ondereen huppelen, staan of liggen Philips' bevallig dochtertje en zijn kittige hofvriendinnetjes, een prachtig beest van een waakhond, een afschuwelijke dwergin, een piepjonge jufferling, een kloosternon, een pater, en ginder, in de diepste diepte, een huismaarschalk, die in 't helder licht van 't open deurgat prijkt.

In 1659 voltooide hij zijn *Eremijten Paulus en Antonius in de Woestijn*, een gewrocht dat vol juichende verfheerlijkheid,

zonder retouches geschilderd werd. *De Spinsters,* zoo heet het laatste groot tableau van hem. Hij ving het aan na een ambtelijk bezoek aan de Madrileensche tapijtweverij. Benevens al de verbazende lichtspeling der *Meninas* ziet men hier, volgens Dr Semrau, — de eerste maal in de kunst der Romaansche landen — het volk *arbeidend* optreden en zulks betoont hoe de machtige Velasquez als een op zichzelf betrouwende baanbreker, de gedachten en gevoelens zijner eeuw vooruitliep. Hij stierf in de maand Augusti 1660, ten gevolge der vermoeienissen welke hij te doorstaan had bij het beredderen van de reis der Infante Maria-Theresia naar Frankrijk, waar zij de bruid ging worden van Louis XIV. « Si ce grand observateur, leest men in Reinach's *Apollo,* cet ouvrier prodigieux a senti battre un cœur dans sa poitrine, s'il a éprouvé de la sympathie ou de l'antipathie de l'amour ou de la haine, il ne nous en a jamais fait la confidence. C'est un génie hautain, indifférent, dont l'âme ne se révèle jamais dans sa peinture; il se contente de vivre et de faire vivre. » Naar mijn bescheiden oordeel is deze bewering te algemeen aangewend. Nimmer heeft Velasquez op kunstgebied alleenheerschappij betracht, zooals Tiziano en Rubens het gedaan hadden. Zijn kunstbroeders ALONZO CANO en den genialen schilder van gestrenge monnikken, ZURBARAN, riep *hij* zelf naar Madrid en bleef met hen zijn leven lang bevriend. Doch in het historisch tafereel, *De overgave van Breda,* welke hij maalde ter eere van Ambrogio Spinola, den veldheer met wien hij kennis had gemaakt tijdens zijn overvaart van Barcelona naar Genua, straalt de warme gulheid uit der bewondering waar zijn gemoed voor vatbaar was. Breda, na tien maanden belegering, werd den 5n Juni 1625 door de Spanjaards ingenomen. Spinola schonk Justus van Nassau en de Hollandsche bezetting vrijgeleide en wenschte zijn tegenstrever mondeling geluk met zijn dapperheid. Op Velasquez' schilderij ziet men links den Hollandschen legertros het rookend verschiet intrekken, en rechts, als een woud van spiezen, de Spaansche krijgsmacht opdagen. Spinola is minzaam-monkelend uit den zadel gesprongen en legt heusch-vriendelijk zijn hand op den schouder van Nassau, die hem de sleutels aanbiedt van de stad. Welnu, op dezen stond heeft Velasquez, zonder lawaai, al de groot-

hartige goedertierenheid ten toon gespreid, welke alleen een allerfijnste, een allerernstigste en tevens een allere-delste ziel, zooals de zijne, bekwaam was te omvademen. En na de verheven menschelijkheid, die borrelt uit dit prachttooneel, wel bevroed te hebben, zoudt ge aan 't twijfelen gaan of een volk, dat zulke ridderlijke scheppingen bewonderen kon, den ganschen vloed inquisitielaster verdienen mag, waarmee het de wereld door bezwadderd wordt.

Intusschen was een ander licht boven de glansrijke kimme van Sevilla gerezen, BARTOLOMÉ ESTEBAN MURILLO. In 1617 uit berooide ouders geboren werd de jongen vroegtijdig weeze en viel toe in 't atelier van den weinig beduidenden schilder JUAN DEL CASTILLO, waar hij, gelukswijze, een gezel aantrof, PEDRO DE MOYA, die als krijgsman in de Nederlanden gediend had,en er een tijd lang bij van Dijck te school ging. Deze was het, naar men zegt, die het vuur aanblies van Murillo's genie. In 1642 verschafte Velasquez hem te Madrid gelegenheid, zijn eigen gewrochten en die der Italiaansche en Nederlandsche meesters te bestudeeren, en drie jaar nadien trok Murillo als reeds ervaren vakgenoot naar Sevilla terug. Zelden verliet hij nog zijn vaderstad en voltooide er nagenoeg vijfhonderd schilderijen. Hij raakte om hals in 1682, waarschijnlijk bij het instorten eener stelling in de kerk der Capucijnen te Cadix.

Meest bekend staat deze kunstenaar om zijne gemoedelijke schetsen uit het volksleven. Nimmer trouwens was hij beu den handel en wandel na te bootsen der straatjongens van Sevilla, en bij hun schamel armoe of hun koddig spel « een glimlach uit te lokken en een traan ». Doch daarin ligt het summum van zijn kunnen niet. De kerkelijke tafereelen, welke hij bij honderdtallen heeft nagelaten, geven een passender denkbeeld over zijne wonderbare begaafdheid. Aanvankelijk schilderde hij legenden van Heiligen, waar het aardsche en het hemelsche even natuurlijk samenhuizen, als waren de grenzen tusschen beiden afgeschaft. Nooit had iemand de wereld der stoffelijke werkelijkheid en de wereld der onstoffelijke droomen zoo innig met mekaar verzoend. Ook verdient Murillo onbedongen lof wegens zijn knapheid om een roerende en wagende volksmenigte op

doek te brengen, niet in uitbundig driftengetril, maar door het ingetogen gedrang gedreven van hunkerend verlangen. In de Akademie te Madrid hangt thans het merkwaardigste zijner kerkelijke tafereelen : *De Heilige Elisabeth van Hongarië.* Het vertoont ons de edelvrouw onder den zuilengang der voorhal van 't paleis, midden het lijden en de ellende van zuchtigen en kranken. Stil-meewarig wascht zij, boven een waterbekken, den kroezelkop van een bukkenden knaap en kijkt als een engel van troost op de kwalen neder der rampzaligen die, geradbraakt naar lichaam en naar ziel, haar om verzorging smeeken.

Murillo's beruchte Madonnen zijn tweederhande. De eene realistisch stellen ons een zuidersche, zwartharige jonge vrouw voor uit den boerenstand, welke de schilder met haar aanvallig naakte kind gewoonlijk op een steenen bank doet zitten, vóor een verbrokkelden muur. Niets verraadt haar heiligheid tenzij de rustige ernst, die opduikt uit haar wijde, onbelogen u aanstarende kijkers en haar dicht gesloten lippen. De andere hemelkoninginnen van Murillo werden mystisch opgevat en begoochelen vooral door hun vlekkelooze bovenaardschheid en vervoering. Toen huldigde Spanje, met meer begeestering dan welkdanig ander land der katholieke wereld de leer der Immaculata Conceptio. Murillo, weliswaar, bij het scheppen zijner « Purisima » had desnoods de voorbeelden van Guido Reni en Herrera zijn landgenoot kunnen benuttigen. Doch hij stelde alle kunstenaars in de schaduw welke dit onderwerp ooit hebben aangedurfd. Zijn « Purisima » stijgt ten hemel, recht staande met wapperenden mantel en weelderig zwaaiende lokken, op den glimmigen sikkel der maan en de handen zedig over haar borst gekruist, wendt zij de blikken harer onschuld omhoog, alsof ze daar de blauwheid van de onmetelijke ruimte de Bron reeds aanschouwde der eeuwige zaligheid. Om haar voeten dartelen speelsche putti, die met palmen wuiven en leliëntakken. Elders prijkt de Maagd met samengevouwen handen en werpt tot afscheid een laatsten ootmoedigen oogslag op al wat aardsch is neder. Niettemin blijven Murillo's Madonnen echte menschendochters. Want buiten de natuur en buiten zijn volk ging hij niet op zoek naar idealen, hij, de ontroerde schilder van

levenslente, van kinders en van kuischheid, wiens gewrocht men terecht muzikaal bestempeld heeft : « eine grosze Symphonie der Freude ».

Ja, ik weet het, niet alle critici verheffen den « zoetaardige » tot den troon der onsterfelijkheid. Alwie op onze dagen mordicus in het uniform wil gedost gaan van het leger der Wetenschap — en wie zou nog durven anders gekleed op straat verschijnen? — acht het zeer voornaam elk gevoel dat uit het Christendom ontloken is, als « sentimental » of « vulgaire » te verketteren. Moet men deze lui gelooven, dan bestaan er nog slechts twee rijken waar de kunstenaar zijn zelfheid vrij uitspannen mag, het rijk der heidenen en het rijk der dieren. En schetterend bazuingestoot roept meermaals op de foor al de lanterfanters vóor het kraam dezer gefnuikte (ofschoon wetenschappelijk-gefnuikte) schoonheidstheorie.

Murillo, niemand betwist zulks, teekende met zwakke hand. Op hem past de apocalyptische bewoording niet waarmee Bonnat Velasqnez' verfspeling begroette : « limpide comme une aquarelle, brillante comme une pierre précieuse. » Alles doezelt hier weg in heimelijke belommering. Dramatisch geweld begreep deze dichter niet, maar de zachte, streelende, onverlepte aandoeningen des gemoeds heeft hij zonder weepschheid, weergaloos bezongen. Ook stelt C. Justi, die onder de vorschers van heden wel het diepst in de kennis der Spaansche schilderkunst is doorgedrongen, de vraag : « Jene Ideen die das Christentum erfunden hat, die Ideale der Reinheit und der Liebe, der Selbstlosigkeit und Entsagung, wo ist einer, der sie in der Sprache und mit den Künsten dieses Jahrhunderts der Epigonen ausgedrückt hätte, wie Bartolomé Murillo? »

Na den oppersten bloei, om het even op welk kunstgebied, volgt doorgaans het laagste verval. Waarom? Omdat het nakomelingschap met afgodistenwaan behept, blindelings de paden inslaat, welke zijn aangebeden meesters baanden. Eigen aanleg, persoonlijke vaardigheid, worden misacht en verloochend. De vogels zingen niet meer zooals zij gebekt zijn. Vandaar walgelijke geveinsdheid, overdadige bokkensprongen, krachtelooze behaagzucht, met één woord : manierisme. Zoo gebeurde 't in Italië na Raffaël, Buona-

rotus, Correggio; zoo moest het noodlottig geschieden in Spanje na Velasquez en Murillo. De fakkel der kunst brandde uit. Vreemde schilders, LUCA GIORDANO, BATTISTA TIEPOLO, RAPHAËL MENGS, zeilden over naar het land der Hidalgos. Barocco en Rokoko werden mede de grenzen binnengesmokkeld. Alleen de beeldhouwers bleven hun gezonde ontwikkelingstraditie onwankelbaar verkleefd. JUAN MARTINEZ MONTAÑEZ († 1649 te Sevilla) muntte bovenal uit door zijn knapheid bij het opvatten der zielsaandoening en zijn rijke, harmonievolle polychromie. Want in Spanje werden de beelden uit hout gekapt en met juichende kleuren overborsteld. De zucht tot realisme ging er zoo ver, dat men om de schouders des Heilands goudbestikte fulpen mantels hing. Meermaals ook werden glazen parels als tranen onder de wimpers der Mater Dolorosa vastgemaakt. ALONZO CANO (1691-1667), PEDRO ROLDAN (1624-1700), JOSÉ MORA (1638-1725) waren echte meesters in het vak, die biddende of boetende kloostergestalten hebben uitgebeiteld, welke ons heden nog droomen of sidderen doen. Ja zelfs tijdens de kwijnende XVIIIe eeuw treft men te Murcia een man aan van groote begaafdheid, FRANCISCO ZARCILLO Y ALCARAZ (1707-1781), die, de hartstochten zijner natie indachtig, de Passie Christi in zijn procssiebeelden wist te vertolken eenerzijds vol weeldepracht en anderzijds vol liefdesmart. Hij was de oudere tijdgenoot van den laatsten genialen schilder uit zijn vaderland, FRANCISCO GOYA (1746-1828). Rondom Goya hebben de romantici een tooversluiег geweven. Derhalve staat hij tot heden toe gewoonlijk bekend als een vrouwenschaker, een toreador, een messenvechter, een woeligen vrijheidsapostel, een dwependen politieker. Welnu, de jongste bevindingen der critiek geven hem eenvoudig uit als een vaderlandsminnende burger, die gedurend het felbewogen tijdvak, dat hij beleefde, zijn gansche schranderheid van geest bewaarde en een warm gemoed. Sinds 1788 was hij schilder aan het Hof en daar brak hij kortweg af met het zoetsappig gedoe van zijn voorzaat FRANCISCO BAYEU (1734-1795) een leerling van den Italianisant Mengs. Hij waande zich sterk genoeg om de werken van den onsterfelijken Velasquez te begrijpen en opnieuw te doen begrijpen. Hij was een omwentelaar der kunst, beweert Dr Semrau, niet

der politiek. Te vergeefs zoekt men in conterfeitsels en kerkelijk schilderwerk van hem, bedekte satirische uitvallen. Blijken zijn tafereelen soms gemeen en boertig te wezen, dit ligt hieraan, dat hij midden een verkankerde, in verval geraakte maatschappij zijn dagen sleet en de waarheid niet verbloemen wilde. Op zijn ontelbare etsen viert hij zijn duivelsche fantazij vrijen teugel. Zijn dramatische akeligheid ontstelt u. Gruwelijkheid des burgersoorlogs, waanzin, dwingelandij heeft hij aangeklaagd en gebrandmerkt. Alles wat conventioneel mocht heeten trapte hij met voeten. Nimmer boezemdc een onderwerp hem belang in om wille zijner voornaamheid; alleen wegens de schilderachtigheid ervan was hij bekommerd. Verisme, pleinairisme, impressionisme der modernen zitten allenthalve reeds in zijn gewrocht, onontloken echter gelijk de bloesem in den knop. Hij smeedde den éen en eenigen schakel der kunstketting, die 't wegzinkend verleden zou vastklinken aan de opdagende toekomst.

OM. K. DE LAEY.

JOACHIM
EN DE VERTOLKING DER MUZIEK

Met Joseph Joachim is een groot kunstenaar in 't graf gedaald, de meest onbaatzuchtige kunstenaar van zijn tijd. Waar andere violisten schitterende muziek spelen omdat het een middel is om hunne virtuositeit te doen gelden, speelde hij goede muziek omdat het goede muziek was. Hij legde zich toe op het bemeesteren en vertolken van de muziek als een grammaticus der middeneeuwen ijverde om al de geheimen zijner eigen wetenschap uit te vorschen; want Joachim was bijna evenzeer een man van wetenschap als een kunstenaar. Misschien was hij een virtuoos van allereerste gehalte : anderen hebben hem overtroffen door de tooverij, den hartstocht, het buitengewone van het spel, of door menschelijke emotie. Maar geen een heeft zooveel nagedacht over muziek als muziek, of drong er zoo diep in, of maakte zijn gansche natuur zoo geheel ondergeschikt aan het streven naar interpretatie.

Hij scheen te spelen alsof er daar niemand was om toe te juichen of verstrooiing te brengen. Eenieder kent zijn groot portret door Watts. Vergelijk het met Whistler's portret van Sarasate. Op het doek staat deze met zijn temperament en zijne techniek, niets anders. Joachim integendeel, is aan 't spelen; hij buigt over zijne muziek; hij leest ze niet, hij bestudeert ze; is er eene strade of een publiek, hij weet het niet eens; hij denkt alleen aan Beethoven. Zie hoe Sarasate met zijne viool speelt, als met een kind, of met een juweel : hij denkt aan den toon, niet aan Beethoven.

Het verschil tusschen deze twee schilderijen werpt een helder licht op Joachim's karakter. We zien er ook in wat hij niet bezat, de betoovering, het spreken tot de zinnen : eigenschappen die zoo hoog tellen in 't bespelen van een instrument als de viool, het meest persoonlijke en gevoelige der instrumenten. Onder zijne oude, bevende vingers kwamen er somwijlen tonen uit, waarlijk pijnlijk voor 't oor.

Degenen die met hem dweepten beweerden er niets van te hooren, en wilden de zaak niet aannemen zooals ze was. Joachim betooverde de zinnen niet door het wondere van zijn klan-

ken : hij gaf eenvoudig Beethoven, of Brahms, of gelijk welke muziek, met eene bijna heldhaftige getrouwheid; dit was onuitsprekelijk nuttig en bevredigend voor hen die enkel wenschten te weten wat Beethoven of Brahms hebben willen zeggen.

Ik herinner me nog, hoe ik eenige jaren geleden, de laatste kwartetten van Beethoven door zijn kwartet hoorde uitvoeren. Ik had dikwijls die vreemde composities doorpluisd, en mij met verwondering afgevraagd waarom de muzikanten er zoo bijzonder hoog mee opliepen.Tenzij misschien op een eerste uitvoering van *Tristan*, herinner ik mij niet ooit zulken overweldigenden musikalen indruk te hebben gevoeld.Op eens scheen mij dat alles gansch duidelijk; en eene stem, die nooit te voren op aarde weerklonk, begon eene taal te spreken, die misschien wel de taal der engelen was. Het geheimzinnige er van werd doorgrond en nader gebracht; een zeldzaam, verloren iets werd opeens innig, eigen met het verstand dat het als louter muziek opslorpte. Men vergat Joachim's tegenwoordigheid en die zijner meespelers; nauwelijks werd men nu en dan een ernstig, onbeweeglijk hoofd gewaar, of een boog die als werktuigelijk over de snaren streek; de klank kwam uit de vier instrumenten alsof zij enkel door éene ziel bewogen en bestuurd werden. Hadden ze goed gespeeld? Daar lag de vraag niet; door hun spel was geen vraag meer noodig; 't was Beethoven, niet opgeluisterd of voorgesteld of opgehelderd, maar in volle gerustheid geopenbaard.

Geen hooger lof kan aan samenspelende kunstenaars geworden dan te zeggen dat ze in de muziek vergeten waren. Aanvoerder te zijn van een kwartet eischt reeds zelfverloochening; want al de kunst van 't weergeven ligt in de ondergeschiktheid van elken speler aan zijn medespelers. De naam, kamermuziek, past er best op; nooit komt het tot zijn volle recht in een groote zaal. Men mag er niet naar luisteren als naar een orkest of naar een solist. Als muziekvorm is deze wel de innigste, een lang gesprek onder vrienden. De grootste toonzetters huldigden dien vorm, gelijk dichters het sonnet huldigen, om zijne geschiktheid vele dingen uit te drukken, die tusschen deze uitersten liggen : het lyrisme en het drama.

Dat de concerten van 't Joachim-kwartet mode werden in Londen is een van die vreemde verschijnselen, die somwijlen gebeuren. We moesten, weliswaar, dertig of veertig jaar hebben om te ontdekken dat een groot man ons, jaar op jaar, rijkdommen kwam brengen. Ook kan onze schuld aan Joachim niet uitbetaald worden. Het is aangenaam nochtans, zich het Sargent portret te herinneren en dien onvergetelijken avond wanneer het hem overhandigd werd; als een geringe erkenning mag dat gelden.

't Kostbaarste wat Joachim ons geleerd heeft is, dat alleen eerlijke muziek het beluisteren waard is, en dat volstrekte eerlijkheid geëischt wordt in de vertolking er van. Hij leerde ons naar hem te komen luisteren, niet omdat hij moeilijke of verblindende stukken met verbazende vaardigheid speelde, maar omdat hij speelde wat het beste in zijnen aard was in de wereld. En hij leerde ons verder te kijken dan louter techniek, en te begrijpen wat er lag onder eene techniek ver genoeg gedreven om vergeten te worden. Deze manier van spelen is voorzeker de hoogste van alle, dewijl het de eerbiedigste is en de meest dienstige, zoowel voor den componist als voor 't publiek. Nu helt men naar eene soort aanbidding voor de virtuositeit : dat is de tegenwoordige mode in de muziek en in alles; de kunstenaar moet zijne toehoorders met verstomming slaan ; ze moeten gewaar worden dat hij alle oogenblikken ongelooflijke moeilijkheden overwint, juist alsof een danser zijne gerythmeerde bewegingen ging onderbreken om een *saut périlleux* te wagen. Techniek mag er zijn zooveel men wil, zoolang ze onder hare eigene waardigheid gesluierd blijft. Anderen konden schoonere klanken voortbrengen dan Joachim, maar wie van hen kon zoo wel de innerlijke beteekenis van die klanken als muziek duidelijk maken? Misschien gaf hij niet altijd iedere schakeering terug. Als de muziek buiten haar eigen rijk scheen te willen gaan, volgde Joachim haar niet. Zijne grootste hoedanigheid was de matigheid; hij had niets te kort, niets te veel : hij had zijn eigen vorm van volmaaktheid. In onzen tijd heeft niemand zoo rechtvaardig,en zoo algemeenen bijval weten af te dwingen door eene zoo weinig prikkelende volmaaktheid. Tusschen den virtuoos,die zichzelven ten toon geeft, en den verdienstelijken leerling,die enkel wil laten zien wat hij kan,komt Joachim te staan, als de ware klassieker in zijne kunst, die ons enkel muziek laat genieten. Hij had eene te zuivere, te vurige, te belanglooze liefde voor de muziek, om zichzelven vooruit te zetten ten koste van de minste bedoeling van den toonzetter. Op die wijze leerde hij ons niet alleen de groote meesters beminnen, maar hij beschermde ze.

Onder de tegenwoordige violisten is er een, die eenige der beste eigenschappen van Joachim bezit, met andere die hem niet eigen waren; ik zou wel gelooven dat Fritz Kreisler, als persoonlijk speler, een soort opvolger van Joachim zal zijn, in de interpretatie der muziek. Joachim had een gevoel van Beethoven, dat als een aard raden was, het louter muzikaal raden; Kreisler heeft een ander aard raden, minder uit den geesi spruitend, en waardoor de muziek menschelijker wordt. Er is in zijne vingers een zekere vurige gevoeligheid, die het kenmerk is van

heel zijn wezen, een wezen wonderbaar geschapen voor muziek. Men denkt zelfs niet op zijne techniek : ze is nauwkeurig, proper, vast, meer dan enkel juist; we vragen ons niet af hoe hij zijne viool doet zingen, of op welke wijze hij er moeilijkheden op klaar krijgt. Achter die noodwendige vaardigheid is er eene instinctieve macht, eene kracht als die van de muziek zelve, iets gelijk de responsiviteit van de vrouw en de meesterschap van den man. Er is geen leemte tusschen de ziel van de muziek en haar stem op zijn speeltuig. Hypnotiseert hij de muziek, of wordt hij door haar gehypnotiseerd? Dat doet er weinig toe, want nooit is hij in hare macht. De muziek brengt Ysaye soms bijna tot den staat van een medium, en hij lokt er u zelven in als in een droom. Maar Kreisler is wakker, blijgeestig in het leven dat de muziek dooradémt, en zijne vervoering welt op als eene goddelijke kracht, in de heldhaftige zelfblijheid van 't handelen.

Dit te zeggen van Kreisler, en aan te nemen dat Joachim al deze hoedanigheden in dezelfde maat niet bezat, is niet den eenen muzikant kleineeren ten koste van den anderen. De eigenschappen welke Joachim een weinig miste, het scheppen der onroering, waren niet geëischt door zijne particuliere opvatting van de muziek-interpretatie. Muziek van zijn rituaal : hij volbracht het, gelijk de Katholieke Kerk haar rituaal volbrengt, *in den geest*, en toch met stipt navolgen van de letter. Juist gelijk moderne persoonlijke muziek niet geëigend is voor de bloote streng-bepaalde hoofdwendigheden der liturgie, zoo ook ware een te scherp geteekend temperament komen staan tusschen hem en het volmaakte weergeven van de muziek dat zijn godsdienst was. Hij diende de muziek met de strenge, onverstrooide godvruchtigheid van een priester die mis leest (1).

ARTHUR SYMONS.

---

(1) Uit het Engelsch vertaald. *Saturday Review*, 24 Aug. 1907

MAATSCHAPPELIJKE KRONIEK

Deze handelt nu over Middenstandsbeweging.

Waarom zooveel feiten en gebeurtenissen, boeken en bladen, gedachten en theorieën, die ons dagelijksch met-de-menschen-leven beinvloeden, hier opgedischt, zonder steviger band onder hen dan deze twijfelachtige eenheid, die wij actualiteit noemen? Is de actualiteit niet veel actueeler, wanneer men weet waarom zij de jongste stap van den tijdsdrang is? Maar dan vergt zij ook eene breedere en diepere ontleding, van de sociologische toestanden, van zekere gedachten-stroomingen en van hare uiting in de bedrijvigheid van individu, staat of gemeenschap. Zooveel te omvatten zonder beperking van het onderwerp in deze enkele bladzijden is onmogelijk. Beter is 't dan, tot zekere kernvragen zich te wenden, die de baken zijn van waaruít, menige stralen tot ons komen. Treffen de stralen ons oog, toch zien wij niet altijd de lichtbron ervan. En dát werkt schadelijk.

De Middenstandsbeweging is zeker eene volledige levensuiting en die van eene hoogst belangrijke en scherpafgeteekende menschenklasse. Over de wetenschappelijke karaktertrekken van die klasse zou wel veel te zeggen vallen (1), maar de praktische beteekenis van het woord *Middenstander*, is gemakkelijk te verstaan. 't Zij overeengekomen dat wij dit woord in den zin van « kleine burger », 't is te zeggen « ambachtsman » of « winkelier » gebruiken, en dan zal iedereen wel begrijpen van wie er spraak is, en dat is voldoende (2).

De boeren op het land en het leger der beambten, zijn welis-waar ook eigenlijk middenstanders, maar deze in hunne vakvereenigingen en gene in hunne gilden, behooren tot twee belendende deelen van het veld dat wij hier willen overzien ; en bij de beweging, die wij hier onderzoeken, komen zij minder in aanmerking. Wij trekken dus de aandacht op de neringdoeners van den ouden stempel. De moderne ontwikkeling van nijverheid en handel scheen deze laatsten van kant te willen zetten ; onder

(1) Wernicke. *Kapitalismus und Mittelstandspolitik.* Iena 1907.

(2) A. Kellenaers. *Kleinhändler und Handwerker in Holland.* — *Soziale Kultur.* Oktober 1907.

den drang der wereldwedijvering mochten zij door de groote ondernemingen, het groot kapitaal verpletterd of door de werkmansklasse ondermijnd worden. Men is dan gaan klagen, steenen uit den grond, soms ook den vooruitgang betichtende van het bestaande kwaad, tot zoover dat de regeeringen de bekommering over de Middenstandsvragen niet meer konden afwerpen. En nu de crisis losgebroken was, zocht men ze te leningen, juist gelijk men dat deed voor het werklieden-vraagstuk. Zelfs op parlementair gebied, zijn de uitgesproken eischen van de Middenstanders een soort politiek program, en zekere groepen in de Europeesche Natiepaleizen, knipoogen reeds de nieuwe burgerlijke Calypso belangstellend toe (1).

Wat wij hier zien gebeuren, is heusch moderne geschiedenis. Vóor enkele jaren grepen de Middenstandsvragen zoo intiem niet in het publieke leven, tenzij misschien in Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland. Heden komt er ook een opbloeien van Middenstandstrevingen in België, Holland en misschien in Frankrijk. Om deze te schetsen is het best eerst over de staatsinrichtingen een woord te reppen, dan over de inrichting en groepeering van de bonden, die op grondslag van het « selfhelp », in het leven geroepen werden. Deze twee vraagstukken, van heel actueel belang, waarborgen de toekomst van den heropbloeienden middenstand.

* * *

De Belgische regeering is den Middenstand genegen — zoo schijnt het toch — want sedert 21 Januari 1906 ontstond in den schoot van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid, een sectie die den heilvoorspellenden naam draagt van *Dienst der Middenstanden* (2). Eerst gedoopt en dan gewerkt, kon hier misschien tot leuze dienen. Al zouden zekere feiten dat gezegde komen loochenen, toch blijft het waar dat werk en werk, twee zijn : een speciale dienst veronderstelt reeds een zeer uitgebreid arbeidsveld ... en dat schijnen de dappere en hardnekkige leaders van den dienst zich te willen veroveren. Alzoo, naar de ministerieele verordeningen (3), zal de dienst zich nl. bezighouden met de bevordering der middenstandsbelangen « in globo » : men hoort er over wijd en zijd strekkende inlichtingen en onderzoe-

(1) Dr Karl Lueger. *Zehn Jahre Bürgermeister*, von Franz Strauracz. Wien 1907.
(2) *Moniteur*, 21 janvier 1906.
(3) *Moniteur*, 18 décembre 1906.

kingen, technisch en beroepsonderwijs, propaganda, aanleiding tot samenwerking en coöperatie, beroepsvereeniging, enz. Alle vormen van staatshulp aan den privaten ondernemingsgeest worden door al deze middelen geleidelijk beproefd. Welsprekender dan eene recensie zijn in dien zin de officieele uitgaven : het *Rapport* over Middenstandsactie en het *Bulletin* dito voor ons tweetalig land (1).

Verder is ook nog een gewichtig werk zooveel als geeindigd, nl. het breedvoerig onderzoek over den toestand der kleine burgerij, door eene staatscommissie, die vijf jaar geleden, door koninklijk besluit ingesteld werd (2). Om goed werk te verrichten moest de toestand ernstig onderzocht worden. Dit deed het enkwest : eerst door monografische studiën, dan door schriftelijk en mondeling onderzoek. De bespreking der onderzochte punten volgde in de vijf ingestelde secties, en op de algemeene veigaderingen, om thans tot de besluitselen over te gaan. Dit alles werd geboekt (3). Er mag opgemerkt worden dat er weinig over de praktische uitslagen tot nog toe gesproken wordt, maar wat men reeds zeggen kan is dat de geschreven uitslagen zwaar wegen in hun 17 boekdeelen.

***

Over de Hollandsche grens gekeken, vinden wij daar de heringerichte *Staatscommissie*, voor den middenstand. Deze houdt zich bezig met het reglementeeren van het vakonderwijs. Brandender vraagstuk voor de nationale rijksdomsveiligheid is er misschien niet. Want, geen stielmannen meer, dat is voor een het land het afschaffen der concurrentie-mogelijkheid en dus de ondergang. De Staatscommissie drukt ook op de noodige inrichting van eenen bestendigen Rijksraad, die ongeveer de zending van onzen Belgischen dienst der Middenstanden zou vervullen : enkel dus de bevordering, de moderniseering van de oude ambachten ; de ontwikkeling van hun concurrentievermogen.

In Duitschland en Oostenrijk staat de Middenstand op gansch anderen voet geschoeid. In die twee Germaansche keizerrijken, zijn de ambachtslieden eerst en vooral in algemeene en verplichte gilden vereenigd, met hunne gasten en leerlingen : te zamen maken zij de corporatie uit. In Oostenrijk hangt het

(1) *Rapport sur l'activité de la section des classes Moyennes de 1899-1906*. Bruxelles 1907. — *Bulletin de l'Office des classes moyennes*. Première année, 15 juillet 1907.
(2) *Moniteur*, 20 avril 1902.
(3) *Commission Nationale de la Petite Bourgeoisie. Documents, enquêtes, rapports*.

hooger bestuur van die Corporatie van het Handelsministerie af. Verder valt het verplichte en officieel beroepsonderwijs in de bevoegdheid van het ministerie van Godsdienst en Onderricht. Deze twee openlijke besturen werken hoogstverdienstelijk tot het doorvoeren van hun program van opbeuring (1), maar met gansch officieele en administratieve middelen. En nochtans de afdoende uitslag, sedert jaren en jaren afgewacht, is nog aan 't worden (2). Integendeel wat veel meer de aandacht trekt, is de *Gewerbeförderungsdienst*, ook eene staatsinrichting maar uitsluitelijk tot het beter uitrusten der vrije middenstanden op nijverheids- en handelsgebied (3). Het middeninstituut van dezen staatsdienst heeft reeds filialen in de verschillige provinciën en en koninkrijken van het land, en maakt kranige propaganda. Het invoeren van mechanische gereedschappen, het vormen van handelsmaatschappijen tusschen de kleine burgers, het geven van inlichtingen en technische lessen aan de bazen, zijn ginder ook aan de orde van den dag : met een woord, de Oostenrijksche dienst tot bevordering van het ambacht, doet in 't groot en met millioenen, hetgeen bij ons in het klein en met duizenden door onzen kleinen dienst der middenstanden wordt gedaan. Overal, zoo men ziet,treedt men den weg op van systematische aanwakkering der persoonlijke werking bij de burgers, en vooral in de zoo diep gezonken stielen (4).

Dit gebied schijnt wel de bestendige vorm te moeten wezen van de Staatshulp in de burgersklasse, in alle landen waar de middenstand in aanmerking komt.

* * *

Edoch, staatshulp alleen is geene redplank. Stevige organisatie is veel taaier van duur, wanneer die organisatie doelmatig is. In België is de inrichting van den Middenstand nog heel wat ontoereikend : hoe wil eene groepeering haren invloed doen gelden, wanneer zij eene dappere maar kleine minderheid uitmaakt. Cijfers aanhalen naar getalsterkte blijkt hier wel overbodig,want tot een bewijs zijn zij bijna nutteloos.Wie volledig ingelicht wil zijn over getal, bestuur en werking der reeds bestaande

(1) Dr R. SCHINDLER : *Das Gewerbliche Fortbildungswesen in Oesterreich*.Wien 1904.— ALOÏS NASKE : *Das Lehrlingswesen*. Brünn 1907.

(2) *Bericht der Genossenschafts-Instruktoren*. Wien 1904. — BERINGER. *Innungs-Gesetzgebung*. Mainz 1906.

(3) De Staat en het Middenstandsvraagstuk in Oostenrijk. Dr NOUWENS. Kath. Sociaal Weekblad, 1907 nº 18.

(4) *Bericht über die Förderung des Kleingewerbes*. Wien 1904. — *Annalen des Gewerbeförderungsdienstes*. Wien II j. I h. 1907.

vereenigingen van middenstanders, over hunne verbonden en syndicaten, sla het Agenda der Burgerssyndicaten open (1). Maar thans hebben wij nog op theoretisch gebied eene meer volledige uitvoering van een algemeen organisatie-plan, dat wij aan den kloeken voorvechter der Middenstandsbelangen K. VANDER CRUYSSEN te danken hebben. Het werd voorgedragen in Oogst ll. op het Middenstands-Congres te Sint-Truiden (2). Ook luidden de besluitselen der tweede sectie van het Congres in den zin van den verslaggever o. a. intense werking vergt plaatselijke beroepsvereenigingen voor de meest uitgeoefende vakken; deze moeten ter plaatse onderlinge betrekkingen aanknoopen. Dat zijn « Ortskartelle » zouden de Duitschers zeggen. Hooger dan is er plaats voor nationale federatiën van elk beroep, en eindelijk zal een algemeen vrij Belgisch middenverbond met bijgevoegd bestendig bureel de gezamenlijke belangen van den Middenstand ter harte nemen (3). Een wensch maar over dit plan : Mocht het meer zijn dan een droom, en aan de bereikbare mogelijkheid grenzen.

* * *

Bij onze Hollandsche geburen bestaat reeds sedert 1903 zulk een nationaal middenstandsverbond met naam : *Nederlandsche Bond van Vereenigingen van den Handeldrijvenden en Industriëelen Middenstand*. De bijzonderste aangesloten vereenigingen zijn de *Hansa* in de Zuider-provinciën en de *Algemeene Vereeniging voor Klein-Handelaars*. Het nationaal verbond weet hoogst practisch zijne werkzaamheden te leiden tot het nut van allen. Dit bleek nog eens uit de openingsrede van zijn voorzitter, den heer A. M. Meuwsen, op het laatste congres van 17 en 18 Juni l.l. te Nijmegen; M H. Meuwsen herinnerde aan 't verleden : hij wees op de verschillende onderzoeken over de Zondagrust in het klein bedrijf, de actie voor het beroepsonderwijs, de inrichting van handels- en nijverheidskamers, het optreden in zake van crediet, verzekering, bankwezen, fiscale techten, oneerlijke concurrentie.

Deze weg, waarop de Hollanders ons voor zijn, schijnt wel voor ons een goed spoor te wezen, want, gelijk boven bedoelde vergadering er nog op wees, en gelijk het ons beider landen

(1) *Agenda der Burgersyndicaten*, 1907.
(2) *De Gids*, weekblad. 1907 nº 299 A.
(3) *Bulletin de l'Institut international pour l'étude du problème des Classes Moyennes*. octobre 1907 nº 10.

meer past, moet de plaatselijke vereeniging vrij en zelfstandig in haren werkkring blijven, en enkel van hooger hand de voordeelen van algemeenen aard ontvangen in ruil voor haar federatief meewerken.

* * *

De laatste jaren, waarin al deze inrichtingen voor onze middenstanders zijn ontstaan, waren een tijdperk van ernstigen vooruitgang op het gebied der belangenverdediging, tijdperk van trusts der kapitalen en van coalitië der arbeiders-belangen, nietwaar, over de verouderde nationale grenzen heen. De middenstand vond ook zijne formule van internationalism in den (laat toe dat ik éen Duitsch woord uitspreek) *Internationalem Verband zum Studium der Verhältnisse des Mittelstandes.* Dit heeft wel niets te stellen met de *Internationale* van Marx, maar is meer een wederlandsche vereeniging in den aard van de *Internationale Vereeniging voor Wettelijke Arbeidersbescherming* (1). 't Was in 1904 te Stuttgart, de hoofdstad van de moderne middenstandsbeweging, dat men tot het stichten kwam van het bedoeld internationaal middenstandsverbond. België mocht er roemen op zijn beslissenden invloed tot de stichting. Deze vereeniging bestaat essentieel uit een middencomiteit, waarin twee leden elk der deelnemende landen vertegenwoordigen. Verder uit enkele afgevaardigden van verschillende regeeringen; eindelijk uit een onbeperkt getal gewone en briefwisselende leden. Om het jaar vergadert de vereeniging, 't zij op een congres, 't zij op eene comiteitszitting. Het tweede internationaal middenstandscongres, dat in 1907 te Weenen moest opdagen, kwam niet tot stand. In Oostenrijk weet men wel wat er in den weg staat, maar daar de vereeniging niet in de Oostenrijksche aangelegenheden betrokken is, vergaderde haar middencomiteit op 14 Oogst te Innsbrück in Tyrool. Dat er veel werd gedaan op die vergat dering kan wel niet beweerd worden; het bestendig secretariaat (te Brussel) van het middenstandsverbond leverde nochtans een bondig verslag over zijn werk in het verloopen jaar : verzameling van inlichtingen en dossiers, schriftenuitgaven, uitschrijven van prijskampen, enz. (2).

Totdaar over middenstands-organisatie.

* * *

(1) *Dietsche Warande en Belfort,* Januari 1907.
(2) *Bulletin de l'Institut international pour l'étude du problème des Classes moyennes.* septembre 1907.

Na dit kort overloopen van officieele en private groepeeringen voor en van de kleine burgerij, laat ik voorloopig onverlet die duizenden en duizenden andere inrichtingen voor crediet, samenwerking, vakonderwijs, zoowel als de congressen en de tentoonstellingen, enz.,die nochtans ook in aanmerking komen in de beweging der burgerklasse. Veelal zijn ze nog onvolledig uitgewerkt, wat aan hunne uitslagen te zien is. Hoeveel vragen op dat gebied zijn het onderzoek niet waard, tot in de kleinste bijzonderheden toe? Ik zou er maar éen voorbeeld van willen aanhalen : Hoe moeten de burgers tegen de bazars en groote winkels strijden? Overal wordt over zulke vragen om ter hevigst getwist. Hier glijden wij er over heen, omdat bij de sereniteit eener kroniek geene polemiek past. Om ons aan dezen opportuniteitsregel vast te houden, was het ook van meer nut deze enkele grondtrekken van de middenstandsbeweging aan te wijzen, omdat zij ontegensprekelijk de hoofdlijnen toetsen der herwordende nijvere menschenklasse. Is er verheugender verschijnsel dan eene jonge en frissche gemeenschap, stappend op de baan van haren vooruitgang tot een onduidelijk misschien nog, maar onwrikbaar gewild geluk?

JAN BELPAIRE.

BOEKENNIEUWS

DIE ERLÖSUNGSLEHRE DES HL. ATHANASIUS. — Dogmenhistorische Studie von DR. HERMANN STRÆTER. Freiburg. Herder. 1904.

Een woord vooraf over de benaming *Dogmenhistorische Studie*. Het dogma heeft geen historie, omdat de geloofswaarheden niet aan verandering, hervorming of verbetering zijn onderworpen. Maar steeds onveranderlijk dezelfde zijn en blijven. Wat echter dit karakter heeft en niet onder den invloed van den tijd staat, kan onmogelijk een onderwerp zijn voor de geschiedenis, welke het ontstaan, het bloeien, de hervorming, het vervallen en verdwijnen der menschelijke werken en instellingen onderzoekt.

Wie alzoo op deze wijze de dogmengeschiedenis opvat verkeert in eene gevaarlijke dwaling; hij miskent het ware karakter van het dogma, en stelt in de plaats van de geopenbaarde goddelijke waarheid een menschlijk gebrekkig werk, dat allengskens zich ontwikkelt, verandert en tot volmaaktheid wordt gebracht. Bestaat er derhalve geen historie van het objectieve dogma, zoo kan men nochtans van een geschiedenis gewagen van de kennis, de verklaring, de wetenschappelijke ontwikkeling van het dogma. Want deze kennis vatbaar voor vooruitgang door grootere klaarheid en nadere bepaling, door studie en beschrijving kan historisch behandeld worden. Met andere woorden: de geschiedenis der dogmen is de geschiedenis der theologie, als alle menschenwerk aan verandering en hervorming onderworpen.

Nu over de monologie van Dr. Sträter. Ziehier de inhoud.

Inleiding. De twee belangrijkste bronnen van den H. Athanasius voor zijne verlossingsleer: Ireneus en Origenes. (bl. 15).

1ste Hoofddeel. — Het voorwerp der Verlossing. De oorspronkelijke gemeenschap der menschheid met God. De scheiding der menschheid van God. De ellende der zonde, (bl. 36.)

2de Hoofddeel. — De Verlosser en zijn Werk. De noodzakelijkheid der Menschwording. (bl. 54). De persoon des Verlossers, God en mensch. (bl. 65).

1. De Christologie volgens Arius. (bl. 66); 2. de Christologie volgens Apollinaris. Echtheid der twee boeken tegen het Apollinarisme. (bl. 75); 3 de Christologie volgens Athanasius. Kritiek van Arius, van Apollinaris; zijne positieve leer over den persoon van den Verlosser. (bl. 116); 4. de herstelling der gebroken Godsgemeenschap van het gevallen menschdom door het bestaan, het leven, de werken van Christus. (bl. 140).

De godsdienstige-zedelijke vernieuwing der menschheid door Christus; het deelnemen van ieder mensch in het bijzonder aan de Godsgemeenschap.

De voltooiing van het werk van Christus. (bl. 194).

Besluit : grootheid en historische beteekenis van den H. Athanasius.

Om een juist oordeel te vellen over de leer van een Kerkvader, moeten wij hem uit een tweevoudig oogpunt beschouwen.

De H. Vaders zijn vooreerst getuigen van de christelijke leer, die van haar begin tot onzen tijd wezenlijk dezelfde is gebleven.

Ten einde derhalve voor een dogma het bewijs uit de traditie te putten, is het noodig aan te toonen dat het door de Kerkelijke Leeraren algemeen als zoodanig werd erkend. Intusschen, om dit bewijs wetenschappelijk te maken, is het niet genoeg zich te overtuigen dat de geopenbaarde waarheden zich in de werken der geloofsgetuigen bevinden, er wordt tevens gevorderd, dat wij rekening houden met het persoonlijk karakter der groote theologen van den voortijd. Zij staan met hunne werken midden in hun tijd, hebben hoofdzakelijk voor hunnen tijd gescheven, hunne voorgangers als bronnen gebruikt, de godsdienstige en zedelijke behoeften van hunne eeuw voor oogen gehouden.

De HH. Vaders zijn en *getuigen*, en *Doctoren,* in hunne overeenstemming onfeilbare Leeraren, Verklaarders van het geloof.

Overdrijft men de tweede beschouwing, zonder rekening te houden met de eerste, dan geraakt men op doolwegen, tot eene rationalistische verklaring van het dogma en zijne historie.

Verwaarloost men de tweede, zonder op den « profectus fidei » in geheel zijn omvang te letten, dan wordt de dogmengeschiedenis eentonig en nutteloos.

Immers, waarom is de leer der Kerk ons zoo eerbiedwaardig?

Omdat de geschiedenis leert dat mannen van verschillende geestesrichting en denkkracht voor het geloof in woord en schrift gestreden hebben ; omdat het geloof bloeide en zich ontwikkelde te midden der strijdende opinie's en philosophische overtuigingen ; omdat het niets verloren heeft van zijne goddelijke waarheid en kracht, hoezeer de vormen van het menschelijk denken telkens veranderden en zich wijzigden.

Ziedaar de leidende beginselen van deze verhandeling, in welke vooral drie punten het volle licht over de leer van Athanasius verspreiden.

Een groot deel van zijn werken is gericht tegen de ketterij van Arius. In het algemeen volgt hij in zijn gedachtengang de voetsporen van het Platonisch stelsel, evenals zijn meester Origenes, zonder zich, intusschen gelijk zijn meester, tot valsche stellingen te laten verleiden.

De hoofdbronnen, aan welke hij zijne Verlossingstheorie ontleent, zijn de soteriologische stelsels van Irenaeus en Origenes.

Tot proeve van het werk stippen wij enkele argumenten aan, die Athanasius, met het oog op het christelijk verlossingswerk tegen het Arianisme voorbrengt. Want zijne eigene Christologie heeft hij in den strijd tegen Arius deels ontwikkeld, deels dieper behandeld.

Het hoofddoel der Verlossing, de opbeuring der menschelijke natuur tot een waarlijk goddelijk leven, kon slechts bereikt worden, wanneer de verbinding der twee naturen volkomen in Christus hersteld werd. Hij moest God zijn.

Het betaamde niet dat wij door een ander, dan door den

Heer en Meester van de natuur verlost werden. Door den Zoon geschapen, kunnen wij geen ander Heer en Meester noemen, gelijk de Arianen en de Heidenen, welke in plaats van God een schepsel aanbidden.

Aan de heiligheid van het vleeschgeworden Woord wordt te kort gedaan, wanneer men haar beperkt met te zeggen, dat Hij voor zichzelf verdiensten vergaderde, en voor ons een voor- en toonbeeld der volmaaktheid is.

Hij moet in de zedelijke orde de Volmaaktheid zelve zijn, en de kracht bezitten anderen door de genade aan zijne volmaaktheid te laten deelnemen; Hij moet God zijn, hoog verheven boven de heiligste schepsels, Engelen of menschen.

Legt de heilige Leeraar in zijn strijd tegen Arius den nadruk op de godheid van den Verlosser, in zijne werken tegen Apollinaris betoogt hij de Kerkelijke leer van zijne menschheid.

De schrijver bemerkt zeer terecht dat bij Athanasius de Logos als Verlosser één en dezelfde is met den Logos als Schepper. Aan deze eenheid van wezen houdt hij streng de hand, zoodat hij de cosmologische en de soteriologische beteekenis van den Logos (de philosophische en theologische Logosleer), op elkander rustend, als onafscheidbaar beschouwt. Dit neemt niet weg dat, volgens het doel en den inhoud van ieder werk, hier de eene, daar de andere zijde meer in het licht wordt gesteld. Daaruit bestaat een onderscheid, geen tegenspraak tusschen de verschillende werken.

Door Harnack wordt de meening voorgestaan, dat Athanasius in zijne vroegere apologetische schriften met nadruk den Logos als noodzakelijk princiep der schepping deed gelden, later echter van deze cosmologische beteekenis heeft afgezien om alleen de soteriologische te handhaven. Hieruit zoude volgen dat zijne leer eene tegenspraak bevat tusschen natuur en openbaring, rede en geloof.

Deze bewering is in strijd met klaarblijkelijke feiten. Athanasius heeft in den dogmatischen strijd tegen het Arianisme de noodzakelijkheid van den Logos niet ontkend, maar telkens krachtiger bevestigd. Hij wilde bewijzen dat de ketterij de soteriologische belangen vernietigt en benadeelt, wijl een geschapen Christus ons niet met God kon verbinden, en daarom was het hoofdzakelijk de Logos, als Verlosser, wiens godheid hij tegen de ketters verdedigde.

Hij liet echter niet na tevens met nadruk en klem te betoogen dat de Logos geen Verlosser kon zijn zonder Schepper te wezen. Op talrijke plaatsen in de anti-arische schriften wordt Christus als Heer en Schepper der wereld voorgesteld : bijv. *Contra Arianos* I, c. 12, c. 33, c. 46, c. 49, c. 56; II, c. 16, c. 23, enz. In stede van de rede tegen het geloof, de natuur tegen de Openbaring te stellen bezigt hij de cosmologie als hulpmiddel der soteriologie, de philosophie als dienaresse der theologie. De Openbaring en de genade, hoewel met de natuur niet identisch, zijn ook niet met haar in tegenspraak, zij dragen en handhaven de natuur in zich, voeren haar echter boven hare krachten en eischen tot eene hoogere orde op.

Terwijl Athanasius de menschwording van den Zoon Gods door zijn speculatief onderzoek nader zoekt te verklaren, gebruikt hij weliswaar de rede, maar verlicht door het geloof.

Want hij vergeet niet in zijne beschouwingen haar geheimzinnig karakter voor oogen te houden en te bevestigen in tegenspraak met de gelijktijdige min of meer tot het rationalisme neigende ketters.

Hoe kunt gij u geloovigen en christenen noemen, vraagt hij aan de Apollinaristen, wijl gij tegen de H. Schrift spreekt, de feiten niet gelooft, maar het de natuur ver te boven gaande waagt te bepalen ?

« De vereeniging welke het sterfelijke met de levensbron verbindt is onuitsprekelijk ». Wie van den met het vleesch vereenden Logos hoort gewagen, dient aan een eenvoudig goddelijk mysterie te denken.

De leer van Athanasius omtrent de persoon van den Verlosser bevat de noodige grondslagen voor ieder kerkelijk onderzoek op het gebied der Christologie. Zijne gedachten leiden met logische noodzakelijkheid tot de dogmatische verklaring der leer, zoo als zij later tegen het Nestorianisme, het Monophysitisme en Monothelisme werd bepaald en vastgesteld. Eén persoon in Christus, hoewel drager van twee volmaakte en onvermengde naturen, de goddelijke en de menschelijke, ziedaar het beginsel door Athanasius steeds met nadruk gehuldigd.

Zoo ergens, op dit gebied voorzeker verdient hij den eerenaam van fundament en steunpilaar der Kerk.

Athanasius is eene eerbiedwaardige verschijning in de kerkelijke geschiedenis. Door God geroepen als getuige en leeraar van het geloof, in woelige, door zware stormen geteisterde tijden, wist hij steeds de geloofsbanier hoog te houden, en ondanks de felste vervolging en aanhoudende lasteringen, zoo te leeren en te schrijven gelijk de behoeften van dezen gevaarvollen tijd vorderden. Geene overdrijving is het wanneer wij in de lofrede van den H. Gregorius op den H. Athanasius lezen : wat voor Samson zijn haar, was Athanasius voor de Kerk.

Bovenstaande belangrijke en wel bewerkte verhandeling zij den lezers aanbevolen als uitstekende handleiding tot de kennis van dezen grooten en geleerden Kerkvader. D. A. DUPONT.

M. J. KOENEN. *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche Taal* (tevens woordentolk) vooral ten dienste van het onderwijs, bevattende ruim 60 duizend woorden en uitdrukkingen op allerlei gebied, eigene en vreemde, met aanduiding van het accent en de uitspraak; verklaring van figuurlijke beteekenis van zegswijzen, spreekwoorden, voor- en achtervoegsels; bewijsplaatsen uit onze dichters en prozaschrijvers een aanhangsel in zes afdeelingen. Zevende herziene en aangevulde druk. Groningen, J. B. Wolters, 743 blz fr.5.25

Dit woordenboek is een weldaad aan onze taal en aan al dezen die ze noodig- of liefhebben. 't Is ons aardsche lot in de uitvoering onzer taak altijd te blijven beneden het ideaal dat we ons droomen; maar de heer Koenen mag zichzelven getuigen dat zijn uitslag heel weinig beneden zijn bedoeling reikt. 'k Geloof inderdaad niet dat het menschelijk mogelijk is binnen een bestek, niet grooter dan een handboek mag zijn, méer en beter te geven.

Ze staan daar nu beide bijeen op een van de rekken, het

dichtst bij de hand : de dikke Van Dale en de tengere Koenen. Welnu, veel van mijn vriendschap voor den grooten is overgegaan op den kleineren makker ... eenvoudig omdat deze mij zoo veel meer dienst bewijst. Zeker, Van Dale blijft te raadplegen in tal van kiesche gevallen voor zinschakeeringen der woorden, voor wendingen en zegswijzen, wier beteekenis, of onderling verschil ervan, enkel door taal- of spraakkundige fijnheid te snappen is. Van Dale, in afwachting van 't volledig groot Nederlandsch Woordenboek, blijft, meer dan Kuipers nog, de laatste toevlucht. Maar waar het geldt ons dagelijksch gebruik, hoeveel practischer is Koenen! En hoe ontzaglijk veel woorden geeft hij, en legt hij uit, met minder omslachtige beschrijving natuurlijk, maar doorgaans met kranig-kernige bepaling, en met, voor 't geval, een voorbeeld van aanwending, waaraan de gewone man voorzeker genoeg heeft. Ook tal van eigennamen neemt hij op, die zoo mondgemeen zijn geworden, dat het haast gewone zelfstandige naamwoorden zijn. Daarbij, Koenen lokt tot raadplegen. De uitgever heeft er van gemaakt een snoesje van een boekje — een echt plezier voor 't oog. J. P.

HANDLEIDING BIJ DE AANVANKELIJKE STUDIE VAN DE LETTERKUNDE door J. VEREST, S. J. — Boekhandel A. Dewit. 192 blz.

Toen de strijd om Coremans' voorstel het hevigst aan gang was, werd op den omslag van Pater Verest's tamelijk lichtwegende brochure *Vers la suppression de la liberté d'enseignement* aangekondigd een Vlaamsch werk door denzelfden schrijver. De kwade tongen beweerden dat dit het summum der behendigheid was. Lees maar even de inleiding. Het gaat er over wijze en doelmatige verordeningen door de Hoogwaardige Bisschoppen van België uitgegeven. Lezer, vindt ge het niet wat gauw gepraat over doelmatigheid van onderrichtingen, welke nog maar een jaar oud zijn? Die inleiding bevat overigens goede wenken.

Het boek zelf is de kern en de aanpassing op Nederlandsche taal en letterkunde van het Fransch Manuel, vroeger door den zelfden schrijver uitgegeven, en dat een uitstekend leerboek is ... voor scholen uit Frankrijk. In zijn schrale dunheid tegenover het lijviger Fransch boekdeel is het eilaas ... een treffend beeld van het aandeel dat beide talen hebben in ons onderwijs, en indien Hector Denis ooit aanschouwelijk voorstellen wil hoeveel belang aan het Fransch, hoeveel aan het Nederlandsch wordt toegekend, dan moet hij de twee boeken meebrengen en in elke hand er een houden.

Met het oog op den vorm en de taal is het boek over het algemeen uitmuntend geslaagd. De taal is schier overal zuiver, onberispelijk en glashelder.

Wat den grond betreft kunnen we 't werk niet onvoorwaardelijk prijzen : De grootste fout ligt, onzes inziens, hierin : « qui trop embrasse, mal étreint ». Op slechts 192 bladzijden wordt gehandeld over Algemeene Wetten van de letterkunde, Bijzondere Wetten van de verschillende lettersoorten en daarin Dichtkunde en Welsprekendheid, en dat alles met alle mogelijke indeelingen — en met nog een aanhangsel van een dertigtal bladzijden.

De indruk na de studie van het boek is : « Je vois bien quelque chose, mais je ne distingue pas très bien. »

De al te groote kortbondigheid dus is oorzaak van onvolledige voorstelling van grondbeginselen en feiten. Zekere beginselen schijnen ons ook scheef te zijn.

Laten we wat van naderbij, tot staving van deze bewering, het deel *over Dichtkunde* onderzoeken.

De schrijver zegt dat de drie elementen, in de dichtkunst onontbeerlijk,zijn : 1. Krachtige klankexpressie ; 2. Eigenaardige en rijke beeldspraak ; 3 Een zich voordoende wereld- en levensbeschouwing op waarheid en diepe menschenkennis gegrond.

Zou daarin wel een enkel woord gansch juist zijn, ten eerste het woord « krachtig » en dan die rijke beeldspraak, en die wereld- en levensbeschouwing op waarheid enz. gegrond. Dit alles is niet juist, evenmin als de bepaling van den grooten dichter op blz. 99.

« Waarlijk groot dichter is dus ten slotte hij alleen die, in het bezit zijnde van een echt dichterlijk temperament, door nauwlettend waarnemen van de natuur en inzonderheid van den mensch, tot de beschouwing van het eenig ware ideaal weet op te stijgen : den mensch en de wereld zooals zij zouden zijn indien Gods inzicht en plan door de zonde niet waren verijdeld geweest ; een ideaal waarvan de menschgeworden God het volmaakt toonbeeld is. »

Wat hebben wij aan dergelijke bepaling, die in hoofdzaak, ons zegt dat hij *dichter* is die een *dichterlijk* temperament heeft ?

Hoe troebel en hoe onjuist ook verder :

Dit stijgen naar het ware ideaal is dat wel een hoofdvereischte ? Dan vallen negen tienden van hen, die men groote dichters noemt, daarbuiten : dan is Goethe geen groot dichter, noch De Musset, noch Shakespeare, bij wien van stijgen weinig of geen kwestie is, dan behoudt men nog Dante, Vondel, Gezelle en nog eenige anderen.

Neen, beter dan die lange bepaling, zegt het vers van *De Musset* wat dichters zijn : « Oh ! frappe-toi le cœur, c'est là qu'est le génie. » Ja, honderden gevoelden, en drukten op een heerlijke wijze hunne gevoelens uit, zonder dat van stijgen, noch eenig waar ideaal sprake kan zijn.

Een IIe hoofdstuk behandelt op negen bladzijden de voornaamste richtingen in de poezie : I over de classieke oudheid een tiental regels met enkel « Horatius'naam » ; II over de Middeleeuwen wat meer o. a. een cataloog van wat in Nederland verscheen :

In Nederland : Ridderromans (Frankische, klassieke, keltische, oostersche en oud-gernaamsche motieven), Karel en Arturromans — Mystieke boeken (Ruusbroec) — Zedekundige en godsdienstige leerdichten (Van Maerlant en Boendale), legenden. — Mysterie- en mirakelspelen — Berijmde Kronieken — Fabelen en Dierenepos — Wereldlijke en geestelijke liederen.

Zie-je dat alles dooreenwarrelen, lezer ? III handelt over Renaissance; IV over het Romantisme; V over de Moderne richting : Deze laatste beweging wordt oneindig beter behandeld dan wat voorafgaat, De strekking der nieuwe school wordt op blz. 107 uitmuntend samengevat.

In het derde hoofdstuk beginnen dan de onderverdeelingen

der dichtsoorten, en of er zijn : hoofd- en middelsoorten! — Ook in dit deel schaadt de bondigheid wel eens aan de duidelijkheid. Het werkje gelijkt eenigszins op een winkel met vele vakjes en ramen en etiketjes, maar met weinig koopwaren. Zoo hebben wij in dit deel weer een tocht per sneltrein door de geschiedenis van het drama door alle eeuwen heen : van blz. 126 tot 133, 10 regels over Shakespeare, 6 over Goethe, 5 over Hugo.

Als besluit : In zijn geheel genomen en alleen staande is het werkje van Eerw. Pater Verest geen handboek dat voldoen kan : met voldoende toelichting en behoorlijke aanvulling, ook desnoods terechtwijzing kan het diensten bewijzen. Met het oog op de Nederlandsche taal is het geschikt om aan de leerlingen de termen te leeren. Wat de Nederlandsche letterkunde betreft, kan een handboek, waarin onder de Zuid-Nederlandsche critici Max Rooses alleen genoemd wordt, alsof wij niemand hadden na hem; waarin onder de Noord-Nederlanders Kloos gedurig wordt aangehaald, en Binnewiertz onder de critici niet wordt vernoemd, op geene volledigheid aanspraak maken.

Aan iedereen, leeraar en leerling, bevelen wij aan de uitmuntende beschouwingen over taal, woordkunst en welsprekendheid, en vooral het eerste aanhangsel : Wat is echt Nederlandsch en bij wie moeten wij Vlamingen het leeren?

L. Dosfel.

GEERTJE, roman in twee deelen en vijf boeken door J. de Meester. C. A. J. Van Dishoeck, Bussum, 1905, 276 en 330 blz. Pr. fl. 5.90.

De Meester, in de opdracht aan zijn vrouw noemt zijn roman « een boek van liefdesverlangen », en hij heeft gelijk.

Later, in een voordracht, heeft de Meester over zichzelf gezegd : « Het schrijven is voor mij nooit geweest voldoening aan een schoonheidsbehoefte, maar uiting van levensbegrip en gevoel. Veel is in mijn levensgevoel de verhouding van de geslachten, wat men pleegt « de liefde » te noemen, « de min ». Aan zedelijkheid of onzedelijkheid heb ik hierbij niet gedacht. En, nogeens, hij heeft gelijk : Want zoo doet hij waarlijk in Geertje. Of hij nu gelijk heeft zoo te doen, zie, dat is een andere zaak. Wij eerbiedigen de Meester's overtuiging; en wij weten a priori dat hij, die een zeer verdraagzaam, een zeer minzaam mensch is, ook de onze eerbiedigt. Welnu wij kunnen hem geen gelijk geven. Wij nemen hem niet kwalijk het kiezen van zijn stof, zelfs door den band niet zijn wijze van ze te behandelen : die is, voor onze moraal, veel minder aanstootelijk dan ze in onkiesche handen fataal zou geworden zijn. Toch zijn wij vast overtuigd dat zulk een meisje opgevoed bij zulke grootouders en in zulk een gezond buitenmidden, al mocht haar hart dubbel zoo vuurvatbaar zijn, haar gewetensregels niet lijk een hoopje vlas mee zal laten verbranden.

Er moest meer godsdienstige wroeging zijn bij dat gevallen meisje, dat haar Bijbel kende en overtuigd was van zijn conservatief-protestantsche waarheid, zoo vast als dominee Stokvisch uit het versje.

Had de Meester ons in Geertje een natuurkind, zoo'n soort naïef bohemertje voorgesteld, dan lieten we alles maar gaan.

Maar dat orthodox Calvinistje zal wel wat meer boetpsalmen hebben uitgesnikt dan de Meester het ons vertellen wil. Hij moet het maar eens vragen aan 't meisje dat hij naar 't leven heeft getypeerd.

Dergelijke opmerkingen kwamen ons nooit voor bij Goethe's geïdealiseerde Gretchen, maar bij de Meester's Geertje, zoo streng reëel, kunnen we er niet buiten.

Dat alles in gemoede. En nu verder, evenzeer in gemoede, over de Meester's kunst in dit boek.

Wij verwijzen vooreerst naar de model-recensie van Em. de Bom in *Vlaanderen*. Hij vindt het een pracht-roman en wij ook. We zullen niet pogen op een andere wijze te zeggen waarom, want die andere wijze zou nooit een betere of zelfs een even goede zijn.

Om te wijzen op eenige bijzonderheden echter is er hier nog wel plaats.

Voor ons is de groote figuur uit dit boek, en meteen de schoonste die de Meester ooit heeft geschapen : Maandag. Maandag, de bult, onder al wat optreedt in dezen grooten roman verweg het gezondste element voor de kunst zoowel als voor de samenleving. Er is veel ellende in dezen roman, er is modder in zelfs en stank; en toch schemert er voor ons oogen uit dit straatvuil een goudglans op... Die goudglans is de ziel van Maandag : een ideale christelijke liefde hokkend in dat gebrekkig lichaampje als een prinses in een krot.

Iets waarover ik evenmin zwijgen kan is de wondere suggestie-kunst door de Meester besteed aan de « lucht », de gootlucht, in 't achterkamertje van nonkels huis. Die lucht wordt een personage op den duur : ze valt als een nachtmerrie op u, ze zet u een chloroform-klok op neus en mond, ze duizelt haar smetstof door hoofd en longen en ingewanden heen, ze slaat u lam, ze doet u walg-brakend wegzuilen in griezelige onbewustheid. Wat een effekt, zoo schijnbaar zonder de minste jacht erop ! 'k Wed dat de meesten zich haasten naar buiten om vrij te ademen, wijl ze 't boek verder lezen. Een lijfelijken indruk zoo sterk heb ik onder 't lezen maar eens nog gehad en dan nog in 't romantische : toen Currer Bell in *Jane Eyre* mij 's nachts bij kaarslicht die slaapkamer opende.

Enkele detail-grieven tegen de samenstelling van 't boek : Zonder verwend te heeten aan de romantische geleidelijkheid in 't verhaal à la Conscience of à la Van Lennep, mag men wel eischen, geloof ik, dat de sprongen wat minder bruusk wezen, zooals b.v. blz. 145, 1e deel.

Zoo ware 't ons ook aangenaam 't portret van Geertje wat vroeger te krijgen dan in 't 2e deel van den roman; zoo vernamen we ook graag hoe grootvader Geertje's geschenk van blz. 204, 1e deel heeft aangenomen; zoo eindelijk mocht Geertje, blz. 270 1e deel, heel natuurlijk, en minder schuldig, de veronderstelling hebben gemaakt dat de zieke juffrouw kon sterven.

Maar laat ons niet verder bedillen. De Meester is thans allicht de eenige Hollander die waarlijk vertellen kan; als wij Buysse bij Vlaanderen rekenen. Want hij vertelt beter dan Van Hulzen, beter dan Borel, beter dan van Eeden, beter dan van Oordt, beter dan Van Suchtelen, beter dan de meester-schetser Brusse, en de meester-beschrijver Quérido.

Hij legt zijn volle hart in zijn proza, zijn eenvoudig menschelijk-goed hart. Hij weet het zelf; de plastiek is niet zijn sterke kant; maar hoe hij zijn personen koestert, hoe hij ze opkweekt tot de echte verhaalkunst met echt vaderlijke zorg! Is zijn kijk op de dingen uiterlijk wat minder scherp, de diepte en de vastheid zijner zielkunde springt des te beter in 't oog :

« Toen trok (Geertje) zich uiterst voorzichtig iets dieper onder het dek, en met dankbaarheid werd zij zich bewust dat de slaap weer over haar kwam. Als kind en als jong meisje had zij immers ook zoo dikwijls wakker gelegen, 's nachts, angstig dat groo'va het zou bemerken door het kraken van 't ledikant, of dat zij de volgende morgen niet tijdig zou beneden zijn, maar toch zalig zich voelende in dat lekker-vrij liggen staren en denken, vol plannetjes en illusies. Je merkte niet hoe prettig de slaap was, wanneer je niet een poos met open oog in 't zwart zat te staren... En nu lag ze hier saam met haar kind! In haar sliep het als in een wiegje, 't groeide, 't leefde daar met haar mee. Nooit meer zou ze nu alleen zijn — altijd met het liefste dat ze had... Erg voorzichtig zou ze gaan doen. Ze was immers 's kindjes wieg! Daar had ze nooit nog aan gedacht. Ze had er maar op los gesjouwd, gedraafd en gebukt en getild en gewreven, zonder een enkele maal te bedenken dat die beweging hem misschien pijn dee.... In de vaagheid van haar laatste gedachten schimde Maandag ... en toen weer Jan... en die mooie plaat van thuis, waarop een jonge moeder haar kindje over de onderdeur voorhoudt aan den van vischvangst komende vader ... en een wiegje ... en ... Zij sliep. »

Neen, De Meester draagt zijn naam niet te vergeefs. J. P.

VORSTENSCHOOL van MULTATULI, met een woord vooraf door Mevr. DOUWES DEKKER-SCHEPEL en twee portretten. — Nr XVIII van L. Simons' Nederlandsche Bibliotheek, Maatsch. voor goede en goedkoope lectuur. Amsterdam. 159 blz. Pr. fl. 0.20.

Multatuli's beroemde en beruchte drama, dat straks veertig jaar oud is, begint er bepaald heel oud uit te zien. Als geheel althans. Hij geraakt aan 't vermolmen, deze « kapstok waaraan Dekker zijn sociale gedachten heeft opgehangen ». Er was geen stevigheid in Multatuli. Iemand zoo grillig-sentimenteel, zoo poseerend-lyrisch als hij mocht zich nooit aan een drama hebben gewaagd : knaleffekten in plaats van handeling, schreeuwende paraphrasen van : « Bewonder toch mijn genialen geest en mijn goed hart » in plaats van karakteriseering.

En toch is er veel nog zeer leesbaar : om die vuurwerkende Multatuliaansche invallen ten eerste, die losbommen als meteoren in een ijle lucht; ten tweede om de poëzie des harten die vloeit uit Louise; en ten derde om het kapitale : « Er is een kracht... » Neen, zoo iets kon toch niemand te onzent buiten Multatuli. J.P.

KERKSTEMMEN, *of gebeden en gezangen der Roomsch-Katholieke Kerk*, vertaald, verzameld en opgehelderd door FR. DRIJVERS (568 bl.) Prudens Drijvers en zoon. Werchter. 1.25 fr : aan minderen prijs zoo 't boek genomen wordt met 50 of meer.

In 1903 gaf E. H. Drijvers een kleiner kerkboekje uit : ***Kerkgezangen*** van Lof en Mis, en andere gebeden, waarover

E. H. Jan Craeynest, in D. W. en B. 1903, 2e halfj. bl 527 veel goeds schreef. Nu zijn de *Kerkgezangen* gedegen tot een kerkboek door het toevoegen van vele liturgische gebeden en door den uitleg van vele kerkplechtigheden. Terecht meent de uitgever « De weekelijke godsvrucht vol overgevoeligheid, die onder Franschen invloed ook in het Vlaamsche kerkboek geslopen is, kan niet beter verholpen worden dan met het volk te leeren klaar zien in den eeredienst der Kerk, in het te laten bidden gelijk de Kerk bidt. Schrijver ging hierbij onze oude Vlaamsche kerkboeken te rade ». Het kerkboek is verdeeld in drie hoofddeelen : Het 1e deel bevat benevens de gewone gebeden, een kort bewijs van den godsdienst, het symbolisme van kerk- en mis-gewaden, eene mis van O. L. V., begrafenisdienst en -mis, kerkgezangen, gebeden en overwegingen uit de H. Schrift getrokken, namelijk de schoonste spreuken van den wijzen man, ook de gebeden voor een stervende. Het 2e deel geeft het tijdeigen (proprium de tempore) voor de zon- en feestdagen van O. Heer (Evangelies, gebeden, gezangen). In het 3e deel komt het feesteigen der heiligen met de lessen van het officie der dooden.

De naam van den schrijver en de inhoud zijn de beste aanbeveling. J. V.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING

JOZEF DE COCK. *Ons Leven.* Keurboekerij, Gr. Markt, 17, Leuven. Boekversiering van Gust van de Woestijne, XVI-116 blz. fr. 2 ; gebonden fr. 3,50.

JUSTUS VAN MAURIK, *Van allerlei slag.* De Nederlandsche Boekhandel. Antwerpen. 144 blz. Prijs fr. 0,75.

RUTGER HINSSEN, *Vlaanderen boven* ! De Nederlandsche boekhandel, Antwerpen. 15 blz. Prijs fr. 0.25.

E. H. J. FESKENS, *Indrukken meegebracht uit Lourdes*, Mechelen, L. Vleeschouwer 1906. 36 blz. Prijs fr. 0.50.

E. H. J. FESKENS. *Op een Troepschip naar Indië.* Mechelen, L. Vleeschouwer. Amsterdam. E. v. d. Vecht. 237 blz.

JORIS DELAERE, leeraar aan de Normaalschool van Torhout. *Oud en Nieuw*, keus van Nederlandsche leesstukken, tot bevordering van stijl en letterkundige studie. 1e deel : Verhalen, beschrijvingen. 2e druk. Jul. De Meester, Rousselaere 1907, 480 bladzijden.

KANUNNIK AMAAT JOOS. *De Verbeelding in de eerste letterkundige oefeningen.* A. Siffer, drukker. St-Baafsplaats, Gent, 39 blz.

ID. *Aanschouwingen en Begrip.* Gent, A. Siffer, 23 blz.

J. SALSMANS, S. J. *Wat Poirters was en nog zijn moet.* Jan Boucherij. Antwerpen. 11 blz.

G. VAN POPPEL. *Marie von Ebner Eschenbach.* Duitsche Keurboekerij, voor Nederlandsche en Belgische scholen bewerkt en van aanteekeningen voorzien door —. Nr 2, 47 blz. 25 cent.

HERMAN TEIRLINCK, *De Wonderbare Wereld*, C.A.J. Van Dishoeck, Bussum. 3e druk 296 blz.

J. DE MEESTER, *Iets over de Literatuur dezer dagen*, Bussum, C.A.J. van Dishoeck 1907. 63 blz. Prijs f 0.25.

A. B. KLEEREKOPER, *Zionistisch Schetsboek*, Bussum, C. A. J. van Dishoeck. 109 blz.

P. LOUWERSE, *Voor de kinderkamer*, geïllustreerd maandschrift, Zutphen. P. Van Belkum Az. 20e Jaargang. 16 blz.

J. P. Van Kasteren, S. J. *Hoe Jesus predikte*, drukkerij « De Spaarnestad », Haarlem. 112 blz. Prijs fr. 0.70.

Commission royale des monuments, Assemblée générale et réglementaire du 8 octobre 1906. 132 blz. Imprimerie van Langhendonck, rue des Chartreux, Bruxelles.

J. Schrijvers, SS. CC. *Manuel d'Economie politique*. — Roulers, J. de Meester, et Couvent des Pères Rédemptoristes, Bruxelles.

Id. *Les trois grandes Ecoles politiques*. — Zelfde uitgevers.

Uitgaven van de Katholieke Vlaamsche Hoogeschool-uitbreiding :

Nr 99. E. H. J. van Hove, *Bijbel en Wereldgeschiedenis*. — De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 36 blz. pr. fr. 0.25.

Uitgaven van Simons' Wereldbibliotheek, Amsterdam :

Dr H. J. Boeken, *Dante's Hel*, in proza overgebracht en met eene inleiding voorzien. N° 57-58, 208 blz.

H. G. Wells, *De twintigste Eeuw en hare waarschijnlijke ontwikkeling*. N° 59-60, 309 blz.

Alexander Kjelland, *Vergif*, vertaald door Marg. Meyboom. N° 55-56, 206 blz.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

W. H. Wisselink, *Eerste verzameling van vraagstukken ter oefening in het practisch rekenen*. vijftiende druk, 36 blz.

P. R. Huizinga, *Examenopgaven voor Engelsche handelscorrespondentie*. 94 blz. Prijs f. 1.00.

Dr F. P. H. Prick van Wely, *Hollandsch-Engelsche Raakpunten en Parallellen*. 128 blz. Prijs f. 1.00.

A. De Froe, *England, its commerce and colonies*. 182 blz. Prijs f. 1.25, geb. f. 1.50.

Dr Vitus Bruinsma, *Frisch en gezond !* Leesboekje over de beginselen der gezondheidsleer. 94 blz. Prijs f. 0.30.

E. E. B. Lacomblé, *Histoire de la littérature française*. 3e édition. 123 blz. Prijs f. 0.90.

A. Van Baalte en L. De Vries, *Toelichting bij Taalwerk voor de lagere school*, 3e druk. 64 blz. Prijs f. 0.50.

H, Weersma, *A collection of Stories and Sketches bij modern authors*. 228 blz. Prijs f. 1.50.

H. C. Spruyt, *Theoretisch practische inleiding tot de Hoogduitsche Taal*, 16e druk. 219 blz. Prijs f. 1.25.

H. J. Kolstec, *La Jeune Sibérienne*. 89 blz. Prijs f. 0.45.

G. Van Bleyswijk Sombeek, *Volledig Leerboek van het Boekhouden* met oplossing der toepassingen door P. Noordhoff, Groningen, 2e deel. 432 blz. Prijs f. 3,50, geb. f. 4.— ; en 43 blz. pr. fl. 0.50.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, November 1907. — *Tentoonstelling van het Gulden Vlies*, slot (H. Hymans) : « Buiten en behalve haar geschiedkundige beteekenis vond de bezoeker op de tentoonstelling nog studie-elementen van meer ingrijpende en algemeene waarde. » Over primitieven met prachtige reproducties naar werken van Jan van Eyck, de Meester van Merode (of van Flémalle), Hieronymus Bosch en Ambrosius Holbein. — *Voormalige Nassausche Paleizen in België*, vervolg (Th. M. Roest van Limburg) : ditmaal over het paleis van Mechelen met photografieën en plannen. — *Nationale Kunst?* slot (Jac. van den Bosch). — *Kunstberichten* uit Amsterdam, Brussel (de driejaarlijksche tentoonstelling), Dendermonde (tentoonst. Fr. Courtens e. a.) Moll, Rotterdam. — *Boeken en Tijdschriften.*

VLAANDEREN, October 1907. — *Mijnheer Serjanszoon en de Bedelaars* (H. Teirlinck). Bij zijn zucht om raar te doen, heeft H. Teirlinck toch een verbazende kracht van typeeren : die heidensche burgerlijke liefhebber van Grieksche levenswijsheid, wat een « mijnheer »! — *Scheldezangen* (C. Eeckels) : goede verzen; misschien wat al te gekunsteld woordschoon. — *Kroniek* : *Warhold* (Aug. Vermeylen) : eerste indruk over Van Oordt's nieuw boek niet gunstig, maar bij dieper inkijken flink werk. — *Leven en Kunst.* Nog altijd wordt *Dietsche Warande* onder de *tijdschriften* heel schaars een vermelding waard gekeurd.

DE GIDS. October 1907. — *In dagen van kommer* (J. E. Jasper) : Een Oost-Indische vertelling, nogal boeiend, maar weinig persoonlijks daarin. — *Ceresiaansche verzen* (Carel Scharten) : de dichter laat in verzen « in fijnen droom verzilverd » weten aan 't publiek dat hij aan 't meer van Lugano zit. — *Het Congovraagstuk* (J. H. Deibel) : de geschiedenis van dat eenig geval ter wereld : een kolonie van één persoon. Het menschlievend en het koophandels-karakter van koning Leopold's werk. Een hulde aan 's Konings genie van statenbouwer. Leopold's onvoorzichtigheid in 't heffen van belasting van gedwongen arbeid en in 't vormen van strafpatrouilles, kwade trouw van Engeland, lage rol der protestantsche zendelingen; wantrouwen van België aangaande 't Kroondomein. — *Dioscuren* (J. Vürtheim) of de middelaars tusschen goden en menschen bij de ouden. — *Drie Gedichten* (P. C. Boutens). — *Mijne ervaringen op sociologisch gebied* (Fr. van Eeden) : hoe de dokter-dichter zijn fortuin verloor met socialist te spelen. — *De gang van den parlementairen arbeid* (J. Boudewijnse) d. w. z. de slekkengang. Schrijver stelt spoedmethodes voor. — *Boekenevolutie* (J. van Dokkum). — *Dramatisch Overzicht* (J. N. van Hall) : over Jules Claretie's *Mariage d'Agnes*. — *Overzicht der Nederlandsche Letteren* (C. Scharten) : 't laatste werk van Maurits Sabbe, Stijn Streuvels, Herman Teirlinck, Annie Salomons, Ina Boudier-Bakker, Sam. Goudsmit, J. Everts Jr, H. Van

Booven, P. van der Meer. — *Parlementaire kroniek.* — *Buitenlandsch Overzicht.*

DE XXe EEUW. October 1907. — *Krisis in het Katholicisme* (J. van Gulick) : de laatste gebeurtenissen, die den 2^n^ Syllabus uitlokten, beschouwd door een « modern » katholiek. — *Het Ivoren Aapje* (H. Teirlinck). Onze jeugdige romanschrijver is uiterst vruchtbaar, en mocht hij hier of daar iets te lezen geven dat hij beter nog eens overwerken zou, toch is aan dit Ivoren Aapje zooveel zorg als talent besteed. — *Stoa-Gnons-Evangelie* (G. Bolland) : Bolland is een wonder wezen : een groot geleerde en een burgerlijke blufzak. — *De heilige Tocht* (Ary Prins) : weer een brokje heerlijke, maar koude stijlkunst. — *Gedichten* (H. Boeken). — *Brussel* (L. Van Deyssel) : Indrukken van den wandelaar door onze hoofdstad, ter gelegenheid van't laatste Congres waarschijnlijk, en veel minder « heroïsch-individualistisch » dan zijn Parijzer-dagboek. — *Ahasver* (R. De Clercq) : een zangerige opera-tekst, met een treffende alleenspraak van Ahasver. — *Een Verlangen* (H. Bouma). — *Buitenlandsch Staatkundig Overzicht* (Chr. Nuys).

DE KATHOLIEK. October 1907. — *De Opgravingen in het Oosten en de Godsdienst van Israël* (P. van den Tempel, O. P.) Palestijnsche oudheidkunde. — *Constantijn Huygens* (J. Resink) : minder een lofrede dan de schoone studie van Potgieter, die wellicht te veel voor Huygens een boontje had. — *Heinrich Seuze Denifle en de Duitsche christelijke mystiek* (R. M. Martin, O. P.) : over Denifle's studie der merkwaardige geestelijke strooming in de Duitsche letterkunde der 14^e^ eeuw. — *De Nederlandsch-Duitsche stichting der « Anima » te Rome* (Dr G. Brom) : Pauselijke-archieven-studie. — *Geestelijke Liederen* (Fr. Berthold, Carm.). — *Over Bijbel en Bijbelkunde* (J. J. Jacobs) : bespreking van eenige onlangs verschenen vakwerken. — *Nieuwe uitgaven.*

ONZE EEUW, October 1907. — *Waarom midden Europeesche tijd?* (Prof. Jhr B. H. C. K. Van der Wijck) : bijna een muis- en kikvorschenkrijg daarover in Holland. — *Nog eens « De Staat Spoorweg-Ondernemer ? »* (Jhr Mr H. Smissaert) : het stelsel zou niet zoo nadeelig werken in Holland als in België. Bij ons is dat niets anders dan « een middel tot het heffen van een indirekte belasting. — *Het voorstel van een Hollandsch-Belgisch Verbond in het bijzonder uit een groot Nederlandsch oogpunt beschouwd* (Marten Rüdelsheim) : een zeer optimistisch artikel. — *Sonnetten uit Dante's « Vita-Nuova »* (Dr A. S. Kok). — *Baltasar Bekker* (W. W. Van der Meulen) : een prediker van gewetensvrijheid in de 17^e^ eeuw *Iets over Australische Literatuur* (M. P. Rooseboom) : een heele boel Engelsche romanschrijvers en dichters van ginder ver. — *Nieuwe Boeken* (G. F. Haspels).

DE NIEUWE GIDS, October 1907. — *Mijnheer Serjanszoon en de Hedonist* (H. Teirlinck). We treffen dus Teirlinck aan deze maand in drie tijdschriften tegelijk : *de XXe Eeuw*, *Vlaanderen* en *de Nieuwe Gids*. Dan is daar nog in *de Standaard* een volksroman van hem aan gang. — *De eerste Dag* (Elize Mare), ook al uit Vlaanderen, een bladzijde uit een klooster-kostschool, fragment uit : *Lieveke*, roman die straks zal verschijnen. — *Herdenking*, *Uit het Louvre* (Hein Boeken) : deze sonnetter maakt het nu ál te

bont. — *Sonnet* (J. F. Van Hees). — *Verzen* (Van der Pant). — *Literaire Koniek* (Willem Kloos) : Hoe Kloos tendenz-poëzie gewaardigt te aanvaarden : ter gelegenheid van *Opwaartsche Wegen* door de socialiste H Roland Holst-Van der Schalk ; verder over den tooneelschrijver Frans Mijnssen.

VRAGEN VAN DEN DAG, October 1907. — *Iets over nationaliteitsgevoel te Brussel* (I. L. M. G. Kooperberg) een artikel door alle Vlamingen te lezen. 't Is over Brussel, maar 't geldt voor heel Vlaanderen. « Brussel is de eenige stad in Europa, waar men vrijwillig zijne taal prijsgeeft. » — *In de dagen van 1830 en 1831, uit oude familiepapieren*, slot (Dr E. Epkema) : « Volkomen hereeniging der beide landen tot één geheel acht ik niet wenschelijk ... vooral niet zoolang de clerikale partij in België de baas is. » Wij zweeten waarachtig water en bloed! — *De Staatsbegrooting en het herstel onzer geldmiddelen* (H. J. Franck) : plan van algeheele herinrichting der staatsboekhouding. — *De demon van het Alpinisme* (Schiller-Tietz) : de duizeligheid. — *Een nieuw stukje maatschappelijk werk van den Volksbond* (J. H. E. Rückert) : het bevrachtersstelsel. — *Bibliographie.* — *Van Maand tot Maand* : De mensch en het geographisch milieu (Elysée Reclus).

DE NATUUR, 15 October 1907.— *Ontladingen van een inductor van Ruhmkorff* (H. Van der Poll). — *Bij den Bloemkweeker* (Dr H. Calkoen). — *Bruinkool* (D. Stavorinus). — *Colloïden* (A. Prins). — *Margarine en hare bereiding* (A. Vürtheim). — *Een en ander over motorrijwielen* (Janssen Van Raay) : het op gang brengen van het rijwiel en het bestijgen van hellingen. — *Het kookpunt* (Dr Z. Bouman). — *Nieuwe banen in de metallurgie*, I (Dr A. Snijders) : het nieuwe hoogovenproces. — *Iets over Loodwit* (G. Uhl). — *De Cassave* (A. Lucardie). — *Standaard-kilogrammen* (Dr J. van Deventer) : de vervaardiging van 't eerste standaard-kilogram. — *Proeven over warmte*, 10, water te koken in een bakje van papier (Dr A. Snijders. — *Korte mededeelingen.*

BOON'S GEÏLLUSTREERD MAGAZIJN, Oct. 1907. — *Ombilin-rivier* (Sumatra) en *Javaansche Bruid* titelplaten. — *Een nieuw werk over Nederlandsch Indië* (J. A Holtrop) : nl. *Door Nederlandsch Oost-Indië* van T. Bezemer, met 300 illustraties en kaarten door J. B. Wolters, Groningen. — *Het centraal genootschap voor Kinderherstellings- en Vacantiekolonies* (P. Fransen Jz.) — *Een legende van den « Mont St-Michel »* (R. A. Meijer), vertaald uit het Duitsch. — *Weemoedsstemming* (Mevr. A. Boers), eenvoudig-lieve versjes. *Moor ('n Mop van de stamtafel)* (J. A. Holtrop). — *Liedjes en Versjes* (Mr H. W. van der Mey). — *Drie mannen voor een vrouw* (O. Högberg) : een fragment uit den nieuwen roman van den bekenden Zweed. — *De Heidebloempjes* (L. Lambrechts), verzen. — *De laatste vracht hooi*, schets uit het boerenleven. (W. Fröge). — *Brieven van een jong-gehuwde*, X (Thérèse Hoven), nu zit ze te Aix-les-Bains. *Spreuken uit Italiaanschen volksmond.* — *Twee dagboeken* (L. Halévy). *Dramatisch overzicht.* — *Spreuken.* — *Schaakrubriek* (Mr G. C. A. Oskam). — *Graphologie.*

REVUE DER DEUX MONDES, 1 oct. 1907. — *L'Invasion* (L. Bertrand), voortzetting van den roman. — *Aux Etats-Unis* : *Les Affaires* (G. d'Avenel) : « L'histoire, la description des Etats-Unis, c'est ... avant tout l'histoire, la description d'une « affaire »

colossale et inouïe, d'une opération agricole. industrielle, commerciale, telle que le monde n'en a jamais vu ni rêvé. » — *Mémoires de la Comtesse de Boigne* : de Juli-omwenteling van 1830. — *La Question homérique au début du XXe siècle* (M. Croiset) : in 't licht van de nieuwe werken : MICHEL BRÉAL, *Pour mieux connaître Homère*; VICTOR BÉRARD, *Les Phéniciens et l'Odyssée*; PAUL GIRARD, *Comment à dû se former l'Iliade*; CARL ROBERT, *Studien zur Ilias*; J. VAN LEEUWEN, *Mnemosyne*. In elk geval is de dichter van de Odusseus niet dezelfde als die van de Ilias. Maar beider tekst, zooals wij die thans hebben, komt ons van éene enkele bewerking. — *La Duchesse de Bourgogne et l'Alliance savoyarde* (Haussonville) : uit de laatste dagen van Lodewijk XIV. — *Les Origines du Kulturkampf allemand* (G. Goyau) : de vorming eener katholieke partij in Pruisen. De rol van Görres, Mallinckroth, de gebroeders Reichensperger, Hüffer, Ketteler, enz. — *Poésies* (Paul Musurus). — *Chronique politique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

LE CORRESPONDANT, 25 sept. 1907. — *L'expédition de Madagascar* : *Préparation et débuts* (Amiral Bienaimé) : de admiraal wascht zichzelven wit. — *Les Etapes d'une déchéance* : *Le Marquis de Beauvau-Tigny* (Cte de Miraman Farguer) : een verspild leven van een talentvol man uit de 18e eeuw. — *Les Hollandais dans la grande armée* (Gén-maj. van Vlijmen) : in 1812 waren ze er met 12.000; velen vervrozen op weg naar Vilna of vonden hun dood aan de Beresina. — *La Question marocaine d'antan* (Ch. de la Roncière). — *L'Aumônerie militaire en Europe* (G. de Weede). — *La Route choisie* (M. Debral). — *L'Edit de Nantes et son application* (Ph. Regnier). — *La nouvelle légende dorée*, III, *La bonne mademoiselle Bonnefois, prix Montyon* (M. Talmeyr). — *Les Œuvres et les Hommes* (Ed. Trogan). — *Chronique politique*.

— 10 oct. 1907. — *Un grand Marin : Tourville* (E. de Broglie). — *Les débuts du régime concordataire à Paris* (de Lanzac de Labori). — *Bruges port de mer — La gloire, le déclin, l'avenir* (P. Sarz). — *La Transformation des moyens de transport à Paris — Exploitation actuelle et régime futur* (P. Delay) — *La Route choisie*, roman (M. Debrol). — *Les Missionnaires catholiques en Orient et en extrême-Orient — Le témoignage d'un explorateur* (J. Gervais). — *L'Industrie laitière* (Fr. Marre). — *Impression de manœuvres* (C. Hearty). — *Revue des Sciences* (H. de Parville). — *Chronique politique* (A. Boucher).

ETUDES, 5 oct. 1905. — *Encyclique de Notre Saint Père le Pape Pie X sur les doctrines des modernistes.* — *Y a-t-il une crise du Catholicisme ?* (P. Mallebrancq). — *La mission de France à Constantinople* (1619-1640) (H. Fouqueray). — *Les Religieuses et la Révolution* (P. Bliard). — *Autour d'un Foyer stable.* — *l'Emigration basque* (P. Lhande). — *Nouveau guide de Terre-Sainte* (P. Berto). — *Bulletin d'Histoire religieuse* : *Chez les Protestants* (P. Dudon).

— 20 octobre 1907. — Vervolg van de Pauselijken Wereldbrief. — *Expérience et Foi* (Stéphane Harent) : naar aanleiding van voornoemden wereldbrief wordt hier een goed stuk Protestantisme ontdekt in een al te moderne opvatting van 't Geloof. — *Madagascar — La Conquête protestante* (Pierre Suan) : schrijver is zijne indrukken ter plaatse gaan opdoen. — *Devant Sébastopol, Souvenirs d'un Aumônier supérieur* (Joseph Burnichon) : bladzijden uit een te verschijnen levensschets van P. Amédée de Damas S. J. — *Sully Prudhomme* (Charles de la Porte) : een stem te

meer in de algemeene hulde. « Si le poète, selon une définition poétique, est *l'habile ouvrier d'un beau rêve*, l'auteur de *la Justice* fut l'ouvrier de ce rêve : réconcilier on concilier la science et la poésie. » — *Bulletin de Psychologie* (Lucien Roure).

LA REVUE. 1 octobre 1907. — *La Tempête impérialiste en Allemagne* (E. Reybel) : nijverheids-onwenteling en protectionnisme. — *Madame Michelet* (E. Ledrain) : naar onuitgegeven brieven en stukken. — *La Gymnastique rationnelle* (E. Mayer) : hoofdzakelijk Zweedsche en Deensche. — *Le Khedive intime* (J. d'Ivray) : een dagblad-lokartikel. — *Yeldiz* (S. Bey) : 't paleis van den Turkschen Sultan. — *Balzac jurisconsulte* (E. Faguet). — *Un précurseur de Taine* (de Lacaze) : l'Abbé Dubos. — *Taine a propos de sa correspondance* (N. Ségur). — *La Fin d'un sage* (C. Hémon) : Sully-Prudhomme. — *Ma Nounou* (V. Figner). — *Le Mouvement littéraire en Allemagne* (Ed. de Morsier). — *Faits et Documents.* — *Analyse des Revues.*

— 15 octobre 1907. — *La Littérature de demain* (N. Ségers) : niet rooskleurig — *La Tempête impérialiste en Allemagne* (fin). — *La vérité sur l'Impressionisme* (P. Gsell) : Quid est veritas ? — *Grimur se meurt* (G. Pallson) : een Yslandsche novelle. — *Paul Verlaine* (G. Pellisier). — *Les Microbes invisibles* (R. Sazerac) — *Le Mouvement littéraire en Italie* (M. Muret) : erg dom. — *Le Mouvement dramatique* (X. Roux). — *Le Mouvement intellectuel en France.*

STIMMEN AUS MARIA-LAACH. 21 October 1907. — *Der Glaubensgehorsam* (Eine Erläuterung zu Satz 1-8 im neuen Syllabus) (J. Bessmer). — *Die Wertzuwachssteuer* (Fr. Rauterkus). — *Ein wertvoller Beitrag zur historischen Bevölkerungsstatistik* (H. A. Krose). — « *Gottesminne* » *und* « *Gral* ». Zwei Zeitschriften für schöne Literatur (A. Stockmann). — *Delhi* II (Schluss) (J. Dahlmann).

DAS LITERARISCHE ECHO. 1 Oktober 1907. — *Die Dichter und die Politik* (H. Spiero) : Veel groote dichters deden en doen ijverig mee aan politiek. — *Frank Wedekind* (K. Martens), over den ál te populairen tooneelschrijver met Zola'sche moraal. — *Lessing* (J. J. David) : een gedicht. — *Neue Novellenbücher* (K. Strobl). *Der Fall Hofmanswaldau* (J. Ettlinger) : over de mislukte proef om den 17de eeuwer Hofmanswaldau uit te vergetelheid te trekken. — *Becquers Legenden* (J. V. Widmann) : de boeiende vertellingen van den jong gestorven Spanjaard. — *Italien und wir* (H. Legband) : naar aanleiding van eenige nieuwe boeken over Italië. — *Echo der Zeitungen.* — *Echo der Zeitschriften.* — *Echo des Auslands.* — *Echo der Bühnen* en *Kurze Anzeigen* o. a. een nieuw boek *Dämmerseelen* van Arth. Schnitzler, en *Die Damekower* van Ottomar Enking.

— 15 Oktober 1907. — *Maupassant als Journalist* (Paul Mahn) : een echt dagbladschrijver, *aber ohne Phrasenschwall.* — *Poeten und Techniker* (E. Pernerstorfer) : twee ware dichters die grootmeesters der techniek zijn : Max Maria von Weber en Max Eyth. — *Tristan und Isolde* (H. von Gumppenberg) : naar aanleiding van W. Golther's boek : *Tristan und Isolde* in den *Dichtungen des Mittelalters und der neuen Zeit.* — *Jean Paul-Studien* (Lud Geiger, Ed. Berend). — *Moderne Schauspiele* (A. Müller-Guttenbrunn) : over 't werk van Schlaf, Kiesel, Lund, Mühsam en Iszerott. —

Das Lied der Menschheit (H. Hart): fragment uit het schoone heldendicht. — *Echo der Zeitungen* : o. a. de gebroeders Contessa. *Echo der Zeitschriften.* — *Echo des Auslands* : een Engelsche brief o. a. over L. Bingon, den nieuwen drama-dichter ; en een Amerikaansche. — *Echo der Bühnen.* — *Kurze Anzeigen* : o. a. over boeken van H. Kurz, en Saltens.

THE CONTEMPORARY REVIEW, Oct. 1907. — *The Case of the second Duma* (P. Milyonkov) : de regeering in Rusland is de groote wet-overtreedster, wijl ze aan de Duma de noodige vrijheid niet laat. — *Paulinism in the græco-roman world* (W. Ramsay) : Paulus zag hoe de Grieksche beschaving een groote wijsbegeerte en een stelsel van openbare opvoeding had ontwikkeld ; « he perceived in a flash of illumination that the universal Hellenism and the universalised Jewish right of inheritance to God's promise and grace, must be each the complement of the other. » Die ineensmelting wilde hij uitwerken op het Romeinsche keizerrijk. Een rationalistische theorie, duchtig bij het haar getrokken. — *The Faith of Iran* (E. M. Cesaresco) : uiteenketting van Zoroaster's leer. — *The Swiss Referendum as an instrument of Democracy* (J. A. Hobson) : 't Is vooral goed als een volksopleiding in zaken van 's lands bestuur. — *In the Strand* (Rustica), novelle. — *Demetricus Sturdza* (E. Sellers), de merkwaardige *premier* van Rumenië, een wonder van werkzaamheid. — *Ireland and the Transvaal* (W. O'Brieu) : Er zal verzoening komen tusschen Engeland en Ierland even goed als tusschen Engeland en Transvaal. — *The new Mariage Law* (J. de Montmorency). — *Foreign Affairs* (E. J. Dillon). — Voortaan geeft de *Contemporary* ook een *Literary Supplement*

CIVILTA CATTOLICA. 1 Giugno 1907. — *Studi positivi e storici nella teologia.* — *Il papa Liberio e le falsificazioni degli Ariani.* — *Il capilavori della scoltura nel secolo XIII.* — *Archeologia degli « Agnus Dei ».* — *Il duello secondo i principii, la dottrina, la legislazione.* — *L'uomo e l'infinito.* — *Al Diritto cattolico, di Modena.* — *Bibliografia.* — *Cose romane, italiane, straniere.*

— 15 Giugno 1907. — *Dogma e critica.* — *Le eresie e la legislazione de' primi imperatori cristiani.* — *Il Kant e la ragione autonoma.* — *Il papa Liberio e le falseficazioni degli Ariani.* — *La tempesta del lago* roman. — *Per la storia dell'arte* : *Opere scolastiche e di divulgazione.* — *Un nuovo trattato sul sacramento dell'estreme unzione* — *Bibliografia.* — *Documenti pontificii.* — *Cose romane, italiane, straniere.*

— 6 Luglio 1907. — *Il terzo centenario del cardinale Ces. Baronio* : den grooten leerling van St-Philippo Neri. — *L'ordinamento morale del Purgatorio dantesco.* — *La riforma degli studii nei seminarii.* — *Donna antica et donna nuova.* — *Scienza e critica.*

— 20 Luglio 1907. — *La Sardegna, a proposito degli ultimi provvedimenti* : hoe dat eiland uit zijn barbaarschheid te redden ? — *Il Darwin e la morale dell'evoluzione.* — *Il terzo centenario del cardinale Cesare Baronio.* — *La tempesta del lago.* — *Storia del Concilio Vaticano.* — *Un codice diplomatico agostiniano.* — *Per le povere monache d'Italia.* — *Bibliografia.* — *Scienze naturali.* — Cose romane, italiane, straniere.

— 3 Agosto — *Il recente decreto della S. Inquitizione contro i nuovi errori.* — *Una vittima del dispotismo bizantino.* Papa S. Martino I. — *Che cosa e il genio ? A proposito d'una nuova definizione.* — *Donna*

antica e donna nuova. — *La storia del antico Testamento del Pelt.* — *La virtù, la scienza e l'arte,* Conferenze de E. Janvier. — *Un nuovo trattato di teologia mistica :* « Des grâces d'Oraison » par Aug. Poulain S. J. — *Bibliografia.* — Cose romane italiane, straniere.

— 17 Agosto 1907. · *La Sardegna a proposito degli ultimi provvedimenti.* — *Il vecchio manicheismo e l'antica legge imperiale.* -- *L'Ordinamento morale del Purgatorio dantesco.* — *Le teste dell SS. Apostoli Pietro e Paulo.*— *Dal diavolo a Dio* : Het boek van den Franschen dichter-bekeerling Retté. -- *E gesuiti nelle colonie e nella federazione dell'America Settentrionale* : bespreking van 't Engelsch boek met dien titel. — *Bibliografia*, enz.

— 7 Sett. 1907. — *Gli scandali ultimi e i loro autori* : een antwoord op al wat de Italiaansche pers uit den laatsten tijd over priesters, paters en broeders heeft uitgebraakt. — *Lo Spencer e l'evoluzione nella morale.* — *Che cosa è il genio ?* — *Studi sul nuovo Testamento.* — *Bibliografia* etc.

◄◊► VARDEN, 1 Juli 1907. — *Missus Gabriel de coelis* (P. D. Steidl) : studie over een sequentie van Andreas Sunesön, voorkomende in sommige misboeken uit de middeleeuwen. — *En barndomserindring* (Jón Svensson) : kort verhaal uit 's schrijvers jeugd op IJsland — *Hovedöcus kloster* (Ivor Säter) : korte schets der geschiedenis van het oude Cistercienserklooster van Hovedö, gesticht in 1147 door Noorsche Bernardinermonniken van Engeland en vernield in 1532 door koning Frederik I. De vernieling van dit klooster was het begin van het einde der katholieke Kerk in Noorwegen. De overblijfselen van dit klooster staan nog recht bij Akershus. — *Litteratur* : Bespreking door R. Jahn Nielsen van werken van Alfred Ipsen, Niels Hofmeyer en Olaf Hansen — *Siden Sidst* (Fritz de Zeppelin) : Iets over het bezoek van het Deensche koningspaar in Frankrijk.

— 15 Juli 1908. — *Thomas More og hans Datter i Sorgens Dage* vervolg (Niels Hansen). — *Jägerhusch* (Kees Meekel), vertelling. — *Den indre Mission* (A. Heisdenburg) : eene studie over het missiewezen onder het volk in Denemarken, met hootddoel de bestrijding van het socialism, dat niet alleen als partij optreedt, maar ook als een godsdienst, daar het het leven hiernamaals ontkent. — *Siden Sidst* : een artikel van R. Jahn Nielsen over eene kiezing van Holbäk, en een van Fitz de Zeppelin over het seizoen te Parijs.

— 1 Augustus 1907. — *Arbeidersbeskyttelsen* (J. I. Kronström) : Nr I van eene studie over sociale toestanden en arbeidersbescherming. — *En gammel katholsk Landsleykirke* (N. O. Nielsen). — *Skovtur* (Vilh. Madsen), gedicht. — *Landbostyre i Amerika* (B. de Linde) : Elke staat in Amerika heeft zijn eigen stelsel van plaatselijke overheden, die arbeiden onder de eigen wetten van den Staat. — *Litteratur :* Jón Svenson bespreekt een boek van E. Böcher en N. A. Rasmussen : *Studenter paa Höstarbejde.* Rasmussen heeft het denkbeeld uitgevoerd de Kopenhaagsche studenten in de zomervacantie de straten der hoofdstad te doen verlaten, om ze buiten bij de boeren te doen gaan werken. De uitslag van de eerste poging is schitterend geweest. Als nieuwe menschen zijn de bleeke stadsbewoners teruggekeerd, door de zon gebrand, krachtig en gezond, begeesterd over de nieuwe manier van hunne vacantie door te brengen. In gezegd boek wordt

verteld hoe de studenten het hadden bij de boeren, vooral zijn belangwekkend de brieven van de boeren en van hunne geleerde gasten Op IJsland, zegt Svensson, bestaat dit gebruik sedert onheugelijke tijden; de leerlingen van Reykjavik's Latijnsche school gaan in de zomervacantie naar de boerenhoeven in de IJslandsche fjorden en oogsten daar bij den herfstarbeid kracht en gezondheid voor het volgend studiejaar. *Siden Sidst*: Een artikel van Maria Behrens over de belustheid van het Kopenhaagsche publiek op halsbrekende toeren bij openbare vermakelijkheden.

— 15 Augustus 1907. — *Adolphe Retté, en omvendels eshistorie* (Fritz de Zeppelin): een artikel over de bekeering van den talentvollen Franschen dichter Adolphe Retté en het boek dat hij hierover geschreven heeft. — *To Digte*: *Mismod, Ved Solhverv* (Maria Behrens). — *Naar blev Knud Konge skrinlagt?* (O.D.Steidl): eene studie over het juiste tijdperk waarin koning Knud's laatste overblijfselen in het schrijn werden gelegd. Hoogst waarschijnlijk gebeurde dit den 19ⁿ April 1100 en niet in 1101. — *Dagspressens Betytning og dens Ansvar* (A. Hindenburg): eene studie over de beteekenis en de verantwoordelijkheid der dagbladpers. — *Litteratur* door R. Jahn Nielsen.

THE NORTH AMERICAN REVIEW. 15 Juni 1907. — *A pioneer in spelling reform* (Mark Twain's autobiography XIX). — *International peace* (Card. Gibbons). — *A critical examination of Socialism* IV (W. Mallock). — *A Revivalist of six centuries ago* (G. Coulton). — *The intercontinental Railway* (J. R. Smith) — *G. B. Shaw* (A. Hendersan). — *English style* (Jos. Auerbach). — *The negro soldier in war and peace* (St. Bonsal). — *World-politics.*

29 June 1907. — *University athletics* (S. Newcomb). — *Philippine Independence.* — Why? (J. Blount). — *The fiction of Leonard Merrick* (W. Horvells): de gevierde romanschrijver. — *Personal Immortality in the lights of recent Science* (D. Mackay). — *The Naturalization of Japanese* (K. Kawakami). — *The esperanto-movement in Russia* (E. Dillon). — *The Science of Ticklishness* (L. Robinson). — *The danger of national Isolation* (L. Rowe). — *The Loot and the Ruin of the fur-seal Herd of Alaska* (H. Elliott). — *World-politics.*

— 15 Juli 1907. — *Notes on the innocents abroad* (M. Twain's autobiography. XX). — *The South and the Presidency* (a national Democrat): sedert 60 jaar hebben de zuidelijke Staten geen voorzitter. — *State valuation of railroads* (Ch. Hansel). — *The new Theology in England* (Ch. Johnsstow). *Ch. A. Dana,* de *editor* van *the Sun* (M. Hazeltine). — *The Problem of Child Idleness* (Th. Mosby). — *Epic of the West's Expansion* (Ch. Harwey). — *The new Citizenship Law* (G. Hunt). — *Mark Twain* (W. Phelps).— *World-politics.*

— 31 Juli 1907.— *The Wrong of the great surplus* (E. Roberts): staathuishoudkunde in de Vereenigde Staten. — *The new immigration Act* (R.Ward). — *The national Gallery of Art* (L. Mechlin).— *The Vagrant and the Railroad* (O. Lewis). — *The Drago-doctrine* (Cr. Kennedy): in zake staatschuld. — *Retrospects of the drama* (H. Beers). — *The post-roads power of Congress* (J. Lord). — *The West Indian aud American Negro* (W. Livingstone). — *Shifting the burden! Compensation for injuries* (A. Low).— *New book's reviewed.* — *World politics.*

— 31 August 1907. — *Poe, Cooper and the Hall of Fame* (E. C. Stedman). — *The Designer of the Constitution* (H. Taylor). — *Sinu Fein : Its Genesis and Purpose* (S. Macmanus) : de democratische partij in Ierland. — *The Japanese press* (A. Low). — *Judicial Nullification of Congressional Acts* (W. Trickett). — *The Jewish Home* (A. S. Isaacs). — *Design as applied to Cities* (S. Parsons, W. O'Donovan). — *World politics.*

— Sept. 1907. — *The great Minds of America*, I *Goldwin Smith* : de groote Amerikaansche geschiedschrijver. — *Chapters from my Autobiography*, XXII (Mark Twain). — *The Author and Signers of the Declaration of Independence* (W. Wilson). — *The Powers of the States of the Union and the necessity of Preserving and Exerting them* (J. Morgau). — *The Pessimist's Progress : J. K. Huysmans* (J. Huneker). — *Woman Suffrage throughout the World* (J. Harper). — *The great Obstacle to the Reunion of Christendom* (C. Briggs). — *Neutralization* (E. Winslow). — *The poetic Drama* (L. Willcox). — *Government by executive Rulings* (A. Currier). — *The Standard Oil fine* (F. Pavey). — *Position of the Securities Market* (A. Hoyt). — *The Game of the Future* (E. Lasker). — *World politics.*

OMROEPER

DEN 17^{en} OCTOBER werd de nieuwe Vlaamsche Opera-Schouwburg te Antwerpen plechtig geopend. Waarlijk, de Vlaamsche Kunst heeft nu een waardig paleis. Schepen Van Kuyck en de welsprekende dichter Pol de Mont waren de feestredenaars. En Benoit's geest wijdde den schouwburg in met zijn Hymne aan de schoonheid. 's Avonds was 't opvoering van *Herbergprinses*, onder leiding van Jan Blockx zelven.

TER GELEGENHEID van haar tienjarig bestaan hield de *Katholieke Vlaamsche Hoogeschool-uitbreiding* van Antwerpen den 2^{en} en 3^{en} November een Congres van belang. De HH. Hendrix, Lefèvre, Devos, Van de Perre, Prims, Frijters onderzochten de werkzaamheden van de bloeiende inrichting in hare vulgariseering van allerhande wetenschap en kunst.

Dr Fierens gaf een overzicht van wat er op dat gebied elders gebeurt : in Engeland, Duitschland, Frankrijk, Vereenigde Staten.

Dr Van Puyvelde's plan werd aangenomen : De stichting van een groote Katholieke Hoogeschool-uitbreiding over heel het Vlaamsche land, van een algemeenen Raad en van een afdeeling voor elke belangrijke stad.

DE EERSTE VERGADERING der *Hollandsch-Belgische Commissie* had plaats den 3^{e} November.

Al de vraagstukken zijn in handen gegeven van ernstige vakmannen. Bezuiden en benoorden den Moerdijk zullen de werkzaamheden van dit Congres met veel belangstelling worden gevolgd.

KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE. Lijst der uitgeschreven prijsvragen.

Voor 1908

1. TAALKUNDE. — *Een onderzoek naar de chronologie van de Ontwikkeling van middelnedl.* î *en* û *tot nieuwndl.* ij *en* ui. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
2. GEWESTTAAL. — *Eene verklarende studie over de tongvallen van Oost-Vlaanderen*, met kaarten (in den zin van Dr Jan te Winkel's werk : *de Noordnederlandsche Tongvallen. Atlas van Taalkaarten met tekst*). Prijs : 800 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

3. Gewesttaal. — *Gentsch Idioticon*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
4. Vak- en Kunstwoorden. – *Eene volledige Nederlandsche vakwoordenlijst van de* Zeevisscherij, met afbeelding van de vermelde voorwerpen en met opgave van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen. Prijs : 800 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
5. Vak- en Kunstwoorden. — *Eene volledige Nederlandsche vakwoordenlijst van het* Drukkersvak, zooveel mogelijk met opgave van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen en met afbeelding van de vermelde voorwerpen. Prijs : 700 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1907 ingezonden te worden.

Voor 1909

6. Middelnederlandsch. — *Klankleer van het Zeeuwsch dialect in de middeleeuwen*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
7. Geschiedenis. — *Geschiedenis van het huisgezin in Vlaamsch-België*. Hoofdzakelijk wordt verlangd : een levendig beeld van ons zedelijk leven in het verleden; de ontwikkeling van het huisgezin; zijne rol in de samenleving; zijn invloed op onze letterkunde; zijn strijd om het dagelijksch brood op economisch gebied; zijne rechten bepaald in « Costumen en keuren » ; de plaats en de invloed der vrouw; de opvoeding van het kind ; eigenaardige gebruiken en zeden, feesten. — (Zie o. a. : Fr. de Potter's proeve : *Huiselijk leven onzer voorvaderen ;* — Ribbe : *La Famille* ; — Letourneau : *Evolution de la Famille*.) Prijs : 750 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
8. Onderwijs. — *Verhandeling over de Kinderliteratuur ; hare geschiedenis* (breed geschetst) *in de meeste beschaafde landen; hare voornaamste voortbrengselen hier en elders, haar doel en hare vereischten ; middelen tot aanmoediging*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
9. Kunstgeschiedenis. — *Geschiedenis van de Vlaamsche Schilderkunst te Brugge*. Prijs : 750 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde. (Het met goud bekroond werk zal de Koninklijke Vlaamsche Academie laten illustreeren naar de aanwijzingen van den schrijver.)
10. Vak- en Kunstwoorden. -- *Eene volledige lijst van de Nederlandsche vakwoorden van de* Klompenmakerij (Kloefkapperij), met opgave van de gewestwoorden, en met vermelding, zooveel mogelijk, van de Fransche en Hoogduitsche benamingen. Tot opheldering wordt de afbeelding van het gereedschap en van de voorwerpen verlangd. (Voor gewestwoorden, plaats of streek aangeven). Prijs : 300 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.
11. Vak- en Kunstwoorden. — *Eene volledige Vak- en Kunstwoordenlijst over het* Landbouwbedrijf, *met inbegrip van* Veeteelt *en* Paardenfokkerij, zooveel mogelijk met bijvoeging van de afbeelding der opgegeven voorwerpen en van de Fransche benamingen. Prijs : 800 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1908 ingezonden te worden.

Voor 1910

12. MIDDELNEDERLANDSCH. — *Klankleer van het Hollandsch dialect in de middeleeuwen*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1909 ingezonden te worden.

13. GEWESTTAAL. — *Idioticon van het* ST.-TRUIDENSCH DIALECT. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1909 ingezonden te worden.

14. GESCHIEDENIS. — *Een volksboek over de geschiedenis der beschaving in Vlaamsch-België*. (De Schrijver zal de verdiensten onzer vaderen op het gebied der beschaving doen uitschijnen ; hun geestesleven : godsdienst, kunst, letteren ; hunnen strijd voor het stoffelijk bestaan in het licht stellen. — Het verlangde boek moet derwijze opgevat en bewerkt zijn, dat het een voortreffelijke leiddraad wezen kan voor de leeraars van het Middelbaar Onderwijs.) Prijs : 1000 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

15. ONDERWIJS. — *Geschiedenis* (van zuiver pædagogisch standpunt) *van het onderwijs in de drie graden, in België, tijdens de Fransche overheersching en onder de regeering van Willem I*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1909 ingezonden te worden.

16. VAK- EN KUNSTWOORDEN. — *Eene volledige lijst van de Nederlandsche vakwoorden van het* SPELDEN- OF KANTWERKEN, met opgave van de gewestelijke woorden en met vermelding, zooveel mogelijk, van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen. Tot opheldering worden de afbeelding van het gebruikt gereedschap en teekeningen van kantwerk verlangd. (Voor de gewestwoorden, plaats of streek aangeven.) Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Voor 1911.

17. MIDDELNEDERLANDSCH. — *Klankleer van het Overijselsch dialect in de middeleeuwen*. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1910 ingezonden te worden.

18. DIALECTSTUDIE. — *Topographische grens van het West- en Oostvlaamsche dialect*. Prijs : 400 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1910 ingezonden te worden.

N.-B. Deze vraag is de *eerste* van eene reeks die *alle* Nederlandsche dialecten zal omvatten. Bij gebleken belangstelling, is

het de bedoeling der Academie eerst de *hoofddialecten*, daarna de *onderdialecten* in kaart te brengen.

19. LETTERKUNDE. — *Repertorium der Verhandelingen en bijdragen betreffende de Nederlandsche Letterkunde in de 16de, 17de, 18de, 19de en begin 20e eeuw, hetzij afzonderlijk, hetzij in tijdschriften en mengelwerken tot op 1910 verschenen.* Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde. — Als model voor de stoffelijke uitvoering kan dienen : Louis D. Petit's *Repertorium der Verhandelingen en bijdragen van de geschiedenis des Vaderlands* (Leiden, Bril, 1905, vlgg.).

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1910 ingezonden te worden.

20. VAK- en KUNSTWOORDEN. — *Eene volledige lijst van de Nederlandsche vakwoorden van de* BROUWERIJ, met vermelding, zooveel mogelijk van de gewestwoorden en van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen. Tot opheldering wordt de afbeelding van de werktuigen verlangd. Voor de gewestwoorden, plaats of streek aangeven. Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Voor 1912

21. MIDDELNEDERLANDSCH. — *Geschiedenis van de spelling der lange klinkers in het Middelnederlandsch.* Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1911 ingezonden te worden.

22. FOLKLORE. — *Vlaamsche Volksspelen. — Eene zoo volledig mogelijke verzameling en nauwkeurige beschrijving van de oude en hedendaagsche « Volksspelen » in Vlaamsch-België, met de daarbij gezongen liederen* (woorden, en voor zoover mogelijk, de muziek). Prijs : 800 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

(Zie, als voorbeeld, het werk : *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland*, door A. de Cock en Is. Teirlinck.)

Tot leiddraad wordt navolgende, niet bindende, indeeling aanbevolen : I. LOOPSPELEN : eierenrapen, zeerloopen enz., enz., SPRINGSPELEN : hinkspelen enz. ; DANSSPELEN : volksdansen, dansliedjes enz. — II. WERKSPELEN : bolspelen, balspelen, paletspelen, kegelspelen enz.— III. GEZELSCHAPSSPELEN : ambachtspelen, raadspelen, kaartspelen ; domino-, bak-, schaakspel enz. — IV. SPELEN MET SPEELTUIGEN : wapens (boog, geweer enz.), slinger enz. — V. MENSCH EN NATUUR : Dier, (te paard rijden enz.) : jagen ; visschen ; winterspelen (schaatsen enz.). — VI. MENSCH en KALENDER : kermisspelen ; Driekoningen, Nieuwjaar enz., enz. — MENSCH en MUZIEK : blaasinstrumenten, snaartuigen enz. — VIII. TERGSPELEN enz., enz.

23. VAK- EN KUNSTWOORDEN. — *Eene volledige Nederlandsche vakwoordenlijst van de* BEELDENDE KUNSTEN, t. w. BOUW-, BEELDHOUW-, SCHILDER- (met inbegrip der GLASSCHILDERING), GRAVEER en TEEKENKUNST, met de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche benamingen, en afbeeldingen zoo talrijk mogelijk. (De *archeologische* termen worden *niet* verlangd.) — (Men zie b. v. Jules Adeline : *Lexique des termes d'art.*— Paris Quantin.) Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1911 ingezonden te worden.

Voor 1913

24. FOLKLORE. — *De folklore bij Vondel.* Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1912 ingezonden te worden.

25. LETTERKUNDE. — *De geschiedenis van den invloed der Fransche pleiade op de Nederlandsche letterkunde.* Prijs : 600 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1912 ingezonden te worden.

Voor 1914

26. GESCHIEDENIS. — *Repertorium der werken, verhandelingen en bijdragen betreffende de Geschiedenis des Vaderlands, hetzij afzonderlijk, hetzij in tijdschriften, mengelwerken en uitgaven van geleerde genootschappen verschenen tot en met 1912.* Prijs : 1000 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Antwoorden op deze prijsvraag behooren uiterlijk op 31 December 1913 ingezonden te worden.

VOORWAARDEN.

Voor de wedstrijden worden enkel handschriften en nog niet uitgegeven stukken aanvaard. De werken dienen *leesbaar* geschreven en in het Nederlandsch gesteld te zijn.

De schrijver zet zijnen naam op zijn werk niet; hij voorziet dit slechts van eene kenspreuk, welke hij, met opgave van naam en woonplaats, op een briefje onder een gesloten omslag, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft, herhaalt. Voldoet hij aan de laatste bepaling niet, dan kan de prijs hem geweigerd worden

De mededingende handschriften dienen *vrachtvrij* ten lokale der Academie, Koningstraat, 18, Gent, ingezonden te worden vóór den 1 Februari van het jaar van den wedstrijd.

Voor de volgende Prijsvragen echter dienen de antwoorden ingezonden te worden *uiterlijk* :

Nr 4, 31 December 1907 ; nr 11, 31 December 1908 ; nrs 12, 13 en 15, 31 December 1909 ; nrs 17, 18 en 19, 31 December 1910 ; nrs 21 en 23, 31 December 1911 ; nrs 24 en 25 December 1912 ; nr 26, 31 December 1913.

Stukken, ná den bepaalden dag ontvangen, of dezulke, waarvan de schrijver zich op eenigerlei wijze bekend maakt, worden uit den wedstrijd gesloten.

Alle ingezonden werken behooren van de noodige inhoudstafels voorzien te zijn.

Den mededingers wordt aanbevolen een volledig afschrift van hun werk te bewaren, om dit te kunnen benuttigen ingeval de keurraad het bekronenswaardig zou achten, maar wijzigingen of bijvoegingen zou bedingen voor tot drukken kan overgegaan worden. In geen geval wordt het bekroonde handschrift den inzender teruggegeven.

Zijn er aan eenig werk,dat bekronenswaardig gekeurd wordt, wijzingen toe te brengen, dan zal het bedrag van den prijs niet eerder uitgekeerd worden dan nadat de keurraad het handschrift drukvaardig zal verklaard hebben.

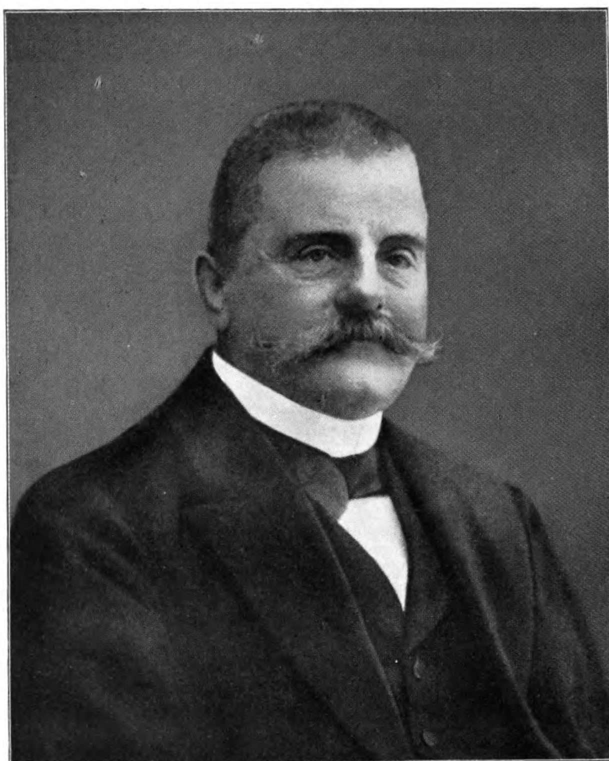
De Academie eischt de grootste nauwkeurigheid in aanhalingen en verwijzingen; niet alleen deel en bladzijde, ook de uitgave der aangehaalde boeken, dient te worden opgegeven.

De K. Vl. Acad. vestigt er de aandacht op, dat, ingevolge art. 44 van hare wet, alle op prijsvragen ingezonden antwoorden haar eigendom en diensvolgens in haar archief bewaard blijven.

Van de niet ter uitgave bestemde stukken, al of niet bekroond, kunnen de schrijvers, op hunne kosten, een afschrift bekomen. Desvoorkomend wende men zich tot den Bestendigen Secretaris.

Ingezonden antwoorden, die in het opzicht van taal, stijl en spelling mochten te wenschen overlaten, zullen, ingevolge bijzondere beslissing der Academie, niet meer in aanmerking komen (*Verslagen en Mededeelingen*, Jaargang, 1907, blz. 155).

De Onderbestuurder, Des. Claes. *De Bestendige Secretaris*, Edw. Gailliard. *De Bestuurder*, K. Deflou.

Detlev von Liliencron

DETLEV VON LILIENCRON

(Slot)

Niet in elken versregel van Liliencron klettert de sabel, schettert de trompet. Ik kan er bij zeggen : niet in de beste.

Ook niet de ballade is zijn puurste goud.

Eindelijk de korte schetsjes, de momentbeelden, zijn niet z'n hoogste kracht.

O, ik houd óok van *Die Musik kommt* of *Wer weiss wo!* of de *Kleine Ballade*, en nooit zal ik dat diep tragische *Tod in Aehren* vergeten.

O, die kracht van *Cincinnatus* vind ik reusachtig, en *Min Lev* aangrijpend, en *Der Heidebrand* een der beste prachtstukken der Duitsche balladenliteratuur...

Ja, ze zijn beeldig, die teekeningen *Vorfrühling am Waldesrand*, *Der Turmbläser, Der Blitzzug...*

Maar de echte Liliencron, de Liliencron-op-zijn-best is de dichter van het hart. Niet het soldateske, niet het « schneidige », niet het snoevende en snorkende doet het op den duur, maar het algemeen-menschelijke, het diep-gevoelde. Die stukken zijn ons van Liliencron, zooals van alle dichters, het liefst, waardoor de groote menschelijke ontroerenis gaat.

Zoo die herinnering aan de begrafenis van den eersten keizer : Viel Tausende haben sich aufgemacht... (*In einer Winternacht*); die teeder-innige laatste groet aan z'n overleden vrouw : Ach, dass du lebtest (*Einer Toten*); de zielschokkende, mergdoorbevende tragiek van *Ein Geheimnis*. Vooral in dat « Geheimnis » is een jammer, dien je voelt stikken in de keel.

Als ik dat alles mooi vind, behoef ik nog geen « blind bewonderaar » te zijn. Ook ik zou wel wenschen, dat het beste uit de veertien bundels tot twee of drie werd teruggebracht. « Die Nachwelt », zegt Eduard Engel, « wird die vier Bände seiner Gedichte in einen einzigen zusammen ziehen.»

Wie in de vier deelen thuis is, heeft in z'n hoofd die keurlezing al klaar.

Bij de schifting door den tijd zal veel verdwijnen, wat nu nog belangwekkend mag heeten ter kenschetsing der persoonlijkheid.

Verdwijnen zullen die eindelooze klachten over het Duitsche dichterlot. Veel oorspronkelijks is daar niet in, en ze zijn tamelijk vervelend. En tam, en mat.

De tijd zal rechten over de vele slappe, lamme verzen, die deze kunstkrachtige man niet beneden zich heeft geacht.

Geen genade zal er zijn voor dien onechten bluf, als hij zich voor een Bruder Liederlich uitgeeft. Bijna op elke bladzijde een ander meisje, — terwijl menschen, die hem kennen, beweren dat Liliencron een zeer degelijk en eerzaam huisvader is!

't Moge dus niet in ernst zijn op te nemen, als hij, op jaren komend, klaagt :

Wohin die Zeiten, wo sind sie geblieben,
Dass ich zugleich zwanzig Mädels konnte lieben;

en waarschijnlijk bedoelt hij zichzelf niet, als hij zijn Bruder Liederlich den pochhans laat uithangen :

Die Feder am Sturmhut in Spiel und Gefahren,
Halli,
Nie lernt' ich im Leben zu fasten und sparen,
Hallo!
Der Dirne lass ich die Wege nicht frei;
Wo Männer sich raufen, da bin ich dabei,
Und wo sie saufen, da sauf ich für drei.
Halli und Hallo!

Maar dan is 't immers pose, en pose is onecht. Een bedenkelijke moraal daarenboven. En die moraal wordt bedenkelijker met de jaren. Het « kunterbunte Epos » *Poggfred* (1), — dat van een epos niets anders heeft dan den naam, en het best kan worden gekarakteriseerd als dichterlijk dagboek, — Poggfred, waarin de stralende verskunst van den dichter haar middagpunt heeft bereikt, is voor een groot gedeelte

(1) Poggfred = kikvorschenvrede; zoo noemt L. zijn afgelegen landgoed.

een verzameling van liefdesavonturen, zooals Bierbaum of Wolzogen, een enkele maal zelfs zooals een Tovote ze ook had kunnen verzinnen. Grofheden, zinnelijkheden, smakeloosheden, waaraan de begenadigde dichter zijn groot, geniaal talent heeft doen versparkelen. Over Poggfred oordeelt Karl Busse : « Die Freiheit ward zur Willkür, die Phantasie zur Phantastik, die frische Natürlichkeit zur verstimmenden Absicht, zum leisen Protzen mit Derbheit. » Dat is waar en dat is jammer.

Wij behoeven intusschen niet fel te toornen tegen het onechte in Liliencron, wijl de bedoelde schifting toch komen zál. Eerst na langen tijd misschien,— immers hoeveel onechts wordt er van Heine nog altijd gedrukt! — maar kómen eenmaal zeker. Als men wil zien, wat vooruitgang het driekwart eeuw tusschen Heine en Liliencron gebracht heeft, legge men b.v. naast elkaar beider « ijverzucht », Heine, *Lyrisches Intermezzo*, n[r] 17 (« Wie die Wellenschaumgeborene ») en Liliencron, *Die gelbe Blume Eifersucht* (« Was war das? drückt' *er ihr* leise die Hand, Als gestern abend er neben ihr stand? Der Hund, der Hund ! »). Bij Heine alles onnatuurlijk, alles onwaar; bij Liliencron tenminste natuurlijkheid, ten minste begrijpelijke verontwaardiging, maar we worden sceptisch bij dien *Säulengang* en ... we beginnen te lachen, als hij z'n dolk uit de plooien haalt. Neen, hij is er wat vlug bij met den dolk ... in z'n verzen!

Natuurlijkheid is anders Liliencron's beste aanbevelingsbrief. Frischheid heeft hem 't grootste deel van zijn roem bezorgd.

Maar ook hebt ge wel in 't voorgaande al gelegenheid gehad, de gelukkige keuze van het juiste woord te bewonderen. Hoe weet hij een woord op verrassend nieuwe wijze te gebruiken en daardoor een nieuw effekt teweeg te brengen. Reeds zagen wij :

Ein Wasser *schwatzt sich* selig durchs Gelände.

Hoe kunt gij dit invoelen : — Op 't kerkhof —

Auf allen Gräbern *fror* das Wort : Gewesen.
Wie *sturmestot* die Särge schlummerten,
Auf allen Gräbern *taute* still : Genesen.

Of dat andere :

Langsam auf Brachfeld und Moor *welkt* der Tag.

Of, als de taal geen veel zeggende en nog meer vermoedenlatende uitdrukking voor zijn idee bezit, dan maakt hij er een en is dan vaak bizonder gelukkig; een bronbeek in de wei :

Ich bin im Wald an meiner Lieblingsstelle :
Durch eine Wiese, die von jungen Eichen
Umstanden ist, *klingklungklangt* eine Quelle.

Of, treffender nog, van substantieven vormt hij werkwoorden :

Tigert er auf dich hinaus,
Tatz' ihn, wie die Katz, die Maus!

Wat een wereld van associatie-voorstellingen, zegt Oppenheimer, wekt dat *tigern*! Het arglistige loeren, de onverhoeds gedane en geweldige sprong op de prooi, de snelheid van den aanval, het doodsgevaar. — En hoe wonderbaar staat tegen dat tweelettergrepige « tigert » met z'n wippend ritme, z'n uitdrukking van valschheid — van d'anderen kant de machtige, gedempte, éene lettergreep : « tatz! » Een beeld van 'n waakzaam opgeheven *Tatze*, 'n klauw, die als een hamer neervalt. Op het Nederlandsche « klauw » heeft *tatz* nog den klank voor; er ligt iets in als in ons *pats*!

Nog meer. Doordat die twee nieuwe woorden in 't begin van twee op elkaar volgende regels staan, krijgt de lezer ongedwongen den indruk van plotselingen omkeer in de stemming. Ook in de stemming komt inéens de terugslag : valschheid — verdiend loon. En de *Katz'* komt nog den indruk van *tatz'* versterken :

Tigert er auf dich hinaus,
Tatz' ihn, wie die Katz' die Maus.

Het praegnante der uitdrukkingen brengt ons tot het praegnante der gedichten.

Er is een heel verhaal noodig om te zeggen, wat er voorafgaat aan de eerste woorden van de

Bitte an den Schlaf nach schwersten Stunden,

waarin de lijder in 'n zwaren nacht den Slaap, dien ouden

man, toespreekt, en nog 't liefst had, dat deze door z'n broeder, den Dood, werd afgelost, eer het weer dag wordt :

. . . .
« Doch eh' der Peitschenknall des neuen Tags
Mich morgen wieder in die Wüste ruft,
Bestelle deinen Bruder an mein Bett. »
— Gutmütig legt der alte Herr die Hand
Auf meine Augen, die sich öffnen wollen,
Und sagt ein Wiegenlied, die Worte langsam,
Sehr langsam sprechend :
So, so, so...
Nicht bange sein...
So, so ... so...

Wat is er te lezen tusschen de zes regels van :

Mühle in der Ferne.

Steht eine Mühle am Himmelsrand,
Scharfgezeichnet gegen mäusegraue Wetterwand,
Und mahlt immerzu, immerzu.

Hinter der Mühle am Himmelsrand,
Ohne Himmelsrand, mahlt eine Mühle, allbekannt,
Und mahlt immerzu, immerzu.

Zoo laat Liliencron gaarne een schemer van het Eeuwige over zijn aardsche tafereelen lichten. Zoo eindigt het op blz. 390 gedeeltelijk aangehaalde *Zwei Meilen Trab* met deze strofe :

Und immer fort, der Fackel zu,
Dem Torfahrtlicht der ew'gen Ruh',
Im Trabe, Trabe, Trabe....

Het geheele leven van den mensch, na de geboorte, bij 25, bij 50 en bij 75 jaar, en daar tegenover als kontrast de steeds gelijkblijvende, wreed eentonige natuur, staat in acht regels :

Schwalbensiziliane (1)

Zwei Mutterarme, die das Kindchen wiegen,
Es jagt die Schwalbe weglang auf und nieder.

(1) Siciliane is de naam eener uit Sicilië afkomstige, achtregelige strofensoort met rijmschema : abababab.

Maitage, trautes Aneinanderschmiegen,
Es jagt die Schwalbe weglang auf und nieder.
Des Mannes Kampf : Sieg oder Unterliegen,
Es jagt die Schwalbe weglang auf und nieder,
Ein Sarg, auf den drei Handvoll Erde fliegen,
Es jagt die Schwalbe weglang auf und nieder.

Wat deze dichter kan maken met weinig woorden, daarvoor is een klassiek voorbeeld : *Mit Trommeln und Pfeifen*. In zestien korte regels komt twaalf keer « Trommeln und Pfeifen » voor.

Wat muziek in den vierden regel van *Tod in Aehren :*

Im Weizenfeld, in Korn und Mohn
Liegt ein Soldat unaufgefunden,
Zwei Tage schon, zwei Nächte schon,
Mit schweren Wunden unverbunden.

Of in dezen regel van *Trutz, blanke Hans :*

Liegen die friesischen Inseln im Frieden.

Maar 't is ondoenlijk, op alle schoonheden te wijzen. Hölzke heeft wel gelijk : « er is een onuitputtelijke rijkdom in deze poëzie, en 't is onmogelijk, al het goede te noemen, dat in deze gedichten zit, van de struische ballade tot het kleine naturalistische stemmingsbeeld. »

En toch is Liliencrons vermogen een beperkt vermogen.

Natuur en leven heeft de scherpe waarnemer gadegeslagen en bewonderenswaardig raak uitgebeeld — de wereld heeft hij niet gezien.

In het lyrische stemmingsbeeld, in de ballade, in het korte dramatische tooneel geeft hij natuur en leven. Hij kan niet geven een roman, een epos, een drama, die in hun heelen bouw en samenhang moeten zijn door*dacht*. Ja, hij heeft ook een roman geschreven, twee drama's, een « epos ». *Als* roman, drama, epos zijn ze mislukt. Z'n inspiratie duurt niet zoo lang. Daarom vindt men in die werken van langeren adem zeer mooie details, geen schoone eenheid. Al te vaak wordt het romantische landschap afgewisseld door een steppe. Aan dat gevaar zijn zelfs sommige *novellen* niet ontsnapt. De beste zijn steeds de kortste.

Wanneer wij door de schets van het landschap in de vereischte stemming zijn gebracht, dan pas komen de menschen. Dan is het dramatische soms verbazend kort.

« Mit einem dumpfen, tierischen Schrei stürzte er auf sie zu, riss sie zu Boden und erwürgte sie. »

Afgeloopen ! — Een ruitergevecht :

« Bald aber verhüllte der Staub alles...
He ... he ... ja, was denn ... was ist das... Mein Gott, ja ... Ein einzelner feindlicher Kürassier rast auf uns ein. Sein Geschrei ist Gebrüll... Es ist der Antichrist ... fünfzig, dreissig, zehn Schritte ... bei uns ... Kein Gewehr gegen ihn von uns hebt sich (1). Wir sind im Bann... Jetzt ... jetzt... Die Nüstern seines Rappen sprühen Feuer... Jetzt ... und er haut mit einem Hieb, als holt' er aus den Sternen aus zur Erde... Er hat einen Füsilier in der Mitte des ersten Gliedes getroffen ; er hat ihm den Helm, den Kopf, den Hals bis auf den Wirbel gespalten... Nun erst erwachen wir... Cziczan ist der erste... Zwanzig, dreissig Läufe heben sich, und Ross und Reiter stürzen wie ein slecht geratener Pudding in sich zusammen... »

Klaar !

Zoo staat dan Liliencron vóor ons als een geheel man, maar slechts beheerschend een onderdeel der literaire kunst. Zijn domein is de buitenwereld, maar die alleen. Nooit blijkt z'n geest zich te hebben verdiept in de raadselen der zielkunde ; nergens 'n poging om z'n eigen hart, of dat van 'n ander te doorgronden. Geen wijsgeer, geen psycholoog. Wijl — om nog eens de momentcamera ter hand te nemen — alles op de gevoelige plaat komt, is de opname dikwijls niet sober genoeg. « Kakelbont » noemt hij zijn Poggfred ; hij had méer zoo kunnen noemen. Hij mist het concentratievermogen. Hij mist dikwijls den goeden takt, en de losheid ontaardt in losbandigheid. Weerom : en in de stof en in den stijl. Ook heeft hij niet de groote kunst, die streeft naar een nieuw groot werelddoel. Naast Dante, Michel Angelo, Vondel, Gœthe, Beethoven kan hij niet staan.

(1) Let op die onbeholpen woordschikking. Zoo spreekt iemand, die van schrik is verbouwereerd.

Maar de schoone gaven, die hij wél bezit, die willen wij saamvoegen tot een beeld,

een dichterbeeld,

dat misschien de een of ander mijner lezers zal willen opnemen in de heroënzaal van z'n ziel.

Dat dit het beeld is van een ***karakter***, moge nog blijken uit dit fragment uit *Notturno* :

Auf meiner Schlachtfahne
Soll in leuchtender Schrift
Das edelste Wort glänzen :
Selbstzucht.
. . . .
Und um das gewaltige Wort
Stick' ich den Stachelkranz :
Tod aller Weichlichkeit.
Über mich aber komme die Kraft
Gottes,
Den ich suche,
Seit ich denken kann.

Gustav Kühl verdeelt zijn boekje over Liliencron in drie hoofdstukken : de naturalist, de romanticus, de symbolist.

Ik heb van dat alles gezwegen : ik heb geen -isten willen toonen, maar Detlev von Liliencron.

Omdat het mijn overtuiging is, dat het daarom is te doen.

Omdat ik meen, dat de letterkundige kritiek, wil zij vruchtbaar zijn voor het volk, weer meer dezen weg op moet : niet voor elken dichter een bepaald blad van het herbarium aanwijzen en klaar maken; niet classificeeren en catalogiseeren; niet schermen met machtwoorden, formuleeren van kunstprinciepen; maar de schoonheid, DE SCHOONHEID, die bij den kunstenaar te vinden is, te doen zien aan breedere scharen van menschen. Belangstelling te wekken voor den dichter, ook bij niet-literatoren.

G. VAN POPPEL.

VREDE

I

De donzen lenteweelde hangt in 't woud,
waar, onder donkergroen gewelf, de boomen
de witbebloemde weidepracht bedroomen
waarop de zon haar sluiers rood ontvouwt.

Wijl vrede-aromen, vlottend op 't gestreel
van blaer-muziek in sluimerruimte hangen,
ziet stil de vijver op vol klaar verlangen
naar 't overdonsend bloesemblank struweel.

En feestlijk schoon staan elker beukenrij
de breedgehelmde wachters naast de banen,
waar wandelt onder wapprend groene vanen
in vredig sleepgewaad de lichte Mei.

En langs de groene deining steken uit
alom kastanjeboomen en seringen
in roode harmonie, of tuilen hingen
om 't rustbed van de lieve Lentebruid.

Door de onontwijde wereldstilte schalt
het lief gefluit der nachtegaal beneden
de struiken, tot weer effen kalme vrede
'lijk over nauwgeroerde meren valt;

of in 't serene van den laten dag
nu alles, met uitdunnend waas bevlogen
van wierookwitten damp, nog ingetogen
in wijdsche zonnebenedictie lag.

II

EE. ZZ. Vincentianessen

Lijk blanke duiven in den zonneglans
nu zitten de engelvrome kloosterlingen
te prevelbidden in de lichte kringen
die bloesmen uit de gulden remonstrans.

Zij kennen van der wereld passie niet
dan 't ver gerucht en diepgedragen wonden
die zij met zuster-teere hand verbonden,
en 't dankend hart dat nog hun troost geniet.

Als maanbestraalde vijver nog zoo schoon
lacht hun verliefd gelaat den Bruigom tegen
dien zij wel weten teeder toegenegen,
en in bewaasden luister zien ten troon.

Een hoogtijfeest is de avondeenzaamheid
voor hun rustgerend hart, dat vrededronken
nu opengaande in klare liefdelonken,
zijn nenufarenschoonheid stil verspreidt.

Want héél hun ziel is één wit liefdedicht
dat zij vertrouwelijk den Lieve fluisteren;
de strenge heilgen in hun nis beluisteren
het blanke lied dat uit hun wezen licht.

Reine englen in mystieke stilte zie 'k
hun hoofd met bloemen maagdenblank bekronen,
en uit de zachtbewogen wieken vallen tonen
van een godzalig stemmend vreêmuziek.

III

Een woud met rosig spel van avondstralen
op ieder blad, en weide- en bloemaroom
door 't sluimrend lied dat op de takken talen
de late vogels in hun luiden droom ;

in 't dal waarover diep de sterrengaarde
helglorend neerhangt, geene menschenklacht
meer, maar àl vroom gezang,— zoo droom ik de aarde,
die biddend-stil den vrede tegenlacht.

O vrede, die rond ons met de avondprachten
lijk witte manebloemen nederviel,
en ongewoon muziek vol vreêgedachten
zacht fluistert tot ons weggedroomde ziel;

hoe mocht uw bijzijn, weer zoo ras verzwonden,
ons weenen doen van zalige innigheid,
was niet in ons diep menschenhart gevonden
't betrachten uwer al-volkomenheid?

En 't hoog verlangen vult mijn zielereven,
en 'k voel me, staag deze ijdele aarde ontvoerd,
opdrijven door de wijde manedreven
zoo rustig stil, en lelieblank bevloerd.

Hoog boven ons, in rein doorzonde landen,
waarvan het meetloos breede voorhof zijn
de vreêbehangen blauwe luchtwaranden
vol lieven lach van klaren sterrenschijn;

daar wandlen ze onder wuivend-groene palmen
die 'k liefheb, zingend 't eenig eeuwig lied
op zachten rythme, reine liefdepsalmen,
wier weerklank weenend-blij mijn ziel geniet.

Vol onvoldaan verlangen laat beneden
wat goed en schoon is, en vol weemoed, tot
ik 't overzijdsche Land zal binnentreden,
héél vredig zijnde in 't vrede-Wezen, God!

JOZ. DE VOGHT.

VAN DE HAVEN

(*Vervolg*)

Ze babbelden nog een pooze; doch langzaam stierf het gesprek, en sjouwden ze voort, ieder te veel hebbende aan zichzelven om nog met anderen bezig te zijn. Er zwoelde eene drukkende warmte onder het afdak, waarvan het zinken bedeksel fel verhit was door het vinnig stralen der volle zon, die het sinds den morgen blakerde. Bij ieder bewegen voelden zij het zweet kriewelend ribbelen, en de kleeren kleefden klam aan hun lichaam. Loom deden ze hunne taak, en droogden herhaaldelijk met rooden zakdoek het bepereld gelaat. Scherper welde de muffe geur van het zerpe zout en de benauwde walm der huiden, wier gladde binnenzijde plakkig blonk van vieselijke vettigheid. Over heel de haven hong een persende lucht, die het koortsige leven van den morgen in slaperige sufheid soesde; de menschen die nog bezig waren bewogen traag en lusteloos, en op de beurtschuiten lagen bruine schippers onder schaduwende tent lui gestrekt in volle lengte. Alleen op het graanschip daverde ongebroken het geschok van het stoomtuig, dat de ophaalbakken voortdreef.

Het was Roos of de dag nooit zou eindigen,zoo tartend loom kropen de naalden van het stadsuurwerk langs de witte plaat. Werktuigelijk deed ze voort, bezemde de vellen schoon, keerde ze dan met Fanie, kuischte ze nogeens, en vouwde ze dan tot vierkant hoopje, dat de knapen proestend van inspanning op het hoofd zwierden, en dan fluitend wegdroegen. Soms kloeg ze aan Fanie over thuis, over Fientje en Fons en Wieske, en zuchtte dat ze weer zoo moeilijk de week zou doorkrijgen met heur schraal inkomen. Maar 't meisje was gewoon geraakt aan dat jammeren, en antwoordde kort en verstrooid, beklemd door de drukkende warmte. En er groeide een groote bitterheid in Roos, nu ze bepeinsde dat er niemand gaf om haar tobben. Allen vonden het dan natuurlijk dat ze dagelijks het brutte werk hernam,

ver van heur gezin dat langzaam meer verwilderde, en dat zij, fatsoenlijke vrouw, hier leefde bij die ruwe kerels. Als ze er nog maar een einde aan zag. Maar het morgen was haar neveliger nog van grauwe bekommernissen. De onrust om de kinderen trok heur hart naar huis, en tóch voelde ze een warse afkeer om weer te keeren in die kamer, waar ze alles verward en vervuild zou vinden, waar zij de verwaarloosde kleinen zag die hulpeloos aantobden tijdens heure afwezigheid. Ze voelde hoe zij langzaam vervreemde van het midden dat altijd haar trots en geluk was geweest; en een sombere neerslachtigheid perste zwaar op heuren ontmoedigden wil.

— « Ziet eens ginder, moeder, Mieke van Lot is er ook. »

En Fanie wees naar het uiterste der plaats, waar jongens en meisjes de vellen bijsleurden voor de andere ploeg.

— « Wie? » vroeg Roos, verdwaald in heure droeve gedachten. « Wie, zegt ge? »

« Mieke van Lot. Daar, zie, bij dien jongen met zijn blauw kieltje... Nu gaan ze naar den hoop. »

Fanie wees en volgde met den vinger het kleine meisje dat verloren liep tusschen de menigte. Sjovel ging het daar in het armelijk jakje en korten, verkleurden rok, kleffend op lage blokjes. Over heur zoet gezichtje lag nog eene vage bevreemding om al dat luide, grove doen, en ze werd rood en boog bedeesd het blonde hoofdje als de sloeber, met wien ze werkte, heur brutaal toesnauwde om heur onbedreven handelen. Moeilijk trok ze mee aan het kleverig vel, en zag schuw naar de kerels die vloekend tierden of platte scherts riepen tot de vrouwen.

— « De klein van uwe Trees is ook al hier, » zei Roos, naar de oude keerdster wendend die achter haar bezig was.

't Moederke hief langzaam het gebukte hoofd, en onderbrak een pooze heur traag-regelmatig vagen. De jaren van sukkelen en ellende hadden haren rug gewelfd, en van onder de gepijpte, ouderwetsch-witte muts slierden de grauw-grijze haren om heur geel, dor-rimpelig gelaat. Droef zagen heur waterige oogen op naar Roos.

— « Wat wilt ge, mensch. Heur vent heeft in drie weken geen slag meer gedaan. De smeders staken overal. »

— « Ik wist niet dat Jan ook bij die mannen was. Altijd zoo voor 't werk en voor zijn huishouden. »

— « Ja, hij móést, kind. Ze zouden hem van de stelling gegooid hebben. Ze stonden wel met duizend voor de droge dok... Trees is naar de koffieboonen. Maar wat doet ge daar mee als ge er zeven de kost moet geven. Ze moest wel van den nood een deugd maken, al zond ze tegen goesting Mieke naar hier. »

— « Arm schaap, » zei Roos, en zag medelijdend naar 't kind, dat juist haastig wijken moest voor den loggen sponwagen, die bolderend onder het afdak voortschokte.

't Was Fik, die met zijn koppel vossen het afgekeerde zout kwam wegvoeren. Fluitend maakte hij de zware paarden los en spande ze in den wagen, die reeds op voorhand geladen was. Hunne glad-geschoren lijven welfden welig-vol, en bij iederen plompen stap kwabberden de vette vleeschlagen der struische billen. Fier kromden hunne machtige nekken, langs welke de licht-bruine manen zijig krinkelden, en voldaan, als bewust van hunne stoere kracht, wuifden hunne ros-blonde staarten streelend weg en weer.

— « Komaan, mannekens, » sprak de voerman vertrouwelijk, en wreef nog eens vleiend over hun gevlekten snuit, « laat eens zien wat ge kunt. »

Hij greep de leikoord, en schuifelde scherp en kort. De statige beesten staken lichtjes de ooren op, trappelden een stonde over en weer om een goede plaats te tasten, en zetten zich dan schrap. Krom waren de dikgepeesde voorpooten in den grond geklauwd, de achterste schuin geschoord als machtige hefboomen, en over het fluweelig bedonsde onderlijf en de welvende heupen kwamen de gespannen spieren als koorden uitgezwollen. Diep bukten hunne koppen van 't danig geweld op de breede, sterke borst, en kleverig schuim vlokte uit den half-open muil van het handpeerd, dat Fik als weerhield met strakgetrokken zeel. Een oogenblik scheen het of de logge vracht te zwaar was voor hunne krachten. Maar dan kriepten pijnlijk de assen, de wielen wentelden traag, een stap, nóg een, en de opgetaste wagen rolde kreunend over de bonkige kasseien.

— « 't Zijn kleppers, Fik! »

— « Dat er maar eens ander tegen uitkomen! » bofte de

voerman trotsch. Vlug wipte hij op het haantje, en, geschoord op ver uit elkander geplante beenen,daverde gansch zijn lichaam met het schokken van 't gerij. Klakkend zwierde hij de lange zweep boven de breede ruggen der snuivende rossen, die statig, met bedaarden tred, als zonder inspanning naast elkander voortstapten.

— « Wat zou ginder te doen zijn, Lies? » vroeg Neel in 't voorbijgaan.

Hij rekte den hals en, ongeduldig in zijne nieuwsgierigheid, sprong hij op een stapel katoenbalen.

— « Och, 't zijn de stakers. »

Klaroengeklank schetterde uit de verte, en allen wendden naar den kant van het Loodshuis.

Daar kwamen ze aangedromd in wemelenden stoet, altijd meer, onafgebroken, en trokken voorbij de afdaken, waar de arbeid voor een pooze vergeten werd. Voorop woei de roode vlag, en daar achter gingen, bewust van hunne waarde, de leden van het grievencomiteit. Dan volgden in onregelmatige rijen de stakers, ordeloos dooreen stappend. Velen, die van buiten de stad kwamen, hadden drinkebus en schoofzak wiegelend hangen op den rug, en hunne plompe, benagelde werkschoenen knarsten grielig op de kasseien. Loom gingen ze daar, met zwaren, moeden tred, ondanks de trippelmarsch die opdeunde uit het midden der schare.

— « 't Is het muziek van den *Werker*! » riep Neel van uit de hoogte.

Vóor de spelers werd, aan twee lange stokken, een golvend doek gedragen, waarop met groote, zwarte letters: « Weg met de uitbuiters! Leve de acht-uren arbeid! Volgt de socialisten! » voorkwam en wegdook naar de ongestadige rimpeling van den standaard. En de mannen die nu volgden hadden roode lintjes in het bovenste knopsgat hunner frakken, waarheen ze soms sluiks blikten in eenvoudige kinderfierheid.

Gedurig kwamen er anderen; velen liepen als werktuigelijk, de eeltige handen slungelig zwierend nevens het geschofte lijf, op het bruingebrande wezen een glimp van onnoozele verwondering om hun aanwezig-zijn in dien optocht, waarvan zij het nut niet begrepen. De anderen waren

gegaan en zij volgden. Hunne oogen ontweken verlegen de nieuwsgierige blikken der velen, die uit de zijstraten kwamen toegeloopen, en onrustig kauwden ze op de tabakspruim en wentelden ze met de tong van de eene kaak naar de andere. Hier en daar was er een druk bezig de omringenden begrijpelijk te maken wat er moest gedaan worden, en zwaaide met de armen en schreeuwde, rood-opgewonden, en stak soms de vuist naar afwezige vijanden. De meestnabijen knikten... Ja, er hong zoo iets in hun hoofd... Ze hadden zoo iets gehoord, over een paar dagen op de meeting, van dat mager advokaatje met zijn wipneus en pincenez, die gedurig afviel door zijn geweldig bewegen, dat moest vergoeden wat het pieperig stemmetje ontbrak. Ze hadden er hier en daar een woord van onthouden : Ontslaving, inkwisitie, Jezuieten, uitbuiters, zweet van den werkman, kapitalisme... Ze wisten niet heel goed wat het was, en konden moeilijk zin vinden in het lawaaien van het nietig manneke. Maar ze hadden toch mee bravo en bis geroepen als 't gedaan was, en aanhoudend gekletst in de handen, en herhaaldelijk de borrel laten vullen en ze binnengewipt op de toekomende bevrijding van kwalen wier drukking ze nooit zoo zwaar gevoeld hadden. Tot nu toe leefden ze rustig en tevreden met vrouw en kinderen, en vroegen niet méer van 't leven dan gezond te zijn en te mogen werken. De anderen hadden echter medelijdend gelachen om hunne onnoozelheid, gevraagd of ze nog langer als kalveren wilden gestuwd worden door de bazen, en hun gesproken van vele hooge dingen waar ze niet goed uit wijs werden, maar die tóch waar moesten zijn. Nu, ze zouden dan maar meedoen met den hoop.

— « Hebt ge van mijn leven ! » riep Neel van op de katoenbalen. « Ziet eens, mannen, Lange Flup en de Mottige en 't Snapske. Wat komen die dáar tusschen... Zijn dat ook al smeders ? Hela, Mottige !... »

— « En Janus Kop, ginder, met den Rare, » riep Peer, de maat van den Rosse, die nevens hem stond, « en het Katje ! Heel den luien hoek is er ! »

— « Zóo is 't gemakkelijk een groote stoet te krijgen, » lachte Lies. « Daar gaat een sigarenmaker uit ons poortje, en ginder Jan van Betteke, een diamantslijper. Het ziet er lief uit ! »

Sommigen trokken schuw voorbij, bedeesd, en poogden moeilijk onverschillig te toonen gelijk de anderen, doch bewogen blijkbaar met linksche ongemakkelijkheid. Ze voelden dat ze niet hoorden bij die lawaaiers en achter dat roode vaandel, ze voelden dat ze beter hadden gedaan eerlijk te onderhandelen met de bazen, en dat die wijze van hen « 't mes op de keel » te zetten onwaardig was. Maar één onder hen had « achteruitkruiper » geroepen, en ze waren gevolgd, tegen dank, niet anders durvend. Nu zij het gedaan hadden, was er iets dat hen wroegde, als 't bewustzijn eener lafheid.

— « Dát is 't manneke, » lachte de Rosse, opgetogen. « Zie, dat moesten we allemaal doen. We worden al lang genoeg uitgezogen. »

De laatste rijen kwamen eindelijk aan : havelooze dokkers, die geen twee dagen op de week werkten, kaailoopers van alle slach, die het aardig vonden zoo mee te stoeten, een gansche rommel verlepte en door drank gezwollen tronies, liederlijk gemeen. En er ging een gullen lach op uit de vellen-ploeg, wanneer ze die kerels, door allen aan de dokken gekend, zagen voorbijtrekken.

— « Als zij het nu nog niet winnen, de smeders, » grinnikte Neel, van den stapel springend, « dan weet ik er niets meer van. »

En babbelend gingen ze traag terug naar hunne taak, wijl 't geschetter dof verklankte in de verte. Roos hervatte juist heur bezem.

— « Laat me gerust... Moeder! »

Ze schrikte op door Fanie's gillen, en zag de Rosse die, terwijl de anderen ploertig lachten, het meisje kussen wilde, ondanks heur hevig weren. Een geweldige woede schoot brandend naar heur hoofd; 't was of heel het omringende wegdoezelde in vage onzekerheid, en alleen de hatelijke kerel daar nog stond. Een oogenblik slechts... En de knoestige bezemsteel bonsde knotsend op zijn hoofd, dat hij pijnlijk gillend losliet. Een pooze stond hij besuisd; dan keerde hij dreigend naar Roos en wilde haar vloekend te lijf. Maar de andere mannen waren nu bijgeloopen en weerhielden de tegenwringenden kerel, wijl de vrouwen Roos en Fanie omringden en verward elkander vroegen wat er toch gebeurd was.

— « Zij heeft groot gelijk. »

— « Dat ros schavijn heeft te veel noten op zijnen zang. »

— « Als hij het bij mij deed haalde ik hem de oogen uit den kop. »

— « Wat blijft gij hier wawelen? » klonk barsch de stem van Verspeylen. « Is het hier koffietafel? »

Roos stond daar nog hijgend naast Fanie, de bezem krampachtig in de handen, stijf de lippen opeengeklemd, strak starend naar den Rosse, die met moeite door de anderen weerhouden werd. Een dunne bloedstreep ribbelde van zijn hoofd over het hittig roode gelaat, en woedend schreeuwde hij dat zij hem moesten loslaten, dat hij ze vaneen zou trekken.

— « Gaat ge beginnen, ja of neen? » dreeg Verspeylen naar 't mansvolk. En dan Roos bemerkend :

— « Blijf daar niet staan droomen! Denkt ge dat het zóo gedaan geraakt? »

De warse afkeer, die sinds zoo lang in heur woelde, golfde nu hooger dan ooit in heure borst. Ze dacht niet meer aan hun krimperig bestaan, aan het noodige voor morgen, aan de monden die om eten vroegen. Ze stond alleen met heur grof-beleedigd mensch-zijn voor dat verbeestelijkend leven, en misprijzend bezag zij den baas.

— « Geef ons briefje maar. »

— « Zoo, zoo, ge trekt er uit ? »

— « Ik ben het hier al lang beu. »

— « Zij heeft gelijk, » meende Lies.

Verspeylen was rooder geworden van opdringenden toorn,en dreigend blikte hij rond in den saamgepakten drom.

— « Als ge wilt, kunt gij ook gaan! » schoot hij heftig los. « Niemand moet tegen goesting blijven. Ik kan er genoeg krijgen! »

Een dof gemor gromde uit de woelende menigte. Ze gaven geen acht meer op den Rosse, die, wat gekalmd, met Peer en Rikske naar het *Zwaantje* ging om zijne wonde te verzorgen. Ze zagen enkel den diklijvigen baas daar tartend staan, en de geest van verzet, sinds lang stil groeiend in hun midden, werd opeens sterk en levendig; het vroeger zoo dikwijls achteloos gesproken woord « staken » kreeg nu vormen van werkelijkheid. Wat ze daareven gezien hadden

en waar ze dachten vér af te staan, kwam hun plotseling dichtbij, dat ze 't raakten, en het was hun gansch natuurlijk, iets dat ze zelve ook konden doen. Die honderden, welke zij daar onverschillig hadden zien gaan, en die hunne vereenigde kleine machten durfden stellen tegen de groote die hen richtte, werden hun op éen stonde vrienden en makkers die hen voorgingen.

Verspeylen bemerkte dat hij te veel gezegd had, en vreesde voor het werk dat volstrekt geregeld moest zijn.

— « Is dat nu de moeite waard? » sprak hij verzoenend, op zoo'n luchtig mogelijken toon. « Toe, ieder terug aan zijne taak. 't Is of ge nog nooit ruzie gezien hebt! »

— « We zijn geen beesten! » klonk het smalend uit den hoop.

Doch de baas deed alsof hij het niet gehoord had, en vervolgde, terwijl hij door de schare drong :

— « Kom, Jane, vooruit. Sips, neem gij de schepper tot den Rosse terug is. Gij, Kromme, aan de kraan. En de anderen gelijk gewoonte.

Nog morrend gingen ze traag uiteen, en hernamen onwillig hunne bezigheid. Alleen Roos bleef met Fanie staan.

— « En gij, waarom keert ge niet voort? » vroeg Verspeylen.

— « Geef ons briefje maar, » zei Roos kort en stroef.

— « Nu, als ge dan tóch wilt. »

Kwaad snokte hij het boekje uit den binnenzak zijner jas, dubte een pooze om te rekenen hoeveel uren zij gewerkt hadden.

— « Ik zal het voor twee op een briefje zetten, » sprak hij schrijvend. « Ziedaar... Maar denkt niet dat gij nog op de natie komt, » beet hij nijdig, en loerde Roos loensch aan. Of uwe sneer daar ook niet, ze heeft gedaan gelijk gij. »

— « Ik zou wel weten, » lachte Roos schamper, « daar zijn we veel te goed voor. Kom, Fanie. »

En terwijl ze naar huis gingen gaf ze heur gekropt hart lucht. Daar moest toch eens een einde aan komen. 't Was geen leven zoo. Zij wist niet hoe zij het zoo lang had kunnen kroppen. Het stak haar tegen van den eersten dag.

— « Mij ook, » betuigde Fanie. « Als ik strijkster was, won ik wel wat minder, maar het was toch deftig. »

Het bedenken dat ze nu dit loon zou missen, was voor Roos als koude watergeut op laaiend vuur. Zwijgend ging ze voort, en zorgelijk bepeinsde ze hoe moeilijk het zou zijn, ondanks alle schrafelen en sparen, om toe te komen. In Gods naam! Ze zou trachten weer posten als waschvrouw te krijgen. Fanie moest maar terug op het strijken, of misschien kon ze hier of daar eenige dagen in de week helpen kuischen.

— « Roos! Waar naar toe mensch? »

Een welgedaan, blozend vrouwke hield heur bij de mouw.

— « Och, Liza. »

— « Waar trekt ge op af? Dag Fanie. »

— « Naar huis, » antwoordde Roos treurig. « We zijn... »

— « Zoo vroeg gedaan op de natie? Wat is 't warm. »

Liza droogde met den tip van heuren blauwen voorschoot het gloeiend gelaat, vaagde heure donkere haren glad en verstak de geel-hoornen kam, die de tressen samenhield.

— « Ik ben op den loop, kind. Van hut naar har; en dat zou niets zijn, als ge dan maar iets vond dat deugde. »

— « Dat deugde, Liza? »

— « Wel ja, Roos, ik moet verhuizen uit de Bergstraat. 't Wordt afgebroken. Geen kleine last. Woont dan al ievers zestien jaar. Maar ik heb toch al iets in 't zicht. »

— « Moest ge niet naar de fabriek? »

— « Ik heb een halven dag gevraagd. Hoe kon ik anders? »

— « En zoo maar gekregen? »

— « Gelijk ge ziet. Nu, er kan misschien met den tijd nog al meer gebeuren daar. Een heele historie. Ge moet weten, over veertien dagen komt mijn klein 's Zondags uit de Patronage... »

— « Lizeke. »

— « Neen, Marie ... met een gedrukt briefje van ... van ... ja, ik weet niet meer. Het was altijd iets voor de vrouwen die uit werken gaan, om ze in eenen bond ... *Bond der vooruitziende vrouwen*, dáar heb ik het. En Marie kwam met de komplimenten van de jufvrouw vragen, of ik eens naar de voorzitster zou willen komen. »

— « Gij? » vroeg Fanie verwonderd.

— « Ja, ik, » bevestigde Liza, heimelijk voldaan nu zij de verwondering zag lijnen op beider gelaat.

— « Wist gij waar ze woonde? » vroeg Roos, die langsom meer aandachtig werd op 't rasse babbelen van 't vinnig vrouwke, dat met korte, rappe gebaren al maar heure woorden verduidelijkte en bekrachtigde.

— « Het stond onder op den brief. Ik er naar toe. »

— « Ge durft nog al! »

— « Ze zou me immers niet opeten? Daarbij, ze vroegen het zelf. En ge kunt niet gelooven, Roos, maar die voorzitster ... 't Is of ge bij uwe bloed-eigen zuster komt. Ik moest daar op eenen floeren stoel zitten, en die rijke mevrouw klapte met mij gelijk wij zoo ondereen.»

— « En?... »

— « Ze had mij doen komen, omdat ze wist van de jufvrouw uit de patronage dat ik op de fabriek werkte. En zij wilde weten hoe het daar gestaan en gelegen was met het vrouwvolk dat daar bezig is. Ik zegde mijn belang, natuurlijk. Ik vertelde van de fabriek, van 't werk, van mijn huishouden. Ze teekende alles op, en dan zei ze : « 't Is goed dat ge gekomen zijt, vrouwke. We zullen wel eens met den bestuurder van de fabriek spreken. ». »

— « 't Zal wat uithalen, » merkte Roos schamper op. « Woorden in de wind. »

— « Wie weet, mensch-lief. Ik heb zoo al iets gehoord van minder uren. 's Morgens misschien om acht in plaats van zeven. 't Is nog niet veel, maar voor een begin zou het nogal gaan. Dan konden we toch ons huishouden... »

— « Allemaal vodden, Liza! »

— « Niet waar zijn? Vraag het aan Trees en aan Doka Schram, ge zult het hooren. Tot den meestergast toe laat zoo iets verstaan. Ze schijnen het goed te meenen in den bond. Weet ge hoeveel vrouwen en meisjes er al ingeschreven zijn? Bij de vierhonderd. »

— « Fabriekwerksters? » vroeg Fanie.

— « Bijlange niet, kind. Daar is van alles onder, tot vellenkeerdsters toe. Komt ook, alle twee. We moesten ieder een nieuw lid aanbrengen, zei de spreekster. Zie, Roos, die heeft een tong. Heere Maria, ze klapt een advokaat overhoop. »

Een oogenblik werd het ruimer in het benepen hart van Roos; vluchtig flikkerde het door haar denken dat dàar misschien... Maar och, wat konden ze tegen die groote macht der bazen, waarvoor allen buigen moesten.

— « Het zal niet veel helpen, Liza, » zuchtte ze hoofdschuddend. « Wat zouden zij, bij voorbeeld, al kunnen doen als ge vaart gelijk wij. »

— « Hoe? »

En Liza, die reeds bereid was heen te gaan, wendde terug, nieuwsgierig.

— « Ge weet niet wat het is zoo op de natie, en dan in de vellen, bij dien troep! »

Roos vertelde wat er gebeurd was, eerst bedaard, dan driftiger, naarmate zij alles herdacht.

— « Ik ben er uitgetrokken, » sprak ze opgewonden, en heure lippen trilden van inwendigen toorn. « Dat is niet om uit te houden daar! »

— « Ge moet naar de voorzitster gaan, Roos. Laat het u gezeggen. »

— « Niets gekort, » sprak Fanie mismoedig. « Wat heeft die op de natie te vertellen? »

— « Ja maar, kind, dat volk weet voor alles raad. Ge kunt niet weten. Wacht, hier is het druksel. »

Ze frutselde een verkreukt papier uit heure blauwgebolde, katoenen jak.

— « Hier onder staat het. Gaat er heen, Roos, ge zult ondervinden. En kom dan eens zeggen hoe ge gevaren zijt. Nu ben ik weg; ik moet nog naar den Kauwenberg. Zult ge? »

— « Wel ja, » antwoordde Roos wijfelend, « er zijn geen eieren aan gebroken. Maar of 't zal baten... »

— « Ik ben er zeker van. Dag Roos ... Fanie. »

En heure jak toehakend, spoedde ze snel voort door de zonbegloeide straat.

— « Zouden wij het doen, moeder? » opperde Fanie onder 't gaan.

— « We zullen zien; we moeten toch iets aanpakken. Ik heb ook al wat gehoord van die maatschappij. We kunnen er toch niets bij verliezen. »

— « Dat denk ik ook. Willen we nu? »

— « Neen, » weerde Roos. « Eerst naar huis. Het ligt

niet in 't vuur, en ik heb nog zooveel te doen. De wasch, en 't schuren. Boe, wat warmte. »

Fel gloeide de zon aan lichtblauwe lucht, en de zinderende hitte hing benauwend tusschen de geblakerde huizenreeksen. De honden liepen hijgend onder de zwaargeladen broodkarren, de lange, roode tong dorstig hangend uit open muil, en van de welvende lijven der traag-trekkende natiepaarden dreef het plakkerig zweet in dikke, glimmende strepen. De bejaarde garnaalleurster schuifelde loom langs de huizen, de twee ronde korven, overdekt met hagelwitten doek, aan de armen. Soms stilde zij een stonde, hief het moede hoofd wat, en riep dan met oude, schorre stem iets onverstaanbaars, klanken zonder samenhang, die uitwaterden in vaag gemommel, maar dat de buurvrouwen toch herkenden. Dan hervatte ze weer met slependen tred heuren tragen tocht. De baas uit *het Kraantje* zat, voor de deur zijner herberg, met open mond op eenen stoel te slapen, en zijne bolle wangen, waarover zwarte vliegen ongestoord kriewelend kropen, blonken vettig in het blakerend licht.

— « Ziet eens wat volk voor ons poortje, moeder. 't Is gelijk een begankenis! » lachte Fanie.

Bij de deur stond werkelijk een menigte wijven samengeschoold; en nu ze bemerkt werden keerden alle hoofden naar hen.

— « Wat zou er te doen zijn, Fanie? Ze bezien ons zoo aardig! »

— « Ik weet niet... »

Sofie kwam hen tegen, en de anderen volgden ook, heimelijk klappend tegen elkaar.

— « Roos, » zei ze aarzelend, « ge moet niet verschieten, mensch... »

— « Waarom? »

En opeens viel eene groote bangheid op heure borst; angstig staarde ze naar de omringende menschen en dan naar Sofie.

— « Wat is er, » vroeg ze gejaagd, « zeg? »

— « Ja maar, » stamelde de vrouw verlegen, en frutselde zenuwachtig aan de binders van heuren voorschoot, « 't is niet erg zulle. Fientje... »

— « Heere God! »

— « Nu. nu, » suste Doka, die dichterbij kwam, « 't zal gauw gedaan zijn. Een arm geneest gemakkelijk, en 't voorhoofd... »

— « Maar zeg, Doka, » schreide Roos, « wat... Is ze verbrand? »

— « Neen ... gevallen... Ze was aan 't schuren... Met een emmer water van den trap. 't Is niet erg,.. Mie is naar den dokter. »

— « Jezus, Maria! »

Schreiend snelde zij met Fanie naar boven. Van de trappen lekte nog het onlangs gestorte water, en bij de kamerdeur zagen ze schuurborstel en opneemvod, nog nat van kortelings gebruik.

Fientje lag in het groote bed, het hoofd omwonden met grof-lijnwaden doek, haastig voor de gelegenheid gescheurd, met krinkelende rafels nog aan de ongelijke boorden. Door het grauwe wit plekte eene groote bloedvlek boven het eene onzichtbare oog, en over het bleeke, vertrokken gezichtje lag eene uitdrukking van vinnige pijn. Op het deken rustte haar arm, ook omzwachteld, maar vreemd gebogen, of hij gekrompen bleef in stuip van schrijnende smart.

Marie van 't hoekske, die bij het bed stond, kwam hen haastig tegen.

— « Ik geloof dat ze slaapt, » fluisterde zij gedempt. En daar Roos en Fanie heviger snikten :

— « 't Is niet erg, » troostte zij, en vaagde ook een traan weg. « 't Is niet erg. Arm schaap. 't Zal gauw genezen zijn. »

't Kind roerde, opende het eene vrije oog, en zag trage rond.

— « Moeder, » kreunde het, en groote tranen dreven langs het mager gezichtje.

— « Zijt ge gevallen, Fientje? » snikte Roos over het bed buigend. « Doet het zeer? »

Het kropte in heure keel; heur hoofd zakte naast dat van Fientje op het kussen,en zoo bleef ze zwoegend schreien. Fanie stond nevens haar met den voorschoot voor de oogen, en hokte dat heur lichaam sidderde. Radeloos bleef Mie aan het voeteinde, niet wetend wat ze zeggen moest, verschikte

voorzichtig het deken, zonder dat het noodig was, en bleef dan onbeholpen staan in benauwde verlegenheid.

— « Och, dat ik ook altijd weg moet, » jammerde Roos, « Vielt ge met den emmer, kind? »

— « Mijn arm, moe, » kloeg de kleine, en heur vaal gelaat vertrok pijnlijk.

— « De dokter ... Roos, de dokter, » riep Mie, herademend of een groot pak van heure borst viel. Zacht trok ze Roos bij den arm.

— « Roos... »

« Laat ons eens zien, moederke. »

De blonde heer had zijn hooge hoed op de tafel gezet, en onderzocht nauwkeurig de gekwetste, die kermde bij iedere aanraking. Sehreiend stonden de vrouwen het van uit den hoek aan te zien, en bij iedere smartelijke gil rilden ze, of de pijn door hun eigen lichaam vliemde.

— « Wees maar gerust, vrouwke, » troostte de dokter eindelijk, naar hen toekomend, « wees maar gerust. 't Zal op korten tijd genezen zijn. Maar 't ware toch voorzichtig haar naar 't gasthuis te doen. Dan is zij zooveel te gauwer op de been. »

— « Het gasthuis! Och Heere! » weende Roos.

Vóor haar zag ze weer het groote, grijze gebouw, stoer en somber, gelijk zij het kende van toen ze nog klein was, en dat haar altijd ontzaggelijk was voorgekomen, met de ophooping van menschelijk wee, dat ze besloten wist achter die logge muren en effen, donkere poort. Eéns maar, verleden winter, was ze binnen geweest om Sofie te bezoeken, als deze vier weken met het flerecijn had gesukkeld. Schuchter was ze toen gegaan door de lange, schemerduistere gangen, waarin een weeë walm hong als van verdorven medecijnen, en bedeesd achter de anderen de groote zaal binnengetreden. 't Was er zoo dof-warm, zoo broeikas-achtig beklemmend, dat ze vóor den tijd moest vertrekken, en blij terugkwam in de snerpende vrieskoude. Sinds bleef haar een vage afkeer bij voor het uitgestrekte gebouw, en telkens zij er aan dacht rook ze weer de lauwe geur der gangen, en benauwde haar de weeke lucht der wijde zaal.

De dokter had vlug eenige woorden op een briefje geschreven, en reikte het Roos.

— « Ziedaar, moederke. Kom, kom, zoo niet grijzen. Er is geen gevaar. Ga met het briefje naar het gasthuis, dan zullen ze de kleine met de wieg komen halen. En goeden moed, hoor. Binnen een paar weken is ze weer flink thuis. »

Groetend vertrok hij, wat buigend op den dorpel om zijn hoed niet tegen den lagen deurstijl te stooten.

— « Wil ik ... kom, geef hier, » zei Mie, bereidwillig, en verschikte heur voorschoot. « Ik zal naar 't gasthuis gaan. »

En vlug ijlde ze heen met het briefje.

Hulpeloos bleven Roos en Fanie bij het bed, en volgden angstig ieder verkrimpen van Fientje's gelaat. Al het gebeurde van dien dag was verdrongen door het akelige waarvoor ze stonden; hunne gedachten gingen enkel naar het lijdende kind, en een scherpe angst om de mogelijk noodlottige gevolgen kneep nijdig hunne kelen dicht. Slechts even zagen ze om, wanneer Fons aarzelend binnenkwam, bevreemd naar het bed staarde, en dan schuw in den hoek sloop achter de kast, waar hij behoedzaam op een stoel ging zitten, zonder nog te roeren.

Eindelijk was de wieg daar. De struische, gezond-blozende gasthuisknechten namen voorzichtig het kermende meisje op en droegen ze in de baar, die beneden aan den trap stond.

— « Ik zal meegaan, Fanie, » snikte Roos, « blijf gij hier bij Wieske. »

Moeilijk volgde zij de knechten, die vlug met de zachtschommelende wiege voortreden. Ze zag niet hoe de menschen heur bestaarden, en, elkaar opmerkzaam makend op het bekende voertuig en de weenende vrouw, besloten dat er een ongeluk moest gebeurd zijn. En ze stond voor het gasthuis zonder dat zij het wist hoe zij er gekomen was.

Een halve uur, een eeuwigheid, moest ze wachten in het kleine bureel. De avond begon traag neer te schemeren, en in het spaarzaam verlichte vertrek stonden de dingen reeds omwikkeld met vage duistering, die hunne vormen doezelig vermilderde. Een dempige lucht, verdorven door het ademen der velen die binst den dag hier gewacht hadden met de bangheid voor 't onzekere, zwoelde in de smalle ruimte. Vóor haar rees een eikenhouten beschot, dat de plaats in twee verdeelde, donker op, en achter de somber-

groene gordijn, die voor het latwerk hing in zware plooien, zag ze vaag de gebogen gedaante van den bediende, die zooeven haar naam en beroep had opgeteekend. Pijnlijk schril zong het onbeschutte gaslicht boven haar, en de vale vlamme, bleek-blauwig tegen den bek, wiebelde onrustig sidderend, als een lijdende ziele die weg wilde en niet los kon van hetgeen heur vasthield. De wijfelachtige schijnseling verstierf in het schaduwdonkere der hoeken, en boven het beschot stak ten halven lijve een Christusbeeld, dat aan den anderen muur hong. Moe boog de arme zijn gedorend hoofd, zoo diep, dat zijn vertrokken gelaat bijna gansch verdoken bleef in de duisternis der smart. Maar het matte licht vlekte vreezig-onzeker op de borst,waarover met dunne stralen het hartebloed liep in 't afhangend lendenlinnen. Bijwijlen kriepte het grielig krijschen van roestigen luchtververscher, die rammelend draaide in het hoogste van 't eenige raam; en dan zeeg weer zwaar de logge stilte in de dempige kamer.

Met iederen stond die ledig verging voelde Roos de last op heure borst verzwaren, en heur angst groeien om hetgeen er wellicht gebeuren zou. Waar bleven ze toch zoo lang. Ze trachtte een Weesgegroet te bidden voor Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel, waar ze jaarlijks heenging, maar dwaalde telkens na de eerste woorden met heure bange gedachten naar het onbekende, dat zoo dicht bij haar was en dat ze toch niet wist, en al maar akeliger dreeg met grooter verschrikking. 't Moest wel erg, heel erg zijn. Wie weet moest er niets afgezet worden. Zou ze misschien...

Neen, dàt niet. Ze stuwde heftig die meening uit haar hoofd, en poogde aan wat anders te denken. Het werk ... de baas ... de Rosse... En morgen, waarheen? Wat zou Fanie nu, en zij zelve? 't Was toch goed dat ze van die rakkers weg was...

Doch ondanks heur geweld bracht die opgerakelde bekommernis heur geene afleiding, en keerde het gevreesde altijd hardnekkig terug in heur peinzen. Dan zag ze Fientje weer, met den bebloeden doek om het gewonde hoofd, het arme, kwijnend gezichtje vertrokken door hevige pijn, de handen krampachtig samengewrongen boven het verwarde deksel. Maar heur half-opene mond riep niet meer om moe-

der, er steeg geen klagend kreunen meer uit heure borst die nu in ruste lag, en de wijd-gesparde oogen staarden star omhooge, glazig. En de vreemde menschen, die er rond stonden, fluisterden gedempt tegen elkaar, en bezagen haar dan medelijdend....

Ze kon het niet langer uithouden. 't Was of ze stikken zou in die benauwdheid van het onzekere. Hijgend naderde zij het matglazig vensterke, waarachter de schaduw van den bediende roerloos lijnde, en vreezig wilde ze kloppen. Maar juist kriepte de deur en een der knechten, welke de wieg hadden gevoerd, trad binnen.

— « Hier zijn heure kleeren, vrouwke, » sprak hij en reikte het samengerold pakje.

— « Hoe is 't er mee, » vroeg Roos gejaagd en heure stem wilde moeilijk uit de opgekropte keel. « Mag ik ze nog eens zien? »

— « Nu niet meer, vrouwke, » paaide de knecht, goedig, « maar morgen ... van half twaalf tot half twee... Wacht, hebt ge al een kaart? Neen? Een minuutje, ge zult ze seffens krijgen. »

Een pooze daarna ontving Roos de toegangskaart, en snikkend verliet zij het gasthuis. Morgen... 't Was nog zoo eeuwig lang eer ze iets weten zou.

Door de straten joelde het leutig leven der groote stad, altijd drukker naarmate zij de volksbuurt naderde. In het matgele licht der gaslantarens stonden de wijven te babbelen, of zaten, met den zuigeling aan de borst, in groepjes voor hunne deur, genietend van de avondkoelte na den drukkenden zomerdag. Luid taterden hunne schelle stemmen, en soms schetterde een luide lach vroolijk omhoog. 't Was daar al vrede en gezondheid en lust, en Roos voelde dat zij alleen ging met heur grievend leed door die onverschillige menigte, dat niemand van die blije menschen vermoedde wat wee er in haar woelde, dat ze hulpeloos ging naar het dreigende morgen, waarin misschien nog gróoter beproeven haar wachtte. Nog nooit had ze zoo de verlatenheid gevoeld; 't was of ze doolde in vreemde stad, waar geen mensch heur kende of gaf om heuren nood, of begrijpen kon waarom heure oogen rood geweend waren en heure lippen trilden, waarom heure vingers krampachtig frutsel-

den aan heure jak of de binders van heuren voorschoot. De huizen stonden daar dreigend grijs in den avond; vaalgluipig glom het licht achter gelige gordijnen, en het trage kleppen uit den toren der paterskerk was haar zoo treurig, zoo klagend, zoo akelig, dat ze meende het luiden te hooren der doodenklokke voor eene begrafenis.

— « Fientje! »

Huiverend liep ze haastiger voort. In heur straatje meed ze schuw de vrouwen die zij ontwaarde. Wat konden ze helpen met hunne indringende vragen en hun uiterlijk medelijden? Heur gemoed was te vol, ze zou niets kunnen antwoorden, er stak een vuistgroote krop in heure keel; en hunne nieuwsgierigheid zou ruw heur leed betasten en peilen hoe diep de wonde wel was.

— « Hewel, Roos, wat nieuws, schaap? »

Ze deed of ze Lena's roepen niet gehoord had, en sloop gejaagd het poortje in.

Vóor ze boven was kwam Fanie, die heuren stap had herkend, haar driftig tegen.

— « Hoe is 't met Fientje, moeder? Wat zeggen ze er van, ginder? Is 't erg? »

— « Ik weet niet... Ik... Ik... »

Méer kon ze niet. Nu zij op heur pover kamerke was, mocht ze vrij heur verdriet uitsnikken. Zonder op het troosten van Fanie te letten schreide ze heftig, dat heur boezem zwaar op en neer ging.

God, God! wat dag, wat ellendige dag! Van 's morgens vroeg de baan op, gedurig bij ruige kerels, wier adem stonk van 't geneverdrinken en wier woorden meestal beestig waren, gelijk hun verlept uiterlijke; wroeten zonder naar huis te kunnen omzien, terwijl Fons verwilderde op straat, en Fientje...

Een bittere wrok drong op in heure borst. een walging van de wereld die haar gesleurd had met ijzeren klauwen van noodzakelijkheid in dat verdierlijkend leven, een stilbroeiende, nog onbewuste haat tegen eene maatschappij die onverschillig bleef voor het stuitende van zulken toestand. 't Was waar, morgen moest ze niet meer terug, Fanie ook niet. Deze bijzonder mocht daar niet blijven. En tóch... Er waren vijf monden die moesten eten...

Fons was moe, met de armen onder het hoofd, op de tafel ingeslapen, en zijne rustige hijging suisde zwak door de dempige stilte. Roerloos zat Fanie bij de wiege, waarin Wieske sluimerde, onzichtbaar in den schaduw der buigende kap, en staarde strak naar buiten, naar den hoogen, roodsteenen muur van het achterhuis, dat plomp voor haar klompte. Al donkerder waasde de avond door het eenige venster in de kleine kamer, en weefde om de roerlooze dingen een grauwe webbe van grijzigen rouw. Mat blonken, als gelige oogen, de verkoperde bollen der kachel; in den hoek doezelde de schapraai weg in wazig duister; de verfrommelde lakens van het verwarde bed bleekten vaal uit, en op het ingekuilde kussen plekte een groote, zwarte vlek. Onzeker glommen de vergulde lijsten der prenten tegen den grauwigen muur, en op de schouw stond eenzaam het Lieve-Vrouwe beeldje, droevig, met gebroken arm.

Werktuigelijk tastte Roos naar heuren zakdoek, om het betraande gelaat af te drogen. Verwonderd voelde ze iets ongewoons, als een brief. Nieuwsgierig ging ze bij het venster en poogde te lezen; maar de gedrukte regels vloeiden al ineen tot lange streepen. Alleen in 't midden zag ze iets duidelijks, met groote, vette letters : Bond ... vrouwen...

Opeens kwam het heur te binnen : Liza, en de nieuwe maatschappij. Nu ze toch zonder werk was, kon ze maar eens... Daar was misschien uitkomst, wie weet.

Een pooze bleef ze daarop dubben. Maar dan schokte het weer plots in haar hoofd : Fientje ... en 't gasthuis.

— « Och! »

En ze zeeg schreiend terug op heuren stoel.

CONSTANT EECKELS.

REVIVAL

Jam hiems transiït...

Wie heeft mijn ziel nu zoo verblijd
In dezen dijz'gen wintertijd?
De lucht is eindloos-grijs daarbuiten...
De regen striemt mijn vensterruiten...

Wie heeft mijn ziel nu zoo verblijd,
Als tot een kathedraal gewijd,
Waar, door de hooge vensterbogen
Een droomenrei komt aangetogen?

Waarin van zuil tot zuil, een krans
Van bloemen bloeit in zonneglans?
En waaz'ge wierookwalmen zweven
Door engelzuchten zacht gedreven...

En 't orgel uit herinn'ring-vert',
Een treurlied ruischt om doode smert,
Waar al mijn zuchten stil in sneven,....
De laatste snikken van mijn leven?

* * *

Wie heeft mijn ziel nu zoo verblijd?...
Gekomen is die lang verbeid
Ik in mijn zaal'ge kinderdroomen
Vóor mijn begeesterde oogen op zag doomen!

Gekomen is, die lang betracht
Mij, lijk mijn moeder tegenlacht...
Nu zijt Gij mijn ... en al mijn dagen
Zult Ge in uw schoot als rozen dragen.

Geleider, laat mijn blanke hand,
Geschroeid nog door geen zonnebrand,
Uw zeker' handen nooit ontglippen.
En glijde ooit woord langs uwe lippen,

Dat niet en zijge als vruchtbaar zaad,
In 't hart, waar het tot kiemen baat,
Tot hooge halmen die trotsch kuiven
En lenig heen- en weder wuiven...

Geleider, die de wegen weet
Waar 't dolend hart zijn wee vergeet,
Waar morgendauw op 't gras nog perelt
Wees mijn geleider door de wereld...

Geleider ... o 'k geloof in U,
Ik leef van U, uw adem luw
Is als een koeltje in zomerhoven,
Die mij het blozendste ooft beloven...

Geleider ... o Gij zijt mijn zon,
Mijn lucht ... mijn borrelende bron,
Waar 'k telken dage weer kom halen
Het water voor mijn levensschalen.

Ik zal U volgen, Gij gaat voor...
Ik zal U volgen, al maar door,
Want 'k weet dat Gij mij eens zult leiden
Naar 't huis van 't Eindelijk Verblijden...

* * *

Wat geeft mij dan die grijze lucht...
De stad en al heur dwaas gerucht...
Wat deert het mij, het regenruischen...
En 't wilde, woevend windebruischen...

Wat geeft mij, 't geen mij niet verzaadt!...
't Geen ik met vreugd toch eens verlaat,
Want 't leven is een weg, geleidend
Naar Hem Dien we eeuwig zijn verbeidend!...

GIJ ZULT MIJ NOOIT VERLATEN...

Belofte van een zonn'ge dag,
Hoe vaak hebt gij mijn hoop bedrogen,
En keerde uw roos'ge morgendlach
Ten noene reeds in zwarten logen!

Belofte van mijn jonglingsdroom,
Hoe vaak hebt gij mijn zij verlaten,
Wanneer ik schreed en zonder schroom
Uw zegen zocht op vree-gelaten.

... Tot glimmen gleed hun mondgeplooi,
En 'k loech waar 'k eed'le weelde waande...
Ras zeeg de sneeuw tot grauw gedooi,
't Was 't onheil dat me moe vermaande.

Belofte van een nieuwen droom,
— Want hoe ook d'andere bezweken
En met herinneringen, vroom
Nog tranen langs mijn wangen leken,

Toch, voor de blijheid die hij bood,
En wil mijn hart dat heil ontvlieten.
Want droomen is het daaglijksch brood
Voor wie het luide leven lieten, —

Beloften van een nieuwen droom
Zult gij tot blijde vruchten rijpen,
En wegen in mijn handen, loom,
Waar ik u zal begeerig grijpen?

Zult gij?... 'k En weet niet, maar mijn hoop
Is sterk gelijk een hooge muur,
En zoo reeds menig sluw hem sloop,
't Is vrede waar ik oovral tuur...

En rustend in de blauwe schaûw
Van mijne droomen-drachtge dagen,
Wacht mij misschien een nieuwe rouw,
En 't graven in versche aardelagen...

Ik rust ... want zoo mijn laatste droom
Ook sterven moest en mij verlaten,...
Gij, oudste en jongste mijner droomen,
Gij zult mij nooit verlaten...

KAREL DE STREVER.

12-06.

IBSEN

III

Wat men dus ook vertelle, veel nieuws in 't rijk der ideeën had Ibsen tot nog toe niet verkondigd. Maar met stouten durf had hij het er op aangelegd de menschen van op de planken het ergste toe te duwen : Zoo leeft ge uiterlijk en zoo zijt ge innerlijk, had hij langs om brutaler verkondigd ... tot eindelijk de Noorsche aristocratie uit haar luierzetel met gebalde vuist was opgesprongen, en hem te Dresden deed vragen, of hij 't zoo nog langer van zins was.

Toen Ibsen dat hoorde — hij die ten slotte toch meende dat hij met zijn tooneel de maatschappij aan 't zuiveren was — gaf hij ten antwoord : Een *Volksvijand* (1882).

Dr Stockmann, een doorbrave vent, die op al zijn medeburgers voorheeft, dat men hem niet zwart zal doen zeggen als 't wit heet, is van stadswege aangesteld tot geneesheer der badplaats. De inrichting wordt zeer bezocht: 'tgeen het stadje zóó ten goede komt dat het nagenoeg uitsluitend van de weelde en de goede sier der badgasten leeft.

Burgemeester Stockmann, de broer van den dokter en de « vader » van 't stadje, is niet weinig fier over zijn « baden »... En, die baden zijn vergiftigd. De dokter heeft het daareven ontdekt. Er moet een aardkundig toeval het water zoodanig hebben besmet, dat geen enkele zieke 't nog verder zonder gevaar kan gebruiken.

De dokter vindt dat hij zijn medemenschen niet gauw genoeg waarschuwen kan en seffens wil hij de uitkomst van zijn studie ruchtbaar maken.

De heele officieele stad is 't onderst boven. Die dokter is gek. Hij ruïneert ons; hij verraadt, hij vernietigt het Noorsch Oostende. En de burgemeester komt zijn broer een lesje spellen met zijn sjerp aan en met een heele vracht nutswijsbegeerte : Weet gij wat een goed geordende maatschappij is? Ik, burgemeester, zal 't u zeggen. 't Is die waarin de eenling zich onderwerpt aan de belangen van 't

algemeen, en aldus gehoorzaamt aan de overheid, die waakt over 't welzijn van 't gemeenebest. Welnu, ik beweer dat de stad, door mij bestuurd, een model is. Uw ontdekkingen, mijnheer, kunt ge voor u houden; of denkt ge misschien dat we zoo maar om een gril van u een onderneming zullen opgeven, die zooveel heeft gekost, en die zooveel zal opbrengen in de toekomst, dat het water noodzakelijk goed móet blijven? Daarbij, waar haalt gij, bezoldigd ambtenaar der baden, het recht vandaan, om daarover een meening te hebben tegenstrijdig met die van uw oversten?

Maar Dr Stockmann is een koppigaard; hij blijft meenen dat zijn stilzwijgen een bedriegerij zou wezen, een misdaad tegen het volk en de samenleving. En hij biedt zijn verslag aan. Het baden-bestuur zendt hem per keerende post zijn ontslag.

Nu zal Stockmann zijn studie laten drukken, en hij gaat er mee naar het *Volksblad*. Met veel plezier zou de uitgever ze aannemen, maar hij mag volstrekt niet. « Welhoe, 'k dacht dat ge meester waart van uw eigen blad? » — Maar vriend, de abonnenten, de openbare meening, de klein-eigenaars, dat zijn de meesters van de pers... Mijnheer de burgemeester heeft mij uitgelegd hoe uw artikel onze heele burgerij zou te gronde richten...

Dr Stockmann neemt zijn laatsten toevlucht tot een meeting. Goed, maar de voorzitter verbiedt den redenaar « buiten de grenzen der gematigdheid te gaan », en voor alles mag hij de quœstie der baden niet aanraken.

> Medeburgers, begint Dr Stockmann, 'k heb u een groote onthulling te doen; een ontdekking moet ik u meedeelen, heel wat gewichtiger dan de kleinigheid dat ons badwater verpest is.

Veel stemmen, schreeuwend. — Van de baden niet spreken! Laat de baden buiten spel.

Stockmann. — 'k Zal u, zegde ik, van de groote ontdekking spreken, die ik in de laatste dagen heb gedaan: de ontdekking dat al onze geestelijke levensbronnen vergiftigd zijn en dat onze heele maatschappij op den pestzwangeren bodem der leugen berust. 't Is mij onmogelijk namen te noemen, want daarin juist bestaat de groote ontdekking die ik gister heb gedaan: De gevaarlijkste vijand van waarheid en vrijheid is de groote meerderheid; ja, die vervloekte liberale meerderheid!

Haustad. — De meerderheid heeft altijd gelijk!

Stockmann. — De meerderheid heeft nooit gelijk, zeg ik. Dat is een van die mondgemeene maatschappij-leugens, waartegen ieder vrij, denkend man moet opstaan. Wie vormt inderdaad de meerderheid onder de bewoners van een land? De verstandigen of de stommerikken? 'k Geloof dat we 't daarover allen eens zijn... Maar hoe kan men daaronder dan ooit het recht of de waarheid vinden : Moeten de stommerikken over de verstandigen heerschen?

(Lawaai en geschreeuw.)

O, ge kunt mij wel overschreeuwen, maar niet weerleggen! De meerderheid heeft de machtbekleeders, maar het recht heeft zij niet. Het recht bezit ik en eenige weinigen. De minderheid heeft altijd gelijk! (*Herhaald lawaai.*) (1)

'tWas ongehoord. Eenparig wordt de dagorde gestemd : « De vergadering verklaart den baddoctor Otto Stockmann een volksvijand. » Eenparig, behalve één stem, die van een dronkelap.

Nu is 't voor Stockmann en zijn huisgezin niet meer uit te houden. Zijn kinderen worden uit school verjaagd. De ruiten van zijn woning worden stukgegooid.

Zijn vrouw zou willen verhuizen. Maar Stockmann blijft : hij « die de sterkste man der wereld is. »

Johanna. — De sterkste?... nu?...

Stockmann. — Ja, 'k herhaal het : ik ben de sterkste man der wereld.

Walter. — Maar vader toch?

Stockmann. — Ssst. Zegt het nog niet luidop, maar ik heb een groote ontdekking gedaan.

Johanna. — Weerom al?

Stockmann. — Welja. (*Hij vergadert ze allen rondom zich en zegt vertrouwelijk*) Luistert : Dit is de zaak : De sterkste man ter wereld is deze die alleen staat!

Dubbel treffend klinkt hier 't aphorisme van Kant, wijl het thans van de planken komt. En ontegensprekelijk brengt ons *Een Volksvijand* een prachtige heropleving van de legende, waarbij Aristides van een zijner vonnisvellers ten ant-

(1) Dat was ongetwijfeld naar 't rechteroog van Björnson, die als behendig politieker de leuze omdroeg : « De meerderheid heeft altijd gelijk. »

woord kreeg : 'k Weet niet wat de man heeft misdaan ; Maar 't begint mij vervelen dat men hem den Rechtvaardige noemt.

Meer dan ooit, zou men zeggen, was Ibsen overtuigd van zijn Messias-zending, en onwrikbaar, zoo 't scheen, hoorde hij de kreten aan : kruisigt hem, kruisigt hem ...

* * *

En toch...

Onmiddellijk na *Een Volksvijand* is 't uit met zijn aanklachtstukken tegen de maatschappij en het menschdom. 'k Wil zeggen dat Ibsen althans zich niet langer vertoont in het forum der werkelijkheid, om van op de rostra van zijn rotsvaste overtuiging te schreeuwen in 't aanschijn van de heele wereld : Houdt de dieven, houdt de leugenaars, houdt de moordenaars !

Ineens is 't gedaan met het ruwe realisme van zijn stellingen ; en gedaan ook is 't met het realisme in zijn kunst.

Voor die kunst schijnt dat enkel een verder stadium van ontwikkeling te zijn, logisch bereikt. Inderdaad, lang aanwezige eigenaardigheden worden thans naar haar toppunt gedreven. Door niemand geëvenaarde soberheid van technische middelen, en stevige stoutheid van tooneelen-bouw, langs om aangrijpender toestanden, langs om pakkender gezegden, langs om korter, knapper, zinrijker samenspraken, langs om persoonlijker, langs om inniger wijze van doen en voelen en schrijven, langs om verrassender bliksemlichtingen van genie, maar ook langs om zonderlinger gedachten, langs om duisterder zinspelingen, langs om minder begrijpelijke bedoelingen, langs om minder samenhangende beschouwingen, langs om duidelijker gebrek aan dat éene noodzakelijke voor alle wezenlijk groote dingen, en ook voor alle wezenlijk groote kunst.

Voor Ibsen's kentering van gedachten meenen velen het groote woord ter verklaring te hebben uitgesproken met te zeggen : De realist Ibsen is ten slotte symbolist geworden. Dat is, meen ik wel, een kneep als een ander van wege de getrouwen, om de duisterheden in 's meesters waarheidlichtend evangelie te verschoonen voor 't groote publiek — en allicht voor henzelven ook. Bij de modernen is 't zelfs

een vrij heerschende mode: op een schuchtere vraag om eventjes wat uitleg van hun tekst, krijgt ge als antwoord: Mijn arme vriend, uw philister-oogen beletten u te zien dat dit een symbool is, en dat een allegorie, en dat derde een ... ja, snapt ge me niet, ik vermag niet anders dan compassie te hebben met u.

Nu, 't kan best dat Ibsen symbolist is geworden. En wat nog veel vaster staat, is dat hij na *Een Volksvijand* den symbolist *uithangt*, en *uitzweet* van zijn kop tot zijn teenen. Want, dit zullen ook de vroomste Ibsenianen wel toegeven, die zóo wil symboliseeren moet er bepaald een karwei van maken.

Zoo vreeselijk voorzichtig voortaan gaat Ibsen om met al wat hij aanraakt, zoo angstvallig druk heeft hij het om de minste bijzonderheid: om wat zon of wat mist of wat regen buiten, om een kierende deur of een doodgaanden haard, om een ligstoel rechts of een kapstok links, om een buishoed of een kamerrok, om een witte das of een roze lijfje, om den bril van een heer of den waaier van een vrouw, om een kuch, om een blik, om een stap, om een trilling van zenuw of spier, dat men telkens moet zeggen: ja, waarlijk, daar steekt iets achter! Al die woorden zijn zoo gedragen, zoo gemeten; ze klinken zoo heel anders bij hem als bij iedereen; ze gaan zoo zwaar van geheimzinnigheid en van aphoristische pose dat het niet anders kan of deze schrijver wil achter de werkelijkheid van zijn tooneelzaal u nog leiden in een soort arcanische ideeën-achterkamer.

Dat hij symbolist is geworden heeft Ibsen zelf meer dan eens laten hooren.... En toch zijn er weer anderen — Brandes aan 't hoofd — die op even rond-uitgesproken bekentenissen van den meester beweren dat men ook in zijn laatste drama's, evenmin als in de vroegere, die we maatschappelijk heeten, niets meer moet zoeken dan ze feitelijk geven: Werkelijk geziene menschen en toestanden, gedramatiseerd door Ibsen's gansch eigenaardig genie. 't Zuiverste realisme zoowel na als voor. Stuit ge in die tooneelstukken op dingen die ge niet begrijpt, dan is 't weeral uw schuld: Leer de Noorsche menschen en het Noorsche leven kennen, en ge zult Ibsen's personnages in al hun doen en laten verstaan.

We zitten dus vast, me dunkt, in het volgende dilemma :

Of Ibsen's laatste werken zijn niet symbolisch : De kunstenaar geeft ons « te goeder trouw » de dingen die hij ons geeft, om de waarde van die dingen zelf, zonder de bedoeling, 't geen hij geeft te doen dienen enkel als beeld van iets anders, iets abstracts dat per omzichtige redeneering te zoeken ligt achter de verzinnelijking zijner concrete voorstelling. Hij zegt : ziedaar mijn menschen, ziedaar de toestanden die ik hun schep : geniet nu zonder meer de kunstwaarheid van mijn drama. — Goed, maar om te genieten, moeten wij begrijpen. En in die drama's, in de ziel van elk dier personnages, behalve 't uitmeten van stoffelijke bijzonderheden met chiaroscuro-bedoelingen, die dan een frats worden van Ibsen's karakter en stellig niet zouden pleiten voor zijn alom gevierden ernst, ligt er heel wat dieper waar wij 't raden naar hebben. Nu komt gij zeggen : die menschen zijn specifiek Noorsch, vandaar de raadsels. Wij mogen antwoorden : Kunst, die zoo specifiek is, behoort niet tot de hoogste. Een kunstenaar mag zoo nationaal zijn als 't eenigszins kan — hoe nationaler hoe beter — als hij wezenlijk groot kunstenaar is, dan schept hij voor vreemden zoowel als voor zijn landgenooten verstaanbare kunst. Dan geeft hij ons personen en dingen, wel bepaald van zijn land, maar zoo algemeen menschelijk dat ze voor iedereen begrijpelijk zijn. Zoo deden het al dezen die zich een blijvende wereldfaam veroverden. Neen, ligt Ibsen's onduidelijkheid aan zijn specifieke Noorschheid, dan hapert er iets aan zijn kunst.

Of, Ibsen's laatste werken zijn wél symbolisch. Zijn heele leven heeft hij zijn best gedaan om 't specifiek Noorsche van zich af te stroopen. Wil men Ibsen's jongste drama's volkomen genieten, dan moet men ingespannen en ingetogen dringen tot de ideeën waarnaar zijn symbolische beelden ons wenken.—Weeral goed, maar dan moet er middel zijn om met normaal-menschelijke vermogens en met ontwikkelde kunstvatbaarheid 't symbool en 't gesymboliseerde te snappen. Dan moet men, tot loon voor zijn moeite, achter de mooie beelden kunnen vinden een mooien zin, en, bij herhaling van 't geval, een zin die steekhoudt, een zin die wordt een ideeën-stel, een gedachten-geheel. Zoo immers komt men,

tot zijn kunst-voldoening uit, bij de Graal-legende, bij Dante, bij de Spaansche auto's, bij Faust, enz.

En wijl we hier bepaald met intermittenties te doen hebben, is daar ook nog de aanhoudende bekommering, die een geestesmarteling wordt op den duur: Waar is Ibsen symbolisch, waar is hij 't niet? Waar moet ik 't geen ik hoor en zie, opvatten als werkelijkheid en waar, als allegorie? Heeft het Ibsen dan behaagd zijn kolossale gaven ten slotte te besteden aan een rebusklügelei? Heeft hij ten slotte den geestigen Franschman gelijk willen geven: « Le symbolisme est une vaste entreprise contre le bon sens » ?

Kies nu liever zelf: Proef Ibsen in zijn laatste stukken, als den prins der realisten. Of tracht iets ernstigs te ontdekken achter de symbolische drama's die voor velen 't moderne evangelie zijn.

* * *

Hier hebt ge van elk tooneelstuk een kort begrip (?), voor zooverre 't ons doenlijk was, er iets van te maken. Allen die iets van Ibsen hebben gehoord of gezien zullen allicht getuigen dat we ons best deden om in de duisternis een schemering te ontdekken.

* * *

In 1884 : *de Wilde Eend.* (1).

Een midden waarin de alcohol heeft gewoed en verwoest. Ekdal, oud-luitenant en oud-vennoot van den rijken

(1) Voor de wilde Eend, Rosmersholm, De Vrouw van de Zee, en Hedda Gabler heb ik de Nederlandsche vertaling kunnen gebruiken, die thans van den heelen Ibsen bij Meulenhoff en Cie te Amsterdam verschijnt, en waarvan bundel II voornoemde vier stukken brengt. De uitgever haalt eer van zijn werk: een prachtboek ook voor de illustratie. Wat de vertaling zelve betreft, van der Mijll-Piepers heeft ze rechtstreeks overgezet uit het Noorsch in een model-Nederlandsch. Enkel éen bladzijde van den Noorschen tekst heb ik vooralsnog met deze nieuwe en met mijn Duitsche uitgave kunnen vergelijken, woord voor woord. Blz. 5 uit de Vrouw der Zee, en deze blz. althans is gewetensvoller in 't Nederlandsch dan in 't Duitsch (van von Borch) bewerkt.

koopman Werle, uitgebuit door dezen, is langs om meer aan den drank verslaafd geraakt. Hij kreeg onlangs van Werle's knecht een geschenk : een wilde eend door den meester op jacht gekwetst. De oude bracht de eend bij zijn konijnen en kiekens, op den zolder. Dat is Ekdal's bosch, daar gaat hij jagen in zijn dronkemans-hersenverslapping.

De kleine Hedwig, Ekdal's kleindochter, een lief meisje, dat in haar huiskring niemand vindt die van haar aanhankelijke liefde wil weten, krijgt haar sukkel-lotgenoot, den eendvogel lief, zoo lief dat ze elken avond voor zijn lang leven bidt ; en eerst in de tweede plaats voor haar oogen : want, als het zoo blijft verergeren, zal ze gauw heel en gansch blind zijn.— Hjalmar, Ekdal's zoon, die na een proefje van alles, thans photograaf is, en in vadsigheid zijn dagen verdroomt aan een roemrijke toekomst, was met Gina getrouwd; die Werle hem als een beste vrouwtje had aan de hand gedaan, toen hij zelf er genoeg van had, toen hij wist dat Gina moeder zou worden.

Hjalmar meent dat Hedwig zijn kind is.

Werle heeft ook een oogziekte.... De stank van dien zolder is niets,... maar de rest.

Gregor, Werle's zoon en Hjalmar's vriend is een zonderlinge jongen : Hij wil in alles de waarheid zoeken en ze luidop zeggen. Ook voor 't huishouden Hjalmar heeft hij gevonden wat Hedwig's oogziekte hem deed naspeuren. En hij zegt het aan Hjalmar. Hjalmar zal de zonde van Gina vergeven ; de leugen zal weg zijn uit het huishouden ; de waarheid zal in de plaats komen en met haar het geluk : Zoo denkt Gregor.

Gina heeft alles bekend wat Hjalmar haar vroeg. Hjalmar wil er vandoor, ook van Hedwig heen. Dat heeft Hedwig hem hooren zeggen : en... Hjalmar hoort een knal : Is dat de wilde eend, die door den zolderjager wordt afgemaakt ? Hij vindt Hedwig, die met grootvaders geweer dat zoo groot is als zij zelf, zich een kogel door de borst had geschoten.

Dat heeft de waarheid in dit huishouden gedaan.

« Och, men moet niet altijd de menigte met waarheid komen lastig vallen. Dat bederft haar geluk. » En satirischer nog : « Gebruik voortaan niet meer dat bastaardwoord :

« idealen ». Wij hebben een zeer goed Noorsch woord ervoor : leugens ! »

Ge herinnert u « Een Volksvijand ». Welnu, *qui potest capere capiat.*

* * *

Daarachter, in 1886, kwam *Rosmersholm.*

Rosmer is een van die « dubbers ». Wat hij eigenlijk te kort heeft zegt hij niet, ook niet aan zijn vrouw. Daarbij, ze schijnt wat zwak van hersens geworden te zijn, denkelijk om haar kinderloosheid.

Bij hen kwam inwonen als gezelschapsjuffer Rebecca West; een kranige juffrouw met geest en wilskracht. Ze heeft zich één ding in 't hoofd gezet : Die Beate moet hier weg, en ik word Mevrouw Rosmer. Langzaam, langzaam praat Rebecca die sloor de overtuiging in dat ze voor dominee Rosmer de vrouw niet is. En Beate komt zoover, tot ze gaat naar de beek, en van 't kleine brugje in 't water springt.

Rosmer is droever dan ooit : Zijn vrouw heeft zich in haar verbijstering versmoord.

Zonder zelf heel goed te weten hoe, is Rosmer sedert hij nu met Rebecca alleen is, veel veranderd. Eerst verloor hij zijn geloof, dan legde hij zijn herdersambt neer, nu verzwijgt hij niet langer zijn omkeer voor 't publiek.

Dat hooren we duidelijk uit zijn standje met zijn zwager, Rector Knoll, een verstokt behoudsgezinde. Hij komt om Rosmer's hulp in het stichten van een blad tegen de radikalen, die thans de machthebbbers zijn. Rosmer weigert; hij is niet meer 'tgeen hij vroeger was; hij voelt zich thans door en door democraat. Hij wil voor 't volk : geestesvrijmaking en wilszuivering. — En de Rosmer's, jammert Kroll, die van oudsher de trouwe bewaarders der overlevering waren! Verneemt het volk wat er van u is geworden, wat een schandaal! Hou toch, bid ik u, uw afvalligheid voor u zelven. — Ik acht het mijn plicht, antwoordt Rosmer, een beetje licht te zenden daar waar de Rosmer's zoolang duisternis brachten en zedelijke verdrukking zaaiden. Nu wordt Kroll kwaad : Ha, Rosmer en Rebecca, een

geloofsverzaker en een ontvoogde ! Voortaan is het uit tusschen beide schoonbroeders.

Mortensgaard, de radicale dagbladschrijver, heeft van 't nieuws gehoord, en hij komt bij Rosmer aangedraafd. Dat is een buitenkansje, zegt hij handenwrijvend, zoo'n ernstige, door en door christelijke man, die overkomt naar ons. Vrijdenkers immers hebben wij meer dan genoeg. — Rosmer wijst den zaakjesman eventjes terecht : hij verklaart niets meer te voelen voor de Kerk. Als 't zoo is geeft ook Mortensgaard aan Rosmer den raad zich niet aan 't publiek te vertoonen, te meer daar er op zijn privaat leven wel wat te zeggen valt. Hoe dat? Mortensgaard laat hooren dat hij een papiertje bezit, bewijzend dat Beate wel wist wat ze 't laatst heeft gedaan...

Voortaan heeft Rosmer noch rust noch duur... Nooit meer zal de ex-dominee 't wagen over 't brugje te gaan. Hij maakt liever een omweg. Maar toch overal, buiten en binnen, volgt hem, sedert Montensgaard's woord, de schim van Beate. Wel had hij zich tegenover haar geen enkele daad te verwijten, maar gedachten wel. Dominee Rosmer was allang op Rebecca verliefd : Die liefde woonde eerst in een hoekje van zijn ziel; maar langzamerhand had hij ze voelen sluipen in zijn lijf.

Maar nu is 't gedaan... Ondanks haar slim beleg, wordt Rebecca door Kroll gedreven tot de huiveringwekkende bekentenis.

Rosmer staat als versteend. Toch heeft Rebecca — ze verklaart het nu plechtig — dat alles uit liefde voor den dominee gedaan. Ook dat nog ! schreit Rosmer; en voor 't andere had hij zichzelf al ontmoedigd afgevraagd : Wat wilt gij naar nieuwe veroveringen, als ge met het lijk van 't heele verleden op uw schouders loopt? — Hij neemt een besluit, en hij verzoekt Rebecca de waarheid van haar liefde te staven met een onweerlegbaar bewijs. Rebecca aarzelt niet : samen gaan ze naar de brug en ze doen alles lijk het eenmaal Beate heeft gedaan.

Op zichzelf is *Romersholm* het duidelijkste van Ibsen's jongste werken.

Als technische uitvoering zal het wel 't volmaakst model blijven van 't geen men thans noemt : novellistische stuk-

ken : deze waarin de onthulling der voorgeschiedenis dadelijk tot de catastrophe leidt.

'tIs ten slotte de heropleving van Sophokles' Elektra-tragedie en van Shakespeare's Hamlet. De wraak van de vermoorde echtgenoote op dezen die overblijft en op haar die de plaats van de vermoorde heeft ingenomen.

Maar de ontknooping.... Wij verkiezen nog altijd het *veritas liberavit vos* van St. Paulus.

* * *

In 1888 komt : *De Vrouw van de Zee.*

Ellida is nog jong en de tweede vrouw van Dr Wangel, een man op jaren.

't Was niet uit liefde dat ze met den dokter trouwde : Ze heeft alles zoomaar laten gaan : Wangel beminde haar en zij mocht hem wel als vriend. Maar ze droomde en bleef droomen van de zee en van een onbekenden zeeman die lang geleden haar had gezegd : Binnen zooveel jaar ben ik hier weer om u.

Ellida kan het niet uithouden in Wangel's huis. Ze kan zich niet akkla-a-klimatiseeren, lijk een vriend van Wangel's dochters dat heet.

Ellida heeft haar man alles verteld. Wat hij ook aanvange, ze blijft drifteloos-koel voor hem, en altijd wil ze naar zee om te baden en te wachten naar dezen die moet komen.

Eindelijk is hij daar : Hij, zonder naam : hij heet « de vreemde ». Hij bekijkt Ellida met zijn zelfden blik van jaren geleden ; dien blik waarvoor ze haar leven heeft vermijmerd. « De vreemde » spreekt haar aan, traag, zwaar, met een stem die klinkt van over de zee : « Ellida, gij zijt gehuwd ; en ge weet het : wij waren verloofd. » Hij trekt zijn uurwerk uit. « Straks moet ik weer scheep.... Morgen avond kom ik hier terug. Gij zult mij hier opwachten, gereed om te vertrekken met mij. »

En Wangel stond erbij toen dat alles gebeurde, maar 't was voor « den vreemde » of Wangel niet bestond.

En 's anderdaags avonds gaat Wangel mee met zijn vrouw, naar de plaats waar ze zijn moet, op 't gebod van « den vreemde ». Wangel staat met hangende armen. Waarom

zoudt gij mij weerhouden, vraagt Ellida. Zeker, gij kunt mij binden aan u. Maar mijn ziel, mijn gedachten, mijn neigingen, al mijn vurige begeerten, die kunt ge niet binden. Altijd zullen ze zoeken dat mysterie, dat groot onbekende, waarvoor ik gemaakt ben en waartoe gij mij den toegang hebt versperd.

Nog dieper laat Wangel zijn armen zakken. Welnu, 't zij zoo, zegt hij. Gij hebt uw vrijheid weer. Ge kunt ze gebruiken zoodra « de vreemde » hier is. Ge zijt voortaan uw eigen meester en verantwoordelijk voor 'tgeen gij doet.

Daar lag voor Ellida 't mysterie : De zucht om nog eenmaal in volle vrijheid een beslissing te nemen. Ellida kan kiezen. En ze kiest. Daar is « de vreemde ». Nooit zal ik u volgen, zegt zij. En ze slaat den arm om haar man : Nooit zal ik u verlaten !

De symbolische ideeën-misten, — of de Noorsche poolnachten — altijd zooals ge verkiest — hebben ook de bouwlijnen van dit stuk wel ietwat vervaagd.

* * *

In 1891 : *Hedda Gabler*.

Deze vrouw, een generaalsdochter, virago in den allerergsten zin, heeft enkel verachting voor haar man, den professor-in-fieri. Ze heeft Tesman aanvaard omdat ze zag dat het maar een spel zou zijn, zoo 'n man aan 't leibandje te houden. Wel had ze een boontje voor Eljert Lövborg, den genialen oud-schoolmakker van Tesman. Maar ze mocht zich met zoo 'n mensch in hooge kringen niet vertoonen, want Lövborg lachte met al de conventies der maatschappij.

Nu komt Hedda te weten dat Lövborg een andere goede vriendin heeft gevonden : Thea, haar vroeger schoolkameraadje, op wier mooi haar Hedda zoo razend was. Thea is een zegen voor Lövborg. Hij wordt een man, waardig van zijn genie. Ze houdt hem af van den drank, ze zet hem aan 't schrijven van een boek dat hem roem zal bezorgen en hem stempelen tot den eenigen ernstigen kandidaat voor de plaats waarnaar Tesman aan 't hengelen is.

De Tesman's leven intusschen heel breed op een villa, en Hedda maakt schulden op voorschot van de heerlijke jaarwedde, die haar man, den professor, te wachten staat.

Lövborg, in den roes van zijn bijval, komt Hedda bezoeken. De heks weet hem aan den drank te krijgen en hem zijn handschrift te ontfutselen. Ze verbrandt « het kind van Lövborg en Thea ».

Aan Hedda zelve komt Lövborg zijn nood klagen: Een braspartij, en mijn schrijfboeken kwijt !...

Zie, hier hebt ge een geschenk van mij, zegt Hedda: Een pracht van een revolver. En Lövborg spoedt zich heen.

Straks komt men Hedda melden dat het met Lövborg gedaan is. Nu haalt ze uit haar verzameling den allerschoonsten revolver, en ook zij « heeft den moed haar leven te regelen gelijk zij het verkiest ».

Dit meesterstuk van Ibseniaansche techniek was wezenlijk een edeler inhoud waard.

***

Een oogenblikje verpoozing — verkwikking wellicht — om nog eventjes naar Ibsen's leven om te zien.

Eindelijk vond hij dat het om 't even waar in Europa al niet veel beter was dan in zijn eigen land. In 1891 keerde « de eenzame » in gezelschap van zijn wereldfaam naar Christiania terug om er voortaan te blijven, en zich te koesteren in de hulde die zijn landgenooten, om hun scha in te halen, hem nu tiendubbel toematen.

Een vaderlander in den historisch-geijkten zin is Ibsen echter nooit meer geworden. « Het Statenverbond, onder hetwelk wij leven, » schreef hij aan Brandes, « is niet meer geschikt voor ons. 'k Geloof dat het nationaal bewustzijn bezig is met uit te sterven en dat het stambewustzijn in de plaats zal komen. Ik ten minste voor mij heb die evolutie doorgemaakt. Eerst was ik Noor, naderhand Scandinaviër, thans voel ik mij Germaan. »

***

Bouwmeester Solnesz verscheen in 1892.

Solnesz is een self-made man. Zonder veel opleiding is hij een befaamd bouwmeester geworden. Hij kreeg zijn roem met kerken te bouwen. Maar langer doet hij het niet. Sedert zijn huis is afgebrand, bleef zijn vrouw ziek van

schrik en van verdriet over haar twee kinderen, die na de ramp zijn weggekwijnd.

Hij heeft zich naderhand een prachtige villa gebouwd, maar nooit kwam hij weer tot het geloof en den ijver die uit zijn handen tempels deden rijzen aan God.

Bij de laatste kerk, die hij maakte, klom Solnesz op den toren om hem te kronen met een krans. Onderwijl was er daar beneden in 't inwijdingskoor, een meisje dat ontvlamde in bewonderende liefde voor den grooten bouwmeester.

Denzelfden avond nog ziet Solnesz dat meisje op een diner. Hij kust het kind van twaalf jaar en meent lief te zijn met af te dalen tot de naïefheid van haar gesprek : Binnen tien jaar zal hij weerkomen. Hij zal een prinses maken van haar en hij zal haar eèn koninkrijk schenken.

Solnesz is teruggekeerd bij zijn vrouw en hij bouwt voort, huizen voortaan, gezonde huizen voor menschen.

De man is ongelukkig. Hij die zooveel woningen zet met een haardstee, waar de menschen hun geluk vinden, hij zelf had schoon zijn oud huis te slechten, en op de plaats van den brand een paleis te doen rijzen met een hoogen toren, hij vindt het geluk niet, want hij heeft geen thuis : zijn kinderen zijn dood; zijn Alida is een sufje geworden, die hem op geen uren afstand begrijpt, en die anders, vóor den brand, toch ook zoo op had met bouwkunde : niet van kerken of huizen, maar van kinderen, « van kleine kinderzielen, die ze wil maken tot edele, groote, rechte menschenzielen. »

En Solnesz draagt ook in zijn eigen karakter een beheptheid, gedurig aan groeiend. Hij heeft een duivelschen schrik van de jongeren. Hij is een zelfzuchtig roemdrager, die alleen groot wil zijn, en die voor de jeugd geen toekomst wil zien openstaan.

Zoo sukkelt hij voort, geëerd en gevreesd, maar innerlijk zichzelf opvretend.

De tien jaar zijn om. En daar verschijnt plots Hilda in zijn huis. Zij komt om prinses te worden; zij komt om haar koninkrijk. Hilde zal bij hem blijven; ze gelooft in de grootheid van Solnesz : dat doet hem deugd. En, gesterkt in zijn kunst bouwt hij weer een toren. Weer klimt hij als

vroeger met een krans naar den top. Zijn vrouw jammert, de menigte gaapt, Hilde jubelt : ja, hij is er, hij hecht den krans aan den spits... Solnesz duizelt, hij valt, en plof ... voor Hilde's voeten ligt hij morsdood.

Ibsen dacht nog dikwijls aan zijn Brand in 't later leven. Hier hebt ge hem weer : maar ge zult hem allicht niet herkennen, zoomin als wij.

***

Dat zijn dus de gegevens dier symbolische stukken van Ibsen. 'k Herhaal het : om niet te raaskallen heb ik er naar mijn beste vermogen uitgehaald wat het dichtst nadert bij de sfeer van 't begrijpelijke.

Dit ook herhaal ik : als we wegdenken 't geen ons onverstaanbaar voorkomt, blijft er nog zeer veel te bewonderen : Ibsen's nooit falende technisch meesterschap; zijn met de jaren niet verzwakte dramatisch vermogen. Niemand ter wereld wellicht heeft met zulk een virtuositeit uit *enkel* gesprekken, levendig-natuurlijke samenspraken, zoo flink handeling en karakters gebouwd. Niemand ter wereld stellig heeft ooit gedaan wat hij vermocht : zijn meest abstracte denkbeelden om te zetten op tooneel tot zoo intens levende wezens.

Maar gaat men, als thans de heele rationalistische letterwereld, om een nieuw geloof bij Messias Ibsen, dan blijkt zijn werk een chaos, een Nirwana, zooals geen Boeddha er ooit een verzon. Achter dat werk zal al wie het goed meent, vruchteloos een vaste leering zoeken.

Ongetwijfeld heeft de Noorsche meester zijn kunst in volle oprechtheid gegeven; en dat komt voor niet weinig in zijn hooge verdienste. Maar daarom juist weerspiegelt erin de heele tegenstrijdigheid van zijn geest: het onstandvastige, het grillige, het zoekende, het immer droefontkennende en nooit blij-bevestigende.

En juist omdat Ibsen heeft gewild dat zijn wankele wijsbegeerte, zijn ongestadige ideeën, zijn kinderachtige vooringenomenheden, zijn hoogmoedige sociaal-mystieke bevliegingen, en zijn profetico-satirische kittelingen zouden spreken uit zijn groote kunst, heeft die kunst, ondanks al haar stevigheid, het gebrek veel meer te laten verwachten

dan ze geven kan, nevens louter æsthetische genietingen te duiden op de voldoening van andere menschelijke neigingen en verzuchtingen, die hij niet geroepen was te gemoet te komen.

Steekt er in Ibsen's werk, een wijsbegeerte, dan is het wel deze: Er is geen vaste waarheid, de waarheid is even tijdelijk als de menschen, die ze uitdenken. Er is geen vaste deugd : al wat er den schijn van heeft, blijkt ten slotte niets anders dan fijner of grover bedrieglijke zelfzucht. Er is geen vast ideaal : 't geen men naïefweg er voor neemt is een dwaasheid, die men eerst ontdekt als men meent het ideaal te bereiken.

Leer van twijfel, van ontkenning, troostelooze levensleer.

En toch heeft Ibsen het in zijn apostelijver goed gemeend. Hij vond een menschenwereld, die hem radicaal verkeerd scheen. Hij wilde weerbrengen in die wereld waarheid, vrijheid, natuur. Hij wilde 't middel vinden om 't geluk van den eenling te doen samengaan met het geluk van allen. Drie kwart van zijn leven heeft hij besteed aan 't uitroeien van 'tgeen zijn hervorming in den weg stond : godsdienst, maatschappij, familie, huwelijk. Zal ik de wereld, of zal de wereld mij overwinnen : Binst die drie kwart van zijn leven is Ibsen zichzelven die vraag blijven stellen. In 't laatste kwart heeft hij er op geantwoord : Verder kan ik niet. Ik twijfel aan mij zelven. Ik moest u vrijheid brengen: Maar mijn determinisme leert dat der menschen daden vooraf zijn geordend. « Willen is immers verplicht zijn te willen ». Ik moest u waarheid brengen : Maar 't geen ik gister voor waarheid hield, schijnt mij leugen vandaag. Ik moest u liefde brengen : Ik weet niet eens wat het woord in deze wereld komt doen. Ik moest u alles brengen : en.... nu zie dat ik u niets heb gebracht...

* * *

Want wij zijn in 1894. Ibsen's einde nadert. Nog zeven jaar behoudt de groote grijze zijn jeugdige kunstkracht. En de drie stukken die hij nog schrijven zal brengen achter hun symbolen werkelijk *iets*. Thans krijgen we wel degelijk in de ideeën van den zeventiger... nieuws.

Eerst kwam *Klein Eyolf.*

Rita, de vrouw met geld, is uit lagere liefde getrouwd met Almers, den man van geleerdheid. Wel bemint Almers zijn vrouw, maar zijn sympathie is toch meer voor zijn stiefzuster Asta, met wien hij van kindsbeen heeft samengeleefd en -gedacht. « Denken is het beste deel, » zegt hij. Zij helpt hem daarbij in de bewerking van zijn groot boek over de menschelijke verantwoordelijkheid. Dat boek juist kan Rita niet uitstaan, en ook Asta kan zij niet lijden : op allebei is ze jaloersch, want ze rooven haar man uit haar armen.

Nu, 't gebeurt dat Almers toegeeft aan zijn zinnelijke vrouw. 't Is op een van die oogenblikken dat hun onbewaakt zoontje zich kreupel valt.

Dat kind met zijn kruk is voor Almers een blijvende wroeging. Nu wordt Rita op haar kleinen Eyolf afgunstig. Almers wil alle zelfzucht boeten, van 't leven niets meer genieten, en zelfs zijn schrijverszucht uitroeien : voortaan wil hij zich wijden aan zijn zoontje en zijn opvoeding. Hij zal *de menschelijke verantwoordelijkheid* niet uitgeven, maar voortaan zal haar grondregel zijn leven beheerschen.

Daar verschijnt het rattenvrouwtje. Ze vraagt of ze de ratten mag vangen in huis en meenemen al wat er « kribbelt of krabbelt of knaagt ». Meenemen al wat er knaagt : O, kon het vrouwtje dat maar!

Als 't rattenvrouwtje weg is, vindt Almers ook zijn zoontje niet meer. Klein Eyolf is meegelokt, en met de ratten van 't vrouwtje verdrinkt hij in de beek. 't Krukje blijft bovenzwemmen... Nu erkent Rita haar verkeerde inzichten in 't leven. Ze wil zich voortaan wijden aan de verpleging der armen en lijdenden.

* * *

In 1896 : *John Gabriël Borkman*

Een bankier die meende voor zijn eigen glorie en voor eenieders welzijn de wereld om te keeren en die daartoe de schatten had gebruikt, gekist in de kelders van zijn bank... Men legt de hand op den « koning der millioenen ». Hij gaat het kot in. En, na acht jaar gevang, sluit zijn vrouw den man, die haar stoffelijk en zedelijk heeft geruïneerd, op

den zolder. Al acht jaar zit hij daar, de kreupel-geschoten Napoleon, gekerkerd door zijn vrouw.

Nooit zien de echtgenooten malkander. Mevrouw Borkman woont beneden. Boven haar hoofd loopt Borkman heen en weer op de zaal, heen en weer als « een zieke wolf ».

Altijd is Borkman in toilet. Hij wil niet op 't onverhoeds worden opgeroepen. Want — het staat vast bij hem — een of anderen dag komt de maatschappij hem weerhalen, met het verzoek : Borkman, wij miskenden u; vergeef alles, wees weer onze leider; wij kunnen niet verder zonder u.

Maar Borkman blijft wachten. Intusschen heeft hij tijd om zijn leven te overzien.

Toen hij, als kleine jongen, met zijn vader meedaalde in de mijnen, hoorde hij daar bij 't hamergeklop het lied der ertsklompen, die riepen om bevrijding. Alles wat er daar zong wilde John Borkman brengen in 't zonnelicht.... en door behulp van advocaat Hinkel werd hij directeur van een groote bank.

Maar Hinkel's dienstwilligheid was niet zonder voorwaarde : « Elkaar bedriegen immers, dat is vriendschap ». — « Ik geef u de plaats die gij begeert, zegt Hinkel, maar gij, John, geef mij de vrouw die ge begeert. » En die vrouw, Ella Rentheim, beminde haren John hartstochtelijk. John aarzelde geen oogenblik bij de ruiling, voor « zoo 'n soort vrouwen-historie ». En John trouwde met Gunhild, Ella's tweelingzuster.

Maar Ella heeft den advocaat niet aanvaard. Ondanks alles bleef ze John beminnen... ook toen hij door den wrok van Hinkel gevallen was. Nu woont John met zijn vrouw op Ella's eigendom; nu eten ze haar genadebrood.

Terwijl hij zijn eer- en machtherstelling afwacht al wandelend op zijn zolder, en terwijl hij zijn levenslot weegt en overweegt, komt hij eindelijk tot het besef : « Dat is juist de vloek, dat ik bij geen menschenziel ooit verstandhouding heb gevonden, uitgenomen bij *eene* misschien. Lang, lang geleden. In die dagen toen ik dacht niemands verstandhouding noodig te hebben. » Nu begrijpt hij de groote zonde van zijn leven : Hij moet Ella gelijk geven als zij 't zegt. Maar eerst nog een opflakkering van grootheidswaanzin :

« Ella, ziet gij de bergketens daar in de verte? De eene

boven de andere. Ze worden grooter. Ze torenen op. Daar is mijn diep, ongemeten, onuitputtelijk rijk ».

En Ella daarop :

« Gij hebt het liefdeleven vermoord in de vrouw die u beminde, en die ook gij bemindet, voor zooveel gij beminnen kondt. En daarom voorzeg ik u : John Gabriël Borkman, nooit zult gij den prijs ontvangen, dien gij voor den moord hebt begeerd. Nooit zult gij als overwinnaar binnentreden in uw koud, uw donker rijk ».

Toch beweert Borkman bemind te hebben, niet éen persoon, maar de macht om menschengeluk te scheppen, ver om hem heen.

Ella's woord wordt waarheid. Denzelfden nacht komt John Borkman zijn zolder af, terug in de wereld, terug in 't leven... « Zie hoe vrij en open het land voor ons ligt, in verren kring.... Het droomland onzes levens. Maar nu is dat land begraven onder sneeuw.... En de oude boom staat uitgestorven.... » Borkman gaat het winterbosch in, en straks vindt men tusschen ijsklompen zijn lijk.

* * *

In 1899 stond Ibsen onder 't publiek, dat hem te Christiania godeneer bewijzen kwam, en hij woonde de onthulling bij van zijn standbeeld vóór den schouwburg.... Op Kerstdag van dit jaar sprak hij ten aanhoore der wereld voor den laatsten keer :

Als wij dooden ontwaken, een dramatische epiloog. (1899).

Beeldhouwer Rubek en zijn vrouw Maja vervelen zich in hun huwelijk. Zij hebben gewoond nu hier dan daar, maar nergens vond Rubek wat hij zocht. Nu komen ze ten slotte in Noorwegen weer. Niemand verstaat hem : De menschen zien in zijn werk iets dat er volstrekt niet in is, iets dat hem nooit is ingevallen. « Dat na te gaan is nog 't eenige plezier dat ik heb van mijn kunst.... » Een leven van zonneschijn en schoonheid heb ik gezocht, en 'k heb mij eigenlijk doodgebeuld in een nat koud hol met kleiklompen en steenblokken. »

Dit heele kunstenaarsbedrijf en alles wat er mee samen-

hangt begon hem zoo door en door leeg en hol en nietig te blijken. Och, hetgeen onherroepelijk verloren is, zien wij eerst « als wij dooden ontwaken ! » als wij die sterven gaan, vooreerst zien wat het leven moest wezen.

En toch was er iemand die hem begreep in zijn heerlijksten tijd. Irene ! Irene, die eenmaal poseerde voor hem als model ; maar die hij heeft laten heengaan zoo ongerept als 't ideaal van zijn « Beeld der Opstanding ».

Sedert heeft hij Irene nooit meer gezien. Nu ontmoeten ze malkander bij toeval. En thans moet Rubek zeggen aan zijn vrouw dat zij beiden malkander nooit hebben verstaan.

Rubek geeft zich dus weer aan zijn gedroomde Irene, en Maja loopt een ruwen bergjager achterna. Rubek stijgt de sneeuwige rotstoppen op met Irene, en Maja daalt al zingend met haar jager de dalen in, terwijl de kunstenaar en zijn ideaal in een sneeuwstorm bedolven worden.

***

« Dichten is oordeelsdag houden met zichzelf », heeft Ibsen ergens gezegd. En in deze zijn laatste drie stukken heeft hij dien moed tot heldenmoed gedreven. Hij heeft ons gebracht zijn bekentenissen zoo meedoogenloos oprecht als het sedert St. Augustinus nog niemand heeft gedaan en allerminst zij die, op voorbeeld van Rousseau, voorgaven het te doen.

Alvorens heen te gaan wilde hij geven aan de wereld zijn bilan, zijn algemeene biecht.

En ze was verpletterend voor hemzelf : Zijn heel leven had hij verbeurd, zijn eenmaal zoo grootsch opgevatte taak bleek hem thans de ijdelheid der ijdelheden ; zestig jaren vol strijd, vol ijver, vol kunst, vol lijden lagen daar als een puinhoop voor zijn veege voeten.

Neen, de oplossing van 't levensraadsel, ze was ook door hem niet gevonden.

Met Catiliniaansche eerzucht was hij begonnen de wereld op te voeren naar zijn wolkenideaal. 't Ging niet, en hij zag in « Keizer en Galileeër » dat het « derde rijk » nog niet was gekomen.

Met mannelijke overtuiging kwam hij weer in de werkelijke wereld om de maatschappij te genezen, om haar te

brengen vrijheid en geluk. 't Ging niet, en hij zag, bij 't klimmen der jaren, zijn kategorische imperatieven verhuizen naar een immer verder vluchtend Nephelocogycia.

En nu hij 't einde was genaderd, nu eerst vond hij hoe 't kwam dat hij niets had verricht, en hij vond ook dat het te laat was om nog iets te veranderen.

O, 't was niet enkel wanhoop aan zijn leven, maar ook aan zijn kunst : Een groot poëet die eindigde met aan de poëzie niet langer te gelooven. De heele Ibsen, in zijn strenge eenheid, blijft voor alle tijden een toonbeeld van staag vorderende zelfontreddering uitkomend op volslagen nihilisme.

En toch, drie vierden onzer christelijke moraal heeft deze vreeselijk ernstige man aan zijn leven en aan zijn werk ten grondslag gelegd : Geloof aan onstoffelijke idealen, zucht naar oprechtheid en rechtvaardigheid, verantwoording en vergelding van goede en kwade daden, zelfverloochening, geringschatting van 't lichaam tegenover de ziel, kwijtschelding van straffen door zonden-bekentenis, intermittent geloof aan een godheid die 't al regeert ....

Eerst nu was 't hem klaar, als een veropenbaring klaar : zijn waarheid was hem logen geworden. Waarom? De waarheid is in 't leven niet bruikbaar, alvorens ze door de liefde tot het hart heeft gesproken. En de liefde, nu wist hij het wel, de liefde had hij niet, had hij nooit. De waarheid-in-liefde, de heilige Geest was elders. Ja, dat wist hij nu... Maar Christus'naam kwam niet over zijn marmeren sfinken-lippen. Sedert « Keizer en Galileeër » had hij dien naam niet meer uitgesproken.

De levenstragiek van « te laat, te laat » vult zijn jongste drie stukken. Kreunende zuchten zonder tal... God alleen weet of een van die zuchten een gebed in geweest.

J. Persyn.

KUNSTKRONIEK

HET GULDEN VLIES

Pour maintenir l'Eglise quy est de Dieu maison
J'ay mis sus la noble orde qu'on nomme la Toyson.
(Grafschrift van Filips den Goeden.)

De Instelling der Orde van het Vlies

« Or, oyez, princes et princesses, seigneurs, dames et damoiselles, chevaliers et escuyers ; — Très haut, très excellent et très puissant prince, Monseigneur le duc de Bourgogne, comte de Flandre, d'Arthois, de Palatin et de Namur, faict scavoir à tous : que pour la révérence de Dieu et soutènement de notre foi chrestienne, et pour honnorer et exhausser le noble ordre de chevalerie et aussi pour trois causes cy-après déclarées : la première pour faire honneurs aux anciens chevaliers, qui par leurs nobles et hauts faicts, sont dignes d'estre recommandés ; la seconde afin que ceulx qui de présent sont puissants et de force de corps et exercent tous les jours les faits appartenants à la chevalerie, aient cause de les continuer de mieulx en mieulx et pour la gloire et la louange du Créateur, pour la vénération de la glorieuse Vierge, pour l'honneur de Monseigneur Saint André, pour l'exaltation de la foi de la Sainte Eglise, pour l'excitation aux vertus et aux bonnes mœurs, le 10 janvier 1429, qui était le jour de la solennité du mariage célébré entre nous et notre chére et bien aimée épouse Elisabeth, nous avons institué, créé et ordonné un ordre et confrérie de chevalerie et d'association amicale d'un certains nombre de chevaliers (1), que nous avons

(1) De namen der eerste 24 ridders waren : I Philippe, par la grâce de Dieu, duc de Bourgogne, de Lothier, de Brabant et de Limbourg, comte de Flandre, d'Artois, de Bourgogne, Palatin et Namur, marquis du Saint Empire, seigneur de Salins et Malines, Fondateur premier, Chef et Souverain de la Toison d'or ; en verder II : Messire Guillaume de Vienne, messire Regnier Pot, messire Jean de Roubaix, messire Roland d'Uutkerke, messire Antoine de Very, messire David de Brimeu, messire Hugues de Lannoy, messire Jean de Commines, messire Antoine de Toulou-

voulu appeler du nom de la Toison d'or, conquise par Jason. » (1)

De orde stond dus onder de bijzondere bescherming van St. Andries en in de statuten was bepaald dat minstens eenmaal in de drie jaren het kapittel moest vergaderen en de hoogmis bijwonen aan den vooravond of op het feest zelve van St-Andriesdag (29 November), waarbij alle ridders gehouden waren tegenwoordig te zijn.

Vous chevalier qui portez la Toison
N'oubliez point le très divin Sacrifice,

terwijl de strijdkreet van den hertog en zijn ridders was : « Notre-Dame, Bourgogne et Mont-Joye St Anerien. »

Bij elke zitting van het kapittel, waarvan de kanselier een bisschop moest zijn, werden de ridders vermaand « à pratiquer la vertu, à fuir le vice, à agir toujours suivant leur conscience. » In de kerk en gedurende de vergaderingen moesten ze gekleed gaan in het scharlaken of purperen gewaad, waarvan op de tentoonstelling een prachtig kostuum, ingezonden door den keizer van Oostenrijk en waarschijnlijk gedragen door Karel den Stoute, aanwezig was : « vêtus comme le Duc lui-même, de robes vermeilles (2) fourrées de gris, longue jusque basse des genoux, sur les quelles pendant de longue manteaux de la même couleur de fine écarlate bordé de riches orfrais d'or fin, de large semence de fusils (3), cailloux, étincelles toison et devise du duc, *aultre n'auray* (4). Les chaperons sont d'écarlate vermeille de drap pareil à longue coquilles, selon l'usage ancien. »

geon, messire Jean de la Trémouille, messire Gilbert de Lannoy, messire Jean de Luxembourg, messire Jean de Villiers, messire Antoine de Croy, messire Florimond de Brimeu, messire Robert de Mas mines, messire Jacques de Brimeu, messire Baudouin de Lannoy, messire Pierre de Beaufremont, messire Philippe de Ternant, messire Jean de Croy et messire Jean de Créquy.

(1) En niet van het Vlies van Gideon, zooals wel eens wordt beweerd.

(2) Zie het IXe kapittel van het Gulden Vlies, gehouden onder Karel den Stouten te Brugge, Mei 1468. (Handschrift nr 9027 in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.)

(3) Prachtige halsketenen waren ingezonden door Z. M., onzen koning, de cathedraal van Toledo, de prins van Croy-Solre, het schoonste door den koning van Spanje, *en or, composé de 35 briquets accolés deux à deux et séparés par 18 pierres à feu émaillées et entourées de flammes. Au bas appendue la Toison ornée de diamants.* Volgens de overlevering heeft deze keten aan Filips den Schoone toebehoord. Als ze in den strijd verloren ging moest ze door den primaat van 't Vlies worden vergoed.

(4) Toen de hertog Isabella van Portugal, zijn derde gemalin, huwde ; (de twee anderen waren : Michelle, de dochter van

Over deze rijke kleeding moesten ze duidelijk zichtbaar dragen het Vlies in goud of edele steenen, aan een keten van fusils· en kleinoodiën, die echter in gewone tijden door een eenvoudig koordje of een gewone keten vervangen mocht worden. (Zie het portret van den bastaard van Bourgondië (Dresden).

Den gouden halsbant, daer dit gulden vlies anhanct
Die in hem bevanct, niets dan vier stalen en steenen (1)
Daer vier uyt spryct, dat alomme spranct...

Met dees devise :

Tot eer vercreghe....
Ter eerst gheleghen
Aen spranken vlieghende
Eer vlamme comt...

Op den vooravond van St-Andries trokken de ridders dan in plechtigen optocht naar de kerk.

Vooraan : de herauten van Bretagne, Sicilië, Oranje, St-Pol, Namen, Vianden, Enghien, Zeeland, Antoing, en de wapenkoningen van Berry, Brabant, Vlaanderen, Artois, Henegouwen, gevolgd door 15 *Poursuyvants*.

Dan achter twee honderd prachtig gekleede edellieden te paard, een lange stoet van bisschoppen en « gemijterde abten », in gewaden van ongekenden rijkdom, en door een talrijke lagere geestelijkheid omringd.

Volgen : de kanselier, de schatbewaarder, de griffier van het Gulden Vlies, gekleed met roode tabbaarden, mantels en kaproenen, de tabbaarden wél, de mantels niet met bont gevoerd. alleen de kanselier draagt een bonten mantel. Achter hem, gaande twee aan twee, de ridders van het Vlies te paard.

Deze werden gevolgd door dertig pages.

« Après, en grande admiration et noble magnitude, chevauchait seule la majesté du Duc. »

Zóo trekt de stoet de kerk binnen, « van onderen tot boven met tapijten behangen en glinsterend van goud ».

Boven de zetels van den hertog en de leden van den hoogen adel hingen « hun wapenschilden met hun hachementen, orden, namen en titels. »

Karel VI, en Bonne d'Artois,) had hij tot devies aangenomen : *Aultre n'auray, dame Isabeau tant que vivray*.

(1) *Fusil*, in 't Nederlandsch vuurstraal of vuurslag ; omdat de eerste geweren ook met zulk een vuurslag voorzien waren, werden ze *fusil* genoemd.

Onmiddellijk na den dienst in de kerk had dan de vergadering van 't kapittel plaats.

Bij de verkiezing van een nieuwen ridder, knielde deze vóor zijn soeverein, lei de eene hand op den Canon van de mis, de andere op een gouden kruisbeeld, dat een splinster van het ware kruis bevatte, en bezwoer om de statuten der Orde te handhaven, Waarop de Hertog hem met de volgende woorden toesprak :

« Nous et nos compagnons de l'ordre, nous avons entendu dire beaucoup de bien de vous, nous espérons que vous y persévèrerez et vous y elèverez encore pour l'exaltation de la chevalerie et à votre propre louange. »

Vervolgens verhief hij zich van zijn zetel en zei : « l'Ordre vous reçoit en son aimable compagnie et en signe de cela vous présente ce collier. Dieu veuille que vous le puissiez longtemps porter à son louange et pour son service, à l'exaltation de la sainte église, à l'acroissement et à l'honneur de l'ordre, de vos mérites et de votre renommée. Au nom du Père, du Fils. et du Saint Esprit.

Waarop de nieuwe ridder antwoordde : « Amen. Dieu m'en donne la grâce. »

Daarop werd hij door den Grootmeester en al de broeders omhelsd.

De ridders ondereen waren verplicht om elkaar over elkanders gebreken en ondeugden te onderhouden en te berispen. De grootmeesters zelve werden niet gespaard, o. a. werd aan Karel den Stouten verweten dat hij er te roekeloos op loshieuw en zichzelf en zijn troepen niet spaarde in 't gevecht; de heeren van Ravesteyn, d'Anzy en den hertog van Alençon, *le grand bâtard* de Bourgondie en de *Sieurs* van Brederode en Yselstein, alsmede graaf Engelbert van Nassau werden strengelijk berispt « *parce qu'ils étaient trop damerets* » ; de graaf van Mansfeldt heeft zich met onadelijken drift tegen een burger uitgelaten; de graaf van Roeulx is te kleinzielig op kleinigheden, en de graaf van Lalaing zit zoo lang over zijn gezondheid te pikkeren, dat hij er zwaarmoedig van wordt ; de heer de Bossu is te driftig en de heer de Praet te trotsch. Allen worden op hunne fouten gewezen, en beloven beterschap ; de heer van Egmont, die te zeer verslaafd is aan een goeden Dietschen dronk, belooft zelfs dat hij geen beker meer zal raken. Hetgeen door de broeders niet goed wordt gekeurd, die beweren dat men in alles maat moet weten te houden ook in de matigheid.

Bij zeer ernstige vergrijpen, al kwam dit maar zeer zelden voor, werd de ridder van de broederschap vervallen verklaard,

zijn naam geschrapt en zijn blazoen gebroken; het ergste was gebrek aan dapperheid en verbreken van de riddereer.

Hiermee hield het zeer nauw! Waar men in onze dagen eer EER dan schande ziet in een wijze vlucht, mocht een *preux chevalier* in dien tijd nooit ofte nimmer vluchten « le chevalier sera privé et debouté d'icellui ordre », indien hij van het slagveld vluchten mocht nadat de banieren ontrold zijn en de strijd begonnen is.

De graaf van Mansfeldt heeft bij 't verdedigen van Ivoy als een leeuw gestreden, maar tegen de overmacht der troepen, zonder dat hij eenige hulp van de zijnen verwacht, heeft hij zich overgegeven, « on lui enlêve son collier en lui disant qu'un chevalier peut être pris mais qu'il ne capitule pas. »

Lodewijk de Goede, Prins van Oranje, « mag alle aanspraken op het edele Vlies doen gelden, » maar in den slag van Anthon week hij voor de overmacht terug, en het kostte hem het Vlies. De heer van Neuchâtel had in denzelfden slag wonderen van dapperheid verricht, maar voor den opdringenden vijand deinzend, door zijn troepen verlaten, is hij in een woeststroomende rivier gesprongen. Men ontneemt hem het snoer. « Le Sire de Neuchâtel, » voegt de wapenheraut er bij, « était vaillant chevallier et de grand courage et il fut apprenant son exclusion, dolent que jamais homme pouvait plus être; de désespoir il partit pour Jérusalem et y mourut. »

De broeders waren bovendien gehouden om ten allen tijde hun leven veil te hebben, niet alleen voor hun land, hun partij en hun zaak,maar vooral voor elkaar en voor den Grootmeester der orde, die op zijn beurt zijn ordebroeders met verachting van zijn leven bijstaat. « Pendant une bataille contre les Gantois, Philippe le Bon, voyant quelques uns des siens enveloppés par l'ennemi sur l'autre rive de l'Escaut, se jette sans hésiter dans une barque avec son fils, avec Robert de Clève et le bâtard de Bourgogne, pour voler a leur secours. »

* * *

Het gulden Vlies handhaafde zijn ouden luister, tot ongeveer de laatste regeeringsjaren van Keizer Karel, toen het met het opbloeien der Renaissance, het tanen der ridderschap en de opkomst der gemeenten, vooral in de Noordelijke provinciën, verviel en gaandeweg tot een gewone ridderorde verslapte, waarvan koning Alfonsus XIII van Spanje en keizer Frans-Jozef van Oostenrijk de tegenwoordige Grootmeesters zijn.

De Belgen herdenken met voorliefde en fierheid dien tijd van glans, toen de trotsche leenmannen uit het Bourgondische huis de wet aan hunne leenheeren stelden en hun « keizerskind, dat te Gent was geboren, zijn schepter over de wereld lei. » Voor ons Noordelijken heeft de opstand van 1583, die de Zuidelijken nog altijd beschouwen als rebellie en het losscheuren van het oude geloof, dat nog altijd schrijnende litteekenen naliet, onder dat mooie sprookje van ridders en hun *Prouesses*, een nijdige, bloedige streep gezet en zien we achter de bezworen, maar geschonden privilegiën van het Vlies (waarvan de politieke beteekenis overigens door Baron Kervijn de Lettenhove wordt overdreven) (1), de bloedige schimmen oprijzen van Egmont en Hoorne ... en omdat « den Ollander » moeilijk vergeet en vergeeft, aangezien hij langer van te voren nadenkt over zijn daden, zijn keizer Karel en koning Filips nog altijd koningen der verschrikking voor ons; — de onoverbrugbare scheiding tusschen 't Zuiden en 't Noorden, dagteekent niet van 't jaar dertig, maar van dien tijd.

* * *

De pas-gesloten tentoonstelling te Brugge riep de oude dagen weer voor ons op.

Als geheel beschouwd, vooral voor het groote publiek, was ze wellicht minder belangrijk dan die van vóor vijf jaren, maar, zooals de heer Hymans terecht zei : « Sans reléguer dans l'oubli, l'exceptionnel ensemble des Primitifs en 1902, l'exposition actuelle la complète et d'une manière avantageuse... »; en voor de fijnproevers was ze misschien nog meer *exquise!* We danken haar aan de uitstekende zorgen van baron H. Kervyn van Lettenhove, baron A. van Zuylen van Nyevelt, W. Papejans van Morchoven, minister Beernaert, enz., terwijl kunstkenners en liefhebbers van bijna alle rijken van Europa het hunne bijdroegen tot het welslagen er van, koning Leopold in de eerste plaats, de koning van Spanje, de Tsaar, de keizer van Oostenrijk en vele particulieren van Noord en Zuid.

Behalve een uitgezochte verzameling wapenrustingen, penningen en médailles, prenten, kleinoodiën en tapijten, waren er een reeks van vooral uit een geschiedkundig oogpunt allerbelangrijkste portretten van de Bourgondische heeren, keizers en ko-

(1) Egmond en Hoorne, als ridders van het Vlies, hadden enkel door het voltallig kapittel hunner Ordebroeders gericht mogen worden.

ningen, tot aan Filips IV toe, waaronder enkele terecht of ten onrechte toegeschreven en inderdaad vaak afkomstig, van van der Weyden, Memling, van der Goes, Barend van Orley, Pourbus, Willem Key, Coello en Moro.

Van deze portretten waren wel de schoonste en ook uit een geschiedenis-oogpunt, meest belangrijke de zoogezegde van der Weyden uit het koninklijk paleis te Madrid, het aardige stukje uit de van Ertborn-collectie te Antwerpen, volgens Henri Hymans « aujourd'hui accepté comme une simple copie », en het bronzen borstbeeld van den koning van Wurtemberg, die alle « le très hault et très puissant prince, Monseigneur le duc de Bourgogne » voorstellen, met zijn precieusig mondje en lange bovenlip, de wenkbrauwen hoog opgetrokken, de koele, weeke leden over de half droomerig geloken oogen. Geen enkel er van is een jong portret, en geen enkel door van Eyck vervaardigd, hoewel van Eyck zijn schilder was. Hij heeft hier een gezicht dat niet met zijn karakter overeenstemt. Dan de schoone beeltenis van het Brusselsch museum, gezegd *le Chevalier de la Flèche*, die langen tijd voor Karel den Stoute heeft gegolden en nu voor die van den *Grand Bâtard* wordt aangezien (van der Weyden).

Van Karel den Stoute was er niets, behalve een miniatuur door den koning van Engeland ingezonden.

Van al de vorsten uit het Bourgondische huis, was Filips de Schoone (op 28jarigen leeftijd overleden) het overvloedigst vertegenwoordigd (ze moeten in die dagen een wonderlijk denkbeeld van *schoon* hebben gehad!), alleen of met zijn gemalin JOHANNE LA FOLLE; het schoonste eksemplaar, veelmaals herdoopt, wordt in den laatsten tijd aan van Laethem gegeven; dat van *Jehanne de Castille*, eigendom van den markies van Santillane, dat aan Maestro Michel Zittog toegeschreven wordt, is van een andere hand.

Een mooi dyptiekje van de Heilige Maagd als linker en Margaretha van Oostenrijk als rechter luik, ingezonden door burgemeester Lescarts te Bergen in Henegouwen en door den cataloog aan Barend van Orley gegeven, zal waarschijnlijk van Mabuse zijn, die hoog bij de landvoogdes in gunst stond.

« La galerie des portraits de Charles Quint, » gaat de heer Hymans voort, « forme un ensemble extrêmement intéressant. A mesure que ses traits se forment, le prognathisme (verlenging van de onderkaak) s'accentue. Dans un portrait attribué à Mabuse (Windsor) le menton s'est allongé d'une manière tout à fait anormale, » (men ziet denzefden familietrek, hoewel in geringer mate, nog bij koning Alfonso van Spanje, wiens moeder een

Oostenrijksche prinses is). De eerste inderdaad schoone portretten zijn van het penseel van Titiaan en den beitel van Leoni, « avant ce temps, il fut assez mal servi par ses artistes. » Belangrijk ook is de gepolychromeerde buste in gebakken aarde van Conrard Meyt uit het museum te Brugge, waarvan echter enkel de kop oud is en die te Mechelen is uitgevoerd, waar de kunstenaar in dienst stond van Margaretha van Oostenrijk, een tegenstuk, het borstbeeld van Ferdinand (uit Middelburg) was mede op de tentoonstelling aanwezig. —De keizer, hij is hier nog heel jong, ziet zeer laatdunkend, met hoog opgetrokken brauwen, *poenig* aristocratisch zou men kunnen zeggen en kijkt een beetje scheel, wat hij trouwens ook doet op een mooi portret uit het museum te Budapesth, dat mede aan Jan Gossart wordt toegeschreven.

Hier nadert de kin inderdaad 't wanstaltige en ook de onderlip steekt veel te veel naar voren (hier toch geheel het type van een mensch zonder eenige hoogere aspiratie en in zeer laag zinnelijk genot verward), het haar is naar de mode van die dagen, van voren vlak afgeknipt en hangt lang in den nek.

Veel aantrekkelijker is zijn zoon en die van Isabella van Portugal, Filips II, een mooi portret van Antonio Moro, waarvan de accessoires wat stijf, maar de kop heel goed zijn, de heer Hymans noemt het « une effigie de premier ordre », maar dat ben ik niet geheel met hem eens, hoewel het een zeer interessant stuk is. Het hangt gewoonlijk in Bukingham-Palace en is door den koning van Engeland ingezonden.

Getuige de studie (inzending van den directeur van het Amsterdamsche prentencabinet, den heer Moes) wordt Filips ons meestal voorgesteld als een zeer afstootend type, met een verlept, verloopen gezicht en uitpuilende oogen, die bijna van de wangen afrollen; hier is hij inderdaad een mooie, lieve jongen, met een komiek Engelsch potsken, met een pluimken op het mooie, hooge voorhoofd, en heel zachte, hazelbruine oogen, in zijn mooi regelmatig jongensgezicht, dat nog maar door een bottend baardje bedekt is. Hij was ook nog eerst 27 jaar, toen hij hier door Moro geschilderd werd aan den vooravond van zijn huwelijk met *Bloody Mary*, die twaalf jaar ouder was dan hij, en die een niet bepaald plezier aan haar mooien jongen man beleefd heeft!

Hij was in zijn jongen tijd zeer op uiterlijken tooi gesteld. Later is dat geheel veranderd en slofte hij nog al slordig door het Escuriaal. Over het prachtig bestikt fluweelen wams, draagt hij hier het Vlies, niet aan den collier met *fusils*, maar aan een anderen geschakelden gouden keten. Er waren ook nog een

paar andere portretten van hem van minder belang. Van zijn zusters : Dona Juana, Margareta en Maria : halflijfportretten, die Hymans eveneens aan Moro toeschrijft, hoewel ze op den naam van Coello staan.

De hertog van Alba, geduchter gedachtenisse, was mede ter tentoonstellinge veelmaals gerepresenteerd, ook eenmaal door Willem Key en eenmaal door Moro, beide mooi-sappig-geschilderde, flinke stukken, waar het martiale type kranig uit sprak, maar waarbij de *Geus* toch maar alleen geluk kon wenschen dat wij den Duc d'Alve hadden uitgeluyd ! (1).

Van Maria Stuart, al vroeg men zich af wat die hier, evenals haar ouders, Jacobus V van Schotland en Maria van Lorreynen, eigenlijk kwam doen, was een allerliefst portretje in « witten rouw » toen zij treurde over haar eersten gemaal Frans II van Frankrijk, uiterst teer-aantrekkelijk en delikaat, door een uitstekenden onbekenden, meester geschilderd (inz. Mr. Morisson) al zou men daar met haar pittig-aantrekkelijk maar ook eenigszins listig gezichtje, hier zeker meer geven dan 19 jaar !

Noord-Nederlandsche Edelen hebben ten allen tijd maar zelden onder de Vliesridders figuur geslagen, want Oranje, Egmont, Mansfeldt, Brederode, konden in dien tijd nauwelijks tot den bepaald Hollandschen Adel worden gerekend; twee portretten waren hier echter van Jan van Wassenaer, een onzer oudste adelsgeslachten (2) waarvan nog afstammelingen in Holland zijn. 't Eene wordt toegeschreven aan Jan Mostaert, hoewel 't niet van hem is en staat in den katalogus van den Louvre als *Le sire à la Toison d'or et à la médaille de la Vierge-Mère* (collectie Sauvageot) het andere van een Hollandschen onbekende, ingezonden door baron van Ittersum te Arnhem. Het schijnt een latere kopie, naar een zeer schoon origineel, want in den tijd, toen de vrome ridder, wiens initialen op zijn halskraagje geborduurd staan, leefde, schilderde men nog niet met zulke zware zichtbare borstelstreeken, bovendien duidt het opschrift : *Johan van Wassenaer, starf A° 1523* er op dat het na zijn dood geschilderd werd en dus van later datum zijn moet.

Door de aanwezigheid van dit tweede stuk was men in staat het eerste te identifieeren.

Behalve een afbeelding van een jeugdigen edelman uit de verzameling van den hertog van Anhalt te Woerlitz, aan Lucas

(1) Duc d'Alve, die heeft 't soe seer verbruyt, wij luyden den koning van Spanje uyt!

(2) Egmont de Rijkste, Wassenaer de Oudste, Brederoô de Edelste, Arckel de Stoutste.

van Leyden toegeschreven, eenige heel schoone portretten van den ouderen Cranach, alle van verschillende jaren en alle voorstellend : Joris met den Baard van Saksen en respectievelijk ingezonden door het Kaiser-Friedrich museum, dat te Leipzig en uit de Schleissheim-Galerie, was er ook nog een heel fraai portret van Christiaan II, den zwager van Keizer Karel, van Hendrik VII van Engeland (Society of Antiquarians, Londen), de eerste Tudor, een tijdgenoot van Filips den Goeden, om zijn *démêlés* met dezen bekend, die met zijn eigenaardig, slim, rosharig wenkbrauwloos en baardloos gezicht, een echt Engelsch type vertoonde, dat van Hendrik III van Frankrijk, toegeschreven aan Clouet en eindelijk dat van Vincent de Gonzague, *duc de Mantoue et de Montferrat,* die in een heel eigenaardig gedreven harnas en met een prachtig bewerkte kraag, door een Nederlandschen onbekende afgebeeld was.

En hiermee besluiten we de portrettenreeks, waarvan we nu toch in ieder geval de voornaamste genoemd hebben.

Een woord nog alleen over het wondermooie stuk van Ambrosius Holbein, een ouderen broeder van Hans, die met hem samen te Basel gewerkt heeft, waar het Museum een voorstudie (teekening) van dit stuk bewaart. Het stelt voor : een heel jongen man met kloeke neus en zwak meisjesachtig gevormde kin, een fluweelen baret met een veer, heel schuin op het hoofd, lage hals en gegauffreerde witte chemisette, ruim, grijs buis, laag op den schouder gezakt, in de rechterhand den knop van een stok of degen, tegen een zeer *elaborate* architectuur met een arcade en een landschap met kaal-woeste bergen en twee ronde torens in 't verschiet.

Tegen een zuil, links op den voorgrond hangt een omlijst bord met : « Etatis sve XX M. D. en aan een lint dat van den boog afhangt, het monogram : A. H. B.

En dan was er nog een heerlijk mansportret van een mijner lievelingsmeesters : Joost of den Sotten van Cleef, van wien een ongeveer gelijkwaardig stuk, op ongeveer dezelfde wijze opgevat in de Aelt: Pinakoteek te München hangt (1) en wien tegenwoordig ook het Rockox-altaar in de St. Jacobskerk te Antwerpen wordt toegeschreven. Dit hier scheen me wat te sterk vernist, maar was overigens een prachtig stuk werk, een man in zijn volle kracht, in een met bont omzoomd, zwart fluweel gewaad, waarover een gouden keten, platte fluweelen baret energiek, geheel baardeloos gezicht, met buitengewoon breede kin, (alles net als op 't Münchener stuk), verrukkelijke grijze

(1) Mansportret, gezegd *met de schoone hand*.

fonds, hand op den knop van den degen. Er wordt beweerd dat Joost van Cleef, toen hij in Engeland was (1) ter gelegenheid van 't huwelijk van Filips en Maria, uit wanhoop over het gebrek aan erkenning van zijn verdiensten krankzinnig werd en het is begrijpelijk, want zijn verdiensten werden tot heden nog niet voldoende erkend! Hij wordt van 1561 het eerst door Guicciardini vermeld als : « Gios de Clève, bourgeois d'Anvers, maistre très-rare pour couleurer et excellent en pourtraict au naturel » en door Karel van Mander wordt verteld : « Nu desen Joos van Cleef was een seer constich Meester, hebbende een schoon manier van schilderen, van figuren oft beelden. Hij was een Meester, die in zijnen tijdt wel den besten coloreerder was, zijn dingen seer aerdig rondende en seer vleeschachtig schilderende, niet hoogende dan met de carnatie selfs. Dan, zijn overmatighe groothertigheyt en te veel latendunckenheyt hebben hem verblint en bedroghen, soo dat hij docht dat zijn dinghen boven allen ander Meesters wercken in weerden mosten wesen, en met geen ghelt te vollen mochten worden betaelt : dit was wel d'oorsaeck dat hij in de dolinge zijner sinnen en cranckhoofdigheyt is gecomen, ghelyck ghemeenlijck dese cranckheyt der Frenesie comt, en haer wortelt in eenen hooghmoedighen oft hooveerdighen gheest » (2).

Doch de commissie had gemeend het kader harer tentoonstelling niet om de enkele portretten van Vliesridders te moeten leggen, maar uit te breiden ook om het andere, vooral religieuse deel van het werk en de genrestukken van de groote meesters, die onder de verlichte bescherming der Bourgondische vorsten in de glorie van hun glanzend hof hebben geleefd, « dier kunstkennende en kunstminnende princen », die hen niet alleen als hofschilders en « varlets de la cour », maar ook als geheimschrijvers en ambassadeurs in intieme zendingen gebruikten en aan wier doorluchtige en inderdaad vorstelijke bescherming, zij hun opbloei en hun rijkdom dankten ». Ook Filips II is een zeer verlicht kunstenaar geweest, die vooral in Hieronymus Bosch belang stelde.

Van alle oorden der wereld stroomden ze aan, uit Duitschland — van den Nederrijn vooral —, uit Holland en uit Frankrijk, om in het rijke Brugge, de hoofdzetel van het weelderigst hof,

(1) Van hemzelf hangt er een portret in Windsorcastle, dat sommigen echter voor niet authentiek houden.

(2) Het eenige wat men hem kan verwijten is een zekere gelijkvormigheid, een te veel werken naar een en hetzelfde schema ; al zijn portretten lijken een beetje op elkaar.

dat door haar uitgebreiden handel betrekkingen met de heele wereld onderhield, de beste markt voor hun producten te vinden. « Enfin, » zegt baron Kervyn in zijn niet al te vlot geschreven, maar toch zeer belangrijk boek : *la Toison d'Or*, (Brussel, Van Oest, 1907), « c'est faire œuvre de justice que de prouver que si les Pays-Bas ont au XVe et XVIe siècles, le privilège d'un art si brillant, ils le doivent en grande partie à la protection que les Chefs et Souverains de la Toison d'Or et leurs plus illustres chevaliers accordaient aux peintres, aux sculpteurs, orfèvres et ouvriers d'art. »

Daar was dan in de eerste plaats de heerlijke van Eyck, die tot hiertoe enkel in de Ermitage te Petersburg was te bewonderen, maar door bemiddeling van baron Kervyn en Grootvorst Vladimir tijdelijk werd afgestaan.

Het stuk was vroeger, als zooveel andere kunstschatten, Simon Marmion's *Legende van St Bertijn*, enz., het eigendom van onzen Koning Willem II, die het uit Dijon had gekregen, en hèt in een eerst periodieken en later chronischen geldnood, voor een appel en een ei (7000 gulden) naar Rusland verkocht (1). Het is de allerschoonste van Eyck die ik ken, volmaakt gaaf en van een gansch ongedroomde, gansch vlekkelooze zuiverheid, een openbaring van opperste schoonheid, mooier dan de *Aanbidding van 't Lam*, mooier dan de *Madonna van de Paele*, dan 't portret van zijn vrouw, dan de stukjes van Sir Frederic Cook en dat van Turijn, die trouwens m. i. van Hubert zijn. Dit is van Jan. Het is in alle deelen en onderdeelen volmaakt, als 't inderdaad op doek overgebracht is, is 't meesterlijk gedaan, alleen op 't kussen op den lagen schemel ontbreekt een schilfertje.

De handeling grijpt plaats in een diepe basiliek, in genuanceerd grijs met een kolommetjes-galerij (triforium), beurtelings bruinachtig rood en blauwig-onyx, met beneden groote kolommen van ongeveer dezelfde kleur, maar iets grauwer. Bovenin een raam, met vier-vleugelige engel, staande op wielen en een Christus op een wereldbol met opschrift « A S I A », in blauwe mandorla, in roode mantel en geel onderkleed. Op het marmeren plaveisel zijn, als te Sienna, tooneelen uit de geschiedenis van Samson en David in den witten grond gegraveerd.

De engel, zoo even neergegleden langs den straal van 't licht, waarmee de duif omlaag fladderde uit het hooge venster, heft de rechterhand ten groet omhoog, en draagt in de linker een kris-

(1) Het heeft waarschijnlijk vroeger deel uitgemaakt van een triptiek.

tallen, in goud gevatten schepter. Even buigt hij de knie. Zijn inderdaad hemelsch lieflijk gelaat herinnert aan de St-Joris op de Madonna van de Paele. Hij draagt een verrukkelijken mantel van brokaat, rood met goud, afgezet met een galon van groote parelen, — zijn pauwenvleugelen sloeg hij zooeven dicht. De Maagd zit tegenover hem, half geknield in een lichtblauw gewaad, geboord met smalle hermelijnen randjes, haar lange, donkerblonde haren lokken om 't edele, geheel Vlaamsche gezicht, éen klein oortje is even zichtbaar. Dit is wel het schoonste Madonnagezicht dat van Eyck ooit heeft geschilderd. Blij-verbaasd heft ze de beide slanke, witte handen, en langs 't zevenstralig licht daalt de duif op haar hoofd.

Op den voorgrond, op een schemel, ligt een rood kussen, aan haar voeten bloeien leliën, op een bidbank ligt een geopend gebedenboek. En de engel spreekt, wij zien die woorden voortkomen uit zijn mond : « Wees gegroet, Maria, gezegend zijt gij onder de vrouwen, » en de Maagd antwoordt : « Spreek, Heer, uw dienstmaagd luistert. »

Dan is alles weer stil, de goudstofjes vallen en de duif en de engel varen klapwiekend omhoog.

Een ander, nooit voorheen aan 't publiek getoond, nooit gefotografeerd wonder, waarvan men de vorige maand een prachtige afbeelding vond in *Onze Kunst*, was de triptiek van den Meester van Flémalle, anders gezegd den Meester van het huis van Merode, waarvan de universiteitsbibliotheek te Erlangen een penteekening met hetzelfde onderwerp bewaart (1).

Voor een lage eiken bank, met kussen, aan de eene zij geel, aan de andere blauw, zooals men ze vroeger vaak in Fransche kloosters vond, met verschuifbare leuningen, en die de meester van Flémalle vaak op zijn andere stukken, o. a. op de St. Barbara met den Begiftiger uit het Museum te Madrid heeft aangebracht, is de Maagd op de knieën neergegleden in een ruim, rood, met vele kreukels vallend gewaad. Ze houdt een met wit fluweel bekleed gebedenboek in beide handen. Naast of voor haar, want ze zit er schuin naar toe gekeerd, staat een klaptafel met een veelhoekig blad, een afdruipende pas uitgeblazen kaars en groen, met rood gevoerde fluweelen tas, een blauw-witte kan met een witte lelietwijg.

Tegenover haar knielt de engel, in vlammend blauw wit, met licht gekrulde bruine haren, juweelgeborduurden gordel en vleugelen « als van een duif ». Achter de Maagd, een klein

(1) Zie *Jahrbuch des Kön. Preuss. Kunstsammlungen* XIX, 1 en 2, 1898 (voor de eerste maal beschreven door von Tschudi).

venster met dikke ijzeren koppen beslagen, zooals de meester graag aanbrengt, daarnaast een handdoek, met blauwe streepjes in den rand, een « fonteintje » (aquamanile) en een metalen waschkom. Het vertrekje is klein en laag van verdieping. Op de stralen, die door een der kleine, ronde zijvensters vallen, drijft, in plaats van een duif, een engeltje neer, een kruis omvattend. Achter de Maagd staat een soort houten vuurscherm, met gaten doorboord, tegen de schouw twee ijzeren armluchters. In het venster, achter het hoofd van de Maagd, twee wapenschilden, het eene van de familie INGELBRECHTS (1) het andere CALCUM, gezegd Lohausen.

Op het rechter-zijluik zien we Jozef, gezeten op een lage, grofhouten stoel met héel hooge ruitjesleuning, die met een drilboor gaatjes maakt in een langwerpig vierkant plankje. Hij zit muizenvallen te maken, met een ophaaldeurtje, een stukje spek aan een haak aan een blokje met een draadje, waarin de muis in 't leven bleef. Eén val staat bijna gereed op de tafel, waarop allerhande gereedschap ligt, een tweede staat te koop voor 't venster. Dat venster ziet uit op een groote markt en van daar in een rechte straat, waar wandelaartjes heen en weer promeneeren en, over aardige trapjesgevels, twee kerken zichtbaar zijn ; een met een slanken en een met een ronden toren. Aan Jozef's voeten, op een bankje, ligt een lange zaag. Hij vertoont het type van den Jozef op de *Geboorte* in het Museum te Dijon en is gekleed in een bruinen tabbert, met van onderen een heel klein streekje rood, hoofddoek rood en grijzen baard. De hemel is bijna geheel wit, met alleen aan den bovenkant een klein blauw streepje.

Op het linkerluik knielt de donateur, die de met ijzeren knoppen beslagen deur open doet en binnengluurt in 't kamertje van de Maagd. Hij heeft een heel leelijk en imbecielig gezicht, klaarblijkelijk een portret, zonder eenige wijzigende verzachting, waarin bovendien later schijnt geknoeid te zijn, een stompe neus en slappige lippen, donker haar, naar de mode van den tijd heel onbehagelijk sluik om zijn hoofd neergekamd en recht afgesneden. Achter hem knielt zijn vrouw, die veel zuiverder en meer geacheveerd van bewerking is. Het is, volgens von Tschudi, het echtpaar Ingelbrecht van Calcum ; Ingelbrecht is een naam, die te Brugge nog veel voorkomt. De vrouw draagt een witte kap, stijf om 't hoofd gewikkeld, zóo dat men geen

(1) INGELBRECHT : Or, aux chevrons de sable, chargé d'une chaîne d'argent ; CALCUM : Or, à la face de gueules, accompagné de trois anneaux sable en gueule, posé deux et un.

spiertje der haren ziet, donkerrood onderkleed met petit-gris gevoerd, zwarte gordel, parelen snoer met gouden knoppen. Op den achtergrond bij de poort van 't binnenplaatsje staat een man, waarschijnlijk de schilder zelf, onderkleed grijs, met groenige ondermouw, daarover een blauwe, wijd plooiende caban en een wit uitgebekt pelerientje, eng aanliggende beenkleederen, (oranjerood), zwarte poulaines, hij houdt een gelen strohoed, met zwart lint in de hand, op den mantel, linkerborst een klein wapenschildje, goud en rood gestreept.

Over dit stuk is, eenige jaren geleden, naar aanleiding van de tentoonstelling der Primitieven veel te doen geweest. Omdat de familie de Merode het in den lateren tijd aan niemand, ook niet aan de meest eminente critici wilde toonen, is er beweerd dat het naar Amerika was verkocht en het tegenwoordige een moderne copie was; de aanwezigheid der schilderij op de Brugsche tentoonstelling, gaf aan deze bewering een glanzend démenti. Het stuk is ontwijfelbaar echt, al is 't bewezen dat er in de laatste jaren een copie van vervaardigd is... Het is bovendien geheel in den aard van den meester van het huis van Mérode, een der tijdgenooten van Filips den Goeden, die waarschijnlijk identiek is met Jâques Daret.

Deze wordt, volgens den heer Hulin, naast van Eyck en van der Weyden in de Liggeren het vaakst genoemd « lors du banquet de Lille, le 17 février 1453 (*Vœu du Faisan*, het feest toen Filips de Goede mededeeling deed van zijn voornemen om het Heilige Land te bezoeken), Jaques Daret y était arrivé avec ses quatre valets et reçut 20 s. par jour). Or, le maître de Flémalle florissait déjà en 1438, puisque de cette année est daté son diptyque du Prado, il devait même, dès cette époque, jouir d'une réputation assez considérable, pour que Henri de Werle, chanoine de Cologne songeât à lui confier son portrait. » Dit laatste stuk, dat te Madrid in het Prado, in het kleine duistere benedenzaaltje hangt, was ook op de tentoonstelling te vinden. Het is van 1438 en bestaat uit twee luiken, het rechtsche St. Barbara in een hoogzolderig vertrek, dat uitziet op een landschap, waarin ze bezig zijn met den toren te bouwen, waarin de heilige moet worden opgesloten; op het linker de Keulsche kanunnik in het kleed van een Minderbroeder, voorgesteld door een Johannes in het rood. De heer Hymans meent dat de figuur Johannes den Dooper moet voorstellen en hij heeft er ook wel het type en de kleeding van, maar hij heeft het boek der Openbaringen in de handen, waarop hij dan weer een heel klein lammetje draagt. Voor het tegelplaveisel, waarop de figuur van den Minderbroeder geknield ligt. *Anno milleno c quater XIII et*

octo, hic fecit effigiē depingi me est. Henricus Werlis magister coloniensis. St. Barbara draagt over een blauw kleed een groene draperie en zit vóor een helder brandend vuur, « waarvan de vlammen hun schijnsel op de lange blonde haren werpen. »

« Non seulement, le Maître de Flémalle était Tournaisien, mais son art présente les affinités les plus étroites avec celui de de Roger de la Pasture, cette parenté est telle qu'un critique allemand, Firmenich-Richartz a pu croire que le Maître de Flémalle et Rogier van der Weyden était un même artiste a deux époques de sa vie. » — Deze bewering schijnt me wat kras, aangezien 't onmogelijk is om dezen scepties aangelegden schilder van vaste formules, groot in kleinigheden, verrassend in vaak heel gewaagde lichteffekten, maar schoolsch, stijf, weinig gevoelig voor harmonie in de kleur en bovendien, naar mij voorkomt, weinig geloovig, die altijd weer opnieuw dezelfde typen gebruikt, te vergelijken met den teer-vromen, innigen van der Weyden, die 't diepst het wezen van Jezus heeft verstaan en veel meer nog dan de Impressionisten van onzen tijd stemming in zijn landschap heeft weten te brengen. Het eenige wat deze met van der Weyden gemeen heeft is dat hij vooral een schilder van altaarstukken geweest is, d. w. z. stukken die vooruit bestemd waren om zich bij den vorm van 't altaar aan te passen, « pour concourir à un ensemble de décoration monumentale ». Dit Werlis-stuk is waarschijnlijk van later datum dan dat van Gravin Jeanne de Mérode, « comparés à l'association, les volets de Madrid semblent mieux harmonisés et a certains égards d'un procédé plus libre ».

Een heel eigenaardig stukje, dat door den kataloog aan de school van van Eyck, door den heer Wauters aan Simon Marmion wordt gegeven, maar dat zeer zeker van geen van beiden is, en integendeel een eenigszins Duitsch karakter vertoont, was door het museum te Leipzig (legaat van Mevr. van Ritzenberg) ingezonden. Het is vooral allermerkwaardigst als studie van een middeleeuwsch « binnenhuisje ». 't Is 't heel slanke, maar toch mollige figuurtje van een juffertje, met niets aan als een paar poulaines en een stuk of wat vlottende banderollen, dat naast een vuurtje staat, waarop een hart ligt te braden en waar ze uit een spons water opknijpt; naast haar op een zwart kussen ligt een hondje, onder de lage schouw brandt een vuur, achter haar staat een dressoor met allerhande gerei, uiterst gedétailleerd maar een weinig gravuurachtig van behandeling, links een lager meubel met koperen beslag en een vogel, die zijn vederen pluist; achter de half-open deur verschijnt de vrijer, die het Heksje echter nog niet ziet door een venster een peuterig landschapje

met blauwe lucht. Het stukje, hoe interessant ook, is toch nog niet van allereerste kracht en komt me voor naar een gravuur te zijn geschilderd. Israël van Meckenen of de graveur die zich met de voorletters M. Z. onderteekende, stelden gaarne zulke onderwerpen voor.

Om de beperkte ruimte van mijn stuk kan ik enkel de allerinteressantste werken vermelden. Ten eerste dan nog waren hier tijdelijk vereenigd de gemeenlijk gescheiden luiken van de beroemde *Hooikar* van Jeroen Bosch, gewoonlijk verdeeld over het het Paleis te Aranjuez, Escuriaal en Pradomuseum, terwijl er in 't Escuriaal nog een grootere lezing van 't geheel hangt. Enkelen aanvaarden dit stuk als echt, anderen houden het voor een goede, oude copie, weer anderen voor den opzet echt, maar 't geheel door leerlingen voltooid. 't Type van Bosch zit er wel in maar de uitvoering is nog al grof en vluchtig, de fysionomieën zijn weinig verzorgd, maar wél goed getypeerd, het best getroffen schijnt me het koloriet, dat wel den indruk van Bosch' overige werken geeft, bij *closer inspection* echter verliest ook dit. Het is een illustratie van Jesaja : 40e vers 6 en 7 : *alle vleesch is gras en al zijn sierlijkheid als een bloem des velds. Het gras verdort, de bloem valt af, als de geest des Heeren daarin blaast, voorwaar het volk is gras, het gras verdort, de bloem valt af, maar het woord onzes Gods bestaat in eeuwigheid* (Statenbijbel) (1) ; en stelt op het middenpaneel een hooikar voor, waar boven een groote boom uitsteekt, waar, in den top, ieder aan een kant, een manneke en een wijfke zitten te zingen, naast de man bidt een engel, naast de vrouw danst en schalmeit een wit duvelke ; het duvelke is veel plesanter dan 't engeltje ; de wagen wordt door vischachtige duivelkes en monniken omstuwd en voortgesjord ; op den voorgrond is een scène van een man die een juffrouw een kies trekt. Op den achtergrond een zeer schoon blauw landschap, waar Jezus in een wolk verschijnt ; rechts vooraan met Gotische karakters geteekend : Jhonimus bosch.

Linker luik het Paradijs, vooraan de geschiedenis van Adam en Eva, waarop vooral de zwaard-zwaaiende engel zeer zwak is. Rechts de hel, maar een vroolijke hel, waar hij weer 't idee behouden heeft van een ronde put, waar de opgesloten zielen vergeefs langs de gladde muren trachten uit te klauteren ; een lichtgroen duiveltje met een langen staart beklimt een ladder met een schotel op den schouder om de zielen eten te brengen ; in de verte brandt het en hangen zielen aan een galg. Er was nog een stuk van Bosch en ook onderteekend (Seligmann, Parijs) en dat

(1) In de Fransche en Duitsche vertalingen *hooi*.

mij toch voorkwam niet van Bosch te wezen, maar van een anderen meester, die, zonder hem slaafs te copieeren, in zijn trant gewerkt heeft, van wie ze o. a. te Amsterdam een stuk bezitten en van wie een drieluik in de academie te Weenen hangt.— Kan het Jan Mandijn zijn? Het was in ieder geval een heel verdienstelijk schilder, die de techniek volkomen meester was. Ik heb in verband met hem wel eens aan den helschen Breughel gedacht, hoewel zijn verbeelding nog rijker was, grilliger en fantastischer, bepaald « ne zot », maar een geniale. Dit stukje stelde een parodie op 't Laatste Oordeel voor.

De kleine Breughel, die daar vlak onder hing, *Aanbidding der Koningen*, (Friedrich Empain, Brussel), is een repliek van het Antwerpsche stuk, maar scheen me beter dan 't laatste, dunner van schildering en mooier van kleur. 't Stond blijkbaar zeer dicht bij het origineel van den ouden Peer, terwijl het Antwerpsche er maar een minderwaardige kopie van is.

Van Gerard David, — ten minste op zijn naam gezet, — was er een Madonna met Heiligen, St Barbara en Catarina en het Kindje met de druivetros (de vrouwenfiguren alle zeer schoon, maar het kindje afschuwelijk). In de kataloog staat het op Gerard David, maar het zal waarschijnlijk van den Waagenschen Mostaert zijn, hoewel toch wel enkele trekken er van aan het beroemde Romaansche stuk herinneren, vooral de toon en het landschap waren prachtig en deden in de verte aan da Vinci denken.

Men weet dat Gerard David, een Hollander van geboorte, samengewerkt hebbende met Geertgen tot St Jan bij Dierik Bouts, en hier en daar eenigszins aan den eerste verwant, in den laatsten tijd beschouwd wordt als de stichter van een geheele school : Adriaan Gsenbrant, Ambrosius Benson, enz , wier werken vaak moeilijk van de zijne te onderscheiden zijn. Zelfs de meester der vrouwelijke halffiguren, van wien een paar zeer interessante stukken op de tentoonstelling waren, heeft blijkbaar onder zijn invloed gestaan, terwijl het werk zijner vrouw, die, volgens James Weale, een miniaturiste van naam was, en dat van Gerard Horenbout ook dikwijls met het zijne wordt verward.

***

Hoewel er nog stof te over was, de vermelding meer dan waard, eindig ik met de aandacht te vragen voor een kleine triptiek, eigendom van Paul Mersch te Parijs, toegeschreven aan den Meester van den *Dood van de Maagd*, maar meer waarschijn-

lijk ook uit de omgeving van David afkomstig, een *Heilige Familie* van Kleinberger te Parijs, toegeschreven aan dezelfde hand, doch wellicht eer een verdienstelijke copie en een *Rust op de Vlucht naar Egypte* (Lescarts, Mons) van Catherina van Hemessen, een niet onverdienstelijke schilderes, die met Maria van Hongarije naar Spanje trok, van wie o. a. een Mansportret in the National Gallery te Londen hangt en wier werk vaak met dat van andere XVI[de] eeuwsche schilders, o. a. met dat van Heemskerk wordt verward; dit stuk was voluit geteekend *Caterina de Hemessen, pingebat*. Dan was er nog een andere en heel mooie *Vlucht* van Patinir, vooral heel mooi van kleur, waar in het landschap heel veel goeds zat en alleen de boomengroep in 't midden wat zwaar, een *Madonna met 't Kindje* van Mabuse, dat Filips II in 1588 van de stad Leuven cadeau kreeg, twee *Paarden bij een Drinkbak*, toegeschreven, beide aan Memling en aan Gerard David, twee fragmenten : *Sint Catherina en een grijsaard* (Leo Nardus, Suresnes) een heel leuk dingetje, 20 bij 17, waarvan me de man heel goed, de vrouw, in 't kopje vooral, overschilderd scheen te zijn, *twee Heiligen* en een *Pieta*, tentoongesteld door den heer Moreno te Parijs en respectievelijk en m. i. zonder grond, aan van Eyck en van der Weyden gegeven... en zoo zou ik nog *ad infinitum* door kunnen gaan!

De commissie — de tentoonstelling duurde van Juni tot October — heeft weer eer van haar werk gehaald. Nergens ter wereld richt men zoo uitstekend tentoonstellingen in als in den *Guildhall* te Londen, in *Kunst van Heden* te Antwerpen en in het Oude Brugge, waar de prachtige stad zelf, als op een Voor-renaissance-schilderij, zich tot achtergrond vormt met haar heerlijke gebouwen en het mooie hotel der Provinciale Staten van West-Vlaanderen zich zoo uitstekend leent als décor en waar de geheele mise en scène meewerkt om den indruk van 't geheel af te ronden en te verhoogen : de prachtige tapijten van J. C. Vermeyen, die met Keizer Karel in den oorlog trok : (Verovering van Tunis, de imposante rustingen der Vliesridders (1), glanzend onder de oude perroenen, de exquise verluchte gebedenboeken, handschriften en miniaturen, die de tentoonsteller, de heer Papejans, zich de moeite gaf om alle uit de kasten te halen en mij te vertoonen, de meeste afkomstig uit de bibliotheek te Brussel, of tijdelijk uit privaat-bezit afgestaan (vooral de *twintig tooneelen uit het Leven van Jezus* (Cardon, Brussel), *De Christus aan 't Kruis* (Gouache sur velin, école flamande, zelfde eigenaar),

(1) In hoofdzaak afkomstig uit het Armeria real, van Madrid, de Ermitage en het Keizerlijk Museum te Weenen.

Het Veelblad (het door den kataloog gebruikte triptiek, is hier een oneigenlijk woord) « rappelant par leur exécution des miniatures du bréviaire Grimani », een beeldig ding, waarvan vooral de bloempjes onvergelijkelijk schoon zijn, het *Album des Princes de la Maison de Bourgogne*, enz, enz.

* * *

Inderdaad, als men dit alles wél beschouwt, dan betreurt men bijna de omwenteling, dan betreurt men *bijna* de renaissance, als goed Calvinist, wil ik niet zeggen dat ik de Hervorming betreur. Wij, Noordelijken, hebben óok een schoone Kunst gehad, maar deze onstond, *ondanks* en niet als uitvloeisel van den godsdienst, omdat de liefde voor en de drang tot weergeven van 't schoone, zij 't ook onder telkens veranderde vormen, telkens weer opnieuw in der menschen natuur geboren wordt. Mij persoonlijk trekt — en ik herinner me dat dit als kind alzoo geweest is — de zoogezegde christelijke kunst het meeste aan. Er is er geene die mij geeft, behalve Rembrandt, die eigenlijk was een Renaissance-Gotiek, zoo een gevoel van volmaakt *genot*. Om Rubens en Jordaens en de Hollandsche kleinmeesters, geef ik in den grond niet veel, ik bewonder daar met mijn begrip, maar niet met mijn hart.

Maar de kunst der van Eycken, en Petrus Christus en Marmion en Memling en Gerard David, *die* drinkt men in als de geuren van mooie bloemen, — daar is alles als in een vroegerverren droom of in een lang herinnerd kindersprookje. — Een binnenhuisje, met een Maagd en een Kind en glinsterende engelen, die geruischloos uit den hemel daalden, een ster, die straalt boven den kleinen stal, waar een ezel en een osje, zoetjes herkauwend, met goedige oogen kijken naar 't Kind. En bloempjes bloeiend voor zijn voetjes en aardige diertjes spelend over den grond.

Neen, 't is van ons niet goed geweest dat we die kunst uit onze kerken hebben gebannen; een mensch heeft voor zijn geloof niet aan een abstractie genoeg.

Alles zagen ze en alles gaven ze tot in de minste kleine bijzonderheden weer, zonder bijna ooit in 't peuterige te vervallen, die eenvoudige *werklui*, van wie we meestal de namen niet weten. Want, zegt Hulin, zoo goed in den kataloog van 1902 : « Nul homme excerçant un métier, déjà monopolisé par une corporation, ne pouvait travailler dans une ville moyennant salaire, à moins d'être bourgeois par droit de naissance ou d'avoir acheté

le droit de bourgeoisie, et d'une condition d'être membre de la dite corporation. Comme tel, il obtenait une position reconnue, mais il était soumis à des règles étroites et strictes. UN PEINTRE NE SE CONSIDÉRAIT JAMAIS ET N'ÉTAIT JAMAIS CONSIDÉRÉ PAR LE PUBLIC COMME ÉTANT SUPÉRIEUR A UN HOMME D'UN AUTRE MÉTIER. Ce ne fut que lorsque l'art commença a DÉGÉNÉRER, que les peintres se donnèrent un air de supériorité. Pendant la glorieuse époque du moyen âge, ils étaient payés pour leur ouvrage comme tous les autres ouvriers. Leur travail devait être consciencieux et honnête, exécuté en bons matériaux, — les maîtres de la corporation y tenaient la main, — et chacun s'efforçait de rendre son œuvre aussi belle que possible. »

« Jan van Eyck was hier, » dat was 't verste waar ze toe kwamen... En nu breken onze arme critici zich 't hoofd wie die man was — met een schootvel en gereedschap in de handen — die om een hoekje keek, of door een vensterken of over een onderdeur, naar de Engelen die met 't Kindje komen spelen... wat het gezicht was dat we daar vagelijk onderscheiden, van dien man, die in dat ronde spiegeltje keek... Wie de meester W. A. was of de meester *Z. Z.* of de meester van de banderollen... Wat die gedraaide slangetjes en monogrammen beteekenen... Wie de ruiter op 't witte paardje is geweest...

. . . .

Wat er van onze thans levende schilders zal overblijven, zal bij de meesten wellicht niet meer zijn dan een *naam*. « Maar die door deemoed werd herboren, is van het Hemelsche Geslacht. »

A. W.

BOEKENNIEUWS

HERDERS KONVERSATIONS LEXICON. *Dritte Auflage, reich illustriert durch Textabbildungen, Tafeln und Karten. 8 Bände geb. in Halbfranz zu M. 100.* — Fr. 125.—. *Freiburg in Br. Herdersche Verlagshandlung.*

Wij hebben nu een volledige Vlaamsche encyclopedie: Vivat; wij hebben er een andere die aan 't verschijnen is: Winkler Prins. Wij hebben voor 't Fransch La Grande Encyclopédie, en Le nouveau Larousse. Wij hebben voor 't Duitsch Meyer en voor 't Engelsch de Encyclopedia Britannica. En toch hebben wij, Katholieken, aan dat alles niets dat ons voldoet. Met al dat gepoch hunner inleidingen of prospectussen over « vertrouwbare vraagbaken » en « veilige gidsen », en « volledige magazijnen van kunsten en wetenschappen » en « u nooit in de steek latende alweters » krijgen wij, voor 't geen onzen godsdienst aanbelangt, of voor menschen en dingen die er onmiddellijk uitstaans mee hebben — tenzij 't bestrijders er van wezen — ofwel aanvallende artikels, ofwel scheeve voorstellingen (o, zeker soms met het beste inzicht van de wereld en altijd met het onschuldigste gezicht), maar toch bepaald scheeve, zooniet ongerijmde, ofwel in 't geheel niemendal... En wij, Katholieken, in onze spreekwoordelijke goedzakkigheid, lang niet te verwarren met de deugd van evangelisch geduld, wij koopen toch... en grootendeels met ons geld doen die ondernemingen schitterende zaken.

Welnu, er *zijn* Katholieke encyclopedieën: In de hoop dat er een Nederlandsche zal komen, is er nu ter beschikking van onze meest ontwikkelden een Engelsche-Amerikaansche in aantocht, waarvoor de firma Langenhuyzen, per vertegenwoordiging van een Engelsch huis, zorgen zal. Die encyclopedie zal echter een speciaal apologetisch karakter dragen en haar groote omvang noodzaakt tot een hoogen prijs.

Er is nog een andere, een Duitsche, wier naam hier boven staat, waarvan thans zeven deelen verschenen zijn, en waarvan met Kerstdag het achtste — het laatste — van de pers zal komen.

Wij hebben hier te doen met een prachtwerk, dat zonder mee te doen aan reclame-praalpraat, zichzelf opdringt bij alle menschen van studie.

Van op de sereene hoogte eener onwrikbaar katholieke overtuiging — juist de eenige vanwaar men met een onbenevelden blik de wereld overschouwen kan — geeft u Herder al wat hij vermag te omvademen van der menschen weten en kunnen. Bij elke raadpleging wordt men gewaar welk een stevige geest van eenheid die eindeloos verschillende dingen bijeenhoudt; en 't is een genot op zichzelf ga te slaan hoe dat één

ontzaglijke arbeidsplan tot in de kleinste tekstbijzonderheden is uitgewerkt.

Aan elken bundel op zijn beurt zal hier een bespreking worden gewijd. De eerste gaat van A tot Bonaparte. Binnen den smaakvol uitgevoerden omslag krijgt men hier als fijn-proeverijen voor 't oog 11 « Bildertafeln » en 8 kaarten, gedeeltelijk in kleurendruk, en 400 tekst-verklarende afbeeldingen.

Even gewetensvolle ernst is aan elk artikel besteed. Kort, klaar, juist, met de meest gedrongen zaakrijkheid worden u de gevraagde inlichtingen verstrekt, op elk gebied : de jongste uitvinding van wis- en schei- en natuurkunde, zoowel als het nieuwste wijsgeerige stelsel, de meest moderne letterkundige verschijning, of de sociale actie aan de orde van den dag.Zonder ooit een andersdenkende iets minder te geven dan zijn recht, worden de katholieke grooten — op een tot nog toe nergens voorkomende wijze — naar verdienste gehuldigd. Geen Belg of geen Hollander van eenigen naam is vergeten : die door de onzen verzwegen wordt omdat hij tot geen kliek of geen clubje behoort, vindt men bij Herder gewaardeerd, gelijk 't hem boven partijgeest toekomt.

Met een ongeëvenaarde volledigheid is ook bij ieder artikel de bibliografie aangegeven die u dadelijk inlicht over al wat er ter verdere opsporing voor een speciaalstudie te raadplegen valt.

De artikelen van dit 1e deel.waarbij men, in flaneerende uitspanning, om de echt luistervolle illustratie het gretigst zal stilhouden, heeten : » Aegyptische Kunst », « alt-christliche Kunst », Alpen, Athene, « Auge des Menschen », « Baukunst », « Bildnerei des 19. Jahrhunderts », « Bergbahnen, Bergbau », « Blutgefässe des Menschen », Azië, Afrika, Australië, Balkan-schiereiland, België, Berlijn.

Een werk dat van de eerste letter tot de laatste bewijst dat het is tot stand gekomen met iets meer dan stoffelijken ondernemingsgeest en zaakjes-winstbejag, een werk dat met zijn zucht naar voldoening van de hoogste intellectueele noodwendigheden de wenschen te gemoet komt van alle ernstig-verstandelijke werkers.

Een schoone gelegenheid voor onze katholieken om eens ter dege mee te willen. J. P.

ROSA, door Louisa Duykers. — 2 fr. — Keurboekerij, Leuven, Van der Vecht, Amsterdam.

Het verschijnen van een roman van juffrouw Duykers is veel minder geruchtmakend dan dat van vele andere werken, die door de lanen der letterkunde komen aangesnord, autokarren gelijk, midden stof en rumoer, na zich latend sterke naphte-geuren, verplette bloemen en vogel-ledige boomen. — Geurt zoet voort, viooltjes; blijft zitten, vogeltjes. Deze is bescheiden, haar naam zegt het; zij gaat stil en zacht met in haar werk iets van de ziel van viooltjes en vogeltjes.

Rosa is de zuster van *Lena*, die aan de lezers van D. W. en B. eenige maanden geleden door Dr Persyn werd voorgesteld.

Rosatje was zoo'n teeder schepseltje, dat sacrificie noodig had opdat ze groeien zou : alleen gaan of staan door of in het

leven was haar onmogelijk; gelijk de veilranken moest ze hare zwakheid heenslingeren om een wezen dat haar optillen kon en wilde. Het is een verwend meisje, met zenuwen, och, en een hoofd. — Wee over hem, die haar weerstaat: De arme Lena weet daarover mede te praten. Maar een hart — o, hoe kan het opgaan van loutere verrukking, hoe danst het en jubelt het, hoe gaat het op of neder als een oog, naarmate de geliefde dicht of ver is.

Zij bemint, en gansch het boek is de jubelzang der liefde, die niet redeneert, maar niet te dempen is, die alle hinderpalen overschrijdt, alle listen verzint, uitsluitend is, wegwerpt en bedroeft en knakt zelfs met verliefden-wreedheid en boosheid alles wat niet is hare jonge, machtig-schoone liefde.

Redeneer maar, wijze Lena, over geldelijke aangelegenheid. Rosa bemint de muziek en haren Godfried, het levend muziek van haar hart. Gij hebt wellicht gelijk, Lena, maar zij gevoelen, gevoelen en denken niet. Sparen en cijfers, neen : een piano en een portret van Beethoven te koopen, als er te kort is, zoo doen die groote kinderen die artisten heeten, en als Lena durft berispen sluiten ze haar den mond met een geschenk van rozen.

De kracht van juffrouw Duykers is de liefde, die alleen *levende* wezens baren kan : en leven doen ze werkelijk : *Rosa* en *Lena* en *Godfried* — gegrepen uit het leven worden ze opgenomen in den geest der schrijfster, die hunne levenskracht doordringt en doorkneedt met de hare. De schrijfster kent Lena, Rosa en Godfried; zij heeft ze gezien, bestudeerd, met hen gewandeld, gesproken, hun leven gevolgd tot in de fijnste bijzonderheden, met hen hoeden en kleederen gekozen.

Dit blijkt ten overvloede uit het haarfijn weergeven van zekere *details* als b. v. dit :

« Rosa smulde hare noten en hielp Godfried de zijne pellen ; daar had hij geen geduld voor. »

Dit blijkt uit die zoo ware, zoo boeiende en verhevene gesprekken waarvan het lezen een waar genot is en waarin de personen van den roman hun zielen uitzingen : Een van de pakkendste is wel op blz. 127.

Lena heeft met Godfried gesproken.

« Ik heb hem gezegd dat ik niet kon instemmen met een huwelijk dat mij voorkomt als onzin, en ik overigens geen geloof hecht aan de eeuwigheid eener zoo jonge liefde, en dat ik hem verzocht zijne bezoeken te schorsen. »

Zij zegde dit alles bijna ruw ; zonder de teedere voorzorg, waarmee zij het broze meisje altijd behandelde. Rosa snikte.

« Hoe kunt ge zoo wreed zijn, Lena! Hoe kunt ge zoo hard en onmeedoogend zijn ! »

« Ik ben niet hard, kind ; later zult ge beter begrijpen en mij bedanken ».

« Nooit, nooit zal ik u bedanken mijn hart te hebben gebroken... Is dat uwe genegenheid voor mij? Dan moet ik er niets van hebben », snikte Rosa met het dof verlangen Lena ook te doen lijden.

« Rosa ! »

« Ja, 't is zoo... 't is zoo! Gij spreekt met verachting van onze liefde... Maar wat weet gij van liefde? Nooit hebt ge

iemand bemind... uw heel leven zijt ge altijd maar om 't geld bekommerd geweest! »

« Rosa, zwijg! »

Lena was op hare beurt recht gesprongen, greep de handen van het wreed onrechtvaardig meisje vast, en drukte ze, alsof zij ze wilde verpletteren.

« Zwijg! — gij minder dan wie ook, hebt het recht mij dát te zeggen!... »

Zoo hevig beefden hare lippen dat zij niet verder spreken kon.

Rosa weende krampachtig; ze had berouw over hare kwetsende woorden, maar haar hoogmoed fluisterde haar in dat Lena 't meeste onrecht had en de eerste stappen moest doen tot eene verzoening. Doch haar hart kon niet koud blijven tegenover Lena's zichtbaar lijden. Zij onttrok hare handen aan de knellende schroef, vaagde hare oogen af, maar te vergeefs, want altijd opnieuw vloeiden de tranen.

« Lena, ik had dat niet moeten zeggen... Ge hebt het aan mij niet verdiend... maar ik heb zooveel verdriet.... »

« Denkt ge soms, dat ik er geen heb, Rosa ».

« 't Is 't zelfde niet! Ge wilt mij van Godfried scheiden, — en ik kan zonder hem niet meer leven... »

« Dat zullen we zien. Indien uwe liefde waarlijk zoo diep geworteld en zoo eeuwig is, zal ze tegen wat wachten kunnen ».

« Nooit zal mijne liefde veranderen, al moest ik op Godfried wachten, tot mijn haar grijs wordt », zegde Rosa plechtig.

« Laat ons beiden afwachten wat de tijd ons brengen zal », antwoordde Lena mat.

De tijd bracht mee dat Rosa stand hield, Lena toegaf. De tijd bracht mee roem voor het kunstenaarspaar en een kind, een babytje in een wieg, en het boek eindigt als volgt:

« 't Kind kreeg honger, zijn blij gekraai verzwakte. Zij (*Lena*) gaf hem zijne flesch en weldra vielen de guitige oogjes weer toe. 't mondje zoog nog voort in den slaap, maar 't jongentje was reeds weg in 't land der droomen.

Een tijd lang wiegde zij het nog op haren schoot. Dat warm kinderlichaampje, dat snelle ademhalen, dat jong leventje deden haar goed, gaven nieuwe kracht aan haar moederhart.

Eindelijk stond ze stil op en legde het in zijn wiegsken terug. 't Sliep rustig en lachte in zijnen droom.

Zij bezag het diep ernstig gedurende eenige oogenblikken.

« Ik ben nu weer, gelijk voor twintig jaren », dacht zij, « alleen met een kind... God heeft mij fel getroffen. Hij heeft me alles ontnomen.... Maar ik heb geleerd krachtig zijn, en ik wil het blijven!... Zij zuchtte diep, maar hare tranen waren gedroogd, en zonderling glansden hare oogen. En toch klagen mag ik niet... want ik heb ook reine vreugden genoten en ondanks beproevingen en smarten is mijn leven toch schoon geweest, en waardig geleetd te worden.... door de liefde en het sacrificie zelf! Heb dank, o Heer... voor dit laatste nog het meest! »

Hoed af voor Lena, en goede reis aan Godfried en Rosa, tot weerzien allen, hopen wij, in een volgend boek.

Rosa en Lena, kent gij uwe zielezusters: Natascha en Sonja

uit Tolstoï's *Krijg en Vrede?* Ik heb op hen gedacht toen ik u zag en hoorde.

Sonja die ook verzaakt, want in haar is geen zelfzucht. *Natascha* : jeugd-frisch en opgetogeu, dragend in u den tocht die ruischt in eerste levensdagen, met een mond altijd tot kussen geneigd en uwe armen steeds gereed tot omhelzen. Kont gij, Lena en Rosa, in onze Nederlandsche letterkunde wat zusjes krijgen! Mochten er wat meer medeschrijfsters komen van haar, die u heeft geteekend uit wezenlijkheid, naar haar beeld en gelijkenis.

« Eene letterkunde, zegt Rodenbach, hoeft immers tot hare volle ontwikkeling, buiten de kracht harer beoefening, den stillen en onvoelbaren, doch machtigen invloed van een beschaafd en kunstgerend publiek onder andere en bijzonderlijk gelijk Schlegel het uiteendoet in zijne *Algemeene Geschiedenisse der Letterkunde*, den deugddoenden invloed der fijnvoeligheid van het vrouwelijk gemoed. »

Nu de zwakke kanten van den roman van juffrouw Duykers. *Soms zekere onnatuurlijkheid in de karakterteekening.* Lena in het boek *Rosa* mist vooruitzicht en is lang niet scherpziende. Zij heeft de kat bij de melk gebracht. *Overdrevenheid in hier of daar een toestand* : b. v. die serenade van Godfried aan Rosa is mogelijk in Spanje of Italië, hier staat het zonderling. *De zwakheid van den stijl en de taal, onmacht in beschrijving :* Toch staan in dit opzicht *Rosa* en *Lena* reeds tegenover de vorige boeken als morgenschemer tegen nacht. De lijn wordt zuiverder en klaarder b.v. op blz. 27 :

« Buiten gierde de wind bij vlagen met korte tusschenpoozen van volkomen stilte. Door den woeligen hemel slierden donkere wolken onstuimig; soms door eene scheur, schitterde eventjes de maan. Eene zwoelte hing er in de frissche lucht. In de verte klotsten de baren. »

Nu, taalvirtuositeit heeft juffrouw Duykers om geen zier, ze betracht dat niet. Toch moest ze volstrekt uitzien naar meer woordenrijkdom.

Altijd waar blijven de mooie regelen, welke in D. W. en B. 1900 II 174 B. over Duykers' eersteling *Hoogere Vlucht* schreef :

« Ik lees geen roman om er door te worden neergeveld als koren door den stormwind; ik wil er door worden opgericht — mijne ziel moet er door glanzen gaan, als die korenaren in zomerzon. Ik zie ellende genoeg — in me zelven en buiten me in de wijde wereld : overal strijd, overal opstand — overal Godverachting en menschenonteering : ik vraag aan onze dichters om geluk, om deugd – om vrede, om Gods eer en menschenverheffing. Wie dit tracht na te streven met ernst, met toewijding en talent zal van zelf den vorm zijner idealen volmaken — stijl en taal zullen krachtiger, vaster en kernvoller worden. »

GODFRIED HERMANS.

VAN DE ZONNEBLOEM DIE ZON WOU ZIJN, door MARIE METZ-KONING. — Baarn, Hollandia-Drukkerij. Prijs :

Beter dan Mevrouw Metz-Koning te slagen in het schrijven van sprookjes schijnt ons onmogelijk. Reeds uit hare vroegere

bundels bleek dit, thans kan twijfel daaromtrent niet meer bestaan.

We zien in de zes sprookjes, waaruit het boek bestaat: *Van de Zonnebloem die Zon wou zijn, Een Klompenhistorie, Van de Tevredenheid, De Roman van een Eendje, Van de kleine en de groote Spar, Hoe de Vogels den boom beschermden*, dat « het al een taal heeft dat leeft en 't lijzigste gefluister stem en teeken heeft » : Het boek is even als Lafontaine's fabeltjes « une ample comédie à cent actes divers » : Bloemen en vogels en boomen kijven en kakelen en haten en beminnen. Natuurlijk komen er toovenaars en engelen bij. Zonder dat gaat een spookje niet.

De macht van dit boek is vooral de onverbeterlijk-heerlijke vorm. Bij het lezen moet men gestadig de handen vol bewondering ineenslaan omdat klank- en kleurrijk gesmijdig Nederlandsch. Geen geluid ruischt in den tempel der natuur of het zingt in die zinnen. Geen kleur lijnt aan den hemel of in de velden of zij tintelt in die beschrijvingen. Geen vogel vliegt in de lucht, geen beek slingert of haar rhytmus deint op de maat van der schrijfster taal.

Beter dan alle uitweidingen betoogen een paar uittreksels de waarheid van wat ik schrijvende ben :

« Daarboven stond het Pruimenboompje als een wonder in zijn takjes, aan zijn blaadjes, aan zijn zon-zoekende en niet ontbotte knopjes, overál, overál, hingen schitterende dropjes, helder, als ál te prachtige kristallen. Het glitste en het flitste er van licht of spitse bliksemspeertjes wild dooreen-sprongen of kleur-vonkende zonnetjes dol om elkaar heen dartelden. Het was ál licht van licht dat licht wekt en vangt en weg-werpt, van glans-kernen die spiegel werden en zich spiegelend ver-millioenden in elkaar. Het was een kaatsen en weerkaatsen van kleur, een gekrinkel en gesprinkel van schichten, een dooreengewemel van regenboogjes een gedartel en gespartel van stralen, een gekronkel en geflonker van uiteen-brekende rondten, of duizende diamanten er telkens even bewogen, stil-zaten, soms tel-star starend in het op-spritsende licht-stilten, dan snel kleurvonkelend en weer weg in 't andere ». (Bl. 38-39).

Bewonder nog dien blik van een Engel op de aarde: « Ik zie zeeën zilver en gronden goud ! Ik zie blauwe wouden en witte bergen. Ik zie blanke wateren als blinkende linten slingeren van bron naar monding ! Ik zie grijze rotsen tronen in roosroode golven, bepluimd van schuim ! Ik zie, door de lichtende blauwte, boomen met kronen als varens, varens met kronen als boomen ! Ik zie statig-stille stammen en zoetgroene weiden en heiden als paarse tapijten,waarin de zon blonde zandbeken groef. En ik zie meer ! Op de zeeën, zilver, zeilen booten als vlugge visschen en zilver-flitsende visschen schieten door de blinkende waatren. Ik zie over de gronden goud ploegen kloeke paarden ; ik zie ze openrullen in voren voor de hand van den zaad — zaaienden landman. Ik zie op de grijze rotsen wonen sterke vogels ; op de zoet-groene weiden graast tevreden vee ; langs de paarse heiden weiden blonde schapen.

De scheper rust ; zijn hond springt rond hem om ; uit zijn herdersfluit ruischen juichtonen. De heide, stil, lijkt te luisteren, en reikt heur rijpe halmen den schuimen schapen die dankbaar knagen. Ginds, in een zilverig water baden knapen.

Hun blanke lijven juichen op in 't blanke licht. Het heffen van hun handen is als een hozanna-zang; en de druppelen, droppelend langs hun rug, zijn als glanzende parelen, die terugvloeien naar der parelen moeder. Daar is een zeestrand. Visschers trekken er trotsch op, de netten vol blinkende visschen. Hun armen zijn bespannen met rankende aderen, die zwellen van kracht; in hun naakte nekken rekken de spieren zich naar de gebogen hoofden, die ze sterk — blij dringen — in tegen den wind. Op de duinen wuiven hun goud-harige vrouwen; « vader » roepen hun blauwoogige kinderen en steken de handjes uit naar de breed-baardige mannen beneden, die dan opzien, snikkend van geluk » (Bl. 110)-III.

Men denke echter niet dat die sprookjes voor kinderen zijn, voor onze Vlaamsche Katholieke kinders allerminst: zij hebben satirisch ongodsdienstige, staatkundige, maatschappelijke bedoelingen. *Pessimisme* weeklaagt tusschen de regels; en zoo b. v. is de *Zonnebloem* die zon wil zijn een spotsprookje over de Katholieke Kerk. — *Van de Tevredenheid* toont God, die een engel uitzendt om te weten of het heelal gelukkig is. De engel ondervraagt allerhande wezens uit de schepping : allen zijn ongelukkig. Toch gaat die gezant God melden dat op de aarde als een kringloop van geluk is en in zijne oogen kan God niet lezen : de Engel heeft ze laten uitbranden opdat de Schepper erin de *smart* niet zou gezien hebben. *De Roman van een Eendje* verhaalt den tocht naar geluk : Niemand weet waar het is. Eene *Klompenhistorie* bevat aldoor bijtende zinspelingen over ziel en schepping en is de overigens verdunde bespotting van verdrukten, die wanneer ze de kans klaar zien op hunne beurt verdrukken.

De laatste twee sprookjes : vooral de geschiedenis *van de twee Sparren,* zijn deugddoende ook in zedelijk-godsdienstig opzicht : Niets mooiers dan de geschiedenis van die arme twee kindertjes, door niemand bemind, dan door een grooter spar voor hun huis ; die worden weggejaagd, van het venster waardoor zij zien. O « den kleinen spar » dienende tot Kerstboom, met allerhande sterretjes, en mooiheden ; en onder hem : het stalletje van Bethlehem; van die dompelaars, welke daarna alleen van uit het kleine zolderkamertje « waar het vriest ! » uitkijken naar hunnen vriend, den grooten spar, en droomen dat sterren erin vallen en een kindje eronder ligt, dat hij ook Kerstboom wordt tot dat hunne zieltjes opvliegen uit hunne doodgevrozen lichaampjes. Nooit nog had men zulke gelukkige gezichtjes gezien van doode kinderen of van doode menschen.

Dit sprookje is lezing voor de Vlaamsche moeders en kinders, of liever dat zou lezing zijn... indien aan den Vlaamschen haard, in de lange winteravonden, de Vlaamsche vrouwen en kinderen Nederlandsch... wilden en konden lezen.

L. D.

VAN ALLERLEI SLAG, door JUSTUS VAN MAURIK. IIIe deel der volksuitgaaf. — 0,75 fr.

Een inderdaad goedgekozen titel. Je hebt er van alle slag : kluchtige, boertige, fijne en treurige, maar meest gemengd : een traantje met een glimlach.

Een mooie verzameling voor opzoekers van « documents

humains » : *De ouwe Grootvader*, inwonend bij zijn gehuwde kinders, voor wie hij zijn gansch vermogen opofferde en bij wie hij er « nu op den overschot zit ». Zijn eenige troost is zijn kleinkindje, dat al te vroeg werken moet en sterft. — *Tijs de Jolleman*, een oud zeeman, die, na den dood van zijn jonge vrouw, thuis bleef om zijn kind en ook omdat hij den kop liet hangen — *De oude Jongejuffrouw*, die niet getrouwd geraakte zooals hare twee zusters, omdat ze lang niet zoo mooi was, maar die wordt de aangebeden suikertante voor neefjes en nichtjes, die dol zijn naar hare verhalen, hare geschenkjes, haren schoot, waarop het zoo goed is te zitten. — Deze drie verhaaltjes zijn aan te bevelen voor hen die graag hun hart warm en hunne oogen vochtig voelen worden, maar voor uw vijf-en-zeventig centiemen krijg-je nog heel wat anders : Je kunt ervoor wandelen op het Amstelveld, 's Maandags, en je zult ook denken, zooals alle vreemdelingen, dat het kermis is.

Je zult er den pijpendoorrooker, den bibliomaan, den vogelverkooper aantreffen, en indien 't je lust wat met hem praten, maar koop niets, hoor, vooral niet den « anneau de force electriek » van den Doctoor Raspail. In de rarekiekkast of het kijkspel, kun-je jou wat « verdiverteeren », het kost maar vijf centen, daarvoor zie-je vijf droeve moevementen uit de lijfstraffelijke rechtspleging en de geschiedenis der wereld (blz. 37).

Met *Isaäk op den dam* (blz. 79) moet je volstrekt kennis maken ; en als je schoenen te poetsen hebt, ga bij hem : « Het Damplein is niet kompleet wanneer Isaäc ontbreekt. » « Hij is vroolijk, opgeruimd, optimist van het zuiverste slag en begaafd met de geestigheid en gevatheid aan zijn stam eigen. Hij is tevens philosoof ook, zonder het zelf te weten ; een opmerker, die door naïeveteit dikwijls den spijker op den kop slaat » Wil-je met hem praten, dan verneem-je de gansche geschiedenis van den dam, wie « zijne klanten bennen, den invloed van de wisselkoersen op den omgang met den schoenenpoetser, » enz. Ik zou wel graag hebben dat Klaas Komijn van de Beurs of Hein de Kruier eens met Isaäc zouden praten : dat zou een prettig congres zijn voor volksphilosophie, oneindig interessanter dan vele andere.

Kobus uit de drie Kraantjes kan ook zaakrijk vertellen. Hij kent zijn volk : reeds zes-en-twintig jaren staat hij achter de toonbank. — In België zou de man gedecoreerd zijn, maar Holland is ver ten achteren. — Hij vertelt over de bezoekers : Er zijn er van alle slag. Het meest heeft hij gevoeld bij de bezoeken van een klein meisje, dat wat rhum kwam afbedelen om de door rheumatiek-versteven ledematen van haar speelmaatje, dat op een koud kamertje van pijn ligt te kreunen, wat te verwarmen, terwijl de vader van den knaap vijf, zes maal daags er eentje komt pakken. Het mannetje sterft. « Zoo dikwijls als ik een ouden sjouwer zie, denk ik : « De heeren, die in den Haag de wetten maken, moesten zulke lui in de doos kunnen zetten. Maar afijn, zij hebben de wijsheid, ik niet. Is 't niet zoo? » vraagt Kobus, en Van Maurik weet niets te antwoorden. Kunt gij antwoorden, lezer?

Nog niet gedaan, hoor, voor uw vijf-en-zeventig centiemen wordt je geïntroduceerd, zooals de Hollanders zeggen, in *het Genootschap Eloquentia*, je hoort er een aantal verzen, en de pauze

zult ge misschien het mooiste vinden, dan ben-je te akkoord met mevrouw Smit (blz. 120). — *Bal* is daar ook indien je danser bent. En last not least je geniet nog een *Avond vol kunstgenot*. Een drama, vijf bedrijven, meziek, 'n verraaier, verleiding, en tot slot vier dooien, vier lijken.

Het boek eindigt akelig met die vier dooien :
« 't is toch niet veel geld, meneer, vier dooien voor een dubbeltje.»

De snuisjongen heeft gelijk, maar 't is nog minder geld vier dubbeltjes voor acht springlevende novelletjes, voor zooveel gemoedelijkheid, humor, gezonde wijsbegeerte, menschenkennis, voor zooveel liefde tot kleinen en zwakken, voor zooveel opdelving van poëzie uit alledaagsche gronden. L. D

BROERE. Over zijn leven en werken *N° 11*. Letterkundige bibliotheek voor Katholieken bezorgd door de leeraars van het R. K. Gymnasium te Tilburg, door M. R. De Brouwer. (81 blz.) *f*. 0.50.

H. K. POOT. II Gedichten (natuur en landleven) *N° 21* door M. S. Vromans (78 blz.) *f*. 0.50.

STARING. Verhalen (83 blz.) uitgegeven door M. S. Vromans 30 cents.

Alle vier uitgegeven door de *Tilburgsche handelsdrukkerij*.

Deze maatschappij gaf reeds uit: n° 1 Vondel I, *Leerdichten*; n° 2 Jan Holland, *Een paar Buitenmodel-Menschen*; n° 3 Frans Coenen, I *Schetsen*; n° 4 Maerlant, I *Uit de Naturen Bloeme*; n° 5 J. Van Lennep, I *De Reisgenooten*; n° 6 E. J. Potgieter, *Iets over den Mensch en den Schrijver*; n° 7 E. J. Potgieter, I *Gedichten*; n° 8 J. V. O. Vondel, *Batavische Gebroeders*; n° 9 J. de Meester, *'s Zomers buiten Stadje in Roem*; n° 10 E. J. Potgieter, *'t Is maar een Pennelikker*; n° 11 Broere, I *Over zijn Leven en Werken*; n° 12 Broere, II *Beschouwing der Geschiedenis*; n° 13 J. v. Lennep, II *De Friezen te Rome*; n° 14 *Beatrys*; n° 15 *Nieuwere Schrijvers*; n° 16 J., *Da Costa-Hagar*; n° 17 *Nieuwere Schrijvers* II; n° 18 I *Da Costa* II *De Slag bij Nieuwpoort*; n° Vondel, III *Heerlyckheit der Kercke*; n° 20 H. K. Poot, I *In zijn Tijd*, II *Gedichten* (Natuur en Landleven).

M. S. Vromans gaf van Staring uit *Verhalen* en *Mengeldicht*. Staring te genieten is vooral Hollanders gegeven, wij zijn niet genoeg te huis in de geschiedenis van Nederland om de historische verhalen te smaken, zoo ook kan nooit een Hollander smaken, zooals wij, de nationale gedichten der Vlamingen. Het meest deugd hebben wij gehad van de Puntdichten. De uitgever deed niets anders dan Staring's spelling te wijzigen naar diegene van De Vries en Te Winkel. In Mengeldicht echter, komt hier en daar, maar te weinig, toch eene korte aanteekening.

Heel wat knapper is het boekje *II over Poot*. Dat is een bloemlezing met letterkundige beoordeeling en toelichtingen : heel netjes geschreven. Doch Staring en Poot zijn maar kinderen naast den grooten BROERE over wien de heer Brouwers schrijft in eene hem waardige taal. In dit boekje gaan wij de hoogste hoogten in van wijsbegeerte en godgeleerdheid en lezen van Broere uittreksels die de ziel mede opwaartsrukken, zoo b. v. de beschouwingen over Luther (blz. 13 en volg.) over Maria (blz. 53 en volg.).

Wij, jonge Vlamingen, moeten volstrekt wat meer de groote katholieken uit Nederland leeren kennen. Nederland is het land van Broere en Alberdingk en Schaepman en de Groot en een legioen anderen, niet alleen een land van rationalisme en materialisme.

Dat boekje over *Broere* is in dit opzicht uitstekend geslaagd. Lees het, Vlaming, lees Broere zelf. « Als men hem gelezen heeft, zegt H. Brouwers, draagt men zijn gedachten mee, en men is blij met idealen, want ook idealen vormen een brok van 't levensbrood. En altijd grijpt men weer naar hem en steeds worden zijn lange, gedragen, maar duidelijke, volzinnen bekoorlijker. De menschenziel die er ons uit te voorschijn treedt, edel en beminnelijk, heeft ons hart geboeid, en loslaten zal ze 't niet meer » (blz. 21)

In onze Colleges, bij onze leeraars verdienen de uitgaven der letterkundige bibliotheek warme belangstelling. L. D.

KAROLINGSCHE VERHALEN, in nieuwer form overgebracht door Jos. Alberdingk Thijm, 3e uitgave. — Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen. 231 blz.

Dat de weinig populaire « ultramontaansche klant » toch zijn weg vindt onder 't volk getuigt ook dit boekje met zijn 3e uitgave. Moest hij nog leven, 't zou hem stellig verheugen; want de Middeleeuwen waren hem even dierbaar als Rome zelf; en heeft hij zijn zoo eigenaardige kunst besteed ter verdediging van zijn groot geloof, veel studie en veelzijdige wetenschap heeft hij bij voorkeur, tegen de liefhebberijen der klassiek-opgevoeden in, gewijd aan de eeuwen door anderen voor barbaarsch gescholden, en door hem zoo geliefd juist om haar geloof. Met een gloed van welsprekendheid verdedigde hij in boeken en artikelen de kunst van dien tijd, de kunst van bouwen en schilderen, de gothische. Dat hij er ook andere kunst - literaire — in ontdekte, getuigt voor altijd dit boekje 't welk elke minnaar onzer letterkunde, die geen vakman is om 't origineele te genieten — bezitten moet.

Vier Karelromans heeft Alberdingk in dit boekje gemoderniseerd zooals hij alleen dit kon : Carel en Elegast, de vier Heemskinderen, Willem van Oranje, Floris en Blancefloer.

Echte kunst is er in die oude romans. Geen arendsvlucht, geen arendsblik, maar echte vertelkunst in lieve « naïefheid » — Alberdingk was kwaad als men over zijn ...'k mag ook niet zeggen « Middeleeuwen » het woord « naïef » uitsprak, en toch is 't wel dát — eenvoudige natuurlijkheid van een volk dat pas leerde denken, maar dat daar staat in de volle mannenkracht van 't Germaansche ras en in al de heerlijkheid van zijn kinderlijk geloof. Is 't nog langer te verwonderen dat zulke lezing deugd doet in een tijd als den onzen? J. P.

ZELFKEUR. Bloemlezing uit het werk van een aantal letterkundigen, uitgegeven ten bate van het ondersteuningsfonds der vereeniging van Nederlandsche Letterkundigen, met eene inleiding door L. S., portretten en biographieën. Eerste bundel. Nrs XX-XXI der Nederlandsche Bibliotheek van L. Simons. G. Schreuders, Amsterdam, 375 blz., fl. 0.40.

Deze bloemlezing heet Zelfkeur, omdat ieder schrijver zijn bijdragen daarin zelf heeft gekozen. En 't zijn door den band wezenlijk goed kenschetsende bijdragen. In dezen bundel staan verzen van G. S. Adama van Scheltema, S. Anema, Boeken, Boutens, Van Eeden; proza van Aletrino, E. De Bom, H. Van Booven, I. Boudier-Bakker, Brusse, Buysse, Coenen, L. Couperus, H. Dekking, J. Eigenhuis, M. Emants, J. Everts Jr, A. Van Gogh-Kaulbach, S. Goudsmit, G. F. Haspels, H. Heijermans jr, J. Hora Adema; en een critische studie over Bastiaanse, van K. Alberdingk Thijm (Van Deyssel). Van al de schrijvers krijgen we daarbij een korte bio-bibliographie, en van meest allen ook een portret.

Geen twijfel, of dit bundeltje zal door velen met belangstelling worden ter hand genomen. Mogen we vragen of er iets confessioneels schuilt in die opname van schrijvers uit de Vereeniging van Nederlandsche Letterkundigen? We zoeken vruchteloos onder die namen naar katholieken, althans naar de letterkundige voormannen onder hen.

Er mag wel plaats worden geruimd voor nog een woordje over de *Wereldbibliotheek* en de *Nederlandsche*, te dezer gelegenheid. Binnen 't afgeloopen jaar verschenen daarin: Hauptmann's *Verzonken Klok*, Sophocles' *Antigone*, Th. Carlyle's *Helden en Helden-vereering*, Upton Sinclair's *Wildernis*, Dickens' *Londen en Parijs*, Mannoury's *Boeddhisme*, Naber's *Ster van 1572*, Kjelland's *Vergif*, Dante's *Hel*, vertaling van Dr Boeken, Well's *20e eeuw en haar waarschijnlijke ontwikkeling*, Clara Viebig's *Absolvo te*, Darwin's *Reis om de wereld*, Molière's *Geleerde Dames*, Grimm's *Sprookjes*, Eigenhuis' *Wijsgeer*, Brandt's *Leven van de Ruyter*, Streuvels' *Reinaert de Vos*, Boosboom-Toussaint's *Prinses Orsini*, Van Hulzen's *Wrakke Levens*, Reddingius' *Johanniskind*, Multatuli's *Vorstenschool* en *Max Havelaar*, V. de la Montagne's *Gedichten*, *Zelfkeur uit de modernen*, 1 en 2, Simons-Mees' *Atie's Huwelijk*, Scharten-Antink's *Catherine*.

Naar gelang zijn omvang beslaat elk werk 1, 2 of 3 nummers. En 't nummer kost fl. 0.20. Een volle jaargang is verkrijgbaar bij abonnement aan fl. 10 Vele dier uitgaven werden reeds in *Dietsche Warande en Belfort* besproken. Maar bij wijze van gezamenlijke uitspraak mogen wij thans wel eens zeggen dat die boeken doorgaans oordeelkundig zijn gekozen onder het merkwaardigste wat binnen- en buitenland biedt; maar ook dat we liever al eens een groot geloovige bij 't volk zagen inleiden: hij heete dan Newman of de Maistre, Görres of Balmes, Fogazzaro of Ms Ward, Manzoni of Zorrilla, von Droste-Hülshoff of Eichendorff, Alberdingk of Schaepman, dan 't werk van Well of Scharten-Antink, inboetend aan ernst wat het prikkelends geeft aan minder gezonde nieuwsgierigheid of modezucht... 't Is niet altijd goed-opgevatte jacht naar populariteit, den lust van de massa slaafs in te volgen.

Maar — 't minder lofwaardige gelegd bij de rest — bekennen wij graag dat in die *Wereldbibliotheek* een stoute en grootsche onderneming aan gang is; en voor dezen die eventjes nadenken, zullen we niet zeer hyperbolisch spreken als we zeggen dat de leider Simons en de uitgever Schreuders bezig zijn met wonderen te verrichten. J. P.

VONDELS MEESTERSTUK : LUCIFER. 5e uitgaaf, bezorgd door J. SALSMANS, SJ. — A. Siffer, drukker, Gent. Prijs : fr. 1.25 per eenheid, 1 fr. en 13 voor 12 bij getallen.

De ongemeene en steeds toenemende bijval dezer uitgaaf, niet alleen in België maar zelfs in Holland, levert ons het zekerste bewijs harer degelijkheid. Wie er een oogslag in werpt voelt seffens dat hij te doen heeft met een Vondelkenner die zijn taak ernstig opvat en geen moeite ontziet om onzen grootsten dichter toegankelijk te maken voor de leerlingen der hoogere klassen. Uiterst waardeerend voor den bezorger was de beoordeeling van Neerlands beroemdste taal- en letterkundigen als Dr G. Kalff, Dr te Winkel, Dr J. Muller, enz., en geen wonder : niets bleef onaangeroerd van alles wat maar eenigszins helpen mocht tot een beter en dieper inzicht in dit meesterlijk treurspel. Na een korte levensschets waar wij den man leeren kennen die, naar het oordeel van Alberdinigk Thijm, voor alles was « een charakter en een edel charakter » met « wondervolle, ontzettende hartstocht voor het schoone en grootsche » volgt de inleiding bevattend een klare uiteenzetting van den samenhang van het treurspel en den inhoud, benevens andere kwestiën over de moeilijkheid om « heilige stof » op het tooneel te brengen, doel en strekking der Tooneelspelen, opgaven uit de H. Schrift, enz. Enkele woorden volstaan om de tekst-moeilijkheden in voetnota's uit te leggen, en wat in de nieuwe uitgaaf nog wel het meest welkom mag heeten is het critisch onderzoek naar den zin van het vers « zijn geheimenis zij bondig » die nu, voor goed ? vastgesteld is.

Wie met Pater Salsmans als « Cicerone » de schoonheid van Vondels taal en gedachten leert lief hebben zal waarschijnlijk goesting krijgen om meer, en zelf te gaste gaan bij onzen grooten dichter die altijd meer geeft dan hij belooft. Beets'uitboezeming :

O Vondel, had mijn hart u meer in eer gehouën
Zijn dorst slechts aan uw bron gelaafd,

is zeker niet van overdrijving vrij te pleiten, maar iedereen zal instemmen met Busken Huet waar hij van Vondel getuigt : « Groot en weldadig is de pædagogische kracht die van Vondel uitgaat. Geen onderwerp, geen stof heeft hij behandeld zonder over eenig deel een nieuw licht te doen opgaan ; en altijd is dit licht van dien aard dat men het niet kan opmerken zonder er door gebaat te worden. » M. DEWICKERE S. J.

DUITSCHE KEURBOEKERIJ VOOR NEDERLANDSCHE EN BELGISCHE SCHOLEN, bewerkt en van aanteekeningen voorzien door G. VAN POPPEL, Leeraar M. O. Nr 1, *Detlev von Liliencron*. Kerkrade, Albers, 52 blz. fl. 0,25

Bij de schoone studie over Detlev in deze affevering en in 't vorige past wel een aanbeveling van dit nummer 1 der *Duitsche Keurboekerij*. Daarin heeft G. Van Poppel, de knappe schrijver, dien onze lezers van vroeger reeds door zijn Heine-studie kennen, en de even knappe professor van Duitsche letterkunde, die op de Leuvensche vacantieleergangen zoozeer werd gesmaakt, een kleine bloemlezing gegeven van den grootsten onder de Duitsche lyriekers van heden : Een paar prettige novellen en

dertien poëzie-proefjes van den dichter-soldaat. Een voortreffelijk boekje voor onze colleges en voor alwie von Liliencron kennen wil. Wat al schoons inderdaad voor een armen halven frank.

Als nummer 2 gaf Van Poppel in zijn *Duitsche Keurboekerij Erzählungen und Aphorismen* van Marie von Ebner-Esschenbach. wat de boekenmarkt ook uitschreeuwe over anderen, de grootste thans onder de letterkundige vrouwen in Duitschland. Onze lof en onze wensch voor verspreiding geldt nog meer voor dit nummer 2 dan voor nummer 1.

In de hoop dat Van Poppel in de keuze van zijn volgende nummers even gelukkig zal zijn. J. P.

BLOMSTER OG FRUGTER, door JOHANNES JÖRGENSEN. Gyldendalske Boghandel. Kopenhagen, 1907.

Bijna tezelfdertijde als zijn wetenschappelijk werk over den heiligen Franciscus van Assisi, liet Jörgensen eenen dichtbundel verschijnen vol keurige poëzie, frisch als de bloemen in de lente en rijp als de vruchten in den herfst.

Jörgensen is altijd de diepvoelende, schoonheidslievende lyrieker. Elk zijner dichtstukken brengt de snaren der ziel aan het trillen, wekt echos van zuivere idealen, doet stemmige levensbeelden voor het oog oprijzen en opent voor den geest eene wereld van schoonheid en poëzie, ontsloten met den gouden sleutel der rythmische klanken van zijn vloeiend vers.

Alle gedichten, in dezen bundel vervat, staan verre boven het middelmatige, en vele, zeer vele staan hoog, zeer hoog. Jörgensen is werkelijk de dichter bij Gods genade, die de ziel meevoert op de vleugelen zijner muse en het luisteren naar de klanken van zijn lied tot een waar genot maakt, dat men telkens en telkens opnieuw zou willen smaken.

Een pareltje onder de parelen in dezen bundel is *Bengt*, een gedichtje gewijd aan een overleden zoontje van den dichter. Dat is roerende poëzie, éen en al liefde, vol weemoed en droeve herinnering, uitgedrukt in meesterlijken vorm.

Overigens de vorm beheerscht Jörgensen op wonderlijke wijze. Steeds is zijn vers gesmijig, zangerig en sierlijk, het passende kleed voor zijne fijn poëtische gedachten. D. M.

FRANSCH WOORDENBOEK, deel II, *Nederlandsch-Fransch*, door K. R. GALLAS. Sneek, J. F. Van Druten, 1772 kolomm. Pr. fl. 2,80.

Gallas heeft lang doen wachten op deze laatste helft van zijn werk. Maar men vergaf het hem, wijl men besefte dat er tijd voor noodig was om een tweede deel van zijn Woordenboek te leveren zoo goed als 't eerste. Nu is aan 't ongeduld van velen voldaan. De acht jaren zorgvuldige aanhoudende arbeid zijn om. En 'k zou mij erg bedriegen, of die arbeid zal zeer nuttig zijn aan een menigte menschen in Holland en België.

De lezers gelieven zich te herinneren wat hier over 't eerste deel van dit Woordenboek werd gezegd. 't Is voor den recensent om in verlegenheid te zitten; want op dit tweede deel moet nog meer lof dan op 't eerste worden gelegd. Met de hypermoderne woord-smederij van botst-het-niet-zoo-klinkt-het-toch, kon Gallas, uit eerbied voor de taal, natuurlijk niet mee. Maar, nu ik twee maand dit tweede deel onderhanden heb, zocht ik geen enkele

der nieuwere goed-gegronde woorden vruchteloos op. Zelfs *bevlieging*, wiens afwezigheid in de jongst verschenen woordenboeken door *De Gids* zoo wordt bejammerd, is in Gallas te vinden. 't Moge voor de vakmannen ietwat naïef klinken : maar ik sta verbaasd over Gallas' geleerdheid, speurzin en vlijt; en evenzeer over den spotprijs waarvoor de uitgever dit prachtig woordenboek te koop heeft gesteld. V. W.

HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISE par E. E. B. LACOMBLÉ, professeur à l'école moyenne d'Arnhem, 3e Edition 1907, P. Noordhoff, Groningen. — Teubner, Leipzig. Fl. 0,90, 1,90 fr. Mk. 1,50.

Het voorwoord is goud waard. Daarin trekt de schrijver, geestdriftig en welsprekend te velde tegen de utilitaristische strekking van het hedendaagsch onderwijs dat enkel de taalkennis betracht met het oog op den handel. Verder zegt hij, dat volgens hem : geschiedenis der letterkunde moet zijn eene les in de schoonheidsleer ; dat men moet trachten geest en kern van werk en schrijver weer uit te halen. Vele schrijvers zullen ontbreken in dit overzicht, zegt de auteur verder, maar vooral de stroomingen te teekenen heb ik betracht.

Dit voorwoord maakt de taak van den criticus heel licht. Deze heeft slechts te zeggen dat de schrijver uitmuntend is geslaagd. Het werkje is inderdaad een model-handboekje, dat ook voor Belgische scholen uitmuntend geschikt is.

– *Het geeft de stroomingen en vestigt enkel de aandacht op de sterren van beteekenis*, niet op al die puntjes die worstelen tegen de nevelen der melkbaan. Geen vloed van bijzonderheden, maar een rechte, duidelijke lijn. Zoo voor de 19e eeuw b. v. worden enkel de volgende schrijvers besproken : Châteaubraud, De Staël, Lamartine, Hugo, de Musset, De Vigny, Gautier, Leconte de Lisle, Sully-Prudhomme, Coppée, De Herédia, Mallarmé, Paul Verlaie, Henri De Régnier, Verhaeren, Thierry, Guizot, Mignet, Michelet, Cousin, Taine, Renan, Villemain, Nisard, Sainte-Beuve, Lemaître, Brunetière, Faguet, Alexandre Dumas, George Sand, Balzac, Flaubert, De Maupassant, De Goncourt, Daudet, Zola, Bourget, Loti, France, Delavigne, Ponsard, Scribe, Alexandre Dumas, Augier, Sardou, Pailleron, Labiche, Rostand, De Bornier. (Ik haal aan naar de orde waarin ik de namen in de « Histoire » aantref.

Het boek bestaat uit vijf hoofdstukken :

Ch. I. Le Moyen Age Ch. II. Seizième siécle. Ch. III. Dix-septième siècle. Première periode (1600-1660). 2e Periode siècle de Louis XIV. Ch. IV. Dix-huitième siècle. Ch. V. Dix-neuvième siècle. Voor elk hoofdstuk staat eene korte, zaakrijke inleiding, die tamelijk volledig en juist elke eeuw kenschetst.

Zoo b. v. luidt de inleiding tot Ch. IV : « Un roi vieillissant, morose et dévot, une cour jeune, avide de plaisirs, mais se contreignant, feignant la dévotion pour plaire au maître ; l'Eglise affaiblie par la guerre implacable que se font jansénistes et jésuites, par la lutte entre Bossuet et Fénélon ; le peuple ravagé par la famine, courbé sous le fardeau d'une dette publique toujours croissante : le pays privé de milliers de ses habitants par l'exil provoqué par la révocation de l'Edit de Nantes : voilà le

spectacle affligeant que nous présente la France au commencement du dix-huitième siècle et qui explique les caractères principaux de la société de cette époque. Au respect qui entourait le pouvoir monarchique succède une critique âpre, méprisante, rendue plus hardie par la honteuse dissolution du régent, le règne capricieux de Louis XV, le caractère faible, bien qu'honnête de Louis XVI. L'esprit religieux ou plutôt l'esprit catholique disparaît sous le souffle d'incrédulité qui traverse tout le siècle et qui amène les salons de ces grandes dames (Mme Geoffrin, Mme du Deffand, Mme de Lambert) où gentilshommes et gens de lettres frayaient sur un pied d'égalité ; où, avec une frivolité, une insouciance incroyable, se soutenaient les théories philosophiques les plus téméraires, où surtout on s'adonnait passionnément aux sciences physiques et mathématiques. Pas un grand écrivain de cette époque qui ne s'occupe de science, pas un qui ne fasse profession de cette philosophie vague, procédant par théories plus que par voie expérimentale, et qui proclamant la bonté native de l'homme, la communauté de but et d'intérêts pour tous les êtres humains, donnera non seulement à la littérature, mais à toute la société, ce caractère de cosmopolitisme, qui se substituant au sentiment national, se retrouve encore dans les idées généreuses proclamées par la Révolution française. La prépondérance donnée aux sciences et à la philosophie unie aux lettres proprement dites. Tantôt on se bornera á copier servilement les chefs-d'œuvre du grand siècle, on s'en servira comme des moules commodes à y verser des idées nouvelles ; tantôt on tombera dans ce style déclamatoire, pompeux qu'on trouve chez Diderot, Rousseau, Buffon et auquel Voltaire seul ou presque seul échappe. Pourtant, malgré l'infériorité du XVIIIe siècle au point de vue de la langue et du style, malgré l'absence presque complète de la poésie, gardons-nous d'injustice. Plus d'une fois nous aurons à signaler dans tel écrivain le précurseur de l'âge suivant. Plus d'une fois nous reconnaîtrons les germes qui, fécondant le sol généreux de l'esprit français, produiront la magnifique éclosion des lettres et des sciences au 19e siècle. Les principaux caractères, que nous venons de noter dans le XVIIIe siècle, l'esprit antichrétien, l'humeur agressive, le goût de la philosophie et des sciences naturelles et politiques, se retrouvent dans un écrivain, qui, par sa prodigieuse activité, sa faculté d'accommodation, son long âge enfin est le représentant le plus complet de son époque, Voltaire. »

Even raak als hij den tijd schetst, teekent de schrijver de personen; met weinig maar karakteristieke trekken, geeft hij de samenvatting van hun werk.

Het boek is geschreven met critischen smaak, gezond idealism, ja oprechte geestdrift op menige plaats. Van dien critischen smaak is een voorbeeld 't geen schrijver over Coppée's populariteit en hare oorzaken zegt (blz. 95).

Van zijn gezond idealism getuigt o. a. zijne oordeelvelling over Balzac en deze bedenking vooral (blz. 106 George Sand) : « Avec son cœur aimant de femme George Sand a senti ce qu'il y avait de poésie au fond de ces âmes, simples et obscures. Sans doute elle laisse dans l'ombre les cotés grossiers et vilains du paysan et par là elle est idéaliste, mais l'idéalisme entendu de cette façon est-il moins vrai qu'un réalisme qui ne prétend nous

faire voir que ces côtes-là seulement à l'exclusion de tous les autres ». Geestdrift te ontsteken was het doel van den schrijver, hij moest er dus van blaken en dat is werkelijk zoo :

Hij gaat op in bewondering vooral voor die dichters, die ons uit het leven, waarvan « elke grondige studie tot de droefheid leidt » (blz. 37) et ou « l'on étouffe plus d'une fois sous un bruyant éclat de rire le sanglot, qui menaçait de sortir » (gelijk Molière blz. 37) doen opkijken naar de heldere transen van het ideaal, zooals Châteaubraud, Lamartine het deden; hij bewondert het catholicisme (blz. 78) « la réligion qui répond le mieux au besoin d'ideal qu'éprouve notre pauvre humanité ».

Moest men mij na lezing van deze Geschiedenis vragen naar de geloofsbelijdenis van den schrijver, dan zou ik sterk-verlegen zijn met het antwoord. Is hij Katholiek ? Neen, een Katholiek spreekt niet meer over « fatras scolastique » (Bl. 15) « barbarie féodale du moyen âge » (12) le rêve *fou* de Polyeucte (bl. 29) over « philosophie du moyen âge, construction lourde d'une science vaine, creuse... qui reçut le coup de grâce de Descartes » net of de naam van Thomas van Aquino thans niet was omstraald met nieuwen luister.

Is hij ongeloovig ? Neen, duizendmaal neen, want dan zou hij zoo niet schrijven over Bossuet, Châteaubriand, over Voltaire en de XVIIIe eeuw.

Die twijfel over de belijdenis des schrijvers zelf is wel een bewijs van objectief oordeel en onpartijdigheid; ook behoudens eenige kleine feilen en leemten b.v. het onvoldoend kenschetsen van Bourget, van Brunetière, het onverdiend weglaten van de Provençaalsche letterkunde en de Belgische (buiten Verhaeren) en van schrijvers als De Maistre, Veuillot, Huysmans, Barrès, Mæterlinck, het gemis aan bronnen, aan overzicht van pers- en tijdschriften moeten wij den Hollandschen leeraar feliciteeren over zijn mooi boek, en de leerlingen uit de school te Arnhem gelukkig heeten.

Bij de geschiedenis behoort « een Complément » met voorbeelden, dat echter niet ter bespreking gezonden werd.

L. D.

CONTES CHOISIES. André Theuriet. P. Noordhoff, Groningen, 4e uitgave, 141 blz. Pr. fl. 0.60.

De heer Lacomblé, dezelfde van de « Histoire de la Littérature Française » bezorgt sedert enkele jaren bij den flinken uitgever Noordhoff een schoolbibliotheek van « Conteurs modernes » die in Holland zeer wordt gegeerd en voor de Fransche letterkunde in onze Vlaamsche gestichten uitstekend van pas komen zou. Hij geeft een serie schrijvers, die zeker in hun geheel geen opvoeders voor de jeugd mogen heeten, maar kunstenaars toch die een zeer grooten naam dragen, en van wie onze jongens toch stellig iets meer moeten weten dan hun korte biographie met een paar als met de tang uitgehaalde stijlproefjes. Welnu Lacomblé verzamelt in zijn bundeltjes enkele korte novellen en schetsen, waaraan ook de meest angstvallige onzer jongens geen aanstoot zal vinden. Elk bundelije geeft in zijn kieskeurige verzameling een volledig denkbeeld van de kunst der schrijvers : alle bieden het genietbaarste, dikwijls ook het meesterlijkste van die meesters.

Ze heeten : *Fr. Coppée*, (3e uitgave), *Alphonse Daudet*, (5e uitgave), *André Theuriet*, (4e uitgave),*Emile Zola*,(3e uitgave),*Guy de Maupassant*,(3e uitgave),*Jul. Claretie et autres*,(2e uitgave),*Prosper Mérimée*, (Colomba), *Alfred de Vigny*, en *Erkmann-Chatrian*.

Elk boekje geeft overvloedige tekst – verklarende nota's ; waar 't wenschelijk is, met Nederlandsche vertaling.

Wij bevelen de uitgave aan bij alle professors van Fransche letterkunde die meenen dat ze naast den vertrouwlijken omgang met de groote geloovende kunstenaars, ook de gelegenheid moeten waarnemen om ernstig kennis te maken met anderen, die buiten de genade om, het beste van hun gaven in groote kunstwerken hebben neergelegd ; professors die het zich ten plicht achten. door degelijke en onberispelijke brokken uit die schrijvers, hun jongens van de hunkerende, maar soms noodlottige,nieuwsgierigheid af te helpen om op eigen houtje met die grooten kennis te maken, wijl de leeraar wel hun namen noemt — vermits hij er niet buiten kan — maar er voor huivert hun iets meer te laten zien. J. P.

HET BOUDDHISME. Overzicht van het leer en geschiedenis, naar Prof. Kern's *Manual of Buddhism* onder diens toezicht bewerkt door G. Mannour, met eenige illustraties. Nrs 52-53 van L. Simons' Wereldbibliotheek Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam. Pr. fl. 0,40.

Dit zeer bevattelijk boekje over een zeer onbevattelijke wijsbegeerte — en godsdienst naderhand – geeft als eerste gedeelte het leven van Boeddha : Hoe Siddhartha, de koningszoon Gautama werd, verzaker aan 't wereldlijk leven en hoe hij verder tot Boeddha werd verheven ; tot « Verlosten Wijze ». Als tweede gedeelte krijgen wij de leer van Boeddha, zoo rein een leer van versterving, dat Brunetière er op zijn weg ter bekeering heeft bij stilgestaan :

« Nous trouverions nous », vraagt zich Brunetière af in zijn *Difficultés de croire* « nous trouverions-nous en présence d'une loi de développement de la pensée religieuse dont le bouddhisme et le christianisme ne seraient, à des époques et dans des milieux différents que des « cas particuliers », comparables, parallèles... C'est MM. la question que je ne crois pas qu'aucun de ceux qui ont étudié le boudhisme d'un peu près ait pu s'empêcher de se poser, et j'en connais qui ne l'ont pas résolue. Oserai-je dire, que, pour ma part, à la poser ainsi, je n'en sache guère de plus inquiétante ? Car si le christianisme n'est pas « unique », il retombe sous la loi naturelle du développement de l'esprit humain, ce qui équivaut à dire qu'il n'est plus le christianisme. Et, dans ces conditions, comme du bouddhisme lui-même, il n'en reste qu'une discipline dont la libre pensée moderne n'aurait plus qu'à dégager, du milieu des dogmes qui l'obscurcissent, la signification morale et civilisatrice ».

Het derde deel schetst ons de orde van Boeddha : Zijn werk, als alle menschelijk werk, vervalt en ontaardt. In 't vierde deel leeren wij de geschiedenis van 't Boeddhisme ; « opgaan, blinken en verzinken », zou Bilderdijk hebben gezegd. Maar toen het hier verzonk, ging het elders weer op. Het 5e deel is een

toemaatje, met een nogal naïeve vergelijking tusschen Christendom en Boeddhisme.

Een rationalistisch werkje, maar verdraagzaam. V. W.

LES TROIS GRANDES ECOLES D'ECONOMIE POLITIQUE (*école libérale, école socialiste, école catholique*), door Jos. Schrijvers, C. SS. R., professeur de philosophie. — Rousselare, De Meester, 1907.

In de jongste tijden heeft de studie der sociologie, in 't algemeen, en der staathuishoudkunde, in 't bijzonder, eene ruime uitbreiding genomen; niet alleen de hoogere stand, ook de mindere man legt er zich ernstig op toe. Dat blijkt, onder andere, uit de talrijke studiekringen die in den schoot der arbeidersvereeningen, niet het minst in dien der Katholieke Vereenigingen, werden opgericht en, onder de leiding van knappe en bevoegde mannen al wat de sociologie en de staathuishoudkunde betreft grondig behandelen.

Voor die kringen vooral zal het werkje van Pater Schrijvers hoogst dienstig zijn. De leerstelling, waarop het economisch programma van liberale, socialistische en katholieke school steunt, werd reeds in talrijke en degelijke boeken naar behooren uiteengezet; doch aan velen onder ons, inzonderheid aan meestal onze Katholieke werklieden ontbreekt én de tijd én de lust om die uitgebreide, lijvige werken te bestudeeren. De kern daarvan vinden wij nu in het werkje van Pater Schrijvers. De liberale en de socialistische leer op economisch gebied zijn daarin uitnemend en hoogst duidelijk uiteengezet en daarna weerlegd met aanwijzing van de voornaamste vakwerken voor wie verlangt er meer van te kennen; tegenover de liberale en de socialistische leer stelt Pater Schrijvers de Katholieke leer; hij doet de gegrondheid en de verdiensten daarvan kennen en bewijst hoe zij alléén overeenstemt met de gezonde rede alsmede met het echt begrip van eenling en samenleving.

Het werkje van Pater Schrijvers is thans afzonderlijk uitgegeven; de 57 bladzijden, die het behelst, zijn echter bestemd om onder het opschrift: « Histôrique et Existence de l'Economie politique » te worden geplaatst aan het hoofd van zijn *Manuel d'Economie politique* dat eerlang verschijnen zal. Het is, in elk geval, zóó opgevat dat het, bij gebrek aan dit handboek, door allen met het meeste nut zal gelezen en bestudeerd worden. Mocht eene Vlaamsche uitgave daarvan verschijnen, dan zouden de Katholieke Kringen in de beide deelen van ons land — in 't Vlaamsche evenals in 't Waalsche — het tot inleiding en grondslag hunner economische studiën kunnen nemen; overal zou het in ruime mate bijdragen tot eene heldere opvatting van de sociale verhoudingen en toestanden, alsmede van de middelen die dienen te worden aangewend om daarin verbetering te brengen. K. B.

INDRUKKEN MEDEGEBRACHT UIT LOURDES, door E. H. Feskens, pastoor te Haitton. — De Vleeschouwer, Mechelen. fr. 0,50.

Als de E. H. Feskens in den hemel zich aanmelden zal bij Joris Karel Huysmans, zal deze niet oploopen met de indrukken

van zijn nieuwen makker : zijne indrukken zijn zoo dwarsdoor het tegenovergestelde. De eene vindt dat te *Lourdes* de samenzwering van de leelijkheid tegen Maria door Satan wordt gesmeed. E. H. Feskens vindt alles mooi en zal heel zeker gelijk krijgen van negen-en-negentig per honderd onder de bedevaarders. Misschien, maar dit weet ik niet, krijgt Huysmans in den hemel gelijk Ik kan niet meepraten over de zaak : Ik zag Lourdes nooit op de aarde, en wie kan zeggen wat de hemelbewoners er over denken ?

Het boek van E. H. Feskens is vlot, eenvoudig-goed geschreven en bedenkingen als *Een Cana van Galilea* (blz 15) zijn nieuw en treffend. Toch blijf ik sterker nog onder den indruk van *Les Foules de Lourdes*. Het werkje is opgeluisterd met een drietal mooie platen. L. D.

BIDDEN EN STRIJDEN, E. De Saegher, Ph. & S. T. D. — J. de Meester, Rousselare, Nieuwe, vermeerderde uitgave. 112 blz.

HET BROOD DES LEVENS, J. Mahieu, S. T. L. — L. Lescrauwaert en L. De Plancke, Brugge. Malmberg, Nijmegen. Nieuwe uitgave, 190 blz.

Met een gevoel dat maar al te raar over ons komt bij 't boeken bespreken. schrijven we deze korte recensie : met dankbaarheid.

Er is in de letterkunde thans zoo heel weinig dat ongemengd genot geeft en louter deugdelijk werkt op den mensch, wat zeg ik, 't geen ik bedoel is in de schoone-woordenkunst altijd zoo schaarsch geweest, dat zij allen die 't goed meenen met hun ziel en hun geest nog iets hoogers en beters noodig hebben dan literatuur, hoe zeer ook de kunst moge komen uit en leiden naar God. Deze eenvoudige boekjes brengen dat hoogste en dat beste, de kunst om goed te leven, om zijn leven te leiden naar 't eenig noodige doel : Gods dienst en des menschen eeuwig heil.

Onder alle kunsten de eenig noodzakelijke : de moeilijkste van alle en de minst trouw beoefende : maar, met Gods gratie, toch deze die 't zekerst haar idealen bereikt.

Omdat deze boekjes zijn geschreven in degelijken katholieken ernst, in gloeiend hoogen godsdienst-ijver, in volmaaktheid der christelijke hoofddeugd van geloof, zonder 't minste kwezelvertoon : daarom zullen ze voor al wie ze bezit een blijvende weldaad zijn van de hoogste soort. J. P.

SUPPLEMENT *Vivat's Geïllustreerde Encyclopedie.*

Als 11e deel van Vivat's geïllustreerde encyclopedie verschijnt : een supplement, beraamd op 10 afleveringen van 5 vel ieder, elke aflevering aan 50 cents. De eerste aflevering van dit supplement is ons toegekomen.

Het supplement wil niet enkel de encyclopedie aanvullen, maar vooral een lexicon zijn over personen, zaken en gebeurtenissen van den nieuwsten tijd. België zal hier ook een grooter deel krijgen dan het tot hiertoe in de encyclopedie innam. In deze eerste aflevering hebben wij voornamelijk opgemerkt de

artikelen Aardrijkskunde, Adenoïde, Alcoholisme, Alpen, Amsterdam, Appendicitis, Argentinië. De platen op de woorden Apen, Arenden, Antilopen en Amerikaansche beschaving en oudheden, zijn wel verzorgd. E. V.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

J. K. RENSBURG. *Dante II.* De Louteringsberg. 495 blz. Prijs fr. 630, geb. fr. 7,50. Antwerpen, De Nederl. Boekhandel.

FELIX COPIS. *De Boerencommandant Scheepers,* drama in één bedrijf, met of zonder vrouwenrol, bekroond bij Kon. besluit van 22 Oct. 1906. Stoomdrukkerij van Straelen-Cousse, Cortessem.

PAUL HENKENS S. J. *Lectures allemandes*, 7e édition, 3e partie, à l'usage du cour supérieur. Dessain, Luik, Parijs, Veuve Maguiro et fils, 486 blz.

DR E. LAUWERS. *Koning Lear van Shakespeare*, uit het Engelsch — C. A. J. Van Dishoeck, Bussum, f. 1,50, 215 blz.

Uitgaven van C. Moeyaert, Brugge, Nederlandsche Volksbibliotheek :

TONY BERGMANN. *Twee Rijnlandsche novellen*, 80 blz,

CYRIEL BUYSSE. *'t Verdriet van Meneer Ongena*, 44 blz.

OMER WATTEZ. *De Zwalmleeuwen*, 133 blz. Prijs fr. 1,—.

R. BAUMBACH. *Uit mijne jeugd, De Schoonzoon, De « Nonna »*, bewerkt door F. F. Afraja, 158 blz.

A. HAUS. *Helden zonder Zwaard*, uit 't Zeemansleven. 78 blz.

VIRGINIE LOVELING. *De groote Manœuvers*, 131 blz.

LAMBERTS HURRELBRINCK. *Limburgsche Schetsen*, 143 blz.

GUSTAAF VERMEERSCH. *Zielelasten*, 163 blz. Prijs fr. 1,—.

Uitgaven van Van Langenhuysen, Amsterdam :

ANNY LIEFTINCK. *Bloemekens van St. Franciscus*, 411 blz, ing. f. 1,50 geb. f. 1,90.

J. VAN MERLE. *Toetie Walter*, 316 blz., ing. f. 1,90, geb. f. 2,25.

A. TH. C. THOMPSON. *Papieren Idealen*, 290 blz., volksuitgaaf, ing. f. 0,78, geb. f. 1,—.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

H. C. SPRUYT, *Altes und Neues Deutsches Lesebuch für die Niederländischen Schulen*, 1e deel, 4e Auflage in 2 Teilen Pr. f. 1,50 oder 4 Abteilungen à f. 0,75.

W. H. WISSELINK, *Vraagstukken ter Oefening in de Meetkunde* (voor eerstbeginnenden), 2e stukje, 9e vermeerderde druk, 80 bladz. Pr. f. 0,50.

W. H. WISSELINK. *Vraagstukken ter oefening in de Algebra*, 2e stukje, 10e verbeterde druk, 72 blz. Pr. 50 cent.

W. H. WISSELINK. *Antwoorden op de vraagstukken ter oefening in de Algebra,* 1e stukje, 6e druk, 20 blz. Pr. 25 cent.

PROF. D. HUIZINGA, *Uitstapjes in het rijk der Natuur*, leesboek voor de volksschool, 15e druk, met 42 houtsneefiguren, 94 blz. Pr. f. 0,40.

C. GRONDHOUD en P. ROORDA, *Engelsch Leesboek*, deel I, 7e druk, 96 blz. Pr. f. 0,70,geb. 1,—, deel II, 4e druk, 183 blz. Pr f. 1. -, geb. f. 1,30.

GARJEANNE. *Kern der dierkunde*, met 61 figuren, 126 blz.

P. ROORDA, *Engelsche Spraakkunst voor schoolgebruik*, deel I, supplement, 9e druk, 200 blz. Prijs f. 1,25, geb. f. 1,50.

L. PAUL DELINOTTE. *Mots et expressions familières les plus usités dans la conversation*, 9e édition entièrement refondue par M. H. P. J. Horbach, 134 blz. Prijs f. 0,60.

H. HEUKELS, *Schoolflora*, 11e druk, 697 blz.

RICHARD HOL. *De jeugdige Zanger*, Theoretiscbe en practische handleiding bij het zangonderwijs inzonderheid op de scholen. 71e werk, 1e deeltje, 12e druk, 41 blz. Prijs 30 cent.

L. DE VRIES. *Herhalingsoefeningen*. Slotstukje van « Eenvoudig Taalwerk » voor de hoogste klasse der lagere school en de herhalingsschool, 2e druk, 79 blz. Prijs f. 0,30.

M. B. HOOGEVEEN. *Het zuiver schrijven der werkwoordelijke vormen*, 2e druk, 64 blz. f. 0,25.

ANT. E. DE ROP. *St. Nicolaasfeest*, Kinder-cantate woorden van —, muziek van Bernard Zweers, cijferzetting van W. Zijlstra. 2e, geheel in overeenstemming met de Orchest-partituur gebrachte druk, 37 blz. 30 ct.

F. DEELSTRA. *Teekenschool voor eerstbeginnenden*, n° 2. Prijs 12 1/2 ct.

Uitgaven van Maas en Van Suchtelen, Amsterdam :

Bibliotheek van Russische literatuur :

N° 5. J. S. TOERGÈNJEF. *Klop.. Klop.. Klop..*

N° 6-7. MAXIM GORKIEJ. *Zonnekinderen*

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, December 1907. — *De werken van Dirk Bouts te Leuven* (Arnold Goffin), gedocumenteerd opstel met 8 afbeeldingen naar werken van Bouts. — *Voormalige Nassausche Paleizen in België* (Th. M. Roest van Limburg), ditmaal over het paleis te Diest met fotografieën. — *Edelsmeedkunst* (F. Zwollo). — *Kunstberichten* uit Amsterdam, den Haag, Rotterdam, enz. — *Boeken en Tijdschriften*, over Henri Hymans, die vijftig jaar aan de Kon. Bibliotheek van Brussel verbonden is en nu hoofdbestuurder is. — 't Overzien van dezen jaargang bevestigt dat *Onze Kunst* is een « Kunstmuseum thuis ».

VLAANDEREN, November 1907. — *De Jacht* (Stijn Streuvels): weeral puik werk, meer menschenleven en minder beschrijving dan naar gewoonte, maar nog altijd kan Streuvels er moeilijk den tijd afdoen « zich eens te overlezen. » Nu staat er : « Als soldaten uit een speeldoos flikkerden hun beenen in den gang. » — *Het Berkje*, *Veenflora*, twee versjes van Lambrecht Lambrechts. — *Wintersprookje*, *Drijkoningenliederen* (Felix Timmermans), ook verzen. — *Cuique suum* (Firmin van Hecke) : nog verzen; maar niets dat bijblijft. — *Aan jonge onderwijzers*, (L. Bossart) : wat nieuwere opvoedkunde in aphorismen. — *Kroniek* : Warhold. (Slot) (Aug. Vermeylen), er ligt iets lastigs, iets tweespaltigs in die studie. — *Leven en Kunst*, weer een knap overzicht van « Volkskunde » door A. De Cock.

VLAAMSCHE ARBEID, 1e nr voor 1907-1908. — *Zondag*, (André de Ridder), maar magertjes. — *De eeuwige Kracht*, (Const. Eeckels), en andere verzen nog van Karel Van den Oever, en G. van Roosbroeck. — *Stemmingsbeeld*, (H. Baccaert). — *Prudens van Duyse en de Vlaamsche Traditie*, (K. Van den Oever) : hij heet de bloemlezing door V. de Meyere welkom, en met reden. — *Sully Prudhomme*, (Jan van Nylen) : goed van 't modern standpunt uit. « Die twee zaken (poëzie en wetenschap) die hem even lief waren heeft Sully Prudhomme willen paren, en aan die ijdele poging heeft hij het schoonste, het beste en het edelste van zijn talent verloren » Tegen de inleiding van 't artikel in, achten we *dit* juist een tijdschrift- en dagbladmeening. Of de heer Van Nijlen moest ons eerst goed uiteendoen in hoever hij het dichterschap van Lucretius, Dante, Mevr. Browning enz. aanvaardt of verwerpt. — *Duitsche Letteren*, (A. De Ridder) : erg veel onjuistheden in dit breed- haastig overzicht. Waarom onder al die vrouwen niet eens de naam van Marie von Ebner-Eschenbach, de grootste kunstenares van alle?

STUDIËN, aflevering 4. — *De H. Gregorius van Nyssa, een wegbereider voor het Pantheïsme?* (G. Louwerens) : Harnack en Bolland hadden zulks beweerd. *Veertien dagen in het land der Pharao's* (H. Wilbers) : uit Beiroet, den 1n Juli laatstleden, zijn die

bladzijden gedagteekend. — *Sully-Prudhomme*, (J. v. d. Bossche): waardeerend. — *Het algemeen zekerheidsvraagstuk*, (Th. Ermers). — *De Faust-idee in hare ontwikkeling*, (B. Speckman): van den hemel in christelijken zin zou bij het slot van 't Faustspel geen sprake zijn. Een goede noot voor Goethe. — *Pater Wasmann in Berlijn*, (O. Bolsius): na drie schitterende voordrachien over de gewichtige vraag: « Wat hebben we van de Ontwikkelingsleer te houden? » zou P. W. op een debat-avond, voor 2000 toehoorders, zijn tegenstanders te woord staan en hun opwerpingen beantwoorden. Die tegenstanders waren intusschen van 25 tot 11 gedaald en veranderden op oneerlijke wijze de debat-voorwaarden. Zij spraken twee en een half uur aan één stuk en lieten aan P. W. slechts éénmaal het woord, toen de aandacht der vergadering reeds overspannen was, en een gedetailleerd antwoord onmogelijk. Een eerlijke Protestant gaf den indruk van velen weer toen hij de handelwijze der debatsmannen aldus beoordeelde: « Het maakt mij wrevelig dat Prof. Plate en anderen den lichten en gemakkelijken strijd voeren tegen den *Jezuiet*, waar zij den strijd hadden moeten voeren tegen den *natuuronderzoeker*. Liever wat *minder* kerkpolitieke verontwaardiging en wat *meer* wetenschappelijke waarheidsliefde — ook wanneer deze onwelkom aanklopt. Dan toch zou een derde persoon in een protestantsch land niet in de netelige positie komen, *uit eergevoel een Jezuiet te moeten bijspringen* ». — Buiten tekst wordt door de redactie de dood bericht van *P. W. van Nieuwenhoff*. De bekwame schrijver was slechts 64 jaar oud, en stierf in vollen werklust, om zoo te zeggen aan de schrijftafel.

— LXVIII, 3. — *De theorie der beeldspraak*, II, (P. Zeegers): een wijsgeer voor letterkunde. — *Een nieuw leven van Windthorst*, (C. Wilde): (nl. *Ludwig Windthorst*, von Dr Ed. Hüsgen. Cöln 1907, J. P. Bachem). — *Wrijvingen tusschen Oostenrijk en Hongarije*, (K. J. Derks): De *Ausgleich*. — *Schetsen uit Syrië*, IV. *Beiroet*. (H. Wilbers). — *Over Nederlandsche Bijbelvertalingen*. In 't voorbijgaan brengt dit overzicht volgende welverdiende hulde aan twee goedkoope volksuitgaven der Evangeliën: « Mocht eerstgenoemd werkje (Beelen-Ceulemans) eene warme aanbeveling ter verspreiding « in de huisgezinnen » ontvangen van wijlen Kardinaal Goossens, omtrent het tweede (A.-K. Propaganda-genootschap, Marnixstraat, 101, Amsterdam) heeft geheel het doorluchtig Episcopaat van Nederland den wensch onderschreven, « dat het weldra in geen enkel katholiek huisgezin ontbreken zal ». — *Vondel-studie. De H. Drieëenheid*, (J.): Bespiegelingen, V. 875-1264. — *Uit de pers*.

DE GIDS, November 1907. — *Minnestral*, 1e en 2e tafereel (Fred. Van Eeden): een tooneelstuk, dooreenwerking van 't hoogste idealisme en 't nuchterste realisme. Ze kunnen schelden op Van Eeden, maar ze kunnen hem toch zijn verbazend talent niet ontnemen. — *In een Portugeesche Kolonie* (M. Wagenvoort): In Portugeesch Indië, Goa. — *Strofen* (Dr P. Boutens): Prachtige verzen daarin; wat een echte natuurzin en wat een gedragen schoonheid van door-innige woorden! — *De Beteekenis von Schopenhauer's pessimisme* (J. De Jager): Schopenhauer's leer was niet troosteloos, maar toch was 't weeral een nietgeslaagde poging om dit leven door denken alleen gelukzalig te maken. — *Sonnetten*

(H. Lapidoth-Swarth), soms is er wel gezochtheid; b. v. *Winterstraat*, maar elders weerom die deining op dat zuiver, plechtig, naïef, geniaal gevoel. — *Gudrun* (Leo Van Puyvelde) : stevig werk over 't algemeen; maar nogal dikwijls moeten er zinnen worden herlezen, die dan blijken in hun hooge woorden geen daaraan beantwoordende begrippen of gevoelens te dragen. Wij verstaan de ernstige bedoeling niet van den algemeen inleidenden zin : « Laten wij tot *meerder begrijpelijkheid alleen* de *golvingen* van den *leiddraad* volgen. — *Fransche legertoestanden* (H. P. Staal) : erg bedenkelijk, en dàt, steunend op de mededeelingen van général Donop en commandant Munier. — *Dramatisch overzicht* (J. Van Hall) : Sara Bernhardt. — *Muzikaal overzicht* (H. Viotta) : Grieg. en een nieuwe uitgave van Haydn's werken. — *Parlementaire kroniek*. — *Buitenlandsch overzicht*.

DE XXe EEUW, November 1907. — *Vergelijkingen tusschen Duitsche en Hollandsche negentiend-eeuwsche beeldende kunst* (Jan Veth) : zoo zaakrijk dat het niet te condenseeren valt — *Het ivoren Aapje* (H. Teirlinck) : eerst in de politiek, dan in een kunstatelier, dan in een kraamkamer; veel « lichtzinnigs » in den goeden en soms in den minder goeden zin. — *Krisis in het Katholicisme* (J. Van Gulick) : Het Schell-problema. Schrijver schaart zich bij de « katholieke elite protesteerende tegen de Kurie ». — *De Achtermiddag van een Faun* (Th. van Ameide), naar Stéph. Mallarmé. — *Over individu en massa als factoren in de ontwikkelingsgeschiedenis der beschaving* (E. Baumann) : gaat in tegen de meening als zouden de groote mannen meer dan de groote massa de beschaving beheerschen. — *Staatkundige kroniek* (Mr H. Marchant).

DE NIEUWE GIDS. November 1907. — *De Openbare Les* (C. Veth), een kunstbeschouwing over 't schilderij van Monnikendam. — *De Evangelische Jozua* (Dr A. H. de Hartog) : over Bolland en nog erger dan Bolland. — *Fragment* (Pieter van der Meer) : natuurlijker verteld dan verzonnen; 't is een brok uit *De Jacht naar geluk*, roman, die eerlang verschijnen zal. — *Literaire kroniek* (Willem Kloos) : over Reddingius' *Johanneskind*, heel goed geluimd geschreven.

ONZE EEUW, November 1907. — « *Une Demoiselle* » uit de 18^e^ eeuw (Ign. Lubeley) : Jeanne d'Yvran. — *Uit de Folklore van Rome* (Dr J. Orbaan) : Legenden rondom Nero, het Colosseum, Beatrice Cenci en Sixtus V. *Curaçao in 1803-1804* (F. Euwens O. P.) d w. z. onmiddellijk na 't vredesverdrag van Amiens, waarbij de kolonie aan de Hollanders werd teruggegeven : de eerste aanslag door de Engelschen. — *Verzen*. — *Johan De Witt in de eerste jaren van zijn staatkundige loopbaan* (Dr Japikse) : « Eenheid bevorderen, rust bewaren is de allereerste indruk, waartoe een beschouwing van De Witt's politiek leidt. » — Onze Leestafel.

VRAGEN VAN DEN DAG, November 1907. — *De Nederlandsche Taal op de benedenwindsche eilanden onzer kolonie Curaçao*, (J. A. Snijders) : oorzaken van Curaçao's verval. De Hollanders moeten met meer vriendschap den inlander bejegenen : dan zal er allengs wel meer waardeering komen voor 't moederland en meer liefde voor 't Nederlandsch. — *De Voeding in Nederlandsch Oost-Indië* (P. Adriani) : Hoofdzakelijk gehaald uit het boek van

Dr van den Burg : rijst, maïs, kokosnoten, palmkoek, sago, pisangs, bananen, meloenen, zuurzakken. — *Het Drentsche Volksleven in verband met de christelijke feestdagen,* (H. Tiesing) : Kerstfeest, « steffenen » van koeien, spelen, Paschen, Pinksteren, Goede Vrijdag, nieuwjaarsdag. — *Onze gevleugelde Noordzee-eilanden-bewoners in Mei,* (J. Daalder) : spotvogel, vischdiefje, kievit, scholekster, strandplevier, kokmeeuw en dodaar. — *De betrekkelijke zeldzaamheid der elementen ten opzichte hunner technische toepassingen,* (D. Stavorinus) : in 't zeewater zijn ontzaglijke hoeveelheden goud en zilver opgelost. — *Bibliographie.*

DE NATUUR, 5 November 1907. — *Het verpakt in omloop brengen van Muntspecie,* (Redactie). — *Kleurenfotografie,* (A. P. H. Trivelli). — *Bij den bloemkweeker,* (Dr H. J. Calkoen). — « *Telecommando* », (S. Snuyff). — *De Koelmachine,* (K. M. Knip). — *Het bouwwerk van den Mol en den Eekhoorn,* (J. Hendrik van Balen). — *De evolutie der stoomboot,* (J. M. Kleinboer). — *Standaard-Kilogrammen,* (Dr J. G. van Deventer). — *Het materieel van de Nederlandsche Veld-artillerie,* (W. E. Asbeek Brusse). — *De Koningsfazant,* (Ericus), — *De beeldscherpte van het fotografisch objectief,* (Dr R. G. Rijkens). — *Eenvoudige proeven : fotografische zelfafdrukken van bladeren,* (Dr A. J. C. Snijders). — *Sterrenkundige opgaven voor den winter van 1907-1908,* (Dr W. De Sitter).

LA REVUE, 1er nov. 1907. — *L'axe de la Politique européenne,* (J. Delaisi) : Langs om meer germanophoob. — *La Science du Bonheur,* (J. Finot) : hol-verwaand. — *Le Dossier d'un Polémiste,* (P Proudhon). — *Les Termites champignonnistes,* (G. Bonnier) : eenige wonderen uit de insecten-wereld — *Les Gaités de l'Epitaphe,* (H. Porer) : meer geestigheid dan de ernst van 't graf verdragen kan. — *Fénélon et Mad. Guyon,* (E. Faguet) : een paar bladzijden over 't quietisme. — *L'Anarchiste,* (J. Chantavoine) : een magere novelle. — *Propos de Rodin sur l'Art et les Artistes,* (P. Gsell) : zeer onderhoudend. — *Chez les Poètes,* (F. Gregh) : eenige boekbesprekingen. — *Trois récents romans du Nord,* (J. de Coussanges) : iets van Björnsterne, iets van Mevr. Gernandt-Claine, iets van Ellen Key.

— 15 nov. — *Contre l'oligarchie financière en France,* (Lyvis) : de macht van 't geld op de Fransche regeering. — *La Science du Bonheur,* (J. Finot) : Zie boven. — *Le triomphe de la Paix,* (J. Passy) : een soort van vredes-Marseillaise. — *Les Chapelles musicales en France,* (C. Mauclair) : de schola cantorum, met Vincent d'Indy ; verder Debussy, Ravel. — *L'Education de la Démocratie,* (Redet-Potier). — *La Galéjade,* (F. Mazade) : wat zuidersche geestigheid. — *Le Dossier d'un Polémiste,* (P. J. Proudhon) : over Cam. Desmoulins, Saint Just, Mirabeau. — *La Réforme scolaire en Chine,* (A. Maybon) : onder den « geleerden » invloed van Japan, de Vereenigde Staten, Engeland, enz. — *Derniers romans,* (G. Pellissier) : Le Mouvement littéraire en Angleterre o. a., Fair Margaret van Rider Haggard en de brieven van Koningin Victoria. — *Le Mouvement dramatique.* — *La Vie intellectuelle en France.*

REVUE DES DEUX MONDES, 1 nov. 1907. — *La Reine Victoria d'après sa correspondance inédite :* een koningin ook naar den geest en het hart, die Victoria. — *L'Invasion* (L. Bertrand) : 't laatste van den roman. — *La fin d'une rivalité séculaire. La der-*

nière convention anglo-russe (M. Bouire) : opheffing van beider oorlogszuchtigen wedijver in Midden-Azië. — *Heures d'Ombrie* (G. Faure). — *Jacq. Laffitte, sa vie et ses idées financières* (A. Liesse) : Een merkwaardig man onder de Restauratie. « Cette vie, zegde Connemie, était un cours de morale en action. » — *La première arrestation du Comte Clément de Ris 1794* (Ch. Rinn) : rondom die gevangenneming is een heele roman gesponnen. — *Chronique politique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

— 15 nov. 1907. — *La Reine Victoria d'après sa correspondance inédite.* 't Slot is een brief aan Leopold I, zes dagen na den dood van Victoria's man : die brief is een meesterstuk van diep en verheven gevoel. — *L'Héritage du président Marceau* (A. Roë), novelle. — *La Rivalité des grandes puissances dans l'empire ottoman* (R. Pinon). Schrijver noodigt Duitschland uit tot een bond met Frankrijk, ter bevordering van beider belangen in Oost-Europa en West-Azië. — *L'Impérialisme à propos d'ouvrages récents* (E. Rod), die van Seillière, Bryce en Hill. — *Œuvres sociales des femmes* (H. Acker). — *Le roman anglais en 1907*, I *Un jeune et quelques aînés* (T. de Wyzewa), Wells, en ook o. a. Meredith en Kipling. — *Poésies. En Italie* (J. Aicard). - *Revue dramatique* (R. Doumic). — *Chronique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

ÉTUDES, 5 nov. 1907. — *La Théologie de saint Paul. Genèse de la pensée de Paul*, (Ferdinand Prat) : mergrijke bladzijden uit de inleiding tot een pas verschenen boek, dat om zijn gunstig bekenden schrijver, welkom zal zijn — *La Mission de France à Constantinople* (1619-1640), (Henri Fougueray). – *La Crise religieuse d'Israël*, (Paul Bernard). — *Madagascar, l'Apostolat catholique*, (Pierre Suau): uit het dagboek van een ooggetuige. — *L'Ancien Testament et l'Ancien Orient, Bulletin Biblico-oriental*, (Jean Calès).

— 20 nov. 1907. — *L'Encyclique et la Théologie moderniste*, (Jules Lebreton). — *L'Angleterre religieuse.* – *La sanctification du dimanche*, (Joseph Boubée) : de ontheiliging van den Zondag, — Engeland's groote zonde — valt bijzonder in 't oog sedert 15 of 20 jaar. Als oorzaken worden aangestipt : onverschilligheid in zake van godsdienst, geld- en vermaakzucht. — *Encyclopédie des choses de Chine*, (Joseph Brücker) : uitspraak. taalkunde, sermonen. gebruiken, volksvertellingen, wijsbegeerte, godsdienst, geschiedenis, karakterstudie, *de omni re scibili*, in 12 boekdeelen a. u. b. van gemiddeld 1000 blz., door den Jezuiet P. Wiener. Of *Larousse* en *Vivat* het daarbij halen kunnen?... — *Le Swaraj ou l'Inde aux Indiens*, (Pierre Dahmen) : onlusten in Indië, opstand tegen de Engelschen. — *Une noce tcherkesse*, (A. Poidebard) — *L'Exposition maritime de Bordeaux*, (J.-B. Piolet) : een mislukt gebak. Bijzonder opgemerkt de plans der Belgische havens. « La marine belge croît tous les jours, tandis que la nôtre se développe à peine, et les ports belges sont insuffisants pour les nombreux bateaux qui s'y pressent, tandis que les nôtres sont déserts. — *Bulletin de Théologie*, (P. Bernard). — *Un Manuel d'Archéologie chrétienne* (L. de Grandmaison).

DEUTSCHE RUNDSCHAU, Nov. 1907. — *Elwin Paetel* (J. Rodenberg). — *Die Gerechtligkeit der Marianne Denier* (Ernst Zahn). — *Epilog zu meinen « Kriegserlebnissen »* (P. Güszfeldt). — *H. Heine und H. Laube* (E. Elster) : Laube was een ware vriend voor den zieken Heine. — *Frühlingstage in Portofino* (Ed. Stras-

burger). — *Jacob Burckhardts politisches Vermächtnis* (C. Neumann). De behoudsgezindheid van den bekenden geschiedschrijver en kunstcriticus. — *Das Aufleben Aegyptens und Lord Cromer* (von Leyden): veel stoffelijke verbetering, maar de inwoners worden nog altijd in hun onwetendheid gelaten. — *Ludovico Ariosto* (A. Kiszner) — *Ralph Heathcote*.

DAS LITERARISCHE ECHO, 1 Nov. 1907. — *Maupassant als Journalist* (P. Mahn). — *Wilhelm von Scholz* (H. Franck) : lofrede — wij kunnen niet uitmaken in hoever zij verdient is — over den dichter en zijn lyrisch en dramatisch werk. — *Im Spiegel*, een kleine autobiografie van von Scholz. — *Alte deutsche Schwänke* (H. Fischer), bespreking van een nieuw boek over het Duitsch primitieve tooneel. — *Neue Frauenromane* : Niets zoo heel bijzonders. — *Echo der Zeitungen*, o. a. over Sudermann. — *Echo der Zeitschriften*, een Fransche, een Italiaansche. een Zweedsche (o. a. over Heidenstamm) en een Grieksche brief. — *Echo der Bühnen*.

— 15 Nov. 1907. — *Verschollene Hoffmannia* (L. Hirschberg) : zeer onderhoudend over den fantastischen verteller. — *Ein neuer Bühnenfaust* (M. Morris) : de bewerking van Goethe's *Faust* door G. Witkowski. — *Eine Geschichte moderner Lyrik* (C. Enders) : goed en kwaad over Henckell's *Deutsche Dichter seit H. Heine*. — *Ein Roman aus der Zelle* (Fr. von Büllow) : *Fritz Philips Adam Notmann*, een merkwaardig boek — *Englische Literaturgeschichte* (M. Meyerfeld) : die van Wülker, 2e vermeerderde uitgave. — *Lienhard's ästhetische Schriften*, — *Echo der Zeitungen*. — *Echo der Zeitschriften*, Hollandsche, Deensche, Amerikaansche brief. — *Echo der Bühnen*.

STIMMEN AUS MARIA-LAACH, 28 Nov. 1907. — *Joseph von Eichendorff*, (A. Baumgartner) : ter gelegenheid der 50e verjaring van zijnen dood. Het Duitsche volk is bijzonder ingenomen met zijne liederen... Tot verbetering dier onnauwkeurige schetsteekeningen welke Heine, Brandes, Ricarda Huch, Maria Joachimi, Hettner en Haym van de Romantiek ontworpen hebben, is Eichendorff's werk onontbeerlijk. — *Der Glaubensgehorsam* (Schuss) (J. Bessmer) : legt de 8 eerste stellingen uit van den jongst verschenen Syllabus. — *Hauptergebnisse der Konfessionszählung im Deutschen Reich vom 1 Dezember 1905*, (H. A. Kroze) : een aanwinst van 242.565 katholieken in 5 jaar. Helaas! er zijn daar 200.000 uitwijkelingen uit katholieke landen onder, en daar zij zich meest in overwegend protestantsche streken vestigen, loopen zij groot gevaar hun geloof te verliezen. Sedert 1900, zijn in Saksen alleen, door het geweld der protestanten en hun propaganda, 5773 katholieken afgevallen. — *Erziehung und Heranbildung des Leibes*, (M. Meschler). — *Ende der Schell-Frage* (Chr. Pesch) : theologische bijdrage, wetenschappelijk en tactvol onderzoek eeniger stellingen van den thans overleden leeraar.

THE CONTEMPORARY REVIEW, nov. 1907. — *The Pope's Encyclical and the Crisis in the Roman Church*, (W. Addis) : Een raad aan Pius X : Dat hij liever doe zooals de Kerk van Engeland : die heeft nooit vreedzame redetwisting belet! — *Queen Victoria's Letters*, (Alg. West) : Deze vrouw kende door en door haar politieke plichten. — *Idealism and Politics*, (H. Jones). —

Oxford Finance, (W. Lawson). — *A seventeenth century Tolstoï*, (Jul. Wedgwood) : Gerrard Winstanley, een rationalistisch mystieker, een eenvoudig koopman. — *Who was king Arthur?* (J. de Montmorency) : 't Zou een Romein zijn geweest. — *A Lord of Misrule.* (W. Alexander). — *The West-Indian Problem*, (N. Lamont). — *Trade Unionism in Germany*, (E. Bernstein) : 't Groeit gedurig aan, 't Zijn hoofdzakelijk nijverheidswerklieden.

LA CIVILTA CATTOLICA, 2 nov. 1907. — *Il modernismo filosofico*. Men kent den strijd. — *Il Guyau e una morale senza obligazioni e sanzione*. Nietzsche erkende in Guyau een geestverwant. — *La poesia de' sepolcri e l'espirazione religiosa*. Grafzangers als Foscolo en Chateaubriand. — *Donna antica e donna nuova*. — *La Santa Sede e la Svezia nella seconda metà del secolo XVI*, van Johannes III tot Karel IX. — *Attività francescana nella Terra Santa e in Oriente*. — *Le contraddizioni di due avvocati del modernismo*. Minocchi en Meregalli. — *Bibliografia; Cose romane e straniere*.

— 15 nov. 1907. — *Il programma dei modernisti rebelli*. — *La scuola laica*. — *I priucipii costruttivi dello stile gotico*. — *Donna antica e donna nuova*. — *Questioni di teologia morale*. — *Il pericolo religioso* : ten slotte altijd het modernisme. — *Nuovi studi sull' evoluzione*, bespreking van Prof. Galderoni's *L'Evoluzione e i suoi limiti*. — *Bibliografia*. — *La strenna natalizia per le povere monache d'Italia* — *Cose romane e straniere*.

VARDEN, 1 September 1907. — *Folkevise*, (Thor Lange) : een uit het Czeeksch vertaald volksliedje. — *Den journalistiske Kunst*, (A, Hindenburg) : Vroeger werden de hoofdartikelen geschreven door mannen, die de pers benuttigden als een middel om de openbare meening in de gewenschte richting te leiden. Thans zijn het niet meer politiekers, maar kunstenaars, en 't is de taak van den dagbladschrijver zijne kunst tot de hoogst mogelijke volmaaktheid te ontwikkelen. — *Hvordan Englen blev lykkelig*, de treffende geschiedenis van een engel-bewaarder. — *Litteratur*, R. Jahn Nielsen bespreekt Georg Brandes' *Skikkelser och Tanker*. een werk dat veel merkwaardigs bevat, naast een bijna kinderachtigen haat tegen het christendom, — en C. N. Starcke's *Danmarks Forsvar*. — *Siden Sidst*. Een artikel van Fritz de Zepelin over de houding van Frankrijk en die der andere mogendheden tegenover het Vatikaan, en over de toestanden in Frankrijk.

— 15 September 1907. — *Den offentlige Mening*, (A. Hindenburg) : Korte zaakrijke studie over de openbare meening. — *Clemens Brentano för 1813*, (R. Jahn Nielsen) : eene voordracht over dien al te weinig bekenden Duitschen romantieker, die voor ons, Katholieken, eene eereplaats moet innemen. — *To Digte : Angst og Elskov* en *Aften*, (Hannes Hafstein) : vooral het laatste vol gevoel en stemming. — *Teatrene* (Oskar V. Andersen): over 't begin van het schouwburgseizoen te Kopenhagen. — *Siden Sidst*, Fritz de Zepelin schrijft over zijn verblijf in het Fransche dorpje Septeuil, Seine et Oise.

— 1 October 1907. — *Medeltidens Oeland* (Zweedsch), (William Anderson) : Eene korte schets van het weinige dat er in de kerken van Oeland is overgebleven uit den rijken schat der Middeleeuwen. — *Vädde-maalet*, (Jón Svensson) : Voortzetting van de eigenaardige vertellingen uit de jeugd van dezen IJslander. —

Finland, (Maria Behrens) : Korte studie over den toestand in Finland, boven hetwelk zich nieuwe wolken samenpakken, namelijk de eisch eener bijdrage van 20 millioen mark in de Russische krijgskas, als vergoeding voor den dienstplicht, die het Finsche volk sedert 1905 niet meer te dragen heeft. — Sedert het schrijven van dit artikel is, meenen wij, die bijdrage door den Landdag gestemd. — *Oversicht der schouwburgen*, (Oskar V. Andersen). — *Siden Sidst,* een artikel van Fritz de Zepelin uit Frankrijk, over de toename der misdaden, vooral toe te schrijven aan de opvoeding der jeugd. De kinderen leeren in de openbare scholen dat er noch God noch Heer is. Dikwijls leeft de onderwijzeres in « vrijen echt ».In meer dan eene school vertelt de onderwijzer dat het gezagsprinciep, de vaderlandsliefde, dwaze praat is, enz.

— 15 October 1907. — *Den H. Margrethe af Oelishöve*, (N. P. Nielsen) : Eene geschiedkundige studie over deze Deensche heilige. — *Tre Smaastykker* : *Dr Raresch*, *Gamle Peiu en Aeventyr*, A. Vlahutsa) : drie schetsen uit het Rumeensch, vertaald door Anna Marie Obrik. — *I Tripoli,* (S. A. Sörensen) : Uit het dagboek van den scheepsgeestelijke Povel. — *Litteratur.* Niels Hansen bespreekt een werk van Pastor Esser : *Blodbryllupet i Paris*, namelijk de Bartholomeusnacht in 1572, die schrijver veroordeelt. R. Jahn Nielsen bespreekt den roman van Frank Norris, *Polypen ;* Maria Behrens een boek van Thit Jensen : *Prins Nilaus af Danmark,* en Vilh Madsen, *Lyset*, eene vertelling van R. Jahn Nielsen. — *Siden Sidst* (Fritz de Zepelin) : een artikel over Crispi's gedenkschriften.

OMROEPER

IN HET STAATSBLAD van 22^{en} November verscheen het verslag van den driejaarlijkschen prijskamp voor Nederlandsche Tooneelletterkunde, XVIIe tijdvak (1904-1906). De jury, bestaande uit de heeren Coopman, de Ceuleneer, Segers, H. Verriest en Lecoutere, verslaggever, heeft bevonden dat het afgeloopen tijdzeer vruchtbaar, maar geenszins schitterend was. Als de beste stukken wijst hij aan : *Roeschaard*, door J. Lefevre. *Genoveva d'Urfé*, door Fr. Gittens, *Het Ras*, door L. De Schutter, en *Semini's Kinderen*, door R. Verhulst. De volledige prijs wordt niet toegekend. Twaalf honderd frank wordt gegeven aan R. Verhulst voor zijn drama van daareven, in verband met zijn overige tooneelwerken binnen dit tijdvak : *De Admiraalsvlag*, *De Gewenschte Karel*, *Mariolijn* en *Het Rozemarijntje*.

Dr KUYPER, de groote Hollandsche anti-revolutionaire staatsman, werd bij zijn 70^{n} verjaardag druk gevierd. — Ook de Hollandsche katholieken zijn den genialen protestantschen dominee dankbaar verplicht om 't vele goede, dat hij hun door zijn samenwerken met Dr Schaepman heeft gebracht.

VOORTAAN zal er nevens het maandelijksch *Bulletin des Métiers d'art* een Vlaamsch *De Kunst in 't Ambacht* verschijnen (1). Tal van belangrijke bijdragen, zoowel voor gewone vakmenschen als voor verfijnde liefhebbers. Veel is het nieuwe Vlaamsche tijdschrift verplicht aan Dr A. Matthys : Zijn geoefende taalzin doet hier een góed werk en een goed wérk meteen.

GUIDO GEZELLE'S DUIKALMANAK voor 1908 is verschenen bij den uitgever *Jules Vermaut*, Lange Steenstraat, 28, Kortrijk.

Hij wordt onze lezers aan onderstaande voorwaaarden aangeboden : 1 ex. 1,00 fr.
12 ex. 0,90 fr. p. ex.
12 × 6 ex. 0,85 p. ex.
12 × 11 ex. 0,75 p. ex.

Inschrijvers gelieven *aanstonds* hunne inschrijving bij den uitgeyer in te zenden.

---

(1) Bestuur van het tijdschrift, 97, Tervuersche steenweg, Brussel.

INHOUDSTAFEL
VOOR HET TWEEDE HALFJAAR 1907

I

VERHANDELINGEN & VERHALEN

VERZEN

KRONIEKEN

II

NAAMLIJST DER SCHRIJVERS

DIE IN HET TWEEDE HALFJAAR 1907 MEDEWERKTEN

Mr Paul Bellefroid
Jan Belpaire
Fr. Bertrand, Ord. Cap.
Theo Brakels
Em. Broes
Prof. H. Coppieters
Prof. Joz. De Cock
Mr Om. K. De Laey
P. De Mey
Joz. De Voght
Karel De Strever
M. Dewickere, S. J.
F. Dewitte
Mr L. Dosfel
Dr A. Dupont
Louisa Duykers
Constant Eeckels
Dr A. Fierens
J. B. Goetstauwen, S. J.
Godfr. Hermans
Lambert Jageneau
Dr Fr. Meeus
J. Muls
Dr L. Noël
Dr J. Persyn
Dr Floris Prims
A. W. Sanders van Loo
D. A. Stracke, S. J.
Fr. Stanislas, O. F. M.
F. van Calloo
Prof. Frans Van Cauwelaert
Aug. Van Cauwelaert
Jozef Van Mierlo, Sr, S. J.
J. Van Mierlo, jr, S. J.
J. Van Nuffel
J. F. Van Olmhof
G. Van Poppel
Dr L. Van Puyvelde
Gabriël Verborght
Prof. E. Vliebergh
J. Wagemans

III

BOEKENNIEUWS

LIJST DER BOEKEN IN HET TWEEDE HALFJAAR 1907 BESPROKEN

IV

TIJDSCHRIFTEN

WAARVAN IN HET TWEEDE HALFJAAR 1907 OVERZICHT GEGEVEN WERD

V

PLATEN

UNIVERSITY OF CHICAGO
79 354 751